
00016854236
UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL

17. maj 1947 Jacobkarve

164

יעקב יהודה פרנ

כנסת הגדולה

ספר־עם

מקדש לתורה ולחכמה, לשאלות החיים, הדת והדעת, לספרותנו הרבנית והמדעית, לדברי ימינו והבקרת. לאחר את שני הקצות ולעשות שלום בין כל המפלגות שבעמנו. עבדו בו גדולי אומתנו רבנים וחכמים גם יחד.

ספר ג׳

הִנֵּה מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים
שֶׁבֶת אַחִים גַּם יָחַד (תהלים קלג).

ערך ונסדר ע״י יצחק בהרב ר׳ שמשון סובאלסקי נ״י.

ווארשא

שנת תרנ״א לפ״ק

КНЕСЕСЪ ГАГДОЛА

т. е.

ТАЛМУДИЧЕСКІЙ ИСТОРИЧЕСКІЙ СБОРНИКЪ

2-ая книга текущаго года а 3-ья съ начала изданія

изданіе И. С. Сувальскаго

ВАРШАВА

1890.

Дозволено Цензурою
Варшава, 29 Октября 1890 года.

въ Типографія Б. Турша, Францишканская № 22.

תוכן הענינים

מאמרים בשאלות הזמן והעת.

שאלות ותשובות להלכה ולמעשה שלא נמצא בפוסקים.

חזות קשה, פרפרת נאה, ופלפלא חריפתא.

בית המדרש ואוצר הספרות.

מאמרי בקרת.

שירים

ספורים.

דבר אל הקורא

רבות מחשבות בלב איש... קוינו כי כשנגיע ב"ה לדבר את דברנו מראש הס' השלישי אז פטורים נהיה עוד מלדבר על עצם הרעיון מהוצאת ספרי „כנסת הגדולה" אז כבר ידע הקהל מה מטרתנו ומה מגמת ספרנו, והנה נוכחנו כי עוד יש אנשים שאינם מבינים לשפוט בשורה, והנה לאלה שרוקדים כנגדנו בדברי קנטורין, שמשנאה פרטית או דבר אחר הם באים עלינו, שהם שלוחים לדבר עברה וכח אחר מעורב בהם המדבר מתוך גרונם, לאלה לא נשיב כלום ולא נטפל להם אף אם כחול ירבו חרפות וגדופים, לאלה בין שהם מזידים יודעים את האמת ומתכונין למרוד בה, בין שהם שוגגים שלא מדעת את כונתי, ותהי להם ספרות ישראל ככנור לבדח את הקוראים במילי דלצנותא, עם אנשים כאלה לא היה לנו עסק עד עתה כאשר ראה הקהל כי לא השיבונו אף לאחד מהם בפומבי וכן נעשה גם לימים הבאים, חלילה לנו לטמא את עטנו בדברי ריבות בקהל ולזלזל עי"ז בכבוד הספרות החביבה עלינו יותר מכבודנו אנו, אולם לאלה השואלים למען דעת, לאלה שאין מקום בראשם להניח שני תפילין, ואינם יכולים לשאת על ראשם כתר תורה ונזר התבונה כאחד, לאלה שאינם יכולים לקלוט במחם תורת הרבנים והשכלת החכמים, ואומרים כי הם ב' הפכים בנושא אחד, ולא יוכלו לדור בכפיפה אחת, לאלה נאמר רק בדברים קצרים; ספרות ישראל החלה במעמד הר סיני, וירד משה מן ההר אל העם ויתן לעמו תורה ומצות חקים ומשפטים זאת היא ראשית ספרתנו, ספר—הספרים שאין בו אף אחת ממדות הספרות היפה העתית, שכלו קדש קדשים לצרכי הדת המקיפים את החיים של עם ישראל, א"כ ספר המשנה המבאר את התורה שבכתב הוא ספר נכבד מספרות ישראל, וכן התלמוד המבאר את ס' המשנה וכן ספרי הגאונים מבארי התלמוד וכן ספרי הרבנים המבארים את אחד מאלה הספרים שהזכרנו עד היום הזה הם כלם מעקרי ספרותנו, והספרות השירית והמליצית הם רק כפרפרת לסעודה כגרמיזא הזה הבא באחרונה, ועתה היצדקו אלה הדורשים מאתנו כי לא נתן מקום בספרנו לדברי תורה

ומילי דשמיא, רוח חיינו ומשוש אפנו ויסוד קיומנו בלאומים, וכן לא יצדקו גם הדורשים מאתנו למעט או להסיר כלה מספרנו את חלקי הספורים והשירים, עליהם לדעת כי הס׳ לא נברא רק בשביל מפלגה אחת ידועה, כל חפצנו לעשות את ספרנו לספר־עם במלוא מובן המלה, לס׳ שלכל העם יהיה חלק בו, שימצא בו כל אחד ואחד דברים המתקבלים על לבו, דברים שמושכין את לבו ומוצא בהם חפץ.

הוא הדבר שדברנו במודעותינו זה פעמים כי כל הרוחות שבעולם החותמים על ספרנו לא יזיזו אותנו לסור מדעתנו ומהפראָגראַמע שהודענו במודעתנו הראשונה הגדולה, ולשוא ינסו דברם אלינו בוזי תורה מזה ושונאי חכמה מזה לשים את ספרנו לרוח ספלגה אחת, והיא לא תצלח. בגשתנו אל המלאכה הגדולה הזאת ידענו כי יש בכחנו להו״ל ד׳ ספרים אף אם לא יהיה לנו אף חתום אחד, ועיני הקהל רואות כי ת״ל ממלא אנכי את הבטחתי, ואם יאחר זמן צאת חלק אחד לאור שבועות אחרים, לא בנו האשם, אנחנו מצדנו לא נעבור על כל תאחר, ורק אוהבי ספרנו הרבים הפצירו בנו לתת ריוח בין חלק לחלק למען להקל על הקונים, ונקוה כי ב״ה נוציא לאור את הס׳ הרביעי על חג המצות הבע״ל.

גם עתה לא נהלל בעצמנו את מעשי ידינו, הרי הספר מונח לפני כל, ירא הקהל וישפוט על זריזותנו ועמלנו לשכלל את ספרנו בכל דבר טוב ומועיל לספרת עמנו, ות״ל כי ספרנו הולך ומשתלם.

מחיר כל ספר כנסת הגדולה לבד הוא 1,25 רו״כ, והחותם על כל הד׳ ספרים יזכה בהנחה 20% ועליו לשלוח לנו 4 רו״כ בפעם אחת, ונשלח לו תיכף ג׳ ספרים ואת הס׳ הרביעי בצאתו לאור מבית הדפוס אי״ה, סוכנים ישינו % מן 15 עד 25 והכל לפי רוב המעשה שלהם. המאסף 10 חותמים ישיג ס׳ אחד במתנה. כסף חו״ל נקח לפי הקורס.

המו״ל והעורך.

Книгопродавцу И. С. Сувальскому
Варшава Дзикая 40

J. S. Suwalski Hebr. Buchhandl
in Warschau (Russland) Dzika 40

יפיפותו של יפת באהלי שם.

משעה ששפת קדשנו החלה להיות שפה להשתמש בה גם לדברי חול, יצא מעולם הקדמון ימי הנביאים לעולם המעשה של המאה הזאת, החלו הסופרים להרגיש כי נחוץ מאד להרחיב את גבולי השפה, להעשירה במלים מלאכותיות, ילידי הזמן שאחר חתימת התנ"ך, ולהרחיבה בשפת התלמוד וכו'. הדבר הזה חוב הוא עלינו אם רק רוצים אנחנו בתחית שפתנו, והנה אף כי חכמי לב החלו לפתח ולשדד את הספרות ויביאו לנו אשכר בחלקת הלעקסיקאָן, כמו הבלשן הנפלא זקן חכמי דורנו רש"י פּין, והחכם הבלשן ה"ר יהושע שטיינבערג, והבלשן הנודע למשגב הד"ר קאָהוט דרש תלי תלים של הלכות בחקר שפות: יונית ורומית; אולם אך מתי מספר יבינו הליכות השפות ההן אל תכליתן. ואנכי בעניי הכנותי מלים מספרי המדרשים אוצר כל כלי חמדה להספרות העברית השגורות גם בפיות הסופרים בשפות החיות, והנה תשלמנה את חסרון המלים בשפתנו, ועוד לא יצאתי ידי חובתי והנחתי מקום לבני עליה להוסיף כהנה וכהנה מספרי התלמוד. ואדמה כי המלים ההנה תתנגה פאר ויקר להספרות העברית, וחכמי לב ישכילו לדבר צחות בשפת כתבי קדש, ולהמלים הזרות נתן מהלכים במקדש הספרות בתור אזרחים שנתאזרחו בספרת המדרשים ושישתמשו בהנה בכל השפות החיות המתהלכות באירופא כיום הזה, ושפתנו תהי שפה רחבת ידים.

ערך א. אגוסטולי אגוסטא (נקבה) **אגוסטא.** במד"ר פ"א בראשית סי' י"ב ב"ו מזכיר שמו ואח"כ שבחו פלן אגוסטולי", מבטאים רבים בשפת רוסיא ישתוו להמבטאים בלשון בעלי המדרשים כי להרוסים היה שיח ושיג עם היונים ביחס אמונתם כנודע ואל נכון נחלו מהם שמות רבים משפתם העתיקה כאשר עוד נביא דוגמאות במשך מאמרנו, ובשפת רוסיא Августѣйшій Avgusteischi והוראת המלה היא הוד והדר מלכות (מאיעסטאָטיש) ועיין עוד במדרש אסתר רבה פ"ג סוף סי' ה' גבי ושתי: אלא ולא עוד יתום אתה היית עוזר יתומה אחת שנשתיירה לו ועשית אותה אגוסטא במלכות שאינה שלה ואיזו זו ושתי ועיין במ"כ דפירש אגוסטא לשון מלכות. ועיין שם בסוף סי' ח' ד"ה ע"א. ועיין במש"ר פ"ח סי' א' „מלך בשר ודם אין נקראין בשמו קיסר אגוסטא דמשמע ג"כ דהוא שם הוד מלכות כמו בכאן, ולפי פי' המ"כ אינו מדויק ועי' בש"ר פ' כ"ג סי' א' ושם משמע דמעלת אגוסטוס הוא הוד מלכות ביקרת הפארתו.

אגרונימון. במדרש ויקרא רבה פ"א סי' ח' משל למלך וכו' עם מי מדבר תחלה לא עם אגרונימון של מדינה למה שהוא עסוק בחייה של מדינה", עיין במ"כ ובחדושי הרד"ל שמביא בשם המ"ע דפירושו ממונה על מכירת מאכל ומשקה שבשוק, אמנה הוראת Agronm בשפת יון הוא איש היודע היטב עניני כלכלת האחוזות בשדה, או רב עושר מלאכת השדה לעבודת האדמה, דער אַקערבויאקונדיגע, ואגרונימון של מדינה פירושו ממונה על עניני הכלכלה במדינה.

אונקוס אונקיא. במדרש תנחומא סדר תרומה סי' י"ג גבי דמות על ראשי החיות רקיע וכו' והן עומדות טעונות כל אותו אונקוס של מים וכו' ואף הן אונקוס גדול של אש וכו' ועי' בפי' עץ יוסף וז"ל „אונקוס של מים. פי' משא של מים. והוראת המלה Oncus בשפת יון הוא נפוח עב. דיא הארטע געשוואולסט, ומזה שם מושאל לכבד משא ולארים נקפאים באויר, אטמאספארע. — בסדר תשא פ' מ"ג סי' ב' „רא"ר אסי אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל" וראה בפי' מהרז"ו דמביא הגירסא מקה"ר אונקיא וז"ל ופי' במ"ע בלי"י קורין כן משקל ששוקל שני שקלי קדש, והוראת

השם Once בשפת צרפת הוא אונציע והיא משקל ששוקל שני לאָטה. — (וראה באיכה רבה פ"א סי' ב').

אוותינטין פ' ט"ז מב"ר סי' ג' „פרת אוותינטין של נהרות, ר' חנינא ב"ר אמי וכו' אמר אובל (ולפי גיר' הרד"ל יובל) אותינטין של נהרות" ועיין בפרש"י „לשון איתן חזק וחברו מצאתי בפסיקתא פרשת כי תשא אמר משה לפני הקב"ה משבעים אומות אותנטיות שיש לך לעולמך אין אתה מביט אלא על ישראל" ועי' במ"כ שפירש אותנטין עיקר ומובחר, מקורו הוא בשפת יון Authentie או Authentisch ופרושו העיקר והמובחר, שלם, חותם תכנית והרגומו בשפת אשכנז אֶכט, גלויבווירדיג, וגם נמצא Authentität, ומזה השרש Authenticum ובלשון רבים Authentica ור"ל הכתב הקדמון אורשריפט (עצם הכתב), עכ"פ אותנטין ר"ל הראשי והמובחר.

במב"ר פ' ל"ט סי' ג' „ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל ב"ר יצחק עיקר אוותנטיאה שלו" וכו' ג"כ משמע כבאור המלה שהבאנו בזה. ולהוסיף לדברי רש"י בב"ר פ' ל"ז גבי פרת דהיא אוותנתין דמביא בשם הפסיקתא דכותה מצינו במויק"ר סדר ויקרא פ"ב סי' ד' ד"ד ע"א „כך אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע משבעים אומות אוותינטיאות שיש לך בעולמך אי אתה מצוה אותי אלא על ישראל".

איסקולי. בב"ר סדר תולדות סי' י' אמרין יעול ר' יהושע בן חנניא דהוא אסכולוסטקיא דאורייתא. וראה בפרש"י ובמת"כ דמפרש: אדון של בית המדרש ובקי לסדר דברי אגדה המהישבים על לב יודעיהם, בית המדרש נקרא בלשון יון סכולא כ"פ הערוך, ורש"י פירש: אסקולוסטיקא דאורייתא: מקבץ התורה בלשון יון, ובשפת רוסיא הוראת השם школа Schkola הוא בית ספר כנודע.

אוקיינוס. בב"ר פ"ד סוף סי' ה' א"ר יוחנן נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חצים ברקיע, וחצים באוקיינוס. השם אוקיינוס נודע לרוב בספרי התלמוד והמדרשים, ומקורו בשפת יון ocean ובשפת רוסיא океанъ okean והוראתו הוא דאָס וועלטמעער, או דער אבגרונד ולפי חכמת הגיאוגרפיא מחלק הים לחמשה ראשים.

איטימסיה. אטימסיה. אטימוס. במב"ר פ' ט"ז סי' כ"ז ד"א בנוהג שבעולם אדם קונה עבד שאם יצא לדרך יהא עבדו קודם ומתקן לו איטימסיה ואני לא עשיתי כן אלא אתם עבדי ואני הייתי מתקן לכם איטימסיה שנא' (במדבר י"ד) וארון ברית ה' וגו' לתור להם מנוחה" ועיי' במ"כ דגרים אטימסיה, וז"ל „מקום מזומן וכשר למנוחה". עיי' גם בחדושי הרד"ל באות פ"ב וז"ל „איטאמסיה להכין לו מקום עתיד למנוחתן בדרך וכלשון נצב אטימוס וכן חברם בערוך יחד וכו'. והוראת המלה בלע"ז otium ובלשון רבים otia הוא לאדם שעתותיו בידו, שאנן ושקט במכונו; מוססע, ומתאים להפסוק שהביאו לתור להם מנוחה.

איליא אוניות. במדרש איכה פ"ב סי' ד' „פגע בהון חד סבא אמר להון בריא במעדיכון מן אלין" ועי' במ"כ וז"ל „אלין ענין צרה וקינה כדאמרינן בערכין איליא בעלמא הוא דנפל בפומייהו ופירש"י קינה. והוראת המלה Elegie בשפת יון הוא שיר תוגה קלאַגעליער וג' דהוא אות הגרון לא נשמע כמו המדינה באלאגניא ונקרא באלאניא וכדומה. — במדרש תהלים (שוחר טוב) מזמור ק"ד שם אניות יהלכון אלו האוניות שהם עושים לישראל שהן מכתיבין עליהם בכל יום, ועיין בפי' מהר"י הכהן וז"ל (האוניות) פי' שטרות. ולפע"ד נראה דמקור המלה אוניות היא בשפת רומית onus בלשון יחיד והוא הלחץ ועול קשה. ואולי טעות הדפוס „אלו האוניות" וצ"ל זו האונית בל"י.

איסגנטרין. איספסיטין. איספקסיטין. איפתיסים. איקונין. בסד' אסתר רבה פ"ז סי' ז' גבי הדברים שהשיב מרדכי להמן „ולא עוד אלא שאני איסגנטירין

של הקב"ה שכל השבטים נולדו בחוצה לארץ וזקני (כלומר בנימין) נולד בארץ ישראל ועיין בחדושי הרד"ל, ומקורו בל' רומי Signatur והוראתו הוא שם המיוחד . האות, חותם בעצייכנונג, אונטער צייכנונג נאמענס אונטער שריפט. — שם פ"ד סי' ב' ד"ה ע"א ממוכן זה היה האיספקסיטין שבכלם שהיתה אשתו מתקנת להן כל מה שהיו צריכין, בהמפרשים אין די באר, ולפע"ד אשער כי מקורו הוא Jnspection בל' רומי. והוא מקום הממונה והמשגיח על עושי מלאכה בדבר המלך, אויפזיכטסבעצירק. — במדרש שיר רבה פ"א (סי' ט', אות י') גבי הדרש על דמיתיך רעיתי „והיה הסוס אומר לרוכבו רמה בים ראה מה בים. איפתיסים נעשית לכם בים", עי' במ"כ ובפי' מהרז"ו, אולם האמת תורה דרכה כי מקור השם הזה בשפת יון Epitasis ואחת הוראותיו הוא מהומה ומבוכה, דיא פערוויקעלונג. — במדרש תנחומא בסדר חיי שרה סי' ג' „מלך ב"ו צר איקונין שלו". ועיי' בפי' עץ יוסף דפירש צורה ודמות שלו, והוראת המלה Jkonismus בשפת יון הוא ציור תמונת איש כמו חי, בילדליכע דארשטעללונג, ובשפת רוסיא Икона Jkona הוא תמונת הקדושים הייליגענבילד.

במדר"ר פ"ב סי' ג' „כל מי שהיה מראה איקונין של מלך", לקוח משפת יון כנזכר למעלה, וגם ישתמשו בו בשפת רוסיא לסמל תמונת הקדושים אשר בארץ. — ועיין עוד במשי"ר פ"ה סי' י"ג שדרשו על הפסוק „נאוה כירושלים" וכו'.

אכסיומא. במדרש תהלים מזמור ק"ב „אל תתן ה' מאויי רשע אל התן אכסיומא שלו בתוכה שלא העלה והעשה פירות". ועי' בפי' מהרי"ה ואינו מספיק. ובאמת סמכו על סוף הפסוק „זממו אל הפק ירומו סלה" בקאפ' ק"מ פסוק ט"ו בתהלים. ומקור המלה לפע"ד בשפת יון Axiom והוראתה יסוד מוסד במחשבה. הוכחה שאין להשיב עליה. ונודע גם המבטא הזה למי ששנה פרק בחכמת החשבון, דער אונלייגבארע גרונדזאטץ. ועל זה בקש כי מחשבות הרשעים אויבי דוד שזממו מחשבות רעות עליו. לא תקומנה במשפט. ואכסיומו שלו ר"ל המחשבה (מחשבת רשעים) עלי.

אלפבתין. במדרש רות רבה פ"ו סי' ד' אות י"ג גבי שיחת ר"מ עם רבו אלישע בן אבויה „אבויה אבי היה מגדולי הדור וכשבא למולני קרא לכל גדולי ירושלים וקרא לר' אליעזר ולר' יהושע עמהם וכשאכלו ושתו שרון אילין אמרין מזמורים ואילין אמרין אלפבתרין". ועי' במ"כ דפירש חרוזות לפי אלפא ביתא שירות לפי המשקל. ועי' גם בפי' מהרז"ו דצ"ל אלפבתין פי' פיוטים וחרוזין מסודרים ע"פ אלפא ביתין וכן הביא המ"ע אלפא ביתין וכתב שכן הוא ביונית. ובאמת הוראת השם Alphabet בשפת יון ובשארי לשונות הוא אלפא ביתא או סדר האותיות לפי הא"ב.

אמיאנטון. אמיטון. אמינטון. אמפרטור. אמפורטור. במדר"ר סדר הבא פ"ז סי' י"א גבי בגדי דור המדבר ר"א בנו של רשב"י שאל את ר"ש בן יוסי חמיו כלי קוריים יצאו עם ישראל במדבר וכו' א"ל ולא היו נשרפים מן הענן שהוא אש א"ל אל תתמה על זו אסיטון הזה אין מגהצין אותו אלא באש וכו'. וז"ל מהרש"ש בחדושיו שמה אות ט"ו „צ"ל אמיאנטין והוא לפי סופרי הטבע מין אבן אשר יוטוו ממנו חוטים ואורגים מהם בגדים וכאשר יוכתמו יעבירום באש וטהר (מצאתי). וז"ל מהרד"ל בחדושיו אות כ"ט „עמ"כ גי' הילקוט אמיינטין, וכ"ה בשה"ר פ"ה פ"י ובשוח"ט מז' כ"ג ופירוש פשתן הגדל בסלעי ההרים כמ"ש במוסף ערוך. ועיין רבינו בחיי פ' עקב פי' על גי' אסיטון". ועיין עוד בפי' מהרז"ו וז"ל „ובשיר שם הגירסא אמיינטין וכן הביא במ"ע מכאן הגירסא אמינטון ופי' בלשון יוני ורומי מין אבן הנטווה והנארג לבגד וכשמתלכלך מגהצין אותו באש וכן בזמנינו נשמע הדבר ע"י המראים דברים נפלאים" ואמנה, הוראת השם Amianth בשפת יון היא שטיינפלאכס בערגפלאכס, פאַזערשטיין. — במדרש

איכה רבה (ד״ר) פ״א סי׳ ל״א על הפסוק היו צריה לראש והמעשה של ר׳ יוחנן בן זכאי בבאו לאספסינוס „מאן דאתא אמר ליה וביבא מארי אפלטור״ ועי׳ במ״כ וז״ל ובערוך ערך דומיני גרס ביבי דומינ״י אמפרטור ופירש אומר חיים אל האדון ועיין ערך אמפרמור וערך דמנ״ו. ועיין עוד בחדושי הרד״ל אות ס״ג דגרס אל מי דומיני אימפראטור, הוראת המלה Viva הוא בשפת איטלקית יחי Dominia בלשון רבים ובלשון יחיד Dominium בשפת רומית, הממשלה, הרוממות (ולפי זה פרושו תחי הממשלה) של Imperator שהוראתו בשפת רומית, מפקד הראשי מהצבא, אָבער בעפֿעהלסהאַבער, קיסר, וכן ישתמשו בו בשפת רוסיא ובשארי שפות החיות המתהלכות באירופא.

מדרש הנחומא סדר מקץ סי׳ ט׳ גבי שיחת אנטונינום עם רבי „לאחר שעה נכנס אצלו א״ל אמפורטור״.

אנטיגרפא: אנטגריפין. אנטיקיסר. אנקלימון. אנדרוגינוס. במב״ר פ׳ ס״ו סי׳ ו׳ גבי המעשה דאנטינונים ששלח את שלוחו לרבי „א״ל הב לי אנטיגרפא״ ועיין בפרש״י ובמ״כ דמביא בשם הערוך „כתב־אגרת״, ומקורו בלשון יונית Authographum ובלשון רבים Authographa והוראתו היא כתב הנכתב בעצם יד הסופר דיא איינענהאֶנדיגע שריפט. — שמה סדר וירא פרשה נ״ג סוף סימן ח׳ מלך יריחו אחד וכו׳ אלא הוא ואנטיקיסור שלו. ועיין בסוף פרשה פ״ה בסדר וישב „ומלך בבל אנטיקסר שלו היה יושב ביריחו״ וכו׳, ופירש המתנות כהונה בשם רש״י משנה (שני) למלך. Anti בלשון יון היא מלה מורכבת עם שארי השמות ופרושו נגד כמו ללא תורה וכמו כן פה ללא קיסר כי אם נציב אולם גם הוא מושל בארץ אשר אך הכסא יגדל הקיסר ממנו. — במד״ר סדר ואתחנן פ״ב סי׳ כ״ט א״ר יצחק בוא וראה וכו׳ בנוהג שבעולם ב״ו עושה לו פטרון שהוא מתקיים עליו והוא נתפס באנקליטון״ וכו׳. ועיין בפירוש מהרז״ו שמביא הגירסא בשם בעל מוסף ערוך באנקלימון ופרושו בלשון יוני חטא ועון וכו׳. אולם כפי מה שמצאתי בענייי הוראת המלה Inclemenz בשפת רומית היא משפט וגזר דין קשה כנאמר אין רחמים בדין, אונגנאדע, האַרטע, שטרענגע.

באסתר רבה פ׳ ז׳ סי׳ כ״ד „פתשגן הכתב אנטגריפין דאיגרתא״ וראה בחדושי הרד״ל, ומקורו הוא בשפת יון Autograph ואחת ההוראות של השם הזה הוא העתקת הכתב כתב־משנה קאָפּיערמאַשינע.

במדרש תהלים מזמור קל״ט א״ר אליעזר אנדרוגינוס נבראו שנאמר (בראשית א׳) זכר ונקבה בראם גם בתלמוד נמצאה המלה אנדרוגינוס למדי, ומקור המלה היא בשפת יון Androgun והוראתה היא זכר ונקבה, דאס מאננווייב, דער צוויטטער, וגם יש לה הוראה רך וענוג.

אסטרולוגוס. אסטרולוגיאה. אסטרולוגין. איצטרלוגין. איסטרטגין אסטרטיגין אסרטון אישטטיון אסטיטיון אסמרגדין אסייא אספניה. במב״ר פ״א סי׳ ד׳ „חזרו ואמרו המלך אסטרולוגוס גדול הוא״ השם אסטרולוגים ידוע כי יורה על חוזה בכוכבים ומקורו בשפת יון Astrolog, וכן נמצא בס׳ תולדות בפ׳ ס״ג סי׳ ב׳ דקב״ד ע״א „וצפה אותו השלטון באסטרולוגיאה שלו והיא איצטגנונית. — שמה פ״ג סי׳ ו׳ „משל למלך שהיה לו שני איסטרטגין א׳ שליט ביום וא׳ שליט בלילה״. בשפת יון יכתב Strategetik והוא שם שר הצבא היודע נמוסי המלחמה או Strategisch, Strategie והוא שם חכמת נמוסי המלחמה וקריגסקונסט, קריגסקונדליך, הערפיהרונגסקונדע). אולם בלשון המדרש נוסף אי־בראש השם והנון בסוף כדרכם כמו למשל פלטין וכדומה. — במדרש שמואל (שו״ט פ׳ י״ב „ופתי יערים

זה יתרו א"ר יהודה ב"ר סימון מוכתב היה באסטרטיא של עמלק" והרה"י הראה מקום לעיין בערוך ערך אסרטו"ן. לפע"ד נראה דמקורה בשפת צרפת (ונודע כי אם לשפת צרפת היא שפת רומית העתיקה) Assortiment ומהשם הזה נוצר הפעל Assortiren והוא ערך, סדר הכתבים. מערכת הכתבים. — במב"ר פ' ס"ו סי' ב' „ר' אלעזר בן מרון אמר אומה שהיא משלמה אישטטיונו של עולם" ועיין ברש"י ובמ"כ דכתב בשם הערוך עמידתו של עולם וכו'. ורש"י גורס אסטטיונו, ומקורו בלשון רומית Institution והוראתו: סדרי חקי האזרחים, סדר ומשטר נכון, משפט האזרחים מוסרי הממלכה, איינריכטונג, שטאאטסבירגערליכע איינריכטונג, ובלשון רבים Institutionen, ותרגומו חלק מקובץ חקי הממלכה ברומא. — במש"ר פ' ל"ה סי' ח' גבי י"ב אבנים של שבטים „זבלון אסמרגדין", ובלשון יון Smaragd הוא, איין העללגרינער עדעלשטיין, ועיין במויק"ר פ' ב' סדר ויקרא ד"ד ע"ב (ד"ר) ושם הגרסא מדויקת „זמרגדין" סי' ה' „זמרגדין קבע". ופי' המ"כ זמרגדין, תרגום של נפך זמרגדין. — במדרש קהלת רבה פ"ג סי' י"א גבי דבר העלם שם המפורש חד אסייא בצפורי הוה בידו שם המפורש כד בעא למידמך אמרין אית הכא בר נש דמימסור ליה, אמרין אית הכא רבי פנחס בר חמא שלח בתריה ואתא ושאיל יתיה ואמר ליה נסיבת מן יהודאי כלום מן יומיך. אמר ליה נסיבית מעשר ולא קבל עליה מימסר ליה אמר דלמא תבע גבי בר נש כלום ולא יהיב ליה וכעס עלוי וקטל ליה, ועיין במ"כ דמפרש אסייא רופא, ולפע"ד נראה דרמז על כת האסיים שהיו פרושים ההוגים בנסתרות ויתנהגו בנזירות ובטהרה ונפלאת בעיני כי החכמים סופרי הימים: קאססעל וגרעץ ועוד, לא הרגישו ולא הביאו דברי המדרש בזה. — במדרש תנחומא בסדר ויצא סי' ב' „מגליא מאספניה", פה רואים אנחנו בעליל כי ירמוז על צרפת וספרד, כי בתלמוד נמצא באספמיא, ואף אלה מדורשי רשומות שיחליטו כי המדרש תנחומא ערכו לפני המדרש רבה, בע"כ עליהם להודות כי ידי האחרונים חלו בו.

במד"ר פ' י"ט סי' ג' גבי בנין בית המקדש דשלמה המלך „מה עשה כנם (פרעה נכה) כל אצטרלוגין שלו". ועיין במ"כ דפירש חוזי כוכבים. ועיין עוד במדרש תנחומא סדר שופטים סי' י'.

אפרכוס. איפרכי. אפרכיה. אפיסטולי. איפסטלין. אפטריכא. אפוטיקין. אפורדוכסים. אפכיות. במב"ר פ"ח סי' ה' „משל למלך ואפרכוס שהיו בקרוכין", ועיין בפרש"י „אפרכוס פחה" ובשפה יון Eparch והרגומו נציב, שר, מפקד הצבא, שטאטטהאלטער, בעפעהלסהאבער פארגעזעטצטע, ומה מאד נמלצו דברי רש"י ז"ל בקצור נפלא ונמרץ: פחה הכולל כל ההוראות יחד. ועיין עוד בפ' ל"ט סדר לך סי' ט' אמר ר' יוחנן לך לך מארצך מארפכי שלך. ועיין במ"כ וביפ"ת דגרסי אפרכי וז"ל בעל היפ"ת „איפרכי זה המחוז בכלל וכמו ארץ כנען וארץ יהודה וכו'. ובשפת יון Eparchie ובאורו מחוז, שטאטטהאלטערשאפט, פחות, וגם מושאל השם למחוז הסר למשמעת הכהן הרעה צאן מרעיתו בין הנוצרים. וראה גם במדרש אסתר רבה בפ"א סוף סי' ט' מדינה אפרכיה מנין וכו'. ופי' המ"כ „אפרכיה. ממשלה שיש בתוכה עירות הרבה וכו'. — במב"ר סדר ויצא פ' ע"ד סי' ט"ו „בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים וכו' פגע בארומיים בקש לזנבן הוציאו לו אפיסטולי שלהם" ורש"י גרס פיסטוליות ומפרש ראיות וערות שלהן, ועיין גם במ"כ דמפרש בשם הערוך כי הוא כתב הנשתוון ומקורו בשפת יון Epistel ובין הוראות אחרות הוראתו גם כן כתב, כתב תוכחה. — במדב"ר פ' צ"ד סי' ז' ר' מאיר חמא חד שמראי וכו' אזל לגבי אפטוריקא" ועי' במ"כ, ורש"י גרס אזיל לגבי אפטריכא דילהון, וז"ל נשיא פטריארך בלע"ז, ומקורו בשפת יון Patriarch והוא ראש בית אבות, זקן האומה, ישיש נכבד,

שטאמטפֿאטער. — במב"ר סדר בשלח פ' כ"ד סי' ג' „מה הצאן אין מתקנין לה אפוטיקין" ועיין בפי' מהרז"ו והרד"ל כי הוא אוצר מאכל וסיים הרד"ל „והוא כשם אפטייק הידוע לנו" האמנם הוראת השם Apotheke בל"י כפי שישתמשו בו כיום בשפות החיות הוא אוצר סמי רפאות, עכ"פ נוכל להשתמש בו, וכונת בעלי המדרש מאכלים טובים ובריאים.— במבמ"ר פ' ו' סי' ה' „אותיבין ליה הכתוב (בראשית כ"ד) ולרבקה אח ושמו לבן ר' יצחק אומר אפורדוכסים" וראה בפי' מהרז"ו דהביא הגירסא מבר"ר פ' ס' סי' ז' פרדכוס (ותמצית דבריו דהוא יוצא מן הכלל רשמו קודם הוא לשבח), ומקור המלה לפע"ד הוא בשפת יון Paradox והוא דבר מוזר ונפלא, לא כדרך הטבע, זאַנדערבאַר אונגעוואָהנליך, בעפֿרעמדליך. — שמה פ' י"ז סי' ה' „וראיתם וזכרתם וכו' משל לבעל הבית שהיה שוקל ארנוניות וכותב אפכיות אמר לו אביו בני הוי זהיר באפכיות שחייך נתון בהן, כך אמר להם הקב"ה לישראל (דברים ל"ב) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייך" וכו'. ועיין בחדושי הרד"ל אות כ"ח וז"ל „אפכיות עיקר הפי' שוברות לשטרי מחילה על חוב. ועיי' גם בפי' מהרז"ו וז"ל שוקל ארנוניות וכותב אפכיות, פירוש שהוא מסלק חובות המס של המלך ומקבל כנגדם שובר שנקרא קוויט לראייה שהוא כבר סלק המס וכו', ואמנה אחת ההוראות להשם Apoche בשפת יון הוא דיא קוויטונג, ואפכיות הוא שוברות בלשון רבים ונוכל להשתמש בהמלה אפך או אפכיא בתור שובר בלשון יחיד.

ארכיטיקטוס. ארכיליסטוס. ארכיסטרטיגוס. ארכידיינים. ארכוונטוס. ארכונטוס. ארכיון[*]. ארכיאנטוס. ארמנייא. במב"ר פ' כ"ד סי' א' „זה ספר תולדות אדם ר' יהושע רבה פתח וכו' לארכיטיקטוס שבנה את המדינה" ועיי' במ"כ בשם הערוך דפירושו שר וגדול האומנים העושה קיטונות וחדרים וכו'. ומקורו בשפת יון Architekt ותרגומו הממונה על הבנאים. ראש הבונים והאומנים, בויאמייסטער. בויאקינסטלער. ועיין בפי' מהרי"פ בבאורו לפ' מ"ו בש"ר. — שמה פ' מ"ח סי' ו' „אר"י בר רבי סימון לארכיליסטוס" ופי' המ"כ בשם הערוך שר על הלסטים Archi בשפת יון ראש אשר יבא תמיד בשם מרכב כמו Archigymnasium וכדומה. ולזאת פה הוראתו ראש השודדים רויבערהויפטמאנן, וראה גם סדר חיי שרה „אותו היום מנו אותו ארכיסטרטיגוס. ראה למעלה בערך אסטרטיגין וראה במ"כ בשם הערוך שם פירש גדול שבנציבים. וכן לקמן פ"נ דק"ז ע"א „ולוט יושב אותו היום מינוהו ארכי דיינים ופרש"י גדול הדיינים. — שמה פ' ע"ו סי' ו' „פלן עהיר ועבדגיה ארכוגונוס" ועיין בפי' מהרז"ו דמביא גירסת הערוך ארכוונטוס ומקורו הוא בשפת יון Archonten בלשון רבים ובאורו הוא השרים הראשים והחשובים שעמדו בראש הממשלה (לפנים באתונא) אחרי גרשו את המלכים. וראה בש"ר פ' מ"ו דע"ו ע"א סדר תשא משל לבן ארביאטוס. ועיין בפי' מהרז"ו ומהרי"פ שלפניהם היה הגירסא ארכונטוס ארכיאנטוס ולא מן השם שלהם הוא כי אם כמו שאמרנו למעלה. — מדרש איכה רבה פ"א סי' מ"ב שדרשו על הפסוק נשקד על פשעי בידי „ד"א נשקד שקד איך להביא עלי את הרעה וכו' אלא הריני מגלה אותם דרך ארמנייא וכו' היא שם המדינה הנודעת Armenien.

אתליטין במב"ר פ' כ"ב סי' ט"ו „אר"ש בן יוחאי קשה הדבר לאמרו וכו'. לב' אתליטין שהיו עומדין ומתגוששים לפני המלך", ועיין במ"כ ובפירוש מהרז"ו שהביא בשם בעל מוסף ערוך אנשים מתאבקים, ומקורו Athlet בש"י, דער וועטטקאַמפפֿער (המתחרה עם רעהו בגבורה), קאַמפפֿער.

(סוף יבוא)

---

[*] במדרש תנחומא סדר תלא סי' ט' „מה עשה המלך עמד וירד לארכיון של מלריס", ועי' בפי' עץ יוסף, וז"ל (לארכיון) פי' מקום ועד שרי המדינה ושם נשארים הכתבים של המדינה, ואמנם מקורו הוא Archiv בש"י וכן משתמשים בלשונות אירופא, בית אוצר כתבי העדות העתיקים של הממלכה או כתבי הממלכה (דער אויפבעוואהרונגס ארט דער אורקונדען).

דוד ראדנער.

על התורה ועל העבודה

הצרות הרבות והרעות הנוראות אשר מצאו את אבותינו, הן כור לזהב, כי על יען התצרפו והתבררו והתלבנו בני ישראל, ויצאו שבעתים מזוקקים, וכראי מוצק חזקים; הדבר הנבנה בעמל ויגיעה ייקר מאד בעיני בעליו. ואף כי הרכוש אשר ירכש האדם בסכנת נפשו על אחת כמה וכמה שידבק בו לאהבה אותו במאד מאד, בכל לב ובכל נפש ובכל מאד, ולא יוכל להפרד ממנו עוד.

בנפשם הביאו בני ישראל לחמם לחם שמים — לחם התורה —. כי שתו בצמא את דבר ה׳, דם האנשים האלה בנפשותם שתו אויביהם לרויה, ויהי כי צעדו נושאי ארון ה׳ ששה צעדים ויזבחום שוטניהם על כל שעל, על כל פסיעה ופסיעה במסילה העולה בית־אל היתה כפשע בינם ובין המות, לפניהם תלך אש אוכלה, אחריהם חרב מורטה, סביביהם צריהם, על כן הקשיחו בני ישראל את לבם, ויקשו את ערפם, שמו מצחם נחושה וצוארם ברזל; חרב חדה מונחת על צוארם ולא נתייאשו מאלהיהם, כי המצות אותות ישראל לצבאותם התורה והתעודה, דגל מחנה יהודה, וה׳ נסם!

הוא אשר דברו חז״ל לאמור: „כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה עדיין היא מקויימת בידם וכל מצוה שלא מסרו נפשם עליה עדיין היא מרופה בידם" הדבר מבואר מדברינו, כי כל דבר הנתן לנו ע״י יסורים וצער, הוא מתאהב עלינו ביותר ויקר ונכבד מאד בעינינו, וסופו להתקיים בידינו, ואלה המצות אשר עקב שמעו אותן בני ישראל דשו אותם הגוים בעקבם, ובעבור קיומן סבלו בני עמנו ענויים קשים ומרים, והיה כאשר יענו אותם כן ירבו בני ישראל, לעשותן ולשמרן בשמירה מעולה ונפלאתה אהבתם אליהן ביהר שאת ויתר עז, וכאשר הצרות הרבו קיום המצות, ככה קיום המצות היה סבה גורמת קיום אומתנו עד היום הזה, כאשר בצדק אמרו חז״ל „למה נמשלה כנסת ישראל ליונה מה יונה זו כנפיה מגינות עליה כך ישראל מצות מגינות עליהם" דבר גדול דברו חז״ל בזה.

משל משלו העמים עלינו (אם לשבט אם לחסד) לאמור: „היהודי הנצחי" משל אמת הוא! אך אין ראוי להבין כפשוטו של משל. איש יהודי פרטי חי לעולם בעולם הזה, רק הכונה כי היהדות חיה תחיה לעולם ונצח ישראל לא יכזב! „היהודי הנצחי", „יעקב אבינו לא מת", „דוד מלך ישראל חי וקים" הכל משל אחד הוא והכל הולך אל מקום אחד, קיום אומתנו ואמונתנו לנצח נצחים, ומאז עמדי על דעתי אני מעמיד דת משה וישראל על אחת: ברית ישראל עם אלהיו, וכל יתר הדברים המכונים עקרים או שרשים הם רק סעיפים היוצאים מהעיקר והשורש האחד ההוא, והברית אשר כרת ה׳ עם עמו הוא: קיום עמו לעד, והברית אשר כרת עם ה׳ עם אל היו: קיום מצותיו לעד, והוא הוא, כי בקיום מצותו נקום ונחיה לפניו לעד והיינו לעם עולם.

לכן נקראו דברי התורה „אלה דברי הברית" ודברי התורה והנביאים ודברי רבותינו ז״ל וכל קורות ישראל מלאים להם „מאלה דברי הברית" — צרות רבות מעורבות בטוב מעט בעבר, ויחול ותקוה לטוב גמור שלות עולם שלום אמת והצלחת נצח בעתיד, והתורה בנתיים, ראשה האחד אחוז בחבלי העבר, חבלי הצרות, ועל ידה הותיר ה׳ לנו שריד כמעט ולא תמו ולא כלו רחמיו בכל צרותינו; וראשה השני נעוץ בעתיד, כי כל זאת באתנו ולא שכחנוהו ולא שקרנו בבריתו; והנה זאת בריתו ית׳ גם אתנו אשר לא ימושו דבריו מפינו ומפי זרענו וכו׳ עד עולם...

*

והתורה והמצות מכריזות ואומרות: שמעו לנו בית ישראל! דרשונו וחיו, כי למחיה שלחנו אלהים לפניכם לפני אומתכם ואמונתכם, דרשו בשלומנו וקיומנו כי בשלומנו וקיומנו יהיה לכם שלום וקיום עד עולם; שמרו ועשו ומלאום את דברינו, לכן אהבו את אשר אהבו, וקדשו את אשר קדשו, וכבדו אשר כבדו; והראו לדעת כי לא שוטים היו אבותיכם במסרם נפשם על קדוש השם למען מעשים אשר לא תאבו לעשות כמוהם — עשו למען לא תאבדו ולא תפיצו את הצאן צאן אדם אשר קרא ה' צאן מרעיתו, והיו הצאן המקשרות והקשורים ליעקב — אל נא תהיו בני ישראל כתות כתות משפחות משפחות, רק לקחו לכם כל עצי יער הלבנון וקרבו אותם אחד אל אחד והיו לאחדים בידכם, קחו לכם עץ אחד וכתבו עליו: כל ישראל חברים.

המשכיל הנלבב המתבונן בדברי תורתנו הקדושה ימצא כי צוויה, או הרוחיה ויעודיה אינם לאישי האומה כי אם לכללותה, אך תדבר דרך פרטי כאלו קבוץ האומה כולה הוא פרט אחד איש אחד ממין האדם, כי כל איש פרטי מישראל הוא פרט הצריך לכלל וכולם ערבים זה בזה, ובכן לא שתה לב ⸢דבר מקיום נפש אחת מישראל רק מקיום לאום מלא! כי יקר בעיניה ללמד השארת נפש האומה כולה ואל־מותה, למוד הבלתי נודע עוד מתמול שלשום, מללמד דבר אשר לא יספק בו אדם, הוא דבר השארת נפש איש פרטי וקיומו. — ובכלל לא באתה התורה להורות לנו האמתיות הנצחיות הכוללות ומשותפות לכל בן אדם באשר הוא אדם, כי אם תורה לנו האמתיות הנצחיות שהן הכרחיות ונוגעות להישראלי באשר הוא ישראל.

ורבנו יהודה הלוי ז"ל הקרוב הרבה אל האמת בנוגע ליסודי דתנו מכמה חכמים שלפניו ושלאחריו הרגיש בזה, בשומו בפי החבר [על שאלת הכוזרי אותו ע"ד אמונתו] בדברים האלה: „אנחנו מאמינים באלהי אברהם וכו' מוציא את בני ישראל ממצרים וכו'" (מאמר ל"ו סימן י"א) וכי הוסיף הכוזרי לשאול את פיו „והלא היה לך לומר היהודי כי אתה מאמין בבורא העולם ומסדרו ומנהיגו ומי שבראך והטריפך והדומה לספורים האלה אשר היה טענת כל מי שיש לו דת וכו' (שם ס' י"ב). השיב החבר אמריו לו ואומר שם בהמשך דבריו „על הדרך הזה השיבותיך כאשר שאלתני וכן פתח משה לדבר עם פרעה כשאמר לו אלהי העברים שלחני אליך" לא אלהי אברהם יצחק ויעקב מפני שהית דברם מפורסם אצל האומות כי התחבר אליהם דבר אלהים כי הנהיג אותם ועשה עמהם נפלאות ולא אמר אלוהי השמים והארץ שלחני אליך ולא בוראי ובוראך, וכן פתח דבריו אל ישראל: אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אני בורא העולם ובוראכם. וכן פתחתי לך כאשר שאלתני על אמונתי השיבותיך במה שאני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל וכו'. עכ"ל הכוזרי סימן כ"ד שם, והן הן דברינו, כי תורתנו תלמדנו ברית ישראל עם אלהיו ברית עולם. כי עין ה' אל יראיו, עין ה' אלהינו דורשת אומתנו ומשגחת בה מראשית ועד אחרית עולמים; ותצונו לשמור ולעשות ולקיים את כל אות ברית, ולא תבא ללמדנו את אשר ידע כבר אב ההמון; כי כבר אברהם אבינו ע"ה קרא בשם ה' „אל עולם", אלהי השמים והארץ, אל יחיד; וכן הדבר ביתר האמתיות התלויות ועומדות בהאמנת האמת האחד ההוא ית' — רובי מקראי קודש כבולם רובי הימים הטובים לישראל או ימי הפורענות והתעניות הן ענינים כלליים ולא פרטיים, כי הם זכר לכלל האומה, [ולכן אין קורין את ההלל על נס שלא כלל את האומה] זכר להתחלתה ולכל המוצאות אותה זכר הברית! ורובי המצות ככולן הן הן זכרונות ואותות הברית. — ובכן דברי התורה, דברי הברית, הם נדברים בדרך כלל ולא בדרך פרט; כי להאומה כולה תדבר, „אלה דברי הברית" תדבר אל היהודי הנצחי.

וראה והתבונן עוד קורא משכיל! כי זה גם כן משפט ספרי ישראל הקדמונים

בכלל, וגם מעשיהם הם כלליים. — המבינים בספרי קדשינו ימצאו, כי ישאו רובי מדברותיהם על כללות עניני האומה, ידברו דברים הנכנסים ללב האומה והיוצאים מלב האומה, לא ברור מללו יד מי כתבה הספרים האלה, רק בשם „ספרי ישראל" יכונו; כאלו אצבע האומה כולה (כתבם) עשתה אותם. וזה גם כן אחד מטעמי הגניזה לקצת ספרים המכונים „חיצונים" כי כל כבוד ספרינו פ נ י מ י ו ת י נ ו; וקצת מספרים הנזכרים, כגון רוב ספר „בן סירא" יעמדו חוצה ומארץ ישראל יצאו, ויסעו מקדם כי לא ידברו עוד רק דברים הנוגעים לכלל ישראל בפרט, כי אם ידברו בפרטיות דברים הנוגעים לכלל האנושיות; וגם מפני זה יצאו קצת עוררין על קצת מספרי הכתובים, לדוגמא נאמר, על ספר „קהלת" שאינו מטמא את הידים שחכמתו של שלמה הוא. וזה הדין גם כן בשאר ספרים המיוחסים לשלמה המלך ע"ה, המספר עליהם שרצו קדמונינו לגונזם באמרם שלא נכתבו ברוח הקודש, רק בחכמת שלמה. — וכאן יש לשאול, איזה הם הסימנים הטהורים והמובהקים שעל ידם נכיר ונדע מה בין חכמת אלהים לחכמת אדם? מי שם משקל לרוח לאמור: דבר זה רוח ה' ממרום נחה עליו, וזה — אכן רוח היא באנוש? — והתשובה על זה: רוח האומה — הוא קנה המדה בידינו למוד את רוח קדשו! כי רוח האומה הוא רוח קדשו!

המושך בשבט סופר ורוח אומתו ינחנו, רוחו זה יפיח בקרבו וילהב בלבבו לבת אש שלהבת יה, אהבה עזה ורבה ללאומו! ההוא ישאנו רוחו אל דור אבותיו מראש, וירבה לספר מכל הקורות שקרו את עמו, והעתים אשר עברו עליו, וכל הנה יצא מפיו הן המה אשר הרו והגו מלב האומה והיא שיחתו כל היום; כל זה הוא אות נאמן ולא יכזב, כי רוח ה' —רוח הקודש— ידבר בו ומלתו על לשונו.

ואולם המדבר רק בניהג שבעולם ומורה דרך כל הארץ, המוסיף לקח לכל בני דורו בענין מעניני החכמות האנושיות, העיוניות או המעשיות, ולא את בני עמו יורה דעת ויבין שמועה; האומנם גם זה טוב מאד, אבל אחרי אשר בחבל אדם ימשיך שבט סופר בעבותות אהבה לכל מין האנושי, אחרי אשר כאחד האדם ידבר וישליך מלפניו עניני עמו, הנה רוח קדשו, רוח קודש האומה לקח ממנו!!

וכן הוא הענין באמת בספרי משלי וקהלת וכדומה הכוללים דברי מוסר השכל ודרך ארץ, כוללים כל אומה בלי הבדל, והתבוננות בתהלוכות הזמן המהפך מסבות תחבולותיו ובחינות עולם של תהו והבל הנתן לכל בני אדם; וציון דורש אין לה שם, ולישראל לא הציבו הספרים ההם יד ושם, לכן אמרו ז"ל, כי הספרים האלה אמנם רק חכמתו של שלמה ולא חכמת האומה הם; וילדי רעיוניהם — ילדי בשר, ולא רוח הקודש.

וככה ספר איוב, רובי תורתו כמו זר נחשבו, כי גם הוא נשא משליו ומליצותיו רק על דבר הבלי העולם ההפוך הנראה, וידרוש ויחקור הליכות עולם ודרכי ההנהגה; ולא זכר את דבר ישראל, וישכח גם את זכר שם הקדוש.

וכן כמה ממזמורי תהלים, לא תהלות ישראל ותפלות האומה כולה, כי אם תפלת יחידים מדברים לעצמם; סוף דבר! איזה מספרי הכתובים, הם ספרים נכתבים מידי מדברים בעדם ולא מדברים בעד אומתם; וכל כותב יראה כתור האדם המעלה, כתור סופר ומחבר, אשר מלבו יצאו מלים, בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי חכמתי; ומשליהם הם משלי חכמים ודברי חכמים וחידותם, ולא כתור בעלי אסופות אשר דבריהם אספי אספה מכל קהל ישראל — וזה היה לקדמונינו לאבן בוחן לבחון את דברי החכמים והסופרים האלה, ולגזור עליהם אומר כי לא מיד ה' עליהם השכילו.

כי מה עשו הז"ל אחרי אשר מצאו את הספרים האלה והמה בכתובים, ורצו לטלמ

את כל הנמצא כתוב בספר, מה עשו ? הנה זאת עשו להחיותם ! את הפרטים הכניסו לכללים, תפלות היחידים קבעו לתפלות צבור, תפלה ותהלה לדוד או לאחרים מיחידי סגולת האומה נהיו תפלת ותהלת עם סגולה כולו, אחרי כי כלל מסור בידם, מעשה אבות סימן לבנים, והיו הקורות אשר קרו לאבותינו האיתנים מוסדי ארץ — ישראל, אלו אבות האומה וסגולותיה משל ורמז קורות כל האומה; לכן כל תפלה ותחינה אשר היתה מקדם לכל אדם גדול ומיוחד בישראל, היתה אח"כ תפילה ותחינה לעם ישראל כולו. האיש האחד צעק אל ה' והתחנן אליו בצר לו ויסבו את שם תפלתו תפילת רבים, וצרתו צרת רבים. — והוא הדבר אשר דברו חז"ל ואמרו: „אפפוני חבלי מות זו בבל, ונחלי בליעל יבעתוני זו מדי" וכו', וזה טעם כל דרשות כאלה.

וכך עשו בפסוקי משלי איוב קהלת ושה"ש, הכתובים המדברים מענינים פרטיים של האנושיית הכלליית התהפכו כחומר חותם בידם וקבלו צורות ישראליות, ענינים כללים של ישראל בפרטיות, כל כתוב נחתם בטבעת ישראל, ולכל אמירה של חולין אמרו, הרי את מקודשת לנו בטבעת זו כדת משה וישראל; על כל דבר מוסרי ומדותי ודברי דרך ארץ התלוים ועומדים באיש ואיש מעם זעם תלו תלי תלים של מאורעות שאירעו לאבותינו ועמנו בפרט, מאנשים פרטים בראו בריאה חדשה — אנשים כללים — ר"ל אנשים השקולים ככלל — המקרא אומר „איש חכם נשפט את איש אויל", הנה דרשו חז"ל ואמרו: „איש חכם זה משה" איש האלהים בצלמו וזה משה האיש היה אחרי כן צלם לכל גבר הוקם על להושיענו ולנחות אותנו בדרך טובים; ועל „אויל" בן בלי שם, דרשו ואמרו: „זה פרעה" סמל הקנאה היורדת מטה מטה להוריד כבודנו לארץ..... הנה לך משל אחד מני אלף מדרשים כאלה אשר לקחתי מן העולה בזכרוני, וממנו תקיש על השאר כל כיוצא בו. צא וראה קורא משכיל במדרשים הרבים והשונים אשר לנו, אז לבי נכון בטוח, כי כל תכזיבני ולא תשים לאל מלתי, ומעתה קורא נכבד, אל תתמה עוד על החפץ בידי קדמונינו ע"ה להוציא יקר מזולל; כי לקחו רצפה מעל מזבח לבם הטהור ויגעו על פי טמא שפתים — ויקדש!

ואל יעלה על דעתך קורא יקר, כי לא הבינו חז"ל את הפשט הנכון, כי מה שהיה נחשב בעיני האחד דרש היה בעיני האחר פשט כמו שהוא הדבר עוד היום בין הלומדים המצוינים אחדים המחזיקים את הדרשות לפשט גמור, בעבור שאינם יודעים דרכי הלשון. — אין נכון לדמות עתנו זה להעת שחיו בה קדמונינו, כי לא רחוק היה מהם ז"ל עוד הזמן אשר לשוננו ערגה בחיים חיתה, והרבה דברים ידעו במסורת, ולא נפלאו מהם משפט הלשון ודרכי הפשט; היתכן להעלות על הדעת כי שגו בהבנת הפשט? יודעים היו רבותינו את הפשט הנכון והתכוונו למרוד בו, כי אם היו מפרשים מקראות כאלה על פי הפשט הפשוט, כי אז לא היו יכולים לקבל אותם בקרושה, ומאשר האמינו בלב תמים, כי גם הורתם ולדתם של הכתובים האלה בקדושה הם, וכן לא היו יכולים להאמין, כי הכתובים הללו יורו רק על הנגלות לנו למראה עין בהשקפה ראשונה, כי אם על הכוונות הנסתרות בהם, ובקשו בקהלת דברי חפץ נאותים אל התכלית שכוונו אליו, וכן בתהלים איוב ושה"ש, וככה עשו גם בפסוקי משלי. וכן גם בין דרש לדרש הבדילו, ואת הדרש היותר קרוב למטרת כונתם —כמובא למעלה— אותו החשיבו יותר לפשוטו של מקרא.

ומי יאמר כי ר' עקיבא שאמר: „ששה"ש הוא קודש קדשים וכל העולם כלו אינו כדאי כיום שנתן בו השיר הזה", מי יאמר שהוא ז"ל לא ידע פשטות הכתובים? שהרי אם היה מחשבו לשיר ידידות, שיר חול בודאי לא היה מקבלו בין הכתובים, לכן גזר אמר, שדברי השיר הזה רק בדרך משל נאמרו, והם חולין שנעשו על טהרת הקודש

מתחלתם, וכה התגדל והתקדש באמת השיר הזה לקודש קדשים, כי מה היותר קדוש להאומה מקדושת האומה עצמה כי קדוש ה׳ ונתקדשה אליו.

ואם רע״ק לא ידע הפשט גם הפרשן הגדול פרשן — דתא רש״י ז״ל לא ידע הפשט, כי הנה הוא אומר בהקדמתו לשה״ש: „מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין מקרא יוצא מידי פשוטו״. ופוק חזי מאי פשוטו של שה״ש לדעתו? אם לא על דרך רבותינו ז״ל?! הוא דורש אותו למשל על הנשואין של כנסת ישראל עם מלכו של עולם ב״ה, הרי כי בשיר השירים יש להפריש בין דרש לדרש, בין דרש גמור לדרש שהוא כעין הפשט וממין הפשוט.

ואם רע״ק ורש״י לא ידעו הפשט, גם הפשטן הגדול הראב״ע ז״ל לא ידע הפשט, כי הוא גם הוא, אף כי יורה לרוח כל הרמזים אשר הרמיזו חכמי ספרד בשה״ש, כמו שהיום השיר הזה משל על התחברות הגוף עם הנשמה; בכל זאת גם הוא ממשיל משלים ומרמז רמזים כי כל ענינו של שה״ש הוא רמז ומשל על קורות ישראל מראש ועד סוף; רמז נכבד מאד. הלך על דרך קבלת רז״ל דרך הנוכחי, כי משל התחברות הגוף עם הנשמה, הוא ענין פרטי נוגע לכלל האנושיות, דבר השוה לכל אדם; לא כן הרמז שרמז הוא, הוא ענין כללי של כללית האומה הפרטית.

ממוצא כל דברינו אלה נשכיל, כי מקראות הרבה יש בכתובים שלא היו יכולים קדמונינו ומפרשינו לידע את הפשט, היינו, שלא היו יכולים לפרשן על פי פשוטן אלא על דרך דרש; כי הפירוש על פי הפשט הנראה היה מפשיט מהכתוב את הכתונת אשר עשה לו ישראל והחטיא את המטרה אשר הציבו להם כל ספרי הקודש, — וכבר אמרו ז״ל בעצמם על ספר „דברי הימים״ „שלא נתן אלא לדרש״; הרי הרגישו ז״ל בעצמם שיש דברים רבים במקרא שההכרח יאכף עלינו לפרשם מעיקרא לא על פי פשטם רק בדרך דרש המתהפך ונעשה פשט.

כמתכונת רוב ספרי קודש אשר לקטו אחד לאחד מכל קהל ישראל, אשר זה לנו לאות, כי פי ה׳ דברם ורוחו הוא קבצם, כן גם תכונת רוב ספרי התלמודים הרבים והשונים, גם הם, אנשי כנסת הגדולה, כנסת ישראל כתבום! לא ממעי איש אחד, לא מאנשים אחדים יצאו ילדי כל ספר מהספרים האלה, ולא רק שנות גבר נמשכו ימי חבורם; כי אם ממעי יהודה יצאו, האומה כלה הרתם גם הולידם בעצב. — לא גבה לב קדמונינו, ולא רמו עיני רבותינו, עיני העדה להלוך בגדולות בתור מחברים, כי אם שוו ודמו נפשם כגמול עלי אמו, אשר לא ידע עוד קרוא לנפשו: „אנכי״! כילד תם ונקי אשר לא ידע להבדיל בינו ובין זולתו לאמור: „אם אין „אני״ לי מי לי״; רק עוד לו העת לחבק ולנשק את כל. ככה היו רבותינו ז״ל, בתם לבבם וטהר רוחם ונפשם הברה לא ידעו עוד מכנוי ה„מדבר בעדו״; לא ידעו את המלה הדורשת אך טוב לבעליה, והמבדלת בינו ובין זולתו, לכן לא פתחו את תורתם באנכי.. . כל חכם מישראל היה אדוק ומעורה בגידין ובגופן של כל ישראל, כאברים הקשורים איש באחיו, והיו לבשר אחד, והאומר לכל בעל בריתו: אך עצמי ובשרי אתה, איך יעטוף שית גאוה ויעטה מעיל־הסופרים, איך ישתמש בתגא וילבש חלוקא דרבנן?? אך כל אחד ואחד מחכמי ישראל בימים מקדם התנדבו והרימו את נפשם תרומה להאומה, כל אדם גדול מישראל כל אבן מישראל, היה אבן העוזר, אבן נזר; וכל אבני יקר, כל האבנים הגדולות האלה המתנוססות על אדמת יהודה, לקטו ונעשו גל־עד.

צדקנו בדברינו זכינו בשפטנו, אם כן כי נאמר, כי על מצחות כל ספרינו, כן ספרי תורה שבכתב וכן ספרי תורה שבעל פה, ראוי להתוות תו „נכסי האומה״ (נאטיאנאליטאט) כי הם הם קניני האומה כלה ורכושה אשר קנתה ורכשה ברוב עמל ויגיעה במשך כמה

אלפים שנים. ואם אבדה כל מחמדיה מימי קדם, המו רחמיה רק על פליטת ספריה, והיו עמה כל חייה, והיה המחנה הנשאר לפליטה עד היום הזה; כי עברה במים אתה היו ונהרות לא שטפו אותם; וכי הלכה על גחלים והבערה ללהב יצאה עליה, אך את כתבי קדשה הצילה מפני הדליקה... להיות תורתנו, מצותינו, חכמתנו והפלתנו הכל תלוי ועומד בכללוהנו והיא שעמדה לנו ולאבותינו שלא לכלותנו, והיא תעמוד לנו לדור דורים, וכל העמים לא יבושו להודות ולאמור: אם קטן יעקב ודל הוא, אבל גוי ממושך לעולם ועד! כי מי גוי אשר ימיו ימשכו מעולם ועד עולם כמונו? גוים גדולים ועצומים ממנו כבר ספו תמו והיו כלא היו; ואנחנו הדבקים באלהים חיים, חיים עודנו ועוד נחיה לעולם. ואם תשבע נפשנו לעג השאננים האומרים כי בית יעקב הוא כפגר מובס סחוף דומה לחי; הנה ישחקו בכל כחם וישראל עושה חיל. — עוד יעבירו העמים בכל מחניהם קול גדול ולא יסוף: היהודי הנצחי!

אב"ג

דבר שנתחדש

עוד מלואים למאמרי אור הגנוז בחכמת האמת ופתרון חדש לשאלת הרבנות.

הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי „ובשאני לעצמי מה אני" ואם לא עכשיו אימתי

(אבות פ"ב מאמר הלל הזקן או הבבלי).

רבות דרשו הדורשים על המאמר הזה ולדעתי אין דברו יוצא מידי פשוטו מתאים עם מאמריו המובאים במס' סוכה אם אני כאן הכל כאן. והמובא במס' ברכות פרק הרואה במקום שאין אנשים השתדל להיות איש והמובא במ"ר פ' פקודי הגבהתי היא השפלתי והשפלתי היא הגבהתי „כי היה נודע במדתו לכל ישראל במדת הענוה עד שהעידה התוממות ואין אמונה באפשרות ענוה כזו להמצא בין בני אדם כמו שספרו לנו חז"ל במס' שבת דל"א ואמרו חז"ל לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ע"כ הוא למד לכל ישראל תמיד את ענין ענוה מהותה ותכליתה כי אינה בלי לדעת את מהות גדלות נפשו אך לדעת את שפלות נפשו וכי לעבודה תכליתית לאדם שיעבוד בנפשו שיבטל את עצמו ויחשו עד שלא ירגיש את עצמו לשום מהות ואני מיוחד, כי אדרבה ענינה הוא היפך מזה, על כל נפש ונפש החובה להכיר את עצמו כי הוא אני מיוחד אלא אלהים אשר עליו השגחה עליונה מיוחדת ופרטית כי יעבוד את עבודתו המיוחדת אשר הטילה עלינו בתורתו [כמו שהערנו במאמרנו אור הגנוז ובספרינו] ובאמת ע"כ בלשון יחיד ובלשון אני, אני ה' אלהיך, והנה כנודע בתולדות הימים אז בדורו התחילה להפרים חסידי האסיים שהביאה הספר בן גוריון שיסוד דרכה בקודש האהבה והאחוה בין כל בני החברה עד שיבטל כל אחד את האני שלו הפרטי כן התחיל בימיו להתפרסם דעות האיש אשר התדעה על מציאת האני והכבוד הנמצא בין חכמי הפרושים, וע"כ הרבה הלל הזקן ללמד לנו היפך דעתה כי בטול אני אינו ענוה אמיתית וחלילה אינה עבודה תכליתית הבאה אחר קיום התורה והמעשה, כמו שנמצא דעות איזה מחכמינו הערנו עליהם בספרינו השוית המחלוקת והערנו בספרינו הברכה בתורה כי מדת ענוה ובושה אינה עבודה כלל, כ"א רק סגולת איש ישראל האמיתי אשר מורשה לו נפש אבותיו שעמדו על הר סיני, והוא בכחו להיות

*

נפשו כעפר לכל כעפר המוציא זרע ותנובה להחיות אדם ובהמה רבה ולהיות כאסקופה הנדרסת מצד נטית נפשו בלא שום השכלה ועבודה לזה, כי אם תהיה הבושה והענוה מצד עבודה והשכלה ועבודה נבחרת ותכליתית מה שבטל את האני שהיה בקרבו יולד בקרבו גבהות פרטית נגד חבירו המרגיש עוד את עצמו לאני ויש מיוחד כי חבירו הוא רחוק מהתכלית ועליו לבטלו, נמלא נכסף שפלותו וגבהותו ואינו כאסקופה הנדרסת מכל.

מעבודה הזאת לעשות את עצמו אין ואפס באה לחכמי הנזירות עבודת ההתבודדות מבני אדם והבריחה למדבריות ומבלי לעשות לטובת הישוב אך להתחכם במושכלות לעבודה הנשגבות ולהיות מתעבר ובטוח כי לא יחסר לאדם הספקתו מה שנגזר לו מההשגחה העליונה, ואמנם גם התמימות והבטחון הנפלא הזה אם כי כנראה הוא שפלות וענוה לאמר מי אנכי בן תמותה כי אתחכם נגד חכמתו וגזירתו העליונה אבל גם התמימות והשפלות הזה הוא מצד אחר גבהות נמרצה לחשב כי אמנם ראוי הוא במעשיו כי ישים אליו המלך העליון לבו להנהיגו בהנהגה נסית ומי לנו גדולים מאבות העולם אבותינו אברהם יצחק ויעקב שלא סמכו על הנס ועשו כמה פעולות ומעשים לטובת הישוב כמו שהערנו בספרנו פ"ע ח"ם ובספרנו הברכה בתורה ואת זה למד לנו הלא ראש חכמי המשנה יסוד התורה כי על כל יחיד ויחיד להכיר כי הוא אני מיוחד ועליו עבודה מיוחדת וכי הכל לפי רב המעשה, ואין זה חסרון כלל במדת התמימות והבטחון כמו שבאר הרמב"ן בשער האמונה והבטחון שלו (ואולי גם זה הוא כוונתו אם אין אני לי אם לא זכיתי להשגת מדרגת אני ה' היא מדריגת זאת, השכינה, מדרגת הכסא הקודמת לכל המדרגות העליונות, איך אזכה למדרגה העליונה מדרגת מ"י הידועה ני"ח הוא מדרגת הניסי, וכי אמנם אם אני כאן, הכל כאן וד"ל].

אבל יש לדעת בהכרת מהות האני כי אם תהיה כל הכרתו את האני שלו להיות עובד ופועל בעולם לטובת ישוב עצמו אם גופני או אפי' רוחני כמו התחכמות במו שכלו וכדומה אז עדיין לא הכיר את האני המיוחדת לישראל, שנברכו בעפר הארץ להיות כעפר המוציא זרע ותנובה להחיות אדם רב שם אני הוא שם המצטרף בינו לבין חבירו וכשאני תהיה אך לעצמו אז מה ומה הוא אני שלו אפס ואין ומה יתרון לו לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש עיקר הכרת האני לאיש ישראל בתורתנו הכתובה והמסורה, כי כל אחד מבני התורה הוא עגיל מיוחד נבדל מחבירו בשלשלת ומצרפת עמו, ועל כל עגיל להתעגל לטובת השלשלת כזאת ולהיות אחודים ואחוזים אלה באלה אלה למעלה ואלה למטה כי כולם ביחד המה שלשלת אחת וע"כ במקום שאין אנשים ישתדל להיות איש ולא יתרשל מצד ענוה וחסרון שימלא בנפשו ונפש חבירו כי אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני, גם לא יתרשל האדם בגבהו אל עבודה ופעולה למען עמו וחביריו ע"פ חסרון שיראה בזמן הזה ויאמר לחכות במעשיו ופעולתו אל זמן יותר מוכשר כי עליו לדעת כי אם לא עכשיו אימתי מתאים עם מאמרו ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה.

הדברים האלה המה נגד לעינינו להתבונן על כל הנהגת חכמי המשנה והתלמוד איך עם כל גודל ענוותם לאמיתה לא בטלו מאתם ואת תלמידיהם את הכרת מעלתם ואת ידיעת האני המיוחד שבהם הרימו את כבוד הלומדים ות"ח עפי פעולות ומעשיות להרמת קרן ישראל והתורה ולא סמכו על הנס עשו תקנות גדרו גדרים לישוב התבל ודרכי שלום וקיום התורה אך כל תקנותיהם לא היתה למען כבודם והאני שלהם חלילה רבים מהם אשר לא נהנו כלל מכבוד התורה והיו אנשי עבודה חומרית אך תקנותיהם היו למען שלשלת ישראל ואחדותו, לא באתי לבאר פה רובי תקנות חכמי ישראל ואיך יתאימו עם הדברים האלה לבלי יתארכו לספר שלם, אך הבאר פה תקנה אחת שרשי שתקנו וחדשו הלל ושמאי לתלמידיהם להכירם במדת אני בולטת, ולא שמו לבם להרעומות שנתרעמו

חכמי כתות הבונות שהיו אז בישראל הוא ענין הסמיכה והרבנות שסמכו לתלמידיהם וקראו אותם בשם רבי ורבן אף כי כנראה היא כבוד והדרות ואני בולטת לא"ח, הנה עלה כעת על לבי התבוננות עמוקה לא אדע אם הקדימני בזה מסופרים החדשים באשר רוב ספריהם אינו ת"י.

עד זמן הלל ושמאי לא מצינו בעמינו שם התואר לחכם ומלומד בשם רבי ורבן, אמנם היו תוארים למלומדים עוד מימי משה רבינו, אבל כולם היו תוארים עצמים, ע"פ פעולתם שנתחדש בם כמו אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת כו' כהנים חכמים נבונים זקנים [זקן הוא שם תוארי למי שקנה חכמה ולשם זה נקראים שמאי והלל ג"כ בשם זקנים על שם חכמתם] עזרא הכהן כשעלה מבבל חדש תואר חדש למלומדים וחכמים והוא שם סופרים וכל החכמים שעמדו אחריו נקראים בפי חכמינו בשם סופרים כמו שאמרו חז"ל למה נקראו הראשונים סופרים. ואמרו ערבים עלי דברי סופרים. והוא ע"פ השכלה עמוקה כי בשם התוארי הזה גלה לנו עזרא וסייעתו את פעולתם והנהגתם כי אינם חכמים ונביאים ומחדשים ע"פ הקב"ה או ע"פ שכלם חלילה אך המה סופרים מכירים את ספר התורה ולהורות על ידה כמו שהערנו בספרינו פ"ז כי בימי בית שני נוסד אשיות ממשלת ישראל לא על מלוכה וכהונה ונבואה, כמו בבית ראשון, אך על התורה לבד, כמו שקיבל מלאכי זו עזרא, זכרו תורת משה עבדי, והערנו במאמרנו אור הגנוז, במאמר אנשי כנה"ג, והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה, כי זה היה כל ממשלת ישראל בימי בית שני, וע"כ קראו החכמים את עצמם רק בשם סופרים שהירים מביני תורת משה אך שמאי והלל מאנו עוד מלהקרא גם בשם התוארי הזה, וחדשו שם תואר חדש רבי ורבן, ואף כי כנראה היא גבהות נמרצה, וכנראה איננו מתאים עם הלימודים הנשגבים להיות רך כקנה ולאסקופה הנדרסת, ובהשקפה ראשונה הוא תואר יותר גדול משם סופר שהיה לחכמים הראשונים, אבל באמת מה נעימים הם דבריו הקדושים, הגבהתי היא השפלתי, כי שם התוארי הזה היא השפלה עצומה, והוא קטן ודל משם סופר שהיה לחכמים הראשונים, כי שם תואר סופר הוא ג"כ תואר עצמי, לא נמסר לו מרבו וחביריו, אך הוא ע"פ עבודתו ופעולתו והוא כשם זקן ונביא וכהן, לפי פעולתו כן שמו, אבל שם תואר רבי ורבן אינו שם תואר עצמי רק מה שקראו חבירו ומגדילו על עצמו, וע"כ גדול מרבן שמו ועיקר נתינת השם התוארי הזה, הוא להודיעם כי אינם עוד חכמים כהסופרים הראשונים, אשר היו סופרים מעצמם, מעתה כל החכמים המה רק תלמידים מקבלי התורה מפי הסופרים, ואסור להם להורות, אם לא יקבלו רשות מפי רבותם, ויוסמכו מפיהם ויקראו בשם רבי, ולהורותו כי הוא ג"כ עליו להלך בתורת רבו, כי אמנם גם אחר שיוסמך אין לו לנטות מצווי רבו המסמיכו וכמבואר לחז"ל בסנהדרין ד' ה' בתנאי הסמיכה, כי המוסמך תלוי בדעת המסמיכו, והמתבונן בתולדות הזמן יראה, כי דוחק העת והזמן, הביא לשמאי והלל לחדש זאת, באשר מלך אחד רבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן, ונעשית התורה כמאה תורות, וכל תלמיד שהחכם בסופרותו אשר עמו, רבו האמיים אשר יסדו לעבודה תכליתית את ביטול השררות ואני של אדם. ועפ"ז עוררו את העם כי אסור לעבוד ולהכנע לשום אדם, ולמרוד ברומיים שרדו בם, צרות רבות סבלו הפרושים מהם, אשר היו בדורשי שלום המלכות, רבו הבייתוסים אשר הכחישו בכל מסורות הסופרים, ועוד כתות חדשות, אז הניחו הלל ושמאי יסוד חדש להנהגת ישראל העתידה. ע"י התורה וחכמים ורבנים. ע"פ ההכרת האני של הרבנות בישראל מסמוך לסמוך, וממרכז הרבנות שהיתה רק במקום אחד למרכז אחר, אך הכל בישיבה ומקום אחד, בכדי שיהיו כל ישראל כבנין ללב אחד, בזה יונהג הצאן ההרגה במקל נועם ומקל חובלים ע"י ג' רועים כמו שהארכנו בספרינו פתחי שערים.

*

ענין הסמיכה נמשכה בישראל עד חתימת התלמוד בימי רבינא ורב אשי, ומאז פסקה הסמיכה כי תמה היו סוף הוראה עד זמנה, ועוד היה הרשות לחכם לפסוק כפי קבלתו מפי רבו, אף שהיה דעת יחיד, אבל לא כן מאז נחתם התלמוד ונתקבל בכל ישראל ככל התורה הכתובה, ומעתה לא היה עוד הצורך להסמיכה לקבל התורה מפי רבו, ומחדש התחילו תוארים חדשים בעמינו. תחלה היו דור רבנן סבוראי, והוא על שם מבין ומסביר את התלמוד, כי התלמוד נתחבר ונתקן כעין התורה הכתובה שהיה צריך ביאור והסבר כמו שהערנו בספרינו פתחי שערים, כדי שעוד יצטרך כל ישראל להתאחד למרכז כללי אחד אשר בו תתפרש התורה, ויתאחדו ישראל לעם אחד, ואחריהם התחילו דור הגאונים, על שם שהיו בקיאין בס' מסכתות התלמוד, ובאחרית ימי הגאונים עת כלתה ענין הישיבות בישראל המרכז הכללי לכל ישראל בימי רב האי גאון כלתה שם הגאונים והתחילה מחדש ענין הסמיכה ודור הרבנים כמבואר בהקדמת המאירי לאבות, והוא לדעתי בעבור כי פסקו ענין הישיבות, ועם זה קמו פרילי עמינו תלמידי רי"ג ענן ושאול שכתבו בספרות הרבנות של התלמוד והבאור המקובל והתחכמו לעשות באורים חדשים בהלכות התורה [בענין התקופה החדשה הזאת והחדשות אשר נולד בגינה בספרותינו הערנו חדשות נשגבות בספרינו השוים המחלוקת] ואז חדש רב האי גאון את שם תואר הרב והוא תאר קטן מאד מתואר גאון שהיה תחלה כי הוא רק שם תואר על המוסמך המקבל על עצמו להלך בדרך הרב המסמיכו, מבלי לנטות מקבלתו כמלא נימא הוא שם תואר הרבנים הנאמר לנו על כי הולכים אנו לאור רבני התלמוד מבלי להוסיף ולגרוע ולחדש עליו מדעתינו מאומה כי לא סופרים אנו ולא חכמים, אך תלמידים תלמידי הרבנות התלמודית.

על הקדמות אלה בניתי את ספרי פתחי שערים, בו התחלתי לבאר סיבת נפילת כבוד הרבנים בעמנו. שהוא ע"י ענוה היתרה שהיה לגאוני האחרונים, ולהכיר את כאבי שבהם ואת גדלות נפשם פחדו מהוראה, פחדו לגשת אל הזהר וכתבי האר"י פחדו לגשת אל החכמות והמדעים, שנגשו למו החכמים הראשונים והניחו לאחרים להתרברב, וחטאיו גרם לנו כי נכחדו ג' הרועים ונגדע המקל נועם ומקל חובלים ולקחנו לנו כלי לרעה אוילי [לסופרי הכנה"ג אשר ירצו לראות את ספר פתחי שערים ואין ידם משגת כ"כ הנני למען ידידנו המ"ל הנני אשלח להם בחינם רק מחיר השלוח מרקא אחת אם אך יקדימו בזה כי עוד לא רבים המה בידי] ונשכח מאת רובי עמנו ענין הרבנות שיסדו הלל ושמאי, וחכמי התלמוד והגאונים מהותה ותכליתה וע"כ נולד בתקופה הזאת שאלות על שם הרבנים והרבנות בישראל, כמה וכמה הקיפו הזעקה אוהבי החופש על הרבנים כי אם רבנים המה עליהם לגשת להקל מה שאסרו ראשונים לעשות שו"ע חדש, כמה הרהרו בשאלה למה לא יתחכמו הרבנים במדעים החדשים כהרבנים בח"ל ואם אין באפשרי לעשות מלומדים לרבנים, הלא אפשר לעשות רבנים למלומדים. וידוע מה שסבלה וסובלת מזה הישיבה המפוארה ישיבת וואלאזין, אשר ראשיה ומיסדיה הראשונים גם מנהיגיה ההוים יודעים את שורש הרבנות בישראל, רבנות התלמודית כי לא תיחל לבני אדם, לא על הרבנים עמדתה אך על הרבנות התלמודית עמדתה, אשר יסוד שרשה הוא להעמיד תלמידים הרבה לא מלומדים ורבנים, וע"כ טוב היו עושים כי לא יחושו רק על לימוד התלמוד לא על פוסקים כנודע כי לא מרבנים תצא תורה. אך מרבנות תצא תורה, ולא כזעקתה הבאה בספרות החדשה, כי אם לא יקומו הרבנים לחדש חדשות בסדריהם שתשכח תורה חלילה, ומה מאד תשתומם נפשי על סופרנו וחבירנו הנכבד הרב המוציא לאור הכנסת, אשר נסחף גם הוא תוך המון הסופרים בזה, ועורר שאלה חדשה, כי עלינו לעשות פראגראמא חדשה למען לצעירי הלומדים שיהיה היכולת

בידם להגיע אל הוראת איסור והיתר בלא עמל רב, פן תשכח חלילה ידיעת או"ה וינוס מעיר לעיר לדרוש את דבר ה' הלכה מאו"ה, שאם נעלם ממך אשר כתבת „חיי היהודי על פי התלמוד" כי אין ענין הרבנות שיסדו הלל ושמאי ידיעת פסקי איסור והיתר בלא ידיעת עמקם ע"פ גמרא, וגם אין תכלית הרבנות הכבוד והמשרה על ידי השגת את הידיעה של פסקי הלכות אם היתה התכלית רק ידיעת פסקי ההלכות לא האריכו והעתיקו בטעמי כל הלכה והלכה עם כל מחלוקתם וכן למה חברו חכמי המשנה והתלמוד פלפולים שונים גם בדברים שאינם נוגעים להלכה, רק משום יגדיל תורה, ובדרכה הלכו כל רבותינו הראשונים והאחרונים וכי אמנם יש לדעת כי כבוד הרבנים על כי המה מלומדים בידיעת או"ה ולעשותה קרדום לחפור בה מאנו חז"ל, „רובה עסקו במלאכה ולא נכנו כלל מהתורה, כל עמל חכמינו חכמי המשנה והתלמוד והגאונים האחרונים, לא למען הרבנים אך למען הרבנות התלמודית ורוחה כי היא תחיה בישראל, וכי יכובדו כל לומדיו ותלמידיו, בעלי הכשרונות לעמל הנפש, לא מלומדיו ורבניו לבד, וע"כ מראש כל רב היה גם מחזי; ישיבה אכ"מ לבאר זה בארוכה, מעולם לא פחדו חכמינו פן ע"י ריבוי העמל והעבודה יזנחו ישראל את התלמוד, כי מי כעמנו ובפרט לומדיה ותלמידיה אוהבי העמל והעבודה, עד כי באמת אם לא עבדי אלפי, ומה אחד פחד שוא הוא פן בלוק הזמן אם לא נחדש פראגרמא חדשה תשכח חלילה ידיעת או"ה וכן עלה כזה על דעת הרבה מחכמינו ונדיבינו לערכם עלה בזה, הלא לעינינו בלוק הזמן נרבו מורים ויודעים הלכות או"ה על אחת שבע מאשר היה, עד כי היו הרבנים לחגא בעירות הקטנות אשר על כל עיר מצער שפנתה יחזרו עליה מוסמכים למאות, והחזיקו בכל עיר שבעה מורים לבזיון כבוד התורה החוגרת שק, ולא אמנם הרבנים הוא זה כמו שעלה על דעת איזה מסופרינו, אך אמנם הטעם הוא כי נפלה כבוד התורה ומחזיקיה אפסו תמו, והרבנים רבו מסיבות שונות, ואף כי המה פשוטות וגלויות מכל זאת אמרתי לבארה, בדורות שלפנינו אהבת התורה עצמה אך היא שחדרה בלב לומדיה, לא מטרת רבנות ושררה, לבד כי מלבד הרבנים בגשמיות היה שפל מאד כנודע היו בצער ולחץ, לבד זאת ספרי המוסר והיראה משלו ממשלה בלתי מוגבלה על לבות לומדי תורה, והמה אימו מאד על הנהנים ממנה ורבים בחרו יותר במלמדות מלהיות רב, כמו שנדפס עתה מכתב נפלא מהגאון רע"א שגם הוא רצה לברוח מרבנות של ק"ק פרידלאנד אל עבודת המלמדות, רובי חכמינו היו אז יראי הוראה במובנה האמיתי, פחדו לגשת אל שום הוראה כן להקל כן להחמיר, ע"כ לא נפלא הוא. אם מעטו מאד הלומדים אשר מאנו לירד לדעת ענייני או"ה, נוסף לזה ההכרח לא הכריחם לזה, אז עוד אהבת התורה ופלפולים מלאה עוד קן בלב נדיבי עמנו רובם היו בעלי תורה, או לכבוד היה להם כי ממחזיקי לומדים יחשבו, ולכל בעל כשרון גדול בפלפול התלמוד, גם אם לא ידע פסקי או"ה, היו פתוחים לפניו לבות ובתי כנסיות נדיבי עמנו, למלא בו חית נפשו וביתו אם לא בהרווחה, אך לחם לפי הטף לא נחסר להם, ומה דרש אז הזמן ומה דרשו בניהם ובנותיהם אז עוד אהבת המלמדות למופלגים וחריפים היה ענין גדול, אשר נתנה לחם ומזון למשפחות רבות, לכבוד היה לגבירים רבים לפזר ממון הרבה למופלג גדול כי ילמוד עם בניו התלמוד עם מפרשיו לימודי הרבנות דרשה אז מהרבנים דברים נשגבים לבד ידיעת או"ה לעמקה, באשר עוד ספר פ"ת לא היה בתבל, עוד כל רב היה צריך לדעת מפלפולים וחריפות לאמר פעמים חלוקים שונים. ושיהיה בידו להשיב למופלג עירו אשר רבו אז בכל עיר, על כל רב היה נכונות בקי בח"מ ואהע"ז באשר אז צרכי העם ע"פ הדין נחתכו, ודבר זה לבד היה די להטיל אימה על בעלי כשרון למנוע עצמו לגשת אל הרבנות כי המונע עצמו מן הדין.
לא כן עתה בימינו חשק הרבנות נגדל בלב בעלי כשרונות גם יראת ספרי מוסר לא ימשול

עתה על לבנו כמקדם, גם מורי הוראה לאמיתה נמעטו, ידיעת או"ה הוקל מאד ע"פ ספרי קצורים השונים והגהות הרבות שנדפסו על היו"ד, חלקי הח"מ ורובי חלקי אהע"ז לא נצרכו למעשה כנודע, חלוקים וחריפות לא נודעו כלל וכלל עוד, רק מלאכת הדרוש והדבור אשר מלאכה היא ואינו חכמה היא נתחדשה לשורש ועיקר לרבנות בעירות הקטנות, הפלא כי נרבו מורים ויודעים או"ה, נוסף לזה ההכרח יכריח לבעלי כשרון בחכמת התלמוד לאחוז בשתי ידיו בידיעת או"ה, ולחפש אחר מקום הוראה ממטמונים, באשר שועי עמנו ונדיבים חדלו מתמוך בידי מופלגי תורה, ואנשי חיל יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו, מלאכת המלמדות למופלגים בבית נדיב אפס ותם, נשי הזמן גם של מופלגי תורה המה מבנות חוה אשר טעמו מעץ הדעת כו' וימררו את לבות בעליהן על דרכי הזמן אשר רבו ומה יעשו מופלגי תורה הרבים בעז"ה, כי עוד לא אלמן ישראל בכל עיר מהם בלוק העתים אשר שולח רזון בכל עסק ומשלח יד אשר עסקו בהם כולמו נפלו על ההררה האחת, יתר הפליטה הוא הרבנות, ואל חלק הארון של יו"ד נפלו לומדי עמנו ובעודה בכפם יבלעוהו, ובאין להם מחיה ומזון מעבירים על דעתם ודעת קונם לבזות את כבודה ולחפש אחר רבנות גם באמצעים מגונים, אחרי אינו יכול לפלוט נשמתו ונשמת אשתו וביתו, הפלא הוא כי נרבו מורים ויודעים או"ה על אחת שבע, ועוד ירבו כי מה לו לבעל כשרון אמיתי ולמד מנעוריו גפ"ת אף שלא להלכה למסור נפשו ולהיות בקי באחד מד' חלקי ש"ע ועוד הלכות פרטיות מחלקים אחרים, ובכולם נמלאו עוד ספרי קצורים, ומה גם כי הגאונים המה בעלי רחמים וחמלה ואינם קופצים מליתן כתבי הסמכה.

ואמנם מו"ר לא שאלת הרבנן וחסרונן יש לנו, אך שאלת הרבנות וחסרונה יש לנו. הערתי עליה בארוכה בספרי פ"ם אבדה כבודה הרבנות התלמודית שיסדו הלל ושמאי, אבד כבוד הרבנות שיסד רבינא ור"א, אבד כבוד הרבנות שיסדו הגאונים, כי המשנה והתלמוד הקדוש, הוא היה הלב והמרכז הכללי של כל עמנו אשר אליו פנו כל בני ישראל כבדו אותו ואת רבניו ותלמידיהם, ועתה בשפל ירד באשר התלמוד בלבדו הלא נעשה בימינו כמו המשנה תהלה שאמרו תנאים מבלי עולם אלו המורים מתוך משנתן, כי כן הוא התלמוד, אחרי כי לא נוכל לפסוק ממנו אף ברכה מזונא, לומדיו ורבניו נפגעו מכל עבריהם נפגעו מבעלי הלכה ומוסר, נפגעים מבעלי קבלה וחסידות, מבעלי חכמה ומדע הרבנות התלמודית איננה עוד המרכז הכלל של כל ישראל, באשר אבדה חינה בעיני כללים עמנו, רבים מאד מנדיבינו טובי הלבבות בחרו במרכז חדש רבנות חדשה הוא רבנות הזהרית והקבלה, ורק לחם חסד יעניקו להרבנים התלמודים, רבים משועי עמנו והממשלה בתומכי ידה בחרו ברבנות המדעית אשר בשם דאקטער יכונה, רבים מכולם בכל עיר הבוחרים ברבנות, בראותם בחכמתם ועשרם יתהללו ולא ירצו לכפוף תחת הרבנית התלמודית כאשר הערתי במאמר הקדום וכמו שאני מעיר להלן בכתבי תולדות הרבנות בישראל וזה שנים רבות עמל אני למצא פתרון להשאלה הנשגבה הזאת, ע"פ ידיעת סבות אלה והתודה לד' מצאתי פתרון להרבה מפרטיה כאשר הערתי בספרי פ"ם ובמאמרי הקודם וגם עתה הנני להציע פתרון חדש והוא כי נחוץ לעמנו לעשות מחדש מרכז כללי את התלמוד, לכל אלה מעמנו הרבים אשר עמנו" חובבי הרבנות התלמודית המפוזרים ומופרדים כי יתאחדו בזה לבקש לעשות מרכז כללי, לא על ידי בית חינוך רבנים אך על ידי בית וועד הרבנות התלמודית והוא כי יאספו במקום אחד מגדולי זקני חכמינו וגאונינו ויבאו בדברים עם רובי חכמינו, לחדש את ספרות התלמוד כי מחדש יעשה הוא לבדו מרכז כללי ופנימי לכל ישראל באין יצטרך עליו שום ספר אחר, על פי ילקוט חדש שיאסף על דברי הש"ס לעיון תלמוד חדש בלדו בשם תוספת שערי הלכה, יאוסף בו ממיטב ספרי הראשונים והאחרונים קוצר פלפוליהם הישרים מבעלי התוס' והלאה הנוגעים להלכה בכל

הש"ס, ואנא רבותי למה לא נשים אל לבנו כי בדורות יבאו אם חלילה לא ירחם ה' עלינו הלא ישכח כל השפע הגדול אשר היה בימי גאונינו הראשונים גם האחרונים כמו דור של הב"י והרמ"א דור הש"ך והט"ז דור התומים והנ"ב כו' גם מדור שאחריו ודורנו אשר למאות ואלפים ספרים נחמדים נתחברו בעמקי הלכות התלמוד ובנינו לא ידעו מהם כלל, כמה אלפים תלמידים היו להגאון התומים בימי חלדו בארץ אשכנז, וכן לכל גאוני ארץ אשכנז, ואיה המה עתה, הנודע עתה לבניהם את גודל ורוחב לב אבותיהם בסברא, הנודע עתה דברי התומים וסברותיו העמוקים והישרים אף לרבני אשכנז, היודעים כמה איך ומה יתחדשו סברות כאלה מעמקי התלמוד, הנה כן נוכל לראות גם על ימים יבאו בארצנו, היהיה הרצון לבנינו אף לבעלי הכשרונות להשיג מפרת הוראת או"ה, אחרי לבם פתוח למדעים חדשים ולספרות חדשה, ראשם הגלגל מעבודת הלבא ודרכי החיים, לירד אל עמקי ספרי הלכה מגאונינו האחרונים, הנה לא ירחקו הימים וינועו מים עד ים לבקש דבר הלכה מעמקי התלמוד ולא ימצאו, ע"כ מה אחד המלוה והחובה עלינו לעשות עתה ואם לא עכשיו אימתי, בהיות לאל ידינו אסיפה וילקוט חדש, כעין עריכת ספרי התלמוד, אז בעת עריכתו שנקצר מכל הפלפולים שנאמרו בכל הישיבות מזמן רבי והלאה וכמו שידוע בתשובת הגאונים כי קודם שסדר רבי את המשנה היה ת"ר סדרי משנה, ורבי קצר אותם והעמידם על שש, כן עלינו עתה לערוך קצור נפלא מכל המון הספרים שנתחדשו מזמן חתימת התלמוד, אל הוועד הזה ילוו גם מיודעי חן מהזהר וכתבי האר"י לערך אותו ולתקן את סדריו ופלפוליו ע"פ סדרים הפנימים של החכמה כמו שנסדר גם התלמוד כנודע לי"ח ובו ישוו כל המחלוקת חכמינו בהוראת או"ה ובסתרי אמונתנו אבל אמנה לזה צריך עבודת שנים רבות, ועמל אנשים הרבה, הלא אם גם התלמוד לא נסדר אך בזמן ה' שנה ומה חיי ה' שנה בחיי עמנו, ואם לא גם הוועד עצמו אם נזכה לזה לא תהיה מרכז נשגב אשר בו נוכל להשגב שיעשו דברים נשגבים לטובת עמנו, והנה עוד אמרתי להאריך ולדבר בסדריו ופרטיו באשר כי אני עמל בזה בעצמי שנים רבות לו לא התעוררתי כי אף חלום נעים חלמתי, כי אם אפי' נזכה לעורר את לב רבנינו וחכמינו כי ירצו להתאחד ולעשות מה לטובת תורתנו מה יעשו הן לזה צריך כסף תועפות לאסיפת סופרים רבנים וחכמים כו' וכו'. ועל כולם במה נעורר את לב נדיבינו לזה ובמה מיישב את שאלה הקשה של וא"ת מה נאכל הרובץ על פתחי חכמינו, במה יחיו את נפשם ונפש ביתם אחרי נדיבינו פנו עורף מהחזיק ביד נדיבה את לומדי תורה והוגיה, במה נעורר הנה תרדמה נוראה נפלה עליהם ואין מקיץ, קטן ודל מאד כח ספרותנו לעורר ישני שינת תרמוטה, רבים מנדיבינו נפשם דבקה בספרות העמים ואינם יודעים כלל את דברינו רבים מרות אמונה נפרזה או מחסרון ידיעה אין נוגעים כלל בספרותנו החדשה ומה נעשה עם המעטים הקוראים ומי יאמר אם גם בהם לא קהה הרגש של אהבת התלמוד ולמה נשחיתה דברינו לריק ולעורר עצבת בלב הקוראים אשר לבד זאת לבבם עלובה ורוחם נעכרת, אבל נא אחי ורבותי לא להאדיב נפשיכם באתי גם לא לבקש לעת עתה המון התעוררות ופעולות, אנכי אל אחי ורבותי אשים דברתי לנחמם ולדבר אל לבם שבלי להתייאש כי אפי' חרב חדה כו' וכי אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני על הרבנים האמיתים תלמידי שמאי והלל תלמידי התלמוד תלמידי הגאונים ללכת בעקבותיהם להכיר את האני שבהם ולהשליך את הענוה היתרה ולעשות דבר לא למען טובת עצמם אך למען טובת עמם והתלמידים בעלי כשרונות הלומדים והמשכילים אשר לכולם יחד באו מים עד נפש כי תומכי תורה וחכמת ישראל יחד נמעטו מיום אל יום וכי אם לא עכשיו אימתי.

האומנם הגיע הזמן במלחמתו עמנו ליקח מאתנו את כל אשר היה לנו והכל

אבדנו אבדנו את קדושינו גם חכמתנו נלקח מאתנו ביד חזקה המשרה והשלטון שהיה בידינו לפעול על לבות בני עמנו, אבדנו כבוד שרכשו לנו גבירים ושועים אבדנו האימון והבטחון אשר היה להממשלה הרוממה ברבנינו הראשונים התלמודים הכל אבדנו ואנו שוכבים למעצבה כאשר נעיר להלן. אמנם עדנה לא נתיאש הנה עוד אחות קטנה נשארה לנו באמנה אתנו היא התקוה היא עוד תנחמנו על ערשנו עוד נשאר בידינו מטמון נפלא קטן הכמות אבל רב הוא באיכותו הוא התקוה תקות עמנו והנחומים התקות כל האדם על אחרית הימים אך בידינו נשארה באמנה שמרנו אותה כאישון עינינו. גם את דגלי עמנו עוד לא עלה ביד צרינו לקח אותה מאתנו והם טמונים באהלינו, באלה עוד נוכל לדגול ולקוות מחדש אימון לב הממשלה בנו גם לב שועי עמנו גם למשול מחדש על לב ההמון ולהכיר מחדש את עטרת הרבנות התלמודים. ידעתי קורא אהוב כי ישתומם לבך ותחשבני מאלה אשר קשי יומם לקחו טוב שכלם ובהשתעשעי הדמיון יתעו אבל לא הסכת ושמע ומה מנך יגרע אם תשמע היגרע מסיפורי בדים אשר גם עליהם תעבר בסך ואם אמנם ידעתי גם אני כי דברי הוא תקוה נפרזה ודמיון רחוק מאד אשר יהיה גם לשחוק בעיני חכמים רבים אך האם לא כל המלאות חכמי הדורות מראש לא היתה רק דמיון רחוק ותקוה רחוקה שתצא לאור ורובם בעת נשמע דבריהם בקהל היו לשחוק גם בעיני החכמים וכבר למדו לנו חכמינו אל תפליג לכל דבר אמנם אל תהי קלה התקוה בעיניך שלא היא מכונת החיים בכל תנועות בני האדם מי יתן כח לכל קשי יום לישא את גורלו המר אם לא התקוה אשר עוד תחניף לו עד רגעיו האחרונים, ומה אומלל הוא הגבר אשר התקוה בגדה בו, היא גם תנועת החיים בכל המשפחות העמים, ומה גם בני עמנו אשר מראשיתה עד אחריתה היא בנויה על אמונה ותקוה וכמבואר בזהר פ' משא נעתקו להלן, אך נביאינו היו הראשונים בתבל אשר נבאו לקוות על אושר והצלחת זמן האחרית, וע"כ עלינו יואלו אליכם להתגדר בזה.

הנה בספר בית יהודה מצינו בהשאלה הראשית שאל השר שאלה אחת כפולה מהו תקות ישראל והלהה לבדם יקוו כי כתרם מדיני גדול, וידעו את כח התקוה הגדול והחזק, בחיי עם, התשובה להשאלה הזאת כמדומה לי (כי הספר איננו ת"י) לא נמצא שמה, אמנם השאלה הכפולה הזאת נוכל לפותרה מדברי נביאינו וחכמינו, בשני תיבות „השלום והאחדות" תקות עם ישראל כי סוף סוף בין יעשו תשובה בין לא יעשו תגיע עת מאושרה ואם התמהמה חכה לה, אשר גזרה רצונו האחדות מראש להספך אל כל העמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ויפתח ידו וישביע לכל חי רצון עד כי יהיה שלום נפלא בין כל כתות בני אדם השונות עד כי וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ כו', כן אמרו חכמי המשנה בפרק השלום שלום שמו של הקב"ה שלום שמו של ישראל שלום שמו של משיח, אך עם כל גילויה ופרסומה, עוד לא נתבאר היטב תקותנו הנעימה הזאת איך ומה יוסד השלום והאחדות הזאת באופן אשר ימלא בו כל חי רצון את רצונו וחפצו, מה יהיה בכר מיוחד לאסירי התקוה על שמרה ואמנם את הכת הזאת אלפי שנה, והסיבה לזה נוכל לאמר ולהתעלן בזה כי כמו כל מצות התורה עדותיה חקותיה ומשפטיה נכתבו מאת אבינו שבשמים רק ברמיזה למען אשר עוד יצטרכו בניו לשמוע בקולו (אמרתי בספרי) אל קול נביאיו וחכמיו כי כן בבאור ענין התקוה האחדותי אשר באמת הם ככלל חלק גדול מאד מחלקי מצות היחוד שדברו בו באי בסוד ה' בזהר וכתבי האר"י כמו שנתבאר בספרינו נכתבה ונרשמה רק בכללות ורמיזה ונמסר ביאוריה בלחישה לנביאיה וחוזיה והמה מסרו לתלמידיהם כו' ואם בביאור החקים והמשפטים אמרה הספרות הרבנית עת לעשות לה' ולגלות את פני הלוט ולכתוב הכל בכתב בביאור אבל בביאור ענין חלקי העבודה במצות הדעת והיסוד כנודע לא הסכימה הספרות הרבנית של המשנה והתלמוד

לגלות זה בכתב שום אחד מעניניה ותשים לה סתר פניה כאלו נעלם ונסתר גם מאתה והגלה את פניה באדר ומכסה בלבושים זרים עד כי לא ידע איש את קבורתה עד היום הזה (יכל אור היכלות להגר"א פקודי רנד) עד כי היו אגדות חז"ל המדברים בענין מצות היחוד וענפיה ובעדי תקותינו לזרה לחכמים, והטעם ידוע כי אכתב להם רובי תורתי כמו זר נחשבו.

אמנם כבר הארכנו במאמרינו הקודמים כי לכל זמן ועת לכל חפץ, וכי הגיע הזמן אשר ספרות התלמוד הרבנית התעורר להתחדש ולהתנער מעפרה וכי גם רבנינו וחכמינו התלמודים ישכילו בסתרי תורתנו ואמונתנו אשר הטמינו חז"ל באגדותיהם כפי אשר גלו נראות בזהר וכתבי האר"י, כי אמנם סתרי תורתנו ואמונתנו המבוארות בזהר וכתבי האר"י המה רק פנימיות האמונות הפשוטות המסורות בתלמוד כי כבר החילו חכמינו וחזרו והתירו אף כי בעה"ר היה ע"כ דבר ה' לחרפה וכלימה, ובת מלכנו טבועה בגי טופנא, וכבר הארכנו כי חובה קדושה ונוראה מוטל כעת על רבנינו מבלי נשיה ח"ו כחסיד שוטה כו' ולקנא קנאת בית קדשי החכמה והיכלות האר"י אשר באו זרים ויחללוה, ועלינו עתה לגשת בספרות חדשה למטרה זאת ולהראות כי כל דרכי תורתנו הפנימיות והחצוניות הוא כנועם והשלום, וכאשר הודענו במאמרינו הקודם מספרינו אשר עמנו בזה, וכי כן עלינו עתה לגשת אל חלק העדות הזאת היא עדות תקותנו ולנטוע מנטעי הזהר ועץ החיים ופרי עץ החיים פרדס חדש אף נעים כפי חוקי הבאטניק החדשה אשר חדשו לנו חכמי הלשון עד אשר יקח ביפיו במסילותיו הנחמדות בפריו ופרחיו ושושניו את לבות המון כולנו שועינו ונדיבינו חכמינו וכסילינו לטייל בו הוא הגן חמד התקוה האחריתי של אחרית הימים אשר ימלא לכל חי רצון כפי רצונו חפצו ותשוקתו וכמו אשר ירבו הולכי לשוח בגנות ופרדסות למטרות שונות אלה אך לענג ולהרחיב לבם על ידי מחזות הבריאה והדר יופי הטבע אלה לאכל מפרין אלה לשאוף רוח לח הנושב בו ואלה אך להנפש מעבודה הקשה והחום הגדול שעובד בו כל היום ורבים מכולם ידועי חולי אשר בלא רצונם אך ע"פ צוי הרופאים ילכו לשוח בו לשקל את מחלתן ועוד מטרות רבות נשמטיילים והפרדס הוא כללי מפיק רצון לכולם, כן נוכל לקוות כי בפרדס התקוה האחריתי השלומי והאחדותי אם אך יפתח לפי חכמת הנטיעה החדשה במטעים חדשים ונפלאים, בפרי חמד אשר לחדשיו יבכרו בו ברוח לא אשר ינשב בו במסילות חדשות אשר ישלו בו ימלאו בו המון מטיילים לרוחה והפלה מכל כתות בני עמנו ומי יודע אם לא ילכוד הרוח בכנפיו גם מאת חכמי העמים וסופריו הטובים וישרים בלבותם לבקרו וגם להם יפיק רצון ואז בודאי שועי עמנו לא ימנעו את רגלם מלבקרו וישלמו לנו במיטב כספם על פרי החמד אשר יקטפו מעצי החיים והאמונה הנטועים בתוכו, ונדיבי עמנו מחדש על נדיבות יקומו לשומרי פרדס התקוה ונוטעיו, ומה גם כי ירבו לטייל בו בני עמנו להנפש בו מעבודה הקשה שעובד במו בזמן הזה, וידועי חולי הנפש, כי אמנם באמת נוכל למלא רצון בזמן הזה אשר כמעט החזירה לנו את הימים הראשונים אשר לשמם וזכרם המרו שערותינו, והוא בזה כי צרת רבים חצי נחמה והזמן ההוא ברב כשפיו עוד לא מלא את אבן החיים, או העושר והאושר, עוד לא הפיק רצון מכל בני האדם כי בחכמתו העמים פגעים קשים על כל איש ואיש נולד כאשר ספרנו בארוכה. בשיחה כע' בפנים ספרנו, עד כי למשפט לדק נוכל לחשב כי בתקות זמן האחריתי הטוב והמאושר, מאוחדים אנו כולנו ולמי לנו להודות על זה אם לא להזמן החדש, ולבד שכרנו כי נחשב גם אנו בתוך ממציאי דבר חדש בזמן החדש הנה נמציאה מעט ענג מעט צרי מעט מרפא לעמנו ידוע חולי זמן החדש, ואם לא גם חלום נעים בתוך חשכת ליל החורף לאושר יחשב לשוכב למעצבה, בו נוכל לשפך את המון רגשינו אשר מלא אותנו הזמן החדש אולי יקל לנו כי דאגה בלב איש

ישיחנה ישמעו אלי יער פרדסינו את אנקתינו ודמעותינו אולי יהדור בלב מבקרים אשר יש לאל ידם לעזרנו ויתעורר במו רגשי רחמים וחמלה על שומרי בנפשם את פרדס התקוה הכללי.

ומבלי יחשב הקורא כי רק מליץ הלצות אנכי הנני ליתן פה את הרחוב אשר לפני הגן אשר נטעתי „הקדמתי לשני ספרי חזיון אשר הכנתי בעניי" לשמח נפשי ונפש חבירי ונפש עמי ונפש כל איש מלך וקשה יום, אקוה, כי גם ברחוב הזה יראו כנאספים דברים חדשים אשר יגעו אל לבם, ובפרט אל קוראי הכנסת, שנגעתי בו בפתרון שאלת הרבנות שנתעורר בספר הכנסת, ובקצר מלים, ומחשבות עמוקות העמדתי את כל תולדות הרבנות בישראל מראשיתה והתיסדה על ידי עזרא „ואנשי כנה"ג עד ימינו" את ספרי חזיונותי העמדתי לפני עט"ר אשר כבר אהבני ואמצני הוא הגאון המנוח מהר"ם עליאשבערג ואתי יחד קראנו אותו בשום לב ומאד התפעל ממנו ואמץ את לבבי לילך בדרכי ובחום לבו אמר מה מאד ראוי כי יעתק לשפה מדוברת גם בנו יד"כ הגאון מהרי"ע ראה אותו אצלי בהעתקה ראשונה והוטב בעיניו ועוד רבנים טובים קראוהו בחפץ רב, והתקוה משחקת לפני כי הגן חמד הזה יוכל להביא פרי רב, רגשות חדשות בלב ילדי עמנו להשיבם אל אבותם ופעולות חדשות את אשר לא יעלה על לבנו מראש, ועל כולם אקוה כי יעורר רגש האחדות בלב בעלי כשרון מכל ענפי הכשרונות להתאחד יחד מבלי לגרור איש את אחיו ולאחוז יחד בחבל אחדות עמנו תחת דגלי החובלים הישנים אשר נהגו אנית ישראל, ויתן מקום חדש וזמר חדש לבנינו אשר רוח המליצה והשיר ינשב בם לעורר את רוחם להתענג ביפעת אבותם בגן חמד אשר נטעו אבותם בנפשם ולעבוד בו.

(סוף יבא בח״ד)

פנחס הכהן לינטאפ החוב"ק בירז.

הלכות גדולות

א) ליו"ד סי' כ"ח, נסתפקתי בהא דקיי"ל בכתובות פ"ו. א'. בד"א בל"ת אבל בעשה כגון סוכה וא"ע לולב וא"ע היו מכין אותו וכו' איך הדין במצות כיסוי הדם אם השוחט אינו רוצה לכסות די"ל לפ"מ דקיי"ל דאם לא כסהו השוחט מחויבין כל ישראל לכסותו מד"נ יאמר לבני ישראל א"כ א"צ לכסותו.

וראיתי ברגע בשו"ת חוט השני ס"ס צ"ב, שכ' ומה שתמהת מ"ט לא יכול אבוה למפרקיה כמו בכל מ"ע שבתורה. ה"ט. דכיון כו' דהכא שלא פראו אבוה מחייב למפרק נפשיה דומה כאילו נתן לו התורה הברירה שיכול לסלק מצות פה"ב מעליו ולהניחו על בנו עצמו ודומה כלאו הנל"ע דאין לוקין עליו. עכ"ד וא"כ ה"נ במצות כיסוי הדם, דה"ל כמו הרשות בידו.

אלא דלפ"מ דא' בקדושין כ"ט ב. הוא לפדות ובנו לפדות הוא קודם לבנו משום דמצוה דגופיה עדיף. א"כ מ' קצת דמה שמחויבין לפדות הבן הוא כעין שליחות של הבן דאף דל"ש שליחות לקטן מ"מ ה"ל כמו גזה"כ, ומשום דעיקר המצוה על הבן בעצמו כדקרי ליה לדידיה מצוה שבגופו נגד פדיון בנו, וא"כ חייב הבן לפדות עצמו בגדלותו, ולכן שפיר קאמר החוה"ש דה"ל כמו הרשות בידו, משא"כ במצות כה"ד הרי מקרא מלא דיבר הכתוב ושפך וכיסה מי ששפך הוא יכסה א"כ נהי דכל ישראל הרואה

שלא כיסה חייב לכסותו, מ"מ המצוה עליה דידיה רמיא וכשאינו רוצה לכסות ה"ת במבטל המצוה וי"ל דגם בזה כבכל מ"ע.

אלא י"ל דלא לחנם נקט הגמ' סוכה ולולב, דוקא מצות שכמותן שא"א לקיימם כלל אם לא יקיימום בעליהם ויתבטלו לגמרי אבל בכסה"ד וכ"ב שמתקיימות ע"י אחרים י"ל דאין כופין.

ונלה"ר מתשובת הרשב"א ז"ל המובאה בהגהת הרמ"א ז"ל ביו"ד ס"ס רס"א. שכ' ולכן ב"ד כופין אותו מאחר שאין אחר למול, ושם בראש הסי' כתוב אין מלין בנו של אדם שלא מדעתו רק אם עבר האב ולא מלו חייבים ב"ד למולו, ולכאורה מ"ט לא כ' שכופין את האב למול א"ו דכיון שעיקר מצות מילה תתקיים רק הענף מהמצוה שהאב צריך למולו חסר שם בזה אין לכפותו. משא"כ בסיפא שאין אחר כלל למול שמתבטלת המצוה לגמרי.

אמנם י"ל דה"ט דנקט סוכה ולולב, דהני ליתנייהו כלל בשליחות, אבל מצוה שאפשר לקיימה בשליחות י"ל דאין כופין לבעלים כלל משום דאנו יכולים לקימה בשליחות ואף שעומד וצווח שאינו רוצה נוכל לזכותו בעשייתנו וכהא דסג"ק ע"ד ב"ד דכתובות י"א א' ע"ש בתוס' דלכמה דברים חובתו הוא אבל בעיקר הדבר זכות הוא לו שפיר מהניא וכה"ג בסוכה ג"ש לפ"כ ע"י אחרים ובכ"מ כן, ויעוין בט"ז וש"ך ונקה"כ ביו"ד סי' ש"ה וא"כ ל"ל לכופו ע"ז במקום שנוכל לזכותו בקיומנו את המצוה בשליחותו וזכיה מטעם שליחות הוא, ולהכי נקט הברייתא דוקא סוכה ולולב שא"א כלל בשליחות ולא בזכיה.

אלא דלפ"ז יהיה היפוך מדברינו שלמעלה עפמש"כ הרשב"א ז"ל בשם הרמב"ן ז"ל בס"פ ראד"מ דה"ט שלא תקנו בברכת מילת הגרים [בזה"ב] לומר על מילת, משום דלא סגי לה דלאו איהו מהיל. דשם א"א כלל בשליחות, דכל המל אותו מצוה דידיה עביד, ולפ"ז א"א למצות מילה בשליחות דכל שאין האב רוצה הכל חייבין עליו ואינו עוד שלוחו של האב, וא"כ ה"נ בפה"ב, ודו"ל דמשכ"ל ע"י נשים לפ"מ דקיי"ל דפטורות ממילה, ול"ש בהו דמצוה דנפשייהו עבדי, די"ל דכיון דפטורות א"א לעשותן שליח כלל, וצע"ק, ומכ"ש להגאון בעל המקנה דבמצות המול כל זכר גם נשים חייבות.

אולם מקושית הרשב"א ז"ל עליו, דה"נ בכל מילה כן הדין דחייבין ב"ד למטהליה נראה דס"ל דהרמב"ן ז"ל יסבור דבמילה רק ב"ד חייבין למולו ולא כל ישראל והמול לכם דקאמר היינו בתורת ב"ד וכה"ג דרשינן בספ"ק דר"ה כ"ב א. החודש הזה לכם תהא מסורה לכם, משא"כ מילת גרים (בזה"ב) לכל ישראל החובה. ולפי סברא זו י"ל דנשים אינן במצות המול לכם כמו שפטורות מכל מצות השייכות לב"ד וצ"ע בזה.

ולדברי הרמב"ן ז"ל, נפלו פלפולי האחרונים ביו"ד סכ"ח ובחו"מ סי' שפ"ב באם כיסוי הדם מותר מתורה שליחות בבירא, דהרי להרמב"ן, ל"ש בכה"ג שליחות דמצוה דידיה קעביד, ומשמע שגם הרשב"א אודי ליה לסברתו רק שכ' שקשה קצה מכל מילה, ואולי דלא פסיקא ליה לומר כסברתנו, דלב"ד לבד מסור זה ולא לכל ישראל או דלס"ל לחלק בין מילת קטנים למילת גרים או.

והיה נראה דכל שהשוחט עומד אצל המכסה והוא מכסה בציוויו ה"ה שלוחו ממש וככל שליח דטוב יותר אם המשלח עומד עליו וע' ל' רש"י ז"ל בשבת קל"ב א. ד"ה באומר, אבל אם השוחט הלך לו והשליך זה מצות כיסוי אחרי גוו אז י"ל דהמכסה מצוה דנפשיה קעבד, וכ"מ ל' הגמ' ובא אחר וכיסה — אולם דברי הט"ז ביו"ד סכ"ח סק"ת בביאור דברי הטור עומד לנגדנו ע"ש, אולם מד' הרשב"א אין סתירה לזה כמובן, וד"ע דאשכחנא פתרי, במשא ומתן של רבותינו ז"ל, בענין כסה"ד שזכרנו, די"ל לדברי

הרמב"ן במלחמותיו פר"א דמילה דאין למצוה אלא מקומה ושעתה, שלא כהרז"ה שם, א"כ בכסה"ד דצריך שיתן עפר למטה בתחלה. דכל שרוצה לכבד לאחר לכסות יתן עפר למטה בתחלה, וא"כ כבר חצי המצוה בידו, ושוב י"ל בזה, המתחיל במצוה א"ל גמור, גם כיסוי עפר שלמעלה שאח"כ ואפשר דאח"כ אין על השוחט חיוב מצד הדין עוד כיון שלא נתן עפר שלמטה (ובאופן ששכח גם להזמין כמבואר בפוס') יותר מאותו שנתן עפר שלמטה שהתחיל כבר בהמצוה, ולפ"ז י"ל דאין המכסה חייב לו עשרה זהובים אם כיסה כה"ג שלא ברשותו.

ויש לפשוט קצת מהא דמבע"ל בחולין פ"ז א. אם שכר מצוה או שכר ברכה, והרי הברכה היא לאחר השחיטה וכיסוי שלמטה קודם השחיטה, א"כ בודאי אותו ששחט נתן כבר עפר שלמטה וא"כ מוכח דשכר ברכה היא דאי שמ"צ היא, הרי לא קיים המצוה כתיקונה דהא לא נתן עפר שלמטה, וגם להשוחט נשאר חצי מצוה מנתינתו העפר שלמטה, א"ו דשכר ברכה הוא ומדלא פשטינן מכלל דלא מיקרי כלל חצי מצוה עדיין.

תבנא לדינא. אם היו כופין על מצות כיסוי, מצאתי אחז"ר בתפארת ירושלים בערובין פ"א שכ' ליישב דפלוגתייהו דב"ש וב"ה בענין כסה"ד ביו"ט נ"מ לוקן מטרא כשכפוהו לכסות ביו"ט כו' ע"ש, ומלבד דלא פסיקא כלל לומר שכופין למצות כסה"ד עוד לא העיר דביו"ט אין לכסות כמ"ש דה"ל כמו עונש על עבירה דאין עונשין בשויו"ט כמש"כ האחרונים.

ודע דדברי החוט השני שזכרנו מש"כ בסו"ד, ודומה כלאו הנל"ע שאין לוקין עליו נשנבים מסני הפעוט שמשמע מדבריו דאין כופין על קיום מצות עשה המנתקת ללאו ובעניותינו ק"ו הדברים מכל ס"ע שאין מלקות בהעדרה שכופין למ"ע המנתקת לאו שלולי ההנתקה יש בה מלקות בהלאו דכופין לקיים המ"ע כדי להפקיע הלאו.

וע' בחידושי הר"ן בחולין קל"ב ע"ב שמפרש דברי הברייתא בכתובות דמש"ש בד"א בל"ת אבל במ"ע כו' אין הכוונה כפשוטו רק קודם שעבר ואחר שעבר, ואם עובר בשוא"ת סלקין אותו כ"ש כשעובר על ל"ת בקו"ע שאין אנו מניחין אותו לעבור כמו ק"ו מביטול עשה כל שיכול לתקנה.

ובזה מיושבת קו' הגרע"א בדרו"ח כתובות פ"ו א, ויעו"ש בר"ן על האלפס במקומו וע' בהקדמת ס' חרדים שה"ר דעשה חמורה מל"ת מדכופין על עשה ולא על ל"ת, שלדברינו ק' קו' הגרע"א ז"ל, והאמת תורה דרכה כדברי רבינו הר"ן ז"ל וא"כ בודאי כל שבידו לנתק הלאו מ"א עד שיקיימנה ויתנתק הלאו, וק"ו שא"ל פירכא מכל עשה שבתורה, וד' החוה"ש צ"ע.

ב) בענין קה"ת. מבואר באו"ח סקל"ה בהג"ה סס"ב. דאם ביטלו בשבת אחת קריאת הפרשה בציבור לשבת הבאה קורין אותה פרשה עם הפרשה השייכה לאותה שבת, והוא מס' או"ז. והנה משמחיות לשונו מ' דקורין בתחלה אותה פרשה שביטלוה ואח"כ אותה פרשה שזמנה היום. ומשמע דלאו מתורת תשלומין אתא עלה דא"כ הי' צ"ל חובת שעתא ברישא כמש"ש סק"ח ובברכות כו ב'. א"ו דל"ש בזה תשלומין דאינו דוקא לשבוע זה. רק שצריך להשלים כל הפרשיות שבתורה בשנה אחת וכמבואר באו"ז הגדול שנדפס בימינו. [ומשם מ' שלא כדעת מהרם"ם שהביא המג"א ועט"ז שאם בטלו לקרות שתי סדרות אין משלימין עוד ע"ש. שלעד"נ מדברי הא"ז דבכל ענין משלימין ומה בכך שלא מצינו תקחז"ל לקרות ג' פרשיות בשבת א'. הרי מ"מ תקנתם היתה להשלים כה"ת בכל השנה ואותו הציבור לא קראו עדיין ע"כ חובה עליהם להשלים בכל אופן שיהיה] וי"ל עוד משום דצריך לקרות כסדר התורה ואם יקראו אותה שבזמנה קודם יאמרו

*

למפרע קא קרי וכקושית אביי על רי"צ במגילה כ"ו א'. וקיי"ל הכי. משא"כ בתפלה דל"ש זה.

ולפ"ז אותו הציבור שיקראו בשבת הבאה פרשה שביטלו, אולי גם במנחה בשבת ובשני ובחמישי קודם אותו השבת יצטרכו לקרות באותה פרשה שביטלו ולא ככל ישראל שקורים בפרשה הבאה. ומשום דהכי תניא מקום שמפסיקין בשבת בשחרית שם קורין במנחה כו'. ולהאמור יש חשש שיאמרו למפרע קא קרי. אך מצאתי להדגמ"ר שם שכ' בפשיטות דקורין בפרשה הבאה ולא מאותה שביטלו משום דאין דוחין דבר שזמנו אז מפני דבר שעבר זמנו. ודברינו בטלים נגד ד"ק וצ"ל דלא חשש להא דאמרו למפרע קרו, כיון דכל ישראל יקראו אז בפרשה הקבועה יכירו וידעו כי משום המאורע עשו כן. ילה"ס אם צריך לקרות הרביעי לחבר ב' הסדרות כדעת אא"ז הלבוש ז"ל בסי' רפ"ב שי"ל דזהו דוקא היכא שמתקנת חז"ל הוקבע לקרות שתי פרשיות ולכן צריך לחברם בחד גברא להודע ששניהם שייכים לאותה שבת. אבל במקרה בלתי טהור שביטלו קריאת הפרשה במקום אחד מאיזה סיבה ר"ל. למה נצרך לחבר ב' הפרשיות אדרבה יקראון בהפסקה לידע שאינן מחוברות מצד הדין רק מצד המאורע. אולם המג"א בסספ"ד כתב להדיא בשם הרמ"מ דאם ביטלו פ' ויחי אין לקרותה עם פ' שמות משום דצ"ל חד גברא לחברם וזה לא יתכן בשני ספרים. ומאד לפלא בעיני לבטל לגמרי קריאת הפרשה בשביל סברא זו וצ"ע באחרונים.

ודע דבמאורע אם אירע שבאמצע קריאת הפרשה נתבטל [כאשר ראינו בעונתינו הרבים מעשה שהיה בזרוע] ודאי דלשבת הבאה צריך להתחיל מתחלת הפרשה ולא מאמצעה שלא מצינו קה"ת מאמצע פרשה [וכל פרשה דל"פ משה אנן ל"פ] וגם יש חשש שיאמרו הרואים דמשם מתחלת הפרשה וכה"ג במגילה, ל' ע"א.

ומאד לפלא בעיני, על שאין נוהגין להשלים קה"ת במנחה כשביטלו הקריאה בשחרית. וכ"פ בר"ח שהיא חובת היום. ועולבנא דדינא הוא. במחכת"ה שאינם משגיחין ע"ז.

ג) לכאורה ה"נ למנהגנו שקורין הרבה פעמים בשמחת הורה אותה הפרשה. בברכות. ה"נ יותר להנהיג למעט בכפל הקריאה כמה דאפשר. ואולי יותר טוב להנהיג לקרות שלשה פסוקים לכ"א בלבד ולא לחוש מה שהיא לפני או לאחר הפרשה שהכל יודעין שיעשו כן בש"ת והרי גם לדלג אסור רק היכא דלא אפשר שרי כדאי' במגלה כ"ב א וא"כ מיטב שיעשו כן מלהרבות בברכות בקריאתם הרבה פעמים אותה הפרשה וכ"ש היא מזמן הגמ' שלא מברכין רק הפותח והחותם ומ"מ הקפידו שלא לחזור ולקרות כ"ש לדידן וע"ש באו"ז הגדול שמרעיש ע"ז המנהג, וא"כ בודאי כל למעוטי למעט טפי עדיף. ובדוחק ילה"ח בזה.

ד) בא"ח ספ"ט ס"ה. אם התחיל לאכול קודם עה"ש י"א דא"צ להפסיק. יל"ע אם גם כשהניץ החמה ס"ל דא"צ להפסיק דאז הוא זמן התפלה באמת כמ"ש ברה"ס. ובאמת ק"ל סנ"ל לאסור כל שלא הגיע זמנה לכתחלה דהא רק בריעבד יצא אם התפלל בעה"ש, ואם משום הך דל"ת על הדם קודם שתתפללו ע"ד. א"כ מ"מ לא נימא דאסור לאכול קודם התפלה וכל שלא בא עדיין זמן התפלה יאסר דמ"מ לא התפלל ע"ד. והיה נראה לומר דכיון דבכה"ת היום הולך אחר הלילה א"כ חובת תפלה דאו' יצא כבר בתפלת ערבית א"כ י"ח הדאורייתא יצא.

ובזה י"ל דברי ר' יהושע בברכות כ"ז ב', שאמר ת"ע רשות ואח"כ א' חובה, שלכאורה משכ"ל חובה להר"מ דס"ל תפלה מן התורה א"כ בליל שנת י"ד הרי אז חל עליו מצות תפלה דאו', וא"כ שפיר קא"ר יהושע שלפעמים היא חובה. אלא די"ל שכבר

יצא בברכות ק"ש או וכו' הצל"ח כה"ג ע"ש בברכות כ"א א'. בישוב השגות הרמב"ן על הר"מ ז"ל רק דלריב"ל דתפלות באמצע תקנום שפיר י"ל כן (וע' בצל"ח ריש ברכות ובדף ד' ע"ב שסותר דבריו אליבא דריב"ל).

ואולי יתכן בזה מנהגנו, שלא לחוש לד' הזוה"ק המובא במג"א שם שלא לאכול א"ח הלילה [מקצת ל"מ כן בתענית י"ב ב'. דבישן שינת קבע הוא דאסור לאכול, ויש לדחות] ולדברינו דה"ט דליכא איסור ל"ת עה"ד באינו אז זמן תפלה משום דכבר התפלל ערבית. א"כ זהו לבתר דק"ע לחובה אבל בימי זוה"ק עוד לא התפללו בקבע ת"ע וא"ש.

ומסתפקנא במי שאכל אכילה מועטת ושהה כשיעור עיכול, ואח"כ בא גמר עת ק"ש של לילה וא"א לקיים שניהם ה"מ קדים י"ל אכילה מועטת ה"ל בהמ"ז דרבנן לרוב הפוסקים, אך אם שבע מזה ה"ל דאו'. ואפשר דכיון שצריך לברך ה"ל אנוס וקורא ק"ש של ערבית גם אחר עה"ש כדקיי"ל בסי' נ"ח [וגם באכילה מרובה משכ"ל כ' זה רק מעשה שהיה כ"ה]:

ה) שם סי' קס"ז סי"ח. אם המסובים רבים גדול שבכולם בוצע, הוסיף הרמ"א ז"ל אם יש שם כהן מצוה להקדים לכהן כו' ואח"ז כ' המחבר ואם יש עמהם בעה"ב הוא בוצע ואפילו האורח גדול, כ' הרמ"א ז"ל ונהגו שהמברך אומר ברשות מו"ר. וכ' ע"ז המג"א בשם הל"ח ונהגו ליטול רשות מכהן, נ"ל מסידור ל' הרמ"א ז"ל דאם הבעה"ב המברך א"צ ליטול רשות גם מכהן, מהא דברכות מ"ו א'. דא' ר"א כי מתפח קטינא חריך שקי [ר' זירא] עבידנא יו"ט לרבנן כי אתפח עביד יו"ט. כי מטא למשרי א"ל ר"א לר"ז לשרי לן מר א"ל לס"ל מר להא דאמר ר' יוחנן בעה"ב בוצע. ותמה הרשב"א ז"ל דהא ר"א גופיה ידע הא דר"י דבעה"ב בוצע, כמש"ש אח"כ. ולכאורה י"ל שרצה להקדים לר"ז משום קדושת כהונה דר' זירא כהן היה כמבואר בירושלמי פ"ח דברכות שרבב"ח כעס על בנו שנשתמש עם ר"ז והמשתמש בכהונה מעל. א"ו דבעה"ב עדיף מכהן וא"צ להקדימו במה שהדין נותן שהוא קודם.

והנה הרשב"א תי' דכיון שכל הסעידה עשה ר"א בשביל ר"ז א"כ עיקר בעל הסעודה הוא ר' זירא ולא הוא ושפת"י. והמג"א שם ס"ק ל"ב הביא ראיה מקושיא זו דאם רצה בעה"ב נותן רשות לגדול ממנו, ולא הביא דברי הרשב"א ז"ל במקומו. וקצת היה נראה לפרש בזה בברכות מ"ז א'. מש"ש מי סברית גדול מברך עיקר שבסעודה מברך. שהכונה למי שבשבילו נעשה הסעודה שהוא כמו בעה"ב ועדיף מגדול.

ובדרך דרוש אמרתי בעז"ה במה שנחלקו ר"א ור"ז לפי סברת הרשב"א ז"ל, ע"פ מה שאמר ר' יוחנן בתמורה י' א'. המקדיש מוסיף חומש והמתכפר עושה התמורה והתורם משלו על של חבירו טו"ה שלו, א"כ חזינן שאין הענינים שוים בתורה לענין חומש המקדיש בעליו ולענין תמורה המתכפר. והנה בירושלמי פ"ד דנדרים נחלקו ר' אבהו ור"ז בתורם משלו. עש"ח, ר"א אמר של מתקן ור"ז אמר של בעל הפירות, וע"ש בבבלי ל"ו ע"ב, ג"כ בשם ר"ז ור"א. ולפ"ז א"ש דהם לא רצו לסמוך כ"א על דעתו, (ע' כה"ג בירושלמי ריש ברכות). ולכן א"ל ר"א לר"ז לשרי לן מר לשיטתך דטה"נ של בעה"ב א"כ ה"נ אתה הוא בעל הסעודה שבשבילך הסעודה, אך גם ר"ז השיבו כדעתו של ר"א לא ס"ל מר להא דר"י דלשיטתיה דטה"נ של התורם ה"נ הוא אתה בעל הסעודה וכשיטת ר' יוחנן שאמר בשמו.

ובזה א"ש קו' הרש"א בשלהי ברכות ס"ג ע"ב. במ"ש רש"י שם ד"ה שהאכילם שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם לפני אלהים. דמשמע שיתרו עשה הסעודה והרי להלן שם ס"ד א'. אמר והלא לפני משה אכלו, ולדברי הרשב"א א"ש דאה"נ יתרו עשה הסעודה לכבוד משה רבינו, וא"כ נקרא מ"ר בעל הסעודה אף

שיתרו עשה זאת. ובכ"ז נקרא הוא העושה חסד עם כל ישראל; ונ"מ טובא מזה לדינא ויבואר במק"א בעזה"י.

עוד לנו דברים רבים בענין מצות קרושת כהן ופה עת לקצר.

ו) באו"ח סי' ש"כ סט"ז, אסור להדק מוכין בפי פך שיש בו משקין משום סחיטה תמוה לי דבגמ' שבת קמ"א א'. אמר לא ליהדוק אינש אידרא בפומא דשישא דלמא אתי לידי סחיטה, ומ"ט שינה לשון הגמ' ומנ"ל הא. ולכן נ"ל בהקדם קו' הסג"א על סי"ז שאחריו שכתוב שם ספוג אין מקנחין בו אלא א"כ יש בו בית אחיזה שמא יבא לידי סחיטה, דצ"ע טובא או שאינו מועיל ב"א או שא"צ עש"ה. אבל האמת יורה דרכו שטעות המעתיקים והמדפיסים חלה בזה, שהחליפו הטעמים, ובסט"ז צ"ל שמא יבא לי"ס ובסי"ז צ"ל משום סחיטה, וז"ב — תלי"ת שהנחני בדרך אמת שמצאתי אח"ז למרן הגר"א ז"ל שהגיה כן בסי"ז. ובעניותי נ"ל עוד כדברינו.

ז) במג"א משכ"ו ססק"ח, ונ"ל דטבילת עווב מותר בשבת כיון שאינו מדאורייתא. לכאורה ה"ל לכלול עם טבילת בע"ק דלעיל. אולם באמת אין הנושאים שוים, שם דן משום איסור מתקן. וכאן משום איסור דין בשבת, ודבריו נמשכו אחר מה שציין לע' ביו"ד סי' רס"ח ס' שמבואר שם דטבילת גר בזמן ובמקום שהותר מחוקי הממשלה יר"ה אסור בשבת משום דצריך שלשה וה"ל כדן את הדין ע"ז כ' דט"ע מותר לפי שאינו מה"ת וא"צ שלשה, והראיה נכונה מיבמות שלדעת ר"ג בשבת אף דהטבילה הוא מה"ת כל שאינו לעכב א"צ שלשה ועכ"פ אינו כדין, וכ"ש ט"ע, ופשוט הוא כן בכונת המג"א ושותא דמרן הגרע"א ז"ל מה שהקשה על המג"א לא זכיתי להבין.

ח) ביו"ד בשפ"ד ס"א, אלא ע"י מתורגמן, הוסיף הרמ"א ז"ל או ידרוש בעצמו, והנה כבר נודעו דברי האחרונים שלפעמים חולק הרמ"א ז"ל, ע"ד המחבר גם מבלי שיכתוב וי"א. אולם בכאן האמת יורה דרכו, שהמעתיקים והמדפיסים עותו הישרה, ובמקום „ולא" הדפיסו „או" והכונה מבוארת במקור הדין שמצאנו במרדכי פ"ג דמ"ק, שמה שאמר בגמ' דר' יוסי דרש כל היום, ג"כ אינו בעצמו, רק ע"י שאמר להתורגמן והמתורגמן השמיע לרבים, ולא כרעת הרא"ש בזה. וכ"ה להדיא בס' דברי משה, לרבינו הרמ"א ז"ל במקומו, והגאון באר הגולה הגיה באו"א. ולפה"נ לא היה בידו הס' ד"מ, ומצוה לתקן הדפוסים החדשים, (וכבר נדפס בשמי בס' גבורת ארי, מה ששמע הרה"ג המחבר שי' מסני, זה איזה שנים) רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא.

ט) באו"ח סי' תקע"ג, מבואר טעמים לחתן וכלה שמתענים, ולפלא שלא נזכרו דברי אחד השרים הראשונים, רבינו בעל הרוקח, שכ' בסי' שכ"ו, שכ' מה שמתענים החתנים עד לאחר הברכה מצאתי באגדה מפני שמצוה חביבה עליהם, כדרך שעושים חסידים הראשונים, שהיו מתענים על מצוה החביבה כגון לולב ושאר דברים עכד"ק, ש"מ. א) דאין החוב רק עד לאחר החופה. ב) דהכלות פטורות. (וזה יש לדחות קצת). ג) דאינו מצד הדין רק ממדת חסידות. ד) אולי גם טעימה שרי כמו קודם הלולב, דבע"כ תענית ל"ד, דביו"ט ל"ש תענית, וגם לשעות אסור א"ו כהא דסוכה ל"ח א'. ובדקיי"ל. ותו דא"כ מאי מספק"ל בירושלמי רפ"י דפסחים למה התענה רבי בע"פ ול"א בפשיטות משום חביבות המצוה [ואה"נ גם בערב סוכות וכמש"כ באמת הרמ"א סי' תרל"ט בשם המהרי"ל], א"ו דאי משום זה היה מותר טעימה בעלמא, כמו קודם לולב וק"ש וצ"ע עדיין.

י) ובעודי בזה, מספק"ל אם קודם ההלל מותר לאכול, ולכאורה י"ל דאסור כמו קודם נטילת לולב, ומכ"ש להרמב"ן ז"ל. שהכריע כהבה"ג שהיא מה"ת, ונ"ל לפשוט מתוספתא דשבת פ"א, דתניא שם שמפסיקין להלל כמו לק"ש ולקריאת המגילה ותק"ש

והיכא דמפסיקין אסור גם טעימה, ע' תוס' שבת ט' ב'. וא"כ יהא ראיה קצת להרמב"ן שהוא מה"ת דמדרבנן א"צ להפסיק, ואולי פ"נ שאני, ע' ברכות י"ד א' ובמג"א סס"רצ"א.

אליהו דוד ראבינאוויץ החופ"ק פאניוועז.

טעה הקורא

ד' דהוסמ"ש טעה הקורא בקריאתו ללוי בפסוק ויאמר אליהם משה, וקרא ויאמר משה אליהם, ולא נזכר טעותו עד אחר שכבר ברך הלוי וקראו לשלישי. ונשאלתי אם צריך לקרות אחר במקומו.

הנה כבר מבואר באו"ח (סי' קל"ז ס"ג) אם דלג פסוק א' ולא קראו אם הוא במנחה בשבת או בב"ה וקרא עשרה פסוקים בלא הפסוק המדולג אינו חוזר וה"ה פ' המועדים לפי שכבר קראו הפרשיות בשבתות שלהן, אמנם מקום הספק בנ"ד הוא דזולת הפסוק הלז לא קרא הלוי רק שני פסוקים ואינו עולה למנין הקרואים.

ונראה פשוט דעולה למנין הקרואים וא"צ לחזור ולקרות, דהא מבואר במגילה (יז א) דרק במגילה והלל ק"ש ותפלה לא יצא כשקרא למפרע כדילפינן שם מקראי. מבואר דבקריאת התורה אף למפרע יצא. וכן מבואר במס' סופרים ובאו"ח (סי' קל"ז) דאם דלג בשבת פסוק א' חוזר וקורא שנים עמו אף אחר שכבר גמר קריאת הפרשה וא"צ לחזור ולקרות כסדר הפרשה אף דהוי קריאה למפרע.

והנה הרמב"ם (פ"ב מק"ש הי"א) מפרש שקרא הפסוקים למפרע. וכ"כ הר"י על האלפסי בברכות במשנה (ע"ו א') ולפ"ז אין ראיה דיצא בקה"ת למפרע רק בכה"ג שקרא הפסוקים למפרע אבל לא כשקרא התיבות למפרע. אכן רש"י בברכות (יג א) ד"ה מדברים הדברים פירש למפרע כגון ובשעריך ביתך מזוזות, וכן פירש"י בסוטה (יח ב) לענין כתיבת מגילת סוטה למפרע ירך ולנפיל כו' ע"ש. ומוכח לפ"ז דאף בכה"ג לא יצא רק בהני דנתמעטו מקראי, אבל בקה"ת יצא אף כשקרא התיבות למפרע.

אלא שתמוה דבכה"ג שקרא התיבות למפרע א"צ למעט שהרי אין זה קריאה כלל שאין לו שום ענין ומשמעות, ובוודאי בכה"ג אף בקה"ת לא יצא, וכן תמה הטו"א במגילה. ומש"ה נאדו הרמב"ם והר"י מפירש"י ופירשו כשקרא הפסוקים למפרע דיש לקריאה זו עכ"פ שום ענין. אמנם נראה דזהו דוקא היכא דאיכא שינוי במשמעות הענין ע"י שקורא למפרע, אמנם בנ"ד שאין שינוי בעצם הענין בין ויאמר אליהם משה לויאמר משה אליהם. בזה יצא לכ"ע בקה"ת דלא גרע מקרא הפסוקים למפרע. כיון שאין בזה שינוי במשמעות הדברים לפי פשוטן, ובקה"ת הא ליכא מיעוטא לקריאה למפרע, ועולה פסוק זה ג"כ למנין הפסוקים, וא"צ לחזור ולקרוא, כנ"ל פשוט לדינא.

אמנם נראה עוד דאף כשדילג תיבה אחת א"צ לחזור ולקרות. לפ"מ דאמרינן במגילה (כב א) רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק ורב מ"ט לא אמר כשמואל משום דכל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן, ושמואל פסקינן והאמר כו' התם טעמא משום דלא אפשר ה"נ לא אפשר, וקיי"ל כרב דאמר דולג. ונראה לכאורה דאף רב מודה דעצם הקריאה סגי בשני פסוקים וחצי וחשוב כשלשה פסוקים, ורק שחולק על שמואל וס"ל דאין לתקן כן לכתחלה משום כל פסוקא דל"פ משה אנן לא פסקינן. וע"כ מוטב שידלוג ולא

יפסוק. א"כ זהו רק לכתחלה אבל כשכבר עשה מעשה ופסק יצא אף לרב דמצטרף לשלשה פסוקים והני בהכי.

א"כ אף כשדילג בפסוק הג' תיבה שלא קרא עכ"פ מיהא חצי פסוק כתיקונו א"כ יצא בדיעבד בזה. ודוקא בשבת איכא קפידא בדילוג תיבה מפום שחסר מקריאת הסדר אבל בבה"ס ובמנחה ובמועדים [כשאין בזה חסרון דמיכר לקריאת חובת היום] שאין קפידא מחמת עלם הדילוג כיון שקרא אותן בשבתות שלאחן שפיר י"ל דמצטרף פסוק זה לשלשה פסוקים דלא גרע מקריאת חצי פסוק דמצטרף בדיעבד לכו"ע.

איברא דיש לפרש דלרב כיון דס"ל דאין לפסוק פסיק לשנים שוב אין נצרפו למנין שלשה פסוקים דאין עליו חשיבות קריאת פסוק, וכמו בקורא תיבה אחת או שני תיבות מהפסוק השלישי דלא מהני לכו"ע. וה"כ כיון דאין פוסקין פסוק לשנים לא חשיב קריאה כלל, ותנן אין פוחתין מג' פסוקים. ודוקא לשמואל דס"ל דפוסקין במקום דלא אפשר וכיון שנימן רשות לפוסקו חשוב קריאתו להצטרף לג"פ, משא"כ לרב. ולהכי ס"ל לרב דדולג אף דאיכא בזה חשש נכנסין ויוצאין, [וע' בחי' הרמב"ן והר"ן מה שטרחו ליישב זה], אבל לא פוסק, ואין זה חשוב ממילא לקריאה כלל, וא"כ אף בדיעבד לא יצא.

אולם מלשון הרשב"א בחי' למגילה שם ד"ה ליקרו שכתב וז"ל ורו"ם בהא פליגי שמואל סבר מוטב שנחוש לנכנסין ויוצאין ממה שנחוש להפסיק פסוק דל"פ משה. דהא פסקינן להו לתינוקות משום דלא אפשר. ורב סבר מוטב שנחוש ולא נפסיק כיון דל"פ משה ממה שנחוש לנכנסין ויוצאין עכ"ל. מבואר מדבריו דטעמא דרב הוא רק לכתחלה משום איסורא דפסוקא דל"פ משה ל"פ, והוא רק לכתחלה יש לחוש לזה.

וכן מבואר מדברי הרמב"ן שם בד"ה ועיקר השמועה בפירושה כו' דמדאמר דולג ול"א לגזירה דנכנסין ויוצאין משום דלא אפשר דכל פסוקא דל"פ מרע"ה ל"פ ליה לעולם כו' ולרב מוטב שיטעו הנכנסין ויוצאין ולא נפסוק פסוק שלא הפסיקתו תורה הלכך כו' עכ"ל. מבואר מדבריו ג"כ דחושש בזה רק לכתחלה, אבל בעלם הקריאה גם לרב חשוב חצי פסוק להצטרף לג"פ כמו לשמואל, וא"כ בדיעבד כשקרא רק חצי פסוק או דילג תיבה דקרא עכ"פ חצי פסוק כתיקונו מצטרף שפיר לג' פסוקים ויצא ידי קריאה. [ובחת"ם או"ח סי' י'] כתב תוך דבריו בד"ה ופאר וז"ל הנה שמואל ס"ל פוסק דס"ל ב' פסוקים ומחלה הוא כמו ג' פסוקים, ורב פליג משום דל"פ משה עכ"ל. מרהיטת לשונו מבואר להבין דפלוגתתם הוא בזה דלשמואל הוי כב' פסוקים וחצי ולרב לא הוי בהכי, אולם לא נחית למה שכתבנו, וכתב זה שם רק דרך אגב, וגם אין הכרע מדבריו אלו שהבין כן].

ודאיתי להגאון מליסא בדרך החיים בדין איך להתנהג אם טעה בקריאה (סוף או"ג) אחר שסידר הדינים בקרא רק ב' פסוקים או פחות מעשרה פסוקים סיים וז"ל ובכ"ז אין חילוק בין דילג פסוק א' או אפי' תיבה אחת הכל דינו כנ"ל עכ"ל. ולפי הנראה מקור דבריו הוא ממ"ש המג"א (סי' רפ"ב ס"ק י"ח) ע"ד השו"ע שם קרא הפרשה בתפלת שחרית בשבת ודילג פסוק א' חוזר וקורא כו'. וכ' המג"א וכ"ל דה"ה תיבה אחת אלא שדיבר בהווה וע' סי' ס"ד עכ"ל. והנה מזה אין ראיה כלל לנידון הנ"ל דבשבת בקריאת שחרית בוודאי אף שדלג רק תיבה אחת חוזר וקורא כיון שלא קראו ולא יקראהו עוד א"כ חסר בקריאת סדר התורה, ולזה ליין לסי' ס"ד דגם שם איכא קפידא אף בדילוג תיבה אחת כמבואר שם (סי' ס"א) ומ"מ כ' שם בשו"ע (סי' כ"ד ס"ב) דילג פסוק א' באמצע חוזר לראש אותו הפסוק ועי"כ דלאו דוקא פסוק א' אלא ה"ה תיבה אחת וכמ"ש הרא"ש. והיינו משום דגוף הקריאה היוביה לקרוא כל הפרשה עד תומה. וה"כ בקס"ת בשבת שחרית, משא"כ בבה"ס ובמועדים ומנחה שאין קפידא בזה שדלג תיבה או פסוק שהרי כבר קראו בשבתות שלאחן. וכמבואר (בסי' קל"ז) ורק משום דבעינן קריאה ג"פ לכאו"א.

*

א"כ י"ל דבזה אין קפידא משום דילוג היכא, וכן הני בקריאת חצי פסוק בדיעבד, וכמו דהוי לשמואל אף להתחלה במקום דלא אפשר, ובדיעבד לא פליג רב, וכמו שנתבאר.

עוד יש להעיר בזה עפ"י דאמרינן בברכות (יד ב') אמרי במערבא בערבית דבר אל בנ"י ואמרת אליהם אני ה' א' אמת. א"ל אביי מאי מעליותא והא אמר ר"כ א"ר לא יתחיל ואם התחיל גומר כו' אמר ר"פ הסברי במערבא ואמרת אליהם נמי לא הוי התחלה עד דאמר ועשו להם ציצית אמר אביי הלכך אנן אתחולי מתחלינן דקא מתחלי במערבא וכיון דאתחלינן מיגמר נמי גמרינן כו', ולא נתבאר למה לבני מערבא לא הוי התחלה ולדידן הוי התחלה, והנה בחי' הרשב"א שם הק' לבני מערבא הא כל פסוקא דל"פ משה לא פסקינן. וכן הק' הגרע"א בדו"ח ולא ראה שהקדימו הרשב"א. [ובמ"א האריכתי בזה] ועי' בחת"ס או"ח (סי' י') מ"ש בזה, ובתיו"ד (סי' ק"ח) ע"ש, ובפשיטות י"ל עפ"מ דאמרינן בקידושין (ל א) דאנן לא בקיאי בפסוקי ובמערבא פסקי לקרא דהכי בא אליך וגו' לתלתא פסוקי. וא"כ י"ל דבאמת לבני מערבא היה שם סוף פסוק. ואני ה' היה התחלת הפסוק, וע"כ לבני מערבא לא הוי התחלה ויכולין להפסיק שם, אבל לדידן שהוא פסוק א' א"כ א"א להפסיק בועשו להם, ובע"כ שמסיימים כל הפסוק ושפיר הוי התחלה כיון שכבר מתחילים בצווי עיקר המצוה, וע"כ מיגמר נמי גמרינן. [ומענין מה דאמרינן בברכות (יב ב) כל פרשה דל"פ משה ל"פ עי' במג"א (סי' נ"א סק"ט) ובהגהות הגרי"פ שם ובמג"א (ריש סי' רפ"ב). ועי' בחת"ס היו"ד (סי' ר"ס) ומ"ש ליישב זה נכללו דבריו בדברי המג"א סי' רפ"ב הנ"ל ע"ש].

והמג"א (סי' נ"ב ס"ק מ"ה) כתב דאין להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק כיון דאנן לא בקיאי בפסוקים ע"ש. וא"כ לפ"ז יש לדון דבקרא שני פסוקים ואלי יעלה קריאתו בדיעבד כיון דלא בקיאי בפסוקים אין להחמיר ולקרות לאחר דאיכא חשש ברכה לבטלה בזה וכמ"ש הגיעב"ץ בדיני קה"ת, וכמ"ש המג"א (סי' רפ"ב) בשם הרשב"ץ דגם בשבת יש חשש ברכה לבטלה כשמוסיפין על מנין הקרואים ע"ש. ועי' בחת"ס או"ח (סי' ק"ע), ובחת"ס (סי' י') הביא בשם ס' יכין ובעז שכתב דהיכא דאיכא אתנחתא או זקף קטן שפיר דמי להפסיק שם. אך דבריו תמוהים ממגילה (כב א) וכמ"ש החת"ס, מיהו לענין דיעבד שפיר י"ל דבמקום אתנחתא יש מקום לחוש אולי הוא סוף פסוק, ומצטרף שפיר לג' פסוקים, [אלא דלפ"ז נכון לומר דגם בקרא שני פסוקים הוי בדיעבד, ואין זה במשמע כלל. איברא דראיתי להגאון יעב"ץ בדיני קה"ת (אות ע"ז) שכתב שאם קרא א' פחות מג' פסוקים אך בין שלשתן קראו י' פסוקים יצא ואין להחמיר ולקרות עוד שזה הוא קולא לענין ברכה, וכתב שבספרו מו"ק הביא ראיה לזה והשיג ע"ד הט"ז (סי' קל"ז סק"ד), וספרו מו"ק אין בידי לעמוד על טעמו וסברתו, כי לכאורה הוא נגד הסכמת הפוסקים. ואף שבב"י (סי' קל"ז) הביא מ"ש המהרי"ק (שורש קע"ז) שיש גאונים שסוברים שאם קרא רק שני פסוקים יצא ידי קריאה ע"ש. אך הסכמת הפוסקים אינו כן]. והמקנה בקדושין כתב דהספק אינו רק בפסוק של ויאמר ה' אל משה הנני בא וגו'. אבל בפסוקי דהס"ת בקיאי דהא איתא במגילה דכל פסוקי דל"פ משה ל"פ משמע דאנן בקיאי בפסוקי ע"ש. וחידוש שלא הזכיר ד' המג"א הנ"ל דמבואר מדבריו דאין בקיאין בפסוקי בהס"ת. וראיה מוכרחת מארור שהוא מחמשה דברים שאין להם הכרע ולדידן הוי תחלת הפסוק וכמש"ש המג"א. ומהא דמגילה לא ידענא שום הוכחה דבוודאי לכתחלה אין להפסיק באמצע הפסוק כיון שלפנינו הוא פסוק א'. ואם נכון להזהיר להפסיק מעט זה לכתחלה א"כ נכון להפסיק בכל מקום ובוודאי יתרמי שיפסיק גם באמצע פסוק וע"כ מחמרינן שם טובא בזה לכתחלה. ורק לענין להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק דאין בזה קפידא כ"כ בזה כ' המג"א שלא להניח מעטה זה דאיכא קפידא ג"כ להיפך אם יניח חלק במקום שא"צ

*

ועכ"פ כהכבר נעכ"ה מעשה ודילג היכה א' או קרא ב' פסוקים ואני נראה כמ"ש דעולם למנין הקרואים לכו"ע וכמו שנתבאר בעז"ה ולא ראיתי להאריך בזה עוד כאן.

מרדכי אלי' ראבינאוויץ החוב"ק ושלקאווא.

הערות בדיני הנהגת הוראה

א) דין קטן נגד גדול. ב) מה עדיף אם קטן נגד גדול או יחיד נגד רבים. ג) אימת הלכה כיחיד נגד רבים. ד) ספק דין מחמת איבעיא או ספק שנסתפקו גדולי הזמן אם מחשב ספק. ה) ספק דין או מחלוקת והדבר נוגע לאיסור ולממון האיך פסקינן וזה החלי.

והנה רבינו הרמ"א בחו"מ סימן כ"ה הורה לנו דכל היכא דאיכא ספיקא בהוראות או"ה בדאורייתא לחומרא ובדרבנן מקילין ודוקא אם ב' החולקין שוין אבל לא בקטן נגד גדול ממנו בחכמה ובמנין אפילו בשעת הדחק אא"כ היה בו ג"כ הפס"מ וכן אם הוא יחיד נגד רבים הולכים אחרי רבים בכ"מ. והש"כ הביאו ביו"ד סימן רמ"ב בדיני הנהגת הוראות או"ה והביא בשם הב"ח שהשיג על הרמ"א דהרשב"א [מקור הדין] לא התיר בשעה"ד אלא ביחיד נגד רבים אבל לא בקטן נגד גדול והש"כ שפך סוללה עליו על מה שכתב הב"ח דביחיד נגד רבים מלינו כמה פעמים בש"ס דפסק כהיחיד אבל בקטן נגד גדול לא מלינו והאריך שכ' להביא ראיות דפסק כקטן נגד גדול ביבמות ל"ו כר"ל נגד ר' יוחנן בבילה דף ד' ב' כר' יוחנן נגד רב בכל הש"ס ע"ש עוד. ולענ"ד דברי הב"ח אמיתים ואין שום השגה מכל הראיות שהביא רבינו הש"ך דש"ס ערוך נגד ראיות הש"כ עיין ב"ב כ"א ב' אמרו ליה רבנא עוקבא ורבנא נחמיה כו' שבק מר דברבי ועביד כזוטרי א"ל אנא נמי כרברבי עביד הרי להדיא דהם הקשו האיך פסק כקטן נגד גדול והוא השיב דפסק ג"כ כגדול אלמא דקטן נגד גדול לא מקרי רק אם הוא רחוק ממנו במעלה אבל סמוך במעלה לא מקרי קטן נגד גדול א"כ אזדי כל ראיות הש"כ נגד הב"ח.

ב) ועיין רשב"ם שם ד"ה כזוטרי ז"ל ואע"ג דר' אבא ור' אבוה וכל גדולי הדור כו' איכהו נמי זוטרי נינהו לגבי רב עכ"ל מוכח דמעלה גדול עדיף ממעלה דרבים כהב"ח ואם תרלה לטעון ע"ז דיש לדחות דכאן הואיל דהם קטנים לא הוו רבים נגד הגדול אולם היכא דשוין י"ל דרבים עדיף מגדול נגד קטן מ"מ שפיר יש להוכיח מרשב"ם זה כמו שירלה המעיין היטב ובהדברים שנביא בסמוך ועיין יבמות י"ד א' ומ"ד עשו כי אזלינן בתר רובא כו' הכא ב"ש מחדדי טפי אלמא דגדול עדיף כרבים ע"ש ועיין במהרש"א ועיין (דף ט"ז א') דהמסקנא כזה המ"ד אכן יש לפקפק ע"ז דהא לאחר הב"ק ס"ל רובא עדיף כמ"ש התוס' שם ובחולין מ"ד א' ד"ה ור' יהושע וי"ל דקודם ב"ק היה להם סברא לפסוק כהגדולים כסברת הש"כ הנ"ל דדין גדול הוא אף אם אינו רחוק כ"כ במעלה אבל הב"ק הורה לפסוק כהרבים דזה לא מקרי גדול כיון דאין רחוקים במעלה כסברת הב"ח והראיה מב"ב הנ"ל מ"מ אין מכאן ג"כ קושיא על הש"כ דכאן מיירי דלענין דהגדול יהיה עדיף מהרבים ע"כ בעינן רחוק במעלה מכל הנ"ל מוכח די"ל כהב"ח דקטן נגד גדול אם רחוק במעלה לא פסקינן כהקטן.

ג) ולענין יחיד נגד רבים תליא במחלוקת אימת פסקינן כותיה דהנה הרמ"א כתב באה"ע סימן י"ז סט"ו בהג"ה דהיכא דאיכא פלוגתא במשל"ת אזלינן לחומרא והחמ"ח שם

ס"ק ל"א כתב וז"ל ראיתי בס' מ"ב כתב בשם הרב המזרחי דאזלינן לקולא והביא ראי' ממסכת עדיות פ"א שבשעה"ד יש לסמוך אדברי יחיד והחמ"ח השיג ע"ז וז"ל מה זו ראיה דאף אם יהי' הפירוש כו' דבשעה"ד יש לסמוך אדברי יחיד היינו היכא דלא פליגי בשעה"ד אז אמרינן דלהכי נכתבו דברי היחיד ושלא בשעה"ד יעשו כדברי המרובין ובשעה"ד יעשו כדברי היחיד אבל היכא דפליגי בשעה"ד כגון בעיגון או בד"כ ודאי הלכה כדברי המרובין כו' עכ"ל ועיין בט"ז שהסכים להמ"ב [ועיין ב"ש ס"ק מ"ז ק"ס] ובהגהת הט"ז הארִיך להסביר דברי החמ"ח דאם הפלוגתא הוא שלא בשעה"ד אז סמכינן על דברי היחיד בשעה"ד משום דאפשר לומר דבשעה"ד גם המרובין מודים רק שלא בשעה"ד פליגי דאם הוה ידעינן דבשעה"ד ג"כ חולקין בודאי לא הייתו סומכין על היחיד בשעה"ד ולהכי נזכר דברי היחיד כדי שיסמכו עליו בשעה"ד ואמרינן דגם המרובין מודים דאם לא היו מזכירין דברי היחיד לא היו יודעין לחלק בין דחק או לא דדלמא אף בשעה"ד סוברין המרובין כן אולם אם נזכרו דברי היחיד אז מחלקינן בין דחק או לא כדי דלא נשוי פלוגתא רחוקה והקשה ע"ז מנדה (דף ו' ע' ע"ב) דאיתא שם מעשה ועביד רבי כר' אליעזר מאי לאחר שנזכר אילימא דנזכר דאין הלכה כר"א בשעה"ד היכי עביד כותיה כו' ולפי דברי החמ"ח מאי פריך בשעה"ד היכי עביד כותיה הא בשעה"ד אמרינן דגם רבנן מודים כי היכי דלא נשוי פלוגתא רחוקה א"ו דאין זה פלוגתא רחוקה א"כ מוכח דהא דנזכר דברי היחיד לסמוך עליו בשעה"ד היינו היכא דרבים פליגי עליו אף בשעה"ד עוד הקשה דיהיה לפ"ז איכא דהרא"ב"ד פלוגתא רחוקה בין המשנה להתוס' דלהמשנה אף שלא בשעה"ד סמכינן על היחיד ולהתוס' אף בשעה"ד לא סמכינן על היחיד רק היכא דפליגא שלא בשעה"ד ע"ש באריכות ולענ"ד הלדק עם החמ"ח וגם לא ירד לעומק דבריו דבאמת כונת החמ"ח כן דאם פליגי בסתם אז אמרינן דלהכי נזכרו דברי היחיד לסמוך עליו בשעה"ד ולא מחמת דאמרינן דגם רבים מודים בשעה"ד אלא דהתורה התירה לנו בשעה"ד לפסוק כהיחיד כמ"ש הש"כ בס"ם רמ"ב בהנהגת או"ה בשם הב"ח ואף לדברי הש"כ שם החולק עליו י"ל דבמילי דרבנן הם אמרו לסמוך אדברי יחיד אף היכא דפליגי גם בשעה"ד אבל היכא דפליגי רק בשעה"ד אז ודאי אין לפסוק כהיחיד בשעה"ד דאם נפסוק כהיחיד בשעה"ד א"כ הלכה כמותו א"כ הו"ל למסתם בלשון חכמים כמו שמצינו בחולין (פ"ה א') דבשלמא אם פליגא בסתם לא מצינו למסתם דברי היחיד בלשון חכמים דהא שלא בשעה"ד הלכה כהרבים אבל היכא דפליגי רק בשעה"ד הו"ל למסתם דברי היחיד א"ו היכא דפליגי רק בשעה"ד הלכה כהרבים בשעה"ד ולא נזכרו רק דברי היחיד שאם יאמר אדם כך אני מקובל כמשנה השניה דעדיות א"כ דברי הגהת הט"ז מופרכין דמ"ש דמאי פריך בנדה ז' ע' בשעה"ד היכי עביד כותיה דהא בשעה"ד אמרינן דגם רבים מודים. הלא טעם החמ"ח לאו מחמת דלא נשוי פלוגתא רחוקה כמו שכתבנו אולם אף לפי דברינו בהחמ"ח יש להקשות מש"ם זה אולם כל מעיין ישר יראה שלא דק כלל בקושייתו דהא שם קאמר לאחר שנזכר דאין הלכה כר"א ולא רק מחמת דרבים פליגי א"כ שפיר פריך הש"ם היכי עביד כותיה אף בשעה"ד ואח"כ מסיק הש"ם מחמת דרבים פליגי ואז ניחא להש"ם דפסק כהיחיד בשעה"ד [ואל יקשה לנו מברכות כ"ו א' דאמר השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעביד כמר עביד כו' דהתם כיון דפליגי אמוראי אם הלכה כהיחיד א"כ בטל המחלוקת של רבים ויחיד משא"כ בנדה דמיירי בעלם המחלוקת של רבים ויחיד] ולפי דברינו מ"ש החמ"ח ז"ל מה זו ראיה כו' היינו היכא דלא פליגי בשעה"ד [כונתו דפליגי בסתמא בתרווייהו ולא בשעה"ד לבד] אבל היכא דפליגי בשעה"ד לבד [הכונה היכא דפליגי בשעה"ד לבד] וכן מוכח ממה שמסיק החמ"ח אח"כ לחלק בעיגון גופא בין דחק או לא מוכח דמתחלה היה כונתו אבל היכא דפליגי בשעה"ד

הכונה רק בשעה"ד וממילא סרה קושייתו אליבא דהרא"ד דאין פלוגתא רחוקה בין המשנה לתוס' דמיירי היכא דפליגי בסתמא היינו בתרווייהו דהמשנה סובר אף בלא דחק פסקינן כסיחיד והתוס' סובר דוקא בדחק פסקינן כסיחיד א"כ לא פליגי בחדא דרגא למדין מזה דיחיד נגד רבים תליא בשני פירושים דהרא"ד אם דוקא בדחק פסקינן כסיחיד או אף בלא דחק ודעת החמ"ח דאם פליגי בתרתי יהו או בדחק פסקינן כסיחיד ואם רק בשעה"ד פליגי אז דברי היחיד בטלין [ועיין עוד בתוי"ט בעדיות מענין זה] אולם כ"ז אמרינן בגדול וקטן ורבים ויחיד אולם כעת נבאר ספק השקול כגון ספק איבעיא או ספק לגדולים.

ד) הנה הט"ז ביו"ד סי' כ"ה ס"ק ז' כתב וז"ל ואפילו בודאי יצא לחוץ בבישול נסתפק בהגש"ד וספיקא כי האי ודאי לקולא ושוב ראיתי באו"ה כו' ודבריו תמוהין דספיקא דרבנן לקולא עכ"ל ולכאורה תמוהין דבריו הא הוי ספק חסרון ידיעה כיון דנסתפקו הגאונים וא"כ אסור שוב ראיתי במשבצות הביא בשם הפר"ח שתמה כן ולענ"ד להצדיק דברי הט"ז דסובר דזה לא הוי ספק חסרון ידיעה דהא הטעם דספק חי לא הוי ספק עיין סימן ל"ח ש"כ ס"ק ט' וט"ז ס"ק ו' ב' טעמים א' דדעת שוטים הוא זה ב' סברת הרשב"א דאם אין זה בקי ומכיר אחר יכיר א"כ ל"מ לטעם הא' בודאי ספק גדולים הוי ספק טוב ואפילו לטעם ב' ספק גאונים הוי ספק טוב ולא שייך לומר מיעוט הכרה איברא דדעת הרשב"א בעצמו שכתב הטעם לא יחשוב ספק גאונים לספק טוב כמו שאבאר בסמוך אכן דעת הט"ז נוכל לומר אף לטעם הרשב"א הוי ספק טוב כי סבור כמ"ש הב"י ביו"ד סימן כ"ט בגלודה אליבא דהרמב"ם דספק איבעיא נכנס בגדר הספק וכן משמע הסכמת הט"ז מדלא העתיק בסימן כ"ט דעת הרשב"א החולק על הרמב"ם ועיין ט"ז סימן רי"ח ס"ק ד' משמע ג"כ דסובר דספק איבעיא הוא ספק טוב א"כ ספיקת הגאונים נוכל לומר דהוי כמו ספק איבעיא וכדעת הרמב"ם בספק איבעיא משמע ג"כ דעת הר"ן בנדרים ז' א' סד"ה ולענין הלכה. ועיין בש"כ סימן נט סק"ב שהעתיק דעת הרשב"א דאוסר ובודאי דאזיל לשיטתו בסימן ק"ד ס"ק ד' דספק איבעיא הוי ספק חי' [ודברי הש"כ הנ"ל היה בהעלם עין לפי שעה מעין הבדולח של רבינו הגאון דגמ"ר באה"ע סימן קכ"ה על ב"ש ס"ק ל"ב וגשנו דברי דגמ"ר בספרו הגדול נודע ביהודה וזה פלא כי בב"ש ע"ם שם וצריך לציין סימן ק"ין] והא דהעתיק הש"כ דברי רש"י בסי' רי"ת ס"ק ג' דתיקו דרבנן לקולא עכל"ל דלא העתיק רק משום החילוקי דינים כמ"ש הש"כ שם בעצמו אכן הוא לא סובר כן ולענ"ד נראה לכאורה דיותר מסתבר אליבא דדינא כהט"ז דספק איבעיא הוי ספק די"ל דהא דחולק הרשב"א בגלודה על הרמב"ם הוא רק לשיטתו דס"ל דספק לכל העולם ג"כ אינו ספק טוב כמ"ש בשמו הט"ז בסימן ל"ח ס"ק ו' ועיין סימן פ"א סס"ק ד' אבל לפי מאי דקי"ל בסימן פ"א כהרא"ש דספק לכל העולם הוי ספק טוב א"כ גם האיבעיא הוי ספק טוב וגם הפר"ח שחולק על הט"ז בסימן כ"ה לשיטתו ע' פמ"ג סימן כ"ט וסימן ק"י מחודשים אות ד' הסובר ג"כ דספק איבעיא אין ספק טוב ומ"ש הפמ"ג בשמו דספק איבעיא מותר בהפ"מ י"ל דסמך על המ"ב והש"כ סימן כ"ג ס"ק ט"ו ע"ש דספק חי' מותר בהפ"מ. ונלענ"ד לכאורה להביא עוד ראי' לדברי הט"ז מעירובין ס"ה דספק לגדולים הוי ספק טוב דאיתא שם ר"ל ותלמידי ר"ח איקלעו לפונדק ולא הוי שוכר והוי משכיר אמרו מהו למיגר מיניה כו' אמר להם ר"ל נשכור ובשנגיע אצל רבותינו שבדרום נשאל להם אתו שיילו לר' אפס אמר להם יפה עשיתם ששכרתם וערש"י ד"ה נשכור ז"ל וספק דבריהם להקל עכ"ל ולכאורה קשה הא הוי ספק חי' כיון דלא ידע הדין א"ו כיון דהם היו גדולים ונסתפקו לא הוי ספק חי' ואף דהי' ר' אפס גדול מהם מ"מ כיון דהם היו ג"כ גדולים הוי ספק טוב. אך יש לדחות דשם הוי

ס"ם א' שמא לא יבוא השוכר ב' שמא כיון דמלי מסלק ליה מהוי שכירות המשכיר ובפרט לפי דעת הרשב"א דאחר יכיר א"כ ודאי דלא מיירי הש"ם בחד ספק דהא ר' אפס דלמא ידע הדין נמלא למדין דהרמב"ם והרא"ש והר"ן והב"י והרש"ל והט"ז סוברין דספק איבעיא נכנס בגדר הספק והרשב"א והש"כ והפר"ח סוברין דלא נכנס בגדר ספק וכן נוטה דעת הב"ש באה"ע סימן י"ז ס"ק מ"ו וסימן קנ"ה ס"ק ל"ב.

ה) וכ"ז היכא דהפלוגתא הוא או הספק הוא רק באיסור אולם היכא דהספק או המחלוקת הוא באיסור ובדיני ממונות הנה הש"כ ביו"ד סימן קי"ז ס"ק. ס"ח הביא מחלוקת הרשד"ם ומהרא"ש, דהרשד"ם סובר דאזלינן לחומרא ומהרא"ש סובר דהמע"ה והש"כ הכריע שהב"ד יאיימו עליו. ולכאורה יש להביא ראיה לדעת הרשד"ם עיין גיטין כ"ה א' ואי אשמעינן שדה משום דלחומרא כו' והא שם הוי ספק ממונא ג"כ אם נאמר דחוזרת החלוקה, מ"מ הספק איסור מכריע אף דמוליא אחד מחבירו. ואולי נאמר דבהא פליגי השני תירוצים דתירוץ א' סובר כהרשד"ם ותירוץ ב' כמהרא"ש ועיין נדה כ"ה א' תוס' ד"ה גבי בהמה לחומרא משמע לכאורה דהב"ד יוכלו להוליא לא כהכרעת הש"כ אולם יש לחלק בין שוא"ת בין קום ועשה דשם בבכור יעשה גיזה ועבודה בידם.

אברהם צבי הירש סג"ל החוב"ק קלישצעל.

מסתפק ושואל

אם מותר לסופר שאינו מהדר להניח תפילין של ר"ת לכתוב ולתקן התפילין של ר"ת בעד המהדרין כי אולי כיון שאינו מניח תפילין של ר"ת א"כ אין חושש עליהם והוי נגבייהו כמו שאינו מודה בתפילין דלא הוי בר קשירה המבואר בא"ח סי' ל"ט ואולי לדעת ר"ת כל שאינו מניח תפילין הסדורין לפי דעתו אלא כדעת רש"י שהם פסולין לדעתו הוי כמו שאינו מניח תפילין כלל והוי כמו שאינו מודה בתפילין כלל.

ורליתי להביא ראיה לדין זה מהא דהשביעו את הכה"ג (יומא י"ח ע"ב) לבל ישנה דבר לבל יעשה כהלדוקים יעוין במפרשים ופירושם מוכרחת דאף אם דעתו כדעת הלדוקים מחמת השבועה הוא מוכרח לעשות כהפרושים ותקשה ע"ז כיון שהוא אינו מאמין לדברי הפרושים א"כ אף שהוא עושה כדעתם להוי כמי שאינו מודה בעבודה דעבודתו פסולה (חולין קל"ב ע"ב מנחות י"ח) ורא' לכאורה מזה דכיון שהוא מאמין בעיקר מלות הקטרת הקטורת ואף על דרך הפסול מודה בעבודה קרינן וה"נ כיון שהוא מניח תפילין של רש"י קרינן ליה מודה בתפילין אף לדעת ר"ת והבן, ועולל"ע לדינא.

צבי בהגאון מהרי"ז הלוי חו"פ לינקאווא.

שלשה נפלאו ממני

הרמב"ם פ"ג מחנוכה ה"א כ' כמה נרות הוא מדליק בחנוכה מלותה שיהא כל בית ובית מדליק נר אחד בין שהיו אנשי הבית מרובין בין של"ה בו אלא אדם אחד והמהדר את המלוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכאו"א בין אנשים בין נשים וכו' וכו'.

אריכת לשון רבינו המזוקק ואשר רבותינו האחרונים כתבו כי בלשונו צריך לדקדק כמו בלשון המשנה, העירני, להאיר עיני בעזה"י בדבר חדש שלא ראיתי מי שקדמני בזה.

במה שמצאתי בנוסחת הש"ס כת"י שהובא בס' דקדוקי סופרים, כתוב שמה מצות נר חנוכה נר איש וביתו איש וביתו ס"ד אלא נר איש בביתו.

וכ' עלה המחבר ז"ל, ואיני יודע פירושו. ול"נ בזה, ד"ת עשירים במק"א, והוא ממה שמצינו כן בר"ה ל' ע"א, תקיעת היובל איש וביתו, אילימא איש ואשתו כו', אלא איש בביתו.

נראה מבואר דאם היו נשים ג"כ חייבות בתק"ש דיובל אז שפיר קאמר איש וביתו אבל לפי האמת שפטורים א"כ איש בביתו קאמר והיינו כ"א בביתו.

והנה בנר חנוכה ל"ש להקשות ס"ד דאתתא לא מיחייבא, דהא באמת חייבות כדריב"ל לקמן (כ"ג ע"א) דאף הן היו באוה"כ, אלא כוונת הקושיא באו"א שי"ל דעיקר חיוב מצות נ"ח ל"ה על כל אחד ואחד חובת הגוף, רק היה תקנת חכמים כענין הנהוג בשמחת נצחון וכיוצא בו, לכבד באורים את החג הלאומי, להדליק נרות בכל בית ובית, וכן היה בנרות חנוכה להדליק על פתחי הבתים. אבל רק על בית ובית, ולא הי' חובת האדם לכאו"א בפ"ע, מצד חיוב התקנה ע"פ דין, ומתאים לזה דרשת חז"ל בפסוק על פתחינו כל מגדים זו נר חנוכה, דעיקר החיוב היה על הפתחים ולא על האדם, ואפילו היו הרבה בני אדם ל"ה החוב רק על הבתים וי"ל גם להרבה בתי אבות שדרו בבית א' היה די בנר אחד על פתח הבית.

אך אח"ז הוסיפו המהדרים להדליק נר לכל אחד ואחד, ואח"כ הוסיפו עוד מהדרין שבמהדרין לכל לילה ולילה וכו'.

וזאת קושית הגמ', איש וביתו ס"ד, וכי מצות נ"ח היתה חובת האדם עד שאומר איש וביתו, והלא היתה רק חובת הבית, לזה משני אימא איש בביתו ר"ל כל מי שי"ל בית לעצמו ה"ה מחויב להדליק בעד כל בני ביתו ודי בזה לקיים עצם מצות נ"ח לפי עיקר התקנה זולת מה שהוסיפו אח"כ המהדרין והמהדרין מה"מ.

ומה מאד יאירו לנו דברי הרמב"ם ז"ל, שכ' מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר א' בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שלא היה בו אלא אדם אחד — וה"ה ממש כדברינו ת"ל.

ויעוין בשו"ת גליא מסכת ח"א מש"ש באורך בשיטת הרמב"ם בזה, ולא דרכו דרכנו, והבוחר יבחר, והאמת תורה דרכה.

ב) לפלא בעיני דברי בעה"ט בפ' שופטים שכ' ע"פ שלש ערים, לומר שחזקות הן ועזי מבלר שלא יבא עליהם גואל הדם בחיל — ותמוה לי מנין לו הדרש הזה ממשמעות שלש ערים, מה שהיא נגד ברייתא ערוכה במכות י' ע"א, ערכין ל"ג ע"ב. באין חולק עליה. דתניא ערים הללו אין עושין אותם לא טירים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עו"א עיירות בינוניות, ופרש"י שמא יבא שם גוה"ד מתוך שרבים מצויים בכרכים גדולים ע"ש וצ"ע.

ג) בס' יש"ש ב"ק, כתב דאין חיוב ד' וה', רק בשה ולא בגדי, משום דכ' שה למעט גדי, ודבריו נפלאים נגד תלמוד ערוך בכתובות ל"ד ע"ב, היה גדי גנוב לו וטבחו במחתרת חייב כו'.

את הדברים האלה אני מציע לפני אנשי כנסת הגדולה.

אליהו דוד ראבינאוויץ החופ"ק פאניװעז.

הערה לס׳ תוס׳ רי״ד.

התוס׳ רי״ד בעירובין (ק״ד א׳) במשנה וממלאין מבור הגולה ומבור הגדול בגלגל בשבת ומבאר הקר ביו״ט כתב וז״ל פי׳ המורה כך שמן ושניהן בלשכות העזרה ואינו כ״ל שלא מצינו בעזרה אלא בור אחד בלבד ובור הגולה שמו כדתנן כו׳ ובזה הבור היו משקין את הכיור כו׳ והיה ממים מכונסין ולא מים נובעין דלא קר״ל באר אלא בור כו׳ אפי׳ לר״ש [נ״ל ר׳ ישמעאל] דבעי מים חיים הוי משקעי ליה בבור של מכונסין שאע״פ שהיו כזרועין ומחוברין למי הבור מ״מ המים חיים שהיו בכיור היו נשארין ול״ה מי הבור מתערבין עמהן שמלא היו משקעין אותו כו׳ עכ״ל. ע״ש באריכות דבריו. ומ״ש לבור הגולה היו מימיו מכונסין ולא מים חיים אידוש שלא הוכיח כן ממה דאמרי׳ בגמ׳ שם מאי באר הקר באר מים חיים שנאמר כהקיר ביר מימיה ע״ש. מבואר מזה דבור הגולה דקתני שם ברישא אינו מים חיים שהרי לבאר מים חיים קר״ל באר הקר ותני ליה בסיפא, ובאמת דקדק ותני בור הגולה ובור הגדול, ובאידך באר הקר, וכמ״ש התורי״ד דלמים חיים קרי באר. וכדדייקינן כן בעירובין (י״ח א׳), ובע״ז (י״ט א׳) ע״ש.

אולם אני תמה ממה דאיתא בפסחים (ל״ד ב׳) אמר ר״ל משמיה דר״א מי החג שנטמאו השיקן ואח״כ הקדישן טהורין כו׳ ופירש״י כגון של ניסוך המים דשבת שבתוך החג היו ממלאין אותן מע״ש וכשנטמאו אין יכולין לילך למלאות מן השילוח בשבת וטורח הוא למלאות מבור הגדול בגלגל והלך והשיקן באמת המים שבעזרה כו׳ עכ״ל. וקשה הא בלא״ה א״א למלאות לניסוך מבור הגדול דהא לניסוך בעינן דוקא מים חיים וכמ״ש רש״י במעילה (י״ג א׳) ד״ה בור כו׳ ולניסוך נמי ל״ח שלא היו מנסכין אלא ממי השילוח שהן מים חיים עכ״ל. וכ״כ הרשב״ם בב״ב (ע״ט א׳) וכ״כ התוס׳ בסוכה מ״ח ב׳) ד״ה מנה״מ וכדילפינן מדכתיב ממעיני הישועה. [ואף שרש״י פירש שם באופן אחר מ״מ בהא דבעי׳ מ״ח לא פליג וכמ״ש במעילה] וכ״כ התוס׳ בב״ב (ס׳ ב׳) ד״ה מים. א״כ לפ״ד התוס׳ רי״ד דבור העזרה היו מימיו מכונסין א״כ בלא״ה הא א״א למלאות משם לניסוך.

אכן ראיתי בזבחים (כ׳ א׳) ברש״י ד״ה מוכני שכתב וז״ל לפיכך משקעין אותו ערבית בבור שיהיו מימיו מחוברין למי המעין עכ״ל. מבואר מדבריו דבור העזרה תורת מעין עליו והם מים חיים ולפ״ז א״ש דבריו בפסחים שם ודלא כתורי״ד.

ומיושב לי בזה מה דק״ל טובא ע״ד רש״י דפסחים הנ״ל. דאכתי אף שטורח למלאות מבור הגדול בגלגל הו״ל למלאות מהכיור שאין בזה טורח. וכדתנן בסוכה (מ״ח ב׳) נשפכו או נתגלו היה ממלא מן הכיור. ובאמת תמוה למה הזכיר רש״י כאן כלל מבור הגדול הא במשנה תנן שהיו ממלאין מן הכיור. ולפמ״ש יתיישב היטב דלכאורה תמוה במשנה דסוכה הנ״ל לפ״מ דקיי״ל כחכמים דס״ל בזבחים (כ״ב ב׳) דמים מכונסין כשרים לכיור א״כ איך היו ממלאין לניסוך מהכיור הא לניסוך בעינן מים חיים. ושו״מ בשטמ״ק ב״ב (ע״ט א׳) שהניח זה בקושיא, ושו״ר שגם הגרס״ש בסוכה ובסוטה (ט״ו ב׳) הק׳ כן [ולא ראה שהקדימו השטמ״ק]. וכתב דע״כ משנה דסוכה אתיא כרי״ש דס״ל דגם לכיור

בעי׳ דוקא מים חיים. ולפ״ז מדוקדק דרש״י בפסחים דקאי שם לר״ל ור״ל ס״ל בזבחים (כ״ב א׳) דמי מקוה כשרים לכיור למימרא דלאו מים חיים ניניהו כו׳ ע״ש. א״ה שפיר דקדק רש״י ולא הזכיר ממי כיור דלר״ל לא יתכן למלאות מן הכיור לניסוך כיון דס״ל דגם מים מכונסין כשרים לכיור ולניסוך הא בעינן מ״ח. וע״כ לא הקשה רש״י רק מבור שבעזרה שהיה מי מעין לדרש״י בזבחים הנ״ל, וע״ז תי׳ שפיר דטורח הוא למלאות משם בגלגל. [ואין להקשות עדיין למה ל״ה ממלאין מאמת המים שמשיקין שם המים ואין טורח במילוי יותר מבהשקה. לק״מ דהא כל הדמים והזבלים מתערבין לאמת המים ואין למלאות משם לניסוך. ורק בהשקה אין קפידא שאין המים מתערבין שם על ידי זה. אולם עיקר קושית רש״י י״ל לפמ״ש ביומא (ל״ז א׳) ד״ה מוכני דלהכי משקעין הכיור שאין כבוד קדשים לפסול מים קדושים ע״ש. אם כן ה״נ אף אם אפשר להשיג מים לניסוך מכל מקום בוודאי צריך להשיקן אם היה מועיל השקה שלא לאבד מים קדושים, ואף בהשיקן ואח״כ הקדישן נכון להשיקן לפ״מ דתנן במעילה (י״ג ב׳) דאין נהנין ממים שנתמלאו בחבית לניסוך אף שלא נתקדשו עדיין כיון שנתמלאו לצורך הקדש וכמ״ש רש״י ותו׳ שם וע״כ משיקן שלא לאבדם, ובלא״ה אין זה דקדוק כ״כ דהא ר״ל דינא אשמועינן באם עשה כן אם כשרים לניסוך].

אולם דברי רש״י דזבחים הנ״ל שכתב דהבור היה מעין תמוה מהאי דעירובין הנ״ל שמוכח שם דהיו מימיו מכונסין. ואולי אין כונת רש״י בזבחים שם שהיה מעין ממש רק שמימיו היו נמשכין ע״י צנורות מעין עיטם וע״כ חשיב כמו מעין, ואולי כשרין מימיו לניסוך ג״כ דיש עליהם דין מים חיים, ומ״מ כיון שאין המעין בתוכו לא נקרא באר מים חיים, אבל לניסוך ואפר פרה י״ל דחשובין כמים חיים כיון דעיקרן מים חיים אולם לא משמע כן בפרה (סוף פ״ו) המפנה את המעין לתוך הגת או לתוך הגבים כו׳. וע״ש בפיה״מ להרמב״ם שכתב שהמים חיים צריך שילקחם ממקורם ע״ש. וע׳ בזבחים (כ״ה ב׳) חבית שמונחת תחת הזינוק מים שבתוכה ושבחולה לה פסולה, אף שעיקרן בא ממעין וכבר הוכיח הר״ש (פרה פ״ט מ״ג) דמותר למלאות בכלי זה ולערות לכלי אחר ע״ש. ומ״מ בכה״ג פסולים, כיון שלא נתמלאו לשם קידוש וה״נ מה שמתכנס לבור ע״י צנורות מהמעין, ואכמ״ל בזה.

ועיקר מ״ש דמתני׳ דסוכה אתיא כר״ש הוא דחוק, גם קשה דהרמב״ם פסק (פ״ה מביאת מקדש) כחכמים דמים מכונסין כשרין לכיור, ומ״מ פסק (פ״י מתמידין) כסת״מ דסוכה שהיו ממלאין לניסוך מהכיור [איברא דלא הזכיר הרמב״ם ג״כ הא דלניסוך בעינן מים חיים דוקא]. ויותר נראה דאף לרבנן היו ממלאין לכתחלה לכיור מים חיים דהכי שפיר טפי וע״כ כשנשפכו או נתגלו ממלאין מכיור לניסוך שעפ״ר היו מים חיים. ובאמת כשידעו שהיה בכיור מים מכונסין ל״ה ממלאין משם לניסוך, [ולנלע״ק בסוטה (ט״ו ב׳) עשה״ע]. והרמב״ם (פ״ה מביאת מקדש הט״ו) כ׳ וז״ל הים שעשה שלמה כמקוה היה מפני שאמה של מים היתה עוברת בתוכו מעין עיטם לפיכך ל״ה מימיו נפסלין בלינה כמו הכיור וממנו היו ממלאין לכיור עכ״ל. והנה אף שכתב שהוא כמקוה, מ״מ י״ל דמימיו חשובין כמים חיים כיון שאמת המים היה מתחתיו, ומבואר בירושלמי יומא (פ״ג ה״ח) שרגלי השורים היו פתוחים כרימונים לבטלם מתורת כלי. וע׳ ביו״ד (ריש סי׳ ר״א) ובב״ח שם ובש״ך (ס״ק כ״ו ל׳) ובשו״ת מעיל לדקה (סי׳ ל״ט) וע׳ מ״ש הריטב״א הובא בב״י שם בבדה״ב לענין ים״ש. וכ״מ מהסמ״ג ה׳ מקואות שכ׳ בשם הר״א שכל שפע המעין נכנס בתוך הים כו׳ והובא בש״ך בירושלמי שם. ואף לפמ״ש התוס׳ בפסחים

(ק"ט ב') בשם רי"ח שהשורים מפסיקין בין הים למעין והו"ל כהורק מכלי אל כלי כיון דמרחקי טובא כו' ע"ש, מ"מ כיון שהיו פתוחין ונתבטלו מתורת כלי כמבואר שם וע"כ י"ל דחשיבי מים חיים, [ובירושלמי שם מבואר שגם למוכני שבכיור היו נמשכין המים מעין עיטם ואינו מבואר כן מדהרמב"ם הנ"ל, ומש"ש הכ"מ מקור למ"ש הרמב"ם שמי כיור היו ממלאין מים"ש מהירו' דיומא, לא ידעתי מנ"ל כן].

והתו"י ביומא (ל"ז א') ד"ה דהוי משקען כו' וז"ל פר"ח ומפרש בפ"ב דשחיטת קדשים שהיה מושך ומדלה הכיור מלא מים מן הים שעשה שלמה שהיה בו כל הלילה שלא יפסלו מימיו בלינה וגרסי' בירושלמי הים היה בית טבילה כו' ופרקינן כההיא דאריב"ל אמת המים כו' ולא ידענא אם היה הים"ש בבית שני עכ"ל התו"י. ותמיהני שלא מצינו זכר לזה בזבחים שהיו משקעין הכיור בים"ש. ואפ"ל שמוכח כן משם למ"ד (שם כ"ב ב') מי כיור מי מעין הוא א"כ לפ"ז א"א לשקעו בבור הגולה שהיו מימיו מכונסין וכדברי סהורי"ד הנ"ל ותירוצו דחוק דבוודאי לא מלאוהו לכתחלה כדי לשקע אותו מלא, ועיין בחולין (כ"ו ב') תוד"ה ה"כ מבלבלי, ולשקעו באמת המים ג"כ א"א לפמ"ש הרשב"ם בפסחים (ק"ט ב') דאמת המים שבעזרה היה רחבה רק אמה ולהכי נקראת אמת המים. והכיור כיון שקדשו ממנו י"ב כהנים יו"ר בב"א א"כ היה הקיפו י"ב אמה ורחבו ד' אמות ולפחות ג' אמות, וכמ"ש התוי"ט ביומא (פ"ג מ"י), א"כ א"א לשקע את הכיור באמת המים שהיה רחב רק אמה, וע"כ שהיו משקעין אותו בים"ש שהיה עשר אמות ומימיו מים חיים וכמש"ל. וכיון שלמ"ד מי כיור מי מעיין הוא מוכח ששקעו הכיור בים"ש א"כ ממילא אף לרבנן מסתמא היו שוקעין אותו שם דבהא לא פליגי, וכ"ש לפמש"ל דאף לרבנן לכתחלה היו ממלאין לכיור מ"ח א"כ בע"כ שהיו משקעין אותו בים"ש שמימיו מ"ח ומדויק בזה מה שהביא הר"ח תיכף הא דגרסינן בירושלמי שעין עיטם היה מושך לרגלי השורים והיו פתוחים כרימונים, דלפ"ז חשיבי מי מעיין וע"כ שפיר היו משקעין המי כיור לשם וכמ"ש.

אולם זהו רק לחידודא, אבל באמת ברור שט"ס הוא בתו"י וכצ"ל „פר"ח ומפורש בפ"ב דזבחים" והוא שהיה מושך כו' ור"ל דמה שמשקעין בגלגל מפורש בזבחים (כ"א ב') ומ"ש והוא שהיה מושך הם דברי ר"ח עצמו, וכן הוא בפי' ר"ח שנדפס מחדש ביומא שם בהוספת תיבת „והוא" ומתבאר כמ"ש. [והרמב"ם (פ"ה מביאת מקדש הי"ד) כתב שהיו משקעין אותו במי מקוה או במעיין כו'. ומ"ש במעיין נראה שהוא באמת המים, וצ"ל שזהו קודם שתקנו שי"ב כהנים מקדשין מתוכו בב"א, ואז היה הכיור קטן, ויכולין לשקעו באמת המים, או דלא ס"ל כפרשב"ם שכ' דל"ה רק רחב אמה, ומ"ש במקוה כ' דר"ל בים"ש שקר"ל שם מקוה].

אמנם מה שהתו"י מסתפקים אם היה הים"ש בבית שני, לכאורה אין כאן מקום ספק. וכמבואר בכתוב (ירמיה כ"ב) שחיל כשדים שברהו ולקחהו אתם בבלה, ולא נזכר בשום מקום שהושב להם ותקנוהו על מקומו, וגם במס' מדות (פ"ה) וביומא (ט"ז ב') אין זכר לו ולמקומו בעזרה, ופשוט שתמורתו תקנו בני הגולה הבור שנקרא בור הגולה שמשם היו מספיקין מים לעזרה כמבואר בסוף מדות. וכ"כ הראב"ה הובא בתוי"ט במדות (פ"ה מ"ד) וז"ל ונראה שנקראת לשכת הגולה ע"ש הגלגל שבו משלשלים הכיור כדי שלא יפסול בלינה ובני הגולה כרו שם בור לשקעו מפני שלא היה אז ים"ש עכ"ל. מבואר מדבריו דבבית ראשון היו משקעין בים"ש. אבל בבית שני לא היה עוד הים"ש, וע"כ שמ"ש הרמב"ם הנ"ל שהיו ממלאין לכיור מים"ש במקדש ראשון דבריו אמורים. אבל על הר"ח

קשה דהא קאי שם עלה דמוכני שעשה בן קטין להשקיע הכיור וזה היה בבית שני א"כ איך כתב ע"ז שהיו משקעין אותו בים"ש שלא היה בבית שני. ונראה דמ"ש הר"ח שהיו משקעין אותו בים"ש כונתו ג"כ במקדש ראשון, ובא ליישב למה לא תקנו מוכני כזה מכבר ע"ז בא כמתרץ שאז היו משקעין בים"ש בקל ולא היה צורך במוכני דבקל היה נשקע בים"ש. אבל במקדש שני שלא היה עוד הים"ש והיו מוכרחין להשקיע בבור בכבדות ע"כ תיקן ב"ק המוכני להשקיעו עי"ז בבור הגולה, וזה מכוון לדברי הראבי"ה הנ"ל.

ושוב נוכחתי לדעת שהדברים אמיתים שהרי בפי' ר"ח בעירובין (ק"ד א') כתב וז"ל ממלאין מים מבור הגולה ומבור הגדול בשבת תנן סוף מדות כו' והגלגל הזה כשממלאין בו מוציא קול גדול כדתנן מיריחו היו שומעין קול שעשה ב"ק מוכני לכיור כו' עכ"ל. מבואר להדיא מדברי ר"ח עצמו שהיו שוקעין הכיור בבור הגולה ע"י המוכני שעשה ב"ק וא"כ ע"כ מ"ש הר"ח ביומא שהיו משקעין אותו בים"ש הוא במקדש ראשון וכמ"ש.

ובתפא"י (מדות פ"ה מ"ד) תמה למה נקרא לשכת הגולה על שם הבור שחפרו שם בני הגולה והלא כל המקדש והלשכות עשו בני הגולה ולמה נקרא זה דוקא על שמס, וע"כ כ' דהכונה הוא על הספל שהיה על הבור וכלה"כ וגולה על ראשה, ולא זכר שכ"כ התוי"ט. וע' בערוך ערך בור וספינה מש"ש עד"ז. ותמיהתו לק"מ משום דהבור נעשה תמורת הים"ש וכמ"ש. וכיון שהים נקרא על שם שלמה המיסדו ע"כ נקרא בור זה שעשאוהו בני הגולה תמורת הים"ש ג"כ על שמם וע"כ נקראת הלשכה לשכת הגולה ע"ש בור הגולה שהיה שם. ואין כאן תימה.

ובפי' רבינו יהונתן על הרי"ף סוף עירובין כתב שהיו משקעין הכיור בבור הגדול שהיה בעזרה דבבור הגולה מאחר שהגלגל נתון עליו א"א יכול הכיור להשתקע בתוכו ע"י מוכני ע"ש ובתויו"ט, אמנם מדברי רש"י בזבחים (כ' א') ד"ה מהו שיפסלו בלינה מבואר שבבור הגולה היו משקעין את הכיור. וכן מבואר בדברי הראבי"ה הנ"ל *).

ובסוגיא דפסחים (ל"ד ב') הנ"ל. הנה הרמב"ם (פ"ז מאיסורי מזבח ה"ו) כ' וז"ל מי החג שנטמאו והשיקן וטהרן אם טהרן ואח"כ הקדישן הרי אלו מתכשכין ואם הקדישן ואח"כ נטמאו הואיל ונדחו ידחו עכ"ל. והוא מהגמ' דפסחים הנ"ל. אך בגמ' לא נזכר אם הקדישן אחר שנטמאו או קודם שנטמאו, והרמב"ם שינה מלשון הגמ' והתעורר בזה הגלל"ח שם. עוד דקדק במ"ש הרמב"ם מתכשכין ואין מתכשכין שלא כלשון הגמ', וגם מ"ש הואיל ונדחו ידחו הוא נגד דברי הגמ' שפירשו הטעם משום מעלה עי"ש בגלל"ח שפלפל בזה. ובאמת דברי הרמב"ם נובעים מהירושלמי (תרומות פ"ט ה"ג) דאיתא שם ר"א בשם ר"י מים שנטמאו משיקן ועושה אותן מי חג ואם היו מי חג מעיקרן כבר נדחו ע"כ. והוא ממש כלשון הרמב"ם וסגנונו [ואין להק' למ"ד בפסחים (י"ז א') משקי במ"ד טהורין ונכלל בזה גם מים לניסוך כמש"ש רש"י א"כ איך משכח"ל הקדישן ואח"כ נטמאו, ובע"כ שנטמאו בפנים דאם הוציאן לחוץ מיפסלי ביוצא, ע' סוכה (כ' א') תוד"ה ואי, וכ"ש כשהקדישן בכלי יעו"ש בפסחים. לק"מ דהא מבואר בפסחים שם דלמ"ד משקי במ"ד טהורין הוא רק מלטמא אחרים אבל טומאת עצמן יש להן.

וללע"ק כיון דניסוך המים זימנא קבוע והוא ק"ל א"כ למ"ד הותרה בצבור ולא

---

*) ויש לי עוד בזה אריכות דברים, ובדברי הכ"מ (ספ"ג מבית הבחירה) בענין פירוש תיקון המוכני להרמב"ם ובדברי התוי"ט תמיד (פ"א משנה ד'). אך כעת בא לפני הכנה"ג ב' וראיתי שם לד 135 שהכה אחד האריך בזה, ולע"ע לא נפניתי לעיין בדבריו, ע"כ השמטתי דברי בזה עד אשר אראה אי"ה דברי החכם הנ"ל.

מהדרינן אטהרה כשליכא שיריים לאכילה א"כ צ"ל כלל השקה. ובאמת במשנה בסוכה לא נזכר רק נשפכו או נתגלו ולא נזכר נטמאו, ועי' פר"ח ריש ה' חנוכה, ובחכ"צ (סי' פ"ו) ובפנ"י בשבת (כ"א ב'). וצ"ל דההיא דפסחים הוא כמ"ד דחויה בצבור. וכ"פ הרמב"ם (פ"ד מביאת מקדש)].

מרדכי אליי ראבינאוויץ החוב"ק ווישלקאווא.

פשר דבר במהרי"ט.

בכנסת הגדולה ספר א'. הקשה הרב המו"ל על מהרי"ט שהעלה בסימן נג. שנזירות איננו איסור חפצא — מדברי התוס' ד"ה אלא (שבועות כה.) שהקשו על הא דמקשה הגמרא (מכות כב.) ולחשב נמי כגון דאמר שבועה שלא אחרוש ביו"ט כ' וליטני דלא קתני מידי דחייל אמידי דלאו בר ממשא כ' — והקשה המקשה הלא שמה חשבה המשנה גם נזיר בבה"ט ולדברי המהרי"ט הלא גם נזירות מקרי חל ע"ד שאין בו ממשא.

הנה בדרך למודי יחד את אחי הרה"ג אלי' מאיר הי"ו מקעלם — הערה אחי נ"י כדבר הזה, ואנכי השבתיו לפום ריהטא — כיון דאין נזירות לחלאין וחלה עליו אמידי דבר משא. כגון איסור יין, ואמידי דלאו בר משא. תגלחת וטומאה (שכל עיקר בנין המהרי"ט תלוי עליו) א"כ איננו קרוא חל אמידי דלאו בר משא ביחוד כמו בשבועה שחלה גם ע"ד שאין בו ממש כלל, רק בצירוף חל נזירות גם אמידי דלב"מ. א"כ שפיר מקשה התוס' דעל קושית הגמ' ולחשב נמי שבועה יכולה לתרץ, דלא חשבה מידי דחיילי אמידי דלאו בר משא ביחוד.

אך כאשר עינתי בדבר נראה לי לבאר דברי המהרי"ט כלומר להוציא קוטב דבריו ברורי אמריו ובזה תסור גם הקושיא מעלינו.

שיטת המהרי"ט נחזה שמה כי שלשה חלוקי איסור הם:

נדר חל על החפץ בלבד ואין לו שום שייכות על אדם הנודר. שבועה איסור גברא הוא דאסר נפשיה מחפצא אבל אין גופו של אדם נתפס בה, והא דקרינן ליה איסור רק משום דאלו חלה השבועה גם על החפץ הזה נאסר גם לאחרים כמו לעצמו ברציחה ונזיר הוא עצמו נתפס בנזירותו ונתקדש גופו דומי' דכהן וכל האיסורים חלים עליו ממילא ואין צריך לאסור עצמו על החפץ. אלה הם תוכני דבריו שמה. ומבירורי דברים אלה תסור הקושיא כי באמת נזירות לא מקרי חל אמידי דלב"מ כי האיסורים באים כתולדה להקדושה אשר התקדש גופו (ככהן אשר מנה שמה המשנה) אבל על שאלת הגמ' למה לא חשיב שבועה שפיר מקשו התוס' שיכלה לתרץ דל"ח מידי דחל ע"ד שאין בו ממש.

פליאת דבר בתוספות.

שנינו בכריתות יד: הבא על בת בתו חייב עליה כו' ר' יוסי אומר אם עבר זקן ונשאה חייב עליה משום אשת אב. והגמרא מקשה חייב עליה משום אשת אב מי שריא ליה אמר ר' יוחנן כגון שנפלה לו ליבום כו' ומי אית ליה לר"י איסור חל ע"א כו' אמר ר"א מודי ר"י באיסור מוסיף. והקשו שמה התוס' בד"ה ואחות אשתו כו' וא"ת ובגמרא נמי

דקאמר מודי ר"י באיסור מוסיף מגליה דלמא כולה מתני' איירי באיסור בת אחת וכגון שנתקדשה הלה פחותה מבת ג' שנים דכי נשלם שנה שלישית אז חלו כל האיסורין יחד.

פליאה דבר ממני איך נוכל להקים בפחותה מבת ג' וע"ז יאמר ר"י כגון שנפלו לו ליבום הלא משנה ערוכה היא בנדה מד: דדוקא בת שלש שנים ויום אחד קנאה יבם כביאתו א"כ לא קנאה זקן בביאתו קודם ג' שנים ושוב לא יחול איסור אשת אב בב"א עם שאר איסורין.

לחומר הקושיא תירצו אחדים דבא עליה זקן בסוף שלש עד לאחר שלש. אך מסתפק אני בזה אם שהית אבר בלבדו הוי קנין, וגם יליאה דמלינן דהוי ליה הנאה בביאתו לענין נדה מ"מ יש להסתפק אם גם קנין הוי דרק סוף ביאה היינו הכנסה והוצאה מלינו דהוי קנין, אבל שהוי לא הוי שום מעשה. ובדבר הזה יש לעיין אם בא על הפנויה לשם זנות ואחר סוף ביאה גמר לקדשה בשהוי, ומסתבר לכאורה דלא הוי זו ביאה לקנות בה אשה. וא"כ אם השהיה לא תהיה קנין שוב נריך לעלם רגע הביאה שתהיה בתחלת ארבע וזה א"א לנמצם. אם כה ואם כה דברי התוס' בקושיתם שגבו ממני.

ישראל בענדט פייוולזאהן.

ב' דברים.

כל הפוסקים הראשונים והאחרונים באו לכלל דעה אחת בעניני עשיית דפני הסוכה דאין נריך להעמידן דרך גדילתן יעוין באו"ח הלכות סוכה תר"ל ובהגהות הרמ"א שם ז„ברביד הזהב" פרשה תרומה על פסוק „עצי שטים" וז"ל: אבל סוכה הוי קירוי מה ענין דרך גדילתן וכו' יעו"ש. ולפלא אשר עברו כולם בשתיקה על דברי הרש"י בפרדס הגדול לאו"ח סי' קפ"ט שכתב ההיפך מדבריהם בזה וז"ל: וכשעושין הסוכה נועצים הקנים דרך גדילתן הענפים למעלה דהכי איירינן לגבי משכן עצי שטים עומדים דרך גדילתן וכו' יעו"ש, וצ"ע בזה.

באו"מ סי' ה' האריך הש"ך והסמ"ע לשאת ולתת בענין אם מותר לדון בלילה לפני אור הנר ויעוין מה שהביאו מקובץ ישן ויעוין באורים ותומים ובפתחי תשובה שהרבו לדבר בזה ולהביא מחבילות שו"ת ראיה לדבריהם. ואחרי כי נפתחו שערי הראיות אביא גם אני סמך לזה מהפרדס לרש"י הלכות ניצית סוף סי' ש' שכתב בנידון לבישת כסות לילה בזה"ל: וכ"ל דבלילה לפני הנר שפיר דמי להתעטף וכו' יעו"ש. והוא הדין לענין דיינות בלילה ג"כ מותר. ואולי יש לחלק קצת ולומר דהתם בענין ציצית שאני אחרי כי כתיב „וראיתם אותם" ומכיון שלאור הנר רואים הכסות לילה להכי שפיר דמי משא"כ בנידון הדיינות. ויש להאריך בזה ואכה"מ.

יהודא מעשיל הכהן צירקעל החובי"ק באריסאוו.

ב' הערות.

בכנה"ג ב' לד 63 בא חכם א' ליישב פליאותי על התורי"ד בכנה"ג א' לד 66 דהתורי"ד ס"ל דעיקר איה"נ בערלת חו"ל הוא רק מדרבנן, וע"כ התיר במתנה ולא במכר אך המעיין בתורי"ד יראה דמדמי שם מכר למתנה ומתיר גם למכור לכתחלה ולקבל דמיו אף מדרבנן. ובלא"ה כיון דקאי שם כמ"ד דערלה בחו"ל הוא הלמ"מ א"כ מנ"ל

*

לומר דהלמ"מ נאסר רק האכילה ולא ההנאה ורק חכמים אסרו בהנאה שלא מצינו כן בשום מקום. גם בכ"מ שאסור בהנאה גם מתנה כמכר וכמבואר מדהתו' בפסחים (כ"ב ב') דגם החזקת טובה חשוב הנאה. ואין לחלק באיסור הנאה בין הנאה מרובה למועטת ומהא דל"ח מתנה כמכר לענין קביעת מעשר אינו ענין לזה כלל כמובן.

והנה אזכיר מ"ש בכנה"ג א' במאמר ה„מתים להחיות" לד 13 בשם הר"י קמחי באור עדה"כ אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים. המשיל עקרת הבית לגפן ואת הבנים לעץ זית, כי כזית הזה אשר לא יקבל ההרכבה ממין אחר ורק אז ילמח ויגדל כן הבנים כו'. ומסיים ע"ז בעה"מ הנ"ל „המאמר טוב ויפה הבאור הזה עד להפליא וחן וטעם הולקו ע"ד הרב האלו". הנה מפורש כן בירושלמי כלאים (סוף פ"ז) תני אין מרכיבין זיתים ברכב של תמרה מפני שהוא אילן באילן, ר"י בעי ולית הדא פליגה על ר' לוי אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך מה זיתים אין בהן הרכבה אף בניך אין בהן פסולת כו' ע"ש, ואין כל חדש בביאור הר"י קמחי.

ובמאמר אמרות טהורות בפתיחה לספרי נר למאור (אות י') בארתי דה"כ עפי"ד הגמ' מנחות (נ"ג ב') למה נמשלו ישראל לזית לומר לך מה זית אינו מוליא שמנו אלא ע"י כתישה אף ישראל אין חוזרין למוטב אלא ע"י יסורין, וכן האדם עיר פרא יולד וילרו רע מנעוריו, ורק ע"י חינוך נכון יטיב דרכו וחושך שבטו שונא בנו, לזאת נמשלו הבנים לזיתים שמוליאין שמנם ע"י דריכה וכתישה.

מרדכי אלי' ראבינאוויץ החוב"ק וושלקאווא.

גבהה של מנורה

בכנסת הגדולה א' לד 77 בהערות שונות אות ו' בפסוק במדבר יש י"ח תיבות נגד י"ח טפחים גובה של מנורה. העיר המו"ל החשבון לדק כן מבואר במנחות כ"ח אבל בפסוק במדבר אין רק י"ז תיבות ולא י"ח, ע"כ הנה ענין זה דהמנורה רומזת לפסוקי התחלת התורה הביא הילקוט ראובני (פ' תרומה) בשם כוונת האר"י ושם נאמר בפירוש וטפח י"ח לא היה שלם רק י"ז שלמים נגד י"ז תיבות בפסוק במדבר, וכמו כן כבר הביא ד"ז העקדה (שער י"ט) בשם מלאתי כתוב וקחשיב לגובה של מנורה י"ז טפחים ומשהו ואעפ"י שבמנחות חשיב להו י"ח כיון שהאחרון חסר לכך לא נכתבה תיבה ע"כ. ובכנפי נשרים הביא בשם בעל העקדה שמ"כ בדרז"ל אולם בעקדה לא נזכר שמלא כן בדרז"ל.

אומ"ר

הערות בודדות

הרה"ג מהר"א לאנדא בספרו „יד ממלך" על מסגם התורה להרמב"ם ז"ל (יסודי התורה הלכה ו) כתב לאמר: רבינו הביא מלות עשה על ידיעת השם מדבור א' אנכי וכו', אמנם לא נודע מנין לקח רבינו דבר זה דהכונה של דבור אנכי הוא מ"ע וכו'. גם כל נושאי כליו החרישו וכו'. והנלע"ד כי ממכילתא זו הוציא הר"מ דבר זה. וז"ל

המכילתא: לפי שנאמר אנכי וכו' משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו. גזור עלינו גזרות אמר להם: כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזרות וכו' כך אמר ה' לישראל: אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים? א"ל: הן. אמר להם כשם שקבלתם מלכותי כך קבלו גזרותי. עכ"ל הגאון בספרו שם. דברי הגאון אלה אחרי בקשת המחילה מכ"ת. אין להם כל מקום. כי איך אמר „שלא נודע מנין לקח לו רבינו דבר זה° אחרי אשר באר היטב אמר ב„ספר המצות" שלו כי מדרשת ר' שמלאי „תרי"ג מצות וכו'" הוציא דעתו זאת יעו"ש. ומלבד זאת נעלם ממנו ראשית. כי כבר קדמו הרמב"ן ובהשגותיו לספר המצות הנ"ל הביא את המכילתא הזאת כמקור לדעת הרמב"ם. ונעלמו ממנו דברי הרשב"ץ בספרו „זוהר הרקיע" על ספר „האזהרות" לבן גבירול אשר הרחיב לדבר בנושא זה והביא ג"כ את המכילתא הנ"ל שהיא לכאורה כמסיעת לדעת הרמב"ם ז"ל וסיים: ונראה ממנה בפירוש שהתחלת גזרותיו של ה' הוא דבור לא יהיה לך. ודבור אנכי הוא האמונה שהאמינו ישראל באלהותו במצרים וכו' וכבר הזכיר זאת המכילתא הרמב"ן וכו' ותמה אני עליו איך הבין מזה שהדבור אנכי הוא מ"ע. עכ"ל הרשב"ץ. ואחרי כל אלה אין מקום עוד לת"ש „כי כל נושאי כליו החרישו".

ב) הראב"ע בפי' התורה (במדבר ג לא) כתב: „ורבים השתבשו בפי' והמסך וכל עבודתו והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד". דבריו סתומים וחתומים הלא באר היטב כתוב שם (פסוק כ"ה) ומשמרת בני גרשון וכו' ומסך פתח אוהל מועד" ומה והמסך הזה עוד הפעם אלא משמרת בני קהת?!

ונפלא הוא כי לא העירו ע"ז גם אחד מהמפרשים הרבים שראיתי על דברי הראב"ע.

ג) הר"ש רובין בספרו „מנחה הבבלי" (צד 39) גליון ראשון להערה 3 כתב: וכפי הנראה היה בן זומא חבר מכת האיסיים, וכמוהם העמיק הרחיב במסתרים. וכמוהם מאס בנשואי אשה. אם אמנם לא הודה. ולא הורה המדה הזאת בפיו. ע"כ אמרו עליו נאה דורש ואינו נאה מקיים עכ"ל הר"ש רובין.

החכם הזה שגג פה. במחלה מכבודו. שגגה גדולה. כי כל בר בי רב יודע כי המאמר הנ"ל (שמקומו הוא ביבמות ס"ג ע"ב) נאמר על בן עזאי: ולהגיה אי אפשר לא בתלמוד ולא בדברי הר"ש כי לא יסבול טבע הענין גם פה גם שם כל הגהה.

אגב אעיר: כי לפי השערתי נוסחת הירושלמי כי בן עזאי הוא שהציץ ונפגע וב"ז הוא שמת, היא היותר נכונה. כי כפי המסופר במדרש איכה (עה"כ בלע ה') היה בן עזאי מהעשרה הרוגי מלוכה (אם כי נפלא הדבר שלא מנה אותו ביניהם לא הפייטן ולא המקונן. ע"כ לפי דעתי. מאד אפשר הדבר כי פי' „ונפגע" הוא: „ונהרג". כי כן הוא הוראת השרש במקרא: „לך פגע בו" ובתלמוד קנאין פוגעין בו. והרבה עקמומיות יתפשטו ע"י ההשערה הזאת באיזה מקומות בנושא זה.

ד) אמחה את האדם אשר בראתי וכו' ר"י בר סימון בשם ר' יוחנן אמר: אפילו עפרו של אדה"ר נמחה במבול. כך דרשה ר' יהודה בציפורי בצבורא ולא קבלו מיניה. (בר"ר כ"ח ג).

המפרשים חתרו לדעת את הסבה אשר הסבה כי לא קבלו אנשי צפורי את דרשת ר"י בשם ר' יוחנן אכן כל הטעמים שנתנו לזה ריח הדרוש נודף והם כאשר יראה כל מעיין. ואור השמש טרם נגה על הדבר הזה. ע"כ לי אמר לבי כי זאת היתה הסבה האמתית אשר בגללה לא קבלו אנשי צפורי את דרשת ר"י בשם ר' יוחנן כי בזבחים (דף קי"ג ע"ב) נחלקו ר' יוחנן ור"ל לענין טומאת התהום אם ישנה בא"י וסבר ר"י כי איננה שם כי לא ירד המבול בא"י ולא נבקעו בה עצמות מתים ור"ל סבר איפכא יעו"ש.

ועפ"ז מאד יוכל היות כי בין אנשי צפורי שנתפרסמה דעת ר"י, ע"פ איזה מקרה

*

לא היה ביכולת דרשת ר"י משמו להתקבל בשום אופן אחרי אשר לפי טעמו לא ירד המבול בא"י כלל והוא בא ודרש משמו כי גם עפרו של אדה"ר המונח במערת המכפלה, בחברון, בא"י, נמחה במבול. והיא השערה בלתי רחוקה.

אולם מדוע דרש ר"י בשם ר"י דרשה שלא יכלה לצאת מפיו? זאת נפלאת היא ממני. האומנם רצה להתלות באילן גדול?!

שלמה שוב

ב' הערות על הכנסת הגדולה א'

א) מדי עברי בין אנשי כנסת הגדולה שלו ח"א ראיתי תנא ירושלמי אות ה' לענין קבורת אבר הפורש מן החי שאביו העיר מיפתח והגה שכבר זכרו בשבו"י גופא שם וסוף בח"ב סי' ק"א. [וכה"ג העיר א' בשמעתתא דרבנן מאדעסא קונטרס א' סי' י"ב. מב"ק פ"ה דכסיפא למשקל מבשריה ולמשדיה לכלביה, ובאמת כבר זכרו ג"כ בשבו"י שם] והערתו משן תלושה דשוחטין בו שגה א'. דאף אם אסור בהנאה לא גרע מסכין משמשי עכו"ם דשוחטין בו בריאה מפני שהוא מקלקל. ב' שן אדם בלא"ה אינו מטמא עי' אהלות פ"ג מ"ג וברשב"ם ב"ב קט"ז ד"ה דין גרמא. ואף שמחובר במקצת לחי י"ל דלא הוי אבר שלם ובברכות ה' שן ועין שהם באחד מאיבריו רק לישנא בעלמא נקטי ועי' אהלות פ"א משנה ברא"ש וי"ל דבאמת אבר שלם צריך קבורה. ג' ראיתו מרמב"ם מדכתיב לחי בשמה שגם דמלבד שדבר בהווה עוד שלא בהלכה י"ט כתב השם שן ואולי כונתו דוקא אדם למ"ש בתשו' רעק"א סי' כ"א ובחידושיו יו"ד סי' ו' וע"כ קמ"ל דבארתי גם בלחי בשמה אסור. ד' ראיתו מנדרים ל"ח וירושלמי שם ראיה להתיר להמעיין ואכמ"ל. ולפע"ד יש להעיר מגיטין כ"א רש"י ד"ה לא אפשר למקיים ע"ש שקשה דבלא"ה כיון שיצא לחירות אינו שלו והוי כגזל גט הכתוב דפסול וע"כ דאין בזה גזל כיון דבלא"ה אסור בהנאה וכתבו על איסורי הנאה כשר ושוב מצאתי בחי' רש"ש שם שהעיר בזה ותי' ג"כ דהיה שייך להאדון כיון דיצא לחירות מחמתה ולא מצאתי מקור לזה וקצת משמע להיפוך בנדרים שם ובקדושין כ"ד דהוצ"ל מה לשן דשייך לרבו משא"כ עין דגם בסימאה לבד יצא לחירות ועי' מס' סופרים פכ"א דאברהם אבינו גער בעוג ונפלו שיניו ועשה מהם מטה או כסא. וי"ל דבאמת לא יצא לחירות משום הכי לפיכך זכה בשן אברהם. ומש"ש בשבו"י דלא יקברנו מי שחושש להכנס לע"ק מתוס' נדה י"ז ד"ה שורפו ועי' ירושלמי שבת סוף פי"א דקוברין השליה בארץ כדי ליתן ערבון לארץ ופלא שלא הובא כלל באחרונים ובחבורי תורת הברית הל' מילה סי' רס"ה ס"י הארכתי וכאן הסופר מקצר.

ב) עוד שם בתנא ירושלמי אות א' ראיה לחיוב האב לאחר זמנו מירושלמי וי"ל דהירושלמי מיירי דאין אחר למול דלרשב"א בתשו' ח"ב סי' שכ"א בפירוש הירושלמי קדושין מה למלוה או לעכב ופשט דרק למלוה וע"כ דקרא אסמכתא בעלמא וכל חיובו יותר מאחר אינו רק מדרבנן וא"כ איך בעי שיעבור בבל תאחר, ועיקר ראיה שחיוב האב יותר הוא ע"פ מ"ש בספרי תורת הברית סי' רס"א מדמעוכב האב מקרבן פסח כשהבן ערל ואין הב"ד מעוכבין והלימוד מקרא [שמות י"ב] המול לכה כ"ז ואז יקרב לעשותו הרי דמחויב יותר מאחר גם לאחר זמנו וממילא ה"ה בזה"ז. או מדאיצטריך אותו ולא אותה למ"ש התוס' בקדושין כ"ט דתיפוק ליה דהוי מ"ע שהז"ג ביום השמיני ותירץ כיון שמיום השמיני והלאה אין לה הפסק הרי דחיובו גם לאחר זמנו וכן מש"ש הרמב"ם הל' מילה פ"ג דהברכה

להכניסו לאב מפני מצוה הנוספת לו ולא חילק בין זמנו לשלא בזמנו ועי' קובץ על יד מ"ש בזה. ובעמודי אש להרה"ג מהאלאפאליא סי' י"ז אות ב' הביא ראיה מרש"י שבת קל"ב ע"ב ד"ה בינוני ע"ש אך באמת י"ל דמיירי שאין אחר למול דהאב לא גרע אז מן הכ"ד ע"ש.

הק' אלי' פוסק החוב"ק אלאפאליא בעהמ"ח שו"ת מר ואהלות.

ציונים והערות

א) „הכנסת הגדולה" ספר שני אומר הגאון אב"ד בפאניוועז יחי' במה שנהגו לעשות הסעודת ברית מילה בלילה, אינו נכון מצד דאמרינן בנדה ל"א ע"ב, מפני מה אמרה תורה מילה בשמיני שלא יהיו הכל שמחים ואביו ואמו עצבים כו'. ואס"ד דגם בעושה הסעודה בלילה הוי הדרא קושיא לדוכתא מפני מה לא אמרה תורה מילה בשביעי? כבר ישב על מדוכה זו הגאון ר' יעקב עמדין בהגהותיו על הש"ס וכה דבריו כלם שמחים מכאן להסעודה שעושין ביום הברית נוסף על הרמז ביום הגמל.

ב) אחד מחובשי בית המדרש בא לתוך „הכנסת הגדולה" וקושיתו בידו על התוס' יבמות כ"ה ע"א, שאומרים דלענין ממון מודי רבי דלא הוה חזקה עד דאתחזק בג' זמני וכו'. מה יענו ליום שידובר בו ש"ס ערוך בב"מ ק"ו ע"ב הני חדא פעם ראשונה כו', דמשמע דגם לענין ממון הולך רבי לשיטתו. והרה"ח המו"ל ענה בשולי הגליון וחילק בטוב טעם ודעת. אך הקושיא גם התירוץ כבר מצאו מקומם. הקושיא הקשה הגאון ר' ישעיה ברלין בספרו „חדושי הש"ס". הגאון בעל כסא דהרסנא בשם הגאון ר' שאול אבד"ק האג הביאה הגאון ר' יוסף שאול הלוי נאטנזאהן בהגהת ציון ירושלים על הירושלמי ברפ"ז דיבמות. הגאון המחבר „כסף נבחר" באות חזקה, ושם גם תירוץ המו"ל. ובספר „אבן ישראל" בקונטרס „אבן בוחן". ע"ש שהאריך בזה ומביא את דברי הקודמים לפניו.

ג) ה' צבי הירש לעווין השאלה על המאמר בגיטין ה' ריבו עירות היו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים חוץ משלש שהיו בהן כפלים כיוצאי מצרים, הלא כי נעשה החשבון יצא לנו כי בהר המלך היו אנשים במספר רב כל כך, אשר לא יאומן. כעין קושיא זו נוכל גם להקשות על המדרש איכה על הכתוב העיר רבתי עם תני ר' שמואל עשרים וארבע פלטיות היו בירושלים וכל פלטיה ופלטיה עשרים וארבעה מבואות וכל מבוי ומבוי עשרים וארבעה שוקים וכל שוק ושוק עשרים וארבעה שקקים וכל שקק ושקק עשרים וארבעה חצרות וכל חצר וחצר היתה מוציאה עם כפלים כיוצאי מצרים צא וחשוב עד כמה יעלה מספר תושבי ירושלים! הרבה יותר ממספר כל בני ישראל בכל ארצות מושבותיהם בעת ההיא! ובכלל נראה, כי חז"ל באגדותיהם הגדילו את השאת והשבר אשר נשברנו בחורבן ירושלים, למען הזכירנו. „ראו מה עוללתם לכם במעשיכם הרעים! כמה נפשות נקיות נהרגו בעונותיכם הרבים"!

ד) כותב הטורים הללו „בגליוני" העיר על דברי התוס' והרא"ש, שאומרים על מאמר ר' יוחנן ברכות כ"א ע"א, ולואי שיתפלל אדם כל היום, דהיינו דוקא בספק התפלל ממדרש תנחומא פ' מקץ. שעל השאלה כמה תפילות יתפלל אדם ביום אמר ר' יוחנן ולואי שיתפלל כל היום משמע כפשוטו אף בודאי התפלל. ובא הרה"ח המו"ל בהערתו כי שם קאי על זמן תפלה והיא כל היום אם לא התפלל בבקר. הנה אמת אני על פי

דבורו של המו"ל להעתיק את דברי המדרש כהויתה, ויראה הקורא המבין עם מי הצדק.
ז"ל המדרש: ילמדנו רבינו עד כמה תפלות חייב בר ישראל להתפלל בכל יום, כך שנו רבותינו אין מתפללין יותר מג' תפלות שתקנו אבות העולם כו' ואף דניאל כתיב ביה וזמנין תלתא ביומא הוא בריך על ברכוהי (כדרשת התלמוד ברא"ש אין עומדין) ולא פירש באיזה שעה עמד דוד ופירש ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וגו' לפיכך אין בר ישראל רשאי להתפלל יותר מג' תפלות ביום ור' יוחנן אמר ולואי שיתפלל בר ישראל והולך כל היום עכ"ל וזמן התפלה פה מאן דכר שמו? הלא כל מי שילמוד על דרך הפשט כפשוטו ילמוד כאשר למדתי אני ויראה מכאן דר' יוחנן חולק על דרשת המדרש מדניאל, דאין בר ישראל רשאי להתפלל יותר מג' תפלות ביום ואומר דלואי יתפלל בר ישראל והולך כל היום, ולא כהרא"ש שאומר דמסתמא לא יפלוג ר' יוחנן על ברייתא דרא"ש אין עומדין. ומדי דברי במדרש תנחומא זה ראיתי להעיר על שנויי הלמודים. דהכא נראה, אשר מדניאל ילמדו חיוב התפלות שלש פעמים ביום ולא יותר. אך עוד לא ידעו באיזה שעה? וזה למדו מדוד, שפירש ערב ובקר וצהרים. ובמדרש רבה דברים פ' ואתחנן (אשר לדברי רבים הוא המדרש תנחומא) הגירסא כן: יכול יהא מתפלל שלשתן כאחת כבר פירש בדניאל וזמנין תלתא ביומא וגו'. יכול יהא מתפלל בכל שעה שירצה כבר פירש דוד ערב ובקר וצהרים. מזה נראה כי חיוב התפלות שלש פעמים ביום ולא יותר ילמדו מדוד ומדניאל ילמדו למוד חדש שלא יתפלל שלשתן כאחת, והלמוד הזה בתלמוד ילמדו מדוד וצ"ע.

ט) שם אמרתי כי הברכה על ספירת העומר תקנוה חכמינו ז"ל להוציא מדעת הצדוקים, שהיו מתחילים למנות ממחרת השבת הראשון שאחר הפסח. ועתה ראיתי להוסיף כי גם נוסח הספירה היום יום אחד, שני ימים לעומר. אשר עליו הקשה ידידי הרה"ד הורנטל „בהמליץ" גליון 105 שנת תר"ן, שתי קושיות. א) למה מונים במספר יסודי ולא במספר סדורי כחק דקדוק שפת עבר. ב) מדוע מזכירים אנחנו בכל יום ויום את המלה „לעומר"? תקנוה גם כן, על דרך זה להזכירנו כי „רבנים" אנחנו ומניננו הוא מיום שני של פסח, אשר באותו יום קצרנו את העומר. תקנו מספר יסודי ולא מספר סדורי באשר כי ימי השבוע מונים אנחנו במספר סדורי ותקנו הם מספר יסודי להראות כי אנחנו איננו מתחילים דוקא מיום ראשון בשבוע. תקנו להזכיר בכל יום, כי מונים אנחנו „לעומר", להזכירנו כי התחלנו למנות מיום שני של פסח כדעת חז"ל, כי לו מנינו ממחרת השבת כדעת הצדוקים. כי אז לא היה לנו כך וכך ימים „לעומר", כמות שהם עתה. ואגב ראיתי להעיר בענין זה עוד דבר מה. ידידי הנ"ל ב„המליץ" העלה כי על פי חק מחויבים אנחנו להזכיר את המלה „לעומר" אחר מנין הימים. ולא אחר מנין השבוע. למשל עלינו לאמר „היום שבעה ימים לעומר שהם שבוע אחד". ולא כאשר אומרים אנחנו כעת „היום שבעה ימים שהם שבוע אחד לעומר". המלה לעומר בסוף. ומביא ראיה על זה. מדברי רבינו הגדול רש"י ז"ל ב„פרדס הגדול" סימן קמ"ג, שאומר „וצריך לאדכורי עומר במנין היום שבעה יומי אומר שבעה ימים לעומר שהם שבוע אחד".

והנה בספר הנ"ל בהלכות ברכות סימן מ"ו הגירסא כן „וצריך לאדכורי עומר במנין היום שבעה יומי אומר שהם שבוע אחד (ושבעה ימים) לעומר. הלא בזה נראה, כי יזכירו את המלה „לעומר" בסוף. אך אולי כיון דאתרע הגירסא הזאת, כנראה מהשתי מלים המוקפות בשתי חצאי לבנה, נתקן כאן הגירסא באופן ששתי הגירסות תתאמנה יחד. [הגריעב"ץ ז"ל כ' ג"כ בסידורו לאמר לעומר אחר מנין הימים ע"ש]. שם אמרתי כי הגהות הגאון ר' צבי חיות נדפסו לאחר מותו. אך באמת מהקדמתו להגהותיו, הנדפסה בש"ס ראם דפוס ווילנא, נראה דנתקן לדפוס בחייו. רק אינני יודע אם גם אז היו כלן כמות שהן עתה, או לא.

*

ו) ה' בן-ציון אייזענשטאדט הביא הערה בשם הרה"ג דומ"ץ מעירו על מאמר חז"ל מנחות מ"ג „בשעה שנכנס דוד לבהמ"ר כו' לאחר שיצא אמר עליה שירה, שנאמר למנצח על השמינית מזמור לדוד, על מילה שנתנה בשמיני, הלא „שמינית" היא שם נקבה ואיך יעקשו חז"ל את המלה הזאת „לשמיני" שהוא שם זכר? ואמר ה' אייזענשטאדט. כי „בחפשו מצא כי בתוספתא דברכות ובמדרש שוח"ט לא נמצא הסיום" על מילה הנתנה בשמיני. ולפ"ז המאמר „על השמינית" קאי על „המצוה השמינית", דגמרא לעיל מזה אמר ועליהן אמר דוד „שבע" ביום הללתיך והיינו על השבע מצות הנזכרות לעיל. ורק תלמיד טועה, אשר לא הבין פי' הגמרא הביא כן, ואין אנו אחראין כלל לדבריו. לו חפש עוד מעט, כי אז גם מצא בספרי ואתחנן", כי לא נמצא הסיום „על מילה הנתנה בשביעית". אך לו לא הרחיק לחפש בתוספתות ומדרשים, כי אם חפש בגמרא עצמה במפרשי הש"ס באותו מקום, כי אז אולי מצא מציאה עוד יותר גדולה. זה לשון מהרש"א ז"ל. פירוש שמצוה שמינית זאת שהיתה גם במרחץ נצחה על השבע מצות שזכר וקראה שמינית לגבי שבע שזכר (כדברי הכותב) אבל ממה שאמר ש„נתנה בשמינית" (או ט"ס בגמרא וצ"ל בשמינית או ט"ס במהרש"א וצ"ל בשמיני) נראה דקראה שמינית לפי שנתנה למול ביום שמיני ללידה או על שם שהיא מצוה שמינית, שנתנה לאברהם אבינו שבע מצות כבר נתנו לבני נח". והנה מדברי מהרש"א נראה, כי היתה הגירסא בגמרא „על מילה שנתנה בשמינית" ונתקשה המהרש"א על הלשון „שנתנה" ותירץ על זה שני תירוצים. התירוץ הראשון דחוק מאד כקושיות המקשה על הגמרא. ולנגד זה התירוץ השני של מהרש"א הוא תירוץ נכון ודפח"ח.

ז) בספר „פרדס הגדול" לרש"י ז"ל בהלכות ראש השנה סימן קע"ב כתוב כדברים האלה: למה אנו אומרים בר"ה היום הרת עולם, וכי בר"ה נברא העולם והלא בכ"ה באלול נברא. פירש רבינו הרת לשון דין. ומצינו ראיה מן משלי כי במשלי בכל מקום שכתב ריב או מדון או מצה מפרש המתרגם הרת". אינני יודע לאיזה מתרגם כוונת רש"י הלא בתרגום אשר לפנינו על „מצה" מתרגם „מצותא". על „מדון" מתרגם „תגרא" ועל „ריב" מתרגם „דין" גם „בכותא" ורק פעם אחת על הכתוב „וארך אפים ישקיט ריב" משלי ט"ו י"ח מתרגם „מדעי חרתא". „בחית" לא „בהא". ואף אם נאמר דלזה התרגום כיון רש"י ולפניו היתה הגירסא „הרתא" ב„הא". אך הלא הוא אומר כי „בכל מקום" על „ריב" גם „מדון" גם „מצה" יתרגם „הרת" וזה אינו במצא וצ"ע.

ח) בספר „שושנת אברהם" בפרשה וישב כתוב „ואפשר שהולך הכתוב להזהיר המוכר בפני עצמו ולהזהיר הלוקח לענין אונאה. בעבור שמדרכי העולם המוכר עצב והלוקח שמח וכו'. פליאה היא בעיני איך נעלם מהגאון המחבר תלמוד ערוך ב"מ נ"א ע"א. שהם דברי הגמרא שם ומאי „ואפשר"?

ט) הרה"ח ר"י רייפמאנן במאמרו „שלשה הראשים" האסיף תרמ"ט, בדברו אודות תעודת ה„חכם" בזמן התנאים ומביא דברי התרגום בשיר השירים ז' ה', כי תעודת החכם היתה למנות מספר לעבורי שני ואומר „ולבבי נוטה לדעת המתרגם, גם כי לא מצאתי עוד רמז וזכר בשום מקום לעסק ר' מאיר שהיה „חכם במנין עבורי שנים". אם הפעם לא עלה על זכרונו שום רמז וזכר לעסק ר' מאיר בעבור שנים הנה אזכירהו אני. תניא מגילה י"ח ע"ב אמר ר' שמעון בן אלעזר מעשה בר' מאיר שהלך לעבר שנה באסיא, וע' תוס' ב"ב כ"ו ע"א שלא היה כמותו בחו"ל.

י) הח' אב"ג בסוף ספרו „בקרת לתולדות הקראים" צד 218 בדברו אודות מבטאי הקראים ומליהם. אומר „שְׁפָתַיִם. הבהמה תלויה על שפתים" פירוש יתדות מדרז"ל עייל שופתא בקופינא דמרא שבת דף ק"כ. פה במחכ"ת טעה כי המלה שְׁפַתַּיִם (בנקוד כזה)

היא מלה עברית, וגם במובן זה, וכבר השתמש בה יחזקאל הנביא בספרו פרשה מ׳ כתוב מ"ג והשפתים טפח.

יח) הרה"ח ר' יצחק סובאלסקי בספרו „חיי היהודי על פי התלמוד" באות „גנבה" אומר: ואל תגנוב אפילו על מנת למיקט או לשלם כפל (ב"מ ס"א) שירויח עוד הנגנב. כי סתם גנבה יאוש בעלים ואין השכר והריוח שוים בצער שמצטער מן הנגנבה, שאינו יודע מי גנב. אבל מותר לגזול שדה ולהשביחה ולהחזירה כשהיא משובחת. (ב"ב ע"ז) כי סתם גזלה לאו יאוש בעלים ובשכר עגמת נפשו הוא מרויח". הנה נראה את הרב המחבר מכרכר כרכורים לתרץ את קושית הבעל ת"ח ומהר"ם שיף ב"מ שם, המקשים על המאמר לא תגנבו אפילו ע"מ לשלם תשלומי כפל משא דאיוב, בגזל שדה מיתומים ומשביח ויחפוץ לחלק בין גניבה לגזילה והיא לא תצלח, כי הטעם הוא, שאסור לגנוב ע"מ למיקט ולשלם תשלומי כפל הוא מפני שלא ירגיל בכך (ח"מ השמ"ח בסמ"ע) ומה לי גנבה ומה לי גזלה? ובאמת לא נמצא הדין כלל בפוסקים, כי מותר לגזול שדה ע"מ להשביחה. ואין מביאין ראיה מדברי אגדה, ויפה לנו, אם אסור ג"כ לגזול באופן כזה אף אם הנגזל מרויח, כי בזה נראה את דתנו בהדרה איך תאסר לנו לבלי לצער אחרים, אף אם יביא לו הדבר טובה רבה בסוף *).

יב) גם באות בית הכנסת, בית המדרש „ולא ישן בהם" וציין תענית כ' ע"ב. הרה"ח ר' מתתי' שטראשון ז"ל בהגהותיו למסכת ב"ב על התוס' דף ג' ע"ב שאומרים דאסור לישן בבית המדרש. האריך כי האיסור הזה לא נמצא בשום מקום. ומתענית לאו ראיה היא, דשם הוא ממדות חסידות ומסיים בסוף, כי הוא מלא תוספתא פ"ב דמגילה דגרסינן שם ולא ישן בהם". לכן גם פה נראה יותר לציין את התוספתא כי באמת אם נעתיק פה בספר כזה, את כל המדות אשר נהגו בהם חסידים יחידים, כמעשה הרב המחבר בכמה מקומות, אז לא נוכל לכנהו „חיי היהודי ע"פ התלמוד"!

בסוף דברי ראיתי להעיר את אוזן הרב המחבר, כי בכמה מקומות ציין מדרשים, פסקאות, והם בתלמוד מפורש.

יצחק ניסענבוים.

חזות קשה

א) בפסחים כ"ב ע"ב. כיון שהגיע לאת ה"א תירא פירש. נודעת קוהמ"פ מדוע לא פירש בואהבת את ה' המוקדם לפ' את ה"א תירא. ואני הקשתי עוד מפסוק מוקדם גם לואהבת הסמוך ונראה לו למען תירא את ה"א דברים ו' ב'. אבל לעד"נ ברור דבאמת פירש מפסוק זה המוקדם לכולם, וצריך להגיה בגמ' בכ"מ פסוק תירא את ה"א או י"ל דהגמ' נקט פסוק הסגור בפי כל שמפסוק זה נלמוד עוד מצות עבודה שהיא תפלה וגם לישבע באמת בשמו ית' לשיטת הר"מ ז"ל רק להרמב"ן ז"ל אאל"כ שלשיטתו תפלה דרבנן לגמרי, ושבועה בה' ית"ש היא רשות. ותידוש בעיני על ס' החינוך שמנה במנין המצות בפ' עקב ולא בפ' ואתחנן המוקדם. וביותר על הגרי"ב ז"ל בהגהותיו שנתפלא על בשמו תשבע לבד שזה ת"ל בנקל כמובן. ולא על שניהם הראשונים.

ב) בפי' הר"ח הנדפס מחדש בש"ס ווילנא. סוכה ל"ה ב'. ח"א מפני שמכשירה

*) הדין הזה שהעלאתיו מפלפולי הוא אמת לדעתי, וגם הג"ר נצי"ב מוואלאזין יחי' עוררני ע"ז, ועיין בשבועות כ"ב, וברש"י שם. המו"ל

כלומר משוי לה מנא. לפה״נ הכוונה דכשמכשירה לק״ט ה״ל כמתקן כלי. ותמוה מאד מכמה טעמים. ונראה פשוט שט״ס הוא ול״ל טמא דבהכשירו ה״ל כבר תחלת טומאתו וכמ״ד בחולין ק״ח ב׳. דיש יד להכשר משום דהכשר תחלת טומאה הוא ויעוי׳ בנוב״ת חא״ח ובחי׳ חתם סופר בטעם פסק הר״מ בכאן, ולהך מ״ד לא יתכן תי׳ הר״ר יוסף שבתוס׳ פסחים ל״ג ע״ב. דלטומאה סגי בכ״ש ולהכשר בנבילה דוקא ואכ״מ.

ג) הגאון ר״י ברלין ז״ל בחידושי הש״ס שלו, וכן הגרע״א ז״ל בליקוטים שבחידושיו לכתובות, נסתפקו בשחיטת שור הנסקל אם מטהרתו מידי נבילה. ואחריהם גם הרש״ש בסנהדרין קי״ב ע״א. ופלפלו מהא דבהמת עה״נ דמבע״ל אם מהניא שחיטה לטמי״נ. ומאד יש להפליא על ס׳ זה, שהרי תלמוד ערוך הוא בידינו בחולין פ״ה ע״ב. אר״א לא לכל אר״ש שאח״ר לש״ש מודה שמטהרתו מי״נ. ועל משנה דשם שמזכיר חו״ע הנסקלין וכל אשה״נ קאי ר״א הרי להדיא פשיטת ספק זה. וביותר מופלאים דברי מרן הגרע״א ז״ל עד שאין להאמין שילאו מת״י הקדושה ז״ל.

ד) הרמב״ם פ״ג מנזירות ה״א. כ׳ הריני נזיר א׳ ומאה וכו׳ הרי זה נזיר נזירות אחת של שלשים ואחד יום ודבריו נפלאים מאד נגד ד׳ הגמ׳ במקומה יעו״ש בלח״מ ובשו״ת שער אפרים ומהרי״ט ח״א. ואת״י כעת. אולם נ״ל דבתיקון קל נוכל ליישב הכל. עפ״מ שנגיה אות אחת דל״ל ושל שלשים במקום שלשים דסתם נזירות הוא של שלשים יום. וא״כ הכוונה שמלבד נזירות אחת של ל׳ יום עוד ינהג גם של שלשים ואחת יום. ובזה יתיישב הכל, וכמו שבארתי הדברים לאשורן במקומו בעזה״י.

ה) פי״ח מפסוהמ״ק הי״ט. כ׳ אכל פסח שלא נצלה, יעו״ש בכ״מ מש״כ בסוף דבריו ומש״כ רבינו אכל פסח של״נ כו׳ דברים אלו נשגבים ממני לפי העתקתו בראשית הדברים אכל ולא אבל אכל ובודאי תלמיד טועה הוסיף הדברים הללו.

ו) המל״מ בפ״א ממעה״ק הביא בשם רבינו הרמב״ן ז״ל בענין הברכות שעל עבודות המקדש שהיו הכהנים מברכין ומה שהרב בעל לב שמח חלק עליו והמל״מ פקפק על דבריו, ולי העני לימוד ערוך בפי רבינו רש״י ז״ל בערובין נ׳ א׳, ד״ה והרי מע״ב שכ׳ ולבי אומר דאינו מברך על התנופה ועל הסמיכה [שם מיירי בי״א של מעשר] דלא להוי ברכה לבטלה, מבואר דעתו דצריך בעל הקרבן לברך על כל תנופה וסמיכה [ויל״ע בזה בתנופה דהיא עם הכהן מי מהם מברך ומוציא לחברו] ולא משמע לומר דדוקא בעבודות שייך לבעלים לבד הוא דל״ב אבל במה שמיוחד לכהנים דוקא על עבודה גדולה כד׳ בעל ל״ש או בעבודה תמה, וצריך עיון בזה, וגם ביתר ד׳ המל״מ שם.

ז) תוס׳ כתובות ע״ו ב׳ ד״ה מאן. כתבו ועוד דלא מסתבר דשום אמורא יחלוק אההיא דאבל ליוחסין לא דרב גופיה קא״ל בלא אמורא, ולהכי אפירכא דר״י לא משני מאן דמתני הא ל״מ הא, תמוה לי דבספ״ד דמנחות (נב:) משני הגמ׳ אמוראי נינהו ואליבא דר׳ יוחנן, אף שבני המימרות נאמרו בשם ר׳ יוחנן לבד, ומה בין זה לשינויא דמאן דמ״ה לא מ״ה.

ח) הראשונים פלפלו אם יש לפסוק כדעת אב״י בירושלמי פ״ע דכלאים אם מותר לרכוב על הפרד, וע״ש בתוי״ט, ומש״ש בת״ח מחולין קט״ו א׳. מלבד מה שהושג מהגרע״א, עוד שגה בזה דשם מדבר הגמ׳ מכלאים מהראוים לקרבן כמו כשב ועז, אבל הכא בפרד הבא משני מינין טמאים קיימינן ע״ז ל״נ כלל דלגבוה אסור, שנאמר מזה דלהדיוט שרי.

אולם תלמוד ערוך הוא בידינו במכות כב א׳. המרביע ומנהיג שור פסולי המוקדשין לוקה. מ״ט גוף אחד הוא ועשאן הכ׳ שני גופים, ופי׳ ר״ת שעל שור פסהמ״ק לבד חייב ומשום דכ׳ כלבי וכאיל. דחד קרא רק לבכי אתא ע״ש בתוס׳ ובבכורות ל״ג א׳.

א"כ מדאסר רחמנא בפסהמ"ק כלאים כה"ג מכלל דבהדיוט לא משכ"ל שיהא גוף אחד נחשב כשני גופים, כ"כ כאאמו"ר הגאון זצ"ל בחידושיו למשניות שם. ועוד האריך הרבה.

ט) המג"א ס"ס קע"ד, כ' בסוף דבריו, ומ"מ י"ש ישתה פחות מרביעית, תמה עליו הלבושי שרד בהגהותיו מ"ש יי"ש מ"ש מים ושאר משקין, והוא דבר פלא, שכוונת המג"א מ"ש יי"ש הוא ירא שמים לצאת מידי ס' ברכה וה"ה דכל המשקין שוות, כ' אחי הרה"ג המנוח מ' צבי יהודה ראבינאוויץ ז"ל שהיה אבד"ק ראגאלי.

י) בא"ח סי' ל' הובא באחרונים בשם הרדב"ז, במי שניתן לו רשות לצאת מבית האסורים יום א' אם ימתין על יוה"כ והח"ל פשט לה ממנחות מ"ט, תמידין דהאידנא ומוספין דלמחר, ותפשוהו הבאים אחריו דאין ראיה מיחיד לציבור דאין צבור מתים א"כ ק"ל שאני, ובמחכ"ת לא ירדו לסו"ד, דנהי דהקרבן קרבן ציבור הוא אין ציבור מתים, אבל מ"מ התמידין של היום הם רק שני כבשים כבש א' בבקר. וכבש א' בערב, וא"כ הכבש הוא רק אחד וכ"ש דחיישינן למיתה דבהמה דל"ל מזלא, והמוספין אינם מעכבין זא"ז כדקיי"ל במנחות פ"ד וע"כ האיבעי' על כבש אחד דבשני כבשים ודאי תמידין עדיפא דה"ל ב' מצות להרמב"ן וסמ"ג, אבל מוספין כולה מ"ע אחת הם. (ואולי גם בשנים י"ל דחיישינן למיתה וע' ירושלמי שלהי מגילה במזוזה ותפילין ל"ג גם משם לענין זה אם ב' מצות עדיפי ואכמ"ל.

יא) מעט הגהות בא"ח סי' ל' סכ"ג. יעצים עיניו צ"ל יעלים: בסי' קס"ג, אם אין לו מים כו' יטול ידיו, צ"ל יליט ידיו, וכ"ה ל' הרמב"ם פ"ו הי"ח מברכות, וע"ש מש"כ הכ"מ, ולא זכרוהו האחרונים וע' מג"א סק"א.

במג"א סי' ס"ו סק"ג, ובבהכנ"ס כו', צ"ל דל"ל ובזה"ז: סי' קנ"ו „ואהבת לרעך כמוך" הוי דן את חברך לכף זכות, צ"ל בצדק תשפוט עמיתך כמש"א בשבועות דף ל' ע"א.

סי' רע"ו סק"ג אלא שהגוף נהנה, צ"ל דל"ל שתיכף.

יב) בר"מ ספ"ב מכלי המקדש הי"ב י"ג אינם שייכים שמה כלל רק לספ"ג שכל הפרק מדבר בעבודת הלוים.

את המעט הזה אשים לפני אנשי כנסת הגדולה, והשי"ת אל יציל מפינו דבר אמת עד מאד כתקות המצפה לישועתו ותפארתו.

אליהו דוד ראבינאוויץ החופ"ק **פאניוועז.**

תעלומת עין.

הערות על כנסת הגדולה ספר שני.

א) בצד 43 במאמר עשר אני יודע. כתב: מגילה (י"ד) ת"ר מ"ח נביאים ושבע נביאות נתנבאו לישראל כו'. ז' נביאות מאן נינהו שרה מרים דבורה חנה אביגיל חולדה ואסתר. וק"ל הא איכא עוד ג' רבקה רחל ולאה, רבקה כו'. רחל דכ' כו'. לאה דכ' כו'. ופירש"י בשם המדרש לפי שהאמהות נביאות היו. ונראה שכל האמהות היו נביאות עכ"ל. פלא שנעלם מעיניו שהג' מהרל"ה חיות ז"ל במגילה שם העיר ע"ז. וכתב בשם

יפה תואר על המדרש רבה פס"ז שכתב דהמדרש פליג על ש"ס שלנו דלא חשיב רק שרה בין ז' נביאות:

ב) בצד 48 בליונים אות ב' כתב: בברכות (י"ד ע"ב) לאפוקי ממ"ד למשנה א"צ לברך. ואומר רב נסים גאון (בש"ס חדש ד' ווילנא) בעל מימרא זו הוא רב הונא ועיקרה בפרק קמא (י"א ע"ב). ולפלא הוא, כי באמת בעל מימרא זו הוא רבי אלעזר ולא רב הונא וצ"ע: עכ"ל. ואללי אין כאן לא פלא ולא צ"ע. מתרי טעמי. חדא. שנעלם מעיני המתפלא נוסחת הרי"ף בפ"ק רמז כ"ג. רב הונא א' למקרא צריך למשנה א"צ לברך. וכ"ה בסידור רב עמרם גאון. וכ"כ בשם רע"ג בתוס' ר"י חסיד ז"ל. וכ"כ בדקדוקי סופרים בשם נוסחת ג' כת"י. וכ"ה בירושלמי פ"ק: ר' הונא א' הלכות א"צ לברך. ופי' המפרשים. הל'. משניות: וברור שכן היה הגירסא גם לפני ר"נ גאון ז"ל. הא חדא. שנית. אף לפי הנוסחא שלנו ג"כ לק"מ. דר"ה אמר למקרא צ"ל ולמדרש א"צ לברך. ור"א מוסיף דלמדרש ג"כ צ"ל ולמשנה א"צ לברך. ולפ"ז דר"ה דאמר דאף למדרש א"צ לברך כל שכן דס"ל דלמשנה אצ"ל. וע"ש בגמרא שכ"א מהאמוראים מוסיף על חבירו שלפניו דאף ע"ז צ"ל. וא"כ שפיר קאמר ר"נ גאון דס"ל לר"ה למשנה אין צ"ל. וז"ב:

ג) בצד 50. אות ג' כ': במנחות (דף מ"ג ע"ב) ובשעה שנכנס דוד לבהמ"ר כו'. לאחר שילא אמר עליה שירה שנא' למנצח על השמינית. על מילה שנתנה בשמיני ע"כ. העירני ידידי הרה"ג רכ"ן כ"י דהמאמר הזה לפלא הוא. דאיך יעקשו חז"ל את תיבת „השמינית" שהוא שי' נקבה ל„שמיני" שהוא שי' זכר? ואני בחפשי מצאתי בתוספתא ברכות סו"פ ו' וכן במדרש שו"ט פ"ו ליתא הסיום „על המילה שנתנה בשמיני". ולפ"ז המאמר „על השמינית" קאי על „המצוה השמינית". דבג' לעיל מזה אמר. ועליהן אמר דוד „שבע" ביום הללתיך. והיינו על השבע מצות הנזכרות שם. עכ"ל. ותרי מילתא דתמיהא חזינא הכא. חדא. מ"ש במדרש שו"ט לא נמצא הסיום „על מילה שנתנה בשמיני". הלא לפני במדרש שם ישנו ונמצא זה ע"ש. שנית. גם פירושו צ"ב מאי שייכות למילה לשבע מצות הנזכרות שיקרא מפני זה מילה מצוה שמינית? אולם אמיתת פי' זה הוא כוותיה אכן לא מטעמיה. וידוע תדע כי גם הירושלמי סוף ברכות ליתא סיום זה „על המילה שנתנה בשמיני". וכתב ע"ז בפי' הג' מהר"ש סיריליאו ז"ל בירושלמי (ד' מגנצא תרל"ח): על השמינית. על ז' מצות שנצטוו בני נח היא מצוה שמינית: עכ"ל. ופירוש זה הוא כפתור ופרח. ומצאתי כן מפורש בילקוט תהלים רמז תרל"ג: על השמינית. תרין אמוראין. חד אמר על שבע מצות שנצטוה אדם הראשון שנאמר ויצו ה' אלהים. ואברהם על המילה. לכך נאמר על השמינית: שו"ר שגם בספרי ס"פ ואתחנן ליתא הסיום „על המילה שנתנה בשמינית".

ד) באות ה' כתב: בצל"ח הקשה על הא דא"ר יוחנן (ברכות י' ע"ב) ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה. מהא דאר"י בעצמו (מגילה דף י' ע"ב) דמעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה? ומשמע דאין לשמוח במפלת רשעים. והנה באמת המאמר דמגילה מובא גם בסנהדרין (ל"ט ע"ב) אך שם הגירסא ר' „יונתן". ולפ"ז קושית הג' מעיקרא ליכא: עכ"ל. וכן האמת דבמגילה הוא טה"ד ר' „יוחנן". וצ"ל ר' „יונתן". וכ"כ בדקדוקי ס' בשם: נוסחת ג' כת"י ועין יעקב וילקוט כת"י ואגדת התלמוד: ע"ש.

ה) בצד 60 כתב להעיר על הרמב"ם במו"נ ח"ג פי"ז שדעתו דבבע"ח יש רק השגחה כללית. וע"ז העיר מירושלמי שבועות פ"ט אפילו ציפור מבלעדי שמיא לא יבדא כ"ש בר נש עכ"ל כבר העיר ע"ז בקונטרס כתב י"ד (ווארשא תרמ"ו) אות ל' ע"ד החינוך תזריע סי' קס"ט:

ו) בצד 110. אות ח' כ' שם בהאסיף שנה ג' במא' „הוכוחים ופעולתם ע"ד האגדה" להרה"ח ר"ח אופפענהיים שהרי בקרא שהבאתי קרא הנביא ליחזקיהו ג"כ בשם

„אל גבור" כדכ' „ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור כו'". ולפ"ז קאי זה על חזקיה. ופירוש חדש הוא כי כל המפרשים פירשו התוארים „פלא יועץ אל גבור אבי עד" על השי"ת. שקרא שם חזקיהו „שר שלום": עכ"ל. ואני אומר שפירוש מהר"א אינו פי' חדש רק הוא פירוש ישן נושן. וכן פירשו רז"ל. ומה' נה"ל כ"י נעלם גמרא מפורשת בסנהדרין (פ' חלק דף צד סוף ע"א) ובא חזקיהו שיש לו שמונה שמות כו'. חזקיה דכ' כי ילד יולד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו א) פלא. ב) יועץ. ג) אל. ד) גבור. ה) אבי. ו) עד. ז) שר. ח) שלום: ע"ש. הרי מפורש יוצא מפי חז"ל שגם המה פירשו כפי' ר"א הנ"ל.

ברוך עין

ב) מעות לתקן.

א) ברש"י נזיר דף ז' ריש ע"ב בדה"מ. ואי תנא שעה אחת. התם הוא נמי כו' מלת הוא אין לו מובן. ולכן שלח יד הר"ב ברכת ראש ומחקו. אמנם לדעתי א"צ למחקו. רק צריך להגיה שני קוים קטנים על מלת הוא למעלה כזה „הו"א". והוא ראשי תיבות „הוה אמינא". ולפ"ז א"ש מאד לשון רש"י. וכ"ה ג"כ ברש"י באותו ענין לעיל סוף ע"א בדה"מ נריכי ע"ש. ופלא על הר"ב ב"ר שלא ראה דברי רש"י באו"ע גופא. וז"ב.

ב) בכנסת הגדולה ס' שני לד 135. כתב: כתב הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"א הלכה י"ג. המזבח אין עושין אותו אלא בנין אבנים גזית וכו'. נראה דבר פשוט שמלת „גזית" לא כתבה רבינו. והיא נוספת מאיזה סופר או מדפיס טועה. כי גזרת הכתוב לא תבנה אתהן גזית. הוא אחת משס"ה מצות ל"ת: עכ"ל. ואני אומר אין דרך הסופר להוסיף רק לחסר וסימנך: ספרא בצירא (ע"ז דף ט' ע"א). וגם כאן חיסר הסופר או המדפיס מלת „שאינן". וצ"ל אלא ב"א „שאינן" גזים. וכן הגיה הג' רמ"י שליט"א בס' הר המריה ה' בה"ב שם ס"ק ל"א. וכ' שגם הג' יעב"ץ ז"ל בס' לחם שמים הגיה כן. יע"ש היטב *)

הנ"ל

הערות על הכנסת הגדולה

א) בכנסת הגדולה ספר ראשון לד 77 בהערה ט' כתב שם על הפסוק פתח דברך כו' עיי"ש. והעיר ע"ז כבוד ידידי הרב החכם כו' ר"י סובאלסקי הי"ו דהא בפסוק במדבר אין רק י"ז תיבות? עכ"ד. ובאמת כבר מפורש הפירוש של הפסוק הנ"ל. בספר אדרת אליהו מרבינו הגר"א זצ"ל על התורה ריש פרשה דברים עיי"ש. וכתב שם הגר"א ז"ל דברים במדבר הוי י"ח עם הכולל עיי"ש. וגם מפורש כן בספר מנהגי האר"י ז"ל בסופו עיי"ש והובא בהגהות הגאון ר"י בכרך ז"ל על הגמרא פסחים דף ו' ע"ב עיי"ש היטב:

ב) בכנסת הגדולה ספר שני לד 42 הקשה שם על התוספות ביבמות דף ס"ה ד"ה

*) וכמדומה לי שגם בכבוד הלבנון שנה שמינית או תשיעית כתב הרה"ג רר"נ נ"ע מתיכטען. שגם ברמב"ם דפוס ווינציאה הוא כן, ואינו תחת ידי כעת לעיין בדבריו, ומי שנמצא ת"י עליו מוטל להודיע. הכותב

נשאת כו' עיי"ש. וכבר נמצא קושיא זו בספר קשות מיושב מהגאון ר' ישעיה פיק ז"ל בחידושי הש"ס ביבמות שם ובספר ליקוטי מרדכי על ספר הכריתות אות תנ"ה עיי"ש. וגם כמדומה לי דגם בספר עלי ארזים בסימן ט' כתוב זאת:

ג) שם צד 43 הקשה על הגמרא דמגילה דף י"ד ע"א דשבע נביאות כו' עיי"ש. וכבר העיר בזה בהגהות הגאון מהר"ץ חיות ז"ל שם והביא בשם היפה תאר דהמדרש פליג על ש"ס שלנו עיי"ש:

ד) שם צד 45 תמה על הקהלת יעקב במגילה דף ו' ע"ב דלר"א בר' יוסי צריך לעשות דוקא ברא‎שון אף כשנדע שהשנה מעוברת כו' עיי"ש באריכות. ועיין בספר ראש יוסף מהפמ"ג ז"ל על מסכת מגילה שם ובריש דף ז' עיי"ש ודו"ק

ה) שם צד 49 הערה ט' תמה על הגהות הגאון מהר"ץ חיות ז"ל במסכת בבא מציעא דף ז' ע"א כו' עיי"ש. וכבר כתוב זאת בשו"ת שואל ומשיב מהדורא חמישאה סימן כ"ו עיי"ש:

ו) שם צד 90 כתב שם להגיה במדרש ויקרא פרשה ד' מאה ועשרים מזמורים כו' דל"ל ק"ב עיי"ש. וכבר כתוב זאת בהגהות יפה עינים על מסכת ברכות דף ט' ע"ב עיי"ש. [ועיין בעץ יוסף על המדרש שם]:

ז) שם צד 99 הערה א' עיי"ש. ויש להוסיף עיין בספר אורח מישור על מסכת נזיר דף כ"ח ע"ב ד"ה גילח כו' ובהגהות מהרש"ם שם עיי"ש:

ח) שם צד 102 הערה י"ב העיר על הפני יהושע במסכת ראש השנה דף כ"ג ע"ב מהמדרש תנחומא ומהזוהר עיי"ש. וכבר כתוב זאת בהגהות מלפה איתן על מסכת ראש השנה שם ובאהבת איתן בעין יעקב במסכת סוטה דף מ"ה עיי"ש:

ט) שם צד 33 הביא שם ראיה לדעת בעל יד הקטנה. מהא דיבמות דף ע"א כו' עיי"ש. ועיין בספר פסקי דינים נמח לדק מאמו"ר זצ"ל בסימן רס"ג שהביא ראיה זו וכתב שם דאינה מכרעת כ"כ עיי"ש:

שלמה פריידעס החופ"ק ליאדי בעהמ"ח ספר כרם חמד.

האמת על תלה

ה' פריעדענשטיין במאמרו (כנסת הגדולה ס"א צד ק"ג) מתפלא ע"ד הגאון בעל תפארת למשה וכבר הליט שאלתו זו בהמליץ (שנת 1886 נו' 116) בתשובתו אלי, עיי"ש ואין כל חדש. ובעיקר הדבר יפה שער הרב ר' שלמה באבער נר"ו (כנה"ג ספר ב' צד 185) כי טעות נשתרבבה בההספד „ול"ל תנ"ב או תמ"ב תחת תק"ב" (בכה"ג שם נדפס בטעות: תחת קנ"ב, ול"ל: תחת תק"ב); ובעיני ברור הדבר כשמלה כי צ"ל תמ"ב (ומהד"פ נפלה שם בסוף הס' „תפארת למשה" בהספדו של הר"ר שלמה ז"ל נכד הגר"מ שכתב כי אמו זקנתו מ' נחמה, אשת הג' בעל תפל"מ, מתה יום ד' כ"ד אד"ר תק"ב לפ"ק ול"ל: תמ"ב לפ"ק). ועי' כתב הרבנות שנתנה ק"ק קראקא להגר"מ ז"ל בשנת ת"ס שהוצאתי לאור בהמליץ (שנה"ל נו' 136), ובל"ס לא הספיק הגר"מ לגאת לקראקא עד שנתבקש בישיבה של מעלה בשנת תמ"ב (היינו שנה לדברי נכדו בסוף הס' תל"מ) או שנתים (לדברי כתה"ר שהו"ל אני) מיום שנבחר לרב או) לר"י בקראקא] ובאותה שנה (היינו שנת תמ"ב לפ"ק) נפטרה גם אשתו הרבנית, ולפיכך מצבה אחת על קבר שניהם

(עי"ג לד 43). ובאמת בדקתי ומצאתי כי שנת תמ"ב היתה מעוברת ובאותה שנה חל כ"ד אדר ראשון ביום ד', אבל בשנת תק"ב חל כ"ד אד"ר לא ביום ד' כי אם ביום ו' (ולא כדברי ה' פ.), כמו שיוכח כל איש שיביא חשבון ברור. ובכן אין כאן שום פליאה.
אכן מש"כ הרמ"ב כי „נתקבל (הגר"מ ז"ל) לאב"ד בקראקא אחרי פטירת הגאון הר' יצחק חריף" — הנה יסלח לי ידידי הנכבד אם אמר כי בחפזו שגה מאד: הגר"י חריף נפטר בהו"ר תמ"ג (עיה"ל לד 181), כמו שהביא הרמ"ב בעצמו והגר"מ נתקבל לרב או לר"מ בקראקא בשנת ת"ס (ככתוב מפורש בכתה"ר שלו שהדפסתי) וא"כ היה עוד הגר"י חריף אז בחיים, ותמה אני איך לא הרגיש כי בזה הוא סותר את עצמו. אך מה לנו להרחיק עדותו. ועל גוף כתב הרבנות של הגר"מ מהוראדנא שהוצאתי לאור חתום הגר"י חריף בעצמו. ובאמת אופיו של דבר כך הוא: הגר"י חריף נתקבל לאב"ד בקראקא בשנת תל"ו (עיר הצדק לד 124). ובעוד ארבע שנים אחרי בא הגרי"ח לקראקא בתור אב"ד נבחר הגר"מ כאמור בכתב רבנותו „לרב ראש ישיבה להרביץ תורה בקהלתם יצ"ו" (אבל לא לאב"ד, כמו שיאמר הרמ"ב בשגגה, כי בכהונה זו השתמש הגרי"ח אז) שהוא כמו רב משנה, שכך היה מנהגם אז כמו שהעיר לונץ (ועי' גם מאמרי בהמליץ שנהכ"ל נו' 104). וזה נכון כנכון היום.

משה ריינעס

פליאה.

בחשמונאים ב' קאפיטל ח' פסוק כ"ח כתיב: וישם [יהודה המכבי] את אחיו את שמעון ואת יוסף ואת יונתן... „הדברים האלה נפלאו ממני וקשה מאד להולמם, כי במקום אחר בחשמונאים מפורש נאמר כי היו לו ליהודה ד' אחים יונתן, שמעון, יוחנן ואלעזר [ספר א' קאפ' ב' „בימים ההם היה כהן בישראל ושמו מתתיהו בן יוחנן בן שמעון מבני יהוריב בירושלים והוא יושב בהר מודעית. ויהיו לו חמשה בנים ואלה שמותם יוחנן הקדשי, שמעון התסי ויהודה המכבי, אלעזר החורני ויונתן הופסי"]. ויוסף מאן דכר שמו? ומאין בא פתאום האח יוסף? פליאה!

מ. ר.

שאלה.

בקהלת רבתי פ' י"ב (וגם בפתיחא איכה רבתי) „ר"י דסכנין כו' פתח: וזכור את בוראך כו' את מוגא כו' ובטלו הטוחנות כו' וסגרו דלתים בשוק אלו דלתות נוסתן בר אלנתן שהיו פתוחות לרוחה". מי הוא האיש הזה? מה פשר שמו הזר? איפה נזכר האיש הזה שבלי"ס היה אחד מן היותר מצויינים בעמו עד שדרש עליו ר"י דרש כזה? בתנ"ך נזכר שם כזה („נחשתא") רק לאשה אבל לא לאיש. חפשתי ובדקתי בספרים רבים גם מבעלי האסופות שבקרבנו ולא מצאתי זכרו. לכן אמרתי להציע שאלתי פה אולי תמצא יד אחד מאגשי כנסת הגדולה להשיב עליה תשובה כהלכה ואודנו בכל לב.

מ. ר.

ראוים הדברים למי שאמרם:

על אלה ממאמרי חז"ל שסופרינו הנכבדים (פיורקא, אלף, שטף, כהן לדק ועוד) פרשום בטוב טעם ודעת עפ"י קורות בעליהם בעצמם וארחות חייהם וכו' מוסיף אני

*

שתה שנים: א) בפסחים קי"ט ע"א „אמר ר' אלעזר זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו", בל"ס הרגיש זאת מעלמו מפני שהיה עני ואביון (תענית כ"ה ע"א). בגיטין ג': „ר' אלעזר אומר אפילו מכפר לודים ללוד". למה תפש במשלו דוקא „לוד"? יען כרם רבעי היה לו לר"א במזרח לוד (ביצה ה', ועי' עוד סנהדרין ל"ב). מ. ר.

הערה נחוצה.

הגאון יעב"ץ ז"ל בהגהותיו וחדושיו למס' יומא (ווילנא דפוס ראם, התרמ"ד) על מ"ש שם (דף כ"א ע"ב) מיני מגדים של זהב וכו' ואמר בזה"ל: „מקלת ומעין זה הפלא נמלא גם היום במחוז טאקייע, לפעמים מולאים גרגירי זהב תוך הענבים הגדלים שם ואף חוטי זהב גדלים על גביהם מבחוץ. כך הגידו לי גברי רברבא בני סמכא שראום בעיניהם" עכ"ל. עד כמה מן האמת יש בדברי ה„גברי רברבא, בני סמכא" אלה ועד כמה שגה הפעם הג"ר יעב"ץ (מגדים של זהב בל"ס פרי הסיטראנען והאפעלסינען ודומיהם) יראה כל רואה. לפ"ד מן הראוי להמדפיסים להעביר בקולמוס על הדברים שאין להם שחר האלה „למען כבוד התורה ולומדיה"...

אגב אעיר על מה שכ' הג"ר יעב"ץ בסדורו בית אל או „בית יעקב" (ווארשא תרמ"א) בשער הדגים דיני פורים דף ק"ח ע"א (ח) בזה"ל: „אולם סוד פורים בקילור רומז ג' אלהים ממותקים בג' הויות סך הכל גי' שלו גל יעקב בן לבי הוא בעל הספר". הדברים האלה אומרים: דרשונו... מ"ר בר רב

הערה קטנה.

איתי את הסופר הגדול הר"ר קלמן שולמן נ"י בדברו בספרו „תולדות חכמי ישראל" חלק ראשון (תוצאה שניה, עם תקונים והוספות, ווילנא תרל"ט) אדות רבינו יצחק בן אבא מארי בעל „העטור" אומר עליו בזה"ל: „ובהיותו בן שבע עשרה שנה חבר... קצור הלכות רבית כו' עי"ש. וראיתי להעיר את הרק"ש כי דבר זה שאמר טעות הוא. שפתי בעל העטור ברור מללו (בהקדמתו לספרו זה) כי הספר שחבר בשנת הי"ז לימי חייו הוא על הלכות שחיטה וטרפות. ורבית מאן דכר שמיה? ולו גם לא ראה הרק"ש את ה„עטור" בעיניו, גם אז יפלא בעיני איזה דרך באה הטעות הגדולה הזאת אליו אחרי אשר גראֶץ בעצמו, שהרק"ש. כמו שהוא אומר בעצמו (בהקדמתו צד IX), „יצא בעקבותיו", גם הוא איננו אומר רק: „אונד פֿערפֿאסטער שאָן אים 17 יאהרע אים אויפֿטראַגע זיינעם פֿאַטערס איין קאמפענדיום צו געוויססען ריטואלנעזעטצע" (Geschicht ed. Juden, Bd. IX., S. 244) ותו לא. וספני שגם הד"ר גורלאנד ז"ל וגם הר"ר שוח"ה נר"ו, שתקנו כמה שבושים שפלט עטו של הרק"ש, שניהם עברו על השגיאה הגדולה הזאת ולא נגעו בה, ע"כ אמרתי להעיר עליה.

מ"ר בר רב.

קושיא בתוספות.

בע"ז ח' פירש רש"י ז"ל מכי רמי שערי באיסתנא וכו' והקשו בתוס' שם ד"ה מכי וכו' דבכל התלמוד לא מלינו שהיו עוסין שכר משעורים אלא מתמרים או מכשות ותימא עלומה מהא דתנן במו"ק י"ב: ובשבת קל"ט מטילין שכר במועד לצורך המועד אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים.

*

יוסף בן־ציון דעמאנם.

לשכת חשאים.

א) בברכת המעביר שנה, ואל תשלט בנו יצה"ר. ראוי להגיה ואל ישלט וכמו שאחז"ל בברכות ס"ג ב'. שא"ל הקב"ה לדוד מסית קרית לי וכו'. וכ"מ בשאר נוסחאות. ובברכות ס: גרס שם כל הברכה בל' יחיד וצ"ע.

ב) בברכת עננו, ביום צום תעניתנו — בירושלמי פ"ד דברכות ופ"ב דתענית הגירסא בעת ובעונה הזאת, ולפ"ז י"ל דגם מי שאינו מתענה יכול לומר כן בת"צ הקבועים, ולכה"פ שהמתענה יכול לומר כן בבוקר. וע' ט"ז או"ח סי' תקס"ה.

ג) בתפלת אבינו מלכנו. כלה דבר כו', מגפה כו' ואח"כ מנע מגפה. והוא טעות המדפיסים, שהיה כתוב „ושמד" ועכשיו שאנו יושבים בשלוה ולא נודע עוד עקבותי' ע"כ הוסיפו מגפה תחת זה, והוספה זו גרעון הוא להתפלל תחלה כלה ואח"כ מנע.

ד) שם א"מ זכור. נדפס בכמה סידורים וכו' בטלאפום הו'. והוא בורות ממסדר טועה מפסוק ברוגז רחם תזכור. כמובן שאינו לשון תפלה כמו בכאן.

ה) במדינות פולניא וגאליציא, נהגו אחינו, לאמר בשעת הגבהת התורה, ה' אלהינו אמת ותוה"ק כו'. העירני ע"ז משכיל יר"א אחד. דזה אסור ע"פ דין הגמ' בנדרים (י' א') מנין שלא יאמר לה' עולה. ומשום שמא ימות וכו'. והשיבותיו אולי ל"ש כזה על דבר שרבים אומרים אותו ביחד דוגמת מה שאמרו למיתה דתרי ל"ח. אולם יפה אמר ולא מטעמיה. רק שאין כבוד מורא השי"ת להזכיר שמו הקדוש על לא דבר. וכמש"כ בזוה"ק ע"פ בראשית שלכן כ' בראשית ברא אלהים וע"ש בסד"ר ובספרי ר"פ האזינו שמפורש להדיא כן וא"כ ודאי שמנהג הנזכר צריך ישוב שהוא נגד דין זה, שאין עליו חולק. וטעם דחיישינן למיתה הוא מהאחרונים שכ"כ דרך פלפול, וכמדומה כבר התעורר ע"ז הנחיד"א ז"ל בר"ם נחל קדומים שלו.

ו) כן ראיתי שמה שנוהגים כל העם לומר בעת שמברך העולה ברכת התורה באחרונה אומרים ברוך ה' נותן התורה, בעודו מברך, והם מבלבלים המברך, ואינם שומעים ברכתו ולכן אינם עונים אמן עליו כלל. ומנהג כזה צריך לבטלו מי שהיכולת בידו.

ז) בברכת המזון ברצה והחליצנו הניח לנו, מאד שפרה נוסחת הרמב"ם ז"ל הנח.

ח) בסליחות לשני תנינא. פצנו בהסכמה אחת צום שני חמישי כו'. נ"ל שלפי מנהגנו שאין מתענים כלל בבה"ב, צ"ל צעקה במקום צום או לשון אחר משום דובר שקרים לא יכון לנ"ע. וכן יזהר מי שאינו מתענה לומר בנוסחי יו"כ קטן חלבי ודמי הנמעט בצומי שלא לומר כן, וכמש"כ כה"ג הסג"א ר"ם תרכ"ג.

ט) בסליחה אזכרה ואהמיה. בטוח אני באלה שמעתי מלינים ע"ז. עפ"ד מרן הגר"א ז"ל שלא לאמר זכר אלה ליעקב. ע"פ דרשת הגמ' אלה זה מעשה העגל. אך לדעתי אין חשש אחרי שכבר הזכיר שלש עשרה תיבות ועליהו קאי. אולם להשקיט צמאונם נ"ל לומר באלו.

י) בנוסח התרת נדרים נפלו טעיות רבות. מלבד מש"כ כבר לפלפל על הנוסח ואפילו נזירות שמשון. א) מש"א דיינים מומחים. ב) ואפילו איסור הנאה. מאי אפילו. וכי נדר אסה"נ חמור משאר נדרים. ג) מה שנהגתי שלש פעמים. דאפילו בפ"א סגי כל שקיבל עליו לעשות כן בהסכם גמור, וכמדומני כבר הק' כן בקיצור ש"ע. ד) כי א"א לפורטם כי רבים הם טעם זה אינו לשבח אם א"י ברור כי רבים הם באמת. ה) בכל לשון של איסור בין בלשון איסור. של איסור שאמר בראשונה לכאורה מיותר.

יא) המג"א ר"ם תרכ"א. הביא דברי א"ז הלבוש ז"ל לומר בברכת הפטרה ביוה"כ

*

ודברך אמת וקיים לעד וכ"כ כל רבותינו שאחריהם. וכמנהגנו. ובעניותין נפלא מאד למה נאמר כן בברכות הפטרה מה שאין אומרים כן בתפלות יוה"כ כמו שאומרים בתפלות ר"ה. והטעם פשוט ע"פ דרשת הגמ' כ' ורב חסד וכ' ואמת. בתחלה אמת ולבסוף ורב חסד. ולכן בר"ה שמתנהג בדין אנו אומרים בתפלתנו כי אתה אלהים אמת ודברך אמת וק"ל. אבל ביוה"כ שכולו רחמים אין אנו מזכירים מדתו של הקב"ה אמת. כיון שא"א להתקיים באמת. וכמו שגם בתפלת נעילה ואתה רב סליחות כ"כ ורב חסד ומרבה להיטיב ולא נזכר ואמת כמו שהוא בהרמב"ם ז"ל. ובטעות נדפסו בסדורים גם שם ואמת.

יב) בתפלת נעילה. אתה הבדלת אנוש מראש וכו'. אין לו המשך להדברים הקודמים. ומה מאד יפה נוסח התפלה במשנה תורה להר"מ ז"ל שכתוב שמה אבל אתה הבדלת. וכן בסופו נתוסף שמה אחרי פסוק ולמה המותו בית ישראל (ובל"ם נשמטו שמה יתר הפסוקים כמו שהוא בתפלותינו) השיבנו וקבלנו ומחול לנו וסלח כגודל חסדך וע"ז יומתק המשך סיום התפלה כי אתה סלחן לישראל. אולם בנוסח הר"מ נחסר הסיום הזה, ושניהם כאחד טובים.

יג) בתפלת יעלה. נשמט להתחיל אלקינו ואלקי אבותינו כמש"כ המג"א בס"ס תקפ"א, ומכ"ש בכאן שהיא התחלת התפלות בקול רם.

יד) במדינתנו נהוג לאמר בר"ה ויוה"כ והוש"ר. את שירי היחוד והכבוד. ושיר של יום התמידי, בבוקר קודם תפלת שחרית. ראשון לכל הברכות והתפלות. ולא ידעתי מקור למנהג זה מה נשתנו ימים אלו מכל ימות השנה שאומרים אותם אחר גמר כל התפלות, ולא מצאתי מקום שנזכר מנהג זה.

טו) בהקפות שאנו עושים זכר למקדש. נפלאתי מעודי, מדוע לא נעשה כמו במקדש לאמר אנא ה' הושיעה נא אנהצ"נ כדתנן בסוכה פ"ד מ"ה. ואולי ס"ל להפייטנים שקבעו לומר אני והוא הושיעה נא כר' יהודה שם. דהוא חולק על הת"ק. אך ל"מ כן. וע"ש בתויו"ט ואיך שיהיה היה נראה דצ"ל כן בעת ההקפה כבמקדש.

טז) בדבר הפיוטים מאד רבו הטעותים והשבושים. והוא מסיבת אי השגחת גדולי הדור הי"ו על המדפיסים ולדוגמא אציג פה אחדים לפני הקוראים.

בתפלת מוסף של ר"ה יום השני נדפס פסוקי קרבן מוסף וישמחו. וד"ז ל"ה מעולם בנודע הלכה פסוקה לא אד"ו ראש.

בסוף תפלת נעילה. נדפס אחר פסוק ה' הוא האלהים חצי קדיש. ואח"כ תוקעין כו'. והוא נגד הדין שאומרים קדיש תתקבל.

יז) וביזהר ידאב לב לראות השבושים בהלוחות של מנהגי בהכנ"ס שבטעותיהם יוכלו להכשיל בני הכפרים שאינם בני תורה שאין להם מי שיעמידם על האמת. ולאות אביא פה מה שנדפס בלוח אחד מהם בשנתנו זאת תרנ"א בעיוה"כ לאמר אבינו מלכנו אחר תפלת שחרית נגד הדין והנהוג. שא"א בעיה"כ א"מ רק כשחל ביום ו', ואם שי"ל כל בהאי ריתחא כו', שאיננו מכשול כל כך. אבל אם יודפסו בלא השגחת הרבנים המבינים יוכלו להכשיל גם באיסורים החמורים.

וכאשר לדעתי מכשול גדול הוא הלוחות האלו שנפזרו בכל ארץ ליטא וזאמוט. שנדפסו שם זמני שקיעת החמה בכל ע"ש. לפי אופק ווילנא. ושתים רעות עשו בזה. א) שההמונים מדליקין נרות אז בעת השקיעה. ב) שזהו רק באופק ווילנא והם מדליקין גם באופקים הקרובים לצד צפון וצריכים להקדים כעשרה מינוטים קודם.

ולכן על המדפיסים להדפים בלוחותיהם. א) זמן הדלקת הנרות. ב) יודפס הערה בראש הלוח. שבמקומות הקרובות לצד צפון צריך להקדים הדלקתם.

ומכ"ש שיש להתרעם על הלוחות של שקיעת החמה שנדפסו בפ"ע בלא מנהגי

בהכנ"ס. ותחת הטוב שחשב המדפיס בתקונו במקומו באופק ווילנא שכל יחיד ויחיד בביתו יזדרז להקדים קבלת שבת בביתו. נכשלים רבים ח"ו בלי שום לב כי במקומותיהם מאחרים הם ע"פ הלוח הזה את השבת מה שהיו מקדימים בלעדו וה' הטוב יכפר בעד.

אינני פורט שם המדפיסים את המחזורים והלוחות בשבושים מפני כבוד הבריות וכבר אמרו רבותינו גדולה בושה.

אך לימים יבואו על"ט ברצות ה' דרכינו עלינו לקיים ד' רבותינו במצות תוכחה אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימים אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחרפים אותו בפניו וכו'. כלשון רבינו הר"מ ז"ל בפ"ו מה' דיעות סוף ה"ח ולהמוכיחים יונעם.

יח) בפיוטי יו"כ קטן נשמט מכל המסדרים לומר התחנון כשחל ר"ח ביום ש"ק או ביום א' שאומרים התקין ביום ה'. והם טעו מכל ער"ח שא"נ ע"פ במנחה. ומצוה לתקן זה ולהדפים לומר תחנון אחר הפיוטים קודם ק"ש או קודם כל הפיוטים.

יט) בתפלת ישמח משה, ושני לוחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהם שמירת שבת וכן כתוב בתורתך ושמרו בני ישראל וגו'. לא זכיתי למצוא באור נכון ע"ז לא מרבותינו הראשונים ולא מהאחרונים ז"ל.

ומה טוב היה אם נמצא גירסא אחרת אשר להשערתי נתקנה בסגנון אחר. ומלות וכ"כ בתורתך הוקבעו אחר מאמר ולא נתתו, שמסיים כי לישראל עמך נתתו לזרע יעקב אב"ב. והוא מיוסד ע"ד הגמ' דע"ג ששבת כו'. ויליף במדרשים מדכ' ביני ובין בני ישראל משל למטרוניתא וכו' לזה מסיים וכן כתוב בתורתך ושמרו בני ישראל את השבת (דל"ל שבא למעט בנות ישראל, דהא לכל החטאות והלאוין נתחייבו כאנשים כבקדושין ל"ה ע"א. ובכ"מ ובמצות שבת גם בזכירה חייבות, כבברכות ושבועות כ' ע"ב. א"ו למעט עע"ג אתא) וגם כתוב ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. וה"ז ממש דברי חז"ל הקדושים והאמתים.

ואולי נדחים דברי המדרש מפני ד' רשב"ל שבסנהדרין נ"ח סע"ב. דדרש זה מקרא ויום ולילה לא ישבותו. וראיה דבביצה ט"ז ע"א. ארשב"י כל המצות נתן להם הקב"ה לישראל בפרהסיא חוץ מן השבת שנ"ל בצינעא מדכ' ביני ובין בנ"י א"כ משמע דלס"ל דרשא דהמדרש, ויתכן קצת דהמקשן שם א"ה לא ליענשו עע"ג עלה ס"ל דהך דרשב"ל מלא ישבותו הוא אסמכתא בעלמא ועיקר הדרש הוא מביני ובב"י כדרשת המדרש וא"כ פריך הכי, דמדדרש רשב"י הך ביני לששבת נ"ל בצינעא. מכלל דלס"ל כלל דרשא דהמדרש וא"כ לא ליענשו עלה אם ישמרו את השבת, ובזה היה מיושבת קו' הרש"ל והרש"א שם. אך רחוק לומר כן.

ובאמת נ"ם טובא בין שני המדרשות האלו. ויש בידינו להתאים כולם אך אין פה מקומו.

אחר שכתבתי כ"ז. הגיע לי ס' משנה תורה להרמב"ם ז"ל בשאלה. וראיתי שם בתפלות שבת בשחרית לא נזכר כלל ולא נתתו לגוהא"ר, ורק בתפלת מוסף אחר ע"י משה עבדך כ' שם ולא נתתו כו', והוא דבר פלא.

ומה מאד ראוי לאנשי כנה"ג, אשר להם יד ושם, בבתי הביבליאטיקען הגדולים לתור אחרי הנוסחאות בזה, אולי צדקה השערתינו.

כ) בתפלת יקום פורקן, אחר טלות ודי בבבל, ראוי לדעתי להוסיף ודי בכל אתר ואתר כמו בקדיש דרבנן, ואם בימי רב עשו בבל כא"י לגיטין לפי שרוב ישראל היו שם. ק"ו לתפלה כזו שחובה עלינו להתפלל על כללות אחינו בכל ארצות פזוריהם. ה' עליהם יחיו.

כא) במוסף של ר"ה. נתעצמו רבותינו במאמר מלבד עולת החודש ומנחתה, ולי

הפעוט ה"ג להוסיף מלת כאמור אחר ושני תמידים כהלכתם כאמור מלבד עוה"ח וגו'. שהוא פסוק שלם בתוה"ק בפ' פנחס.

כב) בוידוי על חטא. התבוננתי שנזכר כל מיני החטאים לכל אבר ואבר כמו אימוץ הלב, ביטוי שפתים. דיבור פה. כפת שוחד, לשון הרע נטיית גרון סיקור עין וכו', ומהם שהוכפלו במלות שונות, ואילו החטאים התלוים בהאזנים (האברים החשובים שבגוף כדחז"ל חירשו נותן לו דמי כולו) לא נזכר גם אחת מהן.

לזאת אולי יש מקום לשער בשנעיר עוד כאשר ידענו תקנו אנשי כה"ג ועזרא בראשם. כל נוסחי הברכות והתפלות (ע' ברכות ל"ג ע"א. ובהרמב"ם פ"א מה' ק"ש, ופ"א מה' ברכות) בלשון הקודש המורגל בתנו"כ. ולזאת יפלא על לשון ע"ח שח"ל בשבועת שוא שהוא ל' תלמוד ולא לשון הכתוב.

ע"כ מה טוב היה אם נמצא נוסחא הכתוב בה בשמועת שוא, המיוסד על מקרא מלא שבתוה"ק לא תשא שמע שוא, שנדרש מזה לדעת ראב"ע בפסחים קי"ח ע"א. להמספר והמקבל לה"ר. וגם להמעיד עדות שקר, העבירות החמורות שבתורה, ובזכרוני שבס' שערי תשובה להחסיד הר"י ז"ל. כתב שהספחיד לחבירו שישבע על טענתו עובר בלאו הזה ובשבועות ל"א ע"א נדרש מזה להמטעים דבריו לדיין ולהשומע דבריו וע"ש בתוס'. והמשביע לחבירו אם יודע שנשבע לשקר ה"ה עובר ע"ז. שהרי הוא שומע שבועת שוא. וכמדומני שכ"כ בשע"ת (וע' שבועות מ"ז ע"ב דל"מ כן). ואם נצדק כזה א"ש הכל.

כג) עוד דבר תמוה ראיתי בוידוי יוה"כ שלא נזכר בראשית הוידוי מלת אנא, ותלמוד ערוך הוא ביומא ל"ו ע"א. שהכה"ג היה מתודה בנוסח אנא ויליף שם מנ"ש. וכמו שאנו אומרים במוסף יוה"כ בוידוי של העבודה, ובודאי ראוי לנו להתוודות בכל יוה"כ בנוסח הזה„ וברוב הסידורים והמחזורים ל"נ זה.

כד) בפיוט לאל אשר שבת, ויום השבת משבח כו' טוב להודות לה'. נ"ל שצריך לסיים סוף הפסוק ולזמר לשמך עליון דהא גם בכתובים אסור לומר חצי פסוק כמש"כ הרוקח לתמוה על פסוק יהללו ומובא במג"א ס"ם נ"א יע"ש ר"ס רפ"ב.

כה) בתפלת יהר"מ שבסוף קידוש הלבנה. לא ידעתי מדוע נדפס אלהי ואלהי אבותי ל' יחיד והלא תפלת רבים לכלל ישראל היא, הל"ל ל' רבים אלהינו ואלהי אבותינו. ובודאי טעות המדפיסים הוא.

כו) בתפלת הדרך. כתב המג"א בסי' ק"י בשם ספר הקנה, דאף שכל הברכה בל' רבים, כמש"א בברכות ל' ע"א. יאמר ותתנני לאהבה לחן לחסד בע"כ רואי בלשון יחיד. ומאד נפלאתי שבכל הסדורים ובכל כרכי תפלות הדרך שנדפסו לא מצאתי גם באחד מהם שיודפס כדברי רבותינו. וחובה לצוות על המדפיסים לקיים דברי חכמים.

וראה זה חידוש שבתפלת יה"ר שבברכת כהנים נדפס כל התפלה בלשון יחיד, רק ותתננו לאהבה לחן ולחסד בע"כ רואינו, דוקא בלשון רבים. נהפוך מדברי המג"א.

כז) ושם באותה תפלה לא נזכר ... דורים ומחזורים לתקן, מש"כ אביר האחרונים הגאון בכור שור בהידושיו. עמש"ש ותעשה עמי נסים ונפלאות שצ"ל עמנו דאין ליחיד להתפלל ע"ד שהוא בנס.

אך בירושלמי רפ"ג דתענית מבואר דגם לרבים אין להתפלל ע"ד שהוא רק בנס וכ"כ שם בס' גבורת ארי להגאון טורי אבן ז"ל, מדנפשיה, ואפשר דלכלל ישראל כולו שאני. אבל עיירות או מדינות אחרות כיחיד הם וכדאיתא בתענית י"ד ע"ב לענין עננו כה"ג, ועי' מג"א סי' קמ"ד מש"כ ליישב מנהגנו בכה"ג. ויעוי' רש"י מגילה ג' ע"ב מש"כ דכל ישראל היו שם ובב"ח ה' מגילה בכוונתו.

*

וכמדומני שבבכור שור כ׳ ליישב עוד נוסח התפלה של הרחמן יעשה לנו נו״נ שכתוב באו״ח סי׳ קפ״ז למי ששכח ולא הזכיר עה״נ בבהמ״ז, שיש לחלק בין נס היוצא מגבול הטבע למה שהוא טבעי ואכמ״ל.

ודע דנוסח הרחמן הזה, למי ששכח על הניסים היה נ״ל, שצריך לאומרו תיכף אחר ברכת הטוב והמטיב לעולם אל יחסרנו הרחמן הוא יעשה לנו נו״נ כו׳ מפני שהוא חובה קצת וכה״ג כ׳ האחרונים בעננו טל ומטר. ע״ש בס״ם קי״ז.

כח) בתפלות הרחמן שבבהמ״ז לברית מילה. פייט הפייטן בראשונה הרחמן ישלח לנו משיחו הולך תמים, ואח״כ ישלח לנו כהן צדק אשר לוקח לעילום, והוא נגד קבלתנו האמתית שאליהו יבא מקודם לבשר ביאת גואל צדק כמבואר בכ״מ ומהם בערובין מ״ב ע״ב.

אך אין האשמה בהמדפיסים, רק חתימת המחבר בעצמו גרם לו לזה. ואין משיבין בפיוטים.

כט) בתפלת מוסף של ר״ה ועקדת יצחק לזרעו היום תזכור. פלפלו הפוסקים אם לומר לזרעו של יעקב או של יצחק. ואביר הרועים הגאון האדיר בעל החתם סופר בתשובותיו הראה לנו בקיאות נפלאה ל׳ חז״ל בפסחים קי״ט ע״ב, דאמרינן עתיד הקב״ה לעשות סעודה ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק, הרי גם בעלי התלמוד תפסו ל׳ זה ושפת״י.

אמנם יש להתבונן מדוע באמת נקטו שם כן, וגם מהו החסד, ואיזה יום הוא שיגמל חסדו לזשי״ק.

אמנם ד״ת עשירים במק״א. עפ״ד הגמ׳ בשבת פ״ט ע״ב. על פסוק כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו עתיד הקב״ה לאמר לאברהם ויעקב בניכם חטאו ויישיבו לו ימחו על קדושת שמך. אך יצחק ישיב בני ולא בניך כו׳ ולא עוד אלא כו׳ וע״ז יאמרו ישראל ליצחק אבינו אתה וכו׳ וכו׳. ולזה מכוון המליצה הנעימה לזרעו של יצחק. והיינו לעתיד. אולם בתפלת מוסף של ר״ה אין מקום לזה.

ובילדותי זה לי יותר משלשים שנה אמרתי ד״ז לפני קדושת אבא מארי הגאון החסיד זצללה״ה זי״ע. ואמר קילוס.

ל) בפיוט יום זה, של יו״כ קטן, כתוב שם דיני אני אדע שאש קלוי. כתב אבא מארי זצ״ל שאין לאומרו שהוא נגד הגמ׳ בברכות י״ט ע״א. על מה ששנו בברייתא הרבה חטאתי ולא נפרעת ממני אפילו א׳ מני אלף דא׳ אביי לא מיבעי ליה לאינש דלימא הכי משום אל תפתח פה לשטן. וכ״א שם ס״א ע״א. ובכתובות ח׳ ע״ב. וה״נ כן הוא ושפת״י.

עוד העיר א״מ זצ״ל, בפיוט אזכרה ואהמיה לר׳ אמתי בר״ש, שאנו אומרים בנעילה וביום ב׳ הב׳ של בה״ב ובכל זאת אנו ליה ועינינו ליה. והוא נגד הגמ׳ בסוכה מ״ה ע״ב. דפריך על משנתנו מהא דר״ז דש״ש כמודים מודים ומשני ליה אנו מודים ולך אנו משבחים וא״כ ראוי בתפלה זו לומר אנו ועינינו ליה.

לא) בתקון ליל שבועות, במנין המצות. נמצאו טעותים רבים ברובם. ואזכיר פה מעט מזעיר.

א) מצות תוספת חומש לאוכל מן התרומה או מועל בה. והוא דבר שאינו כלל במציאות דמעילה ל״ש רק בהקדש או בקונמות למ״ד בנדרים ל״ה ע״א ושבועות כ״ב ע״א. די״ב בקונמות, אבל בתרומה לנ״ח בשו״מ כלל, אבל יד המדפיסים חלו בזה שלא הבינו מה שה׳ כתוב בר״ת או מועל בה׳ שהכוונה בהקדש. והדפיסו בה בלא הקו.

ב) שלא ליתן שמן זית במנחת חוטא, צ"ל שלא להשים כדקיי"ל במנחות ס' ע"ר דשימת שמן בכ"ש ולבונה בכזית.

ג) שלא לסרס זכר אחד מכל המינים צ"ל אפילו.

ד) מצות שילוח טמאים חוץ למחנה שכינה הוספת מרפים טועה הוא דגם שילות טמא מחוץ למחנה לויה או ישראל ג"כ מכלל מצוה זו, לכ"א כדינו.

ה) שלא ליתן שמן בקרבן סוטה ושלא להשים לבונה מק"ם נתהפכו הלשונות וצ"ל מתחלה להשים ואח"כ ליתן. וגם צ"ל במנחת סוטה.

ו) שלא יכנס בעל מום בהיכל כולו א"ל מובן וכי בזולתו מצינו שהותר במקצתו ונאסר ברובו. אבל נתהוה טעות ממה שהיה כתוב כו' לרמוז גמר הדברים. והוא כל' הרמב"ם במצותיו ובפתיחת ה' ביאת מקדש. שכ' להיכל ומן המזבח ולפנים. ובתורה כתוב אך אל הפרוכת לא יבא ואל המזבח לא יגש וגו'.

ז) שלא לאכל חגב טמא וכל שכן שרץ העוף, מאי כ"ש הוא והרי חגב הוא בכלל שרץ העוף כזבוב וכיו"ב אבל צ"ל וכל שהוא שהע' כל' הרמב"ם במצותיו.

ח) שלא לעשות מלאכה בשני מיני בהמה צ"ל מינים או מיני בעלי חיים, דהא גם חיה ועוף נתרבו כמבואר בספ"ה דב"ק, וע"ש נ"ה ע"א: בגמ' עז ושיבוטא מהו. וע"ש בתוס' לענין שרצים, וצע"ק.

ולשון מיני דאתא לידן. נ"ל קצת הגה"ה בביצה כ"ד ע"א. דפריך כולהו נמי עבידי לרבויי דצ"ל כולהו מיני.

לב) ברעתי היה לרשום מעט תיקונים לס' מצות השם שיד הכל ממשמשין בו, אך אניח לעת אחר איה"ש.

ורק למען דחז"ל שמצוה לומר דבר בשם אומרו מצאתי מקום להעיר. שבהרבה דפוסים הדפיסו הגהות בשולי הספר ובשער נדפס בשם הרב ר' יוסף גינס בן הג"ר בונם [אחיו של הגר"ע איגר זצ"ל], והוא ללא אמת, כאשר ידעתי זה כמה שנים רבות, וכן ראיתי כעת בעברי דרך גאליציא. ס' מה"ש שנדפס בפרעסבורג ש' ת"ר בדפוס עדלער פאן שמיד, על ידי ה' יוסף גינס, ובהוצאותיו, וכותב בהקדמתו שנתן הס' להרב המאוה"ג ר' משה שיק אבד"ק חופט [זצ"ל] לעי' עליו ובעוצם בקיאתו מסר לו הגהותיו, והוא הגאון בעל שו"ת מהר"ם שיק ז"ל אשר הניח חיבור גדול על תרי"ג מצות וחובה על המדפיסים לתקן טעות כזה לבל יכשלו רבים, בחטאת שלא לומר דבר בשם אומרו.

לג) בתקון חצות בקינה המתחלת על היכלי אבכה נ"ל דהמאמר חזקי עמי מהר אבנה דבירכם צריך לקבוע אחר כל החרוזים, עוד ט"ס מש"ש אלביש במקום מלבש.

לד) בפסוקי ק"פ שתיקן מרן הגר"א ז"ל לאמר בע"פ אחר חצות כמו שנדפס בסדורים ובהגדות מס' מעשה רב נ"ל להוסיף גם מספר עזרא בסי' ו' ויעשו בני הגולה את הפסח עד סוף הסימן, ונ"ל דראוי לומר הפסוקים בלילה בעת הסעודה במקום אכילת הפסח.

לה) אגב אעיר על מש"א בפרק שירה חטה אומרת ממעמקים קראתיך ד' שמתבאר היטב עפ"י דברי הירושלמי פ"ק דשביעית דשרשי חטה בוקעין בארץ נ' אמה וז"ש ממעמקים קראתיך.

את הדברים האלה אמרתי לתת לפני אנשי כנסת הגדולה יורוני אם צדקתי בהשערותי ואם לא הקדימוני רבנן, ואודה על האמת ב"ה, אנכי הגר בארץ נכריה, פה מרחץ שצאוויניץ בגאליציא, מצפה לרחמי ה' כי יזכנו לבנין בית הבחירה ב"ב להגדיל תורה ולהאדירה.

לבית תאומים

קרי וכתיב

א"ר יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים, וקריין ולא כתיבן,
וכתיבן ולא קריין, הלכה למשה מסיני (נדרים דף ל"ז ע"ב).

אמר הכהן לפי שישנם בין חכמי דורנו, וקצתם גם בדורות שקדמו, הנמהרים וקלים בדעתם, לחשוב את הקריין וכתיבן רק לתקינים בעלמא, שבאו הסופרים אחר זמן ותקנו את לשון הכתובים שהיה נראה להם כשגגה בלה"כ, ששנה הכותב בעצמו או המעהיק הבא אחריו מחסרון הבנה. ע"כ באתי במאמרי זה לחות להם דעי אף אני. כי הנראה לפי דעתי כי כמעט בכל מקום גם הקרי וגם הכתיב שניהם מתוקנים ונכונים. עד שיתכן כי שניהם יצאו מיד הסופר והמחבר ההוא בעצמו, לכלול בתוכו שתי הכונות שכון בהם. וכמו שכבר החילותי לדבר בענין זה במאמרי „משיב דברים נכוחים" בהצופה להמגיד נו' 47 שנת תר"ם. ואחריו במאמרי „מבקש האמת" שם בהוספה לנו' 13 י"ב ניסן. ועי' עוד במאמרי „מקרא סופרים" בהצופה שנת תרכ"ה צד 255 ולדעת האומרים כי הקריין באו רק לתקון המעות של הכתיבן, עליהם להודות כי לפעמים נראה הצדק עם הכתיב ולא עם הקרי, וכמו שיתבונן המעיין בדברי בהכתובים האלה אשר ערכתי לפניכם בזה:

בראׄ ח יז. כל החיה אשר אתך גו' הוצא אתך גו'. כ"ה הכתיב, והקרי היצא. לפי שלשון הוצאה נופל במקום שיש איזה התנגדות ומניעה להפעולה, וצריך להעמיק להוציא בע"כ למרות הסבה המונעת. או להוציא כלי ומשא דבר שאין בו רוח חיים, וזה לא יתכן כאן. ע"כ אמר היצא פי' פתח להם וממילא יצאו מעצמן ממקום כלואם לרחבי תבל, ואיננו צריך להוציאם שמשמעו בכח האדם המוציא, ואולי לפי שהחיות היה להם שם טרפם ומזונם נכון לפניהם ביד נח ולא יחפצו לצאת, ע"כ אמר הוצא, ולפי זה הכתיב עיקר.

בראׄ לב לא. פניאל ת' פני אל, ע"ד חלוף חן חין, רש ריש וכיו"ב (עחלה"ש § נ"ח). והנה בכתוב (ל"ב) כתיב פנואל, ומדוע לא תקנו שם קרי פניאל שזה היה יותר נכון, אלא ודאי שהקריין אינם תקונים לשבושי הכתיבן. והנה כן מצינו: האחת אהובה והאחת שנואה, וילדו לו בנים האהובה והשנואה, והיה הבן הבכור לשניאה, והיה גו' לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור (דברים כ"א טו). הנה נכתב נ"פ שנואה בוא"ו שורק כראוי, ורק פעם אחת בא באמצע לשניאה בחירק גדול. והנה אין כאן קרי וכתיב ולא שגיאה כלל חלילה, אבל באה המלה ע"ד פעול שבלשון ארמית וטעמו כמום בסוד ה' ליראיו. (ואבארהו בחלק הפשט הנסתר לכשירצה השי"ת).

ש"א ב ג. כי אל דעות ה' ולו (כן קרי, והכתיב ולא באל"ף) נתכנו עלילות, פשוטו לפי הקרי ידוע, ולפי הכתיב ולא באל"ף, באורו כי השי"ת הוא אל דעות ר"ל שהוא צופה ומביט רק אל הדעות, וכמ"ש ותוכן רוחות ה' (משלי טז ב), כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב (ש"א טז ז) ועוד הרבה כיו"ב, ולא נתכנו לפניו עלילות ומעשים, ולא גם טובים, שאיזה חנף עושה כן רק במעשה מבחוץ, ולא מדעת נפש רק להתנאות בהם לפני בני אדם, הן עלילות ומעשים כאלה לא יתכנו לפני ה'. ועם הכתיב ולא באל"ף, מסכים גם בעה"ט שהטעים מלות ולא נתכנו במרכא טפחא. אבל לפי

הקרי ולו בוא"ו צ"ל ולו בטפחא, ונתכנו במרכא, וכמו שמצא כן באמת הרוו"ה בכ"י של נ"ר (עי' בהפטורה ליום א' דר"ה).

ש"א יז לד. ונשא שה מהעדר, והכתיב זה, כבר בארתיו בחלק הבאורים שלי. וקצור ענינו כי בתחלה בא ארי, ואתו (ר"ל אחריו בעוד רגעים אחדים) בא גם הדוב (וע"כ הפסיק במלת ואת, ולא אמר ובא הארי והדוב). וזה (ר"ל הדוב הזה שהזכירו באחרונה) נשא איזה שה מהעדר, ויצאתי אחריו (אחרי לכתו מהר מהעדר) והכתיו והצלתי מפיו, והנה קם עלי הארי לגזול את השה המצל מידי, ואותו החזקתי בזקנו והכתיו והמתיו, משא"כ את הדוב לא המית רק הכהו ויברח מפניו, ולא חש דוד להמיתו כי לא נחשב בעיניו לכלום.

ש"א יח ט. ויהי שאול עין את דוד. והכתיב עון בוא"ו, ור"ל בקש למצוא עונו לשנוא עדה"כ (תהלים ל"ו ג), ולפי הקרי פירושו שהביט עליו בעין רעה.

ש"א יט כב. בניות ברמה, והכתיב בנוית, יתכן לפרשה בנוית שם ע"מ זוית, דלית, אך יותר נכון לפרש בנוית ברמה, והנה מן נוה משקל הזכר הרבוי נוים והסמיכות נוי, ומן נוה הרבוי נות, ובחלוף אהו"י בא כאן הקרי ניות, היו"ד ת' הוא"ו עה"פ, והוא"ו הוא לסי' הרבות. אולם לפי הכתיב הרבוי נוית, היינו בקיום הוא"ו שהוא עה"פ במשקל הנקבה נוה, וביו"ד נוספת ת' ה"א לה"פ, אך ו' הרבות חסר, ועד"ז מצינו הכתיב מאיות (מ"ב יא) ת' מאות, וכן מניות (נחמיה יב מז ויג י) ת' מנות מן מנה, ונסיגו התנועות לפניהם על אות המשך, וכמו ייליל ייטיב יידע יהושיע, יהודה (נחמי' יא יז) ת' ייליל ייטיב ירע יושיע יורה, ועי' חלה"ש (§ קסו), וכן עדותיך (תהלים קיט) ת' עדותיך.

ש"א כ ב. הנה לא יעשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני, הכתיב לו עשה, ור"ל אלו עשה אבי איזה דבר גדול או קטן, היתכן כי לא גלה את אזני מזה? ומלת לו פי' כמו אלו, וכמו אף כי לוא אכל אכל העם (ש"א יד ל).

ש"א כה ג. והאיש קשה ורע מעללים, והוא כלבי. והכתיב כלבו. פי' כלבו. והוא יותר נכון, כי לפי הקרי קשה מה לו להודיענו שהיה ממשפחת כלב? אבל לפי הכתיב פירושו שהאיש הקשה ורע מעללים הזה היה פיו כלבו, וכמו שאנחנו רואים גם היום שישנם אנשים רעים וקשי לבב, אשר לאסונם המה גם אנשי אמת בעיניהם ופיהם ולבם שוים, היינו שלא ישנו בפיהם למען השלום ולמען כבוד הנפגע בם, אף מעט מן המעט מכפי העולה על רוחם ולבם, וישפכו הקיתון ע"פ חברם, מבלי יוכלו לעצור ברוחם ולשים איזה מחסום לפיהם. וז"ש והוא כלבו פי' שפיו ולבו שוים לרעה — ואולי גם לפי הקרי יש ליישב ולומר כי הודיענו בהכתוב הזה, כי היה כביר לב בטבעו ככלב אבי משפחתו, וכנשמע מדבריו אל יהושע: אתה ידעת את הדבר אשר דבר ה' אל משה איש האלהים על אודותי ועל אודותיך גו' ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי (ג"כ בלשון נופל על שמו כלב פי' פיו כלבו). ואחי אשר עלו עמי המסו את לב העם ואנכי מלאתי אחרי ה' אלהי גו' ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר דבר גו', הנה אנכי היום בן חמש ושמנים שנה, עודני היום חזק גו' ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא גו' (יהושע יד וא"ו וי"ב). וכן ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה; (במדבר יג), מכל זה נראה כי כלב (וכן אחריו עתניאל בן קנז אחי כלב הקטן ממנו) היה איש כביר כח לב ולא נחת מפני כל, וכן היה נבל בטבעו, אלא שכלב היה איש ירא אלהים וטוב מעללים, וישתמש בקשיות לבבו להתאמץ ללכת בדרך טובים, ונבל לפי שהיה רע מעללים, השתמש בקשיות לבו לאשר בדרך רעים, וכמו שאנחנו רואים גם היום בעינינו, אשר לפעמים משרש צדיקים יצא צפע

ושרף מעופף וקשי ערף לרעה, והוא מצד כי אבותיהם בטבעם הקשה השתמשו לעמוד בנסיון להשמר ולהתרחק מכל רע ולהתנגד ולעמוד בקרב נגד כל תאוה אנושית מצד יראת אלהים. ובניהם בסורם מדרך אבותיהם הטובה, ע"י בחירתם הרעה. ממילא השתמשו במדות הקשות (שנחלו מאבותיהם) לרעה. וכן להפך בטבע הנדיבות וטובת הלב, ישתמשו לפעמים האבות בדרך טובה, והבנים הפראים ישתמשו בם לרעה והמדות הטובות שנחלו מאבותיהם, נהפכו להם לרועץ, כי זה הכלל שאין לך מדה רעה בהחלט ומדה טובה בהחלט בעולם, כי הכל תלוי במדה ובמשקל ובזמן ובאופן שמשמשיהם.

ש"א כ"ה י"ח. וחמש צאן עשיות, והכתיב עשוות בשני ווין, וכמוהו מצינו נטיות גרון (ישעיה ג טז), והכתיב ג"כ נטוות בשני ווין, ויש לישב הכתיבין האלה עפ"י מ"ש בחלקת השם צד 163 בד"ה והנה אף שאמרתי כו' ע"ש.

ש"א כו כב. הנה חנית המלך. והכתיב „הנה החנית המלך" בה"א, ולפ"ז יהיה שעור הכתוב כמו: המלך, הנה החנית (שלך)! ומלת המלך מובנת בטעם הקריאה! וכמעט כי הכתיב יותר נכון מהקרי, כי בלשון הזה הראה דוד ברור את כניעתו לשאול עד שהוא קורא לו בשם המלך בלשון נכח, משא"כ לפי הקרי חנית המלך עדיין לא נודע ברור מי הוא המלך? והנה בעה"ט הטעים מלת הנה בטפח"א ומלת חנית במונ"ח, והוא לפי הקרי ולא לפי הכתיב, כי אז היה צריך להטעים הנה החנית במרכא טפחא, וכן המנהג גם בהנקוד לנקד לפי הקרי ולא לפי הכתיב, כידוע.

ש"ב ג כה. ולדעת את מוצאך ואת מבואך. כן כתיב, והקרי מובאך. לכאורה קשה מה טעם להקרי, הלא הכתיב יותר נכון ממנו, כי שרש המלה הוא בוא וא"כ צ"ל מבואך בפלם מקומך וכיו"ב? ויותר קשה מה שכן מצינו מפורש נקרא ונכתב בספר יחזקאל (מג יא) מוצאיו ומיבאיו, ולכאורה היה נראה לומר כי בא כן להזדווגות המלות וכמ"ש בחלקת הנקוד (§ פ"א), אבל לשנות כאן את הכתוב בשביל זה לא יתכן. ונראה לי כי אולי יש הפרש בין משקל מבוא למובא, כי מבוא פי' יציאה. ובשמש יתורגם (אונטערגאנג) שהשמש יוצא מהעולם ואדכי יומא, וכמ"ש עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו, פי' בעת שיגיה הירח אורו, אז יצא השמש מהעולם, וכמ"ש שם תשת חשך ויהי לילה, וכן ממזרח שמש עד מבואו, שפי' עד מקום צאתו שם מהעולם, וע"כ לא יתכן לומר בהכתוב שביחזקאל מוצאיו ומבואיו, אחרי שטעם אחד והוראה אחת להם ופי' מקום שיוצאים משם, וע"כ שנה לשונו ומשקלו ואמר מוצאיו ומובאיו מהמשקל כלבא, ופי' המקומות שיוצאים דרך שם והמקומות שבאים ונכנסים דרך שם. וכן בהכתוב שלפנינו אלו אמר „לדעת את מוצאך ומבואך" היה לכאורה רק כפל ענין במלות שונות, שלא כן היתה כוונת המדבר ע"כ בא הקרי בצדו לקרות מובאך שהוא מורה על מקום הכניסה ופי' לדעת צאתך ובואך. ואעפ"י שגם השם מבוא כולל שתי הכוונות, מקום היציאה וגם מקום הכניסה, שלפעמים הוא יוצא דרך שם, ולפעמים הוא נכנס דרך שם, כבואו מצד שכנגדו, בכ"ז בהתחברו עם השם מוצא הכניסו תחתיו המשקל מובא ת' מבוא שלא יהא נראה ענין אחד כפול במלות שונות וכנ"ל. וקרוב לשער כי פה אולי היה הכותב בעצמו מסתפק באיזה משני המשקלים יבחר, ע"כ כתב את האחד והקריא את השני. ואחריו בא הכותב ספר יחזקאל ובחר יותר בהקרי המתוקן, ומבלי הסתפק עוד בדבר עמד וכתב מוצאיו ומובאיו להדיא, מבלי כל כתיב וקרי.

והנה מובא בא ע"ד מוצא וכיו"ב מנפ"י. שכן מצינו נע"ו נרדפים עם נחפ"י בשרש שוב עם ישב כמלת ושבתי בבית ה' (תהלים כג) ת' ושבתי בחירק השי"ן או ת" וישבתי מנחפ"י, וכן בשיבתו במחנים (ש"ב יט לג) מנע"ו, ת' בשבתו או בישיבתו מנפ"י, וכן בשרשי ימב טוב, יבש בוש, מר ויגור יכיו"ב, וכמ"ש בחלה"פ (§ קצט)

וע"ש. וכן הבאתי שם רדיפת השרש ינק עם נוק כמ"ש ותניקהו (שמות ב ט) שהוא מנע"ו. ואגב אורחא ראיתי להעיר פה על דבר נפלא בעיני בזה והוא; הן פעלי ההינקה נמצאים עשרים ושתים פעמים במקרא וכלם מנחפ"י. ומדוע רק האחד מהם יצא ע"ד נע"ו. והוא ותניקהו הנ"ל. ומדוע לא נקדוהו הנקדנים ותניקהו בתו' צרויה ומנפ"י וככל חבריו, אך היה חסר יו"ד עפ"י המסורה. וכאשר נהגו ברבים מהם? (יעי' הקורא בהקונקורדאנציא) וכמו שמצינו ויניקהו דבש מסלע (דברים ל"ב י"ג) שבא ביו"ד אחת. והיה לכאורה יותר נכון וקל לנקדהו ויניקהו יו"ד האית"ן בשוא ומנע"ו וכמו ותניקהו הנ"ל, אשר שם הוציאוהו קדמונינו מכלל חבריו בעלי נחפ"י. הלא דבר הוא? ! ונראה לי לבאר בפשיטות, כי ספרי קדשנו נכתבו בלשוננו העברית, בהיותה מושלמת בתכלית השלמות, וחלקו אבותינו בהוראת שני השרשים הנרדפים האלה והשתמשו בנחפ"י ינק על הינקה כפעם בפעם, ותרגומו (זייגען) כמו אשה מינקת, גמלים מיניקות, ושרותיהם מיניקותיך, והרבה הרבה כיו"ב, לא כן להוראת ההנקה רק פעם אחת לשעתה, שלא יבך הילד הרעב והצמא לשעתו (אנזייגען), להוראה זו השתמשו העברים בהפעיל מנע"ו משרש נוק, וע"ב בשאלת מרים האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות ותיניק לך את הילד (שמות ב ז) הכוונה שתהיה מינקת קבועה להילד כל ימי היניקה, אז השתמש הכתוב בשרש ינק מנפ"י. וכן בת פרעה אמרה לאם הילד: היליכי את הילד הזה והיניקהו לי ג"כ מנחפ"י לההוראה הנ"ל. משא"כ: ותקח האשה הילד ותניקהו (שם כתוב ט) השתמש הכתוב בנע"ו משרש נוק. לפי שכאן הוראתה כי אם הילד בהרגישה צער בנה הרעב וצמא, מהרה באותו רגע מיד להניק אותו מבלי שים לב לעת עתה על העתיד להיות.— וכן יש לבאר את הכתוב: גם תנין חלצו שד הניקו גוריהן (איכה ד' ג) שגם הוא מנע"ו ואיננו מנחפ"י, וחסר יו"ד המורה על קביעות פעולת ההינקה, רק הוא ג"כ מנע"ו ע"ד הסירו וכיו"ב, ופי' הלא גם התנין תחלצנה שד להניק לכל הפחות פעם אחת את גוריהן (אנזייגען) לעת הדחק כאשר תראינה כי גוריהן גועים ברעב ובצמא.— משא"כ בהכתוב ויניקהו דבש מסלע הנ"ל, שם הקפידו לנקד היו"ד בצירא כמשפט נחפ"י, להורות על יניקה קבועה ומארכת זמן (זייגען לאססען), ולא רק לעתים רחוקות (אנזייגען) ולעת מצוא, והבן.

ש"ב יב לא. והעביר אותם במלבן וכן יעשה לכל גו'. והכתיב במלכן בכ"ף, שאין לו שום משמעות, וע"כ נראה לומר כי אולי לפי הכתיב כוונתו לומר: והעביר במל, ור"ל במילה, ע"ד לה"כ לעברך בברית ה' אלהיך (דברים כט) ואח"כ מסיים ואומר: כן וכן יעשה לכל ערי בני עמון, ע"ד לה"כ כזאת וכזאת יעץ אחיתופל (ש"ב יז טו) כזה וכזה עשה לי מיכה (שופטים יח ד) בזה וכזה תדבר אליה (מ"א יד ה) כזה וכזה תאכל החרב (ש"ב יא כה).

ש"ב יד כב. היום ידע עבדך כי מצאתי חן גו', אשר עשה המלך את דבר עבדו כתיב, והקרי עבדך נראה כי בתחלה רצה לומר את דבר עבדו, והכנוי מוסב על עבדך שלפניו, ר"ל דבר עבדו של עבדך, והוא כנוי אל האשה התקועית שנכנעה כעבד לשמוע בקול יואב אדוניה (באשר היה שר הצבא של המלך, וראוים כל בני המדינה לסור אל משמעתו כעבד למשמעת אדוניו), אך תומ"י התבונן: ראשונה, כי אין השם עבד נופל על אשה, ועוד שלא יתכן לומר כן לפני המלך, באשר מה שקנה עבד קנה רבו, וא"כ עבדו של יואב הוא ג"כ עבד המלך, (וכמו שע"ז כבר נלכד אוריה החתי באמרו לפני דוד: ואדוני יואב גו') ע"כ תומ"י תיך כדי דבור חזר ותקן את המעות, אשר הפליטה לשונו ואמר עבדך (ת' עבדו) וזה מוסב על יואב בעצמו.

ש"ב טז יוד. מה לי ולכם בני צרויה? כה יקלל כי ה' אמר לו קלל גו', זהו לפי

הקרי אבל הכתיב „כי יקלל, וכי ה' אמר לו קלל גו'. נראה לכאורה תמוה, אך לפי הכתיב כך פי': מה לי, ומה לכם בני צרויה כי יקלל? כלומר מאי איכפת לי ולכם כי יקלל? הן לא מלבו הוא מקלל, רק כי ה' אמר לו קלל, פי' כי ה' נתן כן בלבו רצון לקללני, ולפי הכתיב צ"ל האתנ"ח במלת כי יקלל, כי הוא הפסק חצי הדבור והענין. והנה הוא"ו שבריש מלת וכי לפי הכתיב, נראה לי שהוא נמשך למלת יקלל שלפניו, ושעורו „כי יקלל לו", עפ"י מדת עולה ויורד, והוא ע"ד לך-לך, חלף הלך לו, וכן ונס לו מפני חרב (ישעיה לא), ופי' כי יקלל לו (ער שילט זיך) כלומר לחפצו ורצונו ולהניח את רוחו.

ש"ב טז יב. אולי יראה ה' בעיני. ר"ל בבכי עיני. והכתיב בעוני, ר"ל בצרתי, וכמ"ש פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו (תהלים כה כב) ובמקו"א הוא אומר: והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו (שם קל ח), וכן גדול עוני מנשוא (בראשית ד' יג), פי' ענשי ואסוני. וכן השם חטאת, וכידוע. והרמי"א בס' הואיל משה כתב כי אולי היה כתוב בעניי והוא"ו לסי' הקמץ וכמו במלושני (תהלים קא), והמעתיק לא הבין מה הן שני היודי"ן והשמיט אחת מהן עכ"ל. וקשה במה היטיב המעתיק בהשאירו הוא"ו? ויותר טוב היה לו למחוק הוא"ו, כי מה טעם במלת בעוני? ועוד שהוא מלא וא"ו תחת היות מלת עני חסרה וא"ו לעולם כמשפט משקל פעי, והאמת כמו שכתבתי, כי דרך העברי לכנות את הצרה בשם עון וחטאת, יען כי כל עון וחטאת כרוך הענש והצרה בעקבם.

ש"ב ט"ז יב. תחת קללתו, והכתיב קללתי, והכנוי על הפעול שעליו מוסבה הקללה, פי' שקלל אותי, וכמו ושמחתים בבית תפלתי (ישעיה נ"ו ז) פי' שמתפללים אלי, והרבה כיו"ב, וכמ"ש בחלקת שמוש הלשון (§ קג).

ש"ב טז כג. ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל (איש קרי ולא כתיב) בדבר האלהים, לפי הקרי פי' כי עצת אחיתפל להאיש אשר שאל עצה מפיו, היה ממש כאלו שאל אותו האיש בדבר האלהים, ולפי הכתיב פי' כי עצת אחיתפל היתה כ"כ אמתית ונכונה עד שנראה כאלו שאל אותה אחיתפל בתחלה מאת האלהים.

ש"ב יח ג. ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזר. כ"ה הקרי, והכתיב לעזיר בחירק מלא יו"ד. לכאורה יש לחשוד ולומר כי הקרי בא לתקן את הכתיב שנשתבש מוא"ו שנמחק במקצתו ונשתנה ליו"ד. אבל באמת נראה כי הכתיב לעזיר נכתב בדעה מיושבה ומאן דתני הכי לא משתבש, לפי שעפ"ז תהיה המלה מבנין הפעיל שמצאנוהו בענין זה: הם מעזרים אותם (דה"ב כח כג), ובנין הפעיל בא כאן ת' בנין הקל להורות על הפלגת העזר וכידוע „(ואולי מש"ש בסוף הפסוק: להם אזבח ויעזרוני, הוא ג"כ מבנין הפעיל ובשני שואים, ת' יעזירוני ע"ד שבא מעזרים ת' מעזירים, ואלו היה הפעל בבהק"ל אז אולי אמר ויעזרוני בפתח תקל"ה תחת העין, וכמ"ש ומשפטיך יעזרוני (תהלים קיט קעה) וכיו"ב.— ואולי יש להוכיח אמיתות הכתיב שלפנינו גם מזה, כי המלה לעזור נמצאה עשר פעמים במקרא, והנה שבע פעמים הם חסרי וא"ו, ורק שתי פעמים באו מלאים, וא"כ כבואנו לדין על אודות העשירי, בוודאי עלינו להכריע אחר הרבים ולכתבו ג"כ חסר, ולפי הקרי הזה (לעזור) שאיננו יו"ד (בהכתיב לעזיר) רק וא"ו שנשבר תהיה המלה מלאה וא"ו בבהק"ל שלו כמנהג רובם.

ש"ב יח יג. או עשיתי בנפשי שקר. כן קרי, והכתיב בנפשו בכנוי הנסתר, זר"ל בנפשו של אבשלום או בנפשו של המלך.

ש"ב כא ו. יתן לנו שבעה אנשים. כן קרי, והכתיב ינתן בבנין נפעל. וכן כי יתן מים על זרע (ויקרא יא לח) ועוד כיו"ב. ונראה לי כי בכל מקום, אשר היא נתינה עולמית, ולא תשוב עוד שם דרך הלשון לשמש בבנין הפעל כמו בהכתוב יתן מים על

*

זרע, אשר המים לא ישובו עוד, וכן לפי פקודיו יתן נחלתו (במד' כו), היא נתינה עולמית, וכן יתן את הארץ הזאת (שם לב ה) וכן יתן את אבישג השונמית גו' לאשה (מ"א ב כא) וכן יתן נא לעבדך משא צמד פרדים ארמה (מ"ב ה יז), וכן לא יתן סגור תחתיה (איוב כח טו) הנותן סגור תחת החכמה לא ישוב עוד לקחת הסגור שלו ולהחזיר החכמה לבעליה הראשונים. וכן ויתן בין השמים והארץ (ש"ב יח ט) שהוא מדבר שם לענין תמותת אבשלום, שלא שב עוד לחיים ולרדת ממקומו, וע"כ בהכתוב יתן לנו שבעה אנשים, שלפנינו, אחרי שכתב הכותב בתחלה ינתן בבנין הרגיל להשתמש בו בפעל הנתינה, חזר שוב וכתב בצדו יתן בהפעל, אחרי כי נתינה עולמית היא.

ש"ב כא יב. הכתיב אשר תלום (ע"ד עשום מנל"ה) שם (ולא שמה, כי הה"א שבסוף התיבה היא ת' למ"ד בתהלתה: לשם) הפלשתים (ולא פלשתים), ולפ"ז נראה כי הכתיב יותר נכון מהקרי, כי תלאום הוא מנל"א, אף שנמצא ג"כ ועמי תלואים למשובתי (הושע יא ז) וכיו"ב, וכן קצת נל"א הבאים ע"ד נל"ה (עי' חלה"פ § קמה), אבל מה הכריח להמקריא לשנות את הכתיב במקום שהוא יותר פשוט ונכון.

ש"ב יט ז. כי ידעתי היום כי לא אבשלום חי (הכתיב לא, והקרי לו) וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך. לפי הכתיב פי' ידעתי כי אחרי שאבשלום לא חי הוא, כי עתה היה ישר בעיניך לראות כי גם אנחנו כמהו היינו היום מתים ולא חיים, והיתה לך זאת לנחמה אחרי מות בנך.

מ"א א לז. כאשר היה ה' עם אדוני המלך כן יהי עם שלמה ויגדל גו', הקרי יהיה והכתיב יהי יותר נכון כי הראשון הוא עתיד מוחלט, והשני לשון בקשה ורצון. וכמ"ש: אמן כן יאמר ה' גו'. ועחלה"פ (§ קנב) ובהערה 185 שם.

מ"א א מז. ויטיב אלהים את שם שלמה גו' והכתיב אלהיך, והוא עפ"י חלוף אותיות ם"ך הדומות בכתב עברי הישן, וכמ"ש בחלהנ"ק (§ ד אות יא).

מ"א וא"ו יט. לתתן שם ארון ברית ה', ולקמן (יז יד) נאמר: עד יום תת ה' גשם ע"פ האדמה. והכתיב תתן ובא הקרי להקן ולומר תת. ולכאורה היה יותר נכון לתקן את הכתיב הזה פה ולקרוא: להת שם ארון ברית ה', ושם (יז יד) ראוי להניח את הכתיב על מקומו, היינו: עד יום תתן ה' גשם על פני האדמה, והנכח תתן מוסב כלפי ה', אשר נשא הנביא את עיניו השמימה בדברו כן.

מ"א יב ג. ויקראו לו ויבואו ירבעם וכל קהל ישראל גו', הכתיב ויבאו והקרי ויבוא, ונ"ל כי שניהם דרושים כאן, כי ויבוא מוסב על ירבעם, שבא ירבעם לישראל, ואח"כ: ויבאו ירבעם וכל קהל ישראל וידברו אל רחבעם גו'. והנה לפי הכתיב ויבאו צ"ל האתנח במלת ויקראו לו, ואח"כ מתחיל ויבאו גו'. אבל לפי הקרי ויבוא היצ"ל האתנח במלת ויבוא, וע"כ מפני הספק העמיד בעה"ט את האתנח במלת ישראל. ואם נאמר כי בין ויבואו ובין ויבוא מוסב על ירבעם וכל קהל ישראל, לפ"ז היה בלי ספק מצב האתנח במלת ויקראו לו, ע"כ מזה נראה כי דעת בעה"ט שמלת ויבוא נמשכת למעלה וגם למטה, וע"כ חדל מהעמיד האתנח במלת לו וגם לא במלת ויבוא והעמידו במלת ישראל.

מ"א יב יב. ויבו ירבעם וכל העם אל רחבעם גו'. הכתיב חסר אל"ף, ושעורו עפ"י הקרי ויבוא, ומוסב על ירבעם שהוא הראש שבהם, ואולי מוסב על הרבים אלא שבא בל"י על הרבים להוראת הקטנה וענוה כעבדא קמא מרא, ולהפך מצינו להלן (כתוב כא) ויבואו רחבעם ירושלים ויקהל את כל גו', שבא שם הכתיב ויבואו בל"ר

ת' ויבוא שבקרי וזה מורה להפך על אדנות ונאוה, והוא ע"ד שה"ת אדונים, בעלים, וכיו"ב, שבאו במספר רבים על היחיד, וכמ"ש בחלקת שהל"ש (§ קכג). — ואולי מאפס מקום לכתוב מלת ויבואו במלואה, ע"כ גרע הכותב את האל"ף מאמצע התיבה, וכתב את הוא"ו שבסופה, וסמך על המבין.

מ"א יח ה. ולא נכרית מהבהמה. כ"ה הקרי, ואיננו מובן, והכתיב ולא נכרית „מין הבהמה" וזה יותר נכון ובספרים כתוב מן בלי יו"ד, ולכאורה צ"ל מין מלא יו"ד.

מ"א כב מט. יהושפט עשה אניות גו'. הכתיב עשר, ונראה כי נבלעו כאן שתי מלות הכתיב והקרי כאחת, ושתיהן צדקו יחד, ושעורו: עשה עשר אניות, וכן בכתוב זה גופא „כי נשברה אניות בעציון גבר" צ"ל כי נשברו האניות בעציון גבר, וה"א שבסוף מלת נשברה צ"ל למטה בריש מלת אניות, אלא שנכתב הה"א הזה בסוף השטה לתפארת הכתב שלא ישאר מקום פנוי בסוף השיטה, ואגב נבלע גם הוא"ו של נשברו עם הה"א ונשלם עם הקבוץ, וימצא המעיין דומים לזה במאמרי הרבים שכתבתי בענין של מדת עולה ויורד.

מ"ב ג כד. ויכו את מואב וינוסו מפניהם ויכו בה (והכתיב ויבו בה) והכות את מואב, לפי הקרי קשה מדוע נכתבה ג"פ ההכאה בכתוב אחד? אבל לפי הכתיב נראה לפרש כי ויבו הוא ת' וייבו מן יבה ע"ד וידו אבן בי (איכה ג נג) ת' ויידו, וכן ויבשהו (נחום א ד) ת' וייבשהו. והנה שרש יבה מנל"ה נרדף עם שרש יבב מכפולים, כמו שגה שגג, שרה שרר, רבב רבה, וכיו"ב (עי' חלה"פ § רא), וענין יבב הוא תרועה כמו ותיבב (שופטים ה) ור"ל שישראל רדפו אחריהם עד בואם לעיר מואב ויריעו בה בקול יבבא ויכו את מואב, עד"ש ביריחו (יהושע וא"ו כ). — גם יש לומר כי הי"צ"ל ויבואו בה, או „ויבוא בה", וגם ויבו בה, איננו רחוק כ"כ, כי כבר מצינו חסרון האל"ף במלת והמבי את ישראל (ש"ב ה ב), וכן הנני מבי אל העיר הזאת (ירמיה יט טו), וכן הנני מבי את דברי (שם לט טז) וכן הנני מבי אליך (מ"א כא כא) עפ"י הכתיב, וכן לא אבי הרעה בימיו (שם כא כט), וכן בשרש חטא (עי' מאיר נתיב), ועם היות שרוב הדוגמאות האלה נוכל לדין חסרון האל"ף עפ"י מדת עולה ויורד, לסבת האל"ף שבראש המלה השנית להם, לבד מן לא אבי הרעה הנ"ל.

מ"ב ד ז. ואַת ובניך תחיי בנותר. כ"ה הנקוד לפי הקרי, והכתיב: ואת בניכי תחיי בנותר. אולם הקרי יותר נכון, כי בו נכללה גם האם, אולם היודי"ן הנוספות במלות נשיכי, בניכי, הם ע"ד נעוריכי, חייכי, ודומי' שם (תהלים קג).

מ"ב ה יח. יסלח נא ה' לעבדך גו'. הכתיב נא ולא קרי והטעם כי נעמן בקש את אלישע כי יואל נא להיות איש הבינים ומליץ טוב בינו ובין ה', כי יסלח ה' לעבדו גו'. אולם לפי רוח אמונת ישראל אין להכניס ממוצע בין ה' ובין המתפללים, ע"כ הסירו מלת נא מן הקריאה, ולפ"ז יהיה פירושו כי בזה בטוח אני כי בוודאי יסלח ה' לעבדך גו'.

מ"ב ה כה. מאין גחזי גו'. והכתיב מאן גחזי, וכן ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אן הלכתם (ש"א י יד) וכן עד אן תמלל אלה (איוב ח ב) המובנים בחסרון ה"א לאחריתם ת' אנה, אם בחסרון למ"ד בראשיתם ת' לאן, וכיון שיש לומר לאן בלמ"ד, הלא יתכן ג"כ לומר מאן במ"ם, ונראה לי עוד כי במקומות שנדברו שם בקצף וכעס, נשתנה המלה ונאמרה אן *) משא"כ בזולת הסבה הזאת השתמשו במלת אנה כמו עד אנה ה' תשכחני נצח (תהלים יג) עד אנה תשימון קנצי למלין (איוב יח) עד אנה תוגיון נפשי (שם יט), ואין לומר כי אן הלכתם (ש"א יו"ד) הנ"ל הוא ת' אנה הלכתם, עפ"י מדת עולה ויורד. לפי שכבר מצינו עד אן תמלל אלה (איוב ח) הנ"ל, ע"כ הנכון כמ"ש שבמקום שהיה הדבור קשה השתמשו במלת השאלה אן ת' אין ות' אנה, קרוב לזה מצינו מנהג

*

*) ראה בראשית לז ל, שמות טז כח, במדבר יד יא, ישעיה י ג. המו"ל

לשה"ק לקצר בלשון במקום שיבוא לצווי, עד שישתמש בו בדרך המקור הפשוט כמו, זכר שמור קום, ולהפך לבקשה כי אז יוסיף ויאריך המלה לומר: קומה שובה, או בתוספת מלת נא, וכן יוסיפו בצווי לנקבה בלשון רכות לומר: פקדי קומי, ולרבות פקדנה קמנה, כידוע, וכאמרם ז"ל עה"כ כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל (שמות יט ג) כה תאמר בלשון רכה לנשים ותגיד דברים קשים כגידים לאנשים.

מ"ב יז כא. וידח ירבעם את ישראל גו' והכתיב באל"ף ופי' וידא, הפעיל מהקל וידא על כנפי רוח (תהלים יח יא) ע"ד ויפן וכיו"ב מן ויפן, ור"ל שהדיח והראה את ישראל להתעופף מאחרי ה' וע"ד ועטך עטה (ישעיה כב) ויעט העם אל השלל (ש"א יד לב) וכן ויעט בהם (ש"א כה יד) ועם היות זה האחרון מנע"ו ונרדף עם נל"ה (חלה"פ § יא).

מ"ב יט כג. ותאמר ברב רכבי גו'. כ"ה הקרי והכתיב ברכב רכבי, וכתבתי ע"ז במקו"א כי אין צרך לתקון הקרי, יען כי רכב רכבי מורה ג"כ הפלגה וכמו עבד עבדים, מלך מלכים, נשיא הנשיאים, הבל הבלים, סרי סוררים, שיר השירים, וכיו"ב, והנה עתה התבוננתי כי היטיב לתקן בהקרי, יען כי כל הדוגמאות הנ"ל לא באו רק בסמיכות היחיד על הרבים וגם בלי כנוי, ולא בסמיכות היחיד על היחיד ובכנוי, והטעם פשוט לפי שכלם מורים על הפלגת האיכות באיזו עצם המתואר באיזה איכות יותר מבשאר חבריו הדומים לו באיכותו זאת, אם למעלה או למטה ושפלות, ד"מ מלך מלכים, נשיא הנשיאים, שיר השירים, מופלגים למעלה, ולהפך סרי סוררים, הבל הבלים, עבד עבדים, מורים הפלגת הענין לגרעון ושפלות, וכ"ז להפלגת האיכות ולא לרבוי הכמות. שלא יתכן לומר עץ עצים אבן אבנים, ע"ד חכם חכמים נבון הנבונים וכיו"ב, המוסב על האיכות, ואף אם נמצא לפעמים איזה מתי מספר המורים להפלגה ברבוי הכמות ולא באיכות ד"מ גוב גובי (נחום ג יז), בדור דורים שנותיך (תהלים קב) וישועתי לדור דורים (ישעיה נא ח) ולפני ירח דור דורים (תהלים עב) עלינו לדעת כי אלה באו רק בדרך השאלה מהמין הראשון המורה להפלגת האיכות דווקא, ששם הוא עיקר סגנון הלשון הזה, שכן נאה לו, והם שומרים דרך המין הראשון היינו שבאו ג"כ בסמיכות היחיד על הרבים דוקא ולא בכנוי וכנ"ל, וכן יתכן לומר גם השם הראשון בלשון רבים, כמו עשה הנחל הזה גבים גבים! (מ"ב ג טז) המונים המונים בעמק החרוץ! (יואל ל יד) אבל לומר: ברכב רכבי, בסמיכות על היחיד ובכנוי, ולא ברכב רכבים, זה איננו עולה יפה עפ"י משפט הלשון ומנהגו, וע"כ יפה בא בהקרי ותקן לקרוא ברב רכבי. והנך רואה ראיה לדברי, שאין עיקר הרבוי הזה נופל רק להורות הפלגת האיכות ולא רבוי הכמות, שהרי מצינו שהקפיד הכתוב לומר: עשה הנחל הזה גבים גבים" ולא גב גבים! וכן "המונים המונים" ולא אמר המון המונים! וראוי עוד לדעת כי מ"ש בפ' מלחמה לה' בעמלק מדר דר (שמות יז) וזה זכרי לדר דר (שם ג טו) מובנים בחסרון וא"ו החבור: דר ודר, וכמו שנמצא כן מבואר כ"ח פעמים במקרא, וחסרון וא"ו החבור ידוע, כמו שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג יא) וילכו אליפז התימני ובלדד השוחי צופר הנעמתי (איוב מב) והרבה כיו"ב כמ"ש בחלקת שה"ל (§ רמג) ואשר ע"כ אפשר לומר כי גם דור דורים הנ"ל מובנים ג"כ בחסרון וא"ו החבור ועיקרם בדור ודורים, וכן גם כן גבי גוב וגובי, וא"כ אין השם הראשון בדרך הסמיכות רק בנפרד, מה שלא יתכן לומר כן עה"כ ברכב רכבי הנ"ל שהוא מובן בחסרון וא"ו החבור וכמו: עליתי ברכב ורכבי, לפי שהוא בכנוי וכנ"ל. — והנה אחר ימים רבים מצאתי ראיתי בקונטרס זכרון לאחרונים (ווילנא תרמ"א) שגם הרב רשי"ל רפאפארט ז"ל נגע בהקו"כ הזה, אבל במח"כ נכשל בו, וז"ל שם: אנו מוצאים גם כי תקוני הקרי והכתיב איזה שלא יכשרו, והמצוה לנו לומר „קרי כך", תקן כפי השקפה

*

ראשונה, ובעיון יותר מדוקדק נמצא הכתוב נכון, כמו אני עליתי ברכב רכבי, שהקרי ברב רכבי, והכתיב היה מורה ג"כ על רבוי ע"ד גוב גובי, דור דורים, וכדומה הרבה בקרי וכתיב וכו' ע"ש דבריו, והנה לפי הדברים אשר ערכתי פה לפני הקורא, נראה להריא צדקת המקריא שתקן את לה"כ כמשפט, זולתי אם יתקפני רצוני להצדיק דוקא את הכתיב ולעמוד על ימין הרשי"ל ז"ל, אומר בהצדקם כי לפי הכתיב צ"ל הקריאה „ברכב רכבי", היינו במספר רבים הקצר ע"ד גוב גובי, ואורגים חורי (ישעיה יט) כשומרי שרי (ירמיה יד) יוצר גובי (עמוס ז) ההיכל לפני (מ"א ו יז) ועוד כיו"ב כמ"ש בחלה"ש (§ כב), ולא ברכב רכבי במספר יחיד ובכנוי מדב"ע, לפי שזה לא יתכן וכנ"ל.

מ"ב יז יג, ביד כל נביאו כל חוזה, גם הקרי וגם הכתיב שבכתוב זה שניהם קשים להולמם, הכתיב נביאו, והקרי בא לתקן ביד כל נביאי כל חוזה, ויותר נראה כי היצ"ל „ביד כל נביא וכל חוזה" וכמו שכן תקן כבר חכם אחד בהצופה שנת ... עפ"י מדת עולה ויורד שלי. — אך אולי הוא נוס"א: ביד כל נביאי כל חוזה, ופי' כמו ביד בני הנביאים, ותלמידי הנביאים נקראים „נביאי כל חוזה" ר"ל התלמידים המתלמדים אצל החוזים להיות ג"כ נביאים.

מ"ב כד יח. וכן (ירמיה נ"ב א) בהשם חמוטל, הכתיב חמיטל, לכאורה יותר נכון, והוא סמיכות מן חם, ע"ד אבירם מן אב, אחירם מן אח בסמיכות, וכן אבינר מן אב, וכמ"ש בחלה"ש הערה 33 אבל חמוטל בשורק לא יתכן כמו שלא נמצא אבורם אבונר וכיו"ב וכן מועד קטן (דף י"ח) אמר אביטל ספרא משמיה דרב כו' ביו"ד, ולא אבוטל בוא"ו.

מ"ב ח יו"ד. לך אמור לו חיה תחיה והראני ה' כי מות ימות, הקרי לו בוא"ו והכתיב לא באלף, והטעם כי אלישע הנביא בשמרו מוצא שפתיו, להתרחק מדבר שקר ע"כ אמר לחזאל את המלה לו במבטא לשון הנשמע לשני פנים, ויהיה נשמע ממנו ג"כ לשון לא באלף לשלילה, וכבר הארכתי בענין זה במאמרי מבקש האמת, בהצופה להמגיד שנת תר"ם בהוספה לנו' 13 ע"ש ברחבה.

ישעיה ט ב. הרבית הגוי לו הגדלת השמחה, הכתיב לא באלף ואולי לפי הכתיב פי' כמו הרבית הלא־גוי (אונפאלק) ר"ל ישראל שלא נחשבו אז לגוי בארץ מפני שפלותם, והנה לא גוי הוא ש"ת אחד כמו מגוי לא־חסיד (תהלים מג א) בלא־לחם (ישעיה נה ב) בלא־אל בלא־עם (דברים לב כא) וכיו"ב, ולפ"ז מלה לא עומדת במקום שנים היינו: הרבית הלא־גוי לו הגדלת השמחה.

ישעיה ל לג. כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא (והקרי היא) למלך הוכן העמיק הרחיב (ר"ל המעמיק והמרחיב והוא פעל סתמי, כמו ויאמר ליוסף הנה אביך חולה, וכיו"ב), מדורתה גו' בערה בה" כאן אין להוכיח מי הוא היותר נכון אם הכתיב הוא בל"ז, לפי שנאמר ערוך ג"כ בל"ז, וכן השם תפתה בת"ו סגולה כמשפט משקל הזכר, או אולי הקרי היא יותר נכון, וכמ"ש מדורתה וגו' בוערה בה, ומ"ש ערוך הוא לפי שהפעל הבא לפני השם איננו שומר לפעמים המין והמספר, כמו ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב וכיו"ב הרבה, ותפתה יתכן כי היא משקל הנקבה מן הזכר תפת, ועם היות הת"ו בסגל, וכמו אל המחנה האחת והכהו וכן אם תחנה עלי מחנה ועוד כדומה, ומ"ש הוכן אולי מובנה כמו הוכנה בצרוף ה"א ראשונה שבמלת העמיק הסמוכה לה, עפ"י מדת עולה ויורד, והעיקר נשען על היסוד הידוע כי דבר שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו.

ישעיה מט ה. לשובב יעקב אליו וישראל לא יאסף. והקרי לו בוא"ו, ולפי הכתיב

לא באל״ף, יתכן פירושו לא יגוע בגולה ע״ד ויאסף אל עמו וכיו״ב, וער״ש אני ה׳ לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלאכי ג ו).

ישעיה נז יט. בורא נוב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב גו׳, הכתיב הזה קשה לישבו, אך לפי שכבר נגעה בו יד התקון, לא אוכל התאפק מלהגיד בו דעתי, שיש כאן גם מטעמו של העולה ויורד, ועפ״י מדת סדור שנחלק (בברייתא דריה״ג), ושעור הכתוב כך הוא: „ואשלם נחומים לו, ולאבליו בורא אני ניב שפתים (של) שלום שלום, לרחוק ולקרוב (כן) אמר ה׳ ורפאתיו״, והוא לפי שהאבל אסור בשאלת שלום הן לקרוב והן לרחוק (במכתב שלומים) ע״כ אמר ה׳ כי ישלם לו נחומים, ולאבליו יברא ניב שפתים, שלא יהיו עוד כאלמים, אך ישאלו שלום הן לקרוב והן לרחוק. ועוד לי דברים בהקו״ב הזה, ובארתים במאמרי תקון סופרים.

ירמיה טו ט. נפחה נפשה באה שמשה בעוד יומם, הכתיב באה והקרי בא. התבוננתי בכתובים ואמצא כי בכל מקום שהוא מדבר על זריחת השמש בבקר או על תקף זריחתו בעצם היום, הוא מכנה את השמש בתאר מין זכר כמו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה) ממזרח שמש עד מבואו (תהלים קי״ג, מלאכי א י״א), וכאור בקר יזרח שמש (ש״ב כ״ג ד) השמש יצא על הארץ (בראשית יט כג) ויזרח לו השמש (שם ל״ב ל״ב) ועוד הרבה כיו״ב, ולהפך בעת תערוב השמש ותבוא למלונתה אחר עיפותה מעבודת היום, אז יכנה אותה העברי במין נקבה כמו: ולא תבוא עליו השמש (דברים כד טו) ויהי השמש באה (בראשית טו יז) ותשב השמש אחורנית (ישעיה לה ח) כי היתה אז השמש שתי שעות לפנות ערב, ובאה השמש על הנביאים (מיכה ג ו) פי׳ תחלש ותחשך, והשמש באה והמה באו (ש״ב ב כד). ומצינו לכאורה יוצאים מכלל זה. אבל יצאו כן לאיזה טעם ד״מ וילן שם כי בא השמש (בראשית כח יא) פי׳ שבא השמש פתאם בעוד היותו בגבורתו וכדברי רז״ל ומובאים ברש״י ז״ל וכן ובא השמש וטהר (ויקרא כב ז) כבר התקשו בו רז״ל דלמא ביאת אורו הוא (ברכות א) וכן לא יבוא עוד שמשך (ישעיה ס כ) פי׳ שיהיה חזק ולא יחשך עוד ולא ייעף לעולם, ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא (יהושע י) פירוש עמד בעצם תקפו בעוד היותו בחצי השמים. וזרח השמש ובא השמש (קהלת א ה) כך דרך הלשון לפי שפתח בל״ז סיים ג״כ בל״ז, לומר וזרח־ובא כזריחתו כן בואו, ואזן מלין תבחן. ונמצא חשך השמש בצאתו (ישעיה יג י) פי׳ בעודו בגבורתו מיד יחשך. השמש יהפך לחשך (יואל ג ד) פי׳ בעודו בגבורתו בצאתו יהפך לחשך וכן שמש ידע מבואו (תהלים קד) כנהו במין זכר לסבת תכונת הדעת שהוא נותן בו. ונמצא ג״כ לעיני השמש הזאת (ש״ב יב יא) כאלו תשש כחה של השמש ולא תוכל לאסוף אורה לבלתי זרות על מעשה נבלה כזאת. ונמצא לכאורה יוצאים אחדים שאין להשיב עליהם כלל כמו: תזרח השמש יאספון (תהלים קד) אולי פי׳ אף בתחלת ראשית זריחת כל שהוא מיד יאספון וכן: ויהי כזרוח השמש גו׳ ותך השמש על ראש יונה (יונה ד) ואולי כאן צ״ל ויך אלא שנתחלף היו״ד בת״ו בחלוף אותיות אי״ת כמו שהבאתי דגמאות הרבה לזה בחלקת הנקוד (§ יח יט) וכבר הוספתי עליהם עוד על גליון הספר. — ונמצא עוד ששזפתני השמש (ש״ה א ו) והיה ראוי ששזפני בל״ז לפי שמעשה שזיפת השמש הוא בעצם היום ואולי כלומר כי גם עד בוא השמש בסוף היום ממש, גם אז אני נודדת בשדה תחת השמש. וכן והשמש זרחה על המים (מ״ב ג כב) ואולי לפי שהוא מדבר על תחלת זריחת השמש בראשיתה וכמ״ש וישכימו בבקר וגו׳ וכמ״ש למעלה עה״כ תזרח השמש יאספון (תהלים קד).

*

ועתה נחזור לענינגו. הנה כאן הכתיב „באה שמשה בעוד יומם" ולכאורה נכון הוא כיון שבהערב השמש הוא מדבר מהראוי להיות באה בלנ"ק וככל הכתובים הנ"ל, אבל בכ"ז יפה כחו של הקרי בא בל"ז, לפי שאמר בעוד יומם. ור"ל שבעוד השמש בעצומו של יום אז יבוא ויערב. והוא ע"ד הכתוב: וילן שם כי בא השמש (בראשית כח) הנ"ל. פי' שבא השמש פתאם בעוד יומם. אך ראה זה מצאתי: ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום (מיכה ג ו) שהניחה פה המלה ובאה על מכונתה מבלי הגיה עליה קרי ובא. אעפ"י שגם פה בעצם היום הוא מדבר (כמו בהכתוב שלפנינו) וכמפורש וקדר עליהם היום ואולי שגם ביד בעל הקו"כ היה הדבר הזה הן ולאו ורפה בידו. כי באמת קשה להכריע אם לזכרהו, לפי שבעצם היום הוא מדבר, או לנקבהו לפי שתש כח השמש כנקבה לבוא לפני שעתו בעוד יומם — ע"כ תקן את האחד ומהשני הניח ידו, ומה גם כי לא נזכר אצלו מפורש ובאה השמש על הנביאים בעוד יומם, כמו שהוא בהכתוב הזה שאנחנו עסוקים בו.

ירמיה א ה. בטרם אצורך בבטן אולי הוא"ו שבכתיב מורה על נקודת הקמץ, וכמו שהבאתי דוגמאות רבות לזה בסדורי תפלה למשה (אות ש"י) בר"ה אל קשינו. ואולי לפי הכתיב הוא אצורך מנע"ו ומלשון צורה ודמות תבנית וציור.

ירמיה ב כ. כי מעולם שברתי עלך, נתקתי מוסרותיך, ותאמרי לא אעבוד (כתיב) והקרי לא אעבור ברי"ש, לפי הכתיב צ"ל כי שברתי נתקתי אינם למדב"ע רק לנכחת נקבה, וכמ"ש כן י"ב פעמים בס' יחזקאל (ט"ז) בדרך כתיב ולא קרי, (עי' חלהנ"ק צד 91 הערה 22 ונשנה בחלה"פ הערה 289) ואולי גם פה המה דרך כתיב ולא קרי, ולא נשאר הקרי וכתיב רק במלת אעבור, וממנה נשמע גם לשני הפעלים האלה שהם לנכחות, וזה פשוט וקל להבין כי ה' הוכיח אותם לומר: כי מעולם שברת את עלך ונתקת את מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד את ה'. כי על כל גבעה גבוהה גו' — אבל לפי הקרי לא אעבור ברי"ש והפעלים שברתי נתקתי המה למדב"ע קשה מאד לשון כי על כל גבעה גבהה גו'. מאי לשון כי אם לא שנאמר כי כן דרך לשוננו שבכל מקום שבאה מלת כי שתי פעמים במאמר אחד. אז באה מלת כי השניה להוציא את המדומה מהראשונה. והבאתי דוגמאות הרבה לזה בחלקת שה"ל (רס"ג אות י"ד) בשמושי מלת כי. וכמו כן חלה לטוב יושבת מרות כי ירד רע מאת ה' גו' (מיכה א) וקרוב לזה פירש"י שם וכן פרש"י עה"כ כי ברב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את אלהים ירא (קהלת ה) הרי כי משמש בלשון אלא עכ"ל רק שלא תלה הדבר בכפילת מלת כי.

ירמיה ב כד. פרא למוד מדבר באות נפשו שאפה רוח גו' הקרי נפשה. והכתיב נפשו. ופי' בהגיע עת אות נפשו של הזכר להזדוג עם בת זוגו, אז תשאף הנקבה רוח ותבקש תואנה לחזור אחר הזכר ולמצאו, ומתואנתה זאת מי ישיבנה? וע"כ רק בחדשה ר"ל רק בחדש הזה ימצאונה הצידים, כי אז תשוטטנה הפראים והפראות האלה על פני המדבריות ונקל לצודם.

שם ד ה. הגידו ביהודה ובירושלים השמיעו ואמרו ותקעו (כתיב. והקרי תקעו) שופר בארץ. מהכתיב ותקעו בוא"ו נראה להדיא כי מלת ואמרו יתרה כאן ובאה בסירכא דלישנא ממלת ואמרו הבאה בחציו השני של הכתוב הזה גופא. והנה באו בחציו הראשון שלשה פעלים: הגידו השמיעו ותקעו וכנגדם בחציו השני ג"כ שלשה פעלים: קראו מלאו ואמרו.

שם ו ז. כהקיר ביר מימיה. והכתיב בור והוא יותר פשוט ורגיל בלשון, אלא שהשם בור הוא מין זכר ומימיה הוא לנ"ק. אך לפ"ז היה לו לתקן מימיו ג"כ בל"ז ולהשאיר

מלת בור על מכונתה, ואולי לפי שהיו"ד עלולה יותר להתחלף בוא"ו ע"כ תלה המקריא את השגיאה במלת בור.

שם ו כא. וכשלו בם אבות ובנים יחדו. שכן ורעו ואבדו. והכתיב יאבדו ולכאורה זה יותר פשוט. והטעמים מסכימים עם הקרי. ואינני יודע מי מהם קדם לחברו אם בעה"ט או בעל הקו"כ.

ח א. בעת ההיא נאם ה' ויוציאו (כתיב והקרי יוציאו) את עצמות מלכי יהודה. לפי הכתיב נצטרך לפרש כי ארבעת התיבות: בעת ההיא נאם ה' הם סוף הכתוב שלפני זה ושעורו: כי לחרבה תהיה הארץ בעת ההיא נאם ה'. והתיבות „נאם ה'" סוף הכתוב. כדרך לשון המקרא לרוב. ואח"כ מתחיל כתוב בפני עצמו לומר: ויוציאו את עצמות מלכי יהודה גו'.

טו יא. אם לא שריתך לטוב עי' רש"י בשם דונש. אולם הכתיב שרותך לטוב, ופי' כבוד כהונתך ישאר לטו"ב ר"ל לא יגרע מכבודך מאומה, ומה גם כי ירמיה היה מן הכהנים אשר בענתות והכהונה נקראת בשם שרות כמו הכהנים משרתי ה' (יואל א ט; ב י"ז) והרבה הרבה כי"ב.

שם יז יג. וסורי בארץ יכתבו, והכתיב יסורי ביו"ד, והוא שם ע"מ יפול כמו כל היקום (בראשית ז) יבול הארץ (שופטים ו) וכן בחיר"ק: ריבה ה' את יריבי (תהלים ל"ה) ועוד כיו"ב.

שם כט כג. ואנכי היודע ועד, והכתיב הוידע, קצור מן הוא יודע ונתחברו שתי התיבות יחד, ונגרע מאמצע המלה אות אהו"י הנח, כמו מלכם (ישעיה ג טו) ת' מה לכם, מהם עושים (יחזקאל ח ו) ת' מה הם, מזה בידך (שמות ד ב) ת' מה זה, ואמרתם מתלאה (מלאכי א יג) ת' מה־תלאה! מרוע ת' מה־דוע לר"ק.

שם כג יח. מי הקשיב דברו וישמע. והכתיב דברי, לכאורה בא הקרי לתקן את הכתיב שנכתב דברי בלשון מדב"ע, שמשמעו על ירמיה, ע"כ תקן דברו בכנוי הנסתר על השי"ת, אבל אין זה ממיטב הלשון לכתוב דברו דברו רצופים, ע"כ יותר נראה לי כי הכתיב דברי יותר נכון אלא שנקודו דבריו, בצרוף הוא"ו שבריש מלת וישמע שאחריו ושעורו: „מי הקשיב דבריו וישמע".

שם לא לט. ויצא עוד קו המדה נגדו, והכתיב קוה בה"א קרוב הדבר לומר כי את הה"א כתב הסופר למלאת המקום הריק שנשאר לו בסוף השיטה, והוא הה"א של ריש מלת המדה, ומזה בא ג"כ הכתיב של ידעתה שחר מקומו (איוב לח יב), וכן הכתיב של אתה הייתה מוציא והמביא את ישראל (שם ה ב) כידוע, אלא שכאן חזר וכתב אותו הה"א גופא בריש מלת המדה כמשפטה.

שם לב כג. ובתורותך לא הלכו, לפי הכתיב צריך לנקד ובתורותך ת' ובתורותיך בשני סימני הרבוי וכן מצינו והפלא ה' את מכותך (דברים כח) ת' מכותיך, ועוד כיו"ב עי' חלה"ש (די"ג) ועוד שם בהערה 121 והוא דרך הרבוי הקדמון ויש להוסיף כאן עוד מ"ש כאחת שפחותך (רות ב י"ג) חסר יו"ד הרבוי ובא בסנ"ל לסבת ההפסק וזלתו היה שפחותך בת"ו שואית, ועוד מצינו ותשכב מרגלותו (שם ג יד) כתיב ג"כ חסר יו"ד הרבוי וקרי מרגלותו בסי' רבוי אחד, וכן ומעלות שבעה עולותו (יחזקאל מ כו) כתיב גם כן חסר יו"ד וקרי עולותו בחולם אך משם אין ראיה, שכן גם אילו אלמו, ותאו ומעלו כתיבין חסרי יו"ד הרבוי ועם היותם בכנוי הרבים לנסתרים ולא בכנוי הרבות. וכן כל אבותם משפחותם ושנותם בבהלה (תהלים עח לג) וכיו"ב כלם עפ"י דרך הרבוי החדש הנ"ל.

שם לט יב. כי (אם) כאשר ידבר אליך כן עשה עמו, מלת אם כתיב ולא קרי, ובארתיה בחלק הבאורים שלי.

שם מ טז. אל תעשה את הדבר הזה והכתיב אל תעש, וזה יותר נכון מהקרי. ועי' אודות זה בחלה"פ הערה 185.

שם מח ז. כהניו ושריו יחד ויבוא שודד גו'. הקרי יחדו, ואין צריך להקרי, כי גם לפי הכתיב נקראת יחדו בצרוף הוא"ו שבריש מלת ויבוא הסמוכה לה מאחריה ע"פ מדת עולה ויורד, ואולי לפי שהוא כתוב בפני עצמו ע"כ הוצרך להקרי יחדו.

נ יא. כי תשמחו כי תעלזו שסי נחלתי. כי תפושו כעגלה דשא ותצהלו כאבירים, כל הפעלים הבאים פה בקרי לרבים, באו בהכתיב ביו"ד לנכחת, ולכאורה הוא פלא אחרי שהדבור מוסב לנכחים רבים, כמ"ש „שוסי נחלתי", אבל לדעתי נראה כי לפי הכתיבין האלה צ"ל „שסי נחלתי" בחירק תחת הסמ"ך, והיו"ד נוספת כמו במלת רעי האליל, עזבי הצאן, ורבים כיו"ב (עי' חלה"פ § מ"ג), ושם הדבור לזכרים, וכאן נוספה היו"ד על הבינונית שסה, וע"ד שנוספה בהמלות יולדתי מקננתי, אוהבתי לדוש, וכן היא נוספת בי"א מלין ביחזקאל (י"ג) ועי' חלהנ"ק צד 91 וחלה"פ (§ מ"ג, ורי"ח) וע"כ כאשר תאמר מן רעה הצאן, בנל"ה רעי האליל, כן תאמר מן שסה ביוד נוספת שסי, ועם היותה בלשון נקבה, והיה לכאורה ראוי להיות שסתי בחלוף הא הנקבה בת"ו, אך כבר מצינו הא הנקבה חסרה כמו: כגן סכו (תהלים י) ת' סכתו, ארכה מארץ מדה (איוב י"א ט) ת' מדתה, ורבים דומיהם וכמ"ש בחלה"ש (§ קל"ב), ובמאיר נתיבות להמסלול (הערה קס"ו), והנה שסי נחלתי בלשון יחידה מוסב על בת בבל וכמ"ש לפני זה: הנני מעיר על בבל גו' וערכו לה משם תלכד גו' והיתה כשדים לשלל, כל שולליה ישבעו (כתוב ט י).

יחזקאל ג טו. ואבוא אל הגולה תל אביב היושבים אל נהר כבר ואשר (כתיב) המה יושבים שם, ואשב שם שבעת ימים גו'. הכתיב ואשר, והקרי ואשב והוא דחוק כי יש בו כפל לשון בפ' מלת ואשב, ועוד מהו פי' של „המה יושבים שם"? אולם הכתיב ואשר הוא יותר נכון, ופי' באתי אל בני הגולה היושבים על נהר כבר, ואשר המקום יכלכל בתוכו גם האנשים התושבים אשר המה יושבים שם סכבר, או פי' ואל שאר המקומות אשר המה יושבים שם, ‎ וידוע כי מלת אשר דרכה לכלול בתוכה עוד איזה מלה שנחסרה לאהבת הקצור, כמו: מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט) פי' מהכלי או מהמקום אשר ישאבון הנערים, וכן באשר את אשתו (ברא' לט ט) פי' בגלל אשר את אשתו, ועוד כיו"ב כידוע, והנה הטעם זק"ף שבמלת ואשב מתאים עם הקרי ולא עם הכתיב ומזה נראה כי חדושי קו"כ נעשו קודם תקנת הטעמים או לכל היותר בזמן אחד או קרוב זל"ז, אך לא מחכם אחד וממושב אחד יצאו שניהם, שהרי לפעמים מצינו שבעה"ט חולק על הקרי ומסכים עם הכתיב, וכמ"ש למעלה במאמר זה עה"כ ולא נתכנו עלילות (ש"א ב ג).

שם טז נט. ועשיתי אותך כאשר עשית. הכתיב ועשית אותך גו', והקרי ועשיתי. ונפלא הדבר איך עלה על הרעיון ועשית אותך כאשר עשית? ונ"ל כי הקו"כ הזה היה בתחלה במלת „כאשר עשית", שהיתה כתובה עשיתי ביו"ד נוספת לנכח, עפ"י המנהג הקדמון, וכמו שבאו בפרשה זו גופא י"ב נוכחות כאלה, ובתוכן ג"כ ב"פ ועשיתי ביו"ד נוספת לנכחת והם: ולא עשיתי את הזמה (כתוב מ"ג) בכל תועבותיך אשר עשיתי (כתוב נ"א), ואולי באיזה ספרים היה כתוב גם בכתוב זה שלפנינו ג"כ כאשר עשיתי ביו"ד נוספת לנכחת, ע"כ בא כאן התקון שצ"ל כאשר עשית בלי יו"ד לנכחת, וכאשר בא הסופר האחרון ומצא את המלה הזאת כבר כתובה חסר יו"ד, ע"כ דמה כי התקון הזה

מוסב על „ועשיתי אותך", ע"כ עמד וכתבהו „ועשית אותך" חסר יו"ד, וכתב בצדו ועשיתי קרי.

שם כג מז. ותעגב עליהם גו'. הקרי ותעגבה ולכאורה הכתיב יותר נכון, כי מדרך וא"ו המהפך בריש המלה, לקצר המלה בסופה, כמו ויפן וכיו"ב וכידוע, ואולי כאן נוספה ההא להורות הפלגת הפעולה וחזקה וכידוע וכמ"ש בחלהנ"ק צד 76 הערה 46.

שם כג מב. מובאים סבאים ממדבר, כן קרי, והכתיב סובאים, נזדווגה המלה בתנועותיה למלת מובאים שבצדה, ורבים כן כמ"ש בחלהנ"ק (§ פ"א).

שם כג מג. ואמר לבלה נאופים עת יזנה תזנותיה והיא, כן הכתיב, והקרי עתה יזנו, ונ"ל כי לפי הכתיב הכוונה, אני אמרתי אודות הבלה נאופים, כי גם לה תבוא העת אשר תזנה תזנותיה, והיא עורנה מחזקת בהן, והנה חלוף יו"ד בת"ו כבר הראיתי בחלהנ"ק (§ י"ט) והם רבים שם, ועוד הוספתי עליהם כהנה וכהנה על גליון הספר. וראוי לדעת ג"כ כי עיקר הוראת שרש זנה הוא כהוראת שרש זנח (בחלוף אחה"ע), וכמו יפרה יפרח, פותה פותח והרבה כיו"ב (עי' חלהנ"ק § ג א).

שם כט ז. בתפשם בך בכפך תרוץ גו', הכתיב בכפך והקרי בכף, ולפי שתפשו בכפם את משענת הקנה שהוא תאר למצרים, ע"כ בא התקון בכף. ולי נראה כי בהכתיב באה הך פשוטה ת' הם"ם כפופה ושעורו בכפם, ורבים כן, וכמ"ש בחלהנ"ק (§ ד אות יא) ע"ש ובהערה 18 צד 66. — גם יש לומר כי אולי מ"ש בכף או בכפך איננו כף היד כ"א כף הקנה (Набалдашникъ), ולפ"ז גם הקרי וגם הכתיב שניהם נכונים, ולולא זה קשה כי הלא מלת בכף או בכפך כל עיקר יתרה היא, כי מה היה המקרא חסר אלו נאמר „בתפשם בך תרוץ"? ולמה לנו עוד מלת בכף או בכפך, הלא ידוע הוא כי תפשת הקנה היא ביד ולא ברגל? אך פי' כי כמעט שלחו יד ותפשו בכפך (אתה קנה המשענת) מיד רצצת גו'. — וראוי עוד להוסיף ולבאר כי מ"ש משענת קנה פי' משענת וקנה, ומובן בחסרון וא"ו החבור, ע"ד שמש ירח עמד זבולה (חבק' ג) נדמה שמרון מלכה כקצף ע"פ מים (הושע י) שמובנם שמש וירח. שמרון ומלכה, ורבים דומיהם הבאתים בחלש"ה (§ רמ"ג) ור"ל שהיה מצרים לבית ישראל לרעתם. לשתי תועליות, לתועלת משענת להשען עליהם להתחזק בם שלא יפלו, ולתועלת קנה להפשו ולבקוע בו כתף אויביהם, והנה נהפך להם מצרים לרועץ ולבוגד בשתי אלה, כי נגד תועלת הקנה מלבד שרצצת לבלי יוכלו לבקוע בו כתף האויב, כי גם בקעת להם בעצמם כל כתף, ונגד תועלת המשענת, הנה בהשענם עליך נשברת והמעדת להם כל מתנים.

שם מו ט. ובבוא עם הארץ גו' לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא, כן הקרי, והכתיב יצאו, ונ"ל כי אולי הקו"כ הזה צ"ל בהכתוב השני מ"ש: והנשיא בתוכם בבואם יבוא, ובצאתם יצאו (שם כתיב יו"ד), ולפי שהכתוב מתחיל בהנשיא, ע"כ בא בזה הציון לומר כי הקרי צ"ל יצא, כראוי להיות עפ"י פשוטו של הכתוב, אלא שאח"כ קיימו את הכתוב יצאו, להורות וללמד לנו כי אין מכבדין את הנשיא רק בבואו, שיכנס ראשונה, אבל בצאתו אין מקפידין להקדימו כי יתכן גם שיצאו בני העם בראשונה (ירושלמי) ואולי ע"כ כתבו בכוונה אצל עם הארץ את הכתיב יצאו, והקרי יצא, לומר לנו כי כאן דוקא צ"ל הקרי יצא. אבל אצל הנשיא צ"ל הקרי יצאו ככתוב ואין כאן שום קו"כ כלל. ועם היותו נגד הנראה לכאורה מפשוטו לפי שכן נכתב ונקרא יצאו להורות על הדרש שבתלמוד ירושלמי.

שם מו טו. ועשו את הכבש ואת המנחה גו' עולת תמיד. והקרי יעשו. והנה הכתיב לכאורה יותר נכון מהקרי אם לא שהקרי בכתיב נחלף להם.

הושע י י. וקאם שאון בעמך. נראה לומר כי הוא כעין קו"כ שנחסר ציונו כי

הכתיב וקאם בלא"ר כמו וזיוה יתיר קאם לקבלך (דניאל ב לא) וכן קרבת על חד מן קאמיא (שם ז טז) והקרי וקם בלשון עברית.

עמוס ח ד. שמעו זאת השואפים אביון ולשבית עניי ארץ. והכתיב ענוי ארץ. כמה פעמים נמצא בתנ"ך הקו"כ של ענוים ועניים. ומלבד זה ראוי לדעת כי דעתם של האכזרים והעריצים היה מעולם להשבית את האנשים שהם מהמצב הממוצע והמחלקה התיכונה. שבין עשירי העם ובין העניים שבו. ורצונם לחלק העם לחצאים. חציו אדונים ומושלים וחציו עבדים להם ונכנעים. וזשה"כ השואפים אביון ולשבית עניי ארץ. למען לא ישארו רק העשירים והעניים הגדולים. ואז יתמכרו העניים אל העשירים שבהם בעד פת לחם. וכמו שהיה כן גם בימי נחמיה (ה א—ה) ויחר לו מאד כאשר שמע זעקתם כו' ע"ש. וכן רמז ע"ז משה רבינו באמרו כי לא יחדל אביון מקרב הארץ גו' (דברים טו יא) פי' כי אין מהראוי לומר אם אביון הוא לא אתמך בו. רק ימכור עצמו ואת אשתו ובניו להעשירים בעד הלחם לעבדים. ואז יהיה להם מה לאכול ולא יהיו למשא על העם ועל העשירים. ואמר ע"כ אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך (פי' אף כמה פעמים) לאחיך לעניך ולאביונך בארצך (דברים טו יא), וכן ספר הנביא בשבחו של המלך המשיח ואמר קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה לאמת יוציא משפט (ישעיה מב ג) והוא תאר לעניים ואביונים כי שטתו לא תהיה להשבית המחלקה הממוצעת מן העם ולאכול עניים מארץ ואביונים מאדם יען כי לאמת יוציא משפט.

תהלים ה ט. הושר לפני דרכך. והקרי הישר, ולכאורה הכתיב יותר נכון עפ"י משפט נחפ"י בבנין הפעל. וכן היצא אתך (בראשית ח יז) והכתיב הוצא. ועמ"ש שם במקומו (עי' מאמרי משיב דברים נכוחים הנ"ל).

שם יא א. נודו הרכם צפור, הכתיב נודו לנכחים והקרי נודי לנכחת, ואולי הקרי והכתיב מיד אחת יצאו, והמאמר „נודי הרכם צפור" עומד במקום שנים, ופי' איך תאמרו לנפשי „נודי להרכם כצפור", ואני אומר להפך: נודו אתם להרכם כצפור", אתם אומרים כי יד הרשעים תקיפה, כי הנה הרשעים ידרכון קשת גו', ואני אומר כי יד ה' התקיפה וידו רוממה כי ה' בהיכל קדשו גו' וימטר על רשעים פחים גו' וע"כ נודו אתם להרכם כצפור, והרכם הוא תאר למקום מעוז ומחסה.

שם כד ד. אשר לא נשא לשוא נפשי, והכתיב נפשו בכנוי הנסתר הוא לכאורה יותר נכון ומוסב על נפשו של נקי הכפים ובר הלבב, או גם על ה' שזכר מקודם, ומצינו נשבע ה"צ בנפשו (ירמיה נא יד) אין נפשי אל העם הזה (שם טו א) ותקצר נפשו בעמל ישראל (שופטים י) וכיו"ב, אבל נפשי בכנוי מדב"ע איננו מובן, (ועי' מ"ש במאמרי משיב דברים נכוחים הנ"ל).

מ"א ב. ה' ישמרהו ויחיהו ואשר בארץ גו' הכתיב יאשר ביו"ד, ונ"ל כי לפי זה משמעות המלה היא כמו ויאשר בצרוף הוא"ו שבסוף מלת ויחיהו עפ"י מדת עולה ויורד, או יתכן כי הוא"ו שבריש מלת ויחיהו עומדת במקום שנים, וכמו ויביאוהו אל מלך בבל, יביאוהו במצדות (יחזקאל יט) ת' ויביאוהו מטעם הנ"ל, וכן ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל (ש"ב כב) ת' ויגלו, וככתוב בס' תהלים (יח טז) וכן ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו (תהלים קו יב) ת' וישירו מהטעמים הנ"ל, ועוד רבים כן הבאתים בחלקת שמוש הלשון (§ רמ"ב אות יז) וא"כ אין צרך כאן כלל לתקון הקרי ואשר בוא"ו.

נא ד. הרבה כבסני מעוני גו' כן כתיב והקרי הרב, ידוע כי גם הרבה גם הרב

שניהם ישמשו לדרך הצוי אלא שמלת הרבה תוכל לשמש ג"כ למלת תאר הפעל כבפני, וא"כ הרי הכתיב הרבה לכאורה יותר נכון מהקרי.

שם נח ח. ידרוך חציו כמו יתמוללו, והכתיב חצו בלי"ו ובא הקרי לתקנו חציו בלי"ר לפי שנאמר אח"כ יתמוללו, אף שבאמת אין זה הזון יקר בספה"ק שיתערבו מספר רבים ומספר יחיד בנושא אחד. ואגב ראוי להעורר על מלת כמו שבפסוק זה הקשה מאד, ונ"ל שצ"ל כמוץ יתמוללו בעליית היו"ד שבריש מלה יתמוללו לסוף מלת כמו עפ"י מדת עולה ויורד הידועה, לפי שהיו"ד היתה תמונתה קרובה להמונת הצד"י שבכתב עברי הישן שהיו הספרים כתובים בו לפני תקון כתב האשורי, וע"כ נשארו בספרינו עוד עקבות הספרים הראשונים, וע"ד שפי' גם הרשד"ל נ"ע את המלה בעים רוחו (ישעיה יא טו) ת' בעצם ע"ש דבריו, וכן יש להוסיף ע"ז מ"ש יפול מצדך אלף ורבבה מימינך (תהלים צא) ת' יפול מידך, מקביל לעמת ימינך, וכן מצינו אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מח יג) וכן ובנותיך על צד תאמנה (ישעיה ס ד) אולי ת' על יד, וכן על צד תנשאו (שם סו יב) אולי ת' על יד.

שם נט י. עזו אליך אשמורה. לפי הפשט צ"ל גם פה הקרי עזי. וכמו שבא כן הקרי בהמלה אלהי חסדי ת' הכתיב חסדו, והראיה. שהרי כן בכתוב (י"ח) נאמר ג"כ עזי אליך אזמרה. ונראה לי כי אולי הקו"כ שבא במלת המה ינועון לאכול (כתוב טז) שבא הכתיב ינועון בבהק"ל והקרי יניעון בהפעיל ביו"ד. אין לו מקום שם כלל. שהרי בנין הקל יותר נכון שם. וע"כ נראה כי תקון הקו"כ הזה. מקומו האמתי הוא במלת עזו שלפנינו שצ"ל קרי עזי ביו"ד למרב"ע.

שם ע: י. לכן ישיב עמו הלם. והקרי ישוב בוא"ו בבהק"ל, ונ"ל כי חלוף מקומות יש כאן וצ"ל „לכן ישוב עמי הלם". היינו הוא"ו שבמלת עמו מקומו במלת ישוב. והיו"ד שבמלה ישיב מקומו במלת עמו.

שם צ ח. שת עונותינו נגדך. כתוב על הגליון שתה קרי. וקשה לי למה בא כאן הקרי הזה, הלא כל נכח לזכר כתוב בת"ו קמוצה בלי ה"א אחריו כמו פקדת וכיו"ב. וכן כל המקרא כלו זולתי אחרים בודדים שבאו בה"א נוספת נגד המורגל כמו אשר זעמתה זה שבעים שנה (זכריה א יב) ועוד מתי מספר הבאים להורות הפלגה הפעילה או על יחוד הפועל ר"ל אתה בעצמך, וכל רואיהם יכירום כי לאחת משתי אלה ההוראות באו, וע"כ קשה מדוע יצא שת זה מכלל כלם, ונפקד בפקודת הקו"כ? ואולי לפי שמצינו כל שתה תחת רגליו (תהלים יח ז) מלא ה"א אחר הקמץ, ע"כ באו גם שת זה קרי בה"א אחר התי"ו. אף שאין אנחנו יודעים מאי נפקותא בקריאתם בין שבה"א אחריו ובין זולתה. אבל עדיין קשה הלא הפעל נתת וכן ונתה (בוא"ו הסהפך) נמצאו כמה מהם ג"כ בתוספת ה"א אחר הקמץ. ובכ"ז לא נמצא אף פעם אחת שיפקדו בפקודת קו"כ? אך יתכן כי אולי כן הוא משפט יושר הכתיבה בפעלים קצרים, להגדיל המלה בהא נוספת וע"כ בא ג"כ הכתוב ואויבי תתה לי ערף (ש"ב כב מא) בה"א נוספת אחר תו' הנכחית ועמ"ש בחלהנ"ק (סוף הערה 53 צד 104) בשם האגרון להרדב"א שהביא לנו הר"ש פינסקער נ"ע, בטעם מלת חילם מלא יו"ד (ש"ב יוד טז) ואחריו חלאמה (שם כתוב יז) חסר יוד, וכן בטעם חסרון האל"ף והוספת הה"א במלת צנה ואלפים כלם (תהלים ח ה) ע"ש ותמצא מעט תבלין להענין הנכחי שלפנינו.

שם ק ג. הוא עשנו ולא אנחנו כתיב באל"ף והקרי ולו בוא"ו. עי' ב"ר פ"ק. ולדעתי פי' הוא עשנו כמו עשה לנו את החיל הזה. וכן יאורי לי ואני עשיתני (יחזקאל כט ג) פי' עשיתם אותו לי. וכבר מצינו בכ"ד הספרים כי מלות היחס אל ואת מתחלפות לפעמים זב"ז (חלשה"ל § רכ"ב). וכן בכנוים וישובו ויזעקוך (נחמיה ט כח) ת' ויזעקו

לך, שאל אביך ויגדך (דברים לב ז) ת' ויגיד לך ועוד רבים כאלה (שה"ל § שם) ופי' הוא עשה לנו החיל הזה שבידינו, ולא אנחנו עשינו את כל אלה, ואשר ע"כ אנחנו מזמרים לך תודה. ולפי הקרי ולו בוא"ו פי' הוא עשה אותנו ושלו אנחנו.

שם קמ יג. ידעתי כי יעשה ה' דין עני גו' כן קרי אבל הכתיב ידעת בלי יו"ד כעין נכח, וכן נמצא לו חבר: ידעתי כי כל תוכל (איוב מב ב) ג"כ הכתיב ידעתי ע"פ מסורה והוא פלא, איך יתכן בשני הכתובים האלה נכח ת' מדב"ע בכתיב? ונ"ל כי ע"פ הכתיב קריאתו ידעת, בלא"ר, וכמ"ש די אנא ידעת (דניאל ד ה) והוא כמו ידעתי בלשון עברית. וזה ידוע כי במליצות נשגבות השתמשו העברים כפעם בפעם בלא"ר, ובשגם כי לדעת הרשד"ל נ"ע, לא"ר היא עברית הקדושה והמקור שלה. והנה המקריא הלך להמו ויאמר להקן את הכתיב הזה. שנדמה לו לנכח, והוסיף עליו יו"ד למדב"ע, והוא שלא לצרך.

משלי יב יד. מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב לו. כן כתיב ישוב בבהק"ל, והקרי ישיב בבנין הפעיל. עפ"י פשוטו כמשמעו. כי ישלם לאיש איש כמעשהו אמנם לפי הקרי ענינו יותר עמוק. היינו כי לפעמים ישבע איש טוב, רק בשכר דברי פיו. אם הוא יודע איך לפקח על עבדיו ולצוותם ולשום להם סדרים לעשות מלאכתם בשדהו, וע"כ גמול ידי אדם, היינו האכרים עובדי אדמתו הוא רק לו לעצמו, ועם שהוא רק אדונם ויושב במנוחה בביתו. ונראה לי כי פה בכתוב הזה, גם הכתיב וגם הקרי מידי המחבר בעצמו יצאו, לשתי ההוראות האלה. כי לולא זה לא היה לו להמקריא לשנות הכתיב המתאים עם פשוטו של הכתוב.

שם כב כ. הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת גו'. לפי הקרי חסר היו"ד הראשון במלת שלשים. והכתיב שלשום, הוא"ו היתיר מורה על נקודת החולם. לפי הקרי פי' כמו כי נגידים אדבר (למעלה ח ו) ופירש"י דברי נגידות וחשיבות. וכמ"ש כן בעל המצו"ד במקום הזה. אולם הכתיב שלשום פי' הלא כבר כתבתי לך במועצות ודעת, והוא כלה"כ גם מתמול גם משלשם (שמות ד י), גם תמול גם שלשם (ש"ב ג יז) ועוד כיו"ב שנמצאו כ"ד פעמים במקרא להוראת זמן בלתי מוגבל, אלא שבכלם בא השם הזה רק בלוית מלת תמול או אתמול לפניו. וע"כ בא בעל הקרי ותקנו למלה שלשים וחסר יו"ד אחר החיר"ק הראשון. אך גם הקרי איננו יותר טוב ונכון מהכתיב, אחרי כי גם שלשים לא נמצא בשפתנו להוראת דברי חשיבות, ומלת נגידים טובה ממנה באשר כי התאר משנה למלך הוא יותר חשוב מהשליש, אבל השם נגיד הוא שם כולל את כל מדרגות החשובים מגדול ועד קטן כאחד, ולאו דוקא שליש, וכמו להיות נגיד על עמי ישראל (ש"ב ז ח) ואתה תהיה נגיד על עמי (דה"א יא ב), נגיד ומצוה לאמים (ישעיה נה ד), משיח נגיד (דניאל ט כה) ורבים כיו"ב, וא"כ למה זה בחר דווקא פה בשם התאר שלישים ולא נגידים? ולדעת בעל הכתיב יש להביא גם קצת ראיה ממ"ש בהכתוב הסמוך לו מלפניו: להיות בה' מבטחך הודעתיך היום אף אתה, ומקביל לעמתו היטב לומר: הלא כתבתי לך (גם כן כבר מתמול) שלשם במועצות ודעת (ויתר באור הכתובים האלה שמתי להם מקום בבאורי על כ"ד ספה"ק כי שם מקומם):

שם כג ה. התעוף עיניך בו ואיננו גו' כן כתיב בבהק"ל. והקרי התעיף בהפעיל הוא קשה הבנה. כי מה טעם לה"א השאלה שבריש המלה? וגם מה טעם למלת בו, והיה יותר ראוי מלת ממנו התחתנה? ורק נצטרך לומר כי הת"ו שבמלת התעיף הוא ת' יו"ד בחלוף אותיות אי"ת, והרבה כיו"ב. (עי' חלקת הנקוד § יח ויט), ועוד נוספי לי ראיות רבות ועדים נאמנים ע"ז, והמה בכתובים עסדי. ולפ"ז באור הכתוב: הכי דבר

שהוא יעוף ואיננו, תשים עיניך בו? והולך ומפרש דבריו: כי עשה יעשה לו העשר כנפים כנשר יעוף השמים, וא"כ במי אתה בוטח?

עוד שם שם. כנשר יעוף השמים, כן הקרי, והכתיב כנשר ועיף השמים. ונ"ל כי לפי הכתיב צ"ל כנש־ ועוף השמים, ולפי הקרי נסתרסו האותיות במלת ועיף שבכתיב ודומה לסרוס זה מצאתי גם בס' ישעיה, וכאשר אבאר במאמרי תקון סופרים במקומו.

שם כג כד. גול יגול אבי צדיק יולד חכם וישמח בו. כן הכתיב וכבר בארתיו במאמרי מבקש האמת הנ"ל (בהצופה להמגיד שנת תר"ם נו' 13), ושם בארתי ג"כ הקו"כ שבהכתוב: ערום ראה רעה, ונסתר (קרי והכתיב ויסתר) (משלי כב ג), וכן הקו"כ שבהכתוב בוזה דרכיו ימות (שם יט טז) והכתיב יומת. וכן הקו"כ שבהכתוב לך אמר לו חיה תחיה, והכתיב לא באל"ף (מ"ב ח יוד) ועוד כאלה ע"ש.

שם כג כו. ועיניך דרכי תצרנה, והכתיב תרצנה, ר"ל ירוצו בדרכי, או פי' תרצנה מנל"ה, וחסר יו"ד אחר הצד"י, ולשון רצון נופל בעינים. ע"ד ולא ישרו בעיניו (מ"א ט יב) וכן ואם טובה אני בעיניו (אסתר ח ה) שכלם ענין רצון ובחירה.

שם כו ב. כצפור לנוד וכדרור לעוף כן קללה חנם לא תבוא. הכתיב לא באלף והקרי לו בוא"ו, ושניהם צודקים כאחד, ופי' כצפור לנוד, שהיא נדה לארץ אחרת. וכמעט שלא תבא עוד. כי היא מתעכבת שם כמה וכמה ירחים. כן קללת חנם לא תבוא אל המקולל, וכדרור לעוף פי' כדרור הזאת שתעוף כרגע מקנה וסובבת הנה והנה בין ענפי העצים וחמהר לשוב ולבוא אל קנה, כן קללת חנם לו תבוא, פי' במעט שתצא הקללה מפי המקלל מיד קללתו אל חיקו תשוב ולא אל המקולל.

שם לא ד. אל למלכים שתו יין ולרוזנים אי שכר. והכתיב או שכר, אשר אין משמעות לו כלל. ונראה לכאורה כי נחלף היו"ד בוא"ו בכתב בטעות עפ"י דמיון המונחם אך באמת לא היה כאן כל טעות, ורק לפי הכתיב שעור הכתוב כך הוא: „אל למלכים ולרוזנים, שתו יין או שכר". לפי שכן דרך המליצה לחלק מאמר אחד ארוך לשני חצאין וכמו: כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע (איוב כ) ה' „כי רננת רשעים ושמחת חנף מקרוב עדי רגע", וכן: איך נחפשו עשו, נבעו מצפוניו (עובדיה כתוב ו') ת' „איך נחפשו ונבעו מצפוני עשו". וכן: כי על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה (ירמיה ו יט) ה' כי על דברי ותורתי לא הקשיבו וימאסו בה" וכנוי בה מוסב על התורה הנזכרה לאחרונה. ועוד דוגמאות הרבה כאלה והבאתי רבם בחלקת שמוש הלשון (§ רפז). וכ"ז כדי להפשיט מעל המאסר לבוש ההגדה הפשוטה, ולהלבישה מחלצות המליצה, כעין כפל ענין במלות שונות.

שם למד יח. שלשה המה נפלאו ממני. וארבעה (והכתיב וארבע) לא ידעתים". הנה השתמש הכתוב בהשם דרך בל"ז, עפ"י מ"ש במאיר נתיבות שלי (הערה קמ"ג) והכתיב ארבע בלנ"ק, לפי שעיקר המספר ארבע הוא מוסב לכאורה כנגד „דרך גבר בעלמה". „ודרך אשה מנאפת", אשר כמעט בשניהם איננו דרך ממש כ"א אפן ודרך השאלה. אבל בכ"ז מספר הזכר יותר נכון כאן. לפי שבהיות הנספרים משני המינים, דרך הלשון להכריע אחר הנזכרים, וכמו: אברהם ושרה זקנים באים בימים". וכן בכל מקום, לבד במקום שבא להורות גנאי ושפלות שם יטה אחר לשון הנקבה, וכמו בכתוב (כא) הסמוך, באמרו: תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת". ועם היות מחציתו זכרים: העבד והנבל, בכ"ז כללם במספר הנקבות, מטעם הנ"ל.— ומדי דברי בזה ראוי להעיר אגב אורחא כי עפ"י הנ"ל נבין טעם הנקודה הבאה על הה"א שבמלת דרך רחוקה (במדבר ט יוד) להורות שהיה ראוי להיות רחוק בל"ז, יען כי כונת הכתוב שם בדרך ממש, אלא שלפי הסוד והטעם הכמוס צ"ל רחוקה בלנ"ק, לפי שענינו

שם דרך אחרת, ואין לנו פה עסק בנסתרות ובסדורי התפלה למשה (הערה תתפ"א). הארכתי בענין זה.

שם לא טז. מפרי כפיה נטעה כרם. והכתיב נטע. לפי שנטיעת הכרם איננה מלאכת אשה כ"א מלאכת איש ועבד, ומפרי כפיה פי' מכספה והוצאותיה. ונטע הוא פעל סתמי ופי' נטע הנוטע ורבים כיו"ב.

שם לא כז. צופיה הליכות ביתה. והכתיב הילכות ביתה ור"ל הילכות. והנה הליכה הוא שם דבר (דער גאנג) וכמו מהלך, אבל הילכה הוא שם הפעולה (דאס בעגעהען, דער אויפפיהרען). וכמו התהלכות והוא מהפעל היליכי את הילד (שמות ב ט), עי' חלה"פ § קט"ז), ומאמרו שם הפעולה (נוספות לסוף סי' § מג בחלקת שמוש הלשון).

איוב למ"ד יג. להותי יועילו. והכתיב להיתי ביו"ד מן השם היה הנרדף עם הוה בוא"ו, ומזה בא הפעל נהייתי ונחליתי (דניאל ח כז) וכן לענין הויה ומציאות נרדפים הם, כמו: מה הוה לאדם (קהלת ב כב) מענין היה וכמו הנה יד ה' הויה במקנך (שמות ט ג).

שם למ"ד כב. תשאני אל רוח תרכיבני ותמוגגני תושיה. והכתיב תשוה, ור"ל תשוה, משרש שוה ע"מ תקוה מן קוה וכיו"ב). והנה תרכיבני פי' תבטל הרכבתי, וכמ"ש כבר במאיר נתיבות שלי על המסלול הערה צ"ב (ווילנא הרמ"ג) ע"ש, ובחלקת שה"ל § שמ"ה). כי האדם מורכב מארבעה יסודות (לדעת הקדמונים, כנראה מכ"ד ספה"ק. כמ"ש בחלק הבאורים שלי) וכלם מזוגים בו במזג השוה. אולם כשיתגבר בו היסוד האחד על השני אז יחלה האדם כי התמוגג תשותו, וז"ש תרכיבני. תבטל הרכבתי, והמוגג תשותי. והנה אמר תמוגגני, אעפ"י שפעולת ההתמוגגות מוסבה על השואת מזג היסודות, והיה לכאורה ראוי לומר „ותמוגג תְּשֻׁוָתוֹ" אך כן דרך לשון עברי להסב לפעמים הפעולה מהאבר הפרטי וליחסה על גוף האדם כלו כמו ירעוך קדקד (ירמיה ב טז) ת' ירעו קדקדך „והבאתי בזה עדים נאמנים לעשרות מכל כ"ד ספרי הקדש. בחלקת שה"ל (§ רצ"ט ש"ב).

שם לא יא. כי הוא זמה והיא עון פלילים, כן כתיב, ובא הקרי והתקן ע"פ משפט הלשון כי זמה במשקל נקבה. ועון במשקל זכר. אולם כוונת הכותב היתה אחרת, היינו באמרו „אם נפתה לבי על אשה". הוא משכב נשים „ועל פתח רעי ארבתי" היינו משכב זכור, ואח"כ פתח במאי דסיים ואמר כי הוא (ר"ל משכב רעו שזכר בסוף) זמה סתם, והיא (היינו משכב האשה שהיא בעולת בעל) עון פלילים, ר"ל יותר חמור ממש"ז כמובן כי שם אין מקום לבנים ממזרים, ולפי שבאשת איש עונו כפול, שהוא עון למקום וגם עון לחברו, כי קנאה חמת גבר גו'. ועוד מטעם ממזרות, ע"כ נאמר בו עון פלילים בל"ר ולא עון פלילי, וכמ"ש: גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל (שם כתוב יח).

שם לג יט. וריב עצמיו איתן. לפי הכתיב משקלו פיל ע"ד שיר גיל, וכיו"ב. ולפי הקרי ורוב הוא מקור מנע"ו. וענינם קרוב זל"ז. ונמצא להפך: גיל יגיל אבי צדיק (משלי כג כד) שכתיב גול יגול בוא"ו, והקרי ביו"ד.

שם לח א. מן הסערה. לפי הכתיב צ"ל מני הסערה. וכן לקמן (מ ו) מן סערה, לפי הכתיב צ"ל מני סערה, וכמו הנשואים מני רחם העמוסים מני בטן (ישעיה מו ג), ונמצא גם דומה לזה במלת אשר הם פרוצים (נחמיה ב יב) ת' הם או המה, וכמו שבארתי במאמרי תקון סופרים לקמן:

שם מא ד. לא אחריש בדיו גו'. הקרי לו בוא"ו. לא ידעו המבארים לנהל פשוטו של הכתוב עפ"י הקרי ותפשו כלם בהכתיב לא באל"ף עי' דבריהם. ולי נראה לבאר עפ"י הקרי לשון אחריש כמו אתפלא ואשתאה לו לבדיו ולדבר גבורותיו וחין ערכו,

זכמו: ודאיש משתאה לה מחריש לדעת גו' (בראשית כד כא). וכן למעלה: בדיך מתים יחרישו (יא ג) פי' בדיך וגוזמאותיך שאתה בודה מלבך יחרישו את המון האדם וישימו יד על פה מגדל ההשתוממות. וכן בהכתוב שלפנינו הכוונה כי אשהאה ואשתימם לבדיו ולגבורותיו וחין ערכו (אשר כמעט אחשוב הדבר הזה לדבר בדאי וגוזמא) של האכזר אשר יערב את לבו להעיר את הלויתן. ומי שיקדים פני בגבור כזה, אשלם לו בכל אשר הבחר נפשו, כי הלא כל אשר תחת השמים לי הוא.— והשם בדיו כולל גם תאר לגבורים, וכמו בדיו לא כן עשו (ירמיה מח ל), וכן „בדיך מתים יחרישו" הנ"ל עפ"י הכונה השניה ענינו ג"כ גבוריך וגבורותיך אשר אתה בודה ומתפאר בהם.

רות א ח. יעשה ה' עמכם חסד כאשר עשיתם גו'. הקרי יעש וזה יותר נכון לכאורה, כי יעשה וכן כל עתיד בנל"ה הבא בשלמות מורה על עתיד מוחלט, אבל יעש וכן כל עתיד בנל"ה בחסרון ה"א לה"פ מורה צווי או בקשה וחפץ וברכה, וכמ"ש בחלה"פ (§ קנב), ולפי הכהיב פי': בטוחה אני וגם אתן בטחנה, כי בוודאי יעשה ה' עמכן חסד כאשר עשיתם גו'.

רות ג ו. לא אוכל לגאול-לי. האל"ף נקרא בקמץ קטן ת' חולם בסבת המקף למלה הזעירא לי. אולם הכתיב לגאול בוא"ו בא לרמז כי יש ספרים הסקיימים את החולם ועם היות המלה בסקף, והציגו מתג במקום הנגינה, והוא כדי שלא יתבלעו שתי האותיות הדומות זב"ז ע"י המקף בלי נגינה. וכמו זכר-רחמיך (תהלים כה וא"ו) ישפט-תבל (שם צו יג, צח ט), וכן כי יגנב איש (שמות כא לז), וכמ"ש בקונטרסי דקדוק חברים (§ סב), ובספרי מערכת הדקדוק סוף סי' (§ סמ"ך).

איכה ד יז. עודינה תכלינה עינינו. כן כתיב, והקרי עודינו. ונ"ל כי המלה מורכבת מן עודנו (בלי יו"ד הרבוי, וכמו עודי עודך עודכם כו') ומן עדנה (קהלת ד ב), אלא שהיו"ד נוספה אחר הדל"ת שבמלת עודינה להורות על נקוד הסגל שבדל"ת עדנה, ואולי נוספה כאן גם היו"ד במלה כמו שנוספה בה גם הה"א שהרי היא באה גם בלי ה"א במלת ערן (קהלת ד ג), מלבד מה שגם הנו"ן נוסף במלת עדן על יסודה ועיקרה מלת עד, כמו עד זה מדבר וזה בא (איוב א יח) פי' עוד זה מדבר גו'.

איכה ה ג. יתומים היינו אין אב אמותינו כאלמנות. הכתיב אין והקרי ואין בוא"ו. ונראה כי הכתיב יותר נכון. כי אם באמת היינו יתומים ואין אב, א"כ אמותינו אלמנות באמת ומאי כאלמנות? אולם לפי הכתיב יתכן להיות כי הכ"ף של כאלמנות מוסב גם למלת אין אב, ופי' כי היינו כיתומים אשר אין להם אב, ואמותינו היו כאלמנות, כי קצרה יד אבינו מהושיע גם אותן. אכן לפי הקרי נוכל לישב ברוחק ולומר כי הכ"ף שבמלת כאלמנות הוא לחזק הענין ע"ד בבית כמות (איכה א כ), וכן כי הוא כאיש אמת (נחמיה ז ב) או נוכל לומר כי גם לפי הקרי ואין אב מוסב הכ"ף על מלת יתומים, ור"ל היינו כיתומים ואין אב, וגם זה דוחק, ואין כח בהקרי להפקיע מיד הכתיב.

קהלת ד ח. גם עיניו לא תשבע עשר. הכתיב עיניו והקרי עינו בל"י וכהפעל תשבע. אבל אי משום הא לא איריא שכן מצינו בנות צעדה (ברא' מ"ד). נשברה דלתות העמים (יחזק' כ"ו ב), כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים ס"ח) והרבה הרבה דומיהם, וכמ"ש בחלה"ש (§ קמ"ב).

שם ה יוד. ראות עיניו. והכתיב רְאִית עיניו.

שם יוד ג. גם בדרך כשהסכל הולך גו'. וכן בכתוב (כ), כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים יגיד דבר" לרעתי הכתיבין בה"א יותר נכונים מהקריין בלי ה"א ואולי נתחלפו בהם הקו"כ בעצמם?

*

אסתר ט כז. קימו וקבלו היהודים. והכתיב וקבל בל"י. ור"ל כלם כאיש אחד, וכמו בנות צעדה עלי שור (הנ"ל בהערה לקהלת ד ח), גם לפי הכתיב נוכל לקרוא וקבל היהודים בדרך המקור.

שם יוד א. וישם המלך אחשורוש מס. והכתיב אחשרש. יתכן כי גם הכתיב נכון כי בהיות העם זועפים על המס אשר שם בארץ, (אחרי כי כבר הנחה למדינות עשה והורגלו להיות חפשים ממסים) ע"כ קראו לו אחשרש בדרך הקטנה והתול.

עזרא ד ב. ולו אנחנו זובחים גו'. והכתיב ולא באל"ף. והוא לפי האמת, שהרי כתוב בהם: את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים (מ"ב יז), פי' את אלהיהם היו עובדים מאהבה, כי היו כרוכים אחריהם לאהבה מנעוריהם ומבית אבותיהם. אולם את ה' היו רק יראים ר"ל זבחו לו רק מיראת המות, וע"כ נקראו גרי אריות.

שם ד ד. ומבהלים אותם לבנות. והכתיב ומבלהים, וחד אינון, כי מבהלים הוא מהשם בהלה ומבלהים הוא מהשם בלהות (יחזק' כ"ו כא), והם עשרה פעמים במקרא (עי' מאיר נתיב).

שם יוד מד. כל אלה נשאו נשים נכריות. והכתיב נְשְׂאֵי נשים נכריות.

נחמיה ז ג. ואומר להם לא יפתחו שערי ירושלים גו'. והכתיב ויאמר להם שוה מוסב על חנני או על חנניה שר הבירה, ופי' שהוא אמר להם, להאנשים העומדים לשרתו, שלא יפתחו שערי ירושלים גו', ועד הם עומדים פי' לעיניהם בעודם עומדים שם, יגיפו הסרים למשמעתם, את הדלתות גו', וזה מובן מעצמו, כי הדברים האלה שאמר להם חנני או חנניה או שניהם כאחד (וע"כ נאמר ויאמר להם ה' ויאמרו, וכמו ויאמר עד (ש"א יב ה) ה' ויאמרו, ורבים כן במקרא. ואין להאריך). הדברים האלה ממש דבר להם נחמיה ולא שנה חנניה דבר, וכראוי לאיש אמת כמהו.

שם ט יז. ארך אפים ורב חסד. והכתיב ורב וחסד בוא"ו החבור. ונראה לי להוכיח מהכתיב הזה. כי היתה כאן נוסחא קדמונית ורב חסד ואמת, וכלה"ב (שמות ל"ד וא"ו). אולם בפ' במדבר (יד יח) נאמר ג"כ ורב חסד לבד, ולא ורב חסד ואמת. והטעם כי שם הוא בתפלת משה, ובתפלה לא בקש רק שיגדיל חסדו ולא אמתו. כי אמת אמרה אל יברא. וכמ"ש אל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי (תהלים קמ"ג). ונאמר עוד כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ג כ), אולם בשמות (לד וא"ו) ששם קרא ה' בעצמו את מדותיו לפני משה, או משה קרא מדותיו של הקב"ה לשבחו, ולא היה יכול לגרוע מדבריו את מדת האמת, בספרו לפניו מדותיו דרך שבח וגדולה ולא דרך תפלה. — והנני רואה מקום לנוסח זה הקדמון בתפלת נעילה ליוה"כ. שבאה שם הנוסחא בפסוק זה נופא לומר ורב חסד ואמת, וכמו שהביא האבודרהם, וכתב עליה „כי המוסיף ואמת טועה כי אינו כתוב בפסוק". ועמ"ש בסדורי תפלה למשה (הערה תת"ו) אודות הנוסחא העתיקה הזאת שהשאירו לה מקום ויד בתפלה, וכדרכם תמיד. וכמו שהארכתי בזה שם בכמה מקומות. ואעידה לי ע"ז עדים נאמנים ודוגמאות הרבה.

דה"א ח כה. ויפדיה ופנואל (בשורק). אולם הכתיב הוא פניאל בחירק גדול. ולכאורה הכתיב יותר נכון וכמ"ש ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (בראש' לב לא). ובא בחירק ת' צירא פניאל ע"ד חן חין (עי' חלהנ"ק § פ', וחלה"ש § נ"ח), אף שבא תיכף אח"כ בפסוק (ל"ב) כאשר עבר את פנואל בשורק. וכן הוא בשורק בכל השבע פעמים שנזכר במק"א. עמ"ש למעלה עה"כ (בראש' ל"ב לא). — ונראה כי השם פנואל בשורק או פניאל בחירק הוא ע"ד כל השמות חבריו שבאו בדרך משונה מהראוי להם, כמו חוה ע"ש אם כל חי. קין בנע"י מן קניתי בנל"ה. נח ע"ש

זה ינחמנו (ולא מנחם או נחום). ראובן מן ראה בעניי. שמואל מן שאול לה' (ולא שאול), ועוד כיו"ב.

שם יא כ. ולו שם בשלשה. הכתיב לא באל"ף, ומובנו כמו ולא שם לו בשלשה ויהכן כי גם בפני עצמם שניהם אמת, כמבואר בהכתוב השני: מן השלשה בשנים נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא (כתוב בא). והנה בצרוף הכתיב לא מוסב על השלשה הראשונים, והקרי לו בוא"ו מוסב על השלשה השניים. וגם לפי הכתיב ולא בעצמו (בלי ההחברותו עם לו דקרי) יש לתרגמו כמו שם האר אחד: ולא שם (ער איזט נאמענלאז) בשלשה, וכמו בלא-עם גוי לא-חסיד, עם לא-עז, וכיו"ב.

דה"ב לד וא"ו. בחר בתיהם סביב. הקרי תיבה אחת בחרבתיהם. ופי' נתץ אותם בחרבותיהם. ומוסב על הפעל וינתצו לפניו את מזבחות הבעלים גו', הנזכר בכתוב (ד) ועל הפעל וינתץ שבכתוב ז' הסמוך לו אחריו. ואם נאבה ללכת לרוח הבקרת החפשית נאמר כי הכותב קצר את הכתוב בראותו כי צר המקום מלהכיל בתוכו את התיבות שלפניו, ע"כ חסר מלת וינתץ וסמך על המבין. וכן אולי מזה הטעם באה ג"כ מלת בחרבתיהם נחלקת לשתים. כי העמיד הכותב מחציתה של התיבה הראשונה, והם אותיות בחר בסוף השורה הראשונה. והחציה השני בתיהם כתב בתחלת השורה השניה ואשר ע"כ בא בעל הקרי וגלה לנו כי היא תיבה אחת. ורק מפני הטעם הנ"ל נחלקה התיבה לשתים. — אולם רש"י ז"ל פי' יפה את הכתיב מבלי צורך אל תיקון הקרי. והבליע את הדבר בנעימות לשונו כדרכו לפעמים (כמו עה"כ: ואמרת אליהם את מה משא (ירמיה שפי' כאלו כתוב לפניו אתם המשא ע"ש. וכן עה"כ ושאננך עלה באזני (ישעיה לז) פי' ושאונך), ואלה הם דבריו: בחר בתיהם כתיב לפי שלא היו כ"א עוללות מעט, נתיראו לישב בשפלה כ"א לקבוע בהר בתיהם עכ"ל. וראוים הדברים למי שאמרם (ובמאמרי תקון סופרים בארתי הכתוב הזה עוד באופן אחר). וכן הבליע רש"י ז"ל בנעימה את מלת כנלותך לבגוד (ישעיה לג א) כאלו היה כתוב ככלותך בשני כפי"ן: ע"ש דבריו.

השמטה לס' בראשית (למד יא). ותאמר לאה בגד. והקרי בא גד. אולם דעת הכותב היתה לומר בגד, פי' בהצלחה ובאשר יולד לנו (מיט גליק!). וכלה"כ לקמן (כתוב יג) ותאמר לאה באשרי! (צו מיינעם גליקקע!) ותקרא את שמו אשר, בלי אות השמוש בי"ת, וכן כאן קראה לו ג"כ גד בלי בית השמוש.

השמטה לס' ישעיה (י יג). ואסיר גבולות עמים. ועתידותיהם שושתי, הקרי ועתודותיהם בשורק. ולכאורה נראה כי הכתיב יותר נכון שמורה כפשוטו עתידות שלהם שהוא תאר לאוצרות כסף וזהב שהאדם מצפין לזמן העתיד לבוא, לזקנתו, ובדומה. — אך יתכן כי עתידות בחירק הוא מענין אחר, מענין וחש עתידות למו (דברים לב), שפי' שם ילדי יום ומקרים רעים המיועדים ומתעתדים לבא עליהם. אולם עתודותיהם (בתו דגושה ושרוקה) היא תאר לאוצרות כסף וזהב. שהאדם מאסף ומקבץ אותם לימים העתידים לבוא אליו, ואשר לדעתי הוא ג"כ באור הכתוב: כבשים ללבושך ומחיר שדה עתודים (משלי כז כו) פי' אוצרות כסף הנאספים ממחיר תבואות השדה, אעפ"י שבכאן באה ברבוי הנקבות עתודות ובס' משלי הוא באה ברבוי הזכר עתודים אולי יש איזה הבדל דק בין שני המשקלים או הרבוים האלה. ובחלק הבאורים שלי בארתי עוד באופן אחר.

והנה מצינו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע אשר לו (בוא"ו והכתיב לא באל"ף) כרעים ממעל לרגליו (ויקרא יא כא), העיקר לו בוא"ו כהקרי, ובכ"ז נכתב גם לא באל"ף להורות כי רק בשעה שאיננו קופץ דומים הם לכרעים שהם עד הרגל. אבל בשעה שרוצה לקפוץ מפשיט כפלי כרעיו ואז יאריכו עוד יותר מרגליו כי נועץ אותם

בקרקע ומגביה גופו על ידיהן וקופץ, וכמ"ש רנה"ו עה"כ הזה. ולהוראה זאת בא הכתיב לא באל"ף, ור"ל שבאמת אינם כרעים רק כעין רגלים ממעל לרגליו.

וכן אם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה (שמות כא ב) הכתיב באל"ף והקרי לו בוא"ו, לפי שכיון הסופר לשתיהן, היינו שהיא יעודה לו להיות לו לאשה, ואח"כ לא מצאה חן בעיני אדוניה ולא יעדה לו לאשה. וז"ש הראב"ע ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו כמו הוא עשנו ולא אנחנו. הטעם האחד, כי אנחנו לא עשינו עצמנו. והשני כי לו אנחנו עכ"ל ע"ש. אולם לדברי הגאון קשה פשיטא כי אנחנו לא עשינו עצמנו. אך הכונה הוא עשנו פי' הוא עשה לנו את כל חילנו, ולא אנחנו בכחנו עשינו לה זה. וכמ"ש למעלה במקומו.

וכן וקם הבית אשר בעיר אשר לא חומה, (והקרי לו בוא"ו), לצמיתות ג'. והובא מוסגר בפירש"י ז"ל: לו קרינן, אמרו רז"ל אעפ"י שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם לכן, ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה, אלא מתוך שצריך לכתוב לו בפנים תקנו לו במסרת. זה נופל על זה, עכ"ל המוסגר. ונשתבש הלשון והכונה שמתוך שצריך לכתוב לא (באל"ף) בפנים. ואז פירושה שהיא משוללת החומה (מויערלאז) ע"ד בלא עם (אונ-פאלק). בלא-לחם, בגוי לא-חסיד. וכיו"ב. וע"כ בא הקרי אשר לו בוא"ו והכונה לה. אולם רז"ל השתמשו בה בל"ז באמרם: אעפ"י שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם. זכנ"ל.

והנה אחרי ההשקפה הכללית ע"פ המאמר הזה. יראה המעיין כי הקריין וכתיבין שבהנ"ך. מתחלקים לשלשה מינים: א) יש שהכותב והמחבר בעצמו כתב המלה בשני אופנים. וע"כ הניח אחד בכתיב ואחד בקרי. ב) יש שבאו מתקנים ותקנו הכתיב שנשתבש ע"י דמעתיק, ויפה תקנוהו. ג) ויש אשר לפעמים טעה המתקן בעל הקרי מבלי הבין כונת הכותב, וע"כ באמת הכתיב הוא יותר נכון שם מהקרי.

ואגב אורחא לא אחדל מהגיד, כי פעם אחת נמצא בתנ"ך אשר גם הכתיב וגם הקרי נכתבו שניהם בשורה אחת בפנים. היינו שבתחלה נכתב הקרי מן הצד (או בין השיטות), ואח"כ הובא בשגיאה פנימה אצל הכתיב, ויתורו נראה לעין, והוא בהכתוב: על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת (יחזק' א כ) שבתחלה לא נכתב רק שם הרוח ללכת, ולפי שצ"ל שמה בה"א נוספת ה' למ"ד בתחלתה, (וכמ"ש בחלקת הפעלים הערה 337), וכמו שכן כתוב מבואר למעלה (כתוב יב) „אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו". ע"כ בא המתקן ותקנו גם בכתוב זה, שצ"ל שמה הרוח ללכת", ואח"כ הובאו שניהם כאחד בהכתוב פנימה. אולם לדידי לא היה צריך בעל הקרי להתקנו כלל, כי הסופר הראשון מאפס מקום בהגיר, קצר בכונה את תיבת שמה וכתב שם בהסמכו על הה"א שבריש מלת הרוח הסמוכה לו עפ"י מנהג הסופרים שנהגו עוד מראש ומקדם להשתמש במדת עולה ויורד, וכמו שהראיתי אמתות המדה הזאת בכל כ"ד ספרי הקדש, בכמה מאמרים שלי (אשר הזכרתים בספר הזכרון צד 169), ועוד הרבה מהם נשארו בכתובים עמדי.

משה הכהן רייבערסאהן.

דברים אחדים הנוגעים אל תולדות רש"י.

א) רוח בקורת נחה על רש"י ועדים נאמנים על זה יש בפירושו על התלמוד. יעוין פירושו על ביצה (ל"ד א' ד"ה ועוד א"ר אלעזר): ואומר אני שגרסת המשנה שלא כסדר עכ"ל. ובתוס' שם הובא פי' רש"י בלשון „דהגרסא מהמשנה משובשת היתה בספרים. והא דא"ר אליעזר עומד אדם כו' יש להיות קודם מההיא דאין מוציאין" ושבועות (ג' ב' ד"ה קשיא הך דאלו הן הלוקין כו'): לא גרסינן ותלמיד טועה שהוקשה לו כתבה בגליון ספרו: קשיא לי. הך דאלו הן הלוקין וכתבוה סופרים בגמרא עכ"ל. וחולין (ע"ד ב' ד"ה חלבו דמאי): אף על פי שהוא בכל הספרים אמת הדבר שהוא שיבוש ולא יש חכם אשר ישיבנו על כנו. דהיכי בעי חלבו דמאי והא ודאי ליכא לאוקומי מלתיה אלא אשליל דבן ט' חי דהא עליה קאי. אלא בפרק גיד הנשה גרסינן לה לכולה כי הא, ואגב שיטפא דגרסא אישתבשו בה למגרסא הכא וכו' ולא גרסינן בהאי פרקא אלא חלבו דגיד, אבל בפרק גיד הנשה גרסינן לה עכ"ל. וכל הדברים האלה הם אך ילדי רוח בקרת, אך הגות לב מבקר העשוי לבלי חת מפני ההרגל הישן. ויד בקרתו הויה גם בתפלות קדמוניות. יעוין פרדסו הגדול (סי' ד'): מן הדין נראה שלא היה ראוי להתפלל בשבת אחר האל הקדוש כלום תפלה כי אם לומר אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וכו' עד ברכת מקדש השבת ומיד רצה ומודים. אלא שנהגו לומר בלילה אתה קדשת, ובבקר ישמח משה, ובמנחה אתה אחד קודם שיתחיל לומר רצה במנוחתנו, ועילה מצאו להאריך בתפלה, וגם אתה צא לך בעקבי הצאן. וכמו כן נהגו לומר תקנת שבת לפני „נעשה לפניך קרבנות חובותינו יר"ם" וכו' שהיה ראוי להתחיל מיד לאחר ברכת האל הקדוש, אלא שמצאו כן עלילה ונתנו טעם בדבר ותקנוהו לומר ולהאריך בתפלה ואף אתה אל תטוש תורת אמך עכ"ל *). ובזה הודיענו רש"י שתפלות אתה קדשת וישמח משה ותקנת שבת ואתה אחד אינן מאנשי כנסת הגדולה כאשר יחשוב ההמון כי אם מחכמים מאוחרים הרבה מהם אשר זמנם לא נודע ברור והמה הנהיגו את העם לאמרן. הן אם היו מאנשי כנסת הגדולה לא היהה אמירתן מנהג לבד רק דין כאמירת שמ"ע ברכות. ובעבור שתפלת אתה קדשת לליל שבת איננה תקנת אנשי כנסת הגדולה התפלל אז ר' צדוק אבי ר' אלעזר תפלה אחרת. ככתוב בתוספתא (ברכות פ"ג הלכה י"א): אמר רבי אלעזר בר צדוק אבא היה מתפלל תפלה קצרה בלילי שבתות. ומאהבתך ה' אלהינו (יעוין ספר המנהיג הלכות שבת דין מעריב) עכ"ל.

ב) נפש רש"י דרכה עוז ורהב לבשה לחלוק גם על הגאונים ואף לקולא. יעוין פירושו על חולין (נ"ב א' ד"ה בתרי גפי): כתוב בהלכות גדולות כל היכא דבעי בדיקה כגון נפולה ושבורה ודרוסה דמתכשרי בבדיקה הני מילי בדורות קמאי דהוו בקיאי למיבדק. אבל אנן לא בקיאין ולא מסכינן אנפשין. „ולי נראה דאין לדיין אלא מה שעיניו רואות ומותר לסמוך עליו דכתיב (דברים יז) אל השופט אשר יהיה בימים ההם"

---

*) בשבת קי"ט אפילו יחיד המתפלל צריך לומר ויכלו ועי"ש ברא"ש שהכונה על שאנו אומרים ויכלו לאחר התפלה, אולם במדרש נזכר של"ל ג"פ ויכלו א' בתפלה וכו'. אתה קדשת נהוג לאמר עוד בימי הגאונים, תקנת שבת נזכרת בשם ר"ע ור"ס גאון, ובימי האבודרהם לא נהגו לאומרה, אתה אחד נזכרת בתוס' חגיגה ג: ע"פ המדרש. המו"ל

עכ"ל. וביתר עז כתב בפרדסו הגדול (סי' כח). וזה שכתוב בהלכות קטועות לא יחיד ממש אלא אפילו צבור יחידים [צ"ל יחיד נקראים] „טעות גדולה הוא ואל תטעו בהלכות קטועות". שלא שמענו לא בכתב ולא בעל פה שנקראו צבור יחיד עכ"ל. ואשר הביא בשם הלכות קטועות הוא לפנינו בהלכות גדולות (סוף הלכות לולב). וראוי אפוא לכנות את הלכות גדולות אשר לפנינו בשם: „הלכות קטועות". ולפני רש"י היה ספר אחד הנקרא: „הלכות גדולות" וספר אחד הנקרא: „הלכות קטועות". והוא ספר ה"ג אשר לפנינו. ובהקדמת פי' המשניות להרמב"ם נזכרים „הלכות גדולות והלכות קטנות". ונ"ל כי הלכות קטנות הוא אחד עם הלכות קטועות. ואי"ה ארבה לדבר ע"ז במ"א ופה אין מקום לזה.

ג) בבאור „נשמה יתירה" הנזכר בתלמודנו לא הלך בגדולות ובנפלאות כיודעי ח"ן אך בארו בדרך פשוט מאד. יעוין פירושו על ביצה (טז א ד"ה נשמה יתירה) נשמה יתירה. רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרוחה ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו עכ"ל. וזה לבדו יכזיב את הכתוב עליו בספר בן יוחאי. כי בסוד בעלי קבלה ויודעי חן באה נפשו ועם קהלם ארח לחברה.

ד) ההלמוד הירושלמי לא היה לפניו ולפני מוריו כי אם לעתים רחוקות הן בפירושו על שבת (צב א ד"ה שכן משא בני קהת) כתוב: ובשם רבינו יצחק בר יהודה מצאתי שאמר בשם רב האי שמפורש בהש"ס ירושלמי ופקידת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטורת סמים ומנחת התמיד ושמן המשחה. שמן אחד בימין, ושמן אחד בשמאל, והקטורת בחיקו, והחביתין בכתף עכ"ל. הנה עיניך רואות אשר פה גם רש"י גם מורו רבנו יצחק בר יהודה לא ידעו את הכתוב בירושלמי כי אם על פי רב האי. ויעוין ירושלמי אשר לפנינו שם נוסחא אחרת וז"ל ושמן המאור בימינו, וקטורת הסמים בשמאלו ומנחת התמיד של יום תלויה בזרועו, שמן המשחה איכן היה נתון? רבי אבון בשם ר' אלעזר כמין צלוחית קטנה היתה לו באפונדתו עכ"ל. וכן למעלה (ל"ב רע"א ד"ה הריני נוטל נשמתכם): ונשים נצטוו על כך מדאמרינן בבראשית רבה היא אבדה חלתו של עולם וכו' עכ"ל. ואת הירושלמי אשר במקומו לא זכר. אבל במקומות אחרים זכר את הירושלמי כדבר אשר עיניו ראוהו ולא זר. וכן התוספתא לא היתה בכל עת לנגד עיניו יעוין פירושו על שבת (יז א ד"ה ניחא למ"ד): לא ידענא היכא עכ"ל. והוא בתוספתא (מכשירין פ"ב) ככתיב בתום' שם יעו"ש.

יעקב רייפמאן.

שאלות (מאת פלוני אלמוני) ותשובות (מאת החתום למטה).

א) שאלה: בהפלה יקום פורקן דעת לא אוכל מי הם: „דייני דבבא". אם הם דייני העיר אשר ישבו בשער. הלא בבא תרגום של: דלת ולמה לא כתבו. דייני דתרעא שהוא תרגום של שער? ועוד מסגנון התפלה נראה כי נסדרה בימי הגאונים ומסופק אנכי אם אז היה מקום המשפט בשער העיר*).

---

*) ג' כתי דינין היו שם אחד יושב על פתח הר הבית וכו' סנהדרין פ"ו: ורמה בנדרים ס"ו: הוה יתיב בבא בן בוטא אבבא וקא דאין דינא. הלשון של היקום פורקן מעיד על מקום חבורו בבבל, ועיין בבעל המאור לעירובין שגם בימי חז"ל היה המנהג לברך את הכנסת בכל שבת, ואולי נשארו לנו בהיקום פרקן שריד וזכר מנוסח ברכתם שאמרו שם.

המו"ל

תשובה: לכנוי: דיינא דבבא אין זכר כי אם בספרי הגאונים. יעוין תשובת ר' שרירא גאון המובאה בספר יוחסין: בשנת תתט"ו שכיב רבנא סמא בריה דרבנא יהודאי בסיון ואמרין בדיינא דבבא הוה וכו' וכו' מר רב יוסף הוה דיינא דבבא וכו' לא לקשי לך דיינא דבבא עכ"ל. ותשובתו המובאה בשו"ת הגאונים המכונות שערי צדק (ח"ב ש"ז סי' ל"ז) בכלל מומחא הוא רק ראש ישיבה או דיינא דבבא". ופירוש הגאון רב שמואל ב"ר חפני על התורה המובא בתולדותיו אשר להרכבי (צד 7). וכבר חברנו הספרות אשר נאמרו על אבינו דיינא דבבא מר חפני". אבל בשני התלמודים לא יזכר ולא יפקד הכנוי ההוא. וזה מורה למדי שהוא אך המצאת הגאונים. ועל הוראתו הנה בספר ערך מלין (ערך אב בית דין) כתוב: ובבבל לא היה אדם יכול לדון דיני ממונות רק אם קבל רשות מראש גולה, ואז היה נקרא בשם דיין וכו' ודיינים כאלה היושבים בשער־ לשפוט היו נקראים דיינא דבבא עכ"ל. ונראה מזה. כי פירש בבא שער ואין נפשי אל הפירוש הזה. כי למה זה התכנו אך הדיינים האלה על שם השער ולא כל המתיבתא וראש המתיבתא? ומלבד זה הנה ישיבת השופטים בשער העיר גם בימי הגאונים מוטלת בספק גדול כאשר כתב השואל. ולי קרוב לודאי שבימי הגאונים לא ישבו עוד השופטים בשער העיר. כי מלבד אשר אין זכר לזה בשום מקום נדע עוד ברור. כי מנהג ישיבת השופטים בשער העיר חדל עוד בימי הסנהדרין הראשונים וישבו אך בלשכת הגזית אשר היתה בבית המקדש. ובספר דור דור ודורשיו (חלק רביעי צד 12) כתוב; אחרי הגאון הגדול שבהם היה נקרא: דיינא די בבא. והוא משנה לגאון ונקרא גם: אב בית דין עכ"ל. וגם לזה אין נפשי. כי באמת דיינא דבבא לבד ואב בית דין לבד. הן כן נראה בעליל מתשובת ר' שרירא גאון המובאה בספר יוחסין הנ"ל. יעוין בה. כי רבנא סמא ומר רב יוסף יכונו אך בשם: דיינא דבבא. ומר אהרן יכונה אך בשם: אב בית דין. ור' שרירא אמר על עצמו ועל בנו רב האי: והוינא ההוא עדנא אב בית דין וכו' וסמכינהו להאי בננו באבות בית דין עכ"ל. והרב הגאון מוה' „אלכסנדר משה לפידות אב"ד בעיר רסיין כתב לי: אפשר דבגולה היו בשער שופטי הממשלה, ודייני ישראל היו יושבין בפתח המבוי מיוחד לישראל עכ"ל. וזה בלתי מובן לי היטב. ולי נראה לפרש „דיינא דבבא" בדרך חדש מאד. והוא כי הוא דיין המיוחד לדון דיני ממונות כהוראת: דיינא בכל מקום. יעוין ערך מלין (שם), ודבבא ר"ל דיני ממונות אשר כלם הם ערוכים בשלש מסכתות המכונות בשם: בבא והם: בבא קמא. בבא מציעא. בבא בתרא. והתכנה אפוא הדיין הנועד לדון דיני ממונות על שם המקור אשר ממנו ישאבו דיני ממונות. והכנוי הזה הוא לפי זה ע"ד הכנוי לגנאי „דיינא דמגסתא" שאיננו על שם המקום כי אם על שם הדבר אשר על ידו היא דן והוא הקערה שנותן לו בעל הדין ככתוב בשו"ת הגאונים המכונות שערי צדק (ח"ה שער ד' סי' ד'): וב"ד דמגסתא ב"ד של קערה כי כן מתורגם קערת כסף מגסתא דכסף כלוטר וכו' ומי שהביא קערה דנים לו עכ"ל. כן כנוי „דיינא דבבא" איננו על שם המקום רק על שם הדבר אשר על פיהן הוא דן והיא המסכתות המכונות בבא. ואל המלעיג על פירושי זה אומר אני; על כרחך שבקיה לקרא דהוא רחיק ומוקים נפשיה (פסחים נ"ט ב', נדה ל"ג א'). ויעוין ערוך (ערך שבק).

ב) שאלה: ראיתי ספר קטן: צל העולם מאיזה מחבר מקובל ומזכיר שם פלוסוף ביירגילא ומפליא גדל חכמתו עד רום שמים. ולפי דבריו חי לפני הדת הנוצרית. יודיעני נא מי הוא האיש הזה, ואיה ארץ מולדתו, כי אנכי לא ראיתי ולא שמעתי ממנו מאומה.

תשובה: על אדות ספר צל העולם כבר דברתי בהכרמל השבועי (השנה והנומער לא אזכור עוד). ושם גליתי. כי הספר הזה אשר הוא לפנינו בלשון עברית נעתק

מספר אחד אשר חברו כמר נוצר. הנקרא: אֶסאַנן בלשון צרפת. וכי מהספר המקורי יש ט"ו כתבי יד בעקד הספרים הגדול אשר בפאריז. וגם שערתי שם. כי למבראשונה היה שם הספר הזה בלשון עברית: „צלם העולם". ור"ל דמות ותבנית העולם והוא מתאים מאד עם תכונת הספר כמבואר לכל הקורא בו. וגם הוא מתאים מאד עם שמו בלשון צרפת. אך מסבה גלויה הסירו מדפיסים בוערים את אות המ"ם ממלת: „צלם". ועל ההשערה הזאת כתב ידידי החכם הגדול מו"ה „יהודה" המכונה „ליב דוקעס" איש פרעסבורג נ"י בהצופה להמגיד (שנה שלישית נו' 40 ד"ה „ביירגולא הפילוסוף") כדברים האלה: והנה לפני ימים לא כבירים הגיע לידי מכתב מהחכם החוקר וכו' ר' יעקב רייפמאנן נ"י. ובמכתבו הזה אשר בו רמיזות על ענינים שונים נמצאו איזו הערות על ספר „צל העולם". החכם הזה ישער. כי שם הספר היה: „צלם העולם". והמדפיסים החליפו אותו במלת „צל". והשערה הזאת נכונה. כי גם בלשון רומי נמצאו ספרים כאלה אשר שמם: „אימאַגאָ מוינדי" עכ"ד. ועל ארות: ביירגילא הפלוסוף אשר בהשאלה כתב ידידי זה שם: בספר: „צל העולם" (ח"ג שער ח') נמצאו דברים לא יאומן כי יסופר אשר אין הדעת סובלן ועל מצח השער הזה המלות האלה „במופתי ביירגילא הפילוסוף". והנה רבים יתמהו. כי נמצא פה שם המשורר הנכבד והמפורסם בכל קצוי ארץ „ווירגיליוס" אשר היה ברומי רבתי בזמן אויגוסטוס קיסר. והנה לזאת ראוי להעיר פה. כי בדורות אשר עברו בטרם נודעה ונתפרסמה חכמת היונים והרומים בעולם (דהיינו זמן מה לפני המצאת הדפוס) חשבו המשורר „ווירגיליוס" למכשף (שיריו לא נודעו רק ליחידי סגולה). והנה במאמר קטן כתוב בלשון איטאליאני אשר הוציא החכם (אשר לא מבני ישראל) „גראָססע" נמצאו כמעט הדברים אשר מזכיר בעל צל העולם. בהקדמת המאמר האיטאליאני אשר כתב החכם הנוצרי הנ"ל נזכרו כמה וכמה ספרים בלשונות שונות אשר בהם נמצאים דברים הנוגעים לענין הזה ומשם ידרוש הקורא החפץ לדעת יותר על הדברים האלה עכ"ל. ואם יהיה ד' עמדי אכתוב מאמר גדול ורחב ידים על ספר צל העולם ועל מעתיקיו מלשון צרפת ללשון עבר ואעביר כל דבר וכל ענין ממנו תחת שבט בקורת עזה ושנונה. ושם אגלה טעם שם: „צל" אשר יהודי גאליציען קוראים בו את המטבע: „קרייצער".

ג) שאלה. יודיעני נא בטובו מי הוא מחבר: „מסכת פורים". ואם הוא אשר באר היטב (א"ח סוף סי' תקצ"ו) מזכיר בש"ס: „מסכת שכורים". ומביא מספר דבר שמואל. כי אסור לקרא בו.

תשובה. מסכת פורים אשר יצאה פעם ראשונה לאור הוא מאת הרב החכם הגדול מו"ה קלונימוס ב"ר קלונימוס בעל ספר: „אגרת בעלי חיים וספר אבן בוחן. ובעל התשובה לר' יוסף כספי אשר יצאה פעם ראשונה לאור במינכען בשנת תרל"ט ועוד הרבה ספרים והעתקות מלשון ערבית ללשון עברית ואחרי כן יצאה מסכת פורים עם הרבה הוספות מבני בלי שם. ועל החכם הגדול ר' קלונימוס אתמה מאד. איככה הרשה לעצמו למשוך ידו את לוצצים ולבלות זמן מה בחבור ספר נקלה כמסכת פורים?

ד) שאלה: מי היה הראשון אשר ערב לבו לפרש מרכבת יחזקאל על עניני תכונת השמים וכסיליהם?

תשובה: חכמים רבים חשבו את הרמב"ם לראשון. יעוין ספרי החולקים על הפירוש הזה ונוהנים אותו לגדופים בספר: „האמונות" לר' שם טוב והדומים לו. והשבם ככה היה אך בעבור אשר לא ראו את הפירוש הזה כי אם במורה נבוכים להרמב"ם (ח"ג מ"א עד ח'). ואנכי לא כן עמדי. יען כי עיני הכהות ראו את הפירוש הזה עוד בספר „האמונה הרמה" להראב"ד הראשון אשר קדם להרמב"ם. יעוין שם (סוף המאמר הראשון)

*

ושלמה ע"ה למה שזכר תנועת הגלגל העליון הפועל הלילה והיום באמרו וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם (קהלת א' ה'). ואחר זכר תנועה גלגל המזלות ותנועת כוכבי לכת על קטביהם בצאתם אל הצפון והדרום וכו' ומי שיעיין בתחלת יחזקאל במעשה מרכבה ויביט אמרו ע"ה על הארבע חיות: דמות אדם להנה (יחזקאל א' ו'). ועוד אמרו: ודמות פניהם פני אדם ופני אריה מהימין לארבעהם ופני שור מהשמאל לארבעהם ופני נשר לארבעתם וכו' ואמרו: ובלכתם ילכו ובעמדם יעמודו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעומתם כי רוח החיה באופנים. מי שיבין אלה הדברים כלם יתבארו לו מהם דקדוקים לא נבארם אנחנו וכו' עכ"ל. וכל אשר עינים לו גם כי כהות הנה רואה בזה פירוש מרכבת יחזקאל על עניני תכונת השמים וכוכביהם ומזלותיהם וכסיליהם. אך הוא מגולה טפח ומכוסה טפחים. וקרוב מאד כי מן הספר הזה לקח הרמב"ם את פירושו והאריכו והרחיבו כדרכו בדברים הלקוחים מספרים אחרים.

ה) שאלה: בליל וביום שמיני עצרת נוהגים רבים וכן שלמים בארצנו לבלתי שבת בסוכה. ופליאה דעת מסני איככה ערבו את לבם לחלוק על הכתוב באר היטב בתלמודנו והלכתא מיתב יתבינן, ברובי לא מברכינן (סוכה מ"ז א')?

תשובה: לבלתי שבת בסוכה בליל שמיני עצרת כבר נהגו מקצת גדולי קדמונים. יעוין פרדס הגדול לרש"י (סי' קפ"ט): רבינו שלמה (הוא רש"י ז"ל) בליל שמיני ספק שביעי קידש בסוכה וישב בה. וגם למחר עשה כן. וכן עשה רבנו יעקב בן רבנו יצחק הלוי נוחו עדן. אחיו רבנו אליעזר ורבנו שמואל הלוי קדשו בבית ואכלו חוץ לסוכה. ולמחר ביום אכלו בסוכה וכו' ושאלתי את ר' יעקב לוי ואמר מתחלה היה אבי נוהג בספק בליל שמיני לקדש בבית ולאכול שם ולמחר בסוכה כדרך שעושין אַחי. אבל בזקנותו פעמים היה יושב בליל ספק שביעי בבית ופעמים בסוכה והן ולאו ורפיא בידיה. ור' אלכסנדרי העיד עליו [ר"ל על עצמו] שבתחלה היה נוהג לישב בבית בליל ספק שמיני ולמחר בסוכה. אבל חברו ר' שלמה ושאר רבותיו אמרו לו וחזר בו. וכן שניאור הלוי ישב בסוכה בליל שמיני ספק שביעי. וחולק על שאין יושבין ומביא ראיה מפסיקתא עכ"ל. ומחזור ויטרי (סי' שפ"ד) המובא בכרם חמד (מחברת שלישית צד 202) והרב ר' יוסף מקינון לא ישב בסוכה ליל שמיני עצרת עכ"ל ולחכמים אחרים היתה הישיבה אז בסוכה אין ולאו ורפיא בידייהו. וכן בטור (א"ח סי' תרפ"ח). הובא המנהג לבלתי שבת בסוכה ליל שמיני עצרת. וז"ל ויש נוהגין שלא לישן (בלי ספק צ"ל. לישב תחת: לישן. כאשר יוכיח הכתוב אחריו: וביום השמיני יושבין וכ"ה נוסח ב"י) בה בליל שמיני עצרת וביום השמיני יושבין בה. ואינו מנהג עכ"ל. וקרוב מאד. כי ביש נוהגין רמז בעל הטור אל החכמים אשר הבאתי למעלה מפרדס הגדול ומסחזור ויטרי. והנה מאד יגעתי למצוא דבר אשר בו אוכל להבחין בין יום ובין לילה ואדמה כי מצאתיהו. וזה הוא: בתוס' סוכה (ד"ה מיתב) כתוב: בלולב לא רצו לתקן כלל שיטלנו מספק לפי שהוא י"ט ומוקצה לטלטול ומינכרא מלתא שנוהג בו מנהג חול. אבל סוכה פעמים שסוכתו עריבה עליו ואוכל בה אפילו ביו"ט (צריך להוסיף מלת: „האחרון. וכ"ה ברא"ש) עכ"ל. והנה לשון „מוקצה לטלטול" מגומגם כמבואר לכל יודעי לשון. והכתוב בפי' הר"נ על הרי"ף „דבלולב איכא איסור טלטול" וכ"ה באבודרהם (סדר תפלות סוכה) תמוה מאד. הן אם יהיה חיוב ליטול הלולב בשמיני לא יהיה הלולב עוד מוקצה. כי דעת כל איש יהיה עליו ויהיה אפוא מותר בטלטול. וגם בלתי מובן הכתוב בתוס' ומוקצה לטלטול ומנכרא מלתא שנוהג בו מנהג חול". אצל „לפי שהוא מוקצה לטלטול? יחס מה יש בין שני הדברים האלה? על כן נ"ל ברור. כי תחת: ומוקצה „לטלטול". צ"ל: ומוקצה „לנטילה". ור"ל ומוקצה למצות נטילת לולב והוא מלשון: למצותה

איתקצאי (שם ס"ו ב' ועוד בהרבה מקומות). וכונת התוס' היא אפוא: נטילת לולב הוא מיוחדת ומוקצה אך למצוה. כי בלעדי המצוה אין דרך ליטלו בידו ולנענעו ובעבור שהיא מיוחדת ומוקצה אך למצוה מנכרא מלתא שהוא חושב את יום השמיני ליום חול אשר בו נוהגת מצות נטילת לולב וכבר קראהו: „חג העצרת", והוא כעושה בבת אחת שני דברים המכחישים זה את זה והעושה כן הוא כסיל ההולך בחשך. ויעוין שם למעלה: קשיין אהדדי. אבל הישיבה בסוכה איננה מיוחדת ומוקצה אך למצוה. כי לפעמים יושב אדם בסוכה בעבור שהיא עריבה עליו ולא מנכרא אפוא הסתירה אשר יש בין ענין סוכה וענין שמיני עצרת ולכן יושבים בסוכה גם בשמיני עצרת. והנה ערבות הסוכה היא אך על ידי הצל אשר הוא מחסה ומסתור מחום השמש ככתוב באבודרהם (שם) „שכן דרך בני אדם לישב בצל סוכה אפילו שלא לשם מצות סוכה". וכן כתוב בישעיה (סוף פרשה ד'). „וסכה" תהיה לצל יומם מחרב. וזה לא יתכן כי אם ביום אשר בו תזרח השמש וחום בכנפיה. אבל בלילה אין שמש ואין צל וניכר אז שהישיבה בסוכת הוא אך לשם מצות סוכה ודומה אפוא לנטילת לולב ולכן אין נכון לישב אז בסוכה. אך אפוא אורח החכמים הנ"ל שלא ישבו בסוכה בליל שמיני עצרת. והנוהגים לבלתי שבת בסוכה גם ביום שמיני עצרת אולי חושבים את הסוכות אשר בימינו לבלתי עריבות על יושביהן בעבור היותן אך כאהל רועי וכמלונה במקשה ובעת אשר נושב רוח קר יהקררו המאכלים ולא ינעמו עוד לחך. אולם באמת אין זה סבה מספקת לרחות בעבורה דין ערוך בתלמודנו אשר הוא חיינו ואורך ימינו. והרב הגאון מוה' „אלכסנדר משה לפידות" נ"י כתב לי ע"ז: על דבר שמיני עצרת יפה הערה ר"ת. דהנוהגין שלא לישב בסוכה בליל שמ"ע משום דמנכרא. דלא שייך צל בלילה. ואי למחסה מזרם וממטר עדיף בביתו, עיין סוכה ו'. אבל לצל טוב יותר בסוכה משום אוירא עכ"ל.

ו) שאלה: בפי' רש"י על התורה (במדבר ל"ו י"א) כתוב: מחלה תרצה וגו' כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן. ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן. ומגיד ששקולות זו כזו עכ"ל. וק"ל הלא בב"ב (ק"כ ע"א). יש שתי דעות חלוקות בזה. האחת אומרת. להלן מנאן הכתוב דרך גדולתן וכאן דרך חכמתן. והשניה אומרת: בנות צלפחד שקולות היו. שנאמר ותהיינה הויה אחת לכולן. והדעה השנית היא דעת תנא דבי רבי ישמעאל. ויעוין שם פי' רשב"ם על שתי הדעות ההן. ואיככה אפוא הרכיב רש"י את שתי הדעות השונות האלה והיו בידו לאחרים?

תשובה: בעיני רש"י ישרה אך דעת תנא דבי רבי ישמעאל. אם בעבור היותה דעת תנא. ואם בעבור אשר כעין דבריו אמר גם התנא רבי שמעון על ענינים אחרים. יעוין כריתות (כ"ח א'). ר"ש אומר כבשים קודמין את העזים בכל מקום יכול מפני שהן מובחרים מהן ת"ל ואם כבש יביא קרבנו לחטאת „מלמד ששניהם שקולין". תורין קודמין לבני יונה בכל מקום יכול מפני שהן מובחרין מהן ת"ל ובן יונה או תור לחטאת „מלמד ששניהם שקולין" עכ"ל. ותוספתא (סוף המסכת הזאת): ר"ש אומר בכל מקום הקדים בריאת שמים לארץ. ובמקום אחד הוא אומר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים „מלמד ששקולין זה כזה. בכל מקום הקדים אברהם לאבות. ובמקום אחד הוא אומר וזכרתי את בריתי יעקב וגו' „מלמד ששקולין זה כזה שלשתן. בכל מקום הקדים משה לאהרן ובמקום אחד הוא אומר הוא אהרן ומשה „מלמד ששקולין זה כזה". (מפה לקח רש"י את דבריו על פסוק הוא אהרן ומשה). בכל מקום הקדים יהושע לכלב. ובמקום אחר הוא אומר בלתי כלב בן יפונה ויהושע בן נון. „מלמד ששניהם שקולין זה כזה" עכ"ל. לכן בפרשת פנחס (כ"ז א') לא הביא רש"י כי אם דעת תנא דבי רבי ישמעאל. ואין ספק אפוא כי הדעה האחת המובא בלשון י"א היא אך הוספת אחד המעתיקים ע"פ פי'

*

הראב"ע ורש"י עצמו לא הביאה. ויש עוד נוספות רבות בפי' רש"י כאשר אראה בס"א אי"ה.

ז) שאלה: חנוכה ופורים גם שניהם מצות עשה דרבנן הם. ולמה א"כ על פורים חבר רבי מסכת שלמה ומחנוכה הניח ידו כלל ולא זכר אף דין אחד מדיניה?

תשובה: השאלה הזאת עצומה מאד ולא אוכל להשיב עליה כי אם על פי דברי הרמב"ם בפירושו על המשניות (מנחות פ"ה משנה א'). וז"ל והמשנה לא דברה על אלה המצות (ציצית ותפילין ומזוזה) דבר מיוחד לכל דיניהן עד שאהיה חייב לפרש אותן וסבת זה בעיני לפי שהיו הדברים האלו מפורסמים בזמן חבור המשנה והיו ענינים ידועים ונהוגים ביד כל העם פרט וכלל ואין ענין מהן נפלא משום אדם וע"כ לא ראה לדבר בהן כמו שלא הסדיר התפלה ר"ל נסחה ואיך יתנהג שליח צבור לפי שהיה מפורסם ולא חברו בזה סדור. אבל חברו ספר גמרא עכ"ל. וכן צ"ל. כי בזמן חבור המשנה היו כל עניני חנוכה מפורסמים וידועים ונהוגים ביד כל העם פרט וכלל ואין ענין מהן נפלא משום אדם ולא כן עניני פורים. וזכורני אשר בשכבר הימים ראיתי באחד מספרי דברי הימים כי יהודי סוריטאניא אינם יודעים כל מאומה מפורים וחנוכה ישמרו עד מאד. והגאון מו"ה „אלכסנדר משה לפידות" נ"י כתב לי כדברים האלה. מה שלא הוזכר במשניות דיני חנוכה נ"ל דבקושי התירו לכתוב תורה שבע"פ והיו פסקי פסקי. מתחלה סתימת המשנה בימי רבנו הקדוש. ואחר זה בימי רבינא ורב אשי חתימת התלמוד. והשאר היו נהוגין במגלת סתרים עד שלאחר זה הותר לגמרי לפרסם בכתב כל מה שתלמיד ותיק מחדש. ורבנו הקדוש לא הרשה רק מה שהוא לפירוש להורה שבע"פ, ומה שיש לו סמך בכתוב. או מה שהוא לסייג, כמו הלל, וברכות, ערובין, נטילת ידים, נר שבת, וסגלה (מחיית עמלק). אבל חנוכה שאיננו לא פירוש ואין לו סמך בכתוב, ולא לסייג, לא היה נהוג רק במגלת סתרים בבריתות דר"ח ודר"א, ושארא רק נרמזה במשנה ב"ק סוף פ"ו ואחריה הורשה לפרסמה בכתב בתלמוד עכ"ד.

הנ"ל.

דברי חכמים וחדותם.

א) (גיטין פרק הנזקין) ארבעים סאה קצוצי תפילין נמצאו בראשי הרוגי ביתר, ר' ינאי בשם ר' ישמעאל אומר שלש קופות של ארבעים ארבעים סאה, ולא פליגי, הא דרישא והא דדרעא (כפירוש רש"י או כפירוש הגר"א). עוד שם: ארבעה קבין מוח נמצאו על אבן אחת, עולא אמר תשעה.

הקורא המוקיר דברי חז"ל, אשר בהספור הראשון מקצוצי תפילין יראה איך התאמצו להעמיד את שני הנוסחאות, באמרם כי לא פליגי, יתפלא על הספור השני אשר בו לא אמרו כלום, בעוד אשר החלוק שבו הוא יותר מבהיל, כי איך יתכן לחלוק או לטעות בענין כזה מארבעה לתשעה? ובצדק ישאל האמנם פה פליג עולא כי לא ארבעה רק תשעה קבין מוח נמצאו על אבן אחת? — ולכן נראה לי כי גם בהספור השני נוכל לאמר כי לא פליגי, כי הא בביתר והא בירושלים, כי שם דף נ"ז יסופר כי בביתר הרג נבוזראדן מאתים ואחת עשרה רבו, ובירושלים הרג ארבעה ותשעים רבו „על אבן אחת", ועתה אם נאמר כי האבן אשר מצאו עליה ארבעה קבין מוח, היא היא האבן אשר הרגו עליה צ"ד רבו, לפי זה יעלה על קב אחד מאתים אלף

ול"ה אלפים, ועל ארבעה קבין תשע מאות אלף וארבעים אלף, שהם צ"ד רבו, א"כ על מאתים ואחת עשרה רבו שנהרגו בביתר יעלה תשעה קבין. — ולפי זה גם בהספור השני מארבעה קבין מוח, ועולא אמר תשעה, נוכל לאמר כי לא פליגי, כי הא בביתר, והא בירושלים.

ב) (מועד קטן דף כ"ה ע"ב) כי נח נפשיה דרבי אבהו אחיתו עמודי דקסרי מיא, דרבי יוסי שפעו מרזבי דצפורי דמא, דרבי יעקב אתחמיאו כוכבי בימּמא, דר' אסי איעקרו כל אלניא וכו'. פירש רש"י ז"ל שנשתנה העולם מרוב צער, וגם הרש"א בחא"ג כתב שכל הני שינויי דנתהוו בעולם ביום מיתת כ"א מהם מורה על מעלת המת וכו' עד כי ביום שמת נחשך היום קודם זמנו ונראו בו כוכבים כמו בלילה וכו', ע"כ. מאשר קשה מאד לאמר כי נשתנו באמת סדרי בראשית בפטירת כל אחד מהם, בעוד אשר לא נמצא כל זכר לדבר בכל קורות העתים מימים ההם, נראה לי לפרש בפשטות כי הם רק דברי המספידים, כי לעיל שם נאמר כי נח נפשיה דר' זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה וכו' ע"ש, וכן גם בכל הני מובן אחד להם, ובאו הדברים בגמרא בלשון קצרה, וכאלו היה כתוב: כי נח נפשיה דרבי אבהו פתח עליה ההוא ספדנא אחיתו עמודי דקסרי מיא, וכן בכולם פתח עליה ההוא ספדנא אתחמיאו כוכבי בימּמא, כי נח נפשיה דר' אסי פתח עליה ההוא ספדנא איעקרו כל אלניא וכו'. והגמ' סמכה על הקורא המבין שיבין מהמאמר הראשון על השאר.

שמעון פריעדענשטיין.

דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר.

מכל העמים הקדמונים אשר הכעיסו את ה' במעשיהם ותועבותיהם הנוראות — אחד הוא עמלק אשר צוה ה' למחות את זכרו מתחת השמים, ותחת אשר על שבעת העמים נאמר: לא תחיה כל נשמה, אשר המובן מזה הוא להמית מהם רק את האדם אשר נשמה באפו, הנה על עמלק נאמר: מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים, מלחמה לה' בעמלק מדור דור, ושנוי במשנה התורה: זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח! — וכבר כתבתי בספרי „חקות ישראל" (צד 14) כי מפני זה האריך הנביא שמואל ואמר: לך והכיתה את עמלק והמת מאיש ועד אשה משור ועד שה מגמל ועד חמור, ולא אמר „לא תחיה כל נשמה" כלשון מחוקקנו הקצרה והנמרצה? כי על שבעת העמים היה הצווי להמית מהם רק את האדם אשר נשמה באפו, והבהמה עם כל יתר השלל להחיות להם, ועל עמלק נצטוו למחות את זכרו, שלא תשאר פרסה, ולא יאמרו זה הוא משלל עמלק, ואלו אמר שמואל לא תחיה כל נשמה היה במשמע רק האדם לבד. והנה בשומנו על לב על מה שנא ה' ככה את עם עמלק, מה חרי עליו האף הגדול הזה, הלא ידענו מעשי שבעת העמים כי לא היו כמוהם לרוע, כי כל תועבה לא נבצרה מהם, וכבר העיד עליהם הכתוב (דברים י"ב) כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם, גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם, גם — לרבות אבותיהם ואמותיהם, א"ר עקיבא אני ראיתי עכו"ם אחד שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו, ובכל זאת לא צוה ה' למחות את זכרם, ורק על עמלק נגזרה הגזרה הזאת? — הדבר הזה יאשר ויקים את אשר ספרו לנו חז"ל ע"ד עמלק, כי עשה אכזריות נוראה לישראל אשר הכעיס בה את ה'

יותר מכל העמים הקדמונים, והיא, כי בא פתאם על ישראל ברפידים בעת היו עיפים ויגעים, ויזנב בהם את הנחשלים אחריהם, מה עשה, חתך מילותיהם וזרקן כלפי מעלה, והיא באמת אכזריות נוראה ומתועבה אשר לא עשה כמוה האדם לאדם בכל מלחמה, ובעד התועבה הגדולה הזאת אמר ה' אל משה: כתֹב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים וגו'. נראה כי צוה אותו לשום זכרון גם לאכזריות עמלק ההיא, ולא רק לספר מלחמת עמלק, כי לזה לא היה מצוה אותו ביחוד לכתוב זכרון בספר, כאשר לא מצינו שצוה אותו ביחוד לכתוב מלחמות סיחון ועוג וכדומה, והם באו בתורה, אבל צוה אותו לרמז גם אכזריותו, וכן גם עשה משה, כי בספר משנה התורה כתב: זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך וגו' ויזנב בך כל הנחשלים אחריך, ובמלת ויזנב רמז פרטי מעשה עמלק, כבאור חז"ל: „מכת זנב". — אולם מלבד הרמז הקטן הזה אין בתורה עדות אחרת על מעשה עמלק ההוא, ומי יאמר לנו כי כן עשה עמלק באמת? אם לא שנאמר כי היתה זאת קבלה אצל חז"ל, — אבל דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, ומה שהודיע לנו משה ברמז, באר לנו שמואל הנביא מפורש, כי בשמואל א' יסופר, כאשר הביאו אל שמואל את אגג מלך עמלק חי, אמר שמואל אליו: כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך. וכבר עמדו המבארים על הכתוב הזה ולא הבינו על מה אדניו הטבעו, כי הלא לא מצינו בכל ספר שמואל שהרג אגג מלך עמלק איזו נשים, אבל באמת לפי דעתי, כוון שמואל למעשה עמלק ברפידים, והזכיר לו מעשה אכזריותו לישראל, אשר בעד זה נקם עתה נקמתו, כעדות הכתוב שם בשמואל: כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל בעלותו ממצרים, ואמר לו: כאשר שכלה נשים חרבך, ר"ל כאשר עשית נשים—שכולות, כי בהרגו את הזכרים באכזריות נוראה כזאת הלא עשה את נשותיהם שכולות, כן תשכל מנשים אמך, כי אעשה גם את אמך מיתר הנשים שכולה ממך, והכתוב הזה עד נאמן על מעשה עמלק ברפידים שהיה כפי שספרו חז"ל.

הנ"ל

על אחת התקנות הקדמוניות.

ישנן הלכות קדמוניות רבות שהן נראות כדברים בלי הגיון, בענינים שאין להם שחר, והוא רק בשל חסרון ידיעת תולדות התפתחותן ודרכי השתלשלותן. ואמנם לפעמים יש אשר המצא יד הבינה ביסודותיהן ובחלקיהן לבא עד חקר משפטי ההגיון שהן בנויות עליהם. כי הנה כלל גדול הוא, אשר בכל תקנותיהם היה לבתי הדין הטעם לקו ושקול הדעת — למשקלת; ולולא שהיה להן כח רוחני איתן אז לא היו מכות שרש בעם ולא היו יוצאות לפעולות לעולם.— תקנה כזאת היא תקנת ערובי חצרות ושתופי מבואות. על פי ההשקפה שמשקיפים עליה איננה בלתי אם תחבולת הערמה להטות מאיסור הוצאה מרשות יחיד אחת לחברתה. לאמר כי על ידי שמאכלות בני החצר הם מעורבים ומונחים בצל קורה אחת — על כן מרמים כאלו היו בעליהם נמצאים ברשות אחת, וזה הוא באמת זר ומוזר! וכבר היו לפי הנראה, בימי התנאים מפקפקים בתקנה הזאת (יעיין ערובין פ"ג מ"ב).

ואולם באמת נכון הוא כי החקה הזאת נוסדה בטעם ובדעת; ואמנם נראה כי היא שריד ממנהג שהיָה לפנים בישראל, כי מדי שבת בשבתו היו השכנים משתתפים יחדיו

לעשות משתה; וביָמים ההם אשר חזון הכספים לא היה נפרץ הרבה, היה כל אחד נותן את חלקו בדברים העצמיים. והמנהג הזה נשאר לחק, וגם אחרי אשר נכחד ברבות הימים — נשארה החקה במקומה. — (והתקנה הזאת מתאמת אפוא לתקנת הקדוש על היין שהיא גם כן מנהג שנהגו העם [יעוין ברכות לג א] לשתות יין בימי השבתון לשמחת היום והמנהג הזה היה לחקה; וענין ברכת הקדוש היא טפלה לעצם המעשה כשאר כל המצות אשר ברכותיהן אינן מעכבות אותן). — ועל פי זה יתכן הגיון הדבר אשר אמרו לאמר: „שלמה תקן ערובין ונטילת ידים" (ערובין כא ב) — כי הנה בימי המלך שלמה התיפו והתעדנו חיי העם, אז החלו לרדוף אחרי הנעימות ואחרי התענוגות, אז החלו לאחוז במסחר ידם ומלאכת המחשבת התפתחה אצלם, ובכלל צעדו קדימה בדרך ההתפתחות: וכן נהיה בימים ההם שלום לעם מחוץ ומבית ויחיו חיי שלוה ונחת — „שמחים וטובי לב". כי על כן שלשלה המסורה את תקנת השתוף ונטילת הידים אשר יסודתן בדרכי הנעם ובנתיבות הנמוס — עד העת ההיא ואמנם התקנה הזאת — תקנה קדמוניה היא.

וכן אמר ר' יהושע בן לוי. „מפני מה מערבין בחצרות? מפני דרכי שלום. מעשה באשה אחת שהיתה דבוקה לחברתה ושלחה ערובה ביד ברה — נסבתיה גפפתיה ונשקתיה. אתא ואמר קומי אמיה — אמרה: הכין הוית רחמה לי ולא הוינא ידענא; מתוך כך עשו שלום. הדא הוא דכתיב: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום" ירושלמי ערובין פ"ג ה"ב; פ"ז ה"ט). והנה המעשה הזאת היא רק תולדה צדדית ועקרית מן התקנה ולא יתכן אפוא לאמר, אשר בשל המקרה הזה נתקנה בתחלה. ואמנם נראה כי כונת ריב"ל היא לאמר, אשר יסוד משפט הערוב הוא בדרכי החברה והדעות (כאשר אמרתי) והספור ישתמש רק בתור ציור אילוסטראציאן לעצם החזיון, איכבה קרב המנהג הזה את השכנים איש לרעהו להביא שלום ביניהם. ולפי הנראה אומר הירושלמי לפרש בדברי ר' יהושע את דברי המשנה: „לא אמרו לערב בחצרות אלא שלא לשכח את התינוקות" (עירובין פ"ז מ"ט). והמפרשים פרשו את הדברים האלה לאמר: לא אמרו לערב בחצרות" — במקומות שכבר ישנם שתופי מבואות.

על פי כל הדברים האלה יתכן להוציא משפט כי מנהג שתוף החצרות והמבואות הוא שהמריץ את החכמים לאסור את ההוצאה מרשות יחיד אחת לרעותה — בתור גדר לבלי ישבת המנהג היפה הזה מקרב הארץ, ובתור ענש על האנשים אשר יזידון לעבור עליו.

ישראל ברלין.

אספת אמרים.

א) הרב הגאון סדר הדורות בע' רב נחמן האריך להביא ראיות הרבה מסוגית הש"ס לדעת התוס', דרב נחמן סתם הוא רב נחמן בר יעקב ולא רב נחמן בר יצחק יעו"ש, ואנכי מצאתי עוד ראיה לזה מסוגית הגמ' בקדושין ד' י"ט ע"א. אמר רבא אמר רב נחמן אומר אדם כו' מדר' יוסי בר יהודה כו' יעו"ש. ואם רב נחמן סתם הוא רב נחמן בר יצחק, הא אמר שם בסוגיא דלעיל דגם לר' יוסי ב"ר יהודה מעות הראשונות לקדושין ניתנו (ואגב אעיר למ"ש הח' ווייסבערג במאמרו „מחלוקת נושנת היא" (מכ"ע „היום" עלה ס"ט משנת 1887) לענין רב נחמן שהיה אצלו גאות יותר משמיני שבשמינית כו' יע"ש, שכן יורו הרבה מאמריו בש"ס והיא: לאו מעליא האי שמעתא דהא אנא

כו' (עירובין ס"ד) אנא אמינא ולא איכפת לי (תענית ה') אי לאו תורה כמה נחמן בר אבא איכא בשוקא (קדושין ל"ד. ומה שרצה הגאון בעל מלוא הרועים בס' בית ועד לחכמים ע' רב נחמן אות א' להוכיח מזה המאמר דסתם רב נחמן הוא רב נחמן בר אבא לרעתי אין שום ראיה מזה כי פירוש „בר אבא" הוא „בר אבי" ולו היה שם אביו של רב נחמן „אבא" לא היה רב נחמן קורא אותו בשמו העצם) אנא ושבור מלכא אחים בדינים (ב"ק צ"ו) כגון אנא דן דיני ממונות ביחיד (סנהדרין ה') כגון אנא חכם (בכורות ל"ו) וכן יורה מה שאמר (מגילה כ"ח) הכי ניספדיה? הי צני דמלי ספרי דהסר (יעו"ש ברש"י) עד שמסדר הגמ' אמר ע"ז תא חזי מה בין תקיפי דארעא ישראל כו' יעו"ש].

ב) שם ח"א (ג"א שי"ם כ' ש"ק אמו היתה נקראת שמרעם וכ"נ במ' אהרי מות והעיר על זה הסה"ד „לא מצאתי שם" וליאה בעיני איך לא הבין כי ט"ס הוא בשה"ק וצ"ל „אשתו" במקום אמו בפרשת מצורע במקום אחרי מות כי כן הוא ברבה ס"פ מצורע (וע' באס"ר פ"נ ותנחומא סוף ויקרא) וידוע שס' שה"ק מלא טעותים:

ג) שם אות ש' לא ידעתי מעשה דר' שלום ובליקוטי תורה מהאר"י הושע סי' ט' עה"פ באו ימי הקפירה יבאו ימי השילום הובא המעשה דר' שלום יעו"ש.

ד) בס' יוחסין ד' י"א עמוד ג' (ווארשא תרל"ה דפוס נאלרמאן) ובתוס' בריש חולין נראה שיש להתלמוד כוונתו על מש"ש בתוס' ד' ז' ע"ב, אך מי אמר לו שכוונתם היא על תלמוד בבלי, הלא מצינו זאת בירושלמי שקלים ד' ח' ע"ב: ולהדיא אי' בתוס' שם במס' שקלים ובמס' דמאי בירושלמי ותיבות בירושלמי קאי על תרווייהו.

ה) שם ד' כ"ב ע"ב ורפב"י כו' היה חתנו כו' ובזוהר נראה שהיה חותן ר"ש והגיה ע"ז הגאון יעבץ שכן הוא בשילהי אידרא רבא (נשא קמ"ד ע"ב) איברא במ"א נראה שר"א ברשב"י היה חתנו של רפב"י והגאון יעב"ץ לא הראה לנו המקום בזוהר איה הוא אך מצאתי ההיפך מזה בזוהר בלק ר' פנחס אזל למיחמי ברתיה אמיה דר"א ומלבד זה מצינו עוד בזוהר פ' בראשית ובהקדמת הזוהר ד' ה' ע"א וברבה פ' כי תבוא שר"א ברשב"י היה חתן ר' יוסי בן לקוניא ע"ש.

ו) שם ד' מ"ד ע"ב אמר ש"ש ומנין ידע המחבר שהיה קצר? ויש לומר דבנדרים פ"ו כו' ובמ"כ הרש"ש נעלם ממנו שכ"כ המחבר בעצמו בד' נ"ה ע"ג. ובפ' הנודר אמר שהיה קטין הגוף ופ' הנודר הוא פ"ו דנדרים.

ז) כוזרי מאמר ראשון סי' צ"ח והמשנים ובאר הח' ר' דוד סלוצקי שהוא מלשון לחם משנה (שמות ט"ז כ"ב) ושכח שתיבות המשנים בעצמו לשון הכתוב בשמואל א' ט"ו ט'. ודברי הימים א' ט"ו י"ח יעו"ש.

ח) שם מאמר שני סי' ב' ומים אחדים וע' באור רד"ס ודבריו דחוקים ויותר נראה שט"ס היא בכוזרי וצ"ל וימים אחדים והוא נכון מאד יעו"ש.

ט) שם מאמר שלישי סי' ס"ה והיא ר' ישמעאל של היכלות והכרת פנים ומעשה מרכבה ע' באור רד"ס ודבריו דחוקים. והנראה לי בזה שהיה ביד המחבר איזה בריתות או מדרשים מכונים בשם הכרת פנים מעשה מרכבה ומיוחסים לריב"א כה"ג, ונאבדו מאתנו ברוב הימים.

י) ברש"י (שמות י"ח כ"א) נדפס הג"ה אחת המתחלת מה שפירש"י על כל השרים כו' יעו"ש וע' בתנחומא פ' משפטים אות ז' שהקשה זה המדרש מאי קמ"ל? דשרים מלגיו כו' יעו"ש ונראה שמבעל הג"ה זאת נעלם המדרש הנזכר.

יא) בברטנורא על התורה (שמות ב' ב') פרש"י כשנולד נתמלא הבית כולו אורה וקשה מנא ליה? וי"ל כתיב הכא ותרא אותו כי טוב הוא כו' יעו"ש. ושכח שכ"ז הוא

מדרש רבה (שמות פ"א) ותמרא ערוכה בסוטה ד' י"ב יעו"ש. (לזה העירני ידידי המשכיל שמואל אירין מהאראדאק דוויטעבסק).

יב) ברש"י (עירובין ד' נ"ו ע"ב) ד"ה ספני שמפסיד כו' צריך לחת טבלא של אלף ותכ"ח על אלף ותכ"ח כו' וע' בהגהות הב"ח שלפי דבריו צריך להגיה לקמן ברש"י שבצ"ל תנם על אלף ותכ"ח וד' חומשין יעו"ש. וגם אם נגיה כן לא יהיה החשבון מדוקדק כי אז צריך להיות האלכסון יותר על אלפים עם $\frac{8}{25}$ כמובן להמדקדק בזה. ויותר נראה להגיה ברש"י שבצ"ל אלף ותכ"ח וד' שביעית על אלף ותכ"ח וד' שביעית שאז שני חומשין סזה הוא תקע"א אמה עם ג' שביעיות ($571\ \frac{3}{7}$) צא וחשוב לזה הספפר אלף ותכ"ח אמה עם ד' שביעיות ($1428\ \frac{4}{7}$) ואז יהיה אלפים אמה במכוון ודו"ק.

יג) במגן אברהם (או"ח סי' פ"ד סק"ג) וי"א כדי הילוך ב' אמה והיא חלק ס"ז משעה בקירוב ולפי חשבון מדוקדק הוא נ"ד רגעים כי מהלך אדם בינוני ביום שהוא י"ב שעות היא עשרה פרסאות שהם מ' מילין, חלוק י"ב שעות שהם 720 מינוטין על 40. ויהיה לך 18 מינוט לכל מיל ומיל הוא אלפים אמה וא"כ הילוך אמה היא $\frac{18}{2000}$ מינוט והילוך מאה אמה היא $\frac{1800}{2000}$ מינוט שהיא $\frac{9}{10}$ מינוט שהוא נ"ד רגעים במכוון — והמחצית השקל כתב על דברי מ"א אלו „שלמאן דחשיב שיעור מיל שני חומשי שעה הוי מאה אמה שיעור חלק חמישים משעה בקירוב" וע"פ חשבון מדוקדק הוא ע"ב רגעים כי שיעור מיל שני חומשי שעה היינו 24 מינוט. ומיל הוא אלפים אמה, א"כ הילוך אמה הוא $\frac{24}{2000}$ מינוט. והילוך מאה אמה היא $\frac{2400}{2000}$ שהיא $\frac{12}{10}$ מינוט שהיא ע"ב רגעים במכוון — ודו"ק.

יד) בט"ז (יו"ד סי' י"ח סק"ח) הביא מ"ש בלבוש „דהשוחט לאחרים ואח"כ נמצא הסכין פגום דחייב לשלם ההפסד דמזיק בידים הוי" והט"ז השיג עליו יעו"ש. וכולם לא ראו באגרת הרמב"ם (או שלא נדפס הספר הזה בימיהם) ששאלו להרמב"ם שאלה זו והשיב „חייב לשלם" והוא כהלבוש ואחריו הש"ך בסקי"ט ולא כהט"ז שהשיג בזה על הלבוש.

טו) בחדושי רעק"א (יו"ד סי' ס"ט אות ל"ב) „אינו מדוקדק דגם במנוקב אסור" ולא ראה שכבר עמד בזה הפמ"ג במשבצות סקל"ב וצדד דאפשר במנוקב מותר משום דדם מישרק שריק.

טז) במטה אפרים (סי' תקפ"א סק"ח) „וביה"ר שלפני אמירת תהלים ראוי לדלג מלות „בהם שבעים שנה" וע"ש באלף למטה. ואני אומר שאינו כדאי לשבש כל הנוסחאות כי באמת בקשתינו שימלא שבעים שנה באופן שלא יהי' שום רגע לבטלה כ"א הכל להשם ית'. וכמ"ש בזוהר פרשה ויחי עה"כ ויקרבו ימי ישראל למות, וזהו הלואי שיקוים בנו אפילו אם נחיה מאה ועשרים שנה.

יז) בס' שם הגדולים החדש ח"א אות פ' סי' ל' כתב על הרב פנחס אליהו בעל ס' הברית שמת בשנת תקס"ב, וטעה בזה כי בספר הברית ח"ב מאמר י"ב פ"ט כתב שכבר יצא אלף וז' מאות ול"ט שנים מחורבן הבית. והחורבן היה בשנת ת"ת וכ"ח לאלף הרביעי צא וחשוב ותמצא שכתב זה בשנת תקס"ז והיא מן ההוספות שהוסיף בהוצאה שניה כי ההוצאה הראשונה היה בשנת תקנ"ז וכמ"ש בהקדמת המחבר. ואולי ט"ס נפל בשם הגדולים וצ"ל תקע"ב.

יח) בכנסת ישראל תרמ"ז צד 214 הביא מ"ש במשלי יהושע קאפ' ל"א מ"ג במספר ילידי הכילות גם עשק וגזל, והעיר ע"ז אשר חכמים בחכמת הנפש יעידו כי רוב הכילים אינם אנשי חמס ולא ישלחו בעולתה ידיהם. אבל עוכרים הם רק את שארם"

וע' סוטה מ"ח ע"ב משרבו צרי עין רבו טורפי טרף, ופרש"י גולנים ומאמרם זה יתן צרי לדברי החכם שטיינבערג במשלי יהושע.

יט) ע"ד מכתב הפילוסוף אריסטוס להמלך אלכסנדר.

הרב ר' גדליהו בן יחיא ז"ל בספרו שלשלת הקבלה הביא מכתב אחד מה ששלח הפילוסוף אריסטוס להלמידו אלכסנדר מוקדון. ורבים מהתורנים יאמינו בו והעתיקו אותו בספריהם, כמו הגאון סדר הדורות והרב מצרף לעבודה ובס' רחמי אב ועוד ספרים. בעל ס' לב העברי שש בו כמוצא שלל רב ועשה ממנו מטעמים כאשר אהב. אמנם כאשר שמתי עיני בענין זה ראיתי כי יש להטיל ספק באמתת המכתב הזה, ומלבד שאין ולסמוך על ס' שלשלת הקבלה המוסכם לספר מלא הזיות וטעותים, כאשר יעידו עליו כסה גאוני וחכמי ישראל המפורסמים, הרב יש"ר מקאנדיא כתב עליו (הובא בהקדמת הסה"ד) ר' גדליא בן יחיא כתב כו' אין מביאין ראיה מן השוטים כו' שקלקל חבורו בכזבים הרבה עד שהאמת שבתוכו אינה ניכרת, והרב חיד"א כתב עליו (שה"ג ח"א אות א' סי' ט' — הוצאת בן יעקב) שבעברו איזה דפים משלשלת הקבלה לא יכול להתאפק והתוה תו בגליון תיבה אחת כגון להד"ם, אין זה אמת ליתא.

והחכם מהרי"ט צונץ בתולדות ר"ע מן האדומים כתב עליו וראש הגרים ר' גדליה בעל השלשלת כו' (ע' בהקדמת החכם רשב"ה להעתקת ספר תולדות רש"י מהרי"ט צונץ) והחכם ר"א כרמולי בר"ה לבני יחיא כתב עליו „אל הפנו אל שטי כזב של בעל שלשלת הקבלה אשר אביו ואמו לא ידע ובית אבותיו לא הכיר ועוד שם בצד 57 רבו כמו רבו הבלבולים והשנוים בחבור זה, השקר והכזב בו יפגשו כמעט בכל דבר ודבר (ע' השחר שנה שביעית צד 726). והנה מלבד כל זה יש לי להביא ראיה מוכחת שלא כתב אריסטוס המכתב הזה, שהרי כתוב שם בסוף ולא כתבתי לך זאת קודם זה הזמן כדי שאם תכעום עלי והיתה עושה לי רעה ידעתי כי קודם שיגיע לך כתב זה אהיה מת מושכב בארון, שלום מאת מלמדך אריסטוס ההולך לבית עולמו לתלמידו אלכסנדר המלך הגדול" ויראה מזה שאריסטוס מת קודם אלכסנדר כי לו ידע שלא ימות תום"י לא היה כותב מכתב זה. ובס' צרי היגון לקדמון אחד (הס' צרי היגון מיוחס לר' שם טוב בר יוסף אבן פלקירא בעל ס' המבקש, שהיה בראשית דמאה הראשונה לאלף הששי, ע' שה"ג ת"ב אות צ' סי' ל"א. אות ה' סי' ע"ב) מצאתי מכתב אחד מה ששלח אריסטוס לאמו של אלכסנדר לנחמה על פטירת בנה אלכסנדר המלך. וכ"כ בכל ספרי הדורות שאריסטוס חי אחר מיתת אלכסנדר כ' שנה, היינו שאלכסנדר מת בשנת תנ"ד ואריסטוס מת בשנת תע"ד. [ומ"ש החכם ר' דוד סלוצקי בקונטרס קרית ספר ע' אריסטוס שהוא מת בשנת תל"ח, ובטעות הוא בש"ה וצ"ד תע"ד לא ידעתי מאיזה מקום לקח דבריו אלה ואפשר שלפי חשבונו מת אלכסנדר בשנת תי"ח, ומסכים לדעתם שאריסטוס חי כ' שנה אחר מיתת אלכסנדר] וביותר תמיהני על הגאון בעל סדר הדורות שהוא בעצמו כתב ג"כ שאריסטוס חי אחר מיתת אלכסנדר כ' שנה ואיך הביא אחרי זה את המכתב הנזכר הסותר לזה, ובפרט שהוא ידע שהס' שה"ק מלא טעותים וכזבים, וכמו שהביא בעצמו בהקדמתו מה שכתב עליו הרב יש"ר מקאנדריא.

כ) ישוב קושית הר"י אברבנאל על הרמב"ם במורה נבוכים פרק ל"ב מראשון — כתב הרמב"ם במורה נבוכים חלק ראשון פרק ל"ב ובזה הענין נאמר דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו, וכן הביאוהו משל על אלישע אחר, ומה נפלא זה המשל שדמה החכמה כמו שאמרנו, וזכר הערב שבמזונות כו' עכ"ל. והר"י אברבנאל בפירושו העיר ע"ז בשאלה הט' בזה הלשון „הפסוק הזה לא הביאוהו חז"ל כי אם על בן זומא, ראה המאמר במס' חגיגה פ' אין דורשין (ד' י"ד ע"ב) התחלתו — ד' נכנסו לפרדס ואלו הן

בן עזאי ובן זומא ואלישע אחר ור' עקיבא — ושם נאמר — בן עזאי הציץ ומת עליו הכתוב אומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. בן זומא הציץ ונפגע עליו הכתוב אומר דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו ולכן כתב ע"ז האברבנאל בפתרון השאלה הט' בזה הלשון „זה שאמר הרב משל על אלישע אחר הוא כשגגה היוצאת מלפני השליט ועם היות הרב המורה אב בתלמוד עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, עכ"ז עבר הקולמוס ובשגגה אמר שדרשו זה על אלישע אחר, והאמת הוא שהפסוק הזה יאות לדרוש הכלל" עכ"ל. והנראה לי בזה שהרמב"ם לא שגה פה כלל. והאמת הוא שהפסוק הזה יאות לדרוש הכלל, וע"כ לא כתב הרמב"ם „ועליו נאמר דבש מצאת" שהיה הכוונה על אלישע אחר שהובא שם במורה קודם זה המאמר, אך כתב ובזה הענין נאמר דבש מצאת, והכוונה שבזה הענין אמרו שם בגמ' דבש מצאת, ואף כי לא על אלישע אחר נאמר זה, ומ"ש הרמב"ם „וכן הביאוהו משל על אלישע אחר" אין הכוונה כלל על זה המאמר מן דבש מצאת, כי איך יכנה זה הרמב"ם בשם משל הלא דרוש הוא ולא משל, אך כוונת הרמב"ם על מה שאמרו שם בגמ' „ר' מאיר רמון מצא תוכו אכל קליפה זרק" ומאד נכון מה שטפסיים ע"ז הרמב"ם „ומה נפלא זה המשל שדמה החכמה במאכל" ובאור זה ברור ואמתי בדברי הרמב"ם ז"ע.

צבי הירש ליעוין מהאראדאק דוויטעבסק.

תעלומות עין.

הערות וחידושים על ס' דקדוקי סופרים:

א) בהקדמה למסכת ברכות דף ע"ט ע"ב בהערה עה"ג כ': וכן הדפיסו המה חידושי הרשב"א למנחות והוא טעות: עכ"ל. גם אנכי הבאתי ראיה מוכרחת שחידושים הנ"ל מיוחסים בטעות להרשב"א ז"ל. שהרי בחידושים הנ"ל (דף ל"ח ע"ד בדפי הספר) כתב וז"ל: ע"כ נ"ל שיטת רבנו תם עיקרית והמנהג שאנו נוהגים לברך שתי ברכות עיקר עכ"ל. ובשו"ת הרשב"א סי' קנ"ו כ': שמנהג מקומו כהרי"ף ורש"י ז"ל לברך ברכה אחת ע"ש. ואיך יסתור הרשב"א א"ע במנהג מקומו מן ההיפוך אל ההיפוך. ועל כרחין צריך לומר שהחידושים למנחות אינם להרשב"א ז"ל. ומבטלין האחד החידושים הנ"ל מפני השתים המה שתי תשובות הרשב"א ז"ל היינו סי' קנ"ו וסי' תת"ת שהסכים להרי"ף ורש"י ז"ל ע"ש. [ומ"ש בסי' תתע"ד שפסק כר"ת. התשובה ההיא איננה להרשב"א ז"ל רק היא תשובת הר"ם מרוטנבורג כמ"ש בס' ארצות החיים סי' כ"ה בהמאיר לארץ ס"ק ל"ח. ובהשמטות בסוף ס' העיטור (ד' ווילנא תרמ"ה) ח"א דף פ"ז ע"ג אות ס"ב ע"ש היטב. ובס' מעין הברכות על הירושלמי מס' ברכות פ"ב ה"ב הארכתי בזה הרבה בס"ד]. גם הג"מ ר"י עטלינגער ז"ל בשו"ת בנין ציון החדשות (ד' ווילנא תרל"ח) בחידושיו לפרק כל הבשר דף קט ע"א בתוס' ד"ה הלב. הוכיח ג"כ כי החידושים הנ"ל למנחות אינם להרשב"א ז"ל עש"ה:

ב) במס' ברכות פ"א (דף כ"ח ע"א בדפי הספר) כתב: בב"נ ליתא. והגרסא רב יוסף א' מלך קדוש ומלך משפט רבא א' המלך הקדוש כו' והלכתא כרבא. ונראה דגרסא משובשת היא דבזה לא נחלקו מעולם אי אמרינן מלך קדוש וכ"מ מדברי ראשונים.

עכ"ל. אמנם לדעתי אינה משובשת וגרסא זו מצאתיה לחד מן קמאי דקמאי והוא בהלכות גדולות (ברכות פ"ה דף וא"ו ע"א דפוס ווארשא) במימרא דר' יוסף מלך הקדוש מלך המשפט. וכן הגרסא במלחמות (ברי"ף ד' ווילנא דף י"ב רע"ב) רק במלחמות הגרסא כן בדברי רבה ע"ש. ומ"ש בר"ם כי במאור ובמלחמות הגרסא ר"י אמר. האה"ק והאל המשפט ליתא כן במלחמות. והרב ד"ם ראה כן בראש דברי המלחמות שהעתיק כן מדברי בעל המאור ע"ש. אבל בגוף דברי המלחמות אין הגרסא כמ"ש במאור. שהרי המאור גורס בדברי רבה ה„מלך" הקדוש ה„מלך" המשפט. והרמב"ן גורס בדברי רבה „מלך" הקדוש „מלך" המשפט. וכמ"ש בה"ג ובב"נ. רק דבזה מחולקים בה"ג ורמב"ן עם גרסת הב"נ. שהב"נ גריס כן בדברי רב יוסף. ורמב"ן גורס כן בדברי רבה. וגם הב"נ גורס מלך „קדוש" ומלך „משפט". ובה"ג ורמב"ן גורסים מלך „המשפט" מלך „הקדוש" עש"ה. ועמ"ש במעדני יו"ט סוף פ"ק דברכות עש"ה. ודו"ק היטב שקצרתי בזה:

ג) שם דף כ"ט ע"א כתב: (דכתיב וראיתם כו' דכתיב ועשו כו' דכתיב אשר כו') וכן ליתא בב"נ ובאה"ת ובילקוט וכ"נ מרש"י שלא היה בגרסתו שהביא מעצמו הקרא המאוחר ועשיתם את כו'. והוא באמת פי' יפה יותר מפסוק וזכרתם כו' המובא לפנינו דכאן הוא זכירה ועשייה שהוא עול מצות עכ"ל. ותמיהני מאד הא בפסוק וזכרתם ישנו ג"כ זכירה ועשייה שהוא עול מצות שהרי הפסוק מסיים „ועשיתם אותם" וזה קאי על מה דקאמר לפני זה „וזכרתם את כל מצות השם". וע"ז מסיים „ועשיתם אותם". ואף דהגמ' לא קאמר רק עול מצות דכתיב „וראיתם אותו וזכרתם את כ"מ ה'". מ"מ כוונת הגמ' הוא על סוף הפסיק דכ' „ועשיתם אותם". וזהו עול מצות. ונמצא כן פעמים הרבה בש"ס אין מספר שהגמ' מביא תחלת הפסוק וכוונתם על סוף הפסוק. וכאן גופא בכת"י פאריז (הנדפס בסוף הכרך דף קצ"ה ע"ב) הנוסחא: תני ר"י וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' „ועשיתם אותם" זה עול מצות: וכן הגרסא באבודרהם (דף כ"ה ע"א ד' ווארשא) „עול מצות שנא' כו' וזכרתם כו' ועשיתם אותם". ובאמת אתמה על רש"י ז"ל למה הביא הפסוק המאוחר „ועשיתם את כל מצותי" ולא הביא הפסוק המוקדם „ועשיתם אותם" — וראיתי בס' בכורי יוסף סימן י"ט שכ': יש להקשות דהא במס' שבועות דף כ"ט אמרינן שקולה מצות ציצית בכל המצות. ופירש"י שם דכ' וראיתם אתו כו'. הרי דהך „כל מצות ה'" דכתיב גבי וראיתם קאי אמצות ציצית גופה דהיא חשובה כנגד כל המצות ולא כ' הכא עול מצות כלל עכ"ל. ולדידי לק"מ. דבגמרא ברכות דמפיק מזה הפסוק עול מצות. אין כוונתם לדרוש זה מ„כל מצות ה'". כי אם כוונתם מסוף הפסוק דכתיב „ועשיתם אותם" שקאי על „כל מצות ה'" שכ' לפני זה, הרי דיש כאן עול מצות וא"כ תרתי ש"מ מזה הפסוק, מסה דכ' „וראיתם אתו (ר"ל הציצית) וזכרתם את כ"מ ה'". הרי דשקולה מצות ציצית ככל המצות. וממה דמסיים „ועשיתם אותם" (ר"ל המצות) ש"מ עול מצות וז"ב. גם תמיהני על הב"י למה הוצרך להביא פירש"י משבועות ולא הביא גמ' מפורשת במנחות מ"ג ע"ב וספרי ס"פ שלח. שדברי רש"י נובעים מהם. ותמיהני על רש"י שסותר א"ע. שהרי בשבועות (שם) כ' הפסוק המוקדם וראיתם כו'. ובפירש"י עה"ת ס"פ שלח כ' בשם ר"מ הדרשן דרשה זו על הפסוק המאוחר „ועשיתם את כ"מ" שלא כמ"ש בש"ס מנחות וספרי ס"פ שלח. וזהו פלא :— ודע כי בירושלמי פ"א דברכות הל' ה' איתא: זכור את יום השבת למען תזכרו ר"א אומר זו היא מצות שבת שהיא שקולה כנגד כ"מ ש"ת. וכן הובא הירושלמי בנוסח זה בתוס' ר"י חסיד סופ"ק דברכות. ובס' הפרדס לרש"י סי' נ"ח. ובאור זרוע ח"א ה' ק"ש סוף פ"א. ובילקוט שמעוני פ' ואתחנן רמז תתל"ו. ובכל בו סוף סי' י'. ובאבודרהם שם כ"ד ע"ד ע"ש. אולם במגן אברהם סי' ס' סק"ב מביא בשם כ' האר"י ז"ל. וזכרתם את כ"מ ה'

זו היא שבת ששקולה כנגד כל המצות. וא"י למה לא כ' הפסוק למען תזכרו שהביא הירושלמי. ואולי מפני זה הבאר היטב בסי' ס' השמיט דברי המג"א הנ"ל. ובסי' ס"א סק"א הביא דברי הירושלמי וכו': בפסוק למען תזכרו יכוין דיבור זכור את יום השבת ששקול ככל התורה עכ"ל. וחפשתי ומצאתי בס' המנהיג סי' מ"ח (ד' ט"ז ע"א) כ' מירושלמי ברכות: זכור את יום השבת וזכרתם את כ"ם ה' ושבת שקולה כנגד כל המצות: והוא כמ"ש המג"א בשם האר"י ז"ל. ודע כי בפרדס מסיים: והייתם קדושים זו היא קדושת כה"מ: בירושלמי שלנו ליתא זה. אכן כ"ה בספ-י ס"פ שלח עש"ה. וע' ס' המצות להרמב"ם שרש ד' עש"ה. וע' ירושלמי דפוס מגנצא עש"ה.

ד) במס' שבת (רפ"ו דף ס' ע"ב בהגהות אות כ' הביא נוסחת הג' דף נ"ז ע"ב) כתב: ובכ"י א"פ [אלא אי אתמר מודים אתמר] אתמר [נמי] א"ר נחמן כו' וכן הביא לנוסח זה המהרש"ל: עכ"ל. הרואה בח"ש להרש"ל אין כן הנוסחא בדבריו. אולם אנכי מצאתי נוסחא זו בשאילתות פ' אחרי סימן צ"ו. וע"ש בשאילת שלום ובהעמק שאלה שם ע"ש היטב:

ה) שם סוף פרק י"ט דף ק"ס ע"ב הביא נוסחתינו בג' שם דף קל"ו: העבדים אומר אקב"ו (על המילה. והמברך אומר אקב"ו). וג"ב ליתא: ובהגהות אות ק. כתב: וכן ליתא בכ"י א"פ ובסה"ג אבל כיון דבגרים גריס בכולן כבדפוס בודאי גם כאן נשמט בכולן בשגגה: עכ"ל. אולם רבנו בעל הטור ביו"ד סי' רס"ז הביא בשם בעל העיטור גבי מל את העבדים לברך שתי ברכות. מדהביא זה בשם בה"ע נראה בעליל שגם לפני רבינו בעה"ט היה חסר זה בגמרא שלו. והרה"ח הרש"ב נ"י בהערות על הפסיקתא זוטרתא ס"פ לך בהערה נ"א התפלא על הטור: ולמה הביא זאת בשם בה"ע הלא גמרא מפורשת היא בשבת שם: ואצלי ברור שרבינו בעה"ט היה לפניו הנוסחא בג' כמ"ש בשני הכ"י ובסה"ג. לכן הוצרך להביא זאת בשם בה"ע וז"ב.

ו) בהקדמה למס' רה"ש בסופה כ': ובתענית כ"ט א' [ברי"ף] (אר"י א"ש לא הודו כו' ואינו חייב בכפיית המטה) ליתא ברי"ף ד' קושט'. ובאמת שדברי שבוש הן כמ"ש בחי' אנשי שם: עכ"ל. וכמ"כ הר"ב ד"ם הוא נשתבש בזה ודברי הרי"ף אינם משובשים, ומהר"ב ד"ם אישתמיטתא ירושלמי מפורש במס' תענית פ"ד סוף הלכה ו' אר"י מ"ט דרבנן עשאו כמי שמתו מוטל לפניו כו' ולא ישן ע"ג מטה כפויה: והר"ב ד"ם נגרר בזה אחר הרא"ש. וכבר תמה על הרא"ש בשיורי קרבן שם ע"ש. ועמ"ש במעשה אלפס ברי"ף סוף מס' תענית ד' ווילנא ע"ש היטב.

ז) בפסחים דף ט' ע"א. נוסח הדפוס דלאו (איהו) שחיט. ונוסח הכ"י דלאו שחיט וע"ז כ' בהגהות אות ס'. ואלמלא שדברי בטלין נגד דברי הראשונים ז"ל. אמינא שכ"ה נכון. דלכאורה מ"ש רש"י דפסח וקדשים הבעלים נצטוו. אינם מובנים והרי העיקר דינא דשלוחו ש"א כמותו מפסח ילפינן לה בקידושין מ"ב א' כו': עכ"ל. ואני אומר כי נוסח הכ"י היא נוסחת הראשונים. ואעתיק מה שכהבתי בספרי דבר מצוה [ד' ווארשא תרמ"ד] על ס' המצות להרמב"ם ז"ל שרש ראשון אות ג'. וזה לשוני: הרמב"ן בדה"מ והתשובה השניה כתב: אבל אלו התיר האיסור הן דומה למצות שחיטה שתיקנו שם נמי וצונו על השחיטה ודקדקו בה נימא לשחוט לא סגיא דלא שחיט. וכ"כ הרשב"ץ בזוהר הרקיע שרש ששי ע"ש. וכ' ע"ז במרגניתא טבא: לא זכיתי להבין דשם הכי פי' לא סגיא דלאו איהו קא שחיט. וכ"ה בגרסת הש"ס שלפנינו. והוא טעם למה מברך „על השחיטה" ולא „לשחוט" דמשמעות „לשחוט" משמע שעליו דוקא מוטל לשחוט וזו באמת אינה מצוה שהוא ישחוט דוקא בעצמו: עכ"ל. וכן הקשה בחידושי הרד"ם ז"ל בשרש ששי על הרשב"ץ שם ע"ש. אולם לדעתי שפיר קאמרי הרמב"ן והרשב"ץ ז"ל. דאילו לפי מ"ש

המרגנ"ט והרד"ם ז"ל יהיה מה דקאמר הגמרא בתר הכי „פסח וקדשים מאי איכא למימר" שהכוונה דבפסח וקדשים מוטל על הבעלים בעצמו דווקא לשחוט. ובאמת אינו כן דבמנחות (דף יט) מפורש דלא בעינן בקדשים שחיטה בבעלים דוקא רק בפר של יוהכ"פ לבד עש"ה. וע"ע רפ"ב דקידושין. וע"כ צ"ל כפירוש הרמב"ן דמקשה לא סגיא דלא שחיט. וכי מצוה שישחוט אי בעי לא אכיל ולא יצטרך לשחוט. והשתא פריך שפיר הש"ס בתר הכי פסח וקדשים מאי איכא למימר. דבהו מחויב לשחוט דמחויב להקריב הקרבן. וכיון דמחויב להקריב מחויב לשחוט מקודם. אבל אין מחויב לשחוט בעצמו דוקא הקרבן שלו. הן אמת מדברי רש"י שם בפסחים משמע כפירוש המרגנ"ט והרד"ם ז"ל. אבל הרמב"ן והרשב"ץ ז"ל יש להם סעד גדול מהש"ם דמנחות הנ"ל. שוב ראיתי בחידושי הגהות מהג' רש"ש ז"ל בפסחים שם שהקשה על רש"י מהש"ם דמנחות שם. וע"ש מ"ש ליישב דברי רש"י ז"ל. אולם עכ"פ זכינו להציל את הרמב"ן והרשב"ץ ז"ל. ועמ"ש בתשב"ץ ח"א סימן ק"ם עש"ה. עכ"ל בס' ד"מ שם. וע' מ"ש בס' הר המריה (ד' ווארשא תרס"ח) על ס' עבודה להרמב"ם ז"ל הלכות בית הבחירה פרק שביעי הלכה י"ט ס"ק מ"ב ע"ש היטב והבן. ואכמ"ל עוד:

ח) שם ס"פ מקום שנהגו דף פ"א ע"ב בהגהות אות כ' כתב: ברי"ף (השתא אותובי מוהבינן כו' ביצים לגמרי לא הדרינן) ליתא בדפים קושט' כו'. וכן משמע מהשלטי גבורים שלא היה לפניו ברי"ף: עכ"ל. ותמיהני מאד הלא בשלטי הגבורים ס"פ מקום שנהגו (דף י"ט ע"א דפוס ווילנא תרכ"ג) אות ד' כתב: מיימון לא חילק בין ג' ימים למרדה או לא בענין החזרת התרנגולת ורבינו פסק לחומרא כרב הונא וחילק: עכ"ל. הרי בעליל מדברי שה"ג שהיה לפניו ברי"ף כמו שהוא הנוסחא לפנינו ברי"ף כל דברי רב הונא:

ט) שם בפרק ער"פ דף קפ"ו ע"א בהגהות אות פ' כתב: ובכ"י ב' ואמר ריב"ל מ"ד (אז ירננו עצי היער מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ וסמוך ליה הודו לה' כי טוב). ואיני יודע לפרשו וגם לא נסמכו זה לזה: עכ"ל. תמיהני מאד הלא סמוכים הם באמת במקרא זה אחר זה בדברי הימים א' קאפיטול ט"ז פסוק ל"ג ל"ד ע"ש. וגם פירושו לפ"ז א"ש מאד כמובן:

במס' יומא פ' יוה"כ (דף קל"ד ע"ב בהגהות אות ט') כ' בשם גמרא כת"י ובשם שו"ת הרשב"א ז"ל ח"ג סי' שנ"א הנוסחא בגמרא (שם דף פ"ב ע"א): ורב נחמן אמר בן תשע מחנכין אותו לשעות. בן עשר בן אחת עשרה משלימין בדרבנן בן שתים עשרה משלימין בדאוריתא: ע"כ. ונ"ל שכן היה ג"כ גרסת התוספות. והוא שהתום' שם בד"ה אלא לר"ה ולר"נ קשיא. כתבו וז"ל: ולא מצי לשנויי דסמוך לפ־קן ולהשלמת דבריהן קאמר כו'. יע"ש היטב. וכ' מהרש"א: דבריהם תמוהים דהאיך מצאנו ידינו ורגלינו לומר שנה אחת להשלמת דבריהן דהא פחות שבחינוכין אף להשלמה דרבנן לא מהני אלא ב' שנים לחולה מבן ט' עד י"א ולבריא מבן ח' עד י' כו' ע"ש היטב. והיא קושיא עצומה לפי הנוסחא בגמרא שלנו. ע"ש ברש"א מה שתירץ ע"ז בדוחק וע"ע מה שנדחקו בזה בס' שיח יצחק ובס' שמות בארץ עשה"ט. אולם לפי נוסחת הכ"י והרשב"א ז"ל א"ש דברי התוספות בפשיטות בלי שום דוחק. דלפי גרסתם ס"ל לרב נחמן דבריא מחנכין אתו לשעות רק שנה אחת מבן תשע ושתי שנים משלימים מדרבנן. ובחולה מחנכין אותו לשעות שתים בן תשע ובן עשר ומשלים רק אחת היינו בן י"א עש"ה. ולפ"ז שפיר כתבו התום' ולא מצי לשנויי [ר"ל לר"נ] דסמיך לפרקן ולהשלמת דבריהן קאמר: ויהיה הכוונה דהברייתא דתני רבה ב"ש אבל מחנכין אתו שנה [ר"ל חינוך שעות לבריא הוא רק שנה א' היינו בן תשע] או שתים [ר"ל לחולה הוי חינוך שעות שתים היינו בן תשע

ובן עשר] סמוך לפרקן היינו השלמה דבריהן. ומאי קאמר הש"ס ולר"נ קשיא. הא לרב נחמן א"ש. והוכרחו התוס' לתרץ דסמיך לפרקן משמע פרק דגדלות י"ב שנים ויום אחד לתינוקת וי"ג שנים ויום א' לתינוק. וז"ב ואמת ודו"ק היטב:

יא) שם דף קנ"ד ע"ב בהגהות אות ר' הביא נוסחת הכ"י (ביומא פ"ז ע"ב) דזקפוה (בבבל) כו' ש"מ בעי למיענד שררותיה (בבבל): וכ' שכ"ה ג"כ הנוסחא בס' ארחות חיים ובתשובת רב שרירא גאון הנדפסת ביוחסין ע"ש. לפי גרסא זו יתיישבו דברי הרמ"א ז"ל בשו"ע או"ח סימן תר"ז ס"א בהג"ה שכתב שם: והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול (מהרי"ל) אם לא שמכוין לטובת המבקש מחילה (גמרא דיומא): עכ"ל רמ"א. וכל האחרונים הקשו עליו שלא נמצא זה הדין בגמרא דיומא. ע' מ"ש הב"ח והעט"ז והמג"א וביאור הגר"א ז"ל. ובמחצית השקל נדחק בזה מאד עשה"ט. אכן לפי גרסת הכ"י והא"ח ור"ש גאון ז"ל א"ש. שמבואר זה הדין בפירוש בגמרא דיומא. שהמעשה הי' שר"ח חזא בחלמא דזקפוה לרב אדיקלא בבבל. ונמצא דיהיה רב לראש ישיבה בבבל. ולכן לא רצה ר"ח להתפייס לרב כי היכי דליזול רב לבבל ויהיה שם לראש ישיבה והיה זה לטובת רב. הרי מבואר בגמרא היכא שמכוון לטובת המבקש מחילה שרי ליה שלא למחול. וז"ב: (ודע כי היוחסין שנדפס בקראקא הוגה ע"י רמ"א ז"ל. וידע הרמ"א מתשו' ר"ש גאון הנדפס ביוחסין שם):

יב) במגילה פ"א (דף כ"א ע"א אות ב') הביא נוסחא כו' (בגמרא שם דף י"א ע"א) מתתי' בן יוחנן כה"ג. ונ"ל להוכיח שכן היה נוסחת הרשב"ץ ז"ל. שהרי בתשב"ץ ח"ג סי' קל"ה כתב: ומתתיה בן יוחנן כהן גדול בעל הנסים הוא נזכר אמרתי אולי תואר כה"ג הוא ליוחנן אביו: עכ"ל. וראיתי להרה"ג מו"ה חנוך בכרך ז"ל שכ' עה"ג: אמרם ז"ל מגילה י"א א' עה"פ ולא מאסתים וגומר ולא געלתים בימי יון שהעמדתי להם שמעון הצדיק כו' ומתתיה כהן גדול סותר זה. וצ"ע: עכ"ל. אולם לפי נוסחת כת"י בג' מתתיה בן יוחנן כה"ג אין כאן צ"ע.

יג) שם סוף פ"ב דף נ"ו ע"ב אות ב' כ': (וסלוק בזיכין) ליתא בכ"י ב"י וא"פ ול' וכן ליתא במאירי. וכ"ה ישר כו': עכ"ל. ואני מוסיף וכן ליתא בפי' המשנה להרמב"ם ז"ל. ומ"ש הר"ב ד"ם אבל לאביי כו' ע"ש. כבר הקדימו בס' יד המלך ה' תפלה פרק י"ג הלכה ג' עש"ה באריכות. ויש לי לפלפל בדבריו אך אכמ"ל:

יד) שם פ"ר דף ע"ח., הביא נוסחת הדפוס: כ"מ שאתה מוצא (גבורתו) של הקב"ה ובנוסחת הכ"י [גדולתו]. וכ' ע"ז [הנוסחת כ"י] בהגהות אות א': ולא מצאתי לזה חבר רק בסדר ויתן לך למוצאי שבת הנדפס בסידורים: עכ"ל. ואני מצאתי שני חברים לנוסחא זו רבותינו הראשונים. רבינו טוביה ב"ר אליעזר בפסיקתא זוטרתא פ' עקב (דף ט"ו ע"א ד' ווילנא תר"ם). ובפירוש המשנה להרסב"ם ז"ל אבות פ"ד על המשנה ר"ל איש יבנה. בשניהם הנוסחא כ"ם שא"מ גדולתו. [והגר"י ברלין ז"ל שם עה"ג ציין: מגילה ל"א: ולא העיר שלפנינו הנוסחא „גבורתו"] גם בתוס' יו"ט מס' תמיד פ"ג משנה ד' סוף ד"ה תשעים הנוסחא „גדולתו". והנה הגרי"ב ז"ל הקשה להגאון בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת חלק או"ח סימן כ' בנוסח שאומרים במוצאי ש"ק בכ"ם שאתה מוצא גדולתו כו'. מהגמרא דמגילה דף ל"א ע"א הנוסחא בכ"ם שא"ם גבורתו. והרש"א ז"ל בח"א שם קא מתמה דבנביאים וכתובים לא כתיב גבורה עש"ה בדבריהם. וע' תוס' ריש מס' תענית הקשו למה נקט דווקא לשון גבורות ולא לשון כח או גדולות. ותירצו דנקט גבורות משום דאיכא כח ואיכא גדולה ע"ש. ובתוס' יו"ט ברכות פ"ה מ"ב. ולפ"ז ממילא לא קשה נ"כ קושית הרש"א ז"ל. ופלא על הנו"ב שלא העיר מתוס' הנ"ל. ומצאתי ראיה ברורה להתוס' שגדולה בכלל גבורה וגבורה בכלל גדולה והכל חדא מלתא

*

היא מגמרא ברכות (דף נ"ח סוף ע"א) איתא והגבורה כו' זו יציאת מצרים שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה. הרי שמביאים ראיה על גבורה מגדולה. וא"כ א"ש ג"כ הנוסחא שלפנינו במגילה שם ולק"מ מה שהקשה הרש"א שם. ובזה יתיישב ג"כ דברי הירושלמי במס' ברכות פ"ז. ר"מ בשם רבי יהושע ב"ל למה נקראו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו הגדולה ליושנה. אמר רבי פנחס משה הן מטבע של תפלה. האל הגדול הגבור והנורא ירמיהו הנביא אמר האל הגדול והגבור ולא אמר והנורא. דניאל א' האל הגדול והנורא ולא אמר הגבור וכו'. וכיון שעמדו אנשי כנסה"ג החזירו הגדולה ליושנה האל הגדול הגבור והנורא. לכאורה קשה הא אנשי כנסה"ג לא החזירו הגדולה שהרי מקמייהו ג"כ אמרו הגדול רק שדניאל לא אמר הגבור ואנשי כנה"ג אמרו גם הגבור. ובאמת בבבלי יומא (דף ס"ט:) אי' דאריב"ל למה נקרא שמן אנשי כנה"ג שהחזירו עטרה ליושנה. ולפי מה שכתבתי א"ש לשון הירושלמי שדניאל לא אמר הגבור ואנשי כנה"ג חזרו ואמרו גם הגבור לכן נקרא שמן אנשי כנה"ג שהחזירו הגדולה ליושנה. שגדולה וגבורה חדא מלתא היא. ובאמת אף לפי מ"ש בבבלי ביומא ג"כ צ"ל כדברי התוס' בתענית. וכי בשביל שהחזירו עטרה ליושנה וחזרו לומר הגבור משום זה נקרא שמן אנשי כנסה"ג. אבל לפי מ"ש בתוס' בתענית מ"ש ראיה לדבריהם מברכות (נ"ח ע"א) א"ש משום דבגבורה איכא גדולה. שוב ראיתי בדקדוקי סופרים ברכות פ"ט (דף קס"ד ע"ב בדפי הספר) בהגהות הביא הגרסא בעין יעקב הראשון ובאגה"ת ובילקוט דה"י א' כ"ט. ובמנוה"מ נ"ג כלל ד' ח"ד פ"ר. בכולם הנוסחא לך ה' הגדולה זו יצי"מ וכה"א וירא ישראל את היד הגדולה. ולפי נוסחא זו אודא ראייתו מהגמרא דברכות להתוס' תענית הנ"ל. גם צריך להבין שמדברי התוס' הנ"ל משמע בגבורות איכא כח ואיכא גדולה. אבל בגדולה ליכא גבורה וצ"ע. שוב ראיתי בתרגום אונקלוס פ' בשלח י"ד פ' ל"א ובפירש"י שם ובדברי הרב גור אריה שם. ולדבריהם לא יהיה מגמרא דברכות (שם) להתוס' ריש תענית. אף לפי נוסחא דילן. משום דאין כוונת הגמ' להוכיח מתיבת „הגדולה" שהכוונה על „גבורה" רק כוונתם לדרוש זאת מתיבת יד וכמ"ש הרב ג"א שם עשה"ט. וע"ש בפירוש הרמב"ן ובמזרחי שם. ובתרגום יונתן ב"ע שם תרגם. וחמון ישראל ית גבורת ידא תקיפתא. הרי שתרגם על גדולה תקיפתא. וע"ע בתיב"ע סוף וזאת הברכה עשה"ט ודו"ק. וע' פ' עקב ז' פסוק כ"א ומ"ש שם בעל הטורים. וע"ע תרגום רב יוסף בדברי הימים א' כ"ט פסוק י"ט עשה"ט. וע"ע פי' הרשב"א על הרמב"ם (ד' קטן דפוס לייפציג) פ"ב מה' תפלה הלכה ט"ו ע"ש היטב ודו"ק שקצרתי.

ברוך עין מסוויסלאץ יע"א.

בּוֹצֵר עַל סַלְסִלּוֹת.

החכם רמ"א שאצקעס נ"י. הביא לנו בכנה"ג (ס"ב. צד 114) במאמרו „שמחת התרת הספקות" בשם הירושלמי (סוטה פ"ה, ה"ב) ע"ד השקלא וטריא אודות חזקיהו המלך שעשה פסח שני, אשר יש שם חלוקי דעות, ומובא שם ג"כ בשם ר' סימון בר זבדי בזה הלשון „גלגלתו של ארנן היבוסי מצאו תחת המזבח", עכ"ל. והמאמר הנפלא הזה איתא ג"כ בהירושלמי (פסחים פ"ט, ה"א וגם בסנהדרין פ"א), וגם בבבלי סנהדרין

(י"ב ע"א) בתוס' ד"ה שעיבר שנה מפני הטומאה ע"ש. ובעל ציון ירושלים התפלא מזבחים קי"ג שאמרו שם דארץ ישראל בדוקה ולר"ל עכ"פ ירושלים בדוקה כדאמרי שם, א"כ איך אפשר שימצאו שם קבר ארונה היבוסי תחת המזבח? והניח הדבר בצע"ג. ואמר החכם רמא"ש הנ"ל „כי באמת הוא דבר פלא? אבל בין כה וכה מוכרחים אנחנו להודות כי זה ר' סימון לא ברה חלילה חדשות כאלה מלבו בלי שום מסורה נאמנה בעל פה נאמן מפי נאמן" וכו' ע"ש דבריו. — ועוד הביא לנו החכם שאצקעס נ"י, מה שמצא בילקוט שמעוני (שה"ש ג' עה"כ אחזתיו ולא ארפנו) בזה"ל „זה דוד כשתפש הגרן מיד ארונה היבוסי ומצא גלגלתו של ארונה נתונה תחת המזבח ולא פסל המקום קרבנות של ישראל עכ"ל הילקוט. ואמר ע"ז החכם הנ"ל, כי המאמר הזה כפי הנראה נשתבש מעט, ואשר ע"כ הוא מעט בלתי מובן: מי מצא את הגלגלת? הלא בעת המגפה עוד היה ארונה חי, וממנו קנה דוד את המקום הזה, ואיך מצא דוד את גלגלתו של ארונה? ובלי ספק נחסרו כאן איזה מלים, ובאמת ר"ל כי מלך אחד בדורות האחרונים מצא את הגלגלת וזהו חזקיהו כעדות ר' סימון וע"ז אומר בעל המאמר כי עכ"ז לא פסל המקום קרבנות ישראל וכו', והנה לפי טבע הענין נחוץ לנו לומר כי ארונה מת בעוד לא נבנה הבית כו', ואשר ע"כ אע"פ כי בנה שם דוד מזבח, עכ"ז לא היה כ"כ נשמר מכל משמר, ואשר ע"כ היה בקל לבניו של ארונה להסתיר את מעשיהם ולהטמין בחשאי את גופו של אביהם תחת המזבח הזה, ואשר עליו נבנה בית הבחירה ע"י שלמה וכו' ע"ש דבריו — וקשה לי טובא ע"ז.

א) דבר שלא יתכן הוא שיעלה ביד בני ארונה, להטמין ולקבר בסתר את גופו של ארונה היבוסי תחת המזבח שנבנה ע"י דוד, כי בודאי היה נשמר מאד! —

ב) לו גם היה דרך ומנהג עו"ג מאז לקבר את גדוליהם ונכבדיהם בהיכלי קדשם בהיכלי אלהיהם שהאמינו בהם *) אבל איזה יתר שאת ויתר עז היה בעיני ארונה לחשוב להקבר תחת מזבחו של דוד העברי, שהקריב שם קרבנות לאלהי אבותיו, אלהי עם אחר, ולא אלהיו הקדוש בעיניו? ולא עוד אלא שמסר נפש בניו להשליך נפשם מנגד בעבור זה, כי בודאי כאשר יתפשו ביד השומרים או שאר הרואים מיד יסגיר למות נפשם.

ג) מאין נודע כלל וכלל, שהיתה גלגלתו של ארונה היבוסי? הלא בני ארונה עשו זאת בסתר, עד שלא נודע הדבר לשום איש ובריה בעולם, ואשר ע"כ נחה שקטה שם הגלגלת זה זמן כביר עידן ועידנים עד חזקיהו המלך, וא"כ אפוא מי הגיד להם כי היא גלגלתו של ארונה? מי הכירה ומי ידעה? אחרי שבודאי כבר עלתה רקבון מרוב ימים, אחרי שכבר נרקב ונתמזמז גופו של ארונה מסוף ימי דוד עד חזקיהו, וכדברי הר"ר שאצקעס? ואולי באמת נטמן שם איזה פגר מת אחר, ואשר ע"כ באו אנשי חזקיהו לטהר את הבית מכל הגלולים וחפשו בחורין ובסדקין אולי נטמן שם איזה דבר נתעב ונאלח מימי אחז וכדברי הרמא"ש בעצמו?

ד) מזה שמצאו שם הגלגלת הוכיח החכם הנ"ל כי כל אלה מרמז לנו הכותב האלהי בהפסקא שהציג באמצע הפסוק „הכל נתן ארונה המלך למלך ס ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהים ירצך" (ש"ב כד כג), וקשה וכי יפקח הכותב את עיני הקורא כי יראה ויבין, איך באמת לא נתן ארונה את הכל לדוד, וכי מכר לו את נחלתו בלב ולב. כי

*) וכנראה מהכתוב: מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה, אשים קברך כי קלות (נחום א' י"ד), פירוש יען כי קלות, ע"כ מתחלה אחריב בית אלהיך, ואכרית ממנו פסל ומסכה הקדושים בעיניך, ואח"כ אשים שם קברך, כי קלות בעיני מאד. הכותב

חשב אשר ישאיר אצלו עוד איזה זכות, והוא להקבר שם אחרי מותו״, וע״ז התמיהה גלויה מי הכריחו להכותב לכתוב בתחלה ולהגיד בפה מלא כי הכל נתן ארונה המלך לדוד, ולהציג תומ״י הפסקא ולחזור מדבורו בתוך כדי דבור כי לא הכל נתן לדוד רק בלבו השאיר לו לעצמו עוד איזה זכות להקבר שם אחר מותו? הלא יותר טוב היה לו אלו חדל מלכתוב לגמרי מלת הכל ולא היה צריך להציג לנו את סי׳ הפסקא להורות שלא הכל נתן לו, מלבד שאין שום אחיזת בית יד בהפסקא להבין ממנה ועל ידה כי חשב ארונה בלבו באותו מעלה כי יצוה לבניו לקברהו תחת המזבח אם ימות קודם בנין הבית?

והנה לולא השלשה שאלות הראשונות הנ״ל כי עתה היה בידי לתרץ השאלה הרביעית הזאת ולאמר, כי לפי מה שכתבתי שם (צד 66) במאמרי פבא״פ, כי אחד מארבעת מיני ההפסקים שתורה הפסקא הוא הפסק הענין זמן מה ע״י דומיה ממושכה הבאה לסבת ישוב והתבוננות בלב המדבר, ואח״כ פתאם גזר אמר בלבו והוציא מפיו מלים׳, והנה לפ״ז יתכן לפרש הפסקא הזאת לומר כי באה להורות לנו כי בתחלה הפסיק ארונה באמצע דבורו כמעט רגע בחשבו בלבו לבקש מאת דוד חנינה או להתנות עמו לתת רשיון לבניו לקבר אותו תחת המזבח או קרוב לו במקום ההוא אחר מותו, אך חיש מהר נחם על מחשבתו והפסיקה באמצע, באמרו כי בודאי לא ישמע ולא יאבה לו בדבר הזה. ואשר ע״כ יצוה לבניו לקברהו שם בסתר מבלי דעתו של דוד ולא יודע לאיש מאומה, ואז תומ״י כעלות הרעיון הזה בלבו מיד נתמלא שמחה על ההמצאה הזאת, ויברך את דוד ויאמר לו ה׳ אלהיך ירצך! ולהראותו ג״כ כי בכל אות נפשו ובכל חשק לבו נתן לדוד את המקום הזה, ולא יחשדהו כי אולי יש בלבו איזה פניה בזה — כך הייתי אומר בבאור הפסקא הזאת לקיים השערת החכם הנ״ל, אבל מה אעשה ובגופא דעובדא קשים מאד ג׳ הקושיות הראשונות ונצבות כצר נגד השערתו.

ונוסף על כל אלה קשה בעיני מאד לתרץ באמת קושית בעל ציון ירושלים הנ״ל דלית נגר דיפרקינה! וכמו שהודה גם החכם הנ״ל כי באמת פליאה היא והחי לפליאה! אבל מה נעשה ואנחנו הלא מוכרחים הננו להודות כי גם ר׳ סימון לא בדה את דבר המציאה של גלגלת ארנן מלבו, ואף גם זאת כי נשנה הדבר לעינינו גם בילקוט שמעוני הנ״ל, אלא בקצת שנוי, כי לפי דברי ר׳ סימון נמצאה הגלגלת בימי חזקיה ולפי דברי המדרש שבילקוט, דוד בעצמו מצא אותה כשתפש הגרן מיד ארונה, ומה שבאמת נפלא הדבר איך מצא דוד גלגלתו של ארונה קבורה באותו מקום בעת שהיה ארונה חי וקנהו מידו בעצמו? וגם קשה לשבש המאמר הזה, כי מהיכי תיתי לידי שבוש גדול כזה, בדבר הסותר את עצמו, והוא כשני הפכים בנושא אחד?

אבל כבר אמר התלמודי בשם מאמר דאנשי „טבא חדא פלפלא חריפתא ממלא צנא דקרי״ ובחדא מחתא נפרק כל הקושיות הנ״ל ונשביתה זכר למו! והוא כשנשימה לבנו על ג׳ שנויי השם ארונה שנשתנה שלש פעמים כפעם בפעם בפי הכותב (ר״ל לפי הכתיב ולא לפי הקרי), ולא נדע למי משלשתם נפנה? היינו בתחלה נאמר „עד גרן האורנה היבוסי (ש״ב כ״ד, טז) ואח״כ נאמר בגרן ארניה היבוסי (שם כתוב יח), ואח״כ (בכתוב כ) שם חדש קרא לו! שנאמר „וישקף ארונה״ וכן נשאר שמו בלית מאן דפליג, עד סוף הענין, כמ״ש אח״כ שש פעמים: ויצא ארונה — ויאמר ארונה מדוע גו׳ — ויאמר ארונה אל דוד — הכל נתן ארונה המלך למלך — ויאמר ארונה אל המלך — ויאמר המלך אל ארונה גו׳ —? ועוד נשארה קושיא אחת בלבי, ולא אכחד גם אותה מאת הקורא הנבון, והיא: מדוע אצל השם אורנה ואצל השם ארניה נזכר רק התאר היבוסי ולא המלך, לא כן אצל השם ארונה, בו לא נזכר התאר היבוסי רק נתחלף בש״ת חדש

„ארונה המלך" והוא כדברו בענין הנתינה וכמ"ש „הכל נתן ארונה המלך למלך" ומה זאת הלא דבר הוא ?

והנה שנוי השמות הנ"ל הוא רק לפי הכתיב, הנשאר לנו בידי בעלי המסורה הראשונים ז"ל, אולם בעל הקרי נטה עליהם קו אחד, ולכלם בשם אחד קרא: ארונה! אך דע נא הקורא הנבון, כי דעת בעל הקרי היתה ג"כ כדעת כלנו עד כה, כי רק באיש אחד ובנושא אחד כל הכתובים האלה מדברים, וע"כ בראותו כי שש פעמים נקרא בשם ארונה, ורק בשתי הפעמים הראשונים נשתנה שמו ובשני אופנים אורנה וארניה, ע"כ מה נקל היה לו לנטות אחר הרוב ולתקן גם את השנים הבודדים הראשונים בשם ארונה — אולם באמת לאמתה דע נא הקורא והבן, ולבך תשית גם לדעתי. והוא כי בשלשת השמות האלה נקראו שלשת אנשים נבדלים, היינו הראשון הוא שם האב, והשני שם בנו, והשלישי שם נכדו, הראשונים היו רק אנשים פשוטים עשירים ומרי דנכסין, ונקראו רק בשם יבוסים, לא כן זה השלישי שהוא נכד הראשון הוא נקרא בשם מלך, לפי שמימי אביו זקנו עד ימיו כבר נתרבו הבנים והבנות וגם העבדים והשפחות עד שלפנים בימי קדם כבר היה ראוי להתכבד בשם הכבוד מלך. וע"ד הכתוב „מלך לשדה נעבד" (קהלת ה' ח), ור"ל אף מי שאינו רק מלך לשדות גם הוא נעבד ע"י עבדיו הרבים (וכמ"ש שם המבארים), ואף גם זאת כי בהגיעו למעלת מלך, כבר היה ספוק בידו וברשותו לתת הכל מתנת חנם להמלך דוד גם את הגורן גם את הבקר והמוריגים וכלי הבקר לעצים! וכמו שהגיד לנו הכתוב בהרחבת הפה לומר: הכל נתן ארונה המלך למלך! כלומר כיד המלוכה הטובה עליו, היה הרשות בידו לתת לו הכל ביד נדיבה!

ועתה אחרי תקף כל הדברים האלה מה נקל לנו להבין כי דברי המדרש המובאים בהילקוט נכונים מאד, בלי שבוש בעיקר הענין באמרו: זה דוד כשתפש הגרן מיד ארונה היבוסי (ר"ל מיד ארונה זה השלישי, שגם ממנו לא נוכל לשלול שם התאר יבוסי, ויותר היה נכון לקראו כן המלך, אלו היה בעל המאמר נחית כאן לעומקא דהלכה שהיתה מקובלת בידו), ומצא גלגלתו של אורנה (כצ"ל, או צ"ל ארניה, וזה אמנם נקל מאד להשתבש בהשם ארונה ע"פ הקרי שתקן גם המקריא שני השמות הראשונים ע"פ אומדנא דנפשיה) נתונה תחת המזבח, ולא פסל המקום את קרבנות ישראל עכ"ל המדרש הילקוטי, והענין פשוט שהיה קבור שם במקום ההוא אורנה, זקנו של ארונה או ארניה אביו של ארונה, באותו מקום שעליו נבנה אח"כ המזבח, וארונה המלך הזה האחרון לא הקפיד בזה כלל, ולא עלה על רוחו לספר מזה כלל לדוד, רק דוד בעצמו ברצותו לטהר את מקום המזבח, ולפשפש אולי נמצא שם איזה עצם מת וכדומה, וימצא הגלגלת, והגיד לו ארונה ע"פ שאלתו של דוד, כי זהו גלגלתו של זקנו אורנה, או של אביו ארניה, ומכאן נודע לדוד בעצמו של מי הגלגלת הזאת.

ועתה נשובה לדברי ר' סימון בר' זבדי הנ"ל, ונראה כי לא אמר מפורש שמצא חזקיהו גלגלתו של ארנן היבוסי רק אמר סתם מה שהיה מקובל בידו ספור מעשה שהיה כי „גלגלתו של ארנן היבוסי מצאו תחת המזבח", והוא ממש כדברי הילקוט הנ"ל, והפעל מצאו שהוא פעל סתמי מוסב על איזה זמן שהיה כן, ואיננו מיחד זמן חזקיהו דוקא, ורק מוסב על זמנו של דוד וארונה היבוסי, וספור המעשה שהיה איננו רק לדוגמא ולראיה שיפה עשה חזקיהו שעיבר את השנה לסבת הדרישה והחפוש לפי שיתכן שימצא גם בימי חזקיהו עצמות מתים במקומות הקדושים (שנשארו מימי אחז), וכדוגמא למשל שחפש גם דוד בגרן ארנן היבוסי, אחרי אשר כבר בנה המזבח ויעל עולות ושלמים, ואח"כ במשך איזה זמן עלה על רוחו של דוד לחפש שם ולטהר את המקום וימצא שם גלגלתו של אורנה, מה שבתחלה בהיותו נבעת ונחפז לטהר ולבנות המזבח ולהעלות עליו עולות לה',

לעצור המגפה מעל ישראל, וסיים בעל המאמר ואמר „ובכ״ז לא פסל המקום את קרבנות ישראל״, כי נתקבלו העולות והשלמים של דוד אז בימי המגפה וכמ״ש „ויעתר ה׳ לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל״, וגם אח״כ נבנה עליו הבית. — והנה ע״פ הדברים האלה סרה ג״כ פליאתו של בעל ציון ירושלים, שבאמת לא מצאו גלגלת של ארונה תחת המזבח רק בימי דוד ולא אח״כ בימי חזקיהו.

על אמתות הדברים האלה יעיד המעיין ומדקדק היטב בלשון הירושלמי (פסחים פ״ט הל״א), שבתחלה אמרו „אית מ״ד מעברין את השנה מפני הטומאה ואית מ״ד שאין מעברין מפני הטומאה. ואתיא כי האי דאמר (ר״ל במקום אחר) ר׳ סימון ב״ר זבדי, ור״ל כי מאן דאמר שעיבר חזקיה מפני הטומאה אתיא כי האי דאמר רסב״ז כו׳ שספר מעשה שהיה שגלגלתו של ארנן היבוסי מצאו (בשעתה) תחת המזבח״, וכן בירושלמי (סוטה פ״ה, ה״ב) וז״ל: מה אכפת ליה (לחגי הנביא) די אמר ואשר יקריבו שם טמא הוא כמה דאמר רסב״ז גלגלתו של ארנן מצאו תחת המזבח עכ״ל (והתקשה שם חנם בעל שירי קרבן וז״ל וקשה הרי בפסחים משמע שבימי חזקיהו מצאו הגלגלת של ארנן כו׳, ואז נטהר הכל? ויש לומר דלאו דוקא הגלגלת אלא אם יהיו נזהרים יארע להם דבר כהאי דמצאו הגלגלת וכו׳ ודוחק עכ״ל.) — וכן בירושלמי סנהדרין (פ״א, ה״ב): „אית תניי תני מעברין מפני הטומאה ואית תניי תני אין מעברין כו׳, ומ״ד מעברין אתיא כהאי דאמר רסב״ז גלגלת ארנן מצאו תחת המזבח״, מכל זה נראה או קרוב לשמוע, כי רסב״ז בעצמו לא אמר דבריו באותה מחלקת בעצמה, ולא נזכר שם בפסחים ובסנהדרין רק מחלקת של רסב״ז עם ר׳ שמואל בר נחמן עה״כ כל לבבו הכין גו׳, וע״ז אמר רסב״ז „אפילו כמה עשה לטהרת הקדש לא יצא ידי טהרת הקדש״ והיה תמיד נגד עיניו המעשה והמקרה של דוד עם גלגלתו של ארונה (או אורנה או ארנן), שקרה כן לפנים בישראל, וכי מזה נלמוד שצריכים להיות נזהרים לפשפש ולטהר את כל המקומות, וכולי האי ואולי, וכמו שעשה דוד שחפש ומצא גלגלתו של אביו או של אבי אביו של ארונה, שהיתה קבורה שם זה זמן כביר, אך בכ״ז לא פסל המקום קרבנות של ישראל, לפי שבאמת ארנן היה עכו״ם ואינו מטמא, וכדברי הקושיא של בעל ציון ירושלים הנ״ל, ע״ש דבריו. — ולו גם כי מדברי התוס׳ בסנהדרין בבלי (יב, ע״א), בד״ה שעיבר השנה מפני הטמאה כו׳, נראה שחשבו ג״כ כי מ״ש רסב״ז אודות מציאת הגלגלת תחת המזבח מוסב על ימי חזקיהו, כנראה לכאורה בההשקפה הראשונה, בכ״ז בעניי נראה לי כמו שכתבתי אני. וה׳ אמת ינחנו בדרך האמת, כי אין אמת זולתי האמת!

ועתה ראוי לנו להעיר ג״כ על השם החדש ארנן שהשתמש בו בעל דה״א (כ״א טו—כא) בכל המקומות ולא אורנה ולא ארניה ולא ארונה כלל? ונ״ל לפי שבעל ד״ה בראותו את השלשה שמות האלה לא ידע איך להכריע ביניהם, ולדעת מי הוא השם האמתי, ולמי מהם יפנה? בדמותו ג״כ כי כלם מוסבים רק על איש אחד, וע״כ עמד וקצר את השם בכתב, בקצור הנוטריקון, ולא כתב רק השלשה אותיות אר״נ והוסיף בסוף התיבה קו עקום וארוך כדמות נו״ן פשוטה, להורות לסי׳ קצור התיבה ונוטריקונותה, וכנהוג לפעמים גם אצלנו, נכתב ונתקבל הקו הזה כנו״ן פשוטה ממש, וקרא לו שם חדש: ארנן!

והנה אחרי הדברים והאמת האלה, שמעולם לא עלה על לב ארונה לרמות את דוד, ולצוות לבניו למסור נפשם לקבר את גויתו אחרי מותו תחת המזבח העברי שבנהו דוד לאלהיו ולא לאלוהי ארונה, ונמסר בודאי לשמירה מעולה, ויתן את הכל לדוד בכל לבו ונפשו כמפורש בהכתוב, ולא בלב ולב, כדעת הרמא״ש ני׳ הנה אחר הדברים האלה כי לא לשם זה נכתבה הפסקא באמצע פסוק שם, רק מטעם שכתבתי אני במאמרי

פסקא באמצע פסוק הנ"ל (כנה"ג ס"ב צד 76), ויסודו מונח במין הראשון של ארבעת מיני ההפסק שערכתי שם (צד 66), וכל הל"ב פסקאות בחדא מחתא מחתינהו, וכלם יבואו שלום ינוחו על משכבותם.

ובטרם אפרד מעל הקורא אבקשה את פניו להתמהמה עמי עוד רגע אחד להתבונן בפתרון שלשת השמות הנ"ל, והוא כי נראה לי לומר, כי אולי הראשון אבי אביו של ארונה היה נקרא אורנה, ע"ש שהיה איש בעל אורות סוסים ובהמות, וכלה"כ וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לאורות (דה"ב, ל"ב, כ"ח). ובנו נקרא „ארניה היבוסי" ג"כ ע"ש אריות סוסים כלה"כ ארבעת אלפים אריות סוסים ומרכבות (דה"ב ט, כ"ה), ולפ"ז היצ"ל ארינה (היו"ד קודם להנו"ן) היבוסי, אלא שנקרא כן ע"פ סרכא דלישנא, וכמו שלמה שמלה, עלוה עולה, וכיו"ב. שהבאתים בחלהנ"ק (§ וא"ו), אולם נכדו נקרא אח"כ בעתו ארונה, כלשון ארות בהכתוב (דה"ב ל"ב, כח), הנ"ל. — ובזה יובן מה שבא בתחלה עם גרן האורנה היבוסי (ש"ב כד, טז) בה"א הידיעה לפי שבתחלה לא היה שם עצם פרטי רק שם תאר ע"ש מעשיו או מסחרו שאולי התעסק בגדול סוסים למכירה או מצד טבעו היה איש אוהב סוסים, ועשה להם אורות הרבה וע"כ נפל בו בתחלה ה"א הידיעה, ואח"כ נתעצם השם הזה בבנו ובנכדו, ויהי לשעצ"פ וש"ת כאחד, אלא שנשתנה השם הזה כפי שנוי הלשון של בני דורו וזמנו של כל אחד ואחד, אמנם הגרן בעצמו היה נקרא פעם על שם אורנה אבי אביו, ופעם על שם אביו גרן ארניה. לפי שנפלו לו לאחוזה מנחלת אבותיו. מלבד שדות וכרמים וגרנות אחרות שרכש לו ארונה המלך בעצמו, והם היו נקראים על שמו לבדו, ולא ע"ש אבותיו. — כן נראה לי, וה' יגלה עינינו ונביטה נפלאות מתורתו.

משה הכהן רייכערסאהן.

שיחת דקלים.

וישמעו שלשת רעי איוב וגו' ויועדו יחדו לבא לנוד לו וגו' מאי ויועדו יחדו? אמר רב יהודה אמר רב מלמד שנכנסו כלם בשער אחד, ותנא בין כל אחד ואחד שלש מאות פרסה. מנא הוו ידעי? איכא דאמרי כלילי הוו להו ואיכא דאמרי אילנא הוו להו כיון דכמשי הוו ידעי (בבא בתרא ט"ז) וברש"י שם: כלילי הוו להו וכל כתר שלשה פרצופין ואיש את שמו מחוקק על הפרצוף וכשבאין יסורין על אחד מהם פרצופו משתנה וכן אילני עכ"ל.

האגדה הזאת — ככל אגדות המוזרות — היא מטרה לחצי לעג השאננים, הם החכמים בעיניהם המלעיבים בדברי חכז"ל, הם יעמיקו שאלה: „איך הרגישו פרצופי-המתכות במוסר-שדי הבא על הגבר-החי בתבניתם — עד כי משתנה פניהם ככרום? אם היו ערוכים על פי חכמת הקסם בידי רעי איוב, הלא אם היו קסמים בידם יכלו לדעת — לפי דברי המאמינים בכשוף — בלהטיהם לבד כל טמיר ונעלם גם בלעדי פרצופים"!? — בכח טענות כאלה ישימו חלק האגדה הזאת בין ספורי-הבדים (מערכֿען), והנה אנכי ככל חובב דברי חכז"ל — נתתי אל לבי לדרוש ולהור לקרב את דבריהם אל השכל, ולבארם עפ"י חוקי-הטבע; האילוקטורי, המאגנעטי, ודומיהם. אך לשוא התרתי לשוב אל יבשת הביאור כי ים הפליאות הולך וסוער עלי, אך ברגע אשר

נואשתי מכל עמלי — והנה אורו עיני, וראיתי ביאור חדש בכל המאמר הזה, אשר לולא פירש"י הייתי מחליט כי כוונתי לאמיתו.

ראשית עלינו להבין מדוע האומר: „אילני הוו להו" הגיד לנו את הסימן שהיה לרעי-איוב בהאילנות „כיון דכמשי הוו ידעי", ולמה זה האומר „כלילי הוו להו" לא הגיד לנו את הסימן שהיה להם בהכלילי? וזאת נראה בלי ספק כי מלת כלילי פה הוא כמו: כליל מלכא (כתובות ע"ז:) והוא מין עשב שעושין מעליו עטרות וכתרים (עיין ערוך ערך כליל ב) ובכן מלות „כיון דכמשי" חוזרין על כלילי ועל אילני כי גם הכלילי אשר הוא מסוג הצומח גם הוא נכמש כמו האילני, וזה היה הסימן ביד רעי-איוב.

עהה עלינו עוד להתבונן אל פליאה עצומה, מה זה ישאל הש"ס „מנא הוו ידעי"? הלא מקרא מפורש הוא „וישמעו שלשת רעי איוב"! ובלי ספק שמעו הבשורה הרעה הזאת מפי ציר שלוח מאיוב, או לקחה אזנם שמץ מפי עוברי-אורח, ומדוע באו חכז"ל בעקיפין על המקרא הזה עד כי הוכרחו לחדש חידושים כאלה, אשר רעי איוב לא ידעו מאומה מכל הקורות את איוב עד אשר הקשיבו סוד שיח עשב השדה או שיחת דקלים?

אולם האמת תורה דרכה כי מעולם לא שאלו חכז"ל מאין ידעו את המקרה אחרי היותו יען כתוב מפורש הוא כי זאת שמעו. אולם השאלה היא מאין ידעו כי יקרה המקרה הזה עוד בטרם היותו? ולמען הבינך קורא נעים את הדבר הזה בטראה ולא בחידות, נשובה נא אל ראש המאמר הזה: „מה ויועדו יחדו אר"י אמר רב מלמד שנכנסו כלם בשער אחר" ולהבין קושית הש"ס ומה דוחקא להם בפסוק זה עד אשר למדו ממנו „שנכנסו וכו'" ומהיכא דייקו זאת? אמנם אחרי העיון נראה איך חדרו חכז"ל אל עומק כוונת הפשט. כי אחרי אשר כתוב „ויועדו יחדו" שמשמע מזה שנתאספו שלשת-הרעים יחד אל מקום אחד אמר אחרי זה „לבא אל איוב"? מזאת נראה כי נועדו יחד אל מקים אחד, ומשם הלכו יחד לבא אל איוב בביתו. לזאת הוכיח ר"י שפיר שנכנסו כלם בשער אחד אל העיר. כי ממקום הועד היה להם עוד כברת ארץ ללכת יחד.

אמנם אחרי שכתוב „ויבאו איש ממקומו" שמזה משמע אשר גרו במקומות שונים. ואחרי אשר היה לחכז"ל בקבלה כי „בין כל אחד ואחד שלש מאות פרסה" (כלומר מרחק רב! ככל מספר שלש מאות בתלמוד) לזאת אמנם יפלא הדבר במאד מאד, מתי נדברו יחד השלשה רעים כי יועדו אל מקום פלוני אלמוני? בשלמא אם ועידתם היתה בבית איוב נוכל לומר כי לא היה המדובר ביניהם מקודם רק כאשר שמעו הבשורה הרעה אז רחש לב כל אחד מהם לבא אל איוב ולנחמו, זה בא ראשונה ואחריו משנהו וכן השלישי ובבית איוב נתועדו ופגשו איש את רעהו, אולם לפי עומק פשוטו של מקרא משמע כי באו כל איש ממקומו ישר אל מקום אחד הרחק מקיר העיר וחוצה ושם חכה איש על רעהו עד כי נועדו יחד, יען כי כן היה המדובר ביניהם (מלת ויועדו הוא נפעל כי כל אחד נועד מאת רעהו). אך מתי היה זה? כי מלשון הכתוב משמע שבאשר שמעו את הרעה אז כרגע באו איש ממקומו אל המקום הנועד, לזאת ברור הוא בלי ספק כי עוד ימים כבירים בטרם באה כל הרעה הזאת על איוב, כאשר היו בססבת רעים יחדיו בחוק אוהבים. אז נדברו איש אל רעהו ויסתיקו סוד ויחליטו שבאשר תבא רעה על איוב — אז יועדו יחדו אל מקום פלוני אלמוני ומשם ילכו ויבאו שלשתם יחד אל בית איוב, למען כי ביאת שלשתם יחד תעשה רושם על לב איוב הנדכא והפוג צערו. ועל זאת התפלא המקשן פליאה גדולה וישאל בצדק „מנא הוו ידעי"? היתכן כי בעת אשר האירה ההצלחה את פניה אל איוב ויהי עשיר מכל בני קדם אז בעת ההיא יחשבו רעיו עליו תועה כי יקדמוהו ימי עוני והבא עליו שואה פתאם? מאין ידעו החדשות אשר

תצמחנה עוד בטרם נבראו והמעולפים בצעיף העתיד? על זה ענה התרצן כי ידעו זאת בדרך הטבע יען הקשיבו אל סיד שיח השדה, הם התבוננו אל הצמחים אשר מרגע גיחם מבטן האדמה יצמחו הלוך וגדול עד כי יגיעו אל המעלה העליונה בסולם הצמיחה, כאשר יבוכרו ויבושלו כל צרכם, אז יחלו לרדת אחורנית, יקמלו ויבולו יסיפו ויתמו. במשפט הזה חזו גם בהאדם מבחר הבריאה, כי מקרה אחד יקרה את כל הנעשים תחת השמש! ולזאת כאשר ראו את איוב עימד על מרומי פסגת האושר, והצלחתו משחקת לפניו בכל עת חוץ לדרך הטבע, וכפי דרשת חכז"ל „פרץ מקנהו גדרו של עולם", מזאת הבינו כי הצלחתו לא האריך עוד ימים כצל ואיד *) נכון לצלעו, ואז נועצו יחד כי יהיו נכינים לבא לנוד לו ולנחמו על כל צרה שתבא.

אולם אמנם-כן כי רעי-איוב אשר התבוננו אל דרך הצמחים „דהוו להו" ישר נוכחו את גורל איוב כי קרוב יום אידו. אך על איזה אופן הבינו זאת? אם שפטו כי לעולמים יזנחהו ה', או כי הרעה תהיה רק לפי שעה? בדבר הזה נחלקו בש"ס „האיכא דאמרי" יש דורשין לגנאי, הם האומרים „בלילי הוו להו" הם סוברים כי חשבו רעי-איוב אותו לרשע, ולזאת לקחו השקפתם מעשב השדה, כי גם בפרוח רשעים כמו עשב כרגע ימלו ויבשו, ישמדו עדי-עד והיו כלא היו. כן חשבו אם יחל איוב לנפול אז תקומה לא תהיה לו ותהי אחריתו להכרית. ויש דורשין לשבח הם האומרים „אילני הוו להו" הם סוברים כי חשבוהו רעיו לצדיק, ולזאת לקחו השקפתם מעצי-השדה, כי צדיק כתמר יפרח, ואף אם יכרתו ענפיו וישמידו פריו ממעל בכל זאת עוד גזעו מחליף ויונקתו לא תחדל, כן גם איוב הצדיק שבע יפול וקם, ועוד ישוב ד' לרחמהו להשיב שבותו כימי עולם וכשנים קדמוניות.

אך אם תשאלני קורא נעים את שאלת הש"ס „מנא הוו ידעי"? כלומר מאין ידעו חכמי-התלמוד את השקפת רעי-איוב בשבבר הימים? ע"ז אענך: ד' יתן חכמה ומפיו סודו ליראיו! ואם מעט זאת בעיניך ותשאלני: מי איכא מידי דלא רמיזא בקרא! בא נא עמדי ואראך מקראות מפורשים בדברי רעי-איוב. ומבין שורותם יצהירו אלה שתי ההשקפות, ראה נא (איוב קאפיטול ח) בדברי בלדד השוחי בהעירו למוסר את אזן איוב על אשר יתאונן על משפט ד'.— אז הסיר המסכה הנסוכה על מערכי לבו מני אז ויאמר: „אם זך וישר אתה כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך, והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד"! ואחרי זאת צייר בשרד המליצה לעיני איוב את אחרית הצדיק והרשע במשל העשב והעצים. ויאמר: היגאה גומא בלא בצה ישגא אחו בלי מים? עודנו באבו לא יקטף— ולפני כל חציר ייבש, כן ארחות כל שוכחי אל ותקות חנף תאבד". המשיל בזה אחרית הרשע כעשב אחו הגדל על כל מים אשר בעת כפתו

---

*) גם הערָדאט יספר, שכאשר בא פרעה אמאזיס מלך מצרים אל פאליקראטעס נגיד סאמאס אוהבו. וירא כי הוא איש מצליח מאד, אז זעפו פני אמאזיס, ויעד באוהבו פאליקראטעס כי יזהר מקנאת אלי־המרום הקשה כשאול באיש מצליח דרכו, ובעצת אמאזיס לקח פאליקראטעס את טבעתו המעולפת ספירים יקרים וישליכה אל תוך הים, לכפר פני האלילים בתתו להם קרבן מראשית סגולות אוצרותיו, אך לקץ ימים אחדים מצא פאליקראטעס את טבעתו במעי דג גדול אשר ניתן לו למנחה. אז מהר אמאזיס להפרד מעליו לבל יספה ברעתו, כי ידע כאמנם אשר רעה נוראה נשקפת על פאליקראטעס, ואחרי ימים מעטים כאשר בא פאליקראטעס אל פחת מלך פרס, אשר הפתה אותו במתוקים ויתלהו על עץ. (דברי ימי־עולם ח"א צד 150)

רעננה לא נוכל לקטפו ביד יען חסון הוא, אך כרוב להצלחתו כן מפלתו נמהרה ולפני כל חציר ימולל וייבש. אחרי זאת ימשיל את הצדיק בעץ אשר רטוב הוא גם לפני שמש אך אם שרשיו יסובכו על גל אבנים או בית אבנים הוא גבולו, ולא יוכל לשלוח שרשיו די צרכו. ולזאת נחוץ לאדוניו לעקרהו ולבלעהו ממקומו, בכל זאת עוד תקותו לא נכרתה כי מעפר אחר יצמח! כן אל לא ימאס תם וכו׳״. — ועתה האם לא נשמע מפורש יוצא מפי רעי-איוב את השקפתם אודות גורלו באחרית הימים? הלא שפתם ברור מללו כי לקחו להם הפלילי לקו והאילני למשקלת! אולם אל מה נטה דעתם לדונו אם כצדיק או כרשע? בזאת נחלקו האיכא דאמרי בש״ס, יען בדברי רעי-איוב נמצא פנים לכאן ולכאן.

אולם סוף דבר היה כי שב ה׳ את שבות איוב ויברך אחריתו וראשיתו. ובזאת הורה הנסיון כי האדם הזה „עץ״ השדה הוא, על כן היתה המלה עץ למשל כפי חכז״ל על איוב, ובזה נבין מאמרם (ב״ב) „היש בה עץ אמר משה למרגלים ראו אם ישנו לאותו אדם ששנותיו ארוכות כעץ ומנו איוב״. אשר הוא נפלא מרוע דרשו זאת על איוב דוקא שכל שני חייו היו רק מאתים ועשר שנים והיא זוטרתא לגבי דורות הקדמונים אשר האריכו ימים? אך כונתם ששנותיו ארוכות כעץ הזה שגזעו מחליף אף אחרי שנכרת, ומנו איוב? וכן מצאתי במהרש״א שם.

מענדיל הלוי וואהלמאנן.

עד שקר

שמעון בן שטח היו ידיו חמומות, אתא סיעת ליצנין אמרו הבו עצה נסהוד על בריה ונקטלינה וכו׳ (ירושלמי סנהדרין פרק ו׳ הלכה ג׳) והפני משה שם פירש: „על שם שהיה מתחמם ומוסר עצמו לדין לאלו שמונים נשים דמכשפות כדלקמן בפרקין (ועיין בבלי סנהדרין) נתקנאו קרוביהן של הנשים ובאו כת ליצנין ושקרנין ונתנו עצה להעיד על בנו שהרג את הנפש״ עכ״ל.

אמנם אחרי בקשת סליחה מכבוד תורתו הגדולה הפירוש הזה דחוק מאד. כאשר יעיד כל מבין. ואת אשר אחזה אני כי ידיו חמימות פירושו שהיו ידיו כואבות ומחומםות מחמת מכה, כמו „אם היה נחמם אסור״ (ירושלמי ע״ז פ״ב ה״ב) עי״ש בפני משה שפי׳ „נחמם שנתחממה המכה״ עכ״ל. וכונת הירושלמי בזה להגיד שידיו היו כואבות למען לא יפלא בעינינו. מרוע בעת שנמצא ההרוג העיזו הקרובים בשקר על בנו של שמעון שהוא הרגו כדי לקחת נקם בזה מן שמעון, היה להם יותר להעיד על שמעון בעצמו שהרגו והיה הנקמה גדולה יותר?! לזאת הקדים הירושלמי לומר כי הסיד היו ידי שמעון כואבות מחמת מכה, ולזאת לא יכלו להעיד על שמעון בעצמו שהרג הנפש כי הוא שקר הנראה לעינים שבידים כואבות יהרוג הנפש על כן העידו רק על בנו.

הנ״ל.

לְהָבִין עֵצָה

החכם הרד״ך נ״י במאמרו „מלואת אבן״ (כנסה״ג ס״א) ביאר דברי הראב״ע בפ׳ שלח בפסוק וחטאתם. להניה במקום „והעתיד היפך״ שצ״ל „והעשה היפך״ עי״ש דבריו. ואף כי אמר דבר חכמה. אך בכ״ז לא תוכל הגהתו עמוד בפני הבקורת, מכמה טעמים: א) כ״א

אמנם לפי הסמיכות שהסמיך הוא המלות „והעתיד היפך" למלות „וחטאתם הוא השעיר" ולא הפסיק ביניהם רק בתיבת „וכו'" יוכל היות התקרבות וקשר ביניהם. אך אם ניתי ספר ונחזי כי בפנים יש ריוח בין הדבקים בענין אחר שכתב „ובשביל שהוא סמוך אל עזים הוא קטן" לא יתקבל עוד על הדעת לומר כי עתה שב לדבר דברים שמקומם יכירם יותר מקודם לזה. ב) מלבד שזה כלו מיותר שכבר כתב זה לעיל בפסוק שלפני זה. וכמ"ש דבריו הרד"ך בעצמו בטוב טעם ודעת (ויותר נראה להגיה שם תיבת להבדיל במקום „והפר" שהגיה והוסיף הוא, אך הכונה אחת) אך גם לשון „היפך" אינו מדוקדק. כי לוא היו מביאין בל"ת פר לחטאת ושעיר לעולה, יצדק לומר שכאן בהיפך. לא כן עתה ששם בל"ת אין מביאין שעיר כלל וכאן השעיר נוסף כמו שדקדק בלשונו הראב"ע לעיל אשר באמת פלס זהב בלשונו ומאזני משפט לו, גם יותר הל"ל „ובל"ת היפך" לא בעשה שמזה מדבר כאן, וחלילה להראב"ע ז"ל לזלזל בענינים כאלה אשר ע"פ רוב תפס עליהם אחרים. אכן האמת יורה דרכו שא"צ כאן להגיה כלל רק תיקון קטן וקל שבמקים והעתיד ביוד צ"ל והעתוד בוי"ו, וכונתו לתת בזה הבדל בין שלשת שמות הנרדפים שיש לעז זכר: שעיר, תיש ועתוד, שהשם שעיר לפי שהוא ע"פ רוב סמוך לעזים יורה שנגדרו הוא „צעיר לימים". ועתוד היפך מזה שיורה תמיד על התיש הזקן. וזכר העזים סהם תיש שמו. (כמדומה לי שזה הביאור ראיתי בשכבר הימים באיזו מכ"ע) וכן מ"ש להלן החכם הרד"ך בביאור דברי הרב סוף פ' ברכה במש"א וטעם נס היפך מתח שצ"ל היפך „ברח" וכי רק הפעל „נוס" יאמר גם על בב"ח. משא"כ הפעל „ברח לא יוצדק רק על בע"ח הבורחים בחשבון ודעת ומטרה. גם גדר זו גדר הרחויה היא. והפעולים הנ"ל לא ימצאו מחסה ומבטח עוז בצלה. כי מה יענה על פסוק: וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה (איוב ט כ"ה) האם גם הימים של איוב ברחו בחשבון ודעת, או בפסוק ויברח כצל" (שם י"ד ב) הגם הצל יורע דעת וחשבון לברוח ולהסתר מחמת רודפו. ומה שהביא ראיה מדברי רש"י ז"ל ע"פ: ומצרים נסים לקראתו, שהיו מעורבבים ומהוממים ומטורפים שרצו לקראת המים". באמת לא מהוראת פעל „נוס" דייק לה רש"י, אך מתיבת „לקראתו" שלא יתחבר עם „נוס" כי הניסה תורה הבריחה מפני איזו דבר לא ההליכה לקראת דבר. לכן אמר שהכתוב משמיענו בזה גידל המהומה שהיתה ביניהם, עד כי בחפצם לנוס ולברוח מפני הים ההולך וסוער עליהם, לא יכלו לפלס מעגל רגליהם, ולא מצאו אנשי חיל נתיבותם ורצו לקראת המים הזדונים. ולמגורתם באו להם.— אך לפי שנקל להרום מלבנות אחוה בזה דעי גם אני. וגם בזה אין צריך להגהה מרובה רק תיקון קל ופשוט. והוא שהיה בזה בדפוסים הראשונים קו קטן בקצה תיבת מתח כזה, מתח' לפי שנזדמנה בסוף השיטה. ונשמט הקו ברבות הימים והמדפיסים אחריהם הביאו המלה בלא קו. והוא באמת קיצור מתיבת „מתחלה" וכונתו לומר שהוראת הפעול „נוס" ישמש רק על השתנות והתהפכות איזו מצב למצב אחר מתנגד להראשון (ואולי זה ההבדל בין הוראת „ברח" להוראת „נוס" בכ"מ, כי ברח יורה על הבריחה לאיזו צד שיהיה מפני איזו חשש ומורא אשר יעלה על ראשו, ונוס יורה על הבריחה לצד המתנגד ממקומו הראשון אחרי אשר אזר עוז להתקומם על מצבו ואזלת ידו מפני מי שתקיף ממנו. ולזאת יתקשר הפעל נוס לרוב עם הפיכת עורף, אך אניח זאת החקירה להבלשנים הגדולים להתגדר בה ואין פה מקומה) ועד"ז יבא הפעל נוס גם על בלתי ב"ח כמו ונסו יגון ואנחה. שכונת הכתוב הוא רק זאת. שמעון היגון והאנחה יתהפך וישתנה לנוה שאננים ומשכנות גיל. וכן הכונה כאן בתיבת ולא נס לחה שעודו באבו גם בזקנותו ולא נתהפך ונשתנה מאביב ימי עלומיו.— וכמו כן אין צורך לדעתי להגיה כלום בדברי הראב"ע בפסוק ובכתה את אביה ואת אמה במקום אם קרוב

„הם הרוב" הגה"ה רחוקה והתחלפות בלתי שכיח. כי לדעתי דבריו פשוטים, דרק או מחויבת לבכות את הוריה אם יום מותם מקרוב, שנספו במלחמה, כרגיל בשביים. דפשיטא שלא יעלה על הדעת לצוות לאדם שיבכה את הוריו ויתאבל עליהם אחרי אשר כבר אבד עליהם כלח וזכרון יום מותם כבר נסח מלבו ולא יעשה עליו שום רושם, והלא הבכיה היא רק רגש מהתרגשות הנפש, ואיך יפול הצווי על דבר בלתי תלוי בחפץ ורצון המצווה. ואם לא בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תתאבל שוא ישקד לחקות פעולת הטבע והיא לא תצלח. וביאר הוא בעצמו דבריו הלאה ואמר כי הוא לא יסכים עם אותן הי"א נותני הטעם לבכיתה את הוריה עבור אי יהורתם שאז היה מקום לומר שתתאבל עליהם אף אם מתו מכבר. אלא לדעתו הוא רק משום חיוב אבילות על הורים כמשפט וחק לנו עם ב"י. וא"כ פשיטא שאינם חמורים מדין הורי ישראל שא"צ להתאבל על שמועה רחוקה.

וכן מה שהגיה בשה"ש ע"פ ועל פתחינו כל מגדים ואמר שמקומו להלן עיי"ש. לדעתי הוקשה להראב"ע בזה דהמלות ועל פתחינו כל מגדים לא יתאימו לכאן. דהנה הם בכ־מ־ים כבר, מקום שם תתן לו דודיה תחת התפוח ומתענגים על ריח הדודאים, ומה ענין פתחים שמה? ומה טעם המגדים להיות על הפתחים? לזה אמר כי טעם פתחינו היא התחברות פתחי הפיות בנשיקתם זא"ז ההיא המתק לה מכל מגדים. כטעם „שמור פתחי פיך" *) וכמו שביאר ג"ב להלן „עסים רמוני" שהוא כינוי לריר שבלשונה. ואמר עוד כי בזה יוקשר ג"כ היטב הפסוק הבא אחריו להקודם, שאמרה כ"א כה מתקו לה נשיקותמו במקום סתר ולא שזפהום עין אדם ככל מגדים. הנה מה טוב ומה נעים היה לה לוא יכלה לחבקהו גם בשוק ובכ"מ אשר תמצאהו ולא יבוזו לה. זהו מה שמצאתי להעיר על דברי הרד"ך נ"י. ועתה ארשום בזה עוד הערות אחדות על איזה מקומות סתומים בדברי הראב"ע ז"ל מהרשומים אצלי בהכתובים שת"י.

בפר' במדבר (ג לח) קדמה מזרחה. הוא מזרחה שמש במקום התחברות העגלות, כל מבארי דבריו הקדמונים גם האחרונים נכנסו ברוחקים שונים לבאר כונתו במלות „ההחברות העגלות" ונלאו למצוא הפתח, וכונתו פשוטה לדעתי וברור שתיבת „התחברות העגלות" הוא העתקה נאמנה בלשון עברי על מלת „אופק" הערבית. אשר בימי הראב"ע לא היה עוד חזון נפרץ להכנים זרה בהיכל הקודש וטרם התיהדה המלה הזאת. וגדרה היא מקום פגישת כפות רגלי כיפת הרקיע שממעל לראש כל אדם, עם קצה השטח מהארץ שפוגש לפי המרומה את קצות השמים ועושים עיגול סביב. ואחרי שביאר הרב לעיל פירוש נגבה שהיא על סיבת היובש והחום השורר בדרום הארץ. וצפון יקרא ע"ש שצפון שמה כל חלק הישוב או רובו. ולפי שאלה ב' הרוחות צפון ודרום קבועים בשוה לכל מקום. לכן קבעו שמותם ע"פ סגולת הטבע אשר להמקום ההוא. לא כן מזרח ומערב הם בלתי קבועים רק משתנים לכל אופק ואופק עד שהגרים על כדור האדמה על שתי נקודות מתנגדות זל"ז באורך 180 ההיה נקודת המזרח לזה, נקודת המערב לזה וכן להיפך. לכן ביאר שם מזרח שהוא מקום זריחת השמש על האופק. שסגולה זאת משתמרת לכל מקום בשוה. ומקום הניחו לי להתגדר בו.

שם (יא יא) למה הרעת לעבדך. הכתוב דבר על הבא במהרה. בכל הביאורים חדשים גם ישנים לא תנוח הדעת ולא נמצא בהם דבר נאה ומתקבל על הלב. ולענ"ד נראה ביאורו ע"פ מה שכתב הראב"ע במגלת רות בפסוק ושדי הרע לי ז"ל „הרע כמו נגע וכו' או על דרך לשון ב"א דיבר הכתוב. והוא הנכון: וכונתו להרץ בזה, איך תיחס

*) וכן מגביה פתחו מבקש שבר (משלי י"ז י"ט) כינה הפה בשם פתח סתם.

נעמי הישרה בנשים את הפועל „רע" להבוי"ת. המורה על חמס ושוד שלא במשפט וצדקה. ההיא לא תדע כי מאתו לא יצאו הרעות רק פועל אדם ישלם לו? לזה אמר מתחלה כי לרע יש עוד הוראה והיא „נגע ומכאוב" והנכון בעיניו כי רק כלשון בני אדם דיברה שדרכם לומר כי השם ירע לו אף שידעו כי לא כן הדבר, ולזה ברור נתכון גם פה לתרץ דברי משה עבד ה'. למה ייחס פועל רע לאל טוב ורחום. וכצ"ל בדבריו „הכתוב דובר על דב"א (והוא ר"ת דרך בני אדם ונתחלף ה' בד') כמו הרע" ונראה שהיה בדפוס ראשון או בהכ"י המלות „כמו הרע כזה" כמו הר' שהיה תיבת הרע בסוף השיטה. ונטשטש מזוקן ונראה הכ' כמו ב'. וזה טעות המצוי ושכיח.

(שם כ' ח') קח את המטה וכו'. „והנה פירש ותדבר כמו ותאבד. וכן בספר השני" כל מבארי דבריו לא כוונו הביאור בכונת דבריו „וכן בספר השני" ובמחכת"ר נעלם מהם דענין זה נכפל בב' מקומות. בד"ה ב' יוד כתיב ותקם ותדבר את כל זרע הממלכה. ובמלכים (ב י"א א') שם כתוב. ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה. ומזה הביא הרב ראיה כי גם הפירוש של ותדבר הוא איבוד וכליון. ונסתר ביאור הי"א על ודברתם אל הסלע עיי"ש.

(שם כח כב) והנה לא הזכיר עולת בז' ימי הפסח. ט"ס וצ"ל עולת שבת. ור"ל כי הלא לא ימלט שלא יחול א' מז' ימי הפסח בשבת, והכתוב לא הזכיר כי אז יקריבו ג"כ עולת שבת לפי שממילא מובן, כמו שלא הזכיר גם עולת התנופה שצריכין להביא בט"ז לניסן. ואמר עוד ואנו צריכין לדברי קבלה. ר"ל דמהכתובים נראה סתירה בענין הקדמת ההקרבה לאיזו מהן קודם. דגבי עולת שבת לעיל אמר: עולת שבת בשבתו על עולת התמיד. וביאר שם דתיכף אחרי הקרבת התמיד ישימו עליו העולה. וכאן אמר ג"כ כאלה תעשו ליום על עולת התמיד. דמשמע ג"כ תיכף אחריו. וא"כ בשבת שבתוך החג צריכין אנו בע"כ לדברי קבלה איזו מהן יקדימו. זאת אשר ראיתי להביא פה. ואם דברי ביאורי יעלו לרצון להקיראים, אגיש לפניהם גם יתר ביאורי על מקומות רבים הסתומים בדברי הראב"ע הכתובים ת"י. ואשר לענ"ד לא החטאתי המטרה בכונתו, בעזר צור ישועתי, ועכ"פ יתקבלו על הדעת.

בסכה"ג ח"א במאמר „עמר השכחה" להחכם לעווין, סימן ד'. הביא ב' מקומות שהרב הקדוש בעל „אור החיים" הביא לשון הכהוב בשינוי מהנמצא לפנינו עיי"ש יש לחשוב עוד מקור נפלא בענין כזה בפ' שמות בפסוק ותקרא שמו משה ותאמר, שהאריך לתת טעם למה בקריאת כל הצדיקים בשם, מצאנו ששם הטעם והסיבה קודם לקריאת השם והביא לדוגמא מן השבטים שנאמר: ותאמר כי ראה ה' בעניי ותקרא שמו ראובן וכו'. ובאמת בכתוב הוא להיפך: ותקרא שמו ראובן ותאמר.

עוד אעיר על תקון שגיאה קטנה שנפלה במאמרי „ביקורי הבכורים" צד 177. בשיטה אחרונה שכתוב שם במוסגר ותמונתם כזה 1=3b⊥b3 וצ"ל כזה 1=3b±b3, שלפני השיעור 3b נמצא סימן החיוב והשלילה יחד, להורות על ב' מיני השאלות שבאופן א' יוקח בחיוב ובשני בשלילה. כידוע זאת ההוראה במלאכת האלגעברא! — ובזה נשלמו הערותי.

יצחק מעליר.

ערוגת הבשם.

בחידושי הלכות מהרש"א על מסכת שבת (דף פה ע"א) בתוס' ד"ה אמר רב בא"ד שיוכל עדיין לזרוע וכו' כתב שם ז"ל: כי החיצונות עומדות באלכסון נגד הפנימית והאלכסון הולך מסוף קרן החיצונית עד ה' טפחים אשר שם הוא מכוון נגד קצה הפנימית

וכיון דאלכסונו ה' טפחים נמצא המרובע ממנו ג' טפחים, הרי לך דמקרן הפנימית עד סוף קרן החיצונית ג' טפחים במכוון. וק"ק ומאי קושיא שהרי כתבו לעיל דבענין זה אסור פן לא ידקדק לזרוע ממש בסוף הקרן וכו' עיי"ש וכונת דבריו; שמתחלה הוכיח שרק ממש בסוף קרן החיצונית יוכל לזרוע הגרעין, לא רחוק מהקרן ישהו. והוכיח זה עד"ז דהנה אם נמדוד מקצה קרן החיצונה עד הנקודה שכנגד קרן הפנימית על הצלע ההוא נמצא מדתו ה' טפחים בצמצום. וכיון שהאלכסון מחזיק ה"ט ע"כ הצלע מן האלכסון מחזיק ג' טפחים מכוון דהא תרי חומשי מחזיק האלכסון יותר מן צלע מרובעו, וא"כ אם נחסיר תרי חומשי מן ה' טפחים של האלכסון נשאר לצלע מדת ג"ט מצומצמים בסוף הקרן ממש, ואחרי הוכיחו ואת הקשה שפיר קושיתו. כנלע"ד ברור בכונתו, אכן אם לזה כיון אין החשבון מכוון. וממילא גם קושיתו אינה קושיא. וב' תמיהות בזה.

א) במ"ש כי מן קצה הקרן החיצונית עד המקום שהוא מכוון נגד הפנימית הוא ה"ט בצמצום. באמת כי דייקת תמצא כי עד המקום ההוא נמצא ה"ט ותרי חומשי לפי חשבון הגמרא דכל אמהא בריבועא כו'.

ב) במ"ש כ"א מדת האלכסון ה' טפחים יעלה הצלע לג"ט. וזה דבר שאין לו שחר כלל, כי אף אם אמת הוא שבאם נדע הצלע ורוצים אנו למצוא אלכסונו עלינו להוסיף תרי חומשי ממדת הצלע. אך אם נדע האלכסון ונרצה הצלע. נשגה אם נבקשהו בד"ז לגרוע תרי חומשי ממדת האלכסון. כי עלינו לגרע רק ב' שביעיות ממדותיו. יען שהאלכסון הוא שבע חמשיות ממדת הצלע דהיינו אמתא שהיא חמש חמשיות ועוד תרי חומשי. ע"כ הצלע הוא חמש שביעיות מן האלכסון שביעיות מהשלם, וד"ז מובן בפשיטות לכל בר בי רב בחכמת המספר הפשוט. וא"כ בנ"ר אם נגרע מאלכסון שלנו המחזיק ה' טפחים, ב' שביעיות ישאר ג"ט וד' שביעיות שהוא מדת הצלע. ובפרט לפי מה שהוכחתי לעיל ששיעור האלכסון הוא ה"ט ועוד תרי חומשי, ישאר מקצה הקרן מרחק טפח וחומש אשר עד שם יוכל לזרוע הגרעין ובכ"ז יהיה יותר מג"ט לצלע הפנימית ואף אם לא יזרע בסוף הקרן ממש, אין כאן בית מיחוש, וסרה קושית הרש"א ז"ל על התוס'. ואחלה את פני קוראי הכנה"ג הנכבדים, אשר בל"ם רבים בהמה תלמודיים היודעים גם פרק בשיעור, אולי ימצאו איזו ביאור אחר בכונת דבריו ז"ל ותברכם נפשי, כי מאד קשה עלי לייתם למארן של חריפי הפשטנים אשר כל רז לא אנים ליה משגה כזאת חלילה.

הנ"ל

מקרא קדש.

(איוב כ"ז ח) כי מה תקות חנף כי יבצע וגו'. עד סוף הפרשה. מי גבר חכם יבין אמרי איוב אלה. איוב איש שותה לעג כמים עד כה על רוע ההנהגה, כי רשעים יחיו עתקו גם יגברו חיל. ולמסת נקיים לעג. וכי ארץ נתנה ביד רשע וכו' וכו'. ופתאום מסבות התהפך במאמרו זה, ואחרי הקדמתו שחלילה לו מהצדיקם, ענה אף הוא חלקו כאחד מהם. כי אמנם אין תקוה לבוצע בצע. כי נכונו ללצים שפטים. ואח"כ שב להתלונן על עוות משפטו. הלא מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו, לפי דבריו עצמו? — והנ"ל כי גם פה אדרבא הוא מוסיף אומץ לשיטתו כי אין משטר וסדר, משפט וצדקה בהנהגת עולם השפל. רק יד ההנהגה הכללית או המערכת בכל משלה, לזה הקדים לאמר: חלילה לי מהצדיקכם ולהודות כי מפרי מריי אשבע רע, וכי יש עול בכפי. אדרבא אויבי נפשי ומתקוממים הדוברים עלי רע המה הרשעים, ואתי צדק ילין והתחיל להתוכח באמרים נמרצים לאמר: בואו ונחזה אנן „מה תקות חנף כי יבצע" האם צפוי הוא

אלי חרב „כי ישל אלוה נפשו ? הלא לפי דבריכם אין מקום להסתר שם פועלי און מבלי תשיגהו סוף סוף חרב המשפט היה לכל בוצע בצע בידעו כי השחית התעיב עלילה להתעתד ולדעת ברור כי יום אידו מקרוב ישב בדד וידום לחרון אל נקמות מבלי ימלט או האם למצער „צעקתו ישמע אל כי תבוא עליו צרה" ? אחרי כי לא ישל נפשו לעשות אתו כלה, האם למצער ישמע אל נטולות כי יצעק מעצמת מכאוביו ומשבר רוח ייליל ? וכן „האם על שדי יתענג" איש אשר „יקרא אל אלוה בכל עת" ? הלא גם הצדיק איננו מתענג על טוב ה', הן אורה ואגיד לכם הנהגת אל בידו, והנסיון היומי יבא ויטפח לכם על פניכם ומשפטכם יכזב. וגם אתם כלכם חזיתם זאת ואיני מרחיק עדותי, ולמה זה הבל תהבלו, לשנות אמרי תפל בכפל ענין במ"ש. ועל כל תשובותי הנמרצות, אתם באחת, כי אחרית רשעים נכרתה, וצדיקים ירונו בגאון חלקם, ללא אמת, ולוא באמת היו עיני ד' משוטטות בארץ מאפליה לתת לאיש כמפעלו, הלא „זה היה חלק אדם רשע עם אל" וגו'. אחרי שהוא יפלס חמס ידיו בארץ באכזריות רשע „אם ירבו בניו" וגו'.
הנ"ל

הבן במראה.

בספר יחזקאל סימן מ' פסוק מ"ה כתב הרב הגאון מו"ה מ"ל מלבים, זכרו לברכה ולתהלה, בביאורו „מראה יחזקאל" ז"ל שם: הלשכה המוזכרת בפסוק זה אשר פניה פונים קרימה עמדה במשך ט"ו אמה מקיר שער הצפוני לצד מזרח ששם כלו האילמות, וא"כ בלתה סמוך שתי אמות אל הרוכן. וכלשון הזה כתב ג"כ בסוף הספר „בתבנית הבית" (י"ח ב) וז"ל שם בצד צפוני של עזרת ישראל אצל קיר הצפוני במקום שהתחיל עזרת כהנים ב' אמות אח"ז ששם כלו האילמות וכו' עד ט"ו אמה רחוק מן השער באותן ט"ו אמה היתה בנויה לשכה וכו' עכ"ל.

בכל הבטחת הרב הגאון ז"ל בראש מאמרו „תבנית הבית" כי אך על פי תבניתו בזה ינטה קו על המקדש בבוא עתו להבנות במהרה בימינו, ורק ע"פ דרכו הוא יתכונן. בכ"ז נכון לבי בטוח כי פה ישנו את הפקידו ולא ע"פ מה שכתוב פה יקום דבר. כי באמת ממקום שכלתה זאת הלשכה עד הרוכן יהיה י"ג אמות לא שתים. תרע שהרי אורך ורוחב זאת העזרה היתה מאה אמה על מאה אמה. והמזבח היה באמצעו ל"ב על ל"ב. והשער הצפוני היה ג"כ באמצע הכותל מכוון עשר אמות נמצא מקץ השער עד קצה הכותל לקרן מזרחית צפונית מ"ה אמות, מקצה המזבח עד כותל המזרחי ליד אמה והרוכן היה באמצע זה המרחק כמ"ש לעיל דהיינו במרחק י"ז אמה מן הכותל המזרחי, נמצא מקצה הרוכן עד קצה שער הצפוני כ"ח אמה. וכיון שהלשכה עמדה מקצה השער במשך חמש עשרה אמה, נמצא ממקום שכלתה הלשכה עד קצה הרוכן שלש עשרה אמה במכוון. והפלא כי גם במהדורא תנינא של התנ"ך לא נתקנה זאת השגיאה. ולא התעורר עליה לא הרב הגאון ז"ל ולא זולתו. ינסה נא הקורא לעשות צורה מוחשת מזאת העזרה ויוכח כרגע אמתת הדבר. והאל הטוב יזכנו לראות בבנינו בב"א.
הנ"ל

אור הגנוז.

מכל מבארי ומפרשי התורה אחרי אדוננו רש"י ז"ל הכי זכה להתפשט ולהתאהב על מרבית התורניים. ביחוד בין המחזיקים בנושנות, הוא ספר „אור החיים מהגאון האלהי הר"ר חיים ן' עטר זצ"ל". כן בסגנון לשונו ונועם לקחו להטעים ולהסביר דבריו למקשיבי

אמריו. כן בתוכן שיטתו בביאורו לשמור חקות הפשט אף ברוב דרשותיו. ולא יעבט ארחות חיים. ע"כ בכל בתי כנסיות ובבתי מדרשות אשר עוד קול דברי תורה נשמעים בהם יכרו אזן לשמוע בלמודיו, ולזאת אחשוב בצדק כי רבים מהם יחזיקו לי טובה בבואי עתה בזה להרים המסך ולהסיר פני הלוט הלוט מעל מאמר אי מחקרי עמוק ונשגב, אשר הזדמן בתוכו — אף שאין זה דרכו — הסתום וחתום לרוב המעיינים שמה. ודבריו נכוחים וישרים למוצאי דעת מעט בספרי המחקר והטבע. וכאשר זה פעמים רבות נדרשתי לשואלי ביאור מאמרו זה ודברי הפיקו רצון מהם, כן יהא רעוא דאימא מילתא דתתקבל גם לרוב הקוראים:

ז"ל האור החיים פ' אחרי ע"פ בקרבתם לפני ה' וימותו: ואודיע למתבונן בפנימיות השכלת המושכל שהשכלת ההשכל תשכיל ההשכלות ובהשכיל בהשכלתו ישכיל שמושכל מושלל ההשכל וכשישכיל בהערת עצמו ולא עצמו ישכיל שהמושכל מושכל ממושכל בלתי מושכל מהשכל והשכילו למשכילים ביחוד השכלתו בסוד נשמה לנשמתו. ואז מותריו יהיו עטרות מלכים וכסאותם וכי יש חיים לחיים שעליהם אמר משה ובחרת בחיים ושוללת חיים הנשתוים בהרגש הכללי. עכ"ל:

כדי להעמידך על כונתו באר היטב. ולהשכילך ברבוא השכלותיו אשר פזר נתן במאמרו זה. להיות דבר דבור על אפניו גם בסקירתך הראשונה. מוכרח אנכי להקדים לך הקדמה אחת קטנה ונכברה מאד. והיא שהפלוסופים הקדמונים, והרמב"ם ז"ל ג"כ הסכים לדעותיהם, אמרו; כי כמו שבחוש הראות צריכין אנו ונזקקין לג' דברים הללו להשגת הראיה. א) העין, אשר בה נשיג המוחש ובלעדה חשך ישופנו. ב) דבר אחד נמצא בפועל חוץ לעין אשר אותו נראה ונשיג. ג) גוף מאיר כשמש ואור זולתו אשר קרנים מידו לנו וקויו המושכלים ומשולחים בחזרה מהמוחש לתוך העין המעורר עצבי העין להרגיש ולחוש הנראה. ואם שלש אלה לא יהיה לנו א"א שנראה ונחוש כל דבר. כן הוא הדבר ממש בהשכלת איזו מושכל צריכין אנחנו ג"כ לשלשה שותפין אשר רק על ידיהם יקום דבר ההשכלה. א) כח השכל הניתן בנפש המדבר להבין ולהשכיל דבר חכמה, ככלי העין לראות. ומבלעדו האדם נמשל כבהמה נדמה. ב) הענין ההוא המושכל אשר על שרשיו נתחקה ונרצה להשכילו ולבוא עד תכונתו. ג) כח רוחני שלישי המוציא שכלנו מן הכח אל הפועל, ומופיע באורו הרוחני על שכלנו ההיולי אז בעת החקירה, המקשר ומחבר בלולאות רוחנים את המושכל עם שכלנו למען נוכל להשיגו ולחקרו, והוא המקרב המרוחקים עדי יתלכדו ולא יתפרדו לנצח, להכח הרוחני ההוא קראו בשם „מלאך עשירי". על שם שהוא ממונה על העולם השפל שתחת ההשעה גלגלים הסובבים עליו ועל כ"א ממונה מלאך א', לפי דעתם. או „שכל הפועל" ע"ש מלאכתו ופקודתו להוציא שכל האדם מן הכח אל הפועל. ואמרו עוד, כי כמו שבחוש הראות תראה עינינו מבלעדי הדבר המוחש גם את גוף המאיר והאור בעצמו. כן בהשכלתנו איזה מושכל היה לנו גם להשיג ולהרגיש את האור הרוחני מהשכל הפועל המופיע אז עלינו. אפס מהיות האדם דבוק בחומר. וגם מדי עלותו בית ה' לחשוב מחשבות נשגבות כן יארבו לו על דרכו תאוות חומריות. הנה הנם בונים חיץ וטחים תפל אצל האדם הבלתי שלם ויבדילו בינו ובין מחזה אלהים רק האדם השלם בתכלית השלמות ושלם במדות כמו הנביאים ע"ה המה השיגו גם את השכל הפועל ההוא והיה עיניהם רואות את מורם. (עיין כוזרי מאמר ה' סימן יוד).

אחרי אשר השמעתיך דעת הקדמונים בזה, בוא ואקחך אל מקום שחכמי זמננו משוחחים זה עם זה. ושמע נא מה חות דעתם בזה. וז"ל חכם אחד גדול ונערך מחכמי הטבע עתה: אבל מי יוליד בנו מחשבות חדשות? מי ישים בנו מחשבות אשר מאז מעולם לא חשבנו כמוהן? ואיך יולדו בנו רעיונות והגיונות אשר לא ידענום עד היום?

שאלה היא ותהי לשאלה. והחוקרים טרם ידעו להשיב דבר כמשפט. יש אשר יבוא לנו רעיון חדש פתאום כמו ברק, ואנחנו לא נדע את דבר בואו. האמן, המליץ והחוקר יושבים לפעמים איש איש על עבודתו ופתאום ילוה עליהם רעיון חדש והם ישתאו וישתוממו לקראתו כאלו לא במוהם נולד וזר הביא אתם אליהם וכו׳, ולכן אמרו הקדמונים כי רוח הקדש יבוא אל המטיף והחוקר מדי דברם. אחרי כי באופן אחר אין להבין פשר הדבר איך פתאום יופיעו רעיונות חדשים על הדובר אשר עד כה לא ידעום. כי לפעמים נראה המטיף עולה הבמתה לדבר אל קהל השומעים, ועל שפתיו ערוכים ושמורים מאתמול כל הדברים אשר בדעתו להשמיעם. אבל מדי דברו והנה רעיון חדש בא עליו והוא בעצמו ישתאה וישתומם לקראתו. ושפעת דברים חדשים יטיפו עתה שפתותיו אשר לא ידע אתם בראשונה. או אז ינשא על כנפי רוחו ועלה מעלה מעלה כל לבו מלא אש קדש. עיניו אורו. והוא כבן־אלים נאזר בגבורה ויזיל כטל אמרותיו וכל השומעים ימחאו כף וידעו כי מלאך אלהים דובר באזניהם. עכ״ל הנצרך לעניננו.

מעתה הלך לבטח דרכך בדברי האו״ח הנ״ל. ואוסיפה במוסגר מלים אחדים לדבריו למען יבוארו יותר בהיר. ועל הקורא לקראם יחד. כי אחרי שכתב ביאורו ע״פ בקרבתם לפני ה׳ שהכונה שהקריבו את נפשם ושכלם להשגת הש״י שהיא המדרגה היותר גבוהה והנכבדה בהשגת האדם והשיגו מה שהשיגו מאור הרוחני. ובהרגיש נפשם המשכלת שרק החומר הכרוך בעקב השכל הוא בעוכר נפשם מהתענג על נועם ד׳ ומחזה קדשו, כי בחינה זו העליונה מושללת ההכרה לא מפי האנושי ולא מפי כתבו ולא תושג בהשערת חומר גשמי. אז מאסה נפשם בחברת הגוף ותנתק מוסרותיו מעליה למען תוכל להתענג בנועם עליון באין כל שטן ומפריע. ואח״ז אמר כי ישכיל ויוכיח הדבר כי בע״כ נמצא אלהי רוחני המופיע גם על שכל כל איש ואיש בעת שישכיל איזו דבר. ואמר: ואודיע (ואוכיח) למתבונן בפנימית (הדרך ואופן) השכלת (האדם והשגתו את) המ־שכל, (הלא המתבונן בזה יוכח לדעת) שהשכלת (וחפץ המעיין לדעת) ההשכל (היא היא) השביל (לאדם) המושכלות, ובהשכיל (האדם ובהתבוננו) בהשכלתו (ודרך השגתו), ישכיל (אז לדעת) שמושכל (איזו שיהיה. הוא באמת) מושלל ההשכל (ונמנע וא״א לבוא עד חקרו אחרי שלא ידענו ממנו עד כה. ומאין יבא עזרנו פתאום מעצמנו לברוא יש מאין?). וכשישכיל (בכ״ז ויגיע להשגת מושכלו ויגלה לו הנעלם ממנו עד כה. הוא רק) בהערת עצמו (ובהכינו ועוררו את כחות נפשו להבונה יבוא ויגיע למבוקשו) ולא עצמו (כחו ועוצם ידו) ישכיל (ויעשה לו החיל הזה, יען) שהמושכל (הנקנה להאדם ביגיעהו) מושכל (ומושג לו) ממושכל (רוחני ונעלם שהוא) בלתי מושכל מהשכל (כי שכל האדם לא יוכל להבין איזו דרך הופיע פתאום עליו ענן אורו אם לא כי יד כח נעלם לרוחני בזה אשר הסגירו במוחו) והשכילו (של זה השכל הפועל) למשכילים. (הוא) ביחוד השכלתו (ובהתחברו עם שכל האדם) בסוד נשמה לנשמתו, ואז (בהגיע האדם למדרגה רמה הזאת) מותריו יהיו עטרות מלכים וכסאם (וכל יקר ותפארת האדם החמרי כרוק יוטלו בעיניו. הקנינים המדומים הבל אין מועיל בם) וכי יש חיים (אחרים יותר נעלים) לחיים (הגשמיים הידועים והנרגשים לנו) שעליהם אמר משה ובחרת בחיים (בניקוד פתח) בית המודעת (שבא הפתח במקום ה׳ הידיעה) ושוללת חיים (הגשמיים) הנשתוים בהרגש הכללי (לאדם ובהמה יחד). כנ״ל ביאור דברי הרב ז״ל.

הנ״ל

פלפלתא טבא.

במסכת ע״ז (דף כא ע״א) תוס׳ ד״ה קסבר כיבוש יחיד. תיוהא קא חזינא הכא

זבלבול המגיהים והמדפיסים. דהנה בדפוסים אחדים. נרשם בשם רש"א מוקף בשני חצאי לבנה המלות (ובשכירות בתים שוות לח"ל) ובדפוסים אחרים מוקף כזה. דבמכירת בתים ושכירות שדות (שוות לא"י ובשכירות בתים) שוות לח"ל וכן נראה לכאורה מדברי המהרש"א בפנים. והגירסא הראשנה לפי הנראה היא גירסת המהר"ם ז"ל. אך גם שני הגירסאות א"א להולמם. ולית נגר ובר נגר דיפרקונם מי הכריחם לזה הלא כמ"ש בפנים הכל נכון וברור ואין שום ייתור דבמכירת בתים ושכירת שדות שוותה סוריא לא"י ובשכירת בתים שוותה לח"ל. ומי הכריחם להקיף ולהסגיר בדרך הישר והנכון. וכן מצאתי בהגהות הגאון הרש"ש ז"ל בש"ס ווילנא שנתקשה בזה והשאיר בצ"ע.

ולענ"ד אך ידי המגיהים במעל הזה ששגו בכונת המהרש"א והמהר"ם ז"ל ולא ירדו לעומק כונתם. ולפי שראו שינוים בדבריהם, סברו שהמה מגיהים איזו הגה"ה בדברי התוס' ומחסרים איזו תיבות ובאמת גם המהר"ם גם המהרש"א נקטו בדברי התוס' כמ"ש לפנינו, רק הבדל ודקדוק אחד קטן יש בדבריהם. כ"א תדקדק בלשונם תראה שהמהרש"א לא כתב בדבריו „דבמכירת" בתים בדלת כמ"ש לפנינו בתוס'. רק ובמכירת בתים ושכירות שדות שוות לא"י. (כצ"ל ובח"ל ט"ס) דהא אפילו וכו'. הרי נקט המלה „דהא" אחרי לא"י, והמהר"ם כתב וז"ל: הא מילתא דהכא דבמכירת בתים ושכירת שדות שוות לא"י הרי נקט „דבמכירה" כמ"ש לפנינו. וגם כהב איזו מלות מקודם. וכונתם לדעתי. דהמהר"ם ז"ל גורם „דבמכירת בתים ושכירת שדות שוות לא"י" ברישא ואח"כ גורס „ובשכירת בתים שוות לח"ל. והמהרש"א ז"ל גורם בהיפך „דבשכירת בתים שוות לח"ל ברישא. ואח"כ גורם „ובמכירת בתים ושכירות שדות שוות לא"י". וקא מיפלגי בהך סברא דהרש"א בחר בהגירסא דאזיל בתר לישנא דמתניתין פה. דנקט משכירין בתים ברישא והדר אבל לא שדות. ולפ"ז נקט ברישא מילתא דשוה לח"ל. והמהר"ם בוחר בגירסא המסכמת עם לשון המתניתין דגיטין דנקט א"י ברישא. ולפי שהיה לפניהם ב' גירסאות שונות אלו בחר לו זה לפי דעתו וזה לפי דעתו והמגיהים טעו וחשבו שהם לא רק מחליפים אך גורעים ומחסרים. זה הנ"ל ברור וא"ש.

הנ"ל

תנא ירושלמי.

בירושלמי סופ"ח דתרומות רבי אימי אתצוד בסיפסיפה [פי' מקום סכנה] אמר ר' יהונתן יכרך המת בסדינו אמר רשב"ל עד דאנא קטיל אנא מתקטיל אנא איזל ומשיזיב ליה בחיילא ע"כ נ"ל דלהירושלמי הזה כיון הגהות מיימון הובא בב"י חו"מ תכ"ה ובכ"ם פ"א מרוצח שכתב דבירושלמי פסיק דחייב להכנים עצמו בספק סכנה עבור חבירו ולא ציינו מקום הירושלמי ונראה שכיון לזה וכל הפוסקים השמיטו להירושלמי הזה ונדחקו האחרונים מאד בטעם הדבר וחפשו סתירות מבבלי לדחות בזה את ד' הירושלמי גם העלו בזה דינים שונים [עיין יד אליהו הובא פ"ת יו"ד רנ"ב] וכ"ז גרם להם מפני שנמשכו אחר הגהות מיימון שנראה שפי' דרשב"ל שהכנים א"ע להציל לר"א הוא מצד הדין וא"כ קי"ל כרשב"ל נגד ר"י משום דמעשה רב וע"כ חשבו טעמים שונים להשמטה זו אבל לפענ"ד דהפוסקים פירשו פי' אחר בירושלמי דלא כהגהות מיימון הנ"ל ועפ"י פירושם אין כאן השמטה כלל והוא: דהפוסקים מפרשים דר"א ורשב"ל תרוויהו ס"ל דאין אדם צריך להכנים א"ע בספק סכנה עבור ודאי של חבירו אלא דפליגי באותה

מחלוקת עצמה שנחלקו בה הרמב"ם והתוס' וסעייתם אי רשאי להחמיר ע"ע במקום דאינו צריך דר"י סבר דאינו רשאי ומשו"ה אמר יכרך המת בסדינו ורשב"ל ס"ל דרשאי והלך להצילו. ומעתה נגלה כספר לפנינו מקור מחלוקת הרמב"ם והתוס' דהרמב"ם דפסק בפ"ה מיסוה"ת דאינו רשאי להחמיר ע"ע במקום דא"צ ונלאו המפרשים למצוא מקור לדבריו ולפמ"ש מקורו הוא מהירושלמי הזה ופסק כר"י ואע"ג דרשב"ל עביד עובדא וסיכן א"ע מ"מ הכריע מר' מנא בירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ו דס"ל ג"כ דאינו רשאי ועיין מרה"פ שם והוי רשב"ל יחיד לגבי ר"י ור"מ דס"ל דאינו רשאי ומשו"ה פסק כוותייהו והתוס' וסייעתם דס"ל דרשאי להחמיר ע"ע פסקו כרשב"ל בירושלמי שם והא דלא הביאו את הירושלמי דתרומות הנ"ל היינו משום דהתם במחלוקת שנוי משו"ה הביאו המעשה דר' אבא בר זמינא בירושלמי סנהדרין הנ"ל דאיתא שם בלא מחלוקת דרשאי להחמיר ועיין או"ז ה' יולדות ד' כ"ז ע"ג והמרה"פ בירושלמי שם תמה על התוס' דאדרבה מוכח לפי גירסא דילן מא"ר מנא דאינו רשאי להחמיר ע"ש ונראה פשוט שלא היה לפניהם הגירסא מא"ר מנא ולהלן ולגירסתם מוכח מר' אבא ב"ז דרשאי להחמיר וא"כ הוי ר"י בירושלמי תרומות דסבר דאינו רשאי להחמיר יחיד לגבי רשב"ל ור' אבא ב"ז דס"ל דרשאי להחמיר ע"ע ומשו"ה פסקו כותייהו [ועיין בר"נ פ"ד דשבת שכתב דיכול להחמיר ע"ע מדניאל שסיכן א"ע בתפלה וכבר קדמו בזה הס"ח סימן תשפ"ז ועיין לח"מ פ"ד מיסוה"ת שדחה ראיה זו ועוד הביא הס"ח ראיה מברכות ל"ב ע"ב ועיין רש"א שם ובטו"ז או"ח סי' ס"ו] והא דנקטו הפוסקים מחלוקתם בודאי ולא בספק כבירושלמי תרומות הנ"ל היינו משום דס"ל ז"ל דודאי וספק דין אחד להם [עיין שב' יו"ד ריש סי' קנז] ועוד כיון דבירושלמי דסנהדרין הנ"ל שמיניה הכריע הרמב"ם והתוס' כ"א לפי שיטתו כמש"ל — מיירי בודאי משו"ה נקטו גם הפוסקים דבריהם בודאי ודוחק גדול לומר דאין ראיה מהירושלמי למחלוקת של הפוסקים דהם ז"ל לא מיירי אלא כשכופין אותו ע"ז משא"כ בירושלמי דתרומות דמיירי דאין כופין אותו — ועוד הא בירושלמי סנהדרין הנ"ל מיירי דכופין אותו ע"ז — כנ"ל פי' הירושלמי דתרומות לדעת הפוסקים דלפ"ז אין כאן השמטה כלל ואדרבה מפורש הובא הירושלמי בפוסקים בהרמב"ם כשיטתו ובתוס' כשיטתייהו; והא דאיתא בתרומות שם בסמוך זעיר בר"ח אתציד בספסיפה סלק ר"א ור"ש ספייסה עלוי. אינו קושיא על הרמב"ם ולא ראיה להתוס' דנראה דלא הוה להמפייסים שום חשש סכנה כלל שהרי לא אמרי כרשב"ל עד דאנא קטיל אנא מתקטיל — ואין להביא ראיה דיכול להחמיר ע"ע מב"ק ד"פ מחסיד אחד שהיה גונח מלבו שגדל עז לחלבה שלא ברצון חכמים וגם בעצמו התודה ע"ז לפני מותו; דהתם חולי שאין בו סכנה היה ולא היה ליה להתירו לעצמו כמ"ש רש"א שם בח"א וראיתי להש"ך בירושלמי פ"ט דסוטה ה"י שתמה על הרש"א דהא שבות דרבנן מותר לחולה שאב"ס ועוד הא הוי מכה שלחלל ואפי' מלאכה דאורייתא שרי ע"ש, והנה על קושיתו הראשונה אכתוב לקמן אי"ה וקושיתו הב' במח"כ לק"מ דהא בעינן דוקא שנתקלקל אחד מאיברים הפנימים [או"ח שכ"ח ס"ג] משא"כ באותו חסיד שהרופאים אמרו בפירוש שלא נתקלקלו. ואב"ם לפי' רש"א [וע"ש ס"ד וסל"ג] והש"ך שם תי' דהיה סכנה ואעפ"כ היה לו לפרוש ממדת חסידות וחביריו לא ידעו שהיה בו סכנה. ותמוה דהא אח"מ דקדקו חכמים במעשיו ולא מצאו בו עון אלא של אותו העז ואיך לא נתברר להם שהיה בו סכנה ועוד דילמא היה ס"ל לאותו חסיד שאינו רשאי להחמיר ע"ע ואיך הקפידו חביריו ע"ז אע"כ כמ"ש רש"א שלא היה בו סכנה ולא היה לו להתירו לעצמו אעפ"י שאפי' איסורי הנאה דרבנן מותר לחולה שאב"ס כשאינו אוכל האיסור עצמו [יו"ד קנ"ה ס"ג] ומה גם באיסור אכילה ומכש"כ הכא שהחלב בעצמו אינו אסור אלא הגידול של הבהמה. מ"מ כיון דאיכא חשש הפסד לאחריני שראוי להחמיר

דברי הרב המאירי הובא בשט"מ בב"ק שם ע"ש ובזה מתורץ נמי קושיא הא' שבש"ך על הרש"א דהא שבות דרבנן מותר לחולה שאב"ס דבמקום הפסר לאחריני שאני ובזה מתורץ נמי קושית הגר"ב רונשבורג בב"ק שם על הרש"א מכתובות ד"ס ע"ש ותמהני שאחר שראה את דברי המאירי איך לא הונח לו ד' הרש"א לפי סברת המאירי — אלא דהמאירי כתב סברתו אהיה בו סכנה ועיין שט"מ כתובות ד"ס ע"א ואינו מובן לפענ"ד דאפי' לר"מ דס"ל בברייתא חיצונית [והובא בשט"מ כתובות י"ט ובגליון רש"א יו"ד קנ"ז, ועיין בירושלמי שבת סו"פ י"ד ובע"ז פ"ב ה"ב ע"ש בסרה"פ] דעל גזל יהרג ואל יעבור ואפי' אם נאמר דס"ל דגזל וכל אביזריה מ"מ היינו דוקא בודאי גזל משא"כ כאן שאינו אלא חשש רחוק מאד וסכש"כ דאנן לא קי"ל כר"מ וד' המאירי תמוהים לפענ"ד ומחוורתא כמש"כ רש"א שלא היה בו סכנה נמצא דאין ראיה מב"ק כמש"ל. והא דאמרו המרגלים לרחב נפשנו תחתיכם [יהושע ב'] דהכניסו א"ע בספק סכ:ה עבור ודאי שלה י"ל דאם לא הבטיחו אותה כזאת היתה מודיעה דבר ביאתם למלך והיה הורג אותם משו"ה הכניסו א"ע בספק סכנה דלהבא להנצל עי"ז מודאי סכנה שלהם ועוד י"ל בכמה אופנים ואין להאריך.

בירושלמי פ"ב דנדרים ה"א שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו ויישן מיד שבועה שלא אוכל ג' ימים ממתינין אותו עד שיאכל ומלקין אותו ע"כ מכאן הקשה הכ"מ סופ"ה משבועות על הרמב"ם דהשוה שלא אוכל ז' ימים לשלא אישן ג"י דמלקין אותו ויישן או יאכל מיד דהא כאן מחלק ביניהם. נראה שפי' להירושלמי דשלא אוכל ג' ימים מלקין אותו משום שבועת שוא דהוי דבר שא"א לקיימו וכ"פ בפנ"מ ע"ש ובמרה"פ ולפיכך הקשו מסנו על הרמב"ם ולפענ"ד דהרמב"ם מפרש דשלא אוכל ג"י מלקין אותו משום שבועת שקר דאפשר לקיימו וכפי' הק"ע שם ולפ"ז אין ענין כלל ד' הירושלמי לדברי הרמב"ם דמיירי משבועת שוא אלא שבש"ך הקשה על פירושו דמאי קמ"ל פשיטא דהעובר על שבועתו לוקה וכהב דגרסינן שבועה שלא אוכל ז"י והרמב"ם כתב דשלא יאכל ז"י מלקין אותו ויאכל מיד כו' ע"ש שפי' בדוחק במה פליגי הרמב"ם והירושלמי ע"ש והנה תמוה אחר שעלה בדעתו להגיה בדברי הירושלמי היה ליה להגיה דשבועה שלא אוכל ז"י מלקין אותו ויאכל מיד כדי שיסכים מכל וכל לדברי הרמב"ם [ודע דבחדושי הריטב"א לאלפסי פ"ב דנדרים ראיתי שכתב דבנשבע של"י ח' ימים הוי שבועת שוא וזה דבר חרש בעיני] אבל לפענ"ד הירושלמי מתפרש כפי' הק"ע בלא הגה דשבועה שלא אוכל ג' ימים הוי דבר שאפשר לעמוד בו ומלקין אותו משום שבועת שקר ומה שהקשה הש"ך דא"כ מאי קמ"ל פשיטא? נ"ל דלק"מ דאיתא במדרש תהלים וז"ל והאיך היו צמים ג' ימים לילה ויום ולא היו מתים אלא שהיו מפסיקין מבעוד יום: ונשנה בילקוט אסתר פ"ה והובא גם בר"נ סופ"ק דר"ה ע"ש [ובמ"א הארכתי הרבה בד' הר"נ ואכ"מ] ולפי דעת המדרש גם בנשבע שלא יאכל ג' ימים הוי שבועת שוא דמלקין אותו ויאכל מיד לזה קאמר הירושלמי לאפוקי מהמדרש הנ"ל אלא שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו ויישן מיד [דהוי שבועה שא"א לעמוד בה ושבועת שוא היא] שבועה שלא אוכל ג' ימים ממתינין אותו עד שיאכל ומלקין אותו [דהוי דבר שאפשר לעמוד בו ואם יעבור ילקה אח"כ משום שבועת שקר] כנ"ל לפרש דברי הירושלמי אליבא דהרמב"ם ולפ"ז אין ענין כלל דברי הירושלמי לד' הרמב"ם דמיירי בשבועת שוא כמש"ל ולא נצטרך לומר דגי' אחרת היה להרמב"ם בירושלמי כמש"כ המרה"פ דהירושלמי לא אתי אלא לאפוקי מד' המדרש דסובר דגם ג"י הוי שבועת שוא: ובאמת ד' המדרש תמוה ועיין יבמות קכ"א ע"ב סתירה להמדרש ועיין מ"ס פי"ז וכ"א משמע נמי דהג' ימים היו שלמים ועיין טוא"ח תרפ"ו והתרגום שני ורש"י מגילה ט"ו ע"א ועיין מדרש אסתר פ"ח ס"ז [ור' הא"ע צ"ע] ועיין בירושלמי

שבת סופ"ו תרין תלמידין מן דר"ח כו' פגע בהון חד סב אמר להון זכון עמי דאית לי תלתא יומין דלא טעמת כלום ע"כ מכל זה נראה סתירה להמדרש הנ"ל ועיין בפרקי דר"א פ"א הובא במפרש לאדר"נ פ"ו וד' המדרש צ"ע דהרי עינינו הרואות דיש אנשים שמתענים הפסקה אחת ממוצאי שבת עד שבת הבאה והם חיים וקיימים. ובעיקר דברי הרמב"ם שכתב דנשבע של"י ז' ימים הוא דבר שא"א לעמוד בו נראה שעפ"י חכמת הרפואה אמרינן וכן לענין טרפות בהמה למד מחכמת הרפואה דין ניטל לחי העליון דטרפה והובא דעתו ביו"ד ל"ג ובפ"ה משבועות הכ"ב למד מחכמת התכונה לענין שבועת שוא ע"ש ועוד בכ"מ ועיין בירושלמי שבועות פ"ג ה"ד אם באומר שבועה כו' שלא אוכל עשרת ימים הללו ויום הכפורים בתוכן במיחל שבועה על האיסורין ע"ש פירושו אין קושיא מכאן על הרמב"ם די"ל דעשרת ימים ל"ד או מיירי שיאכל בכל ערב.

וכשהראיתי הדברים לפני כבוד אדמו"ר הגאון האמתי מרן רא"מ לפידות נ"י אב"ד דפה ראסין אמר לי שד' הרמב"ם יש להם סמך מש"ס יבמות ע"א דמקשה שם איך משכחת לה זכרים דאיתנהו בשעת אכילת קמ"פ וליתנהו בשעת עשיה ומתרץ שם ר"ש כגון שהוציא ראשו חוץ לפרוזדור [ועברו עליו ז' ימים ובשעת אכילה יצא גופו רש"י] ופריך מי חיי והתניא כו' פי' דכיון שיצא הראש הרי הוא כילוד ואינו אוכל ממה שאמו אוכלת ואיך יכול לחיות ז' ימים בלא אכילה ע"ש בפי' מהר"ם הרי בהדיא מוכח בש"ס דבלא אכילה ז"י א"א להתקיים וכד' הרמב"ם [ומ"ש בקצת ספרים במהר"מ ד' ימים ט"ס וצ"ל ז' ימים] ואף שיש לדחות קצת מ"מ פשטות הענין הוא מקור לדברי הרמב"ם ז"ל: ודפח"ח.

בירושלמי סוכה פ"ה ה"א ר' לוי ויהודה בר נחמן הוון נסבין תרתין סלעין מועיל מצמתא קהלא קומי ר' יוחנן ע"כ פי' היו מקבלין שני סלעים בכל שבת לדרוש לפני הקהל קודם שיבא ר"י לביהמ"ד ע"ש בק"ע ובש"ך מכאן הוא ראיה ברורה לפענ"ד להדעה הב' בשו"ע או"ח ש"ו ס"ה דמותר לשכור חזנים שיתפללו בשבת וע"פ דברי הטו"ז שם תקפ"ה דמצוה המיוחדת לשבת ליכא איסור ליטול שכר וראיה להב"י שם שכתב דשכר מתורגמנין ליכא איסורא ע"ש ול"ל דהיה בהבלעה של ימות החול דהא בימי חז"ל לא היו רגילין כלל לדרוש בחול — ואפי' לפי פירוש הפנ"מ שפירש שנטלו שכר להקהיל את העם מ"מ יש ראיה עכ"פ להדעה הב' בשו"ע הנ"ל ולדברי הטו"ז שהבאתי לעיל.

בירושלמי נדה פ"ב ה"ד והתני בין שמצאה עירה בין שמצאה ישנה ע"כ כזה איתא ג"כ בש"ס דילן שם י"ב ופי' התוס' דליכא איסור נדות אבל אסור לבא על הישינה כדאיתא בנדרים כ' ותמה הגרי"ב שם דליתא בנדרים שם והמה ג"כ על האחרונים ביו"ד קפ"ד שהעתיקו דבריהם ולא הרגישו בזה. ועיין בהגהות הגרצ"ח לרמב"ם פ"ה מדעות ועיין לקמן י"ז גבי בית מונבז שהיו מששין ביום ומזכירין אותם לשבח והטעם דמשום דאיכא אונס שינה מגניא באפיה עש"ה ופירש"י ולבו קץ בה והוא מבני תשע מדות בנדרים ד"כ ונראה שהתוס' מפרשים דאיכא אונס שינה לדידה ומשו"ה מגניא באפיה הרי מבואר בהדיא מש"ס זה דאסור לבא על הישנה שמא תתגנה עליו ולפ"ז היה נראה להגיה בתוס' כדאיתא לקמן י"ז אבל האיר ה' עיני ומצאתי בספר הנחמד שבילי אמונה נתיב ג' שער ד' שהעתיק ד' הש"ס נדרים ד"כ והעתיק ג"כ וי"א אף בני ישנה ע"כ יעי"ש שהאריך לפרש ד' הגמ' בטוב טעם ובל"ס שכן היה הגירסא לפני התוס' והאחרונים ועיין הגהות הגר"ב רונשבורג שם בנדה די"ב.

בסה"מ להרמב"ם מ"ע ז' היא שצונו להשבע בשמו כו' והאריך בראיות ע"ש. והרמב"ן בהשגותיו שם סתר כל ראיותיו והעלה דאסור ע"ש ומה מאד האריכו האחרונים בזה ותמהני על כולם שלא הביאו מקרא מפורש (ירמיה י"ב) והיה אם למד ילמדו את

דרכי עמי להשבע בשמי חי ד׳ כו׳ ונבנו בתוך עמי: הרי בהדיא ראיה ברורה להרמב״ם ולא מצאתי מי שהעיר בזה.

ביו״ד קמ״ז ס״ה בהגה מותר לומר לעובד כוכבים אלהיך יהיה בעזרך ע״כ והאחרונים הרעישו עליו וכתבו דאפי׳ להתלוצץ בו אסור אם אין העכו״ם מבין זאת ע״ש גם פת המהני שלא העירו האחרונים ממקרא מפורש (שופטים י״א) גבי יפתח את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש והרי התם לא הבין העכו״ם שיפתח מתלוצץ בו שהרי אדרבה התחנן לפניו שלא ילחם אתו כדמוכח הענין. ועיין בפרשת ויצא בפסוק אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו ודו״ק.

עוד הערה אחת ראיתי להוסיף ברמב״ם פט״ו מטומ״צ ה״א וכן רוב דיני נגעי בתים דברי קבלה הם. עיין חגיגה י״א דאיתא נגעים מקרא מרובה והלכות מועטות ע״ש וזה בהיפוך מד׳ רבינו ועיין בתוספתא שם הטהרות כו׳ מקרא מרובה מדרש והלכות מרובות ע״ש וצ״ל לדעת רבינו דההיא דחגיגה מיירי בנגעי אדם וזה דחוק למעיין שם.

השמטה בכנה״ג ח״א בתנא ירושלמי או״ד הבאתי ד׳ הירושלמי פ״ו דנדרים לענין כלבית אי דג טהור הוא ונשמט בדפוס לעיין בירושלמי עירובין פ״ג ה״א הרא כלבודא ובש״ך שם כתב דגרסינן כלכודא והוא כלבית שבש״ס ע״ש סתירה לרש״י לפי גירסא זו אך לפי תירוצי דמיירי דלא פירש עדיין גם כאן ניחא.

ליב נח בהרב ר׳ שמואל אייזיק באם נ״י.

מילי־מעליותא.

(מאמרי תורה וחכמה לענות במו).

א) ונתת מהודך עליו ולא כל הודך זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה וכו׳ (ב״ב ע״ה ע״א), על מרוכה זו, שמצאו טעם ונמוק הדבר הזה שהמשילו את משה לחמה ואת יהושע ללבנה, ישבו כבר רבים וכן שלמים מאלה אשר תורתם אומנתם יעוין ביערות-דבש ובעליות אליהו. ולי נראה לפרש היחס שביניהם ע״פ דברי הירושלמי פ״ג דהוריות וז״ל שם: „משה ע״י שהיו הכל תלמידיו הקדים ראשים לזקנים יהושע ע״י שלא היו הכל תלמידיו הקדים זקנים לראשים וכו׳. יעוי״ש במרוצת הדברים דמוכח התם דיד משה היתה בכל משלה ולא היה לו כל צורך לעזרת אחרים וע״כ טוב אשר השווהו לחמה שגם היא מאירה בנפה על הארץ ולדרים עליה משא״כ יהושע שהובא שם עליו שהיה דרוש לתמיכת הזקנים שיהיו לו לאחיעזר ולאחיסמך בכל עניניו, וכדאיתא בתמורה (דף ט״ז ע״א) דאלף ושבע מאות קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה והחזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו וכו׳, לכך עולה הדמיון יותר יפה לדמותו ל„לבנה" שגם ע״י נצבים הכוכבים לשרתה ויעוין חולין (ס׳ ע״ב).

ב) מאי ויועדו יחדיו אמר ר״י אמר רב מלמד שנכנסו כולן בשער אחד ותנא בין כל אחד ואחד ג׳ מאות פרסי וכו׳ (ב״ב ט״ז ע״ב), כל קורא מבין ידע בטח כי כל כי הני מילי המה במופלא לחוקרי-קדמוניות בשאלם שאלה כענין: מנא הוה ידעי דג׳ מאות פרסי דוקא לא פחות ולא יותר היה ביניהם? (ויעוין במבוא-התלמוד פי״ז להרב

רצה"ח זצ"ל מה שדבר נכבדות בזה ובמהרש"א לשבת י' ע"ב לענין משקל שני סלעים מילת וכו' יעוי"ש) — ובכן אחשוב לא למותר להרחיב באורי במקצוע זה ולגלות פני הלוט הנסוכה עפ"נ המאמר התלמודי הזה והוא ע"פ מה שכתב השטה-מקובצת בשם הראב"ד ב"מ פרק ב' (דף כ"ז ע"ב) לענין שומא, דבן גילו שנולדו שניהם ביום ובשעה אחת כל המאורעות שאירעו לאחד מצוים גם אצל בן גילו וכו', וז"ל הערבי-נחל פרשה כי תצא: „כבר נודע שב' אנשים הנולדים ברגע אחד יתדמו בכל עניניהם על הרוב עבור שנולדו במזל אחד משא"כ אם נולד בשעה שאחריה שוב לא יתדמו כל כך ועכ"פ קצת יתדמו עד שהנולדים בחדש אחד ג"כ יתדמו קצת מן הקצת כמ"ש חז"ל אבל הנולד בחדש זה שהנולד בחדש אחר אפשר שיתרחקו זה מזה עד שלא יהיה להם שום יחוס ודמיון וידוע שמהלך אדם בינוני ביום י' פרסאות ממילא בחדש שלם יהיה ש' פרסאות וכו' עיי"ש. והשתא אתי שפיר כוונת הגמרא דאולי עיקר מטרתה במאמר זה היתה רק להעיר את אזנינו לבל נטעה לחשוב כי לכן נקבצו ובאו רעי איוב לנחמו מיגונו ולכנום בעובי קורת מכאובו הגדול מנשוא משום דבני גילו היו ולא מאהבתם הקשורים זה בזה בקשר חזק ואמיץ, ע"כ הקדימו חז"ל במאמרם זה דג' מאות פרסי הוה ביניהם ר"ל שנולדו בשני חדשים מיוחדים שהוא מהלך ש' פרסי לאדם בינוני וא"כ אפוא היה עליהם להיות מצד טבעם רחוקים בדעותיהם ובתהלוכותיהם בתכלית הרחוק, אחרי כי באותו מדה שמתרחק לדתם זה מזה, בה במדה משתנים ומתחלקים המה בתכונת-רוחם ובסדרי-חייהם, ובכ"ז הרגישו כל אחד את צער חבירו ויבאו לנוד לאיוב ולנחמו וזהו גוזמא מה שאין כל אדם סובלתו!

ג) החתם-ספר בתשובותיו חאה"ע ח"ב סוף תשובה מ"ט יתפלא על לשון הקרא סוף פ' עקב „כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם". דאיך יתכן לומר שיהיה גבולם מדרום ומצפון עד המערב, דהלא המדבר והלבנון הוא גבול דרומית שא"י בין צפון ים סוף לדרום א"י ונהר פרת הוא גבול צפון א"י והים האחרון הוא הים הגדול שהוא ים האמצעי שבין גבול מערב לא"י וכו' יעוי"ש — ולפלא על גאון כמוהו המדקדק תמיד בשמעתיה איך לא ירד לסוף דעת הענין הזה, לברר וללבן היטב סדר הגבולים ואז הלא לא היה מקום כלל לפלאותיו. דהנה הלבנון כידוע הוא בצפונו של א"י ולא בגבול דרומית. כנראה במפת-העולם לכל מעיין ויעוין בשבילי-עולם לרש"ש בלאך חלק א"י דהר הלבנון הוא בצפונה של א"י וכן משמע מדברי הכתוב (במלכים א' קפ' ה' כ"ג) ובדברי הימים ב' (ב') שהביאו רפסדות על ים יפו שהוא ים הגדול וים תרשיש וכו' שהוא בצפונו של א"י. וא"כ אפוא הלא יהיו כל המעקשים למישור ומה זה היה עליו לכנוס בפרצות דחוקות בתרוצים שונים, וגם הכתוב יקח כעת פנים יותר מסבירות אחרי כי הנהר פרת הוא במזרחה של א"י וים-הגדול במערבה של א"י, ועפ"ז מבואר היטב בהפסוק „מן המדבר (כוונתו על מדבר ערב שהוא בדרומו של א"י) והלבנון (בצפון של א"י כמבואר) מן הנהר נהר פרת (מזרחה של א"י) ועד הים האחרון (הוא ים הגדול מערבה של א"י), יעוין אבן עזרא (שמות בא י' פסוק י"ט) ויהפך ה' רוח ים, נקרא מערב-ים בלשון הקדש, בעבור הים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל א"י והוא לפאת מערב). יהיה גבולכם, ועפ"י דברינו אלה נגבלים כל הגבולים הגבל היטב, ואין להקשות תו מידי!

ד) השעה"מ הביא בריש הל' גירושין בשם הר"י מינץ דהמגרש אשה בלילה הוי גט פסול וז"ל שם: „אשה שקבלה גט בלילה אינה מגורשת וספק אם הם קדושין אבל קיום שטרות הוי אפילו בלילה או"ז וכתב הרא"ם ח"ב סי' ל"ה כדברים האלה: „הלכך

נראה בעיני דנתינת הגט דוקא ביום ולא בלילה ומגמגם אני על הקדושין משום דכתיב ויצאה והיתה" ומדבריהם אלו משמע ליה להשעה"מ דיש להסתפק אם קדשה בלילה אי הוה קדושין, ע"כ רבה תמיהתו עליהם מקדושין (דף ח' ודף י"א) עי"ש שהאריך הרבה בזה.

והנה כעת אחרי אשר זכינו להאו"ז הגדול אשר לאורו נראה אור סרה מעליהם פליאתו לדעתי, דהנה האו"ז בתשובה תשמ"ה כתב, באמצע דבריו, כדברים האלה: „הלכך נראה בעיני דנתינת הגט דוקא ביום ולא בלילה ומגמגם מה שאומר משום דכתיב ויצאה והיתה" ויש צדדין בדבר וכו' יעוי"ש בתשובה ארוכה בנידון דידן אם כשר ליתן גט בלילה. — הרי נראה מדבריו דהיכא דקדשה בלילה הוה קדושין לדעתי וע"כ קשה לו גם בעניני הגטים מדוע איננו מדמים מלתא למלתא היינו גירושין לקדושין דכתיב ויצאה והיתה, ר"ל כמו שהקדושין כשרים בלילה כ"כ צריכין להיות גם הגטין כשרים בלילה וע"ז מסיים שיש צדדין בדבר ולא אכתוב עד אראה מה שישיבני רבותי על הגט יעוי"ש. ומעתה נראה בעליל דדברי הרא"ם הנ"ל אשר הביאם השעה"מ לא מבטן הרא"ם יצאו כ"א האו"ז הרה הדברים ההם ומשם מועתקים המה ככתבם וכלשונם, רק טעות קטן נפל בההעתקה ותיבות „על הקדושין" מיותרים הם וצ"ל „ומגמגם אני משום דכתיב ויצאה והיתה וכו" יעוי"ש והדברים מוסבים על הגט המדובר על אדותו מקודם לזה שמסקינן דדוקא נתינתו ביום ולא בלילה וע"ז מתפלא ומגמגם מדוע לא מקשינן זה לזה „יציאה—להויה" דכמו שבהיה הוי קדושין כ"כ בגטין הגט כשר ג"כ בלילה? — ובזה נראה לפרש דברי הגהת מרדכי פרק מצות חליצה לענין חליצה בלילה וז"ל: „אתקש דינין לנגעים וכו'" ומסיים שם שיש ללמוד מזה דין גדול ודו"ק עכ"ל ודבריו כספר החתום ונ"ל לבארם עפ"י דברי הנו"ב מהדורא תנינא חאה"ע שאלה קי"ד בענין גט בלילה דכתב שם במרוצת דבריו: „דהאו"ז מחברו הוא הר"י מווינא רבו של מהר"ם מרוטנבורג, והר"ם מרוטנבורג היה רבו של המרדכי כידוע וא"כ בוראי המרדכי סובב הולך ע"פ שיטת האו"ז רבו דרבו דסובר דגט פסול בלילה כיון דהוא דין. וזה כוונת המרדכי כיון דאתקש חליצה לדינים כו'. וכמו דדין פסול בלילה הלא כ"כ חליצה נמי פסול בלילה. ונ"ל דט"ס ישנם בדבריו וכצ"ל: „ויש מזה ללמוד דין גטים" דגם בגט סברתו דפסול בלילה. וכעת ברורים הדברים ומובנים.

יהודא מעשיל הכהן צירקעל החובי"ק באריסאוו.

תיקונים טובים.

ירושלמי סנהדרין פ"ט ה"ו — אתמן תנינן בתני ר' יוסי אומר ידון בזיקה הראשונה שבאת עליו כיצד חמותו ונעשית אשת איש הרי זו בשריפה. א"א ואחר כך נעשית חמותו בחניקה גבא על חמותו דוהיי דא לה החמותו וכלתו והיך עבידא גבר נס באיהא ולברתי' דאחיה ולברתיה דאחתי' אתא על סבתא חחייב עליה משום חמותו ואם חמותו ואם חמיו. טחמותו וכלתו כאחת מה אמר בה ר"י חומר בקל מה אמר בה ר"י שני איסורין כאחת מה אמר בה ר"י — הירושלמי הלז אין לו הבנה כלל. כפל הלשון הטן תנינן. תני למה? לשון תמן תנינן הוא כמו תנן התם הנמצא בבבלי וזהו רק על משנה ולא על ברייתא והך דידן דזיקה הראשונה הוא תוספתא בפי"ב דסנהדרין? לשון היך עבידא

*

אהיכא קאי ? לשון חמותו והיי דא לה חמותו וכלתו , חמותו השני הוא מיותר ? וגם שאר לשון הירושלמי אינו מדוקדק. — ע"כ נ"ל להגיהו בלי שום הוספה וחסרון בדברי הירושלמי רק בהיפוך השורות והתיבות מה שלמעלה למטה ומה שלמטה למעלה. וה"ג, תמן תנינן הבא על חמותו חייב עליה משום חמותו ואם חמותו ואם חמיו. היך עבידא גבר נסב איתתא ולברתי' דאחוה ולברתי' דאחתא אתא על סבתא תני ר' יוסי אומר ידון בזיקה הראשונה שבאת עליו. כיצד חמותו ונעשית א"א ה"ז בשרפה. א"א ואח"כ נעשית חמותו בחניקה. חמותו והיי דא לה כלתו [פי' שהיתה חמותו ואח"כ נתקדשה לבנו ונעשית כלתו מהו] חמותו וכלתו כאחת מה אמר בה ר"י [ומפרש ספיקותיו] חומר בקל מה אמר בה ר"י [היינו בעי' הראשונה איסור כלתו דבסקילה על איסור חמותו דקיל דבשרפה. ואע"ג דס"ל לר"י דאין איסור חל על איסור א"א אע"ג דחמיר י"ל דהכא באיסור כלתו על חמותו ה"ל ג"כ איסור מוסיף דכשנשאת לבנו נאסרה על כל העולם באיסור א"א ועל בניו משום אשת אח ובאיסור מוסיף לא בעינן משם א' כמש"כ בתוס' יבמות ל"ב ע"ב] שני איסורין כאחת מה אמר בה ר"י היינו בעי' השניה חמותו וכלתו כאחד ומשכחת לה כגון ששלחו הבן והאב שליח לקדש והבת והאב שלחו שליח לקבל הקדושין] זהו הנ"ל להגיה ולבאר ועי' בפ"מ בביאורו ובחידושיו והמה דחוקים מאד: ורשמתי על הירושלמי באותיות א' ב' בכדי לידע סדרן של דברי הירושלמי בלי שום חסר ויתיר כלל.

תוספתא פ"ב דכתובות — יפה כח שטר מכח עדים וכח עדים מכח שטר. יפה כח שטר שהשטר מוציא אשה מבעלה מה שאין כן בעדים. יפה כח עדים שהעדים שאמרו מת פלוני תנשא אשתו כתוב בשטר מת פלוני לא תנשא אשתו. אם אמר כו'. והר"ן הביאו בפרק ב' דכתובות גבי כותב אדם עדותו בשטר ומעיד עליה ע"ש. ואינו מובן כלל מש"א שהשטר מוציא אשה מבעלה משא"כ בעדים. והמנחת ביכורים פי' משא"כ בעדים בלא שטר. והוא תמוה דל"ל למיתני והא קרא כתיב וכתב ונתן בידה? ה"ל למיחשב עוד שהשטר מקדשין בו את האשה וקונין בו עבדים וקרקעות? ואפשר לדחוק דבעידי מסירה בלא עדי חתימה איירי וכר"מ דס"ל עידי חתימה כרתי — שם בתוספת' — יפה כח שטר מכח כסף וכח כסף מכח שטר שהשטר גובה מנכסים משועבדים משא"כ בכסף יפה כח הכסף שהכסף פודה את הערכין ואת החרמין ואת ההקדשות ואת מעשר שני. משא"כ בשטר — ומה שאמר שהשטר גובה מנכסים משועבדים משא"כ בכסף, הוא תמוה ואין לו הבנה כלל — ע"כ נראה שהיפוך השורות והחוסרות יש כאן. ובהתוספתא הראשונה גרסי' הכי יפה כח שטר שהשטר גובה מנכסים משועבדים משא"כ בעדים [היינו מלוה ע"פ] ובתוספתא השניה גרסי' שהשטר מוציא אשה מבעלה משא"כ בכסף וב' הברייתות הובאו בתלמוד וכפי גירסתינו ברייתא הראשונה בירושלמי סוף יבמות וברייתא השניה בקדושין (דף כ"ז ע"א) הרי לפניך כי הוא יברור כפי גירסתינו.

ירושלמי סנהדרין פ"ז הלכה ו' — תני הבא על אחותו חייב עליה משום אחותו ומשום בת אשת אביו ר' יוסי ב"ר יודה אומר הבא על אחותו אינו חייב עליה אלא משום שם א' בלבד וכן הבא על כלתו. ובעי למימר דריב"י בשיטת ר' יהודה אביו דס"ל דהבא על אמו שהיא אשת אביו אינו חייב אלא משום אמו לבד. ודחי דלא דמי דהתם על כל א' לחוד יש בו חיובא משא"כ הכא בת אשת אביו בלא אחותו הוא מותר בה ע"ש ופי' הפ"מ וכן הבא על כלתו לא מחייב רק משום כלתו ולא משום אשת איש ע"ש. וקשה דא"כ איך דחי דריב"י לית ליה דאבוה משום דהכא בבת אשת אביו בלא אחותו הוא מותר בה דתינח בבת אשת אביו, ואחותו אבל כלתו ואשת איש יש בו חיוב בכל א' וא' בפני עצמו והוה כמו אשת אב ואמו ובבבלי יבמות כ"ב ע"ב, הובא הך

*

ברייתא ולא מסיק להך בבא דוכן הבא על כלתו, ואפשר לפרש דה"ק וכן הבא על כלתו לא מחייב שתים על כלתו לבד דס"ד דחייב ב' משום דכתיב בקרא ערות כלתך לא תגלה אשת בנך היא לא תגלה ערותה וא"כ יש כאן ב' לאוין לאו דכלתך ולאו דאשת בנך ובזה גם ת"ק מודה משום דהך קרא דאשת בנך היא מידריש בסנהדרין דף נ"ד לדרשא אחרינא ולכך לא הובא דך בבא דוכן הבא על כלתו בבבלי יבמות שם; אולם כאשר עיינתי בהוספתא פ"י דסנהדרין היה נ"ל דקאי ארישא דהך ברייתא דתני החם לעיל מהך ברייתא הבא על אשת אביו אלמנה לכה"ג כו' חייב אנוסתו ומפותתו של אביו פטור וכן אם היתה אחת מכל העריות לאביו פטור [משום דלא הוית אשת אב] וע"ז קאי וכן הבא על כלתו נמי הוה דינא כמו באשת אב דאם היתה אלמנה לכה"ג חייב כו' והפסיק בהך בבא דהך הבא על אחותו, ואולי ט"ס הוא ונהפכו הבבות מה שלמטה למעלה ולפ"ז התישב שפיר מה שלא הובא בבבלי.

הרמב"ם בפי' המשנה בפ"ח דערכין אמתני' דאמר אחד ה"ה שלי בעשר סלעים וא' אומר בכ' וא' אומר בל' וא' אומר במ' וא' אומר בנ' חזר בו של נ' ממשכנים מנכסיו עד עשר כו'. וכתב הרמב"ם וז"ל כל זה אם חזרו בדיבורם ראשון ראשון אבל אם נתן דרך משל הראשון ארבעים נותן השני מ"ה ונתן השלישי נ"ה אח"כ חזרו השני והשלישי כאחר ר"ל בבת אחת נוטלים מן הראשון עשרה ומן השני ט' ומן השלישי ח' ועל דרך זה תקיש וזהו ענין מה שאמרו לא שנו אלא שכל א' עומד במקומו אבל אין כל אחד עומד במקומו משלשין ביניהם וכתוב בברייתא חזרו כולם בב"א משלשין ביניהן עכ"ל. ודבריו אין להם הבנה כלל, ובהגהות על הש"ס מהגאונים בעל חק נתן מהר"י בכרך יגעו הרבה לישב דבריו ע"פ הגהה מרובה כל א' כדעתו ודבריהם אינם מתקבלים על הלב עיין בדבריהם. וע"כ נ"ל לבאר דבריו כמעט בלי שום הגהה כלל רק בטעות דמוכח היינו במש"כ ונתן השלישי נ"ה צ"ל נ' דמדוע יצייר דהשני יוסיף על הראשון חמשה והשלישי יוסיף על השני עשרה וע"כ דההוספות שוות ה"ה וכן במש"כ וחזרו בהם השני והשלישי צ"ל הראשון והב' והג' כדמוכח ממה שמחייבין לכולם לשלם. והנה ממה דמחייבין לכולם לשלם ע"כ שאנחנו חושבים לכולם שותפין בזה אבל מ"מ אין אנו יכולים להשווהם ולעשותם לשותפים שוים רק לפי חשבון מעותיהם זה במ' וזה במ"ה וזה בנ' והיה כמו הך מתני' דכתובות צ"ג ע"א וכן ג' שהטילו לכים פיחתו או הותירו כך הם חולקין, היינו כל א' וא' נוטל בשכר ובהפסד לפי חשבון מעותיו, וא"כ גם בכאן דחשבינן אותם כשותפים אית לן למימר ש היה ההפסד לכל אחד ואחד לפי חשבון מעותיו ויתן בעל הארבעים מ' חלקים בההפסד ובעל המ"ה מ"ה חלקים ובעל הנ' נ' חלקים. היינו שנחלוק ההפסד על קל"ה חלקים ויהיה לכל א' הפסד לפי חשבון מעותיו וכשנרצה להקטין החשבון נגדיל החלקים ונעשה לכ"ז חלקים היינו שמכל חמשה נעשה חלק אחד וע"פ זה החשבון יצטרך בעל המ' ליתן ח' חלקי ההפסד, ובעל המ"ה ט', ובעל הנ' י' חלקים, וזה שאמר נוטלים מן הראשון [היינו ממי שנתן הסכום היותר גדול דהוא בעל החמשים] עשרה [חלקים גדולים בעלי חמשה חמשה חלקים קטנים כנ"ל] והשני [בעל המ"ה] תשעה [כפי חשבון הנ"ל] והשלישי [מי שנתן פחות מכולם היינו בעל המ'] שמנה שהם בס"ה כ"ז חלקים גדולים מחמשה חמשה חלקים קטנים מהקל"ה חלקים כמו שביארנו למעלה. מיהו זה אינו רק לפי הך סתמא דמתני' דכתובות הנ"ל דהשכר וההפסד הוא לפי חשבון המעות של כל אחד אבל לפי מאי דקיי"ל כשמואל בזה נתן ק' וזה נתן ר' השכר גם ההפסד לאמצע שוה בשוה א"כ גם בכאן הדין שצריכים ליתן כולם בשוה ולכך פסק הרמב"ם בפ"ח מהל' ערכין ה"ר דכולם משלמין בשוה וע"ש בכ"מ

שכתב שכיון שכולם חזרו כאחת כולם שותפין בכל ההפסד עש"ה, וזהו לפי ההלכה אבן בפי' המשנה פי' לפום סתמא דמשנה דכתובות וזה ברור ונכון מאד.

מרדכי ברי"ף חופ"ק לונא בעהמ"ח ס' דרכי מרדכי.

הבנה ברש"י.

ברכות ט"ו ע"ב — וא"ר טבי א"ר אשי מאי דכתיב שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם וכי מה ענין שאול אצל רחם אלא לומר לך כו' וכתב רש"י וז"ל שאול ועוצר רחם פסוק הוא בספר משלי שלש הנה לא תשבענה עכ"ל תמוה דמאי בעי רש"י בזה דסיים שלש הנה לא תשבענה. ורציתי להגיה בדברי רש"י ולהפכו וה"ג שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם. פסוק הוא בספר משלי עכ"ל. ואף שזה נכון מ"מ קשה להגיה כ"כ. ולבאר זה נקדים איזה קושיא למה הביא הגמרא הך דשלש לא תשבענה? ואי נימא דרצה להביא מקרא שלם מדוע דילג באמצע וארבע לא אמרה הון מה קושיא היא זו וכי מה ענין שאול אצל עוצר רחם כמו כן יש להקשות וכי מה ענין עוצר רחם אצל ארץ דחשיב שם. ובאמת אין זה קושיא דקמפרש הג' דלא תשבענה מי המה בסנהדרין צ"ב ע"א הובא הך מימרא והביא סוף הפסוק ארץ לא שבעה מים. ולא הביא הך דג' לא תשבענה — בעירובין י"ט ע"א קחשיב ז' שמות יש לו לגיהנם וכהבו התוס' וז"ל תימא אמאי לא חשיב עלוקה ור"ת אומר דעלוקה שם חכם כמו לאיתיאל עכ"ל ולפי' ר"ת ההחלה המאמר הוא ב' בנות הב הב ג' לא תשבענה כו'. ולפ"ז ע"כ צריך לפרש הכתוב דשאול ועוצר רחם הוא מפרש הב' בנות דהב הב ועוד יש שלישית להב' הנ"ל דלא תשבענה דהיינו ארץ דלא שבעה מים. ויש רביעית להג' הנ"ל לא אמרה הון היינו אש. ולפי פי' המפרשים כולם שאול ועוצר רחם וארץ הוא מפרש השלש דלא תשבענה ע' כפי' רש"י סנהדרין שם. וזה ידוע בדרכי הלשון דהיכא דחשיב לב' דברים כתיב ויו החיבור בהדבר השני אבל היכא דחשיב ג' דברים נכתב החיבור בהשלישי ולא בהשני כמו ראובן שמעון ולוי וכדומה. והכא אם נפרש כפי' ר"ת דשאול ועוצר רחם הוא מפרש הב' בנות דהב הב. ניחא דכתיב ועוצר רחם בויו החיבור. אבל אם נפרש כהמפרשים דקאי לפרש הג' דלא תשבענה יקשה דלא ה"ל למיכתב ועוצר רחם בויו החיבור והכי ה"ל למיכתב שאול עוצר רחם וארץ לא שבעה מים. וזהו שהקשה וכי מה ענין שאול אצל עוצר רחם. פי' מדוע כתיב ויו החיבור אצל עוצר רחם. וע"כ משום שיש להם איזה השתוות בשום דבר. וזהו שכתב רש"י שאול ועוצר רחם. פסוק הוא בס' משלי ג' הנה לא תשבענה, וא"כ למה כתיב ויו החיבור בהשני דהיינו גבי ועוצר רחם וה"ל למיכתב גבי השלישי. ומטעם זה הביא הגמרא ג"כ תחילת הפסוק משום דמחמת טעם זה שמפרש הג' דלא תשבענה הוקשה לו וכי מה ענין כו' ובסנהדרין הביא הך דארץ לא שבעה מים היינו ג"כ בכדי להקשות כנ"ל דגבי ארץ לא כתיב ויו החיבור רק גבי עוצר רחם.

חנ"ל.

פשר מלין.

א) לשון נשיאת פנים יבא בלשון עבר בהשאלה על ענין התקרבות הלבבות והשגחה ושימת עין; ולעמת זאת לשון הסתר פנים יורה על ההרחקות הלבבות וסלוק השגחה. והנה לשון הסתר יבוא לעולם מוסב על פני הפועל — המתרחק, ולא על פני הפעול — המרוחק (והוא יען כי הפעולה היא למרות רוחו), למשל; והסתרתי פני מהם (משנה תורה לא יז); ואנכי הסתר אסתיר פני מהם (שם שם, יח). תסתיר פניך יבהלון (תהלים קד כט) ולא כן לשון נשיאה יש שיהיה מוסב על פני מקבל הפעולה (פאססיוו). כמו לא תשא פני דל (תורת כהנים יט טו). לאמר: לא תשגיח בעניו של הדל לזכותו מפני החמלה (והוא מתאים לענין „ולא תהדר פני גדול" שנאמר בסוף אותו המקרא); אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד (משנה תורה י. יז) ועל הדרך הזאת, הכר פנים לא טוב (משלי כח כא). ויש שהנשיאה מוסבת על פני הנושא. ואמנם אין הפרש בענין למשל: אשר לא ישא פנים לזקן (משנה תורה כח נ); וכן ישא ה' פניו אליך (חומש הפקודים ו, כו), לאמר יאר אליך מבטו, ישים עליך עין לטוב. — ואלה דברי הרמב"ם „ופנים גם כן „שם ההזהר וההשגחה — לא תשא פני דל, ונשוא פנים, אשר לא ישא פנים וגו', וזה הרבה; ולפי זה הענין „נאמר גם כן ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום ר"ל ללות השגחתו אלינו" (מו"נ ח"א פט"ז). — והוא ששאלה בלוריא הגיורית את רבן גמליאל. „כתיב: אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד. וכתיב ישא ה' פניו אליך" (ר"ה יז, ב; וכן ברכות כ' ב; נדה ע' ב). והתוספות אמרות, כי הדברים האלה אינם מתאימים עם פשט המקראות. וכי באמת אין הצדדים שוים אחרי כי במקום אחד ידובר בפני אדם ובשני — בפני שכינה, וכי החכמים חשבו כאלו היה כתוב מפורש, ישא ה' פניו אליך"*.

ב) לשון נשא בעברית הוראתו בלשון ארמית נטל או נסב. כאשר תרגם אונקלס הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה — הא נסיבת אפך (בראשית יט כח); וישא יעקב רגליו — ונטל יעקב רגלוהי (שם כט א); וישא יעקב את בניו — ונטל יעקב ית בנוהי (שם לא יז); לא תשא פני דל — לא תסב אפי מסכנא; אשר לא ישא פנים למיסב אפין; אשר לא ישא פנים לזקן — די לא נסיב אפין לסבא; וכן תרגום שר חמשים ונשוא פנים הוא: ונסיב אפין (ישעיה ג' ג). — ואולם לשון „ישא ה' פניו אליך" תרגם אונקלוס לאמר: „יקבל ה' ית שכינתיה אתך". ונראה כי נטה בזה על פי דרכו תמיד לשנות את פני הדברים למען הוציא מלב המורים בגשמות וברבוי; וכן גם בזה תרגום המקרא כצורתו: „יטל אפוהי" היה יכול לתת יד לטעות כאלו איהו ואפוהי — אינם אחד, כאלו ה' ושכינתו הם דברים נפרדים ולזאת אולי ירזמון גם כן דברי החכמים: „מאי טעמא (ברכות כהנים נקראים ולא מתרגמים)? — משום דכתיב ישא" (מגלה כה, ב). ורש"י אמר: „שלא יאמרו הקב"ה נושא להם פנים ואינם יודעים שכדאים הם ישראל לשאת להם פנים". ואולם מלבד אשר התקלה הנשקפת מבעד לשגגת-העם הלזו אינה כבדה כל כך לבעבור בטל על ידה את התרגום, הנה מלבד זאת אין לשון הגמרא הולמת את מדרשו של רש"י. ולשון

---

*) מהרש"א אמר: „ואני לא אבין מי הגיד להם (לבעלי התוספות) דלא ישא פנים קאי אפני אדם" (נדה ג ב). ואמנם גלוי הוא כי אין הכונה על פני ה', אחרי כי מלת פנים איננה סמוכה למלה אחרת ביחס אליו.

„משום דכתיב ישא" יעיד כי המלה הזאת בלבד היא הסבה לאשר ברכת כהנים איננה מתורגמת.

ג) מספר שלש מאות הוא אחד מן המספרים אשר ישתמשו בלשון החכמים על ענין גוזמא והפלגה, באשר אמרו כשלש מאות כור, שלש מאות כהנים — דברו חכמים לשון הבאי (חולין צ ב); וכן: שלש מאות פרדות לבנות (פסחים קיט, א); תלת מאה שמעתתא מתלת מאה רבוותא (שם סב, ב); שלש מאות ארזים (בכורות נז, ב), ועוד. ונראה כי על הדרך הזאת הולך גם כן הדבר שאמרו כי במקדש השני שמשו שלש מאות כהנים במשרת הכהונה הגדולה (ספרי, מובא בתוספות למסכת זבחים דף קא ע"ב), והוא לשון הפלגה. ואמנם בירושלמי אמרו: „בשני — על ידי דמים שהיו נוטלים ויש אומרים שהיו הורגים זה את זה בכשפים — שמשו שמונים כהנים *); ויש אומרים פ"א; ויש אומרים פ"ב; ויש אומרים פ"ג; ויש אומרים פ"ד; ויש אומרים פ"ה; ומהם שמש שמעון הצדיק ארבעים שנה" (יומא פ"א). ועל פי הדברים האלה נראה לפהור גם את דברי רבה בר בר חנה אשר אמר בשם ר' יוחנן לאמר: „ושנות רשעים תקצרנה — זה מקדש שני שעמד ארבע מאות ועשרים שנה ושמשו יותר משלש מאות כהנים צא מהם ארבעים שנה ששמש שמעון, שמונים ששמש יוחנן כהן גדול, עשר ששמש ישמעאל בן פאבי, ואמרי לה י"א ששמש ר' אלעזר בן חרסום; מכאן ואילך צא וחשוב כל אחד ואחד לא הוציא שנתו (בבלי יומא ט' א), והנה כבר העירו רבים כי המספרים האלה אינם מדוקדקים, כי דלגו על כהנים גדולים רבים אשר שמשו בכהונתם רבות בשנים, כמו רבים מכהני החשמונאים אשר לא בא זכרם בזה (וכן אין ראיה לדבר לאמר „שכל אחד ואחד מהם לא הוציא את שנתו, ואולי שמשו קצתם שנים אחדות, ולעמת זה מן הנשארים שמשו רבים בשנה אחת). — ונראה כי בעקרם נוסדו הדברים האלה על המסורה שהיתה בידם שבאחד הזמנים היו נוהגים להחליש את הכהנים הגדולים מדי שנה בשנה (יעוין שם דף ח ע"ב **). ויתכן לדמות כי המנהג הזה היה מיוסד על דרך התקנה שהיתה אצלם בהקטרת הקטרת שלא שנה אדם בה.

*) וכן הביאו התוספות בשם ספרי (יומא ט א), ולא ידעתי איה מקום המאמר הזה; ואמנם בסוף פרשת בלק הוא אומר: „בבנין ראשון י"ח כהנים גדולים ובשביל שהיו מוכרים אותה בדמים התחילו שנותיהם מתקצרות; מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף וכו'". ובירושלמי נאמר זה בשם ר' אחא, לאמר: „אמר ר' אחאי ושנות רשעים תקצרנה אלו ששמשו בבנין השני מעשה באחד וכו'".

**) אלה דברי הגמרא שם: „תניא אמר ר' יהודה: ... בתחלה היו קורין אותה (את הלשכה שבה היו מפרישים את הכהן הגדול קודם יום הכפורים) לשכת בלווטי (שרים) ומתוך שנותנים „עליו" (המלה הזאת אין לה מובן נכון, ובפירוש רש"י איננה ויעוין בתוספות ישנים) ממון לכהונה ומחליפים אותה כל שנים עשר חדש, לפיכך היו קוראים אותה לשכת פרהדרים (שרים גובי מס), עד הנה דבריו. ר"ל: הכהנים היו נותנים שחד לועד הכהונה והיו מחליפים אותה — את הכהנים — מדי שנה בשנה. ולפנינו בגמרא כתוב: „ומחליפים אותה" ופירש רש"י: את הלשכה, שהיה סותר אותה ובונה בנין נאה מן הראשון שתהא קרויה על שמו?". ואולם מלבד אשר אין לשון „פרהדרין" מיחד היטב את הלשכה ואיננו מתאים לשם הקודם „בלווטי" הנה נאמר מפורש בירושלמי: „ועכשיו קורין אותה לשכת פלהדרין פרהידתין מלא עבידא בראשון וכו' בשני ששמשו שמונים כהנים וכו' לאמר: הכהנים הם דומים לפלהדרין, על כי היו מחליפים אותם בימים מעטים, כאשר באר הרמב"ם בפירוש המשנה.

ד) גם בלשון המקרא ישנם מספרים כאלה אשר חוותם מוכיח עליהם כי על דרך הפלגה ספורית יבאו כמו א) מספר שבעה — שבע ביום הללתיך (תהלים קיט, קסד); שבעה עינים (זכריה ג, ט); שבע נשים (ישעיה ד, א); ויספתי ליסרה אתכם וגו׳ (תורת כהנים כ״ו); וכן: עד עקרה ילדה שבעה (שמואל א, ב); שבע מחלפות ראשי (שופטים טז, יג); שבעתים יקם קין (בראשית ד כד), ב) שבעים — ולמך שבעה ושבעים (שם); וכן רוכבים על שבעים עירים (שופטים יד, יד); וכן: ויך בעם שבעים איש וחמשים אלף איש (שמואל א ו, יט) [והחכמים דרשו את המקרא הזה לאמר: חמשים אלף שכל אחד מהם שקול כשבעים סנהדרין] (ויעוין עוד שמואל ב כד, טו); ג) עשרה — עשרת מונים (בראשית לא, מא); ד) מאה — מאה שערים (שם כ״ו, יב); ה) שלש מאות, כמו: עורר את חניתו על שלש מאות חלל (שמואל ס״ב כג, יח) [ויעוין עוד שופטים טו, ד]; ו) שלשים — ויהי לו (ליאיר הגלעדי) שלשים בנים רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם*) (שופטים י, יד); ויהי לו שלשים בנים ושלשים בנות שלח החוצה ושלשים בנות הביא לבניו (שם יב, ט) ושלשים בני בנים (שם, שם, יד; ויעוין עוד שופטים סי״ד); וישקלו את שכרי שלשים כסף (זכריה יא, ב; ויעוין חולין דף צב); והמה כשלשים איש (שמואל סא ט, כב); ואולי זה הוא גם כן ענין השלשים (שם ס״ב פכ״ג). וכן: ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש (יהושע, ה). והוא ג״כ על דרך הפלגה, כי כף העֵרך אינה שורה בלתי אם על מספר מסוים. והוא שנתן יד לר׳ נחמיה לדרוש: יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין (ב״ב קכא, ב)].

ה) פעל המוסב על שמות רבים הבאים אחריו דרוש להיות מתאים בלשון עבר עם הראשון מהם במין ובמספר, כמו: ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש (ספר יציאת מצרים א, א); ויהי לי שור וחמור (בראשית לב, ו); ויש שמלת „ויהי״ היא בת־בלי־גוף (אונפערזאֶנליך) והיא באה בלשון יחיד אף אם השם הבא אחריה הוא במספר רבים, כמו: ויהי לו שלשים בנים, ויהי לו ארבעים בנים. — ועל הדרך הזאת גם כן: „ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה״ (דניאל א, ו), ואמנם ארבעתם היו מבני יהודה. וכן אמר ר׳ אלעזר: כולם מבני יהודה הם (סנהדרין צג, ב). ור׳ שמואל בר נחמני אמר: „דניאל מבני יהודה, חנניה מישאל ועזריה — משאר שבטים״. ומלת „ויהי״ בלשון יחיד נתנה לו יד לדרוש כן.

ו) מלת „סדר״ בלשון חכמים תשתמש בשתי הוראות: א) מענין משטר (ארדנונג); ובהוראה הזאת נמצאה גם במקרא (איוב י, כב); ב) חלק, קהלת דברי-ספר, כמו סדרי משנה, ונראה כי זה נגזר על פי הוראת לשון „ערך״ שהוא מענין סדור הדברים בשורות ומלת „מערכת״ תבא על ענין שדרת אנשי חיל ועל שורת ככרי לחם צבורים ומונחים זה על גב זה. — ויתכן להוציא עוד משפט; כי מלת „סדר״ בהוראתה האחרונה היא הולכת על דרך הלשון הרומית כי בלשון הרומית משתמשת המלה ordo — סדר גם על ענין קהל ומפלגה, כמו: senatorum ordo לאמר: מפלגת הסנטורים. ואמנם חזון הלטיניזמים נפרץ הוא בלשון חכמים.

ישראל ברלין.

---

*) „לכם יקראו חות יאיר״; ובמקום אחר נאמר: וכל חות יאיר אשר בבשן ששים עיר (יהושע יג ל). ובלדק אמר בנתס״ם כי חות יאיר הגלעדי הן הן אותן של יאיר בן מנשה שבבשן ידובר שם. וגם זה יוכיח כי המספרים אינם מדויקים בזה.

עיון תפלה.

א) פיוט אדון עולם. והוא היה והוא הוה והוא יהיה בתפארה. בפיוט האוחז כיד כתב שד"ל וז"ל; וכל מאמינים שהוא היה הוה ויהיה. במחזורים כ"י וד"י הנוסח היה ויהיה. והוא ממנהג בני רומא. ובדורות אחרונים הגיהו היה הוה ויהיה, כי לא ידעו הוראת מלת הוה, וחשבו שהיא נאמרת על מה שהוא עתה. ואינו כן. אבל הוראתה שהדבר עומד להשתנות ולהיות מה שאיננו עתה, כמו ואתה הוה להם למלך (נחמיה ו') ענינו עוד מעט תהיה נהפך להיות עליהם למלך, וכן מה הוה לאדם (קהלת ב') הכונה מה עתיד להיות לאדם. ובמשנה (ע"ז פ"ח מ"ג) והוה להם לזבל הכונה העלים הנושרים מן האילן נהפכים ונעשים זבל ומועילים לירקות שנזרעו תחתיו. והנה האומר על הבוי"ת שהוא הוה. הרי הוא כאומר כאילו הוא ית"ש מקבל שנוי ח"ו ע"כ. ואיך יפרנס החרוז שלפנינו שמספר תנועותיו נראה בעליל כי לא חלו בו ידי מגיהים. אך כן יסד המשורר בעצם וראשונה, והוא הוה. ופיוט זה אולי קדום בזמן לפיוט האוחז. וכן בשבח אל הכבוד אתן לך שיר והלל שאחר התפלה יסדו שם היה הוה ויהיה. וצריך פי'. ואולם מלשון רש"י (ויצא כט ג) כל לשון הוה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר. לפי שכל דבר ההוה תמיד היה ועתיד להיות עכ"ל (וכ"כ בהעלותך ט טו איוב א ה) נראה בעליל דעתו כי „הוה" מתפרש על מה שהוא עתה. וברמב"ן בראשית פ' יהי אור ויהי אור כתב וז"ל ומלת הוי"ה מורה על מעשה זמן העומד, כמו ואתה הוה להם למלך עכ"ל. מבואר נגלה פי' מלת הוה כהבנת העולם ושכן הוא פי' הוה במקרא דנחמי' שממנו נסתייע שד"ל. שוב מצאתי מפורש יותר בהדר זקנים תוס' עה"ת פ' שמות ע"פ אהיה אשר אהיה כו' אהיה שלחני אליכם וז"ל א"ל הקב"ה שמא יקראוני אהיה כאשר הגדתי לך וטעות הוא בידם ויש להם לקרות יהיה כלומר שלעולם יהיה (ה"ר בנימין) ונכתב הוי"ה (ר"ל יהיה בוי"ו תחת יוד שניה) דמשמע הוה כמו כי מה הוה לאדם והכי כתוב בהאוחז הוה והיה ועתיד להיות עכ"ל. א"כ נפל כל בנינו של שד"ל.

ב) פיוט יגדל. לא יחליף ולא ימיר דתו לעולמים לזולתו, בפ' לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב. כתב הכורם ההבדל בין חליפין לתמורה המחליף מחליף רע בטוב, כמו ויחלף שמלתיו, שפשט ממנו בגדיו הצואים ולבש בגדים נאים ראוים לעמוד לפני המלך. וכן וקוי ה' יחליפו כח שיחליפו הכח החלש בכח חזק. והממיר ממיר טוב ברע. לכן אז"ל בתלמוד מומר לע"ז, המיר דתו, שעזב את הטוב ובחר ברע. ולא תמצא שאומר עליו מחליף לע"ז, החליף דתו. כי החליפין הם רע בטוב ע"כ. ועומד נגדו לשון המשורר לא יחליף דתו, והוא טוב ברע?

ג) ברוך שאמר. בשבולי הלקט כתב ר' בנימין בשם ה"ר מאיר בברוך שאמר יש עשרה ברכות קודם שיתחיל ברכת פסד"ז כנגד י' מאמרות שבהם נבה"ע כו' והנה כד נחית למנינא יש לפנינו י"א ברכות? *)

---

*) עי' נוסח הספרדי ודר"מ ז"ל, השיר הזה נזכר בערוך ערך תפלה בשם ר"מ גאון, ויש אומרים שאנשי כנסה"ג תקנוהו, וכל המאמרים האלה נזכרים בתלמוד במקומות מפוזרים, וצדקו איפוא דברי הגאון רש"ל ראפאפורט ז"ל. כי אחר כל שבח שאמר הש"ץ ענה הקהל; ברוך הוא. ואין למנותו איפוא בין הברכות, ומכוון המספר עשרה, ראה בתולדות הקליר לראפאפורט. המו"ל

ד) תתברך צורנו. ומשמיעים בקול דברי אלהים חיים ומלך עולם. כתב עט"ז בשם מהר"ם שי"ל מלך בלא וי"ו כי ומלך משמע כשתי רשויות ח"ו עכ"ל. והג"ה נכונה היא כי אע"פ שהוא פסוק (בירמיה י' י') הנה שם אין לטעות, כי שם מלת הוא לפניו, הוא אלהים חיים ומלך. אבל כאן שאין בו מלת הוא יש לחוש שיטעה בהבנה עכ"ל יכין לשון. ואם כנים הדברים האיך מצינו ידינו ורגלינו בב"מ שנאמר בתפלת י"ח אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אבר"ם אלהי יצחק ואלהי יעקב. ואם פה יש מקום לתרץ דמלת אתה הכתוב בריש מלים מורה דהוי"ו אינה לחלק להורות על הריבוי ח"ו. וכי הוא אלהינו הוא אלהי אבותינו. אחד הוא אלהינו אלהי אברהם אלהי יצחק אלהי יעקב. עדיין לא יצאנו ידי חובתנו בכל המון התפלות שהתחלתן אלהינו ואלהי אבותינו. וכן ביוצר א' דר"ה תפן בתומכי ברוך ונברכך אלהים חיים ומלך?

ה) בס' ברכת משה לר"ם מולאטאווע על דיני שהחיינו כתב והארכתי בסידור מה שנהגו בכל פעם כשמגיעין למלת ציצית בק"ש לנשקן הלוא מלה זו תמיד באמצע הפסוק כו' והג"מ איצק אבד"ק שקוד ענה ואמר שהלוא מלת ציצית באה בטעם מפסיק בכל פעם ע"כ. ולפלא שהרי ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלה. מלת ציצית מחובר בטעם וענין אל הכנף?

ו) בש"ע או"ח (סי' ס"א סעיף יז) צריך להתיז הזיין של תזכרו דלא לישתמע תשקרו או תשכירו והוו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס וכן צריך להתיז זיין של וזכרתם, ואין מובן דאיך נשמע מזה דהוו ע"מ לק"פ והלא „תשכרו וכן ו„שכרתם" קאי על השוכר הנותן שכר בעד הדבר שמקבל. אבל על המקבל שכר יאמר „תשכירו ו„השכרתם"?

ז) נפלא ממני מדוע שתי ברכות בתפלת י"ח ולמלשינים ולירושלים. מתחילין בוי"ו החבור?

ח) ברכת את צמח. הביא ביכין לשון על הסידור שלפי הירושלמי נכללה כאחת עם ברכת ולירושלים. וראיה מר"א הקליר שלא חרז חרוז על את צמח בקרובות לפורים ולת"ב וליוד טבת. ויש להוסיף שגם הקדמון רבינו יחיאל בר אברהם אבי הערוך בקרובות לצום אסתר (הובא בעסודי העבודה לר"א לאנדסהוט ח"ב) ובסליחות י"ז תמוז מחזור רומני' לא חרזו על את צמח. ושם בחזרת הש"צ בת"ב חרז הפייטן על ולירושלים וסידר שם הקינות כולם ומסיים רחם ה"א כו' (היא תפלת נחם בשינוי) וחותם בא"י מנחם ציון עירו ואבלי עמו ובונה ירושלים. ומאת צמח ואילך לא פייט עוד. וכן בתפלת חנה שנרמזו שם י"ח ברכות כפי שהביא היכין לשון בשם הילקוט (בברכת שים שלום ע"ש) לא נמצא על את צמח רמז מיוחד רק בוירם קרן משיחו נרמז אלהי דוד ובונה ירושלים.

ט) ברכת רצה. בקרובות לפורים, שושן חוחים לעבדו ביראה בא"י המחזיר שכינתו לציון כתב בסי' די"ש שמסיים החרוז שאינו מעין חתימת הברכה כבכל הברכות נראה שבימי הפייטן נשאו כפיהם בפורים והיה סיום הברכה שאותך לבדך ביראה נעבוד והוי לעבדו ביראה מעין החתימה ע"כ, והנה כי כן בקרובות לצום אסתר לר' יחיאל הנ"ל מסיים לכן לבדך ביראה נעבוד בא"י שאותך לבדך ביראה נעבוד וכן בסליחה יוד טבת מחזור רומניא מסיים אבוא ביתך בעולות בא"י שאותך לבדך כו'.

י) בקדושה לשחרית אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול לא ידעתי איך יתכן לומר בקול משמיעים קול, והיה יתכן אם היינו אומרים ברעש גדול משמיעים קול או בקול רעש כו' משמיעים דבריהם וכיו"ב?

יא) שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים.

א) בפסוקי אין כמוך לאחר חזרת הש"צ תפלת שחרית לשבת אב הרחמים הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים למה נתוספו לפני הפסוק תיבות אב הרחמים?

כ) בקדושת מוסף ליו"ט אדיר אדירנו ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ למה נתוספו תיבות אדיר אדירנו.

ג) בסדר כפרות. בני אדם יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל למה נתוספו תיבות בני אדם?

ד) בסדר הפיוטים ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא למה נתוספו מלות אל נא בסוף הפסוק? *)

יב) ברהמ"ז הרחמן הוא יברך כו' יש כאן כפל דברים, הוא יברך אותנו ואת כל אשר לנו. וחזר לומר כן יברך אותנו כולנו?

יג) זמירות ליל שבת זמר. יום שבת קודש שומרי מצותיה ינחלו ליום שכולו שבת בצבאותי'. נ"ל נכון דצ"ל ינחלו יום שכולו שבת בלי למ"ד. כמו שהגיהו בצדק הרו"ה ויכין לשון בבהמ"ז הרחמן הוא ינחילנו יום שכולו שבת ומנוחה החת ליום ובהושענות לשבת תנחילנה יום שכולו שבת.

יד) בקינה איכה ישבה חבצלת השרון בסוף ומשלחנך תאריח שולי חמת אריח נעלם סמני פי' המלות שולי חמת אריח.

טו) בקינה הטה אלהי אזנך לתפלצת מנאצת ושמע טרחות טנופם להעלות על מזבחך חזירים. לא ארע מהו בכאן לשון שמיעה, והלא יד המקונן לא קצרה להשלים הטית ולומר ושמע טעם טנופם. פי' דבורם המתועב, או לומר ושמע טמאים לועגים כהעלו כו'. וכן בסמוך ישמע זדים מורקים למולך לא תקצר ידו מלבאר ולומר ושמע זדים ידברו בזדון בזרקם כו'.

טז) בציון תקונני עלי ביתך נזכרו בסוף שרה רחל ולאה בלהה וזלפה. ורבקה לא נזכרה בינותן אולי לפי שממנה יצא ארום מחריב ארצנו ובית קדשנו. אבל א"כ למה נזכרה שרה, והרי יצא גם מחלציה?

יז) ציון ידידות. פורים בפז סולאו, לא ארע מה ענין פורים לשבח עיר ציון. גם הזכיר פה חג הפסח וחג האסיף באומרו איך אשמחה עוד בחג, ולא זכר חג השבועות?

יח) קינה שאלי שרופה באש אוריד דמעות עדי יהיו כנחל ויגיעו לקברות שני שרי אציליך משה ואהרן בהר ההר כו' ולא הזכיר הר העברים קבר משה?

יט) אוה"ח פ' ויצא פסוק והנה ה' נצב עליו כתב דיעקב אע"ה היה רגל רביעי במרכבה והוא עיקר העמדת הכסא ותמוה דהוא נגד הידוע ומוסכם ברחז"ל דדוד המע"ה היה רגל רביעי במרכבה?

כ) הכתב והקבלה פ' שמות פסוק הנה עם ב"י רב ועצום מסני הוא מתרבה ומתעצם יותר מן המצרים, כעין ארך אפים רב תבונה. שפי' מרבה תבונה וכן כאן כי רב הוא ר"ל מתרבה הוא. והנה אין כאן בפסוק מלות „כי רב הוא" רק בפ' בלק ויגר מואב ספני העם מאד כי רב הוא.

כא) רבותינו בעלי התוס' פ' שמות פ' הבה נתחכמה לו בענין הקושיא למ"ד שלשה היו באותה עצה בלעם איוב ויתרו ובפ' חלק אמרי' בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם כרקטליה פנחס ועוד הק' ר' מנחם מדאמרי' בזבחים בשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל נתקבצו כל האומות אצל בלעם ואמרו מה קול ההמון ששמענו שמא הקב"ה רוצה להביא מבול, ואפי' אם ת"ל שלא היה כי אם בן כ' כששואלין ממנו עצה ובסוף ארבעי' נהרג אלמא בן ששים היה כשמת. וי"ס כתוב בהן ונקבצו כולן אצל קמואל והני פי' לא נהירא לי דההם משמע דקמואל אבי ארם היינו בלעם א"כ תפל היה במיתתו כו' וגם

*) אל נא לעולם תוערץ, נ"ל תיכף אחר ואתה קדוש ונשתבש הקסל. המו"ל

נמצא בב"ר קמואל אבי ארם הוא לבן הארמי הוא כושן רשעתים ולמה נקרא קמואל שקם על אומתו של אל ואמרינן נמי בחלק הוא בלעם הוא בעור ולמה נקרא בעור שבא על בעירו. הוא לבן הוא כושן רשעתים ולמה נקרא כושן רשעתים שעשה שתי רשעיות אחת בימי יעקב ואחת בימי שופטים לכל אלה משמע שהיה תפל ע"כ. ומי יתן ואדע הכונה במלת תפל הנזכר כאן שתי פעמים?

כב) חזקוני פ' בשלח בראותם מלחמה שהפלשתים יהיו סבורים עלינו הם באים לנקום (נקמת דם) בני אפרים שהרגנו ע"י שמהרו לצאת משעבוד מצרים ל' שנה דמתרגמינן והוה כד שלח פרעה בשביעי של פסח והם טעו למנות התיו שנה כו'. איה אפוא בתרגום ששלחם פרעה בשביעי של פסח נגד מקרא מפורש? ומה ענין דברי התרגום לכאן.

כג) הדר זקנים (לרבותינו בעלי התוס') פ' בשלח והנה מצרים נוסע אחריהם י"מ שהיה טפל אחד ששמו מצרים ולפיכך באו ישראל ואמרו כיון שטפל זה בא בידוע שבאו כולם, ע"כ. טפל זה איני יודע מי הוא ומה הוא?

כד) בכנסת הגדולה ספר א' צד 70 ע"ד הרמב"ם הל' רוצח שהגאון רנצי"ב וולאזין הערה מקורו בגטין ויבמות. כבר נשאל ע"ז הגאון ר"ם שטראשון ז"ל וכבר הוא ראה את המציאה מגטין ויבמות וזכה בה תחלה ככתוב בס' נתיבות עולם להרצ"ה ק"ב ביאור הל"ב מדות (דף ס"ח ע"ב).

כה) בכנסת הגדולה ספר א' צד 76 הערות הגאון מלובאוויטש זצ"ל הערה ה' על המדרש פליאה אדם אחד מאלף מצאתי. כבר העיר ע"ז הגר"א ז"ל ככתוב בהערות שבסוף ספר מערת אליהו.

כו) שם הערה וי"ו מ"ש לפרש הפסוק פתח דבריך יאיר כו' שבראשי החומשים מרומזים כל אברי המנורה למספרם והמו"ל הנכבד העיר שבפסוק בבמדבר אין רק י"ז תיבות. גוף הרמז כבר כתב הגאון מוה' צבי אלימלך ז"ל מדינאב בספר אגרא דפרקא (אות קעב) ובתוך דבריו כתב וז"ל ואע"ג שבמנחות חשיב י"ח טפחים, כיון שטפח האחרון חסר (שלא היה רק י"ז טפחים ומשהו) לא יכתב תיבה נגדו.

כז) בהצפירה גליון 147 בקש הר' אהרן טענענבוים להראותו מי שהרגיש בשינוי שבסדר הפרקים במנחות במשניות מהסדר שבש"ס, אמלא רצונו ואראהו שכבר הרגיש בזה הגאון תפארת ישראל (מנחות פ"ו) וכן העיר (סנהדרין פ"י) על שסדר הפרקים שבמשניות מהופכים מהסדר שבגמרא.

כח) בשומר ציון הנאמן שנת תרי"ב חודש טבת עלה קיז נדפס שם שיר לחנוכה המתחיל אספר מושעות לעולם נקבעות כו' והנהו הוא אך אפס קצהו משיר הנפלא להרב הגדול מ' אבינדור ז"ל שמש במדינת ביהם, הובא בסוף ספר צחות המליצה. וכמו שהוא כאן אין לו טעם וריח לא שורש ולא ענף.

כט) דבר בשם אומרו (הרב מוה' אהרן ראבד"ק אטשקוב שהו"ל פי' על אבות מהחסיד ר' יוסף יעבץ ז"ל עם הוספותיו בית אהרן) פיוט יום ליבשה נהפכו מצולים, הראה אותותם לכל רואי אותם ועל כנפי כסותם יעשו גדילים. צריך ביאור מהו הראה אותותם, ומה שאמר ועל כנפי כסותם יעשו גדילים ראוי לומר עושים גדילים ויתכן ע"פ המדרש הובא בב"י או"ח הלכות ציצית א"ל הקב"ה לים פנה מימיך מפני בני שהם נימולים ויעשו גדילים. וזהו הראה (כצ"ל והוא לשון נסתר) אותותם לכל רואי אותם. זהיינו שקרע להם את הים ובזה הראה אותותם לכל רואיהם. והיא שעמדה להם לפי שועל כנפי כסותם יעשו גדילים שהיו עתידים לעשות גדילים לכשיהיו מצווים. וזה הית ביום אשר ליבשה נהפכו מצולים עכ"ד. ויש להוסיף שרמז בתיבת אותותם גם על אות

ברית המילה שגם בזכותה נקרע הים כמ"ש במדרש שהם נימולים ונמשך לחרוז הקדום ומבטן לשסך המה נמולים.

יצחק יוסף חזן.

להרים מכשול.

א) במחזורים תבנית 64 בוגין שנדפסו בתשעה חלקים בחלק ששי לשמיני עצרת לא נדפס יעלה ויבא בתפלת מנחה לערב יום טוב. וכן בחלק שמיני לשבת חוה"מ וז' וח' של פסח לא נדפס בתפלת מנחה לעיו"ט יעלה ויבוא כי המדפיסים השוו מדותיהם בכל ערב יו"ט שרובם חלים בחול ואין אומרים יעלה ויבוא. ולא שמו על לב כי חטא הרבים תלוי בם בזה וראוי לתקן המעוות.

ב) בתנ"ך למאיר הלוי לעטערים אשר הוא בחזקת בדוק יש למחוק הסתומה בפ' תבוא אחר פסוק משגה עור בדרך ואמר כל העם אמן.

הנ"ל

הערות אחדות על המאמר לשכת חשאים.

באות א) הוא מלי הכתוב תהלים אל תשלט בי כל און.

באות ד) כן דעת הרוו"ה ככתוב בתלים ק"ג ולדעת הכותב צ"ל זכור בשוא.

באות ה) אנו אומרים גם י"ג מדות, ה' הוא אלהים בהפלת נעילה ויוכ"ק. אל מלך. ה' מלך. וכן התפלל משה רבינו (ואתחנן) וכן אל נא רפא וכו' והש"ץ בק"ש מתחיל בה'. לד' לא נשלם דבורו וה' הוא קבלת עומ"ש.

באות ז) בברכות מח: נזכר בשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע, ומה היא קדושת היום ואיך אומרים אותה יש מחלוקת הפוסקים הראשונים וחלוקות הגרסאות.

באות יד) שיר של יום נהגו לאמר גם בימי הגאונים ונראה משום שמאריכים בתפלה והעם ממהרים לצאת מבית התפלה לכן נהגו לאומרם קודם התפלה, או שהיו משכימים בעוד לילה ולא יכלו לומר ברכות השחר ויאמרו המזמורים והשירים, שיר של יום טוב לאמר קודם מוסף.

באות יט) בס' הגיון לב מביא שבסידור ספרדי שלפניו הנוסחא כן; וביום השביעי שבת וינפש ונתתו ה' אלהינו לעמך ישראל ולזרע יעקב וכו' ישמחו במלכותך וכו' או"א רצה במנוחתנו.

באות כ) יקום פורקן הראשון היא ברכה ותפלה על החכמים וראשי הישיבות ועל כל מאן דעסיק באוריתא וכנראה לא היו אז ישיבות בימי חבורם רק בב' מקומות בא"י ובבבל;

זהו שאמרתי להעיר בהחפזי על דברי הגאון האביר בעל המאמר יחי'.

המו"ל.

טעמא דקרא.

כמים חיים וזכים, היוצאים וספכים ממקור טהור ונאמן אשר כל מה שמוסיפין לשאוב ממנו הוא מתגבר והולך במרוצת מימיו אשר לא יכזבו, כן המה לנו שפוני טמוני טעמי מצות תורתנו הקדושה, נמוסיהם ונמוסי נמוסיהם היוצאים מן באר מקדש הדת והתורה, באר חפרו שר הבירה מלכו של עולם, כל אשר נוסיף להתבונן בהם בשום שכל ולב להתחקות על שרשיהם ולגלות את מקוריהם הפקחנה עינינו לראות ולמצא כי תורת ה׳ תמימה היא ללכת ארחות ישר צעד בצעד עם המנהג והנמוס השורר בין הבריות, ונרעה נרדפה דעת כי אין המחוקק בא בטרוניא עם בריותיו להשליך על האדם על מצוה אשר יקצר שכלו לתאר ולצייר לו אף מושג קל על טעמה ונימוקה אשר עמה, ואיש איש ילד בה ומחזיק בבריתה איננו בן חורין מלחפש אחריה בנר הבקורת טעם נכון ומספיק לבאר ולפרש חקי תורת אלהיו כפי אשר ידי שכלו מגעת, ואחת מנימוסי אלה המצות אשר היו לשיחה בפי אלה הבריות, המתפלספים ומתחכמים לשאול מה הנימים הזה ומה טעם יש בה, מדוע מצוים ועומדים אנחנו לעשות דוקא באופן זה ולא באופן אחר, ובמה גדול כחה של המצוה הזאת ומכשיריה להודע ולהודיע את תכליתה ולבוא עד תכונתה. היא מצות החליצה לסען התר חרצבות האלמנה להנשא לכל מי שתרצה נפשה בו אם לא יחפוץ יבמה לפרוש את כנפיו עליה למה צותה התורה להפקיע את שעבודה ממנו דוקא בחליצת נעל וחכמינו ז״ל באו ודרשו תלי תלים הלכות אדות זה המנעל והכשרו הראוי לו במה יכשר ובמה יפסול; ההיסטאריע תספר לנו ממנהג קדמון כי תעודה היתה בין העמים הקדמונים עת קרא איש את אחיו למלחמת הבינים ללחום חד את אחד (דועלל) כמו במלחמות היונים נגד טראָיא ובמלחמת בני אעדיפוס מלך טהעבען יפשיט האחד את נעלו מעל ידו ויזרקהו לרגלי שונאו לאמר חרב איש ברעהו ונראה מי ינצח את מי, וטרם יגביה השני את הנעל לא יקרבו אל מלחמת הנצוח הלזו ובשליפת הנעל היה להם לסימן כי נכון הדבר להעשות (ע׳ באור רות), ועקבות המנהג הזה נוכל לפגוש גם באיזה מקומות בתנ״ך אשר יאירו לנו נתיב בהבנת איזה כתובים אשר כבר עמדו עליהם המבארים ואעפ״י שאין ראיה גמורה לדבר באר היטב אך זכרוננו יבא לפנינו גם מנביאים גם מקבלת חז״ל *) הנביא בן אמוץ ביעודי עונשיו לעמו הסר מן הדרך

*) מה שאמרו שבת פ״ו מ״ב ולא בסנדל המסומר עיין רש״י ולא בקמיע שאינו מן המומחה כו׳ קרוב לומר כי סנדל המסומר נעלו בעת המלחמה ואסור ללבוש מנעל כזה להראות כאיש מגן ומלחמה, וכן תפילין דומיא דקמיע אשר נשאו אז כל בעלי מלחמה קמיע על לבם למען לא ישלוט עליהם חצי אויב כידוע לקוראי קורות הדורות ואם הוא מן המומחה התירו לו להרגיע את לבו המלא פחד ובהלה, אבל אם אינו מן המומחה אסור וכן לבשו גם תפילין בראשם ובזרועם למען יתחזקו בלבם כי אלהים הולך בראשם ובזרועו יגברו חיל, לכן אף למ״ד שבת זמן תפילין מודה כי אסור ללובשן מטעם זה יען כי יום השבת יום מנוחה הוא ולא נכון ללבוש בגדי נקם, ובזה מתאחדת המשנה הזאת עם סוף דבריה דאמר ולא בשריון ולא בקסדא ולא במגפיים דאיירי בכלי מלחמה, ועיין (כלים פ׳ י״ד) סנדל בהמה של מתכת טמאים מאימתי מקבלים טומאה הסייף והסכין וכו׳ ופירשו עליו (שבת כ״ט) פירש למאי חזי א״ר לשתות בו מים במלחמה ור׳ חנינא אמר לסוך בו שמן במלחמה ובשבת (ס״ו) אולי משום הכי תפסיה שני׳ ג״כ לישנא דשלפי הגזירה היו באשר זה הלשון נוגע על הנעל וביבמות (ק״ב) אמר ליה רב כהנא לשמואל ממאי דהאי וחלצה

הישרה יגיד עליו עונשו כי יבא צר ואויב בשערי ארצו אשר באומץ גבורתו, נורא יהיה על כל סביביו ולא יחת מכל, יאמר לא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו (ה' כז) באשר היה אז. לאחר מהכלי זיין הדרושים לחפצי קרבות כשאר טכסיסי מלחמה; דוד מלך ישראל בעז בטחונו באדון הנצחון יריע אף יצריח על אויביו (תהלים ק"ח) מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי ובהסתער בו רעיון עז גבורתו העלה גם זכר פעלתו הרוממה אשר הצטיין בה במלחמתו עם הענק הנורא, אשר באבן אחת קטנה מחץ את ראש גבור נורא אשר מפני שמו חרדה כל המחנה הוא גלית הפלשתי, יאמר עלי פלשת התרועעי, וכן וישם דמי מלחמה בשלום בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו (מלכים א ב ה) ובזה נהרא לן פשטא דקראי ביהושע ה מן פ' ד' ומעלה: וזה הדבר אשר מל יהושע, כל העם היוצא ממצרים הזכרים כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים כי מולים היו כל העם היוצאים וכו' כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תם כל הגוי אנשי המלחמה היוצאים וכו' אשר לפי ההשקפה הראשונה אך למותר המה פה אלה המלות כל אנשי המלחמה אשר יכפילם פה ומקומם לא יכירם כאן. כי מי ידבר פה אדות מלחמה ומה לי אם אלה המתים היו אנשי מלחמה או לא? הלא העיקר הוא לנו לדעת כי כל הדור אשר יצא ממצרים הזכרים מתו במדבר והנולדים במדבר לא נמלו, וע"כ בא עתה הצוי ליהושע להמול אותם, וגם כשהוא אומר להלן פ' י"ג ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וכו' ויאמר לו כי אני שר צבא ה' עתה באתי ויאמר לו של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא ויעש יהושע כן ויריחו סגרת ומסגרת וכו' כאן ישאל השואל מדוע בכל המקומות אשר מצאנו ראינו כי ידבר מלאך אלהים עם האדם כמו המלאך בהראותו אל הגר שפחת שרה, המלאך בדברו אל מנוח ואשתו וכן הרבה לא בא הצוי להמדבר השומע להסיר את נעלו מעל רגליו ורק פה ביהושע ובפעם הראשונה עת הופיע אלהים למשה (שמות ג' ה') הלא דבר הוא?

הפעל שלף הונח בהוראתו הראשונה והעיקרית תמיד על הוצאת חרב מתערה ורק פעם אחת נמצאנו כיוצא מן הוראתו העצמית לבא דרך שאלה גם על עקירת עשב שדה כמו שקדמת שלף יבש (תהלים קכ"ט) והשרש נשל אשר הצוי ממנו ליחיד זכר של כמו מן נגוש גש נמצא רק אלה השתי פעמים אצל השמטת הנעל מעל הרגלים, והשלשית הוא לדבר אתו בשלי (שמואל ב' ג') ודרשת רז"ל ידועה, ונוכל ג"כ לאמר כי של הוא כמו שלף ואם כי מגזרת חסרי פ' הוא ורעהו בין התמימים חלקו, הנה הוא ג"כ מחסרי

נעלו שלוף הוא דכתיב וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע ואימא זרות הוא דכתיב החלצו מאתכם אנשים לצבא התם נמי שלופה מביתא לקרבא (עי' רבה) פ"ל על הפסוק ובלעדיך לא ירים איש את ידו מפרש המדרש כלי ידים ואת רגלו כלי רגלים ופירש המ"כ וכלי ידים אולי גם הוא כלי מלחמה, ובפענח רזא (פ' שמות) על של נעלך ז"ל מפני כי גם בתי יד נקראים נעלים כדכתיב בבעז שלף איש נעלו ומתרגמינן נרתיק ידו לכן עליו לפרש כאן שברגלים ידבר, ובדעת זקנים לבעלי התוספות כתוב לאמר לכך הוצרך לומר מעל רגליך משום שיש נעל על היד ובלעז גענט והוא נעל שנתן בעז לגאל כדכתיב שלף איש נעלו ונתן לרעהו וגם עכשיו רגילים השרים והשלטונים לקנות בגענט שלהם וכו' עכ"ל. וברש"י פ' תצוה על הפסוק ומלאת את ידם כתב וז"ל ובלשון לעז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גענט ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה וכו' והוא מלשון מלוי ידים.

הקצות בצד מה ועיין מה שהביא ידידי הרה״ח ר׳ אריה ליב גארדאן בספרו ד״ה צד 100 בשם הרה״ח צוויפעל שהרבה פאין נוספים בסוף המלות ונתאזרחו לעיקריות כמו עודף מן עוד, כהנדוף עשן מן כאשר ינוד הקנה במים. נסחף אביריך מן ובוגדים יסחו ממנה, דחוף מן דחה, שטוף מן שוט, שלף איש נעלו, מן של נעלך ועיין בהשרון שנה רביעית צד 366 אשר מזאת ג״כ נוכל להביא ראיה מהימנא כי הוראת השם „נעל״ לבד הוראתו העצמית המונחת על המנעלים אשר ברגלים קרוב לומר כי הונח ג״כ על כלי זיין או אחת מטכסיסי מלחמה והמלאך ברצותו להודיע להנביא מהנם הגדול אשר יהיה יוצא מגבול וגדר הטבע ורק בחסד ה׳ כי גבר על עמו לא בחיל ולא בכח יאסור פה את המלחמה, לא בחרב ולא בקשת כ״א ברצון ד׳ הגבור בגבורתו יצוהו פה להסר מעליו את כלי זינו ולחדול מחשוב לאסור את המלחמה בדרך טבעי וכמו שהיה למשל בפי התלמוד מסאנא דרב מכרעי לא בעינא (קדושין מ״ט) ופירש״י מנעל גדול מסדת רגלי אינני חפצה שאינני יכלה ללכת בו ומשל הוא לפיכך אם אמר לה ע״מ שאני ישראל וכהן או לוי הוא אינה מקדשת לו והוא כמו כנוי לכל הענינים ההולכים עפ״י דרך הטבע אשר מנהגם שימשכו המסובבים אחר טבע הסבות ומדתן *) (עי׳ עקדה) וע״כ עת עלה לרצון לפני ה׳ לפדות את עמו מאומה קשה כה מצרים והסכים לשלוח את מלאכו הנאמן לדבר אל פרעה בקרבו לראות את המחזה הנפלא הזה, כי הסנה בער באש ואיננו אכל אמר לו בדרך רמז בפתח דבריו עמו של נעלך מעל רגלך, דע נא בחירי כי פה לא תשתמש בכלי זיין כאיש מלחמה וכאן אין מקום לטכסיסי מלחמה, כי לא בכח טבעי עליך להיות נאזר בגבורה ותדע ותשכיל כי המקום אשר אתה עומד עליו, כלומר הענין אשר לפניך ועליך לעסוק בו כיום (כמו כי הוה קאי רבי בהאי מסכא) אדמת קדש הוא, כהוראת המלה קדש הבא תמיד על דבר היוצא מגבול המנהג והנימוס ואמר לו של נעלך, השלך מעליך כלי זינך וכן גבי יהושע נמי אמר כאן בדרך מאמר המוסגר אחרי בא אליו הצוי לעשות חרבות צורים למל את בני ישראל יספר לנו כי כל אנשי המלחמה כבר מתו במדבר, ולא עליהם אפוא לשום לו תקות הנצחון בהעיר הבצורה הלזו, וע״כ ימצא לו זה הכתוב לנחוץ להזכיר פעמים כי אלה אנשי המלחמה כבר מתו ועליו עתה לבקש לו תחבולות אחרות איך ללכוד את העיר ולהרסה, וע״כ ספר לנו הכתוב כי בהיות יהושע ביריחו *) היינו בהיותו שקוע עמוק ברעיוניו ביון הענין הכבד הזה אשר לפניו ורוח הפאטריאטיזמוס התפעם בקרבו באין מצוא לו עצה ותחבולה וישא עיניו (כמו אשא עיני אל ההרים). והנה איש עומד לנגדו וחרב שלופה בידו ויאמר לו מה ארוני מדבר אל עבדו אשמעה מה יצוה לעשות את המוטל עלי בחור מושל ונגיד עם ויאמר לו המלאך הדובר לאמר אני שר צבא ה׳ וכנגיד ומצוה הנני אמר לך של נעלך

---

*) וזה ג״כ כונת המדרש רבה עקב פ״ג אמר ר׳ שמעון בן חלפתא אמר הקב״ה שופת אני למושב יורה של פורענות, מהו על אדום אשליך נעלי אמר הקב״ה הכל מוכן לעשות תשובה ואני דורך גתה של אדום בעקב רגלי וכו׳ והמ״כ אומר על הלשון הכל מוכן הלשון מגומגם, והענין כשיעשו ישראל תשובה ממהר הקב״ה את הקץ וכו׳ אך לפי עניות הוא טעות הדפוס וצ״ל במדרש הכל מכין היינו אם ישראל ישתלמו בדעותיהם להבין את אשר לפניהם ולשית נגד עיניהם דרכי השם להשליך את המחשבות הנפתלות אשר הוליכום שולל אז כשזה קם יפול זה.

*) גם רז״ל עמדו על זה באמר הוא הלא לא היה עוד ביריחו ולמדו מכאן כי עבורה של עיר כעיר דמיא.

מעל רגלך, כי פה אין לך רשות להרהר אחרי תחבולות מלחמה כדרך הארץ, כי המקום אשר אתה עומד עליו, כלומר הענין אשר לפניך אדמת קדש הוא, וה' יראה לך אותותיו למעלה מן הטבע, ואת דגל הנצחון ימסור לך באופן אחר והקאפ' של מטה הולך ומפרש בפרט איך לכד יהושע את יריחו והוא בשבעה שופרות ובשבעה כהנים, אשר לא בכלי זיין כמו אלה כל מלך רב ושליט נצח את מלחמותיו לפי מנהג הטבע, ועוד ראי' לדבר כי הנעל היה לאחד מתחבולות מלחמה ביד התקיף להראות שלטניה גם על רוח החלש ממנו על מנהג מוסרי לבל יטו אשוריו מני הדרך זו סללו לו מאשריו ומדריכיו, מספר לנו הסופר פלוטארך כי נסיכי מצרים ושריה לא נתנו לנשיהם לנעול מנעלים ברגליהן; והוא מב' טעמים, האחד הוא למען לא תתשוטטנה ברחובות קריה ויהיו גדורות בעריות לבלי לכת לראות פני איש זר, והטעם השני הכי נכבד הוא לענינגו להודיען בזה כי אינן בני חורין לעמוד ברשות עצמן ותמיד אימתיה דבעליהן עליהן והנעל הוא ככלי זיין להאיש נגד אשתו להראות לה בזה כי אין לה השליטה לנועלו בכל עת חפצה, אך לעת מצוא האשה את חנה הרשות נתונה לה לנועלו מבלעדי ידיעת אישה, והיה לה לאות נכון כי שלטני' העדיו מיני' ומעתה בת חורין היא לעשות מה שלבה חפץ באין מוחה בידה Plutarch paecpt Conjugal p. 228 Tom 1V edition Reis R

וכן כתב הפראפעסאר נעארג עבערס בלייפציג בספרו בת מלך מצרים חלק ג' הערה 12 כי האנשים הצפינו נעלי נשיהם לאות הכנעתן ושפלותן, וע"כ מהאי טעמא נמי אמרה תורה עת תשליך האלמנה הזקוקה ליבום את כבלי העיגון ממנה הנאסרת בהם ע"י אחי בעלה להנשא לשום איש אשר דבקה נפשו בה לחלוץ ממנו היינו מהיבם, את מנעלו באשר לו היה עד עתה הכח והמשרה עליה למשול ולרדות בה, ועתה בזאת תראה לכל כי השליכה מעליה את חבליו, והפקיעה שעבודה ממנו, וכל העם הראים את פעלתה היה להם לקרא כלם בית חלוץ הנעל, להודיע לכל כי מעתה השתלפה שעבודה ויצאה מרשותו *) ועתה יש לנו מזה להבין את הפלוגתא של רב ולוי (ב"מ מ"ז) כי רב תנא הוא והלכתא כוותיה (עי' רא"ש וריטב"א בפ"ב דכתובות) כי בכליו של קונה יתקים הקנין, כי אחרי מסרו לו המקנה את דבורו וכבר באו אל עמק השוה, אז ימשוך עליו הקונה את כחו על הדבר הנקנה, וזה הוא ככלי זיינו להציל מעתה את קנין שלו, והמדרש (רות) מוכיח כן דשאל נעלו של מי? רב ולוי, חד אמר נעלו של בעז וחרינא אמר של גאל, נראין הדברים כמ"ד נעלו של בעז והוא הקונה, מפני שדרך הקונה להיות נותן עירבון עכ"ל המדרש. וכן הוא הגירסא בילקוט שמואל.

שלום פלאדירמאכער.

*) ובהראותי את דברי אלה לפני הרב החכם רשי"ף הי"ו אמר בזה דברים מחכמים באופן אחר, והוא כי ידוע ומפורסם, כי בימי הבינים עת שלט האדם באדם, העבדים והשפחות הלכו אז תמיד יחפים לאות עבדות והכנעה וע"כ המשורר בתארו את השולמית ואין ערך גדולת הגלחתה יאמר מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב, וכמו שהכתוב הוא סימן על ערך ויקרת המעלה בארצות אירופא והסרת הכובע הוא אות על הכנעה וההשתעבדות ולכן הם בכבדם את אלהיהם הולכים בגלוי ראש בבתי תפלותיהם כן הוא בארצות אזיא ואפריקא הנעל הוא מורה על אדנות, וע"כ יאמר הכתוב של נעלך מעל רגלך, ולכן יאמר הכתוב של נעלך מעל רגלך, כאומר פה ראוי לך להראות הכנעה ושפלות, ע"כ ודפ"ח:

הערות ותקונים לס׳ „התשבי".

(המשך לספר"א').

מאת יעקב אברהם בר"א לעווקאוויץ המכונה: י' אברבנא"ל.

(אָבָק). [אבוקה]. [בדברי רז"ל (טו): כ]נר [בפני] האבוקה (פסחים דף ה' ע"א) פירוש (טז) שקושרים שתים או שלש או ארבע נרות (יז) יחד לעשות להב גדול, וע"כ נקראה „אבוקה" מלשון ויאבק איש עמו (בראשית ל"ב כ"ה) שהוא לשון קשירה, כמו שפירש רש"י (יח). ובלעז: תמורצה, ובלשון אשכנז: שטאַנגע, קערצע, פאַקקעל.

(טו) זהו דרכו של הרא"ב המחבר להתחיל רוב פרקי הספר הזה „בדברי רז"ל" לכן הוספתי גם הכא מדילי להטעים את הדיבור ושיהי' כסגנונו ממש; וכן הוספתי „כ" (הדמיון) אל נר ושוב המלה „בפני", הכל כדי שיהי' מאמר שלם כמו שהוא בדברי רז"ל בפסחים שם: „למה צדיקים דומין בפני שכינה? כנר בפני האבוקה", אבל „נר האבוקה" (לשון המחבר) לא נמצא בשום מקום, כי מן הגמרא הוא והבן. (טז) מה הוא אבוקה, שקושרים שתים, שלש או ארבע נרות [6]). (יז) או עלים דקים או פתילות יחד וכו' (עי' לקמן בדברי הרמב"ן ועי' בס' השרשים); ונקראת כן מלשון „ויאבק" (שהוא לשון „קשירה") כמו שפירש רש"י שם: — (יח) שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא, בתר דאביקו ביה, ואביק ליה מיבק, לשון עניבה, שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו (ע"כ ברש"י שם); ואבוקה בלשון חכמים חביקה. שמשו בה הרבה, אבקתא אית בה, דרגש עיולי ואפוקי באבקתא. וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה מעלים דקים חגורים וקשורים יחד, כי האי"ת תכבד בלשונם והקילו אותה לאלף, ופעמים רבות יבליעו האי"ת, תותך במקום תחותך, מסותא במקום מסחותא; ואפשר שיהי' ויאבק ויחבק כמו ויחבקה. כי אולי כן הלשון; ומצינו ברדים אמוצים (זכריה ו', ג') כמו חמוצים מלשון חמוץ בגדים (ישעיה ס"ג א'), ואמרו המפרשים וארזים במרכלתך (יחזקאל כ"ז, כ"ד) כמו וחרוזים, מן צוארך בחרוזים (שה"ש א', י'), וכן אמרו במלת ותאלצהו (שופטים ט"ז ט"ז) שהוא כמו ותחלצהו [מהופך] מן ותלחצהו [כמו כבש כשב, שלמה שמלה [7]) (בביאור שם)]. ושמא הוא דעת אונקלוס שאמר ואשתדל, וכן תרגם וכי יפתה (שמות כ"ב ט"ו) ארי משדל, יחבק וינשק שהוא דרך הפתוי, או שלא נזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה, כי כל השתדלות תחבולה, וברור ענין (לשון הרמב"ן נוסף על דברי רש"י שם) ודע! כי דק דבריו של רש"י הואיל משה רבינו בן-נחמן (הרמב"ן) באר, אבל איננו

---

[6]) השם „נר" שהוא במקרא זכר נמצא בגמרא נקבה: [נר חנוכה (רש"י)] זקוק לה (שבת כ"א.), מצות חנוכה נר איש וביתו... יום ראשון מדליק אחת (שם:), צריך נר אחרת (שם), וא"כ בצדק נשפוט את הרא"ב שמחבר שכתב „שתים, שלש, ארבע", כי לדבריהם כתב כן.

[7]) לדעת המדקדק הגדול רוו"ה (הובא בהכתב והקבלה, בראשית ט' כ"ג) שמלה בלה"ק איננו כמו שלמה, כי שלמה שם פרטי, והוא שיתכסה בה האדם, כמו עוטה אור כשלמה, אבל שמלה היא כמו בגד: כי היא כסותו לבדה, היא שמלתו לעורו, הנה שמלה כפל לשון של כסותו, ומזה כל שלמה שמלה, ואין כל שמלה שלמה, ע"כ.

לדעתו אינני מסכים לפירוש זה כמשמע מדבריו האחרונים שם, וז"ל: „ויבא"ר מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו, כדברי מנחם והוא הנכון", וכן פי' הראב"ע (בבראשית שם) והרד"ק (בשרשים שרש אבק) כי „ויאבק מגזרת אבק, עד שעלה אבק ביניהם", לפי שהמתגוששים מעלים אבק ועפר בתנועת רגליהם. ומזה בא במשנה בפעל, בבנין פיעל: מפרקין מאבקין (שביעית פ"ב מ"ב) פי' מכסין שרשי העלים המגולים באבק ועפר (כדעת המפרשים), או פירושו הסרת האבק מעליהם (כדעת הערוך), ובבנין התפעל: והוי מתאבק בעפר רגליהם (אבות פ"א מ"ד) (בעשטויבע דיך מיט דעם שטויבע איהרער פיססע), פי' שתלך אחרי החכמים, ובא ע"ד המליצה לפי שההולך מעלה אבק ברגליו וההולך אחריו מתמלא מן האבק העולה.

אבל גם לדעת רש"י יש לפרש מאבקין: „מחבקין", פי' מדבקין ומחברין מקום חתוך היבלת באילן (עיי"ש במשנה ובהמפרשים) בטיט ודונג לבל תצא רטיבות ולחלוחית העץ ממקום הפתוח הזה, כמו שעושים היום בארצותינו; והוי מתאבק: „הוי מתחבק", פי' מתדבק ומתקשר בעפר רגליהם, כלומר שתשב על הארץ בעפר רגלי החכמים לשתות בצמא את דבריהם, שכך היו נוהגים שהרב יושב על הספסל והתלמידים יושבים לרגליו על גבי קרקע [8]), כמו שמצינו לדעתו (בתוספת באור הרמב"ן) במקרא, בבנין נפעל: ויאבק (הנזכר) ונפעל במובן פעל משותף, הנעשה על ידי שנים: בהאבקו עמו (בראשית ל"ג, כ"ו). ומזה באו השמות: אביק (שם-זכר) במשנה, ביד וסלון להמשכת המים ממקום למקום, ע"ש שהוא מקשר ומשתף את שני המקומות: אביק שבמרחץ (מקואות פ"ו, מ"י); אבוקה (שם-נקבה), חבילת עלים או פתילות עטובות ואגודות יחד להגדיל המדורה: ולא לאור האבוקה (פסחים דף ז' ע"ב), וקרוב למובן זה ע"מ הארמי: אבקתא (שם-נקבה), עניבת לולאות (שלייפע): אטולי ואפוקי באבקתא (נדרים דף כ"ו ע"ב) ועי' הערוך (ודברי רש"י פין, בהאוצר צד 20). ועוד יש לפרש ולבאר טעמי ופירושי השמות האלה כרב יוסף שיינהאק, דאמר (בהמשביר) כי „אבוקה [יונית] (העללעס ליכט) אור נר בהיר, והגימ"ל החליפו לקו"ף.... אביק שבמרחץ (קאנאל), ביב שהמים מהאמבטי יורדים לתוכו מל"מ בוקק, בוק, כמו אבוב מל"מ נבוב וחלול. אבקתא כמו אפקתא, ונקרא כן כל דבר הנעשה לעיולי ולאפוקי בו דבר אחר: (נדרים כ"ו ע"ב) דרגש אטולי ואפוקי באבקתא, הם הלולאות שבארוכות המטה יכניסו בם ראשי הרצועות; (מנחות ל"ג ע"א) הכר ציר אבקתא, הוא מקום בהמשקוף להכניס בו ציר הדלת; (מכות כ"ג ע"א) אבקתא אית בה, פי' יש מקום לעייל הרצועה ולקצרה ולאפיק אותה ולהאריכה" (ע"כ).

---

[8]) הישיבה (דאס זיטצען) בארץ המזרח עד היום הוא על הארץ, ואולם החכמים המלמדים ישבו במקום גבוה, אך התלמידים והעם ישבו לרגלם, וכן היו הסופרים (שרייבער) יושבים שם בארץ המזרח על הארץ לרגלי המלכים, ומזה לפי דעת הרד"ק (בשרשים) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו (ור"ל רגלי המושל); ובכל זאת נראה מהתלמוד (ברכות כ"ז:) שהיו אח"כ התלמידים יושבים גם על ספסלים, ממה שאמרו שם: ההוא יומא איתוספו כמה ספסלי (תלמידים), חד אמר ארבע מאה וחד אמר שבע מאה ספסלי.

ואיתא בבראשית רבה על פסוק יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים (בראשית מ"ט), אלו התלמידים שיושבים על הארץ לפני החכמים עי"ש, ומזה נראה לקוחה המליצה אל חכם וראש ישיבה המעמיד תלמידים הרבה בשם „מרביץ תורה", והיא מליצה נאה, ונמשל הרב אל רועה צאן, והתלמידים אל צאן רובצות, ומקום הלמוד אל רבץ. חניכיו ילידי ביתו (בראשית י"ד) תרגום ירושלמי: מרבילי ביתו (מדברי ריב"ל בב"י פ' קו).

אֵבֶר (יט) או **וְאֵבָר** (כ)]. בדברי רז"ל: [אבר מן המת ו]אבר מן החי (אהלות פ"ג מ"א), רמ"ח אברים (יש) באדם (שם פ"א מ"ח). ולא נמצא זה הלשון בפסוק רק (בלשון) [במובן] "כנף" (כא), כמו: מי יתן לי אבר (כב) כיונה (תהלים כ"ה ז'), ישאהו על אברתו (דברים

ואולי כן גם דעת הראשונים כמו הראב"ע הרמב"ן והרד"ק ודומיהם האומרים כי "ויאבק" וכל חבריו הפעלים שנמצאים במקרא ובמשנה נגזרים מן "אבק" (ר"ל עפר דק העולה ברוח: "שטויב"). (יט) גם באוצה"ש"ר ובאוצה"ש"ר הכללי וכן בשרשי לבנון נקוד כן "אבר" בסגול הבי"ת; אבל הנכון כמו שכתב החכם רש"י פין (בהאוצר): "אבר" בקמץ הבי"ת. כי לדעת כלם היא מלה. (כ) ארמית. [9]) כל נתח מנתחי גוף בע"ח (שטיקק, גליעד), כמו ונתח אתה לנתחיה (ויקרא א', ו') ת"א ויפלג יתה לאברהא. ואמר רש"י פין (בהאוצר): יסוד השרש אבר הוא כפי הנראה בר, בהוראת בליטת דבר מה ויציאתו לחוץ מתוך כללו של דבר אחד, ומזה יצא השם אבר בארמית, לכל חלק מחלקי הגוף הבולט ומורגש לעין או שיש לו ממשות וישות בפני עצמו (ע"כ בהערה שם). ומזה בסדר התפלה: על כן אברים שפלגת בנו, ובמשנה (אהלות שם): אבר מן המת ואבר מן החי, ובהשאלה על חלקי הכלים, כמו: מטה נטמאת אברים (כלים פי"ח מי"ט), ובגמרא על מה ששנינו: כיצד מעברין את הערים (ערובין פ"ה מ"א). רב ושמואל חד תני מעברין בעי"ן, וחד תני מאברין באל"ף, מאן דתני מאברין (באל"ף) אבר אבר (ערובין דף כ"ג ע"א), ופירש הערוך שבולטין מן החומה אבר אבר כאבריו של אדם שבולטין מגוף האדם [10]) ובספרי המחקרים: בעל-אברים, ש"ת למי שיש לו אברים חזקים ומוצקים. וכן אמרו: אבר הנשויה בחכמת האלגיברא. סך מספרים שמתחשבים לשטור אחד, והוא חלק של כלל סכום חשבון אחד (מדברי רש"י פין, בהאוצר). (כא) בפעם הזאת דעת המחבר לא כדעת התרגום יונתן ורש"י, אם-כי דבריהם אלו תמיד קדש כדברי האורים ומכל משמר ישמור ויצור אך עקבותם (עי' לעיל סי' 9). (כב) אבר שע"ז, נרדף לשם כנף (פליגעל, פיטטיג): אבר כיונה (תהלים) אבר כנשרים (ישעיה מ' ל"א), וע"מ נקבה: אברה, כמו: אם אברה חסידה ונוצה (איוב ל"ט, י"ג), והרבוי: ואברותיה בירקרק חרוץ (תהלים ס"ח, י"ד). והנראה שכן השם אבר וכן השם אברה, עיקר הנחתו בלשון עברית לעצם הכנף. [11]) (קיעל). ומקורו ארמית בהוראה כללית, לכל נתחי הגוף הבולטים או שיש להם עצמית מורגשת בפני עצמם. [12]) ובזה נבדל מן השם כנף הנגזר מן כף כפף, שהונח על

---

[9]) ולפי דעת התרגום יונתן ודעת רש"י (יחזקאל י"ז ג) היא מלה עברית: ארך האבר (דברי ריב"ל בשרשי לבנון) כמשמעו לשון אברים ממש: "אריך אברין" (עיי"ש תרגום ורש"י).

[10]) וע"כ אמר ריב"ל (בשרשי לבנון): ובתלמוד עשו גם פעל מזה השרש להוראה זו: מאברין (גערגליעדערן).

[11]) ככתוב בספר ענף עץ עבות ושנוי בפירושי שד"ל ז"ל (יחזקאל י"ז ג), בזה הלשון: אבר ואברה נבדל מן כנף, כי אבר ואברה נאמרים על עצם הכנף (ר' ראובן בן אהרן הלוי בספר ענף עץ עבות דף כ"ב), ולפיכך נגזר ממנו תאר אביר שענינו חזק, כי כח גדול יש לעופות באותו עצם; ושם כנף כולל העצם והנוצה, ושרש כנף מורה בערבי כסוי והסתר, וכן בלשון הקדש: ולא יכנף עוד מורך (ישעיה ל כ), ע"כ בפירושי שד"ל.

[12]) ולדעת הר"ר שלמה פאפענהיים (גם כן נבדל אבר ואברה מן כנף, ועצם הכנף) נקרא "אבר" מלשון ברירה, כמו שהביא בשמו הרב מהרי"ל מעקלענבורג בהכתב והקבלה (דברים ל"ב בפסוק י"א) יפרש כנפיו וגו' על אברתו: חלק הכנף הסמוך לגוף שבו הקנה (פיטטיג) ובו מחובר

ל"ב י"א). ובלשון עברי נקרא אבר „נתח" (כג) כמו: תנתח לנתחיו (שמות כ"ט י"ז) תרגומו: תפלג לאֵברוהי, וכן את הנתחים (ויקרא א' ח') ית איבריא. — וכל לשון עצם דבאיוב, משלי, תהלים מתורגם בלשון „אבר" (כד), כמו: כל עצמותי תאמרנה (תהלים ל"ה י') (כל) [כולהון] אברי, אין שלום בעצמי (שם ל"ה ד') באברי. — וכן ערות הזכר [נקראה ביחוד, בדברי רז"ל, בשם] „אבר", כמו שאמרו: [אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע (סנהדרין דף ק"ז ע"א)], עד שימות האבר (שבועות דף י"ח) (האבר המדולדל (חולין ע"ה)). ובלשון עברי כנוי ערות הזכר: „בשר", כמו: רר בשרו (ויקרא ט"ו ג'), וכן ערות הנקבה: (זוב מבשרה) [זבה בבשרה] (שם שם י"ט), וכן [ערות־הבהמה]: בשר־חמורים בשרם (יחזקאל כ"ג כ'), פירוש: ערות־חמורים ערותם. — וכן (הוא) כלי העפיפה וביחוד על הנוצה המכסה את העצם, הכפופה על גוף העוף, ועל כן נאמר: גדל הכנפים (כלל, והפרט) ארך האבר מלא הנוצה. [13]) (יחזקאל י"ז, ג'), וזהו: אם אברה חסידה ונוצה, האברה של החסידה והנוצה שוה, והוא כנגד כנף רננים. וזה ענין מליצת הכתוב: יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברים ל"ב י"א), בתחלה הוא פורש כנפיו, נוצתו ויקחהו עליהם ואח"כ ישאהו על אברתו, על עצם הכנף, וכן משמע מת"א: מפרש גדפוהי מקבלהון מנטילהון על תקוף אברוהי; באברתו יסך לך (תהלים צ"א ד'), והכפל: ותחת כנפיו תחסה. — ומן השם אֵבר נגזר הפעל בבנין הפעיל, במובן העלות אבר (שווינגען): המבינתך יאבר נץ (איוב ל"ט כ"ו) והכפל: יפרש כנפיו. ולדעת הריק"ם מזה גם הברו החצים (ירמיה נ"א י"א) בחסרון האל"ף ובתשלום קמץ, וטעמו עשו להם אבר לעוף (בעפליגעלן) [ע"ש רד"ק ועי' מלבי"ם] (לשון רש"י פין בהאולר).

(כג) כמו כל נתח טוב ירך וכתף (יחזקאל כ"ד ד') „בסגול הנו"ן, ויש ספרים בצרי, ענינו אבר" (הר"ש בן-מלך, במכלל יופי שם) (שטיקק, גליעד), ובמשנה בש"כ: חתיכה בחתיכה (זבחים פ' י"א מ"ח) ולא כל החתיכות (שם שם); ומזה במשנה: נתוח שם-משפט זכר (צערלעגונג), כגון: הפשט ונתוח (תמורה פ"ג מ"ב), ובדברי בעלי אסופות: חכמת-הנתוח (אנאטאמיע, צערגליעדערונגס-קונסט) במלאכת הרפואה, פירוד גוף אדם לאבריו (מדברי הריז"ב, באוצהש"ר הכללי, בשנוי קצת). (כד) ואני שבותי את-לבי לדרוש ולתור בנוסחאות התרגום שלפני: דפוס באזיל (שע"ט), ווילנא (תר"ג) ווארשויא (...) ומצאתי ראיתי כי לא כן הוא, כי-אם כ"ל עצם דבספר משלי מתורגם רק בלשון „גרמא", וכן דבאיוב אך שלשה הם היוצאים מן הכלל ותרגומם „אבר", והנה הם: ורב עצמתי

הכנף של צד חוץ, שבו הנוצות הגדולות (פליגעל) נקרא אבר (מלשון ברירה), ע"ש שנברר ונפרש מן הגוף, שכל שאר האברים מעורבים עם הגוף, אבל הכנף מופרש ממנו. וע"ז אמר כאן: יפרש כנפיו וגו' שבתחלה פורש כנפיו כדי להרחיבן, וישאם אח"כ על האברה, שיש בה כח לסבול המשא, ע"כ.

[13]) וזה לשון הרב מלבי"ם ז"ל (שם) ב„באור המלות": כנפים, אבר, נוצה; שם כנף הונח בעצם על הנוצות הארוכות המחוברים לבעלי כנפים בקצה האבר המעופף, והפרק עצמו נקרא „אבר", והנוצות (הקטנים הממלאים) [הקטנות הממלאות] את האבר המעופף ואת כל העוף נקרא „נוצה", כמו והסיר את מראתו בנוצתה (ויקרא א, ט"ז) וגם הנוצות הגדולות יקראו בשם נוצה, כמ"ש אם אברה חסידה ונוצה [איוב], רק כשיפרט את הנוצות הארוכות שבם יעוף בשם מיוחד יקראו בשם „כנף" כמ"ש יפרש כנפיו וגו' על אברתו [דברים], כי הנשר יקח גוזליו ע"י הכנפים שהם רכות וישאם על האבר שהוא חזק לסבלם שלא יפלו, ע"כ.

*

מכנה [ערות־הזכר־והנקבה] בלשון [„ירך" כמו: ולנפיל ירך (במדבר ה' כ"ב) (כה), ובסמיכות] „ירך", כמו: יצאי ירך־יעקב (שמות א' ה'), ולנקבה: את־ירכך נופלת (במדבר ה' כ"א) פירוש: ערותך (כו).

(אגד) [אֲגָדָּה] מדרש אגדה, אגדת חלק (כז), הוא (כח) לשון משיכה, תרגום וימשכו (בראשית ל"ז כ"ח) ונגידו (כט).

(ד', י"ד) „אברי", ורב עלמיו אתן (ל"ג, י"ט) „אברוי", עלמיו אפיקי נחשה (ו', י"ח) „אברוי". ובס' תהלים ג"כ אך אלה שהזכירם המחבר ועוד במקומות ששה מתורגמים בלשון „אבר", ואלו הן: ועלמי עששו (ל"א י"א) „ואברי", שומר כל עלמותיו (ל"ד, כ"א) „אברוי" עלמות דכית (נ"א, י') „אבריא", ועלמותי כמוקד נחרו (ק"ב, ד') „ואברי", וכשמן בעלמותיו (ק"ט י"ח) „באברוי", כפזרו עלמינו (קמ"א ז') „אברנא", ותו לא!

ואולי בנוסחאות התרגום שהיו לפני הרב המחבר כגירס', וכבודו במקומו יגוח! —, (כה) עיין ברש"י שם. (כו) ומזה הושאל על כל צד התחתון שבגוף בעל נפש ודמות כמו הבנין והכלים, שהוא במקום ירך בבע"ח: ירכה וקנה (שמות כ"ה, ל"א) שהוא רגל המנורה; ירך המזבח (ויקרא א', י"א) (זייטע), שהוא פאת התחתון מן הצד. ובסי' נקבה: וירכתו על-צידון (בראשית מ"ט, י"ג) פאת ארצו, ירכתי צפון (תהלים מ"ח, ג') (דיא פערנסטען געגענדען דער ערדע), בירכתי המערה (ש"א כ"ד, ד') (אים הינטער גרונדע) (מהרי"ל בן-זאב, באוצהש"ר). — (כז) הלשונות האלה תמצא בפי' רש"י עה"מ הרבה מאד. ותמהני על המחבר, למה טרח והביא מרש"י ולא הביא טפי „דברי אגדה" מהגמרא (סוטה דף ז' ע"ב, נדה דף ס"ט ע"א)? (כח) שם „אגדה" הוא לשון משיכה, ולשון ארמי הוא, כי תרגום על וימשכו: „ונגידו". (כט) שרשו נגד; הקל ענינו משיכה, הגרה והזלה (ציהען, שלייכען, פליססען) ואיננו בעברית כ"א בארמית: בדניאל (ז', י'): נהר די נור נגד ונפק, מושך ויוצא (רש"י), והרבה בתרגום, כמו: וימשכו (הנזכר) „ונגידו", משך בקשת (מ"א כ"ב ל"ד) „נגד בקשתא", ויזבו מים (ישעיה מ"ח, כ"א) „ונגידו" מיא" אולם ההפעיל והפועל הושאלו בעברית אל הדבור, וענינם הודעת דבר חדש ונעלם, מה שהיה או מה שעתיד להיות, ע"י ספור דברים בהוצאת מלים מפי המגיד, שהיא משיכת הדבור הפנימי לחוץ כמו: מי הגיד לך (בראשית ג' י"א) (זאגען, בעקאנט-מאכען), הגיד לפרעה (שם מ"א כ"ה) (זאגען לאססען, פערקינדען, פארויסזאגען), לא הגידה אסתר (אסתר ב' י') (אויסזאגען), כי הגדת היום (ש"ב י"ט, ז') (צו ערקענגען געבען) ר"ל כאלו הגדת, את מי הגדת מלין (איוב כ"ו ד') (געגען וועם ווילסט דוא רעדען וואגען?). ועלה"מ. הגידו השמים צדקו (תהלים ל"ז ו') ומעשה ידיו מגיד הרקיע (שם י"ט, ב') הודעה בלי דבור [14]) (ההפעיל, והפועל:) הגד לי (רות ב' י"א) (ערצעהלט

[14]) ולדעת מורינו ורבינו משה בן־מיימון ז"ל הודעה בדבור וספור דברים היא, כמ"ש במורה נבוכים (ח"ב פ"ה): אמנם שהגלגלים חיים משכילים ר"ל משיגים זה אמת נכון ג"כ מצד התורה ושאינם גשמים מתים כאש וכארץ כמו שחשבו הסכלים, אבל הם, כמו שאמרו הפלוסופים בעלי חיים עובדים את אדוניהם ישבחוהו ויהללוהו שבח גדול ותהלים עצומים, אמר השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, ומה רחוק מציור האמת מי שיחשוב שזה לשון הענין! וזה כי לשון הגדה וספור לא יפילום העברים יחד אלא על בעל שכל (ע"כ).

„הנה נעלם מהרב ז"ל אמרו שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים ויגד לך, ויספרו לך דגי הים (איוב י"ב)" (דברי רבי יצחק הלוי איש סטטוב בבאורו למ"נ שם). וכן אמר רבי יעקב רייפמאן (בהערה א למאמרו „שיחת דקלים" בהאסיף לשנת תרמ"ה) בזה הלשון: ואני העני בדעת לא אדע

וארדען), ויגד לאברהם (בראשית כ"ב, כ'). [15] (עי' באוצה"ר ובאוצה"ר הכללי,

---

לא אבין איככה הוא רחוק מלויר שאמת מי שיחשוב כי לשון הגדה וספור לא יפילום העברים אלא על בעל שכל, הלא באיוב (י"ב ז ח) כתוב: ועוף השמים ויגד לך ויספרו לך דגי הים, ובקהלת (סוף פרשה י): ובעל הכנפים יגיד דבר; ועוף השמים ודגי הים ובעל הכנפים אינם בעלי שכל... (ועיי"ש).

ואני העני בדעת לא אדע ולא אבין מה כל החרדה הזאת? הלא הרמב"ם בפירוש אמר „כי לשון הגדה וספור לא יפילום העברים יחד אלא על בעל שכל", כמו: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע („והשמים נקראו ג"כ רקיע", רד"ק), „אבל כל אחד בפני עצמו יפילום על מי שאין לו שכל, כאמרו ועוף השמים ויגד לך ויספרו לך דגי הים" (קרשקש).

אחרי הדברים והאמת האלה, הנה תמיהתם נפלה נפלה ואיננה! אבל על תלה עומדת וממקומה לא זזה הפליאה שהתפלא רייפמאנן שם עוד ואמר: „ומאד נפלאת בעיני, הנה הרמב"ם דבקה נפשו מאד אחרי פירושי אללעגאריע (עוד יתר הרבה מפילון היהודי, אשר לפי משפטי היה הוא הראשון למפרשים בדרך אללעגאריע) ופירש דברים רבים בספרי קדשנו ע"פ הדרך הזאת, והוציא ספורי הגן וארבעה נהרותיו, עץ הדעת ועץ החיים, וחטא אדם וחוה ועונשיהם, ומרכבת יחזקאל ועוד הרבה כאלה מפשטם, ואיככה איפוא היה קשה עליו לפרש פסוק השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע ע"פ הדרך הזה?" (ע"כ).

כמו שמפרש הרד"ק: השמים מספרים, במהלכם ובסבובם על סדר נכון יראה כבוד האל יתברך ואותו הוא הספור וההגדה, ומעשה ידיו, כפל ענין במלות שונות, כי מעשה ידיו הם כבודו של הקב"ה, והשמים נקראו ג"כ רקיע (ע"כ) — והיה הפסוק הזה לאות ולעד (לאידך גיסא): כי אף על אינם בעלי שכל יפילום העברים לשון הגדה וספור גם יחד. או כמו שמבאר הרי"ה (בביאורו למ"כ שם), וז"ל: ואשר אחזה אני בבאור זה הכתוב הוא שרשמי החכמה הנראים בילורי ה' יתברך יכנה הכתוב בשם ספור והגדה יען יעירו ויעוררו את רואיהם להתבונן חסדי ה' וחכמתו אשר יסד בעולמו, כאלו ישאו קולם אל בני אדם לאמר: „הבינו פתאים ערמה הביטו וראו כי אין חסיד וחכם כה'!" ואתיא ככתוב: חכמות בחוץ תרונה. והנה לשון ספור נופל על ספור הדבר שכבר נעשה, ולשון הגדה נופל גם על הדבר הנעשה עתה. וידוע כי השמים הוא שם כולל לגלגלים ורקיע, אך רקיע הוא שם פרטי לאויר אשר משטח הארץ עד מקום האדים העבים לבד, והנה לפ"ז יאמר הכתוב שכל צבא השמים מספרים כבודו ית' אשר פעל ועשה במ"ב. אולם הרקיע מגיד בכל יום מעשה ידיו בגבורות גשמים הסוים לעתם, וזה טעם ספור והגדה הנאמר בזה, דעהו והבינהו! ועלם הליור הוא הסבת האמתי. ולפ"ז יהיה טעם מספרים כטעם מליירים ובעבור שהליור נרגש בספור לכן יכנה הליור בספור ואם באמת אין אומר ואין ספור (ע"כ) — ואין ללמוד ולדין ממנו כל עיקר.

[15]) ע"כ לא תיוחס ההגדה אל מחשבת הלב כאמירה ודבור: „כי הדבור והאמירה מלה משותפת נופלת על הדבור בלשון כאמרו: מה ידבר [שמות י"ט י"ט], ויאמר פרעה [בראשית מ"א ט"ו]; ונופלת על הענין המצויר בשכל מבלתי שידובר בו, אמר: ואמרתי אני בלבי, ודברתי בלבי [קהלת ב ט"ו], ולבך ידבר [משלי כ"ג ל"ג], לך אמר לבי [תהלים כ"ז ח], ויאמר עשו בלבו [בראשית כ"ז מ"א], וזה הרבה; ויפול על הרלון: ויאמר להכות את דוד [ש"ב כ"א ט"ז] כאלו אמר ורלה להרגו, כלומר חשב בו להרגו, הלהרגני אתה אומר [שמות ב י"ד], פירושו וענינו התרלה להרגני, ויאמרו כל העדה לרגום אותם [במדבר י"ד י], וזה ג"כ הרבה" (לשון הרמב"ם במורה פרק ס"ה לשלישי), ולא כן הגדה „לפי שההגדה הוא רק ספור דברים, להודיע מה שהיה או לבשר מה שיהיה, או להודיע מעשה נודע לאשר איננו יודע אותו, בהוצאת מלים מפיו.

שרש נגד). ומזה: (במקרא) א) מגיד, שת"ז (ע"ד הוראתו בבנין הפעיל במקרא) למודיע חדשות בהוראת מלים מפיו: ומגיד לקראת מגיד (ירמיה נ"א, ל"א). ב) נגיד. תאר (ע"ד הוראתו העצמית בארמית) למושל המושך ומנהיג את העם ללכת אחרי הנהגתו. [16]) רעגענט, פירשט, אנפיהרער, בעפעהלשהאבער): נגיד ומצוה לאמים (ישעיה נ"ה ד'), חזקיהו נגיד עמי (מ"ב כ' ה'); והואל לכל פקיד וממונה: נגיד בית ה' (ירמיה כ' א'), נגיד על-האוצרות (דה"א כ"ו כ"ד) (אויפזעהער). ג) נגידים, תאר (ע"ד הנ"ל) לדברים טובים המושכים את הלב. [17]) כדבר המלך: שמעו כי נגידים אדבר (משלי ח' ו'). (ובתלמוד). ד) הגדה [ע"ד הללה מן גלל: „שתחסר הנו"ן במכתב ונשלמת בדגש" (תל"ע סי' ה')] או אגדה, באל"ף תמורת ה' [18]) תאר ל„חלק הדרוש אצל חכמי ישראל

ונקראה הניד, הביע [מן נבע, שענינו נזילת מים ממקורו (פליססען, קוועללען), ונופל על הדבור הנובע ממקור פנימית הלב ומגלה דבר נסתר: אביעה חידות מני-קדם (תהלים ע"ח ב) (הערוארממען לאססען, ענטדעקקען), אביעה לכם רוחי (משלי א כ"ג) (אפפענבארען)] שניהם מהלבים מהוראתם הראשונה שהיא משיכה וגוד מפנימי לחוץ" (מהרי"ל בן-זאב באוצה"ש שרש נגד), כנזילת מים ממבוע (הריו"ב באוצר השרשים הכללי).

[16]) כאמרה בתלמוד (ב"ק דף נ"ב.): כד רגיז רעיא על ענא עביד לנגדא סמייתא, ראש הצאן שהעדר נמשך אחריו (עיי"ש בהמפרשים ועי' הערוך). וכן בארמית נקרא מושל „שרכיא" מלשון משיכה. — ויתכן עוד כי שם נגיד על שהוא ראש המדברים ומנהיג הדבור: קול-נגידים נחבאו (איוב כ"ט י) (וואהרטפיהרער), כי גם שרש דבר יבוא לענין דבור ולענין הנהגה (מהרי"ל ב"ז באוצה"ש שם). וכן לדעת ריב"ל (בתולדות שם שרש נגד) „נקרא המלך והמושל והמנהיג אשר ידבר עמים תחתיו בשם נגיד, כי בימים הקדמונים לא בחרו באדם למשרה זו כי אם איש חכם דובר נכוחות ומישרים, אשר ידע במליצתו לקחת נפשות (ועי' ספרנו בית יהודה צד 263 בהערה שדברנו שם כל תארי המושל והמנהיג...), וכן בכל מלחמה וקרב נגש ראשונה המלך שמלביא את העם לדבר דברי נגידים, לאמץ לבב העם ולחזקם, ולעורר בקרבם רוח גבורה רוח נצחון ועוד הרבה מענין הזה, ולזה צריך לשון צחה ומליצה נפלאה להטות ברוח שפתיו המון נפשות כאיש אחד חברים, וכמו שנאמר לוקח נפשות חכם (משלי י"א) וכל זה תלוי רק בדבור, וכן כל הפקודות והמצות מהמלך אל העם הכל תלוי בדבור, וזהו המליצה, על פיו יחנו ועל פיו יסעו. ומזה ג"כ נגיד ומצוה לאמים (ישעיה נ"ה)... ומזה נראה לי שגם בלשון הערבית מה שנקרא השר והראש בשם אמיר הוא מלשון אמירה ודבור, ומזה ג"כ בתלמוד מר (ר"ל אדון ושר), והוא נגזר מן אמר (זאגען), וכן נמצא בהמת בלשון ירושלמי על אמירה (זאגען) הלשון מר (זאגען) (עי' ספרנו בית יהודה צד 249)", ע"כ.

[17]) ולדעת הר"ש בן-מלך (במכלל יופי משלי שם) „נקראו הדברים הטובים והחכמות נגידים מפני שהכל פונים אליהם מפני חשיבותם, והוא מענין נגד שפירושו עומת ונוכח", ע"כ. — ויש מפרשים מלשון שררה ויקר (באוצה"ש הכללי).

[18]) כמו שמצינו במקרא: אתה (ישעיה נ"א י"ב) תמורת אתה, האמון (ירמיה נ"ב ט"ו) ת' ההמון, הוא (איוב ל"ז ו) ת' הוה, ובמשנה: עשאו, ת' עשהו (עי' האוצר צד 1). — וכן דעת החכם בן-זאב כי אגדה (באל"ף) כמו הגדה (בה"א) מן נגד, והאל"ף ת' הה"א, מדכתב באוצה"ש בשרש נגד: „... ובתלמוד שם הגדה או אגדה, ומנקד גם את האל"ף בפתח ודגש בגימ"ל כדין שמע ניגוה ברור, ותו שכתב שם מפורש: „אגדות... מלשון נגד ונפק". אבל לדעת ריב"ל (בבית יהודה) אגדה (משרש אגד) מלשון אגדה במקרא אך ע"מ אחר (ראה לקמן סי' 20); ולדעת רש"י פין (בהאוצר) — מן אגד בארמית (ראה לקמן סי' 23). — ודעת המחבר כדעתנו ודעת הב"ז

בעניני מוסר, יראה ודרך ארץ, בהבדל בין החלק הדרוש והבאור לדין ולמעשה באיסור והיתר, חיוב ופטור שנקרא הלכה" [19]) (לשון רש"י פין, בהאוצר) כמו: מה לך אצל הגדה (חגיגה דף י"ד ע"א), שהתקין מדרש הלכות והגדות (שקלים דף י"ג ע"ב), כשהיתה פרוטה מצויה היה אדם מתאוה לשמוע הלכה ואגדה (סופרים פ' ט"ז); ויתואר בשם „הגדה" או „אגדה" אם (ע"ד הוראתו העצמית בארמית וענינו משיכה) מצד יקרת פעולתו בבחינת היות חלק המדרש הזה ערב ונעים לאוזן השומע, הממשיך את לבו וממשיך אותו לעבודת ה' ויראתו, כדאמר ריב"ל משמיה דרבי שמואל הנגיד, דאמר ריב"ל (בתשובה

(שזכרנו), מדאמר: „הוא לשון משיכה תרגום וימשכו ונגידו" (וכמו שבארנו).

[19]) כי חכמינו הקדושים נהגו בקדש לדרוש במקהלות, נוסף על ההלכות והדינים, גם כן דברי מוסר ולמודים אלהיים (טעאלאגישע געגענשטאנדע) לעורר לבב בני עם ולהחזיק במעוזי הדת והאמונה (מדברי רש"י פין בה„מאמר על הגדה" בהאסיף לשנת תרמ"ה). — ואם הלכות קבועות בתורה מלמדות אותנו מעשה המצות בחובות האברים, הנה יבואו הגדות מלדם, ללמד אותנו חכמת הדת בטהרה, ואופני עקרי האמונה, היינו יחוד ה', גמול ועונש, מענין בחירה חפשית אשר ביד האדם, מן המלאכים ורזי הנבואה, מהשגחת השי"ת על כל הברואים, מאיכות הנפש והשארותה, מן האמונה בביאת המשיח ובתחיית המתים וכדומה עוד הרבה... ולהורות אותנו כשרון המדות הישרות הצרופות והטהורות. איך ינהיג אדם עצמו נגד זולתו ונגד כל אנשי החברה, ובפרט נגד אומה המושלת, וידעו אלו הענינים כלם, קצתם על ידי הנסיון, וקצתם ע"י העמק בחכמת המוסר ובסדר הנהגת המדינה (מדברי הרב הגאון רבי צבי הירש חיות ז"ל ב„מבוא התלמוד" בדברו מעניני אגדה).

ובהיות תורת משה, הנביאים והכתובים, יסוד כל חכמתנו ועמוד אמונתנו, שמו חז"ל את הספרים האלה ליסוד כל הלמודים העיוניים האלה; כן למען הוביל מעינות מים החיים, אל כל מבועי עשתונותיהם החדשים להקדישם בקדושתם, וכן למען הוליך את המבועים החדשים הקרו מחוק התבונה המתפשטת אל המקור הנצחי המפכה מתחת לעץ הדעת, להראות כי כל הנחלים שם הם שבים ללכת (מדברי רש"י פין שם). — והגאון הנ"ל כתב (שם): „שכל דבריהם ביסודות האמונה ובעקרי התורה כלם מקובלים היו אצלם מסיני בעל פה, רק לפעמים דרשו חז"ל באלו היסודות דרך המדות הנדרשות, כדרכם בכל עת להסמיך כל הענינים למקרא למען ישתמר אצלם היטב בכח הזוכר. אבל הדבר אמת ונכון בלי שום ספק שהכל בא מקובל בעל פה מאת ה' למשה רבינו עליו השלום, כי אם ראינו במעשה המצות וחובות האברים אשר המה כענין פרוזדור למטרת הדת היה להם הלכות מקובלות מסיני איך יתנהגו בהם, בכל מצבם ומעמדם, מכ"ש וק"ו בן בנו של ק"ו בעניני האמונה ויסודי הדת כמו השארות הנפש וחיי עולם הבא, ורזי הנבואה וכדומה שהן פינות ראשיות ביסודי הדת והאמונה, אשר לא בא מפורש מזה בתורה שבכתב, שבאה הקבלה נאמנת מה שהורישו מאבות לבנים, להשלים המחסור, והשאירו אותנו חז"ל בתלמוד ומדרשות אלו המקובלות קצתם מבוארים וקצתם ברמז במלות קצרות, ובמקום שאמרו לקצר השבו למשפט שלא להאריך", ע"כ. ושוב כתב (שם): וכל אלו הענינים סמכו דרך המדות הנדרשות לכתבי קדש למען ישתמר היטב בלב השומעים והמעיינים, וכת"ש הרמב"ם במורה נבוכים פרק מ"ג לשלישי כי דרשות חז"ל וביחוד דרך הדרוש אשר הורגלו חז"ל בלשון אל תקרי כך אלא כך, המה דרך מליצת השיר, להזהיר על המדות הטובות, ולהשמר מן המגונות. וסמכוהו לכתבי קדש מפני הסבה כי לא היה שום דבר כתוב בדורות הראשונים חוץ מכתבי קדש והשאר היה אסור לכתוב מפני אסור תורה דדברים שבע"פ אסור לאומרם בכתב, וכשהיו שומעים ענין כזה סמכוהו למקרא למען יזכירו בכל עת את דברי מוסר ותוכחה אשר שמעו בזה עיי"ש, עכ"ל.

*

בישראל, שער א' בהערה לפרק השלישי): ולדעת רבי שמואל הנגיד (במבוא הש"ס) פרושה [של הגדה או אגדה] המשכה והוא מלשון ארמית, ונקראת כן להיותה ממשכת את הלב עיי"ש, וממשכת את האדם לעבודת ה' ויראתו, כמו שאמרו הם ז"ל, אם רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם לך אצל הגדה (ע"כ). או שנקראת כן מצד חמרו וצורת בנינו, להיותו נוסד ובנוי על מוסדות ספורים מוסריים ומעשות מתורה, נביאים וכתובים, שיחות והגדות העם (זאגען, מיטהען ערצעהלונגען) וכדומה, — „ולשון הגדה [או אגדה] מלשון הגיד לך אדם מה טוב, שהם [ר"ל האגדות] מגידים מאורעות שאירע" (לשון המעתיק „מאמר על אודות דרשות חז"ל" לרבינו אברהם בן-הרמב"ם ז"ל מערבית לעברית, בפתיחת המאמר), כדאמר רב יוסף שיינהאק (בהמשביר): „אגדה... הגדה, מלשון מגיד והגדה שבמקרא" (ראה לקמן הערה לב), וכדאמר ריב"ל בתוספת באור (בתעודה בישראל, שם): ונקראו הדרשות... בשם הגדה ופרושה ספורים כדאמרינן (סוטה ז' ע"ב) אומרים לפניה דברי הגדה ומעשים שאירעו (כגון מעשה יהודה ותמר וכו') ע"ש, ובחלק אמרו במשנה דורש בהגדות של דופי, כונתם על ספורי מעשיות שבתורה כדאמרי שם לא היה לו למשה וכו', וכדמפרש הרמב"ם במורה (חלק ג' פרק חמישי), ולהיות שהם ע"ה מביאים בדרשותיהם הרבה ספורים מוסריים מרבותיהם הקדמונים או מאנשי זמנם או ספורי דברי הימים ע"כ נקראו בשם הגדה או אגדה [20]). ואולי להיות הדרשות נאמרו בפומבי ובהקהל

ודע לך, כי „האגדה נחלקת מן ההלכה גם בפנימיותה גם בחצוניותה. תוכן ההלכה הוא דבר חוק ומשפט, מצות עשה ומצות לא תעשה, דברים הנוגעים למעשי האדם בין דברים שבינו לבין האלהים ובין דברים שבינו ובין האדם רעו; ותוכן האגדה הנהו ספורים, מעשות, הגדות העם (זאגען, מיטהען), זכרונות ודברי מוסר ותוכחה הנוגעים למחשבת האדם ודעותיו. הדבור בהלכה הנהו זך וברור, מאמריו קצרים ופשוטים, אין בהם לא פרוש לכונה אחרת, לא הפלגה וגוזמא ולא תוך; מה שאין כן באגדה, היא אמריה תאמר במשלים ומליצה חידות לה, דרכיה דרכי השיר וכל נתיבותיה נתיבות הספור אשר האורך וההפלגה מסגלים לו" (מדברי הר"א ברודעס במאמרו „ספרא דאגדתא" בהשחר אור ש"ג ח"ג).

[20]) ובבית יהודה (פרק קי"ב הערה ב) כתב ריב"ל כדברים האלה: אגדה, פרושה לפי דעתי כמו קשר או כרך (משרש אגד), מלשון אגדה, בלשון המקרא, אבל בתלמוד הוא על משקל אחר, והרבה שמות על תמונה זו אגדה נמצאו בתנ"ך ובפרט בתלמוד, ומזה: כתוב קניני ובליסטרי באגדתך (חולין דף ס ע"ב) [כוונת המאמר אגיד לך קורא נעים! כבר ידעת שהיהודים שגרו תחת הרומיים נהגו הרבה ממנהגיהם בדרך ארץ, ודע שהרומים היו נוהגים לשאת בחיקם בתמידות חרט של סופרים (גריפפעל) בתוך תיק (פוטראלע) (Theca Calamaria) עם תכריך של סופרים (שרייבטאפעלן) (Pugillares) והיו הלוחות של עץ ידוע, או שן (עלעפאנדביין) או של עור מעובד, הנקרא גויל אצלנו (פערגאמענט), והיו נמשחים היטב בדונג לבן, והיו בתכריך הזה כ"ה עלים כאלה, ועליהם היו כותבים (בעצמם או ע"י עבדיהם, אם לא היו יודעים לכתוב בעצמם) כל מה שהזדמן להם לצרכם ולזכרון, וזהו שאמר רב חסדא לרב תחליפא „כתוב קניני ובליסטרי באגדתך", ר"ל בתכריכך (שרייבטאפעל), ותכריך כזה הוא הנקרא בלשון התלמוד (לקוח מלשון יון) בשם „פנקס", ובלשון המקרא „קסת הסופר", ועיין שרשים לרד"ק שרש קסת, ועיין ברש"י יחזקאל (ט ב) (ע"כ דברי ריב"ל שם); וזה לשון הרד"ק ביחזקאל שם: „וקסת הסופר, הוא כלי הדיו, והתרגום אמר ופנקס ספרא, והוא מה שכותב עליו הסופר, נייר או לוח, ואעפ"כ ענין הפסוק הוא על צורך הדיו לא על הלוח שאמר והתוית תו, ואולי לפי שתלויין במתני הסופר הנייר והלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס", ע"כ. — ועוד שיש מנהג הסופרים

*

על הבימה ע"כ מטעם זה נקראו הגדות (רעדען, פרעדיגטען) נרדף עם שם דרשה [21]),

---

והחכמים בארצות המזרח לשאת הקלמרין בחגורתן (רשד"ל ביחזקאל שם)], ונקרא כן בשם אגדה, לפי שהספרים (ר"ל תנ"ך וכדומה) כתובים במגלות (אין ראללען), ומדרשי אגדות אפשר היו נכתבים בתבנית הספרים שלנו היינו בדפים מפורדים, וקשורים בכרכים, ועשו זאת אולי להיכר, כמו שכתבנו פעמים רבות מעניינים האלה [והדרשות וההגדות היו נכתבות בימים ההם ג"כ, אע"פ שהיה אז אסור לכתוב תורה שבע"פ „דבימי רבינו הקדוש ור' חייא כבר התחילו לכתוב את האגדות על ספר. ור' יוחנן ור' לקיש יתירה עשו, מה שעיינו בהם בשבת, ולא היו נחשבים בעיניהם כשאר שטרי הדיוטות שאסור לעיין בהם בשבת, ואלו נחשבו ככתבי קדש. והא דמקשה הש"ס (גיטין ס' ע"א) והרי לא ניתן לכתוב, ולשיטתו הרי כבר הנהיגו בכתיבת האגדות עוד קודם לזמניהם, יש לומר דקושית הש"ס לאו מצד איסור דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרם בכתב היא, דבודאי מצד זה אין אגדה בכלל, דאגדות אינן בכלל דברים שבעל פה. ועוד דהרי בפירוש אמרו אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות, משמע דוקא הלכות אסור לכתוב ולא אגדות, ואולם עוד יש איסור מצד אחר, מפני דאין מגלגלין אותה מפני הדליקה נחשב כשורפי תורה, ומצד זה שייך איסור גם באגדות, וכיון דאסור לכותבם שוב אסור לעיין בהם בשבת ג"כ משום דנכתבו באיסור והוי כאלו לא נכתבו... ור"י ור"ל עיינו בהם אפילו בשבת משום עת לעשות לה' הפרו תורתך דבריה כרותה דאגדה נכתבת אינה משכחת במהרה, אבל כתיבת הלכות נשארו באיסור עדיין והיו נלמדים רק בע"פ. ובזמן האחרון נהגו לכתוב. ויוצדק קו' הש"ס בתמורה דבזמנם עדיין נהגו איסור בכתיבת ההלכות, והא דמצינו בהלכות גדולות הל' הספד דהביא שם ברייתא דר' יוסי הגלילי על קרא איש שוקל ואיש סופר, אלו סופרי מדרש והלכות שבאין ונוטלין שכרן עי"ש, הרי דעדיין בזמן ר' יוסי הגלילי שקדם דור אחד לחתימת המשנה ע"י רבינו הקדוש, ובכל זאת נאמר שם סופרי הלכות, וז"ל דכוונת הג' על אלו הלכות שנכתבו במגילות סתרים (עי' רש"י שבת ו ע"ב ורש"י ב"מ צ"ב ע"א) ותמצא שהתנאים היו כותבים איזהו הלכות רק היו מסתירים אותם, וכן הרבה חכמים כמו לוי וזעירי ואילפא היו להם פנקסים שנכתבו בהם דינים קצרים בין התשובות שלהם מעניני מסחר (עי' שבת קנ"ו ע"א מנחות ע ע"א). וביותר תראה כי ט"ס נפלה בדברי הג' אשר לפנינו, כי ראיתי דברי' כאן נובעים מן מדרש משלי (פרשה ע"ז) ושמה הגירסא איש לומדי מדרש הלכות ואגדות, ולא בלשון סופרי אגדות והלכות כמו שהיא לפנינו" (לשון הרב הג' מוהרצ"ה חיות ז"ל, במבוא התלמוד בדברו מעניני אגדה)], ונקראו אלו שנכתבו במגלות בשם ספרים (כמו שנאמר ונגלו כספר השמים), ואלו שנכתבו על דפים מפורדים בצדדי הלוחות משני עבריהן (בלשון רומית Paginae) כספרים שלנו, היו נקראות אגדות באל"ף, ר"ל כרכים (והמה שהיו נקראים בימי קדם אצל הרומיים בשם Codex) להבדילן מן הספרים שנכתבו במגלות (אין ראללען) שהיו נקראים אצלם בשם Volumen. — ואולם הדרשות בעצמן הנכתבות באגדות האלה היו נקראות בשם הגדות בה"א והוא לשון ספור (זאגען מיטהען) (עי' בספרנו ח"ב שער א פרק ב הערה א ושער ג פרק י"ט בהערה), ומזה בתלמוד חגיגה (דף י"ד ע"ב): מה לך אצל הגדה, כלך מדברותיך עי"ש, כי היא נקראת דבור וספור. ובכל ההבדל שעשינו יבואו מ"מ בתלמוד ומדרשים זו תמורת זו, כי באמת לענין הכוונה אחת היא אגדה באל"ף או הגדה בה"א, אך הגדה בה"א היא בבחינת התורף (אינהאלט) ואגדה באל"ף היא בבחינת התבנית (פארמאט), ודמיונו תמצא בתלמוד מועד קטן (כ"ו ע"א) בד"ה: אחד על הגויל ואחד על הכתב ועי' ברש"י שם.

[21]) ובבית יהודה (שם) כתב ריב"ל: ובכלל אומר שהגדה נרדף עם שיחה בתלמוד, שיחת דקלים, שיחת עופות, שיחת מלאכי השרת, שיחת שדים וכדומה, כמסופר על ר' יוחנן בן זכאי ע"ה שהיה בקי באלה, וכן אמרו על שלמה המלך, והכל כנוי לחקירה ודרישה בטבעיות ואלהות,

נקראו (ל) כן (לא) לפי שהדברים ההם מושכין את לב התלמידים (לב). ולפעמים קוראין אותם „ההגדות" מלשון הגדה (לג). ועוד אדבר מזה בשרש הגדה.

וכן נקרא הדורש ברבים בלשון עברי בשם נגיד וכפי אחרונים בשם מגיד (רעדנער, פרעדיגער), ע"כ. — היוצא מדברינו, כי החלק הבלתי הלכותי נקרא „הגדה או אגדה" אם מצד מהותו או מצד איכותו, ואין שום הבדל המבדיל בין הגדה (בה"א) לאגדה (באל"ף), כי מלה אחת בדו פרצופין היא, כמו שבארנו. — וכן משמע מדברי רב יהודה ליב ב"ז, דאמר (באוצה"ש שרש נגד): „ובתלמוד שם הגדה או אגדה (זאגע) לכל ספור מעשה ושיחה אמת או בדוי [בבחינת הצורה והבנין]... וכן יתכן שנקראו ספורים [הגדות או] אגדות [22] [בבחינת הפעולה והתכלית: לפי שהם ממשיכים הלב מלשון נגד ונפק" [23]). — (ל) הדרשות התלמודיות בעניני מוסר וכולי, נקראו (לא) בשם „אגדה", לפי שמושכין את לב התלמידים (לב) ללכת בדרכי ה' ולדבקה בו (עי' ספרי פרשה עקב פ' מ"ט). (לג) כהאי לישנא אמר גם רב יוסף שיינהאק בהמשביר: „אגדה... ולפעמים כתבו בה"א הגדה, מלשון מגיד והגדה שבמקרא. — אחרי הדברים והאמת האלה אודה ולא אבוש, כי לא ירדתי לסוף דעתו של המחבר דאמר: ונקראו הדרשות התלמודיות בעניני מוסר וכו' בשם „אגדה", לפי שמושכין את לב התלמידים ללכת בדרכי ה'; ולפעמים קוראין אותם „הגדות" מלשון הגדה — משמע מדבריו שנקראו הדרשות האלה בבחינת הפעולה והתכלית „אגדה" (באל"ף דוקא), ובבחינת הצורה והבנין „הגדה" (בה"א דוקא), וכפי שבארנו הלא הנה אחיות תאומות בנות אב אחד ואין שום הבדל המבדיל ביניהן, או כאשר אמרנו, מלה אחת היא בדו פרצופין [24]). ואין לאמר כי דעתו כדעת רש"י פין, כי אגדה מן אגד בארמית (כדלעיל בסי' 23), יען כי בפירוש אמר

כמו שנאמר וידבר על העצים וגו', השמים מספרים וגו', מגיד הרקיע וגו', עוף השמים ויגד לך או שיח לארץ ותורך וכדומה, ע"כ.

[22]) אגדות (באל"ף) שתפם לאו דוקא, וכפי שהוספנו מקבילים דבריו האחרונים לדבריו הראשונים.

[23]) אבל לדעת החכם רש"י פין אינן חברות אשה אל אחותה, ולא הוראת זו (הגדה) כהוראת זו (אגדה): לפי דעתו הגדה (בה"א) איננה מן „נגד" ופירושה בבחינת הצורה והבנין ספור והגעת דברים, אבל אגדה (באל"ף, איננה מן נגד, וע"כ לא נקוד האל"ף בפתח והגימ"ל בדגש ככתוב לעיל, כ"א: „אגדה") מן „אגד" בארמית, כמו שכתב מפורש: בהאוצר (לד 23). 1) „אגד, ארמית. דומה לשרש נגד, בהוראת משיכה מתיכה... (אויסדעהנען, לאנגע זיין לאססען)... 2) אגדה (או הגדה) חלק הדרוש אצל חכמי ישראל בעניני מוסר... וכפי הנראה מכמה מאמרים בגמרא פירשו את שם אגדה בהוראת המשכה, ויגד משה, דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה (שבת פ"ז א), וכל נשען מים אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים (חגיגה י"ד א) — ובה„מאמר על הגדה" (בהאסיף לשנת תרמ"ה): „שם הגדה נגזר מפעל נגד (על משקל הללה מן כלל), ויורה כהוראת הפעל ספור והגעת דברים, וחז"ל שמשו בו על לד היתרון, לכנות בו את החלק מן המדרש, שנושאו למודים עיונים במקירה, ביראת ה' ובהשגחתו" עיי"ש.

[24]) ולרבי יוסף שיינהאק לא קשה מידי, כי הוא כלל אגדה והגדה בדבור אחד ועל שניהם אמר „מלשון מגיד והגדה שבמקרא", רצונו: כי נקראו הדרשות אשר „לא יבוא בם הלכה ופלפולא, כ"א שיחות והגדות מוסר ומשל או מעשה וספור ליישר דרך האדם וכדומה" בבחינת

*

כי אגדה מן „תרגום וימשכו וכגידו" [25]). אלא ע"כ לריכין אנו לומר כי לדעתו אגדה (באל"ף) תמורת הגדה (בה"א) מן „נגד" בארמית (כמו שבארנו למעלה), וא"כ מאי טעמא דחלק והפריד את הדבקים ללא צורך כלל?

הצורה בשם אגדה (באל"ף, ובה"א) הגדה (ערלעהלונג, זאגע) „מלשון מגיד והגדה שבמקרא" עיי"ש.
[25]) ומהאי טעמא מחקתי מדברי המחבר („אגד") ונתתי תחתיו [„אגדה"] כפי הנכון.

ועתה ידידי הקורא, טרם אלא מאת פניך אומר שלום, שלום לך ושלום לכל אשר לך! — ובדברים אחדים אודיעך כהחובה הרובצת עלי, בתור סופר היודע כי יש עין רואה ומוקיר בקרת אמתית, כי בכל מקום שתמלא הן בדברי המחבר הן בדברי החכמים שהבאתי בהערותי, דברים מסוגרים בין מסגרות מרבעות כאלה „[]" הלא המה שהוספתי מדילי בשמי או בשם אמרו, לתקון או ליתר באור, והדברים שבין מסגרות עגלות כאלה „()" הם המה הדברים אשר גרעתים אני כפי הנראה בעיני ואשר אני אחזה לפי עניות דעתי. ואתה יקירי! תשפוט על אמתתם של הראשונים ועל בטולם של האחרונים; ובי־אדוני, כי תשפוט בלדק ובמשפט כשופט לדק היודע את אשר לפניו — ואם כי לא בחסד וברחמים אבל באמונה, ואת משפטך האמתי תגיד ליעקב והיה זה שכרי, כי בזה תתן אמת ליעקב וחסד לאברהם.

י' אברבנא"ל.

P. S. בהערות והתקונים בספר-א' נפלו איזה שגיאות וטעות הדפוס — והנה כמו שהחובה להצדיק את נפש המגיה על זאת, יען כי „לפתח בית-הדפוס השגיאה רובצת, אף אם להמגיה אלף עינים" (כעדות הר"ר דוד סלוצקי, באיזה מספריו שהוציא לאור, היודע בטיב הדפוס והנדפס), כן החובה על הקורא הישר והנאמן לעבור על כל השגיאות בקולמוס לתקון כל מעות — כמו: בהערה א': „הארץ תחת הררץ"; בהערה י"א: „ערהיטצטען, במקום ענהיטצטען", וכן „אדָאנים (Adonis), תחת אדאנים"; בסי' 3 „צערשמאָלצענדען, תחת צעם שמאלצענרען"; ובאותה הערה: „פַּארָא, תחת פַּאיָא"; כשרש אבן בדברי הרא"ב „ספרד, תחת ספור"; בהערה י"ג: „בלשון האומה המושלת עליהם נהגו לקרוא" כי כן צריך להיות... ועוד שגיאות קטנות כהנה וכהנה שאי אפשר לפורטם והמבין יבין.

הנ"ל

לראות בגנים.

מעין גנים כולל פירוש על ספר איוב על פי הפשט גם נקבצו בו דרשות חז"ל על ספר זה המפוזרות בתלמודים ומדרשים חברו השר רבי שמואל בן רבי נסים מסנית ז"ל חי בארם צובה במאה האחרונה לאלף החמישי נשאר בכתובים באוצר הספרים באקספארד ויצא עתה בפעם ראשונה לאור עולם עם ציוני הפרשיות וסימני הכתובים וציונים מתנ"ך בגוף הספר ועם הערות ותקונים ומראה מקומות ופתח דבר בראש. ממני שלמה באבער מלבוב ברלין תרמ"ט.

סיעתא דשמיא ונהורא מעליא לחבורתא קדישתא מקיצי נרדמים שהוקמה מחדש

בקמ"ר ברלין יע"א המשתדלת ומתאמצת שלא תשתכח תורה מישראל, ומחיה מתים שקרויים חיים בהוציאה לאור דברי חכמינו הקדמונים ז"ל לשמחת כל לב שוחר חכמת ישראל ותבונתו, וביחוד יזכר לטוב הרב הגדול החוקר הנפלא מוה' אברהם דמתקרי ד"ר ברלינר יצ"ו שכל עניני החברה נחתכין על פיו ועוסק בהצטרכותיה באמונה, הוא וסיעתו הם אנשים בקיאים ומומחים שמוציאים מתחת ידם דברים מתוקנים כל צרכם. ראויים גוברים ואפטרופסים כאלה כי תהא משכורתם שלמה וינון שמם לנצח. בין הספרים שנדפסו ע"י החברה לשנת תרמ"ט יצא לאור ספר „מעין גנים" הנ"ל עם הערות ותקונים מאת הרב הגדול אספקלריא המאירה מו"ה שלמה באבער שליט"א. האיש הזה כבר איתמחי גברא ואיתמחו קמיעותיו כי ראויות להשתמש בהן ברשות הרבים להציגן לפני דעת הקהל כי אינו מניח מקום לאחר להתגדר בו ושוקל וסופר ומונה כל טפה וטפה שפולטת קולמוסם של חכמינו הראשונים כי תהיה מדוקדקת היטב היטב. לכן מעטים המה הערותי שהעירותי מדי עיוני בו *).

א) צד XI הערה ז': רש"י לא ראה את התרגום על איוב ולא הביאו כלל וכלל כו' נכתב בצדי ספרו של הרב הגדול מוהר"א ברלינר הי"ו עדיין לא זכיתי להתענג עליו, אבל יעויין רש"י מגילה כ"א ב' ד"ה ועשרה. ובנזיר ג' א' ושולח מים על פני חוצות כדמתרגם רב יוסף דכד משקין מיא לפירי.

ב) צד 2: לפיכך אנו למדין ממנו (מאיוב) קריעה וברכת אבלים הה"ד ויקם איוב ויקרע את מעילו כו' וסכאן אמרו שחייב אדם לקרוע מעומד שנאמר ויקם איוב ויקרע את מעילו. נ"ב בגמ' מועד קטן ט"ו א' אמרו אבל חייב בקריעה מדקאמר להו רחמנא לבני אהרן ובגדיכם לא תפרומו מכלל דכו"ע מחייבי וכן כתבו הרי"ף והרא"ש דחיוב קריעה אנו למדין מבני אהרן ולא מאיוב וכן כתב בשבלי הלקט הלכות שמחות סי' ב': אבל חייב בקריעה מדכתיב בבני אהרן כו'. וגם זו שקריעה צריכה להיות מעומד אמרו חז"ל במו"ק כ' ב' דילפינן מדוד, אולם מדברי הרא"ש שם משמע דמתרווייהו ילפינן מדוד ואיוב שקריעה צריכה להיות מעומד.

ג) צד 4: ויהי היום היה יום ראש השנה כו' ובהערה ל"ד: היה יום ראש השנה בשבלי הלקט השלם סי' ש"ב הביא וז"ל וכן פי' רבינו יוסף קרא ז"ל בפי' איוב כו' וכן מובא כן בתניא סי' ע"ה כו' וכן הביא הראב"ע בפי' לאיוב. נ"ב יש להוסיף גם מה שכתוב בזוהר שמות ל"ב ב' ויהי היום דא ר"ה דקוב"ה קאים למידן עלמא.

ד) צד 5: פנינה דכתיב וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה בשביל שתתרעם ותתפלל לפני הב"ה כו' ובהערה ל"ח: בשביל שתתרעם כו' הוא סיום מהמחבר. נ"ב במדרש שמואל פרשה א' איתא: בעבור הרעימה על אלהים אמר ריש לקיש אמר לה הקב"ה מה את מרעמת אותה עלי? וזה הוא מקור דברי המחבר שכתב: בשביל שתתרעם אבל למה הביא המחבר הך דר' לוי שאמר שטן ופנינה לשם שמים נתכונו הלא לפי הנראה ריש לקיש פליג עליה?

---

*) בפתח דבר צד VII; השר אשר לו בין לבא רום מחנה, אתה מאור עולם ושכן בחשך וכו', נראה שכוון המשורר לתאר את ר' שמואל בתואר חכם בתורה וירא שמים, החרוז הראשון תואר ליראת שמים ומעשים טובים ע"פ המאמר באבות מי שעשה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד. והאומר שהשר יש לו בין לבא־רום מחנה של מליצים ופרקליטים טובים, המורה על מעשיו הטובים המרובים. והחרוז השני תואר לידיעת התורה ע"פ המאמר בב"ב פרק א; אתה כבית אורו של עולם וכו' הת"ח נקרא; מאור עולם. המו"ל

ה) שם. אלא מאי טעמיה דאמר ובניו ובנותיו אוכלים אלא לא שטן אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה, ובהערה מ"ו: אלא לא שטן אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה בספרי האזינו פיסקא שי"ח אתה מוצא בבניו ובנותיו של איוב שלא באתה להם פורעניות אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה. נ"ב יש להוסיף מה שכתוב זוהר שמות קנ"ד ב': דהא יצה"ר לא אישתכח אלא מגו מיכלא ומישתיא הה"ד פן אשבע וכחשתי.

ו) צד 7: וערום אשוב שמה אינו מיסב על בטן אמו אלא ר"ל אל האדמה אשוב אל האדמה אשר לוקחתי ממנה כענין שנאמר עד שובך אל האדמה וכה שמה? למקום תשורתו נ"ב מלה זו אינה מובנת וצריכה תקון וצ"ל תשובתו כלומר כי המחבר דורש דמיון ושיווי המלות אשוב שובך כי כונת איוב על האדמה שהיא מקום התשובה הידוע כמו שמסיים המחבר: ואמר שמה כאלו הוא מקום ידוע לכל.

ז) צד 10: אמר רב יהודה אמר רב מפני מה המנחמין אין רשאין לישב אלא על גבי קרקע דכתיב וישבו אתו לארץ. ובהערה כ"ה: לא נמצא המאמר הזה בגמרא מו"ק כ"ח ע"ב וראיתי בדקדוקי סופרים כו' כי כן נמצא בגמ־א כתב יד ונשמט לפנינו כו' נ"ב יש להעיר כי הרי"ף והרא"ש סוף פרק ואלו מגלחין הביאו את המאמר הזה בשלמותו.

ח) שם: ואמרו רז"ל מפני מה שלשת ספרים אלו כלומר איוב תלים ומשלי הם שוים בניגונם כו' ובהערה א': אין זה לשון חז"ל ולא מצאתי המאמר הזה רק המדקדקים כתבו אדות הנגינות בספרי אמ"ת כו' נ"ב יעויין תוס' בבא בתרא י"ד ב' ד"ה בפורענותא שכתבו וז"ל: דמשום הכי כתבו (איוב) בהדי תהלים ומשלי לפי שהוא ענין אחד כתובין מעין שירה ומקראות קצרים וניגון אחד דבימיהם היה ניגון כדאמרינן ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל מאי ושום שכל פסקי טעמי.

ט) צד 14: אמר רבי ברכיה אליפז צדיק היה כו' ובהערה א': לא מצאתי המקור נ"ב אולי המאמר הזה היה למקור לדברי הרמב"ם בפרק כ"ג לשלישי מספרו המורה באמרו שם: ודעת אליפז היא על דעת תורתנו יעו"ש.

י) צד 21: ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב כו' ר' יהושע בן לוי אמר ביעקב אבינו ע"ה נאמרה פרשה זו ר' שמואל בר נחמני אמר בדוד נאמרה פרשה זו כו' ובהערה י"ח: ריב"ל אמר כו' רשב"נ אמר כו' עוד לא מצאתי המאמר הזה. נ"ב במדרש אגדת בראשית פס"ח איתא: זש"ה בשש רעות יצילך ושלמה מפרש שש הנה שנא ה' אמר דוד אני קימתי אותן כו' שהציל הקב"ה לדוד מן הדברים הללו, ד"א לפי שיעקב אבינו היה מרנן ואומר כו' אמר לו הקב"ה וכי בכל צרה שנכנסת לא הייתי אצלך ומצילך (איוב ה') ברעב פדך ממות אימתי וירא יעקב כי יש שבר במצרים, וזהו מקור להמאמר שהביא המחבר.

יא) צד 26: מה נמרצו אמרי יושר כו' ד"א כמה הם נעימים ומקובלים כו' נ"ב כן פירש המתרגם שתירגם מה בסימן מלין תריצין.

יב) צד 28: כלה ענן וילך אמר רבא מלמד שכפר איוב בתחית המתים. ובהערה י': ב"ב ט"ו ע"א ולפנינו הגי' אמר רבה כו' נ"ב יש להעיר כי לפני רש"י היתה הגירסא וכאן כפר איוב בתחית המתים והחילוק שבין אלו שתי הגירסאות מבואר לכל מעיין כי רש"י מהפך בזכותיה דאיוב וכמ"ש רש"י מ"ב ח' ואם הוסיף לדבר מפני קושי יסורין אשר כבדו וחזקו עליו וכותיה דרש"י מסתברא שהרי מצינו לרבא בעצמו שאמר: איוב לא ברעת ידבר ולא בהשכל אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס על צערו והביאו המחבר להלן מ"ב ז'. וצ"ל עוד לומר כי המדפיסים שבשו וכתבו מכאן תחת וכאן ואח"כ הדפיסו מלמד אבל הגירסא הנכונה היא וכאן.

יג) צד 29: ערנו באבו לא יקטף כו' ומענינו אמרו רז"ל עלים שנושרין מאיביהן

ובהערה ה׳: אמרו רז״ל עלים שנושרין מאיביהן. לא מצאתי. נ״ב המאמר הזה הוא בשביעית פ״ז מ״ה אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאיביהן.

יד) צד 30. בית אבנים יחזה כו׳ ויש אומרים שהוא מענין מחוז חפצם (תהלים ק״ז ל׳) לשון גבול ינבלהו ויבנה עד גבולם וכן מחזה כל איל ואיל לפי סדרו. נ״ב התיבות הללו משוללי הבנה ואולי צ״ל ומול מחזה אל מחזה (מלכים א׳ ז׳ ה׳).

טו) צד 37: אם יחלף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו כו׳ ויש אומרים שהוא מענין שאמרו רז״ל לאשה שתתעבר איתתא חלישתא כלומר אם ינזור על האשה שתתעבר או מנע ממנה פרי בטן כמו שנאמר כי סגר ה׳ בעד רחמה, נ״ב אנכי בעניותי לא אדע איה בדברי חז״ל שם איתתא חלישתא לאשה מעוברת? ואולי כונת המחבר למה שאמרו יומא פ״ב ב׳ ההיא עוברה דאריחא כו׳ לחושו לה ואילחישא כו׳ לחושו לה ולא אילחישא וצ״ל בדברי המחבר איתתא לחישתא אבל עדיין לא זכיתי להבין דברי המחבר כי מה ענין חלישתא או לחישתא להפסוק אם יחלוף? וצ״ע.

טז) צד 43: כהתל באנוש כו׳ ודין התי״ו להיות דגושה כמו ויהתל בהם אליהו (מ״א י״ח כ״ו) וכן ואביכם התל בי (בראשית ל״א ז׳) נ״ב לפנינו גם והחל התי״ו בלתי דגושה ואולי כונת המחבר להביא כי נמצא עוד אחד שהתי״ו רפוי כמו בתיבת כהתל אבל הלשון אינו מדוקדק. כן הנני להגיה בדברי המחבר שצ״ל ואביכן.

יז) צד 44: העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף העלה נדף אמר התרגום לטרפא יבישא דנתר דאיש אותי, ובהערה י״ז: אין פתרון לזה ולפנינו הטרפא דשקיף תתבר. נ״ב גם גירסת המחבר מיושבת כי המתרגם משך מלת יבש גם למעלה ושיעורו הטרפא (עלה) יבישא דנתר (הנושר מן האילן והוא תרגום של נדף) דאיש אותי (ידושני וירוצצני). והוא מלשון הכל דשין בה (פסחים).

יח) צד 46: לא תשמור על חטאתי כו׳ ובלשון תלמוד שמרה על פתח ביתה, ושמור לי על הפתח כו׳ נ״ב הלשון משובש וצ״ל שמרה עומדת על פתח חצרה (בבא קמא צ׳ ב׳) ושמר לי על הפתח (ברכות ג׳ א׳).

יט) צד 49: גם שב גם ישיש בנו ואמר התרגום לחוד אברהם דסיב ויצחק דקשיש סמק בנא כו׳ ובהערה ו׳: אבל המלה סמק שהביא נעלם ממני פתרונה. נ״ב אילולא דמסתפינא הייתי אומר יצחק סומקא דקשיש ונתכוין המחבר למה שכתוב בזוהר פנחס רט״ו א׳ סומקא דא גוון יצחק דאתיא סוטקא ואצטבע כד נפיק מיניה עשו כו׳, השערתי זו נראית רחוקה ואינני אומר קבלו דעתי ומי שיש בידו לתקן באופן אחר יתקן ואחזיק לו טובה בפומבי.

כ) שם: ושמים לא זכו בעיניו ר״ל אפילו צבא השמים שהם נקיים וברים אינם זכים בעיניו. לכך נקראת שהיא מאירה וברה כזכוכית. נ״ב תיבות הללו נלקו בחסרון וכצ״ל לכך נקראת זכוכית שהיא זכה מאירה וברה וכמ״ש רש״י שבת פ״א א׳ ד״ה ועל שם שהיא זכה קרויה זכוכית.

כא) צד 54: ועוללתי בעפר קרני כו׳ ויש אומרים שהוא מן עול ברזל (דברים כ״ח מ״ח) נ״ב כן פירש ר״מ בן סרוק במחברתו צד 133 והסכים לוה ר״ת בהכרעותיו לתשובות דונש צד 83 וכן הביא הראב״ע והסכים לזה.

כב) צד 56: ותכה מכעס עיני כו׳ ד״א מחסת שיתי וכעסו כהו עיניו והוא כמו ככה תכהה כו׳ נ״ב הלשון משובש וצ״ל בהה תכהה ויש לציין זכריה י״א י״ז.

כג) צד 57: עד אנה תשימון קנצי למלין כו׳ ויש אומרים שהצד״י בקנצי מקום סמ״ך ויהיה מלשון רבותינו ז״ל קונסין אותו. נ״ב יש לציין בבא קמא ל׳ ב׳.

כד) שם: טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו כו׳ ואמר

התרגום דמצער נפשיה ברוגזיה אפשר אמטלתך תתנשי ארעא וטינר יסתלק באתריה. נ"ב יעויין הערה ה' ומהנראה כי לפני המתרגם היה הנוסח ויעתק בבנין נפעל כמו תעזב שלפניו כי לפנינו ויעתק בבנין הקל.

כה) שם: ואין נפשו אלא תפלה ובהערה ח': זה ליתא בגמרא והובא גם ברש"י שם כו' וכן הביא רבינו יונה באלפסי כו' נ"ב יש להוסיף שמובא גם בפירוש הר"ש פאה פרק א' משנה א'.

כו) צד 58: יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו כו' ויתכן שהיא ותשליכהו עצתו כלומר שתהיה לו עצתו למוקש כענין כי כשלת בעונך כו'. נ"ב כונת המחבר כי ותשליכהו הוא כמו והכשילהו והוא ע"ד שאמר ר"ס גאון בספרו האמונות והדעות מאמר עשירי מבטחונו כי עצתו תצילהו והיא הכשילתהו.

כז) צד 59: למלך בלהות לעצה שתבהלהו והוא מענין איעצך (שמות י"ט י"ט) אמליכוך. נ"ב מדוע לא הביא המחבר את הכתוב נחמיה ה' ז' וימלך עלי לבי?

כח) צד 60: וידעי אך זרו סמני כו' ויש אומרים שהוא לשון אכזר נ"ב כן פירש"י כאן.

כט) צד 61: ומבשרי אחזה כו' ורז"ל דרשוהו באברהם אבינו שאמר ואחר עורי נקפו זאת אמר אברהם אחר שמלתי ערלת בשרי כו' נ"ב יש לצרף לזה מה שכתוב בזוהר בראשית צד א': מבשרי ממש ומאי הוא דכתיב ובשר קדש יעברו מעליך וכתיב והיתה בריתי בבשרכם כו'.

ל) צד 72: הסכן בהם ושלם בהם תבואתך טובה כו' ואמר התרגום אליף כדון עמיה והשלם בהון עללהך טובא. נ"ב יש להעיר כי נוסחת המתרגם היתה תבואתך במלאפו"ם תחת הבי"ת מלשון תבואה ולפנינו הבי"ת בחול"ם.

לא) צד 76: הן פראים שייחים של חמור. נ"ב צ"ל סייחים כמו שאמרו חז"ל בבא בתרא ע"ח ב' מכר את החמור מכר את הסיח ויעויין פסיקתא דרב כהנא פיסקא איכה ובהערות הרב הגדול מוהר"ש באבער שליט"א הערה פ"א.

לב) שם: בשדה בלילו יקצורו וגו' בלילו של עני שנאמר למעלה ואמר התרגום בחקלא דלא דילהון חצדין. נ"ב נראה כי המתרגם קרא בלילו בשתי תיבות ולפנינו היא תיבה אחת וגם הראב"ע פירש בלילו שאינה שלו.

לג) צד 78. לא יפנה דרך כרמים לא היו פונים למוכיחיהם וליועצים אותם לטובה וכן נתתי לה את כרמיה משם (הושע ב' ט') ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסי. ובהערה י"ח: לא היו פונים למוכיחים הוא נ"ב בפירש"י שם. נ"ב בילקוט הושע סי' תקי"ח כרמיה אלו הנביאים ויעויין רש"י שיר השירים א' ו'.

לד) צד 80: המשל ופחד עמו כו' אומר התרגום שלטונא ודחלא עמיה. ובהערה א': לפנינו בתרגום בטעות ודלוחא צ"ל ודחילא שהוא תרגום של פחד. נ"ב יעויין ערוך ערך דלח שהביא את התרגום על אלעג בבוא פחדכם דלוחכון ואולי דלח בארמית כמו דחל כעין בבש כשב בעברית ואין מן הנחוץ לשבש הגירסא שלפנינו.

לה) שם בהערה נ': לפנינו בתרגום הוא להיפוך מיכאל מן ימינא והוא דאשא וגבריאל משמאליה והוא דמיא כו' ואולי ט"ס נפל בתרגום כו' נ"ב באבות דר' נתן פרק ד' אמרו: בקול מים רבים זה גבריאל ויעויין יומא ע"ו ב'.

לו) צד 88. לא יתן סגור תחתיה וגו' סגור הוא זהב מזוקק ומענינה זהב סגור (מ"א ו' כ') ואמרו רז"ל בשעה שנפתחו כל חנויות של זהבין נסגרין כלומר שהוא סוגר בעד כל הזהבין. ובהערה כ"ה: כן הביא רש"י בפירושו ולא נודע לי מקום המאמר. נ"ב בירושלמי פרק ד' ה"ד. זהב סגור שהיה מכסיף בעד כל הזהבים ופירש הרב קרבן

הערה כשהחנות נפתח למכור אותו סוגרין שאר החנויות המוכרין שאר זהב. ובבבלי יומא מ"ה א': זהב סגור בשעה שנפתח כל החניות נסגרות, ובמדרש שמות רבה פרשה ל"ה זהב סגור שהיה סוגר כל הזהבים שהיו שם.

לז) שם: אמר ר' הושעיא למה נמשלו ישראל לזכוכית לומר לך מה כלי זכוכית כל זמן שאדם נותן בהם דבש או יין או שמן או חלב מיד הם נראין מבחוץ כך דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שתוכו כברו. ובהערה כ"ו: והמאמר מר' הושעיא למה נמשלו ישראל לזכוכית לא מצאתי עוד. נ"ב יש להעיר על מה שכתוב בזוהר פנחס רמ"ה ב': ואוקמוה בכוס של ברכה ורזא דמלה שיהא תוכו כברו כו' ובגין דא אמר רבן גמליאל מי שאין תוכו כברו לא יכנס לביהמ"ד.

לח) צד 90: אז ראה ויספרה וי"א שהוא מענין ספירים כו' נ"ב כן פירשו בזוהר מקץ קצ"ט מאי ויספרה? כד"א מקום ספיר אבניה.

לט) צד 97: לילה עצמי נקר מעלי כו' וי"א שהוא מענין מנקר באבטיח בלשון רבותינו. נ"ב צריך לציין: חולין ט' א'.

מ) שם: ועורקי לא ישכבון כו' או הוא מענין בתרגום ויברח וערק כו'. נ"ב כן פירש ר"מ בן סרוק במחברתו צד 139 ור"ת בהכרעותיו לתשובות דונש צד 85 הסכים לזה.

מא) צד 98: אם בפידו להם שוע ואמר התרגום כו' אין בחטאיה להון אספלניתא ד"א אין למרעיה יסיק ליה ארכא. ובהערה ל"ז: פתרונו נעלם ממני כו' נ"ב לדעתי פירושו לחליו יעלה לו רפואה וזהו כעין שאמר המתרגם בנוסחא הראשונה אספלינתא אשר ביאר בטוב טעם הרב המעיר בהערה ל"ו יעו"ש.

מב) צד 101: והתעוררתי כי מצאו רע וכו' ואמר התרגום ויבבית. נ"ב נראה כי המתרגם מפרש כאלו היה כתוב והתרועעתי מלשון תרועה.

מג) צד 102: הן תוי שדי יענני כו' והוא כאלו אמר זו היא תאותי וסברי כו' ואמר התרגום הן רושמי דשדי עני יתי וכו' ובהערה ל"ד: לפנינו הגי' הא רגוני דשדי עני יתי. נ"ב צ"ל רגוני והוא כפירוש הראשון שהביא המחבר כי תוי כמו תאותי ורגיג בלשון ארמי כמו מתאוה בעברי.

מד) צד 103: כי תוכחת המקום לאדם בסבות רבותי כו' ובהערה ג': הלשון בלתי מובן ובודאי נשתבש המאמר. נ"ב צ"ל רבות ור"ל כי רבות הנה הנסבות שבשבילן הקב"ה מוכיח את האדם ואין באפשרות לאדם לרעת הסבה, וזהו כמו שכתב הראב"ע בהקדמתו לאיוב וז"ל: כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו כו' ויש תוכחות על הגרת מעשה כו' ויש תוכחות לקבול שכר וסבות היותם רבות.

מה) צד 104: על כן זחלתי ואירא וגו' ואמר התרגום איספותי ודחלתי לשון דאגה ופחד כמו שאמרו ז"ל מסתפינא דלא יעבד בי כקרמאי. נ"ב יש לציין סנהדרין צ"ו ב' ולפנינו הגירסא מסתפינא דלא ליעבדן לי כדעבדו בקמאי.

מו) צד 105: חף אנכי ולא עון לי וכו' ועוד אמרו בכל חפין את הכלים כו' ובהערה ה': כן הביא גם רש"י בפי' לאיוב ומקור המאמר נעלם ממני. נ"ב המאמר הזה הוא בשבת נ"ו א'.

מז) צד 107: רטפש בשרי מנער וגו' וי"א שהיא מלה מורכבת מן רטוב ופש והוא חסר ב' ומענין ירבעל ירכסהם עלי. ובהערה ט"ז ומענין ירבעל ר"ל שמורכב מן ירב בעל והסיום ירכסהם עלי אין לו הבנה. נ"ב אולי מה שהעיר הרב המעיר כתב המחבר בעצמו וצ"ל ירב הבעל ואינו רחוק שנשתבש בידי הסופרים וכתבו ירכסהם עלי.

*

ואולי צ״ל מרי בעל הכתוב בר״ה א׳ ט. וכונת המחבר שג״כ חסר ב׳ שראוי להיות בתשלומו מרי בעל כמ״ש שם ח׳ לד.

מח) צד 108 : נבחרה נבחנה תרגום בזאת הבחנו בראשית מ״ב ט״ו בדא תתבחנון ובהערה א׳ : אין ספק שהיתה לפניו הגי׳ בת״א תתבחרון כמו שהוא גם ביב״ע וכן בפסוק שלאחריו ויבחנו דבריכם תרגם אונקלוס ויבחרון ולכן הביא ראיה מן התרגום כי נבחרה הוא כמו נבחנה. נ״ב עדיפא הוה ליה להמחבר להביא כי גם בעברי בחר כמו בחן כמו שמצינו צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני ור״ש בן פרחון בספרו מחברת הערוך הביא הפסוק הזה בשרש בחן. ומשום זה תירגם המתרגם ויצפר טהר הגלעד (שופטים ז׳ ג׳) ויתבחר כי יצפר פירש כמו ויצרף מלשון צרפתיך הנ״ל.

מט) צד 120 : אמר ר׳ יוחנן כל אורה שנאמרה באליהו אינה אלא בירידת גשמים ובהערה כ״ד : עוד לא מצאתי מקור המאמר. נ״ב המאמר הזה של ר׳ יוחנן וכן המאמר מר׳ אושעיא רבה אינה אלא במתן תורה שמביא המחבר נמצאים במדרש רבה בראשית פרשה כ״ו.

נ) צד 123 : לאחז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה כאדם שאוחז בכנפות הטלית ומנערה כו׳ ובהערה ט״ו : הוא לשון רש״י. נ״ב מקור דבריהם הוא מפרקי דר׳ אליעזר פל״ד. לעתיד לבא הקב״ה אוחז בכנפות א״י ומנער אותה כאדם שמנער את הבגד שנאמר לאחז בכנפות הארץ. וכן בזוהר אחרי ע״ב ב׳ ר״ח פתח לאחז בכנפות הארץ כו׳ כהאי מאן דאחיד בטלית ואנעיר טינופא מינה.

נא) שם ; ואמר התרגום למיחד (בסייפי) [בגדפי] ארעא כו׳ נ״ב גדף בארמי הונח על כנף בעלי חיים כמו ישסע אתו בכנפיו (ויקרא א׳ י״ז) תירגם המתרגם ויפריק יתיה בגדפוהי אבל בדבר שאינו בעלי חיים יותר נכון לתרגם בסייפי שהוא כמו קצות הארץ ולא לתרגם בגדפי.

נב) צד 125 : התקשר מעדנות כימה ומושכות כסיל תפתח כו׳ ולרז״ל התקשר מעדנות כימה. כימה יש לה צנה גדולה ומקטרא לפירי וכסיל יש בו חמימות גדולה ומכבשת לפירי כו׳ ובהערה כ״ז : נעלם ממני מקום המאמר בקשתי ולא מצאתי. נ״ב גם הערוך ערך כסיל הביא המאמר הזה. כן הרד״ק הביאו בפירושו עמוס ה׳ ח׳ בלשון „אמרו ז״ל״ ואולי נתכונו למה שאמרו חז״ל במדרש נשא פ״י שהכימה מבשלת את הפירות ונותנת בהם טעם. כן יש להעיר על מה שאמרו במדרש בראשית פ״י (שהביא הרב המעיר בהערה ל׳ לענין מזרות שהביא הרב המחבר) כימה מעדנת את הפירות וכסיל מושך בין קשר לקשר.

נג) צד 126 : דאמר ר׳ שמעון לתחום גובריא היו קורין לתרנגול שכוי ובהערה מ״א : צ״ל לתחום קן נשרייא ובמדרש וי״ר פכ״ה אות ה׳ כו׳. נ״ב יש להוסיף כי בירושלמי ברכות פ״ט ה״ב איתא : ברומי צווחין לתרנגולא שכוי.

נד) צד 128 : יתור הרים מרעהו ד״א שהוא מענין ויתורו (במדבר י״ג ב׳) נ״ב כן פירש התרגום שתירגם ויאלל ומדוע לא הביאו המחבר?

נה) צד 130 : כי בול הרים ישאו לו וגו׳ וי״א שהוא מלשון רז״ל בולין של אדמה ובהערה ו׳ : ב״ר פי״ג הארץ עשויה בולין בולין של אדמה נ״ב יש להוסיף מה שאמרו בירושלמי ריש פ״א דר״ה הארץ עשויה בולות.

נו) צד 132 : לא אחריש בדיו ודבר גבורות וחין ערכו כו׳ ויש אומרים שהוא מענין תחנונים. נ״ב כן פירש המתרגם שתירגם ובעותא ולמה לא הביאו?

נז) צד 133 : ירפד חרוץ עלי טיט כו׳ ובלשון משנה חריץ. נ״ב יש לציין הוא בכלאים פ״ה מ״ג.

*

נח) צד 135: ההי"ר והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד איוב ח' ז' והיינו דאמרי אינשי סופך טב כלך טוב ובהערה ט"ו: זה הביא רבינו טוביה ב"ר אליעזר בלקח טוב על קהלה כ"י. נ"ב אולי זה הוא כונת הירושלמי חגיגה פ"ב ה"א טוב אחרית דבר מראשיתו כו' לאדם שהוליד בנים בנערותו ומתו ובזקנותו נתקיימו הוי טוב אחרית דבר מראשיתו ואולי כונת המחבר במה שהביא המאמר הזה בסוף ספרו על איוב נגד מה שאמר ר' מאיר כשסיים ספר איוב (ברכות י"ז ב') ויוכל היות שמזה נהגו אחב"י הספרדים להוסיף אחרי חתימת שמם תיבת ס"ט שפירושה סוף טוב. את זה מצאתי להעיר והלואי שיתמשך חוט של ח"ן וחסד על דברי ותהא דעת המחבר והמעיר והמו"ל שמחזיק אני להם טובה בכונה עצומה — נוחה מדברי והיה זה שכרי. דברי מוקיר רבנן ותלמידהון

יהודא כהן וויסטינעצקי.

גזירת הכתוב.

א.

בין הגזירות הקשות והרעות שנחרצו ונגזרו על עם ישראל משנות דר ודר ועד היום הזה, יכלים אנחנו לחשוב בצדק את „גזירת הכתוב". ואולם גזירה זו איננה גזירה שוה לכל הגזירות, אשר השחיתו ואשר הרעו לעם הזה מאז־ועד עתה, כי עוד יתרה בה, אך להרע, כי בעוד שהצרות הראשונות נגעו רק אל עצמו ואל בשרו, (וגזירה עבידה דבטלה) זאת הרעה היוצאת מן „הכתוב" נגעה עד הנפש.

צא ולמד: כמה דעות מוזרות, כמה שיטות משובשות, כמה דמיונות מהבילים, כמה אמונות טפלות והבלי־שוא, וכמה זמורות זרות הרכיבו בענפי ה„כתיב", הסובל וסופג הכל, כמה נטיעות נכריות נטעו נוטעים בכרם ה' צבאות, והוא לא ימיש מעשות פרי למיניהן . . .

אלו הן אבות נזיקין, ותולדותיהן: כתות שונות ומשונות, חלוקי־דעות, פרוד־לבבות, מדנים בין אחים, כל פגע רע, כל תקלה, וכל קטטה, וכל גזירה רעה, וכל מיני פורעניות שבעולם — וכל הדברים יגעים... הלא הם כתובים על ספר דברי הימים לבני ישראל, בדמעות ודם — ואחריתם מי ישורנה ? . . .

אומרים אמר, כי הנטיה אל הדמיון וההזיה הנטועה בלב המון העם מנעוריו, היא אשר הרה גם ילדה בעם ועם בנים משחיתים, המושכים את ההמון בחבלי־השוא אחרי התהו וההבל, המה בעלי הדמיון אשר מעולם, אנשי השם, הם־הם העושים להמון מטעמים כאשר אהב.

ויש אוהב לטעון ולפרק כי נהפך הוא. כי בעלי הדמיון ונביאי השקר, אשר לא יחדלו מקרב הארץ, המה היו במורדי אור, הם המהבילים את העם, הם הסבו את לבם אחורנית, והם המכאיבים גם כל חלקה טובה בישראל וכו'.

אולם יהי כן — או כה יהי, בכ"ז לא הונח לנו, והנגע לא הפך לבן, ורק זאת ידע נדע, אומר אני, כי לוא נבאו שכורי השקר ההם לרוח, ולולא הכניסו כהני האליל ההמה את צלמי תועבותיהם ושקוציהם אל היכל כתבי־הקדש פנימה, כי עתה אולי כבר ספו תמו מן בלהות ואבד זכר מהמה, ככל דעה טפלה שסופה בטלה, כי עתה היתה לנו תקוה כמעט, כי מקרני אור ההשכלה ההלכת ואור מדר אל דר, תמס יהלכו — סוף כל סוף — כל אלילי הדמיון הכוזב, ומנגה נגדה העבים יעברו, ולעת ערב יהיה אור — וגם ליהודים היתה אורה . . .

אבל זו רעה חולה היא, כי הם תקעו יתדותם במקום נאמן וישימו בסלע קנם

ואיתן מושבם מאד, הם נגרו את הכתובים לגזרים, וכל עצביהם ינגשו ויעבירום בין הבתרים. והמה בכתובים כמשמרות נטועים, נוטעו גם שרשו וישתרגו יחד והיו לבשר אחד, עד כי כל הרוחות שבעולם לא יזיזום ממקומם, ועל כן נקוה לאור־ואין!

אנכי לא אמר כי אך ורק בשל גזירת הכתוב באה אלינו כל הצרה הזאת — חלילה לי מדבר בשפת יתר, גם אני, כאחד מבעלי הדמיון ואנשי דר ההפלגה הזה המפליגים לכל דבר, כי מורעת היא שאין כל מקרה בטבע, ואין סבה בודדת בתבל מבלתי היות לה סבה ראשונה הקודמת להויתה עד סוף כל הסבות, כי על כן אין כל ספק בדבר כי רק מהשתלשלות מקרים רבים ומהזדווגות סבות מסבות שונות נולדו ילדי נכרים ההם ההמון, אשר גדלו ורבו על ברכי אומני־אליל בזמניהם, ואשר שתו קן למו ב„כתובים"; — אמנם זה ברור לי כשמלה, כי גזירת הכתוב עזרה לרעה, למען יאריכו ימיהם, כימי הכתובים על הארץ, והיא שעמדה להם לתת לאלילי דמיונותיהם, אחרית ותקומה כהיום הזה, יען כי הכתובים הללו קדש הם וכל הנוגע בם יקדש „וחבת הקדש מכשרתו" וכל אשר בהוכם ממלח טהור קדש, על כן יאמרו המושלים: „כל הכתוב בעט סופר, לא ימחה בכל כפר".

ב.

את זה לעמת זה עשה אלהים, את הטוב ואת הרע נתן לפנינו, מקום הטוב שמה הרע ובמקום הצדק שם הרשע, בדרך אחד יצאן אלינו ובשבעה דרכים נבוא אליהם, גם מקדם לגן עדן השכין אלהים־את להט החרב המתהפכת — הקטרת החביבה מכל הקרבנות, (וקטרת תציל ממות, במדבר י"ז) סם המות נתן לתוכה שבו נשרפו נדב ואביהוא גם ר"ן איש מקריבי הקטרת (במדבר רבה פי"ח); „הסייף והספר נתנו מכורכין מן השמים". (ויקרא פל"ה). וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה (יומא עב); הפך בה והפך בה דכולא בה, בה ימצא המאמין את אמונתו, והכופר־כפירתו, החוקר־חקירתו והמקובל קבלתו, הדרשן דרשתו והבדחן ברחנותו ובעל הזיה הזיתו וכו' וכו' וכו' איש על ידו ירעה איש על מחנהו ואיש על דגלו, איש את מחשבות לבו ואיש כל אות נפשו בה יראה, ואיש איש אל אשר יהיה רוחו ללכת שמה ימשוך את הכתובים, והם נתבעים והולכים, כצאן לטבח יובל; כי הנה כחמר ביד היוצר כן הכתובים ביד הפרשנים, ברצותם — מפרשים וברצותם מפרסים, ברצותם — גורעים, וברצותם — מוסיפים, ועי"פ הדרשנים והעבריינים שקמו עליהם בכל דר ודר, דר דר ודרשניו, דר דר ועברייניו — פשטו הכתובים את פשטותם, וסרה מעליהם רוח קדשם ופניהם נשתנו ככרום. וילבשו צורה חדשה ופנים של אימה! לא שערום אבותינו ואבות אבותינו מעולם, עד אשר עד כה ברכנו ה' והורתנו תופיע לעינינו בכמה וכמה פנים, יש אשר לה דמות ארבעה פנים, כמראה אשר ראה הנביא על נהר כבר, ויש חמישים — חסר אחד, ויש שבעים — כאחד, עד כי מרב הפנים מאד, פניה לא היו לה עוד. *)

אמנם לא לחזור על הראשונות באתי בזה, כי לא באלה חפצתי, ולא זה המקום להוציא במספר צבא הדעות הכוזבות והשטות המשובשות, אשר צמחו ויכו שרשם בכתבי קדשם ואת אשר נגזר עלינו, על פיהן, בשכבר מדובר בם מעט מהרבה בספרי גדולי המחברים אשר היו לפנינו, וזעיר שם זעיר שם; גם לא על מדרשי האגדה שהשאירו לנו חז"ל באוצר ספרותנו העתיקה, אני בא בטענה חלילה, כי מי זה יבוא אחרי חכמי אומתנו, אבות העולם, את אשר כבר עשו? ואנחנו רק על הדרשנים האחרונים אנו מצטערים, אשר לא אבו או, טוב אמר לא יכלו הלך בדרכי הראשונים אשר הגו מן המסלה ויטו מני אורח, וירחיקו מעל גבולם כשם שרחקו הראשונים בדרשותיהם מפשוטו של מקרא הן הם שתעו והתעו את הרבים בתהו לא דרך, במחשכים, במצולות — עליהם סמכה חמתנו... ויהי מקרה הדרוש כמקרה כל הדברים המתחדשים תחת השמש, כי

---

*) החוקר קאנט אמר: „קאור הבנת מחזות הטבע היה למקור נאמן לכל אמונת שוא וטפל". ואכן נענה אחריו: קאור הבנת פשוטו של מקרא היה למקור נאמן לכל דרוש זר ופלפול של הבל ותולדותיהם — כאמור לעיל.

*

בשחברם היוצר מתחלה — את הכל עשה יפה בעתו, ויהיו טובים ומועילים לשעתם — ולאחר זמן הנם מתהפכים בתחבולות בני אדם, שאינם מהוגנים, לרוע ולרועץ, יען אשר לא יבינו אל פעולת יוצרם, ולא ירדו לסוף דעתו, ולא ידעו מטרתו וכונתו.

והנה ה„ראשונים שלבם כפתחו של אולם" הם, עפ"י רב, ידעו פירושי הכתובים על אמתתם, כפשוטם וכמשמעם, והתכוונו לנטות מהם לפעמים לאיזה תכלית ידוע ונרצה להם לשעתם, גם עשו מעשיהם ברוח נכונה ולא הפריזו על המדה, ואם קרה לאחד מהם מקרהו כי בעבור חושו בו הלך בדרך הדרוש מרחוק גערו בו חבריו *). אבל הבאים אחריהם אשר „לבם כנקב מחט" פרצו גדרם והסיגו גבולם, גם הוסיפו סרה ויעמיקו לעקם ולעוות את הכתובים ולהוציאם מידי פשוטם לגמרי, וימירו את כבוד הפשט בתבנית דרוש של הבל, והיה אם קול דמי הפשט צועקים אליהם מן ה„כתוב" „אל נא תדרשני"! „אל נא תעוותני"! הם אומרים להמקרא „שתוק, עד שאדרוש"! (ספרא תזריע פי"ג) או „שבקו לקרא דאיהו דחיק ומוקמי אנפשיה (פסחים נט) ויהיו להם דברי הכתובים רק ליתד להלות בה את עצבי הבליהם, ורוח אלהים המרחפת ע"פ הכתובים עברה מעליהם — ערפל חתולתם וימש חשך!...

ג.

והנה הדרוש הזה בעצם דמות תבניתו הוא דומה לאילן שענפיו מרובים ושרשיו מועטים, והמה באו, דרשנים מדומים, ויתלו עליו מכלי הבדחנות עד כלי הליצנות הרחוקים מסגנון הדרשות הקדמוניות כרחוק הדרשות הקדמוניות מפשוטו של מקרא, עד כי היו דרשנות ובדחנות לשמות נרדפים בפי המבינים בעם וכן המה בעליהן בעיניהם, ולדאבון נפשנו הדרוש ממין הזר הזה הלך והשתרש באומתנו, עפ"י גירסא דינקותא, ולרגלי ההרגל בו, מן הילדות ועד זקנה ושיבה, עד כי בכל עמלנו אין אנו יכלים להבחין בין פשט — לדרש, ואצ"ל בין הדרשות הראשונות להאחרונות, שהן עלולות יותר להתחלף, מפני שהן בני מינן, וגם בדברים פשוטים ומבוארים מאליהם, עינינו תחזינה זרות ותהפוכות, וכמוכי סנורים האלה, אשר לא ידעו להבחין במראות הצבעים, בין תכלת לכרתי, כן אנחנו נאחזים במחשבה תחלה בסבך הדרוש, אשר לא נוכל להציל נפשנו עוד, ולא נאמין בעצמנו, בשעה שאנחנו רוצים לצמצם מחשבתנו לירד אל עומק פשוטו של מקרא, אם לא באותה שעה, מבלי משים, הננו דורשים דרשות של דפי — ואת כל הישרה נעקשה, כי ההרגל נעשה לנו לטבע שני, והדלת הנגעלת לא במהרה תפתח: וצאו נא וראו עד היכן הדבר מגיע עד כי גם את המאמר היקר הנודע (שבת סג) „אין מקרא יוצא מידי פשוטו" אשר רב כהנא שמח עליו שמחה גדולה (כאשר המליץ עליו ר"ע האדומי לאמר: „כשמוע ר"כ את הלמוד המועיל הזה כמעט מרב שמחתו היה כצבי, דאמור רבנן פ' הניזקין שאין עורו מחזיק בשרו ותנא יתיה מרביה ארבעין זמנין" ע"כ) גם את המאמר הזה פירש אחד הדרשנים הידועים בספרו לאמר: „אין מקרא יוצא מידי התפשטותו ממובן מלותיו ומשמעותיו" ע"כ — ואין צריך פירוש לפירושו!.

ד.

דבר המובן מאליו. כי אין אנו מדברים במבארים בוערים, ופרשנים עבריינים, שלא קראו ולא שנו, שלא למדו ולא שכחו, והיו בין לילה, מלוש בצק עד חומצתו, „למבארים ולפרשנים, אשר ימליטו לנו יום יום פירושים מעופשים, ודרשות זרות, כבצים מוזרות אשר רק „הנפש היפה" נהנה מהם *), כי אם באנו לדבר, אין אנו מספיקין ואין־מפסיקין,

---

*) הנה מקום אתי בהב"א שנה שביעית התרמ"ה במאמר „פשוטו של מקרא" המיוחד בעצם לענין זה, שם הבאתי דוגמאות רבות ממין הזה מן התלמודים והמדרשות יעוי"ש. ואין את נפשי לחזור על הראשונות לבל אהי בעיני הקורא כמרדף אמרים לי שמה. הכותב.

*) כבר העירותי במאמר אחד במכ"ע „היום", גם אשוב אעירה כהיום, כי המבטא „נפש יפה" שמרבים סופרי זמננו — בעלי „השפה היפה" — להשתמש בו במובן „אסטעטיש"

ובשופטני לא עסקינן: אבל על התורנים שבאומתנו רבי חובלינו המחזיקים תרן ספרותנו אנו מתמיהים, ויותר מהמה על המבארים המבקרים, אשר מכותלי „מאמריהם" נכר כי ספרנים ובלשנים המה, עליהם (יהי כבודם לעולם!) „תמה תמה"! נקרא, כי בשעה „שהם יוצאים מגדרם לדבר מקרא שוב אין שלום", ומכשול עונם נגד פנינו היה!...

הדבר הזה יפלא בעיניכם, מורי ורבותי, אך אין אמת כאמתו. ואם לא תאמינו לי שאלו לכם אות ומופת מעמדי ואתנה, הלא הבינו. גם בלעדי אגיד, כי לא אצא ללקט אורות מעל ספרי התורנים ולצבור אותן חמרים חמרים לעיניכם בזה, אחת היא, כי אין רצוני לתפש את המרבה ולהשפיע על קוראי הכנה"ג רב טובה, שאינם יכלים לקבל. וזאת שנית — אנא לא קאמינא...

אנכי רק על המבקרים הבלשנים דברי הנה מופתכם: זה עתה יצא לאור בקראקא הספר השנתי „אוצר הספרות" ח"ג, באו נא ונעמדה על הפרק „דברי תורה וחכמה", ונחזה בו: „דברים אחדים מאת בעריש גאלדענבערג", מכותלי „הדברים" נכר, כי המחבר הזה הוא אחד החקרנים הבלשנים, כן מהערתו ע"ד העיר „ספרד" שהיא „ארוד" וכו' וכן מהציונים המצויינים ברה"י ומ„הציטאטים" בלשון לע"ז וכדומה, את הכל עשה יפה בעטו עט סופר מהיר, לכל מראה עיני הקורא התמים; והנה כמעט יצא מגדרו והלאה ויהי למבאר מקראי קדש, פה עמוד קורא מבין! פה „הלכה חמורך ר' בעריש"! והנה לפנינו עומד דרשן עני במקלו ותרמילו נוקף אגודלו כמצליף והדרשה תדרש. הסכת ושמע ישראל!

כבר נודע לבעלי מקרא כי אך לשוא עמלו כל המפרשים לפתוח את הכתוב הסתום והחתום (בראשית ו ג) „ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר" וגו'. והנה זה בא ר' בעריש וידרשהו כמין חמר וז"ל בקירוב „ענינו ... „רוחי הוא רוח הצניעות וקדושת הזווג וכו' ושיעורו „לא (ידון) יהיה רוחי אדון ומתגבר באדם (לעולם) בנערותו שחום הטבעי גובר בו, [עולם מל' עול ימים], „כי (בשגם) בנערותם [מל' שיג, שגשג שגיא שענינם צמח וצמיחה וגידול] הוא בשר ולא רוח, ונדע מזה (הוא דורש) טעם אמרם ז"ל בשגם זה משה, כי משה הצטיין בילדות לא כהתה עינו ולא נס ליחו, ועוד לטעם היותו מלך, ומלך הצטיין בתואר „ילד", וזה לטעם היותו בן וילד של הקב"ה וממלא מקומו פה בארץ... (?!) ה' אמר אלי בני אתה וגו' וכן היה המנהג בקיסרי רומי שהחזיקו ממלא מקומם אחריהם בחזקת בנם, (אדאפטירטען יעדען נאכפאלגער), וזה טעם סמיכת ידם עליו, להיות הבנים מכונים בל' בפועל ידים, מעשה ידים, פרי ידים, על בני ועל פועל ידי תצוני, מעשה ידי להתפאר, ומעשה ידינו כוננה עלינו וכו' וגם מלת „נביא" מן ניב תבונה, ר"ל בן ממלא מקומו ושלוחו של אלהים, ולכן ותהי עלי יד ה' כלומר שהסמיכהו לבנו ושלוחו, לזה מלכי ישפר עלך כלומר עצתי, כי הרעיונים בני הלב ויוצאי מעיו (!), ונראה כי מי שהצטיין בתואר ילד זכה למלכות, במשה ותראהו את הילד, ויהי בישורן מלך, ביוסף הילד איננו זכה למלכות וכו' וכן יקרא מלך המשיח צמח, שהוא כמו ילד; ועוד, ועוד, ועוד... עיי"ש ותמצא ענג לנפשך כי עוד כפלים לתושיה. הגידו נא ודברו! האין אלו „דברי תורה וחכמה" גם יחד?

ואולם חכו נא לי כמעט רגע זכרוני יפעמני כאילו כבר שמעה אזני כדברים האלה, חלילה לי לחשוד את המחבר הנכבד הזה, כי טבל עטו במים שאובים ומאשר לאחרים עשה את כל הכבוד הזה, זאת לא זאת... עתה נזכרתי כי „בשגם" — ר"ל בעודנו נער" (לפי פירושו של ר' בערוש) שמעתי בסגנון זה את „הקדוש" הידוע מפי בדחן אחד

אינו עולה יפה בענין זה לפי מושגם, כ"א נשפך שוא. למי שנפשו גסה עליו אסר לא תקוץ גם במאכל כזה ונראה שכן מצינו ברייתא מפורשת בחולין (דף ס"ד ע"ב) ביצים מוזרות „נפש יפה" תאכלם (פירש"י ז"ל: נפש יפה שאינו איסטניס ואין דעתו קצה בהם. ואע"פ שישבה עליהם תרנגלת ימים רבים עכ"ל). וכן „כהן ש„דעתו יפה" שורפה (גומעה) היה" (ע"ז כ"ט ע"ב). וגם מצאנו „ידים יפות" בני חבורה שהיו ידיו של אחד מהן „יפות" ראשון לומר לו טול חלקך וצא (פסחים פ"ט) ופירש"י ז"ל והערוך ערך „יף" כלומר אוכל הרבה, ובכן מי שאין „ידיו יפות" ו„דעתו יפה" יבחר במטבע „נקיי הדעת" או „נפש יקרה" לענינו במובן איסטניס.

ואפל על פני ואצחק — אכן אז צחקתי צחוק ילד תמים, מטוב לב, ועתה צחקתי מכאב לב, ומשבר רוח, על כבוד תורתנו, אשר חולל בידי מנאציה, דרשניה! — והתורה חגרת שק ואמרת: „עשוני דרשניך כזמר של ברחנים בבתי משתאות" !...

ה.

סלח נא אלופי הקורא כי הלאיתיך עד כה, ואני לא אעזבך, עד אם הצגתי לעיניך עוד פירוש מתוק אחד, במקרא, למען תראה ונוכחת עד היכן הדברים מגיעים (בראשית ד ז) הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ וגו', אחד חכם, מן המתקנים „תקונים" במקרא, שכל את ידיו וכתב והדפיס, כי כן צ"ל, „ואם לא היטיב לפח חטא תרוץ ואליך מוקשתו, ואתה תכשל בו" ומסיים בזה"ל „והכתוב מבואר יפה"! וכדברים האלה לא דבר אחד הדרשנים, כ"א חכם שבדור, בלשן חוקר ומבקר ותורני גדול, אשר כבודו חביב עלי מאד ויהי שמו לעולם (כדרשת חז"ל) ולא בסכ"ע, בעלים בלים, כתב פירושו זה, ורק בספר יקר וחרוץ, המלא תורה, חכמה ובקרת נמרצה ומשפט צדק על כל הכתוב בספרות ישראל . . .

ראיתי פירושו ונזכרתי מעשה בדרשן אחד, שכתב ספר על התורה ובא לפני חכם שבישראל פתח בבראשית, והנה עה"כ הראשון שבתורה הקשה ז' קושיות: א) למה כתב בראשית, ולא בתחלה? ב) ברא, ולא יצר? ג) אלהים, ולא שדי? ד) „את", יתירה, ה) שמים, ולא רקיע? ו) „ואת" יתיר. ז) הארץ, ולא אדמה? מה עשה החכם נטל את העט, ויכתב על הגליון בדיו ככל הדברים האלה לאמר, „בתחלה יצר שדי רקיע אדמה", כתב ונתן לפני הדרשן לאמר: „ריקה, צא ולמד האם לא יתכנו דברי משרע"ה מדברך אתה"? ! הנה נא הואלתי לדבר אל אדוני הקוראים ולא תזוז ידי מתוך ידם עד אשר אביא להם דוגמא מעולם העבר: הנה מהר"ן ז"ל ממארשיליא בס' „מעשה נסים", נעתק בהחלוץ ח"ז, החוקר החפשי ההוא, אשר שלל והכחיש כל הנסים וכל האותות והמופתים שבתנ"ך, עד לאחד ועל ספורים רבים שבכה"ק אמר. כי דברי חלומות הם וכו' וכו', האדם הגדול ההוא (כבודו במקומו מונח) מכיון שבא לכלל מפרש נהפך לאיש אחר וידרש דרוש וז"ל: „עלית אליהו בסערה השמימה, כ"ז נראה לאלישע במראה הנבואה, וזה שראו כלם ר"ל כל בני הנביאים כי זה היום יום הלקחו, אפשר שלא ידע אדם פרידתו ע"ד ואיננו כי לקח אותו אלהים, וכן אמר, ולא ידע איש את קבורתו. לכן לא תתפלא מענין רכב אש וסוסי אש, אם היה כ"ז במראה הנבואה. ואמנם (שמע ישראל!) שאלת אלישע, ויהי פי שנים ברוחך אלי, רצה בו, פי שנים מכ"א מתלמידיו, הם יורשי חכמתו, ובאה אליו התשובה, אם תראה אותי לוקח מאתך, ר"ל אם בכל יום ויום תהיה זריז בלימוד, ולא תתרשל בו, ותחשוב כאילו הרב המלמד לוקח מאתך כל היום, ולא תבטח ביום מחר, שיעמוד הרב אצלך, זה יועילך, שתשיג פי שנים מכל א' מהחברים, ואמר אליהו עליו וישלך את אדרתו אליו, אדרתו היא השגתו, שהיא הוד ואדרת לאדם, ובזה היה אליהו מכה את המים ויחצו, ר"ל עומק הדרושים הם מים עמוקים", עכ"ל מהר"ן. הנה הבאתי כל זה להיות לאות ולמופת על דברי הראשונים, למען דעת עד כמה השתרש הדרוש בלבות בני עמנו עד כי גם חכמינו חוקרינו ומבקרינו לא יוכלו להטהר ממנו ומי יודע עד מתי לא יטהרו עוד ?

ו.

עתה אראכם דוגמתו בעולם הזה, בעולם ההבקר וההפקר והשתוממתם ממראה עיניכם: החכם הזקן ר"י מאנדעלשטאם מחבר „ספר השמות" החדש, (על אודותיו אדבר אולי ביחוד) הוא, אשר לקט ואסף אל ספרו מן כל הבא בידו — כל אשר יעלה המזלג, לא היה דבר, שיש בו כדי הריסה וסתירה, כדי עקירה וכפירה, לכל המופתים שבתנ"ך אשר לא הכנים בין שורותיו, גם מחכמי ישראל גם מחכמי אוה"ע, לקט לאחד אחד, וכל מה שעשו חכמים „סוליים" לרגלם עשה הוא „עטרות" לספרו, ראה זה פלא הוא! כי גם האיש הזה עם כל אפקרותא דיליה, בצאתו לכלל מבאר, רוח הדרוש מדברת מתוך גרונו, ומבינות להשערותיו החפשיות, הנוקבות ויורדות עד התהם, יתמלטו נצוצי

הדרש בצלמו ובדמותו, ראה זה למשל: (שמות ב כד.) ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו: ותקח צפורה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו וגו' וירף ממנו וגו'. ז"ל: בהיותו בדרך במלון בקש האחד (הם כי לא להזכיר בשם ה'!) מהמבקשים את נפשו להמיתו ולא יספר הכתוב מי הוא זה (למה יגרע שם אבינו שבשמים!) וכו', ותקח צפורה את הצר (האיזמל) אשר כרתה בו ערלת בנה, כי חרב אין בידם זולתו ותגע בו לרגלי המרצח (כלומר למבושיו?) עד כי חרד ממנה וירף ממשה וכו', עכ"ל הזהב. ומה תאמר נפשכם רבותי ליקרת הדרוש הזה? והדורש את הדרשה היפה הזאת איננו אחד הדרשנים העניים, כ"א זקן שקנה חכמה ונודע בשער ספרו לפשטן בתכלית הפשטות, והדרשה הזאת לא נאמרה בבדיחותא „לבסומי בפוריא — עד דלא ידע" וכו', „דבר הלמד מזה, שמקום יש בראש כדי להניח שני הפכים כפירה והזיה כאחד. ועתה האין די בכל אלה, להיותם למופת לדברי, גם להבלתי מאמינים לכל דבר, עד כי יתנו לפניהם אותות ומופתים בשמים ובארץ?

אכן בטרם אבוא עד הראש — אשר אליו מגמת פני בזה, ואשר כל מה שטרחתי והטרחתי לא טרחתי אלא בשבילו — נחזור לענין ראשון... הן דבר נודע ומפורסם הוא כי „התכלית מצדקת את המעשה". ולפי זה אפוא, יש לנו להעריך כל מעשה לפי תכליתה ואם באספקלריא כזו נשקיפה על ספרי הדרוש בכלל, (להוציא מן הכלל מדרשי רז"ל שהם למעלה מבקרתי כאמור) את אשר נטעו הדרשנים בכרם ספרותנו מדר דר, עד הדר האחרון הזה, (ולא עד בכלל) ונבינה לאחריתם, ונבואה עד תכליתם (מבלי הבט אל תכניתם) ומצאנו וראינו, כי מטרה אחת, מטרה נעלה, מטרה קדושה, היתה נגד פניהם, וזאת היא: למען השריש בלבות בני דורם, בני אמונתם, יראת ה' טהרה. ולבחר בתורה ובנביאי עמם, לאהבה את ה', ולשמור מצותיו ולדבקה במעשים טובים, ובכל המדות הטובות, שהיו בני עמנו מצוינים בהם עד הדר האחרון הזה, („דר הדעה!") ואשר עכ"ז עלינו להודות להם חסדם, להם להראשונים; ובפרט בעת השערוריה בפרוע פרעות בישראל בקום עליהם „המשכילים הראשונים" (אשר כן יכנם הקראי נסי בן נח, דדו"ד), „וענן" פרש מטות כנפיו מלא רוחב היהדות, כי אמר „ענן" בלבו להעיב ולהקדיר שמי התושבע"פ ולמשאות אותה משרשיה, והנה לרגלי השערוריה ההיא קמו ויתעוררו, בהכרח, אנשי רוח מקנאי קנאת התושבע"פ, להיות למגן בעדה, מפני חרב המשחית. הם הגבורים אשר מעולם אנשי השם, בעלי תורה וחכמה, בעלי לשון ומליצה, בעלי דמיון, פיטנים, דרשנים ובעלי המוסר והמדות—הם, אשר יצאו להלחם באויביהם, בעלי המקרא וכל צבאם, ולתכלית זו דרשו לפני המון העם במופלא מהם, ויבאו בסוד אלוה, ויעלו שמים וירדו תהומות ויתלו תילי תילים של דרשות על כל קוץ וקוץ שבתורה — ויהיו כל אלה... וכבר אמר החכם (בשבט יהודה) „הדתות אינן מתקימות כ"א עם הדמיון ומאת ההשגחה היתה זאת, כי גם יד ההמון היתה עמם בזה, (כאשר יחייב טבע הענין, כי לולא ההמון שהיה עמם בצרה כי אז לא עשו ידיהם תושיה) כי הם בלעו בכל אות נפשם את כל הדרשות, אשר תלו אז הדורשים בכתובים למעניהם ולתכליתם, ויהיו בפיהם כדבש למתוק;

ולולא הם —, שהיו לנו אז בקום עלינו אדם, מי יודע אם לעת כזאת היתה פליטה לתושבע"פ, בדורנו זה, לתושבע"פ, אשר היא מלח דתנו ובלעדה היתה — כתפל מבלי מלח, כנודע למבינים בעם; כי כן אפוא — כונת הראשונים ככונת אחרוני — הראשונים היתה אך לטובת האומה וקיומה, וגם מעשיהם היו רצוים להמון בשעתם כאמור, אפס כי אחרוני האחרונים, שקמו מזמן הרבנים ואילך, הם הדרשנים אשר מקרא לא קראו, ומשנה לא שנו, ויסודי חכמת הלשון והדבור לא בנו, ורק כל בקיאותם ורב חכמתם, למדו מעל ספרי־הדרוש האחרונים, ויבחרו להם עפ"י טעמם מן המקולקלים שבהם, כמובן, כל הקרוב קרוב אל הפשט אותו החרימו, וכל היותר זר ומתמיה אותו הקריבו ויקדישו, ויעשו כמתכונתם אלה הם שקלקלו וחבלו מעשי ידיהם של הראשונים, כי לא הבינו אל פעולתם ולא באו עד תכונתם, לא ידעו ולא יבינו, ולא די להם, כי לא שנו את פני הדרש לטובה, לפי שעתם, אלא שגם עשו בו שנויים לרעה, ויתנו בו מעם לפגם, ויעשוהו קרדום לחפר בו אכל לנפשם, וסבבו בשוק המגידים הם המגידים אשר בארץ, תועבת נפש החסידים, והמשכילים גם יחד.

*

ז.

אמנם דר הולך ודר בא וההשכלה לא במקומה עומדת, ולפי התפשטות ההשכלה בדור האחרון, רוח אחרת היתה בעם, לזאת יקרא „רוח הזמן", והרוח הזאת החלה לפעם במחנה ישראל, ורבים מאנשי „הרוח" נכנסו לפרדס ויקצצו בנטיעות, גם לקחו מפרי עץ הדעת, גם יוכלו וגם נפקחו עיניהם, ורוח הזמן צררה אותם בכנפיה, ותנטלם ותנשאם אל על ויגיעו עד מרום קץ ההשכלה הזמנית, ויבאו עד הראש וגו' (כדרשת חז"ל), ויעברו מהלאה לגבול — וירדו פלאים... עד המקום שאין משכילים גמורים יכולים לעמוד בו עוד. ואנשי „הרוח" הם „המשכילים החדשים", לא ידעו להבדיל בין קדש לחול, בין עיקר לטפל ויקומו ויתפרצו אל היכל הדת באבוקות ולפידים, ויחלו לבקש מומים בדת ולהטיל דפי ביסודות התורה ועקרי האמונה, והחכמים האלה לא נזהרו בדבריהם, ויתנו את לבם להפיץ מעינותיהם החוצה, ולדרש מילי דלא מעלי באזני ההמון ולגלות להם רזי תורתם, דעות חפשיות המביאים את האיש ההמוני לידי כפירה ויאוש שלא מדעת, ויבאו התלמידים הבאים אחריהם, וישתו את המים המרים המאררים — והתגעשו והתהוללו...

ולוא דרשו הדורשים, דרשות של דפי כאלה, בדברים שבע"פ, באזני העם, הנכנסים בזו ויוצאים בזו, כי עתה החרשנו מהם, כי אין אחריות טעות כופר עלינו, ואין אדם נתפש על דעותיו בזה"ז. אבל זו רעה חולה היא, כי גם הם יתלו דרשותיהם בכתובים, ואם „המשכילים הראשונים" (הקראים) תרגמו את הכתובים כצורתם, ולא בהם לרעה, „המשכילים האחרונים" (המכחישים בתושבע"פ כראשונים). מזייפים את הכתוב (כהשומרונים) מתקנין, גורעין, ומוסיפין ודורשין ככל העולה על רוחם, ויעשו בו כאדם העושה בתוך שלו, והם כופין אותו עד שירצה ללכת בדרך, שהם רוצים להוליך אותו וסוף סוף, כאשר נבינה בדברים וראינו, כי אין אלו אלא דברי דרשנות, והשערות זרות תלויות בשערה, כאשר ראיתם וכן תראו...

ח.

אין כל חדש תחת השמש, אמרה קהלת, והנה ככל המעשים הנעשים תחת השמש הזאת, שאינם כ"א בני „תמורה". כנודע וחדשות בעצם איננו רואים זולתי פנים חדשות, עד כי רבים אומרים, שגם האינקוויזיציה הארורה לא חדלה בקרב הארץ, ועדיין לא פסקה מלב רבים מבני הדר האחרון הזה. כ"א פשטה צורתה, אשר קומטה מרב ימים ולבשה צורה חדשה, „לרוח הזמן", ע"פ חקות הסדה והלכותיה... כן גם בדבר הזה, שאנו דנים בו, לא נראה בלתי אם דברים עתיקים, עדויים במעטות חדשות, „והמבקרים החפשים" גם הם, מהיותם אמונים על ברכי הדרש, מערש ילדותם בבית רבם ועד בואם בשנים, (והם המשכילים שרידי הדר הישן במחנה ישראל) למרות רצונם, והתאמרם לפשטנים, הנה הנם נאה דורשים ככל הדרשנים. אמנם כן, דרשנים הם רק בשנוי צורה ושנוי תכלית. והמבינים בעם היודעים להבחין בין תכלת לקלא אילן ובין „פשט" ל„דרש", הם ישפטו במישרים כי „הללו דרשנים והללו דרשנים"! (ומה הועילו חכמים בתקנתם?) ואין בין אלו לאלו, אלא שהדרשנים המרומים, אם כי אין מעשיהם רצויים, הלא כונתם רצויה כאמור, והפשטנים המדומים יבאו ביד רמה (בהרגומו) אל היכל הדת והאמונה, בקרדומות יבאו כחוטבי עצים, ובכשיל וכלפות יהלמון, וברגליהם ירמסו כל קדשי בני ישראל. וכעמון ומואב במקדש ה' לפנים, וכפורעי הפרעות במקדש מעט בימינו, יפרשו ספר התורה לעיני השמש וישליכו עליה שקוצים וינבלוה... אוי אוי לנו שכך עלתה בימינו!

אליהם יאמר כדרך שאמר „בערנע" באחד ממכתביו בסגנונו ולא מטעמיה הם רוצים לרפא את ההמון החולה במחלת הדמיון, בהניחם כפר הכפירה וקרח החפשה לבשרו מסביב, ותחת להעלות לו ארוכה עוד יוסיפו סרה, כי נקפא דמו בעורקיו וימת לבו בקרבו כי באין אמונה יפרע עם ורבה המכשלה מאד!... או היש ביד מהרסינו ומחריבינו אשר ממנו יצאו לתת להעם דת חדשה תמורת הדת הישנה. אשר הם אומרים לשלול מהם ולהשאות אותה משרשיה ?!...

ט.

שמעו נא רבותי מחברים ומבקרים, פשטנים ומתקנים! הנה כל הדברים והאמת האלה, אשר דברתי באזניכם היום, לא רק חזון לבי המה, כי תמכתי יסודותי בדברי גדולי אומתנו וחכמיה ע"ה ובדברי חכמי אוה"ע, הואילו נא וניתי ספר „מורה הנבוכים" להרמב"ם ז"ל ונפתח ונקרא בפתיחתו שם וז"ל „השם יתברך יודע שאני לא סרתי היותי מתירא הרבה מאד לחבר הדברים, אשר ארצה לחברם בזה המאמר מפני שהם נסתרים לא חבר כלל בהם ספר זולתו באומתנו בזמן הגלות הזה, ואיך אתחיל אני עתה ואחבר בהם". וכו' וכו' עיי"ש. עכ"ל. עוד שם והסבה השביעית צורך הדברים בענינים עמוקים מאד יצטרך להעלים קצת עניניהם ולגלות קצתם וכו' וצריך שלא ירגישו ההמון בשום פנים במקום הסתירה ביניהם, ושיעשה המחבר תחבולה להעלים אותו בכל צד עכ"ל. ובענין שלמעלה מזה הוא אומר בזה"ל: „וכבר יעדנו בפי' המשנה שאנחנו נבאר ענינים זרים בספר הנבואה וספר ההשואה, והוא ספר יעדנו שנבאר בו ספיקות הדרשות כלם אשר הנראה מהם מרוחק מאד מן האמת יוצא מדרך המושכל, והם כלם משלים. וכאשר החילותי זה שנים רבים בספרים ההם וחברתי מהם מעט לא ישר בעינינו מה שנכנסנו בבאורו על הדרך ההוא. מפני שראינו, שאם נעמוד על ההמשל וההעלם למה שצריך העלמתו לא נהיה יוצאים מן הדרך הראשון ונהיה מחליפים איש באיש ממין אחד; ואם נבאר מה שצריך לבארו, יהיה זה השתדלותנו בלתי נאות בהמון העם עכ"ל *) ומה נמרצו אמרי הר"מ נרבוני בהקדמה לס' מו"נ וז"ל „ראוי לכל אדם, שישא פנים לתורתו הראשונה שהיא משותפת לכל ר"ל תורת ה' תמימה לבלתי יגלה סתריה ולבלתי יחלוק על כונתה אשר שמה האמתות המיוחדות בהשגתו נעלמות מן ההמון אמר סוד ה' ליראיו ר"ל הסודות, אשר הם על אמתות השם ראוי שיוחדו ליראיו וכבר ביאר האלהי ע"ה, כי ראוי ללכת בעקבות תורתנו האלהית, להסתיר מה שהסתירה כי אי אפשר לחלוק עליה כמו שאמר אחד מן האלהיים מי שמגלה סוד אלוה ימיתהו... והטבע האלהי ר"ל טבע הנמצאות הקושר קצתו בקצתו המאחדו והמנהיגו יחייב זה כי הוא רצה בסדור הנמצאות ובגלוי הסתרים יתבלבל הסדור ויאבד המסודר והנה יתחייב מהמסדר הכרתתם" עכ"ל. גם מהר"ן בהקדמתו לספרו „מעשה נסים": הנהו עומד ומזהיר לבל יקרב אל ספרו איש עד אם שקטו גלי הנוער ולהסתיר הדברים מפני אדם המוני, כי בהגלותם לפני מי שהוא מהמון העם יזיקוהו לפי שבאור סודות התורה סם המות הוא ל"ו עכ"ל. וכה ידבר האיש

---

*) עוד שם: וכבר ידעת אמרם ז"ל „ולא במעשה בראשית בשנים". ואילו בא שום אדם לכתוב הענינים ההם כלם בספר, והיה כאילו דרשם לאלפים מבני אדם עכ"ל.

*) וז"ל הריב"ל ז"ל בס' שרשי לבנון עמוד 153: ורבינו האי כתב על המנהג שלא לשתות המים בשעת התקופה וכו' שהוא ניחוש, והוא שיחות הזקנות (עי' אבודרהם ובד"מ בטור יו"ד סי' ק"א). וכן נמצאו אצלנו עד היום קצת הנהגות שהמה ניחושים ואף שקצת גאונים אסרום. — ולהרחיק את העם מענינים כאלה או מנוספות בדת צריך שמירה מעולה, ולדבר מזה ברמז ובחכמה ובדעה ושכל, ולא לשפך את מרירתו בפעם אחת, אבל ע"ד „מעט מעט אגרשנו". וכן נהגו באמת כל חכמי ישראל השלימים מאז בדברם על ענינים כאלה, אך מהמחברים החדשים ראינו ושמענו שנוהגים בזה מנהג של שטות, ומדמים להראות בזה חכמתם הגדולה לכתוב ספרים מלאים דברים כאלה שהתינוקות מהמשכילים יודעים וישיחו בהו. המחברים האלה מזיקים יותר מאשר יועילו להמון ודלת העם שאינם יודעים להבחין בין עיקר ובין טפל ודבר הנוסף בדת, ולא יבקרו בין טוב לרע, ועל ידי זה מסירים מעליהם גם גוף המצות ההכרחיות. והמחברים הללו שחושבים לנקות את הדת על זה האופן דומים לדוב שלמדהו אדוניו לגרש מעל פניו זבובים ויתושים לעת שינתו, ובראותו פעם אחת זבובים ויתושים ע"פ אדונו בעת שישן ביער, ויקח הדוב אבן גדולה בכפו וישלך על פני אדוניו — ויישן שנת עולם. ויהיה „עולם כמנהגו נוהג. יש חכמים ויש טפשים, יש צדיקים ויש רשעים. אי אפשר לעשות כל העולם כלם חכמים כלם צדיקים. וכבר נהג סוקראטוס שלא ללחום נגד מנהג של שטות, שלא היה מזיק כ"כ, גם היה מחקה כל אלה בעצמו" עכ"ל.

*

אשר בס׳ מ״נ הוא כופר בכל... ! החוקר האנגלי בוקלע בס׳ תורת ענגלאנד אומר על המחפאים דברים אשר לא כן על יסודות התורה ועקרי אמונה בזה״ל; מבטים כאלה נובעים מחסרון הדעת אל נכון יסודי האמונה ושרש כל מצוה על מה אדניה הטבעו ויחס המדעים אל האמונה בכלל, ומדענו כעת עוד דלה ורכה וכל אשר נעשה עד כה לתועלת המדעים הוא כגרגיר של חול בהצטרף אל אשר עוד נשאר לעשות, אנחנו יודעים רק פעולות אלה אשר יקראום חקי התולדה ולא עצמותם וכו׳ עכ״ל בקירוב. הפילוסוף האנגלי העבעם (מובא בספר עץ הדעת להד״ר ר״ש רובין) אמר; האותות והמופתים של כל הדתות הם כמו גרגירי פיללען שצריך לבלעם תמימים ולא ללעס אותם ע״כ. הפילוסוף שאפפענהויער אומר כי הדתות הן כמו מגדולי מאור (Phurus) שנחוץ להם חשך ואפלה למען יפיצו אורה (שם) יש בידי להביא עוד ראיות מהימנות כהנה וכהנה מגדולי החכמים בזמניהם ואך די באלה למבין!

ועתה אל נא תשימו אשם נפשי אלופי הקוראים על אשר הלאיתיכם עד כה בדברים מענין לענין בדברים רבים צדדים הרביתי עמכם שיח ושיג, ואם אמת נכון הדבר כי „נכרים דברי אמת" הן תכירו מבין שורות כי דבר לאט עמי וכי לא מן השפה ולחוץ יצאו הדברים כ״א ממעמקי הלבב וזאת היתה לי אחרי הקריאה שקראתי בספרי המבארים אשר שמו שמות בכתבי קדשנו, שארית מחמדינו מימי קדם אשר כל חלקה טובה בישראל הכאיבו באבנים בלעו ולא חמלו! ומי זה אשר יוכל לראות בבלע את הקדש אשר יקדישו בני אומתו ואמונתו ולא ידבר ולא ישמיע בחוץ קולו ולא יקרא חמס! ע״כ אמרתי עת לדבר משום הפרו תורתיך:

יצחק יעקב ווייסבערג.

בהקיץ ובחלום.

שיבת ציון מאת יצחק בן מאיר גאלדמאן ווילנא תרמ״ח.

> אמר רשב״נ אר״י מנין שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנאמר (דניאל ב׳) אנת מלכא רעיונך על משכבך סליקו. ואב״א מהכא (שם) ורעיוני וכו׳ א״ר תדע דלא חזי איניש בחלמא לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל בקופא דמחטא (ברכות נ״ה ע״ב).

אם אמנם עברו זה שתי שנים מאז יצאה המחברת הזאת לאור, ובלי תפונה כבר דברו מבקרים אחדים ארותיה במכה״ע, בכל זאת נרשה הפעם לעצמנו להעיף עין בקרת עליה גם אנו, בתקותנו כי הקוראים המבינים, אשר ידעו להוקיר ערך עמל המבקרים ופעולתם בשדה הספרות, לא יתרעמו עלינו על אשר יצאנו לבקר ספר אחרי עבור שתי שנים מעת צאתו לאור; ומה גם בזכרם עד כמה עניה ודלה היא ספרתנו-היפה, עד כמה מעטים הם חוזי חזיונות ושרים בשירים בקרבנו, נקוה שיודו לנו אם לא נפסול בלינה את אחד הספורים או השירים ולא נחדל מדבר אדותיו, יען כי עבר זמנו, כי אז לא ישאר לנו ע״ד מה לדבר, וספרות הבקרותית מה תהא עליה? אי לזאת שנתים ימים אינם נחשבים בספרתנו לזמן כביר לפטור איזה ספר שיהיה מבקרת, ומה גם את הספר המונח הפעם לפנינו, שלא יאבד ערכו גם אחרי עבור עוד עשר שנים.

באמרנו כי חוזי חזיונות ושרים בשירים מעטים בקרבנו, לא היתה כונתנו לאמר, כי אין עם העברים מסגל להוליד אנשים כאלה במו יתר העמים. נהפוך הוא, בני שם

בכלל בעלי דם חם המה, הנטיה לדמיונות הבאים מהתלהבות יתרה גדולה אצלם הרבה יתר מאד מנטיה כזאת אצל בני יפת. הנטיה הזאת וההתלהבות הן הן הולידו את השירה הנשגבה והרוממה אשר בכתבי קדשנו, אשר תגביה עוף לעוף במרום הבריאה, תשא אתה יחד את האדם ממעל לעולם השפל, ממעל להבלי חלד ועניניו קלי הערך; השירה הנשגבה הזאת, אשר כאין וכאפס נחשב לעמתה שירת הומיר ווירגיל יכולה להולד רק אצל בני שם הנוחים להתפעל. כן גם שירת הערבים, אשר כל הוד חן ויופי נחזה בתמונותיה, כל נכאת וצרי ארצות הקדם נביט במחזותיה, גם היא מולדת הנטיה הזאת הנה. אם כן, אי אפשר להחליט כי מעטים הם משוררינו וחוזינו באמת, ספאת שתחסר לנו ההתלהבות הדרושה לזאת, מפאת שמקרי החיים הסובבים אותנו לא יפעלו במאומה על רגשותינו. לא, אם מן נקודת ראות כזו נביט, אז עלינו להודות כי משוררים וחוזים רבים יש לנו ביחס מספרנו אל מספר העמים בני יפת, כי במה נחשב הוא מספר אלף רבבות מול מספר האשכנזים הרבים ואם נחשוב ונספור את אלה החוזים והמשוררים שעמדו מקרבנו, אשר שרו וכתבו בכל לשון שהעברים שומעים, את הפרוגים והמינסקים, הקאמפערטים והאויערבאכים, את אלה אשר בשפה איטלקית בשירה משוררים, ואת אלה אשר בלשון ספרד לעמתם יאמרו, ואם תצרף אל מספרם עוד את הגורדונים והסמא-לענסקים הלא תשתומם קורא יקר למראה הגדול הזה ותשאל את נפשך מי ילד לנו את כל אלה? אין דבר שורה רוח המשוררים האלו לשפת אבותינו, הן ממעי יהודה יצאו וע"כ לנו הם ובהם נתגאה. לוא ידעו את שפת עבר היינע ויתר משוררי אשכנז העברים או פרוג מינסקי ודומיהם, או אז הראו את כח כשרונותיהם גם בשירי שפת קדש במדה ההיא, אשר הראו בהשפות הלועזות. שירי פרוג בשפת זשרגון יעידו, כי רוח משורר אמתי יגלה בכל שפה שהוא שומע במדה אחת ובכשרון אחד. ואם אחרי כל החשבון הברור הזה נציג לעמת מספר משוררנו את כל המשוררים הגדולים שעמדו באשכנז יוצאי ירך הטיטונים, הלא אז נודה כי אמנה עם השירה אנחנו. אמנם כן ידידי הקורא, משוררים אמתים בעלי כשרונות נעלים, אשר יוכלו להתחרות בשיא רעיונותיהם עם גדולי משוררי העמים, יש בקרבנו במדה מרובה, אבל כמעט יבואו לכהן פאר ולעלות לדוכן בסקרש ספרתנו העברית, מיד יסתתמו מעינותיהם ובת שירתם תשפיל קולה ותדום. מי יגלה לנו מקור הרעה? מי יסיר את המסך הפרוש על פני החידה הסתומה הזאת, מדוע יתלו משורינו את כנורותיהם על הערבים בתוכנו? מדוע זה, בעוד כשרונותיהם טמונים ושפונים בקרבם, יאנקו דום ולא יוציאום לפעלם, וכה יקהה הרגש הנעלה אשר יפעמם מימי ילדותם מבלי הביא כל תועלת לא למו ולא לבני דורם? אבל ידידי הקורא, בני ציון יפים הם אלא שעניותם מנולתם. קהל הקוראים לא יענו את הסופרים, ואלה האחרונים לא יענו את הראשונים. לוא שבו אלינו תקופות קורדובה וגרנדה, לוא נולדו אצלנו עתה אנשים רמי המעלה אשר יגינו על משוררינו כמו בהתקופות ההן, כי עתה עשתה שירתנו גם בימינו כנפים לעוף במרום. „תשע שנים חלפו" — יתאונן ה' גאלד-מאן — „מאז דברי אליך מעל שער ס' „שנים קדמוניות" וכו' בתשע שנים האלה ראה עמנו רעה, אשר אולי ממנה יושע, בתשע שנים האלה גם אנכי, בן להעם הזה, ראיתי עני בשבט עברתו, שנות דומיה היו לי כי נטל עלי". ועתה מי יבאר לנו מדוע באמת החדל את מתקו זמן כביר כזה? הכי היו העתים האחרונות האלה ללא הרה ולא ילד רעיונות נשגבים? או האם לא היתה העת הזאת הרת מקרים נכבדים בחיי הלאום אשר יכו על מיתרי לבב המשורר ויוציאו ממנו את הקולות הנעימים והערבים? חלילה לנו מחשוב כזאת, גם להעתים גם למקריהן היתה היכלת להרעיש את קירות לבב משורר נשגב כמשוררנו זה. אבל מצבנו השפל והמר הוא היה בעוכרנו, הוא יתן חמר רב

לשירי תוגה ואבל ויקח ממנו את היכלת להביע בשפתיו את צרות ועקת לבבו, להקל מעליו כבר ונטל משאן, בשתותו כוס של תנחומין מגביעי פרח־יה — השירה הטהורה. בן הוא הדבר „שנות דומיה היו להמשורר כי נטל עליו". המשורר שם מחסום לשירתו עד אשר נתמלאה הסאה עד אשר עברה הכוס על אפסיה, עד אשר כלה כח סבלה לסבול עוד את הדומיה הנוראה מאדיבה לב ונפש ומכלה גו ורוח; ואז פרצה שירתו ותעבור את החק, אשר שם לה, ותך במיתרים ויער הנבל.

שנות השמונים למאה הנוכחית בארץ אירופה, אשר תשאירנה אחריהן כתם אדום בספר דברי הימים לבני עמנו, היו לסבות מקרים נכבדים אשר קרו ויאתיו בחיי העם האמלל הזה: העם אשר האמין אמונת אומן בטהר המדות ובהשתלמות מושגי ההשכלה האמתית, העם אשר קרא לעזרתו את היושר אהבת האנושית הצדק והמשפט; העם אשר בטח לבו כי לא ינכרו העמים הנאורים את אותות הזכיות השוות לכל איש אשר בצלם אלהים יתהלך, העם הזה, אחרי אשר קרא ולא נענה, הסב פתאום את פניו קדמה ויאמר לבנות לו בית נאמן בארץ אבותיו. אבל מה רבו החתחתים ואבני נגף אשר נפזרו על דרכו! והנה בליל תוגה חרישית, בליל מזכיר עון ושפלת קיומנו, בעת מכשרת כזאת להביט אחור אל ראשית השלשלת הארוכה שלשלת העני ופגעים, הנה ברגע כזה עומד המשורר ובלב הומה וסוער שואל השאלה הגדולה ההיא:

„הגואל אין לישראל? הוי שה פזורה ישראל!
הלעד לא תגאל איה שרך מיכאל
הבת ציון השביה? איפה נביאך אליה?

המקרים הנכבדים האלה, אשר הולידו אלה שנות השמונים והמלאים מכשולים רבים על דרכם, המקרים הגדולים האלה, אשר תחת לצעוד בצעדי ענק מתנהלים לאט וכמו בעצלתים, הם המה הכריחו את המשורר לשאול את השאלה הכבדה, ולבו יהמה בחלילים וקרביו ישערו: הוא יחכה למענה, אבל הן ידועה לנו התשובה הערוכה בפי זקנינו והשמורה גם עתה על לשון בעלי ההזיה שבקרבנו: „נשקד על פשענו" „כי פיהו מרינו". אבל, כפי הנראה, תשובה־כזאת איננה מספקת למשוררנו ולא תוכל להרגיע את רוחו הנעכר ובכל מאמצי כחו מתנגד לה:

הה! לו גם שאל חטאנו גם לו נשקל בפלס
ורב עון הדיםנו הבוז לעג וקלס
כבר קחנו בו כפלים היינו לכל העמים
לו מבקר ועד ערב אז משא צרותינו
אש מים הרג וחרב מול כבד עונינו
לו ישקל במאזנים אז יכבד מחל ימים!!

כל העצות והתרופות, אשר לנו מימי קדם ואשר על ידיהן נאמין להושע, יעברו לפניו כבני מרון ורוחו בכל זאת לא ישקט והמיתו לא תנוח. רגע יתן ליאוש נורא לפעם פתאום את רוחו ההומיה, הוא טוען טענות חזקות ומטיח דברים כלפי שאלות רמות, ואחת הטענות ההן היא הטענה הראשית; מדוע זה השלחני, אשר לבני יפת — העברי הנע והנודד, ישמור כבבת עינו את שקל הקדש אשר הפקד אתו ולא יחליפנו ולא ימירנו באגורות נחשת, אשר אם אך הואל לעשות כזאת, או אז כבר בא הקץ לכל רדיפותיו וצרותיו. אבל — יצעק המשורר — הן כזאת אי אפשר להיות.

„אך כל עוד תאיר שמש
מרתך אל לא נמש
לו נסבל אלף מונים".

*

ואם כה חזקה אהבתנו לנחלת קדומים איה אפוא שכרנו? איה המה כל היעודים והתקוות הטובות והנעימות אשר חזו לנו חוזינו ושרו משוררינו במליצות רמות ונשגבות? היתכן כי דברים שחצבו להבות אש קדש יהיו לא יותר ממליצות ערבות? הן בדומיה סבלנו את עול הרעות שהשתרגו עלו על צוארנו.

„אפס אי נחומיך
שם שמת בפי חיזיך
תחלצנו מיד מנים?"

הטענה הזאת לא תתן דמי להמשורר. אלף ושמונה מאות שנה הננו רואים לפנינו מחזה אחד בשנוים (ווארִיאנטען) קלים, מחזה לא נעים מחזה מעציב ומכאיב לב ובכל פעם כאשר תעלה השאלה הזאת לפנינו נדחה אותה בקש, לא נתאמץ לרדת לתוך עומקה לצרפה ללבנה ולבררה עדי תאיר לנו בעצם טהרתה ותאיר את מחשכינו עלי דרכנו, עדי סוף סוף נמצא את פשרה הנכון, המוביל אל המטרה הנכונה, ורק המשורר „בן להעם הזה", אשר הקיץ מתרדמתו הליטרגית, רק הוא חותר עתה בכל עזו למצא את החוף ההוא, אשר בו יוכל להיות בטוח ממשברי הים הזועף וגליו ההומים... ועמל משוררנו לא עלה הפעם בתהו. „יגעת ומצאת תאמין". הוא ראה ויוכח כי הפתרון תלוי כחבל הארץ ההיא „בעיר שחברו כל הדרי תפארת" (מיכ"ה), רק בה יוכל למצוא מענה נכון לשאלתו הקשה. שטף הגלים אשר שטף וסחף בכחו בעשר השנים האחרונות אבירי יהודה, סחפם והשליכם אל הארץ השוממה, אשר יצאוה בניה זה אלפי שנים, השטף ההוא כמו ביד נעלמה הטיל גם את משוררנו שמה, ושמה בארץ העדנים נפרדו גלי שירתו ויהיו לארבעה ראשים.

מובן מעצמו, כי המשורר איננו רואה ואיננו יודע עצה אחרת ותרופה יותר אמתית לגהות מזור מעמו בלתי אם יתעורר העם להחיות רגבי האדמה הקדושה ולפחת באבניה רוח של תחיה. אבל גם הדבר הזה לא ישביעהו רצון כנפשו שבעו. נפשו תערוג לשיבת ציון אמתית בולטת ומוחשית הוא יאמין כי רק אז.

„על ארץ המריה
מערשה הדומיה
מוצא בקר צפיה"

אם תשוב גם השפה לקדמותה, אם שפת חוזי יה תשמע מפי הזקנים והשחורים, הנשים והעלמות, האכרים והכורמים, רועי הצאן והיוגבים, המוכרים והקונים, הסוחרים והמונים; אם כל המון האנשים האלה השונים מאד במצבם אלה מאלה, אם כלמו יביעו את חפציהם בשפה ברורה שפת הקדש ולא יהיה מעצור לרוחם

„זה שאל זה יען
ושפתם שפת כנען" (כנען תרתי משמע)

אם תמונה מרהיבת עין כזאת תהיה לנגד עינינו, אז לפי דעת המשורר נוכל להתפאר באמת כי הרבה רכשנו לנו. כה יחשוב המשורר וכה יאמינו טובי העם אשר כבר קצה נפשם, בלחם הקלקל — בהשפה הנלעגה אשר בה לא דברו כאנשים, כי אם פטפטו כילדים מלים בלי סדר ומשטר, או בשפות שכניהם אשר זרו למו ולא רוחם. אבל היתכן כדבר הזה כי אחרי בלות השפה תהיה לה עדנה? מה יענו שונאי איזו תנועה לאומית שתתעורר בקרבנו זאת לא נדע; אבל המשורר רואה בחזיונו, כי דבר אפשרי הוא. לא נוכל להתאפק מהביא פה דיאלוגים אחדים קטנים בין מוכר ובין קונה, אשר ממנו נוכח עד כמה גדל כח אמונת המשורר בתחית השפה הקדושה, עד כי גם דברים של מה בכך אשר חשבנו עד כה כי לא תוכל להשפיל את שיא מליצותיה אליהם, גם דברים

כאלה ישמע המשורר על שפתי ההמון בלשון צחה ונעימה, קלה וקצרה. הטו אזניכם קוראים יקרים: הנה שם אל החנות אשר באחת רחובות קריה עליזה מערי יהודה ואפרים יבא הקונה לקנות לו משי ורקמה וישאל את המוכר בשפת עבר:

„הגידה כמה	—אם יבא עדיך	„אל נא דודי	—אך אל תשי
מכר האמה	אז יהי לכבודך	תאמר לכבודי	כי המשי
צבע רקמתים?"	בשקלים שנים.	לקחת כפלים"	אטון מצרים וכו' וכו'

או שמעו נא את דברי המשא והמתן אשר בין סוחר התבואות ובין האכר, אשר הביא את יבולו העירה:

„מה מחיר השערה?" — אם נא תאות קחת
—הסאה באגורה — האיפה גרה אחת
„הקשית לשאל אדוני — הפך ידך למעוני"

תמונות נהדרות רבות כאלה תעברנה בחזיון לפני המשורר והנה הוא מטה אזנו לקול כל עובר ברחוב ובשדה וישמע מה בפיו; ולגדל שמחתו אך שפת קודש ישמע מפי כלמו. מהשר המצביא את חילו שמה בשדה המערכה עד השפחה אשר אחר התנור והכירים, שפתות כלהם ברור תמללנה בשפה הקדומה הזאת, אשר נחבאו מליה זה כשנות אלפים. במצב נעים כזה רואה המשורר את אשר עמו ובתקוות כאלה יתם שירו הראשון. אבל מי המה החלוצים האלה, אשר התנדבה רוחם להושיב נשמות ארץ מולדתם העתיקה ולבנות חרבותיה? מה היא הסבה הראשית אשר הניעתם לעזוב את ארצותיהם שנקשרו אליהן באונס או ברצון? לנטוש את קברות אבותיהם ללכת לנוע על הררי ציון? האם באמת רק שאלת הקיבה היא, שעשתה את כל החיל הזה? האם באמת רק בשביל הטעם ההוא שנתן לזה לבלר שוטה אחד: דמאן דביש ליה בהאי מתא, אזיל למתא אחריתא"? אם דבה כזו נוציא על חלוצינו, הלא אז נשא עליהם חרפת עולם וכלמת נצח וערך כל הרעיון הקדוש יפול בעינינו מאד. הכי כה קהו רגשות העם הזה, רגשות לאומיותיו אשר ישאם בחיקו בכל ארצות נדודיו? אבל לא כן רואה המשורר, אם אמנם הרבה יתרונות התחזה עין המשורר בה, יתרונות חמריים על כל הארצות זולתה יראה בה, כי היא

„ארץ זית שמן	ארץ חטה ושערה	ארץ — מכל אפסים	ארץ — ברזל אבניה
בקרן בן שמן	צרי וכל קטרה	בה רוח צח שפים	ונחשת מהרריה
כל חי רצון תשביע	אף כל עשב מוריע	אך שבלים ינוע	כן תחצב תסיע".

אם אמנם רואה הוא את היוגבים והכורמים שמחים ועליזים על ברכת ה', אשר מלאה אסמיהם בר ויקביהם תירוש ויצהר, בכל זאת לא מהטעם האחד הזה ינעמו למו חייהם. עוד רגש אחד נעלה יפעמם, רגש טהור אחר ימלא את כל חדרי לבבם, והרגש ההוא הניע את לבבם לבא להתנחל בארץ אחוזתם מלפנים, הרגש הזה הוא רגש הלאומיות. בהשיר השני יתאר המשורר את ההוד והנעם השפוך על פני חיי האכרים אשר שבו לבצרון, על גאון הדר הטבע הקדושה ואל האדמה אשר הדרת הזקנה חופפת עליה. יזכור את ערך הארץ הזאת מנקודת ראות הלאומיות ונפשו גחלים תלהט. יזכור את הנענועים הרבים, אשר לעובדי אדמתה עליה ומפיו כדודי אש השירה הלוהטת יתמלטון. זכרונות ימי קדם ימי גאון ותפארת להעם הדל והבזוז עתה ימלאו את לבות הקוצרים

והמעמרים עמרים, זכרונות אשר יזכירום כי לא תמיד נדו ונעו ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, כי היו גם למו ימי אושר והצלחה, ימים אשר במו יתפארו נגדה נא לכל העמים. הן

„שם בגלגל עוד האבנים תחיינה
הקימן בן נון לעדות תהיינה
מקרקע הירדן על פיו הורמו,
אבני מלאים חן בעטרת ישראל
בצבי הארצות הנחילהו האל
וכמוהן עם זו נצח לא יועמו".

ואיך לא תיקר הארץ הזאת להמשורר הנאמן ללאומיותו, והרואה את השתלמותה רק כאשר נטעה על אדמת נחלהנו נחלת צבי? איך לא יתחמם לבו בקרבו בהעיפו עיניו על כל סביבותיו ובראותו זכרונות הסתוריים יקרים וחביבים לנו מפוזרים ומפרדים פה גם שמה, בכל עבר ופנה, חרותים בכל סלע מוצק, ונטועים בכל הר וגבנון? היעלה על לב המשורר, כי סבה אחרת מבלעדי הסבה הזאת אלצה את חלוצינו לעדור על הרי יהודה? אהבת המשורר לעמו לא התננו לחשוד בכשרים, לשלול מהם כל רגש נעלה, להשותם עם בהמות שדי, הנפצות למרעה והיודעות רק את האבום. לא, חלילה לו להגיש אש זרה כזאת על מזבח אהבתנו לארצנו, רק אש קדש אשר ירדה משמים אלינו היא תלהיבנו היא תצית להבת אהבה אין קץ בלבותינו ואדמתנו. והכי פלא הוא?

„הלא עיניכם במקום שם תצפינה
רק ספרי זכרונות סביב תחזינה
כל אבן היא לוח ציון כל גבע
שם אב המון גוים אוה לשבת
פה האבן הרימה מצבת
או שם מראשותיו נדד מבאר שבע".

הכי פלא הוא, נוסיף לשאול את הקורא, אם לב האכר דופק בחזקה בקראו את כל אשר נכתב על הלוחות האלה? במקום ההוא עמד התשבי ובלב אמיץ וחזק הודיע לכל באי תבל כי „ה' הוא האלהים!" ושמה עשה בן שפט את נפלאותיו הרבות; פה הראה בן ישי את גבורותיו, ושם הרעיש בן-נון בגאון עוז עלי חומות וחל. האין בידי זכרונות כאלה להשביע ענג ונחת אין קץ נפש איש עברי אשר עוד לא עממה נחלת אהבתו ללאומיותו? החלוצים לא ישכחו ולא יסיחו את דעתם אף רגע קטן, כי לא רק למצוא מנוחה כי נעמה באו, כי אם גם לבנות חרבות ציון, ולנטוע את נטע הלאומיות האמתית בקרן בן שמן זה, להחיות את העצמות היבשות ולקרום עליהן עור וגידין, לתת שפה ברורה וארץ מולדת לעם נודד בלאומים, אשר רבים חשבוהו לא לעם, כי אם לאיזו כתה דתית. ועל כן יענו בשיר:

„ובכן אל אל חי נודה ונרננה
כי הוליך בניו השיב הירדנה
אודך יה! נגד עמי אומרך
רבות בכינו בשנות גלותינו
עתה בשיר נשא אלמותינו
ומארץ ירדן נשוב נזכרך".

עד שתי תמונות ברוח הזה יתן לנו המשורר וגם שירו השני יתם. השיר השלישי

נוסד על הכלל הידוע, כי מתוקה היא מאד המנוחה לאיש עובר ועמל, ומה גם בארץ הפלאות הזאת אשר

„לא שוא לערב פה יכמהו כמה
לא חנם ינעם פה ארץ נחמדת
בו רוח ממרום מכם אלוה
ללון בין שדיה ארצה יורדת. וכו׳ וכו׳"

כמעט בכל המחברת לא נפגש בשירים ובחרוזים יפים כאלה וכהבאים אחריהם. בבואו לציר לפנינו אחת מתמונות החן וההדר אשר לארצו הקדושה, יהפך מעין שירתו לזרם שוטף, הזורק נטפי מים סביביו, המופזים בשלל צבעים מרהיבי עין מקרני אור השמש. זה כח המשורר ללאומיותו! המנוחה לעת ערב, בחורים ובתולות יוצאים במחולות, משוררים שירי-לאם, יזכרו ימים מקדם בהלו נר החוזים על ראשי אבותיהם; השמחה והעונג אשר ירוו את נפשות אלה העמלים, כל אלה יעירו ויעוררו בלבו קול שירה נעימה וחזקה גם יחד עד כי להד הקול הנעים הזה יקיצו ישני עפר, האבות והאמהות יעזבו את מערתם להאזין התרועה ולראות בעיניהם, כי לא לשוא שקד השומר את בניהם מכליון חרוץ, וכי יש עתה תקוה לאחריתם, כי שבו בנים לגבולם.

אחרי המנוחה הזאת המהולה בהמלת ששון ותרועה באה גם התנומה, הפורשת כנפיה על כל חי להחליף את כחותיו ולתת לו עצמה וחיל להוסיף עוד עמל ועבודה. הנה השנה אחזה את שמורות עיני העובדים המאשרים, והמשורר עומד עליהם ובאברת שירתו הרוממה יסך למו ויקרא:

„הס! עמי נרדמים".

מה מאשר הנהו דם שורר בכתתו את רגליו מן עלות השחר עד אישון ליל לראות מחזות נעימים כמו אלה! הנה הוא כמעט שכח, כי גם לו נחוצה מנוחה, וע"כ לא ירגש עיף. אבל טרם תר לו מקום למשכב. אולם, למה לו לדאג למקום ללון? הלא בין אחיו המאשרים הנהו, והם לא יתנוהו ללון ברחוב; הן לא לחנם צאצאי האיש הרם ההוא, אשר נטע אשל לכל עובר אורח לנוח מעמל דרכו, הנמו. כה תם גם שירו הרביעי. בגבל עוד הפעם גאלם דומיה והמשורר הקיץ... „והנה חלום"!!

„צום החמשי היום
עוד עיני מעינות תהום
ומה — שבר החלום
לאלהים פתרונים".

חלמא טבא חזית נענה להמשורר ומי לה' הוא ידין את הפתרונים...

זה הוא אשר אמרנו בראש מאמרנו: משוררנו זה יעיד, כי עוד לא נחסר אנשים, אשר חלקה למו הטבע כשרון השירה, ואם ישימו מחסם לרגשותיהם לא בם האשמה תלויה ולא בחסרון חמר לזה, אך במצב ספרתנו, כי ספרות משכלת סופריה היא. לוא השתדלה החברה „דורשי שפת עבר" להמציא ישע ורוחה לסופרינו החיים אתנו כיום (לא"י), שיראו ברכה בעמלם, אז מי יודע כמה גורדונים איכא בשוקא? הן גם משוררנו זה, אשר תקוה טובה נשקפת לספרותנו לא השמיע לפעמים קולו הנעים, מאז יצא ספרו הנבחי נאנק דום. ומי באשם? הלא חטאת הקהל היא.

שלמה בערמאן.

על ציון ועל מקראיה.

כענבים במדבר, כוית יפה פרי תאר בארץ ציה וערבה, כן הסופר המדבר צחות בין המון הסופרים כבדי פה וכבדי לשון אשר פשטו עתה במלוא רחב ארץ הסופרים. בשמחת לבב יקדם כל איש יהודי פני ספר חדש המדבר אליו עברית ברורה וטהורה. ספר כזה הופיע לנגד עיני זה מקרוב (מקרא מאת דוד יעלין ירושלים) מחברו הוא יליד עיר קדשנו ותפארתנו, בן הארץ אשר משנה יצאה שפת קדשנו ושם גדלה והצליחה ותיף ביפיה על כל לשונות העמים. כמוצא שלל רב שמחתי על הספר הזה ואומרה בלבבי אחלק משמחתי לקוראים ואספרה נא לאחי קצות דרכיו, אף אשיחה ואשתעשע עמם בכלל על אדות שפתנו הנעימה, היקרה לכלנו.

לפנים בישראל היתה שפת עברית חבל לשאר עמנו, מורשת יחידי סגולה אשר התמכרו לה בכל נפשם ובכל מאדם, אשר נתנו את לבבם לדעת דרכיה, לבוא בסודה ולחקור להכליתה. האנשים האלה בטרם יקרבו לדבר לבני עמם בשפת עברית עברו על כל כתבי הקדש לארכם ולרחבם, חפשו ומששו את כל אוצרות השפה, כל חסנה ותפארתה, הטו אזן קשבת לשמוע ולהבין איך נדברו אבותינו לפנים איש אל רעהו, מה הנה המליצות אשר בחרו בהן ובאיזה אופן סדרו את רעיוניהם ויערכו מענה לשונם, מהם ראו וכן עשו גם המה, ובכן היתה לשונם צחה וברורה, כל שומעיהם הכירום כי רוח שפת עברית הוצק בשפתותיהם וחותם נביאי אלהי ישראל על לשונם, קוראיהם לא יעפו ולא יגעו. כפלגי שמן שטפו אמריהם ויבואו ללב הקורא בשובה ונחת, בשלום ובמישור. אף כי הסופרים האלה לא אחת ושתים שמו לפני קוראיהם מליצות חדשות אשר לא שערון אבותינו בארץ אחוזתם ולא נודעו עקבותיהן בכתבי הקדש, בכל זאת בהיותם מלאים רוח השפה העבריה ויודעים כל מטמוני מסתריה, הצליחו לשפוך על המליצות החדשות האלה רוח עברי ולשום עליהן בגד קדש, והיה כל השומע אותן ואמר: אין זה כי אם עצם מעצמי שפת עברית ובשר מבשרה — ולפיכך שפת סופרי ישראל משנים שעברו היתה שפת כתבי הקדש ליופי ולצחות, לתמימות ולנעימות. הביטו וראו ספרי גינצבורג, ערטער, מאפו וחבריהם, אם לא ישמע באזניכם קול בני ציון בעת היותם עוד על אדמתם, אם לא תאמינו כי פי עברי מחבל הירדן מדבר אליכם, מסופרים כאלה שפת עברית יכולה להבנות, המה יכולים להרחיב גבולותיה ולפאר מקום קדשה, כל זמורה שיזרעו בכרם ה' צבאות ישגשג ביום נטעו, יעש בדים וישלח פארות, כל לבנה ואבן שיביאו לבנין השפה תלך למישרים, לא הט ימין ושמאל, עין תשורנה ולא תדע כי חדשה מקרוב באה, כי אמנם בדמותה וצלמה דומה היא לשאר אבני הבנין. קטון היה המקום אשר עמדה עליו שפת עברית בשנים שעברו, אך גדול היה כבודה ותפארתה. מעט היו אהביה ואנשי בריתה, אך המעט האלה דבקו בה בכל לבם ובכל נפשם. כל זה בהיות הסופרים אגודה לבדה מצויינת ונבדלה מיתר העם, אולם עתה נתפרדה החבילה, נפרץ הגדר אשר הקיף סופרי ישראל מסביב, החפץ למלא ידו עתה והיה סופר בישראל אין צורך עתה לבלות הזמן בקריאת כתבי הקדש למען דעת מוצאיה ומבואיה, דרכי לשונה וסגנון מליצותיה, למותר הוא לדעת דקדוק הלשון וסדרי שמושה, די לקרוא שנים שלשה ספרים כתובים עברית, שנים שלשה גליונות מ"ע עברי, די לקשור יחד איזה מספר מלות עבריות ולרקום בהן מעט מליצות זרות מלשונות העמים, מעט אמרי חידוד מתלמוד בכדי לבוא בקהל סופרי ישראל.

בעת שלא היו מ"ע ומאספים עברים בעולם המקבלים מאמרים קטנים או גדולים

ומדפיסים אותם על הוצאותיהם בעוד הסופר יושב לבטח בביתו ואין חולה על העמל והעבודה הכרוכות בעקב ההדפסה, בעת אשר הסופר שערב לבו לצאת עם ספרו בקהל רב היה מוכרח לשאת ולסבול בעצמו טורח ההדפסה והוצאותיה — אז לא קרב אל המלאכה הזאת כי אם מי שרוח ה' פעמתהו ולבבו היה נכון ומזומן מיום הולדו להיות סופר בישראל. הוא הקדיש אמונות עהותיו ויתענה ברצון טוב למען הדפיס ספרו, כי רוחו סמכתהו להלחם עם כל התלאות והמכשולים הצפונים אלי מחבר עברי. מחבר כזה אשר ספרותו היתה תעודתו ואומנתו, הוא שם עיניו ולבו לפאר ולכונן מעשה ידיו לבלי היות כמתעתע בעיני הקוראים ולבלי העטות חרפה על מנת כוסו וגורלו. אולם עתה סרו כל המכשולים המונחים על דרך מחבר עברי בגשתו להדפיס ספריו, בטרם יחיל ילד, בטרם יבואו לו חבלי ההדפסה וכבר נולד מאמר בבית ישראל, למלאכה קלה כזאת יקרבו המזומנים והאינם מזומנים. מי שיש לו יד כותבה הולך וכותב מבלי שירחש לבו אהבה וכבוד למלאכת הסופרים ומשמרתם בעולם, ולפיכך לא יירא חרפת אנוש ומגדפיתיהם לא יפול לבו. הסופר האמתי מתחלה שם לבו לחשוב ולדעת במה יוכל להועיל לבני האדם ואחר יאלצהו לבו להודיע מחשבותיו בעולם. אך בסופרי השקר להפך הוא, מתחלה חפצים בהתגלות שמם בעולם ע"י איזה מאמר במ"ע, ואחר יקחו מכל הבא בידם וימלאו בו חללו של המאמר. הראשונים מדפיסים מאמ־ים מפני שהתאוו לכתבם והאחרונים כותבים מאמרים מפני שירצו להדפיסם. להראשונים תכן המאמר וענינו הוא העיקר והדפסתו הטפל, ולהאחרונים להפך העיקר רק הדפסת המאמר ותוכנו הטפל, ולפיכך רב מאמרי סופרים כאלה צנומים ושדופים, רקים ונעורים מבלי חמר נכבד ומבלי צורה נעימה. כותבים המה מאמרים כעבד ימלא צבאו וכשכיר ירצה יום מלאכתו, על אפם ועל חמתם, מבלי חשק הלב, מבלי התעוררות הנפש גם מבלי דעת ותבונה.

ואלו היו המולים כלם אנשי לב, בעלי דעת ותבונה אשר כח להם לבור הבר מהתבן ולזרות המוץ והקש הלאה אזי לא היו שמים לפנינו כפעם בפעם מאמרים נמבזים ונמאסים כמו השיר „שאלת חכם" (בית אוצר הספרות שנה נ') אשר הסנגוריא האחת על צורתו הכעורה היא רק מה שתוכנו עוד יותר גרוע ממנה. אולם לדאבון נפשנו המולים עם קרושים המה; יש שיודע ומבין מה טוב ומה ראוי לדפוס ואינו רוצה לשום לבו להסיר כל טמא וכל פגול משלחנו, ויש שרוצה לשום מטעמים טובים לפני קוראיו, אך אינו יודע להבחין בין טמא לטהור ובין מר למתוק. בין כה וכה מכלכלים אותנו לפעמים במאכלי תועבה אשר נפש יקרה תמאן לנגוע בם או במאכלים קשים אשר ימלאו פי הקורא חצץ או, והוא הרוב, בלחם כזבים אשר מרחוק דמות אכל לו ומקרוב אפס ותהו כלו.

אין נפשי עתה לקרב אל האלהים עם המולים ולהשפט אתם על הדברים האלה, ומה גם כי יש ללמד עליהם זכות באשר המה מוכרחים לערוך שולחן חדש לקוראיהם בבקר בבקר או לעתים מזומנים, ובאין תחת ידם לחם אבירים ומעדני מלך הם מוכרחים לתור להם אכל מאשר ימצאו מבלי לרקרק הרבה אם טוב הוא אם רע, וכרבר הזה אנו מוצאים גם במ"ע שבשאר הלשונות. אולם מה שמ"ע עברים נבדלו לרעה מכל מ"ע שבשאר הלשונות הוא זה, ששאר מ"ע אם כי אינם מדקדקים על תכן המאמרים אך על צורתם המה מדקדקים תמיד, ולא יקרה לעולם שאיזה מ"ע של משפחות האדמה ידפיס מאמר קטון או גדול כתוב בלעג לשון או לא לפי חקי הדקדוק — ובמ"ע שלנו ימצאו בעו"ה לפעמים מאמרים כתובים בלשון עלגים בלולה ומקובצת מלשונות שונות ומלאה שגיאות בדקדוק וזה הוא עון פלילי לשפתנו הקדושה ולכל עמנו, ירושת פלטה השפה לנו מכל מחמדינו מימי קדם. כל עם ועם יש לו לולאות רבות המחברות אישי העם

לאחרים אשר על פיהן יהי לעם מיוחד ונבדל מיתר באי עולם, ארץ אחת, מלך אחד ומשפט אחד לכלם. טוב כי יהיה בארץ יהי למחיה ולברכה לכלם, רעה כי העבור בארץ ירע לכלם יחד. גם ביום טובה גם ביום צרה קשורים כל בני העם יחדיו, באופן אשר כל העם הוא רק גוף אחד בעל אברים רבים, אשר עם היותם נפרדים ונבדלים איש מאת אחיהו, הם אחוזים ומשולבים יחדיו, הכל הולכים אל תכלית אחת וריב ומדון אין ביניהם. אולם עם ישראל, אהה ה' אלקים! ארצו שממה, בית קדשו ותפארתו לחרבה, אובד ונדח הנהו בארבע רוחות השמים בלי קצין שוטר ומושל. כל הדברים אשר מהם תבנה ותכונן אחדות כל אומה עפו נדדו מטנו כחלום חזיון לילה. מי זה איפוא ישים מסעד לבית הישן הזה אשר סך מקרהו וקירותיו נטו לנפל, ומי יסך בעדו מהסער הגדול והנורא המתחולל עליו מסביב להכותו רסיסים ולהשמיד זכרו מתחת שמי ה'! אם לא תורתנו הקדושה ושפתנו הנעימה! שארית הפלטה מכבוד האומה לפנים, מצבות עז להזכיר לבני ישראל בארצות פזוריהם כי ה' אחד ועמו אחד.— ואם כן כל מי שכבוד עמו יקר בעיניו, כל מי שהמו מעיו לאחדות אומתו מחויב להחזיק במעוז שני הדברים האלה לסעדם ולתמכם, לפארם וליפותם. במדה ששני הדברים האלה יעלו בערכם תתחזק ותתלכד יותר אחדות האומה. הוא הדבר אשר דברתי מי הגורם לשפתנו שתתנבל ותרד מכבודה, הרי הוא שולח יד באחדות האומה ומערער יסודה.

אולם ידעתי כי יאמרו לי לא כי מאמרים כאלה מגדילים עשר השפה בתת לה נאומים חדשים והגיונים חדשים, בהביאם לתוך היכלה כלי חמדה מאוצרות זרים, מליצות עמוקות מלשונות אירופא ואמרי חידוד מלשון ארמית, ובבנותם משקלים חדשים ושמות חדשים אשר לא נזכרו ולא עלו על לב נביאי קדשנו, ומדוע, יוסיפו להצטדק, נבדל בזה מכל סופרי העמים אשר לא יכלאו רוח שפתם בגבולות שגבלו ראשונים, כי אם יחדשו ויבראו חדשים לבקרים שמות חדשים ומשקלים חדשים, ועל זה מזכירים אותם לשבח ומדוע לא נעשה כן גם אנחנו.

אבל שאוני רבותי! רב המקום ביניכם לסופרי העמים ומה שטוב וישר לאלה האחרונים ולשפתם לא יתכן ולא יכשר לכם ולשפתכם. מתחלה עליכם לדעת כי הרשות להרכיב ולהוציא מלות חדשות בכל לשון שתהיה לא נתן רק לסופרים הגדולים אשר ידעו את הלשון שהם כותבים בה בכל פרטיה ודקדוקיה, אשר תכנו את רוחה ויתחקו היטב על שרשיה, הם לא יהרו לריק ולא ילדו לבהלה. כל מלה שיולידו זרע אמת היא לאמה, ברה ליולדתה כלה ישרה ומתאמת עם אחיותיה הקודמות לה מראה אחד להנה, רוח אחד מרחף על כלן ולכן יקבל העם את האורחים האלה בסבר פנים יפות ובימים לא כביר ישיגו זכות אזרח ככל המון המלות הנמצאות בלשון. אבל הסופרים הקטנים, להם אסור לחדש מלות חדשות כי לא ידעו ולא יבינו לטבוע אותן בחותם הלשון להיותן דומות וקרובות למקורן. סופרים כאלה אם יחדשו איזו מלה לא לבד שלא יחלטוה מהם ולא ישימו לה מקום בקרב העם כי אם עוד יחשבו להם לעון על אשר ערב לבם להוסיף על הלשון מדעת עצמם. ועוד, בכל הלשונות החיות המדוברות בפי העם בכל עניניהם ועסקיהם יבלעו הנאומים החדשים בקרב השפה ולא יודע כי באו אל קרבנה, כי בימים מועטים יתרגלו על לשון העם והיו לבשר אחד עם יתר המלות הישנות, ולפיכך שפה חיה לא תעמוד על עמדה ימים רבים כי אם תשנה מראה ותכונתה מעת לעת ככל אשר יפעלו עליה טובי הסופרים שבאותה שעה. לשפה כזאת סימן טוב הוא להלוך תמיד ולבלתי עמוד על מקום אחד לארך ימים, כי זה אות ומופת כי חיה היא וככל החי אשר על פני האדמה תפשוט צורה ותלבש צורה תמיד. אולם שפה מהה שאינה מסורה להמון העם להשתמש בה לכל צרכיהם, היא לא תוכל לקלוט אל היבה בנקל מלות חדשות

ונאומים חדשים כי אין לה מקום להרגיל העם להם, ובכן ישארו המיד זמורת זר בכרם השפ־, ילידי חוץ בביתה. הרבה מאות שנה השתמשו בשפת רומית לכל דבר חכמת בינה, רב ספרי חכמה של ימי הבינים כתובים בלשון ההיא. לרגל הרעיונים החדשים שפשטו בעולם היה מן הצורך להמציא ולחדש מלות חדשות בשפה ההיא ולפעמים גם סררי הלשון חדשים. אילמלי היתה הלשון ההיא חיה בפי העם אזי היו החידושים האלה מתערבים ומתמזגים בתוך השפה מעט מעט והיתה השפה מקבלת צורה חדשה תמיד לפי השינויים של כל שעה, באופן שהיינו משקיפים עתה על לשון צ׳יצערא ווירגיליוס כמו שהאשכנזים משקיפים על לשון הניבעלונגען או הצרפתים על לשון הטרובאדורען. אך שפת רומית לא היתה מחברת עוד אל החיים ולכן נשארה על מצבה ותכונתה הראשונה וכל התמורות שבאו אחרי כן לא פעלו עליה מאומה. שש מאות שנה עברו מעת אשר התיבונים הורו והוגו דבורים חדשים בשפתנו, ועד עתה עוד הדבורים האלה משוטטים באויר כנשמות ערטילאין מבלי אחוזת נחלה בתוך לשון קדשנו, עדיין קול הנאומים האלה מצלצל באזני איש יהודי כמשק זר. ואם בזקני סופרי ישראל המזהירים ככוכבים בשמי האומה כך, בסופרים החדשים על אחת כמה וכמה, ולא יפלא הדבר הזה בעינינו כלל, כי אמנם כתבי הקדש לא שנו מיום נסתם חזון עד הנה, כל הדברים אשר דברו נביאי קדשנו בעת היותם נשועים עד הנה כמסמרות בתמונתם וצלמם שבעת ההיא. האלפים שנה שעברו מאז ועד הנה לא נגעו בהם לשנות או להחליף איזו מלה או שמוש הלשון, כי היו נמצאים חוץ למחנה החיים המשועבדים לזמן, ובכן בעולם כתבי הקדש שלטת עד הנה שפת עברית הישנה מימי הנביאים מבלי שום רושם ופעולה מצד הזמן הגדול שחלף בינתים. אלו היתה שפת עברית מדוברת בפי העם אז מלבד לשון כתבי הקדש היתה הולכת ומתפשטת עוד לשון עברית חדשה כמראה שאנו רואים בלשון יונית שבצד לשון האמערום ודעמארטהענעס הכלואה בד׳ אמות של הלכה פורחת לשון יונית חדשה בעולם המעשה. אך אחרי אשר שפת עברית חדלה זה כמה להלוך בארחות החיים והמקום האחד אשר ישמעו קול מלי השפה הזאת הוא רק בגבולות כתבי הקדש וכפי התכונת השפה בשנים קדמוניות, א״כ עד היום הזה אין לנו אלא שפה עברית מקרם בדמות כתבי הקדש וצלמם, ואם כן איפוא כל המערב בה מלות נכריות או משתמש במלותיה לא לפי דרכה הוא נלעג לשון.

האמנם ידעתי כי יאמרו לי; ואנה נקח המלות שלא באו בכתבי הקדש יען שלא היה צורך בהם ואשר בלעדם אי אפשר עתה לבן דור התשע עשרה להביע מחשבותיו באומר ודברים? על זאת אענכם: אם לא ימצאו לכם כתבי הקדש הלא המשנה והתוספתא לפניכם, בקשו שם ותמצאו הרבה מלות שלא בא זכרן בכתבי הקדש ואשר התמונהן מעידה עליהן כי מילדי העברים הנה. התנאים אהבו לדבר בלשון הקדש אף חשבו זה לצדקה לפני ה׳, ולפיכך גדלה ורחבה בימיהם השפה מעל לגבול כתבי הקדש. יש אשר היו מלות שונות שמורות אצלם מדור דור אשר לא באו בכתבי הקדש על בלי היות חפץ בהן, ויש אשר גם המלות הנמצאות בכתבי הקדש התפשטו והשתנו בשימושן ובדקדוקן, מאלה המקורים נוכל לשאוב ככל אות נפשנו, כי ידענו אשר לא מים גנובים המה כי אם ממקור ישראל יצאו. אך בכל זאת עלינו לזכור כי גם חכמי המשנה, עם כל השתמשם בשפת עברית כפי צורתה שקבלה בימים ההם, לא חדלו לחשוב שפת כתבי הקדש כפי שדברו בה נביאי ה׳ לשפה נעלה וגבוהה בערכה על שפת עברית המאוחרה, ובכל עת מצוא השתמשו בדבורי כתבי הקדש בכדי לפאר וליפות את לשונם. ולכן גם אנו אף כי יש לנו רשות להשתמש בלשון המשנה, בכל זאת אין לנו לעשות כן אלא בשעת הדחק מבלתי יכלתנו למצוא בכתבי הקדש הדבורים אשר אנחנו מבקשים, אך

בזמן שהם נמצאים בכתבי הקדש אז אין אנו בני חורין להשליכם אחרי גוו ולקחת תמורתם מלות ונאומים ממשנה וכש"כ מתלמוד.

ובדבר הזה חוטאים הרבה מסופרינו; על כל מדרך כף רגל הננו פוגשים עתה מאמרים כתובים בשפת עברית ומלאים כולן מלות ארמיות וזה במקום שהנקלה היה לסופריהם למצוא בכתבי הקדש לשון מכוונת לרעיון לבם. סומכים האנשים האלה על הסופר הגדול מאחיו, ראש משוררי דורנו הריל"ג נ"י שהתיר הלכה למעשה להשתמש בלשונות התלמוד בעת הצורך. אולם, אם בוטחים הסופרים האלה בכחו של זקן הסופרים הזה מדוע לא ילמדו ממנו אופן השימוש הזה ומקומו הראוי? והלא הריל"ג הזה בעצמו בכל מאמריו מדבר צחות כלשון כתבי הקדש? והלא מחפש הוא בנרות כל פנות ספרי קדשנו וכל מחבואיהם למען מצוא הלשון הדרושה לחפצו, ואינו נעזר בדבורי התלמוד רק כשאזלת ידו למצוא את חפצו בכתבי הקדש או כשנצרך לו לבשם את לשונו באיזה חידוד שבתלמוד במקום שהחידוד נאה. אם כה נעשה תמיד להכנים לשונות ארמיות וסוריות ללשון כתבי הקדש מבלי צורך והכרח, והיה ברבות הימים והיתה סגולת הלשונות ונברת השפות שפה בלולה בלא תאר ולא הדר. הלזה נקרא הרחבת השפה והגדלת תפארתה? האם להפך לא תכרע ותקרס תחת כבד משא המלות החדשות והדבורים הזרים אשר יעמיסו עליה? האם לא ימות גזעה וייבשו שרשיה מהקמשונים והחרולים אשר יעלו עליה?

אחת מהמעלות היותר יקרות ונכבדות אשר לשפתנו הקדושה היא כי על ידה תקשרנה נפשות בני ישראל בארצות גלותם ושפלותם בימי שלותיהם מקדם בעת היתה מנוחתם כבוד בארץ תפארתם, לקול צלצלי שפת עברית יעורו ויעלו בלב העברי זכרונות קדומים מימי שמואל ודוד ישעיה וירמיה, על כנפי רוח הזכרונות האלה ינשא לימי קדם, לדורות עולמים אז יראה את כבודו ואת גדלו לפנים, אז ידע כי בזיונו ושפלותו לא מעולם המה ואז ילבש עז וגבורה לקוות כי מה שהיה הוא שיהיה עוד כי לא לעולמים יזנח אלהי ישראל, כי עוד ישוב ירחמנו ויחדש כבודנו כקדם. אולם הזכרונות הנעימים האלה הם רק הד קול שפת קדשנו מימי גאונה ותפארתה. הצלצולים הזרים שהשתרגו עלו בשפה הזאת בימי טלטלתה ושפלותה לא יעירו לבב היהודי מתרדמתו, לא יחיו רוחו הכהה ולא יקימו נפשו השחה, כמטר על צחיח סלע, כטל על חלמיש צור יעברו באזניו שטוף ועבור והיו כלא היו.

או נשיש איפוא בראותנו ספרים ומאמרים מציצים חדשים לבקרים כעשב השדה בשפת עברית, אם הספרים והמאמרים האלה מחללים יפעתה ומשביתים מטהרה והופכים שפת חוזי יה לשפת עלגים אשר חציה עברית וחציה ארמית.

הן אמנם לא אכחש כי יש בהרבה מאמרים של הסופרים האלה רעיונים טובים ודעות ישרות גם עצות טובות ומועילות. אין ספק כי זה הוא דבר גדול ונכבד. ברוכים הסופרים לה' על זה. אך לשמוח על מה שהמאמרים האלה נכתבו בלשון הקדש ולא בשפה אחרת אין אני מוצא שום יסוד, אין ברכה מוצאת לשפתנו ממאמרים כאלה ולואי שלא יהיו למכשול ולפוקה לה.

אולם לא כחלק הספרים והמאמרים האלה חלק הספר „מקרא" שעליו אני מדבר בזה, כל הספר מראש ועד סוף כתוב על טהרת לשון הקדש כפי שהיתה בימי כלולותיה, אין בה מלים זרים ולשונות נכריות, על כל מאמריו מרחפת רוח חן וחסד, מריח לבנון מהדר הכרמל והשרון. לשונו תול חן חן. כל דבור מדבוריו ימס בבואו ללב הקורא והיה ליין הרקח בקרבו. אם ספרים כאלה יקרא הנער תמיד נבטח כי לקץ הימים ידבר צחות בשפת קדשנו.

וכשם שצורת הספר יפה ונעימה כן גם תוכנו רצוי ואהוב לשמים ולבריות. כל המדות הטובות שבני ישראל משתבחין בהן מצאו שם מקום והמחבר דורש עליהן בחכמה והשכל ועושה להם ציצים ופרחים מאגדות חז"ל דבר דבור על אופניו. הלקוטים שצבר בספרו מכתבי הקדש ומס' בן סירא חרוזי פנינים הם מלוקטים לאחד אחד, אגודת פרחים מקטרת מר ולבונה, משמחת לב ומשיבת נפש. כי יקרא הנער הפסוקים האלה ובאו כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. וזה יתרון מאמרי מוסר הכתובים בלשון נעימה ומתק שפתים על מאמרי מוסר הכתובים בלשון יבשה וסגנון קשה, שהם יעברו על פני אזני הקורא ואל לבו לא יגיעו והראשונים לוקחים נפשות וחודרים כליות ולב.

בחלק התולדות השכיל המחבר להציג לפני הקורא תולדות ר' יהודה הלוי ז"ל, זה האיש הדגול ברבבות אלפי ישראל, אשר לשמו תערוג נפש העברי ולזכרו יהמה לב כל איש יהודי. ארץ ספרד הרתהו וגדלתהו, זאת הארץ מבורכת ה', אשר שמיה כלבנת הספיר ואדמתה כגן ה'. הארץ אשר ממנה יצאו ראשי חכמי ישראל ומשורריה, הארץ אשר בה גדל כבוד יעקב לפנים כהררי אל ואחר ירד ארצה עד תהום רבה. ובארץ הקדושה בא קצו, אמת מהלכו בארצות החיים.— שתי הארצות היקרות בעיני היהודי האלה מתנוססות כאבני חן על שני גבולי חיי האדם הגדול הזה, משבצות זהב לאבן נזר מעטרת הפארת ישראל הזה. כל המדבר באדם הזה, מה שידבר ואיך שידבר ומצא לב נכון ואזנים קשובות, ואף כי המחבר שלנו אשר דבש וחלב התחת לשונו.— כתפוחי זהב במשכיות כסף מונחים לפנינו בתולדות החכם הזה איזה משיריו היקרים. משוררי ישראל! שימו לבכם לשירים האלה! הבו גדל לקול אלהים המתהלך בגן פרחי משוררי ספרד! זה השיר לאלהי ירושלים. זה כנור בת ציון! הלאסוף מלים יחדיו ולערכם הרחק משפתי הגליון במערכות אשר סוף האחת דומה לסוף השנית הלזה תקרא שיר? וגם אם הנפש תלהט גחלים והשפתים דולקים, אם אין נעם באמרים ומתק בלשון, הלזה תקרא שיר עברי? לא רבותי! פלס ומאזני משקל היו ביד אבות המשוררים בלשונות יונית ורומית. הם שקלו ואזנו כל שורה משיריהם להיות האחת דומה אל אחותה בקול הברותיה ובמדת נגינותיה ולא עוד אלא ששמו לבם לכון מדת הנגינות למין השיר ששרו. עת שרו לעלילות גבוריהם ונפלאותיהם השתמשו במדה אחת, ובשירם לרגשות חן ותחנונים השתמשו במדה אחרת, ולפיכך היו אזני העם ולבו פתוחות תמיד לשיריהם, בטרם התפעלה הנפש מתוכנם כבר התענגו החושים על הוד קולם וזמירותיהם וכבר היו השומעים עתידים לקבל הרגשות השיר ופעולתו. מהם למדו משוררי העמים החדשים לבשם מליצות שפתם בקול שירה וזמרה. אלה שאין להם נגינה קבועה כהברה ידועה של האות יערכו ההברות המנוגנות לעומת ההברות שאינן מנוגנות במדה אחת וקצב אחד בכל חרוזיהם, אך אלה שמלותיהם מנוגנות במקום קבוע תמיד, כמו למשל צרפתית ופולנית, מאפס יכולת לערוך כל חרוז בפרקים שוים בין נגינה לנגינה יסתפקו מדוחק בשווי מספר ההברות בחרוזיהם, אך הכל מודים שיש יתרון גדול לראשונים על האחרונים, באשר כי חרוז שלם הוא פרק ארוך יותר מדי, ולחלק בחזקה החרוז על פרקים שאינם מחולקים מעצמם מצד טבע הלשון אין תועלת. כשנתבונן לשפת עברית לדעת אם ראויה היא לעשות בה משקל להברות ולערוך על פיו חרוזי השיר כשירי היונים והרומים, נראה כי אף שאין מקום קבוע להנגינה במלותיה, וגם לפי איזה מדקדקים יש בה הברות ארוכות המנוקדות בתנועות שנקראו אצלם גדולות והברות קצרות המנקדות בתנועות שנקראו אצלם קטנות, בכל זאת קשה הוא להמשורר ליסד על זה בניני שיריו, יען כי ראשית אין הנגינה שגורה היטב בפי ההמון אשר לא יבין איפוא ולא יתפעל כלל משווי מדתה, ושנית גם היא יש לה מקום קבוע אחר, שלעולם לא תבוא בתנועה השלישית שלפני הסוף. ובנוגע לקצר

*

ההברות וארכם הנה בטלטלת הגלות נמחו ואבדו החילוקים במוצא התנועות ובמשך זמן ביטוים. ולפיכך השכילו משוררי ספרד להמציא מדה חדשה לחרוזי שיריהם, מדה המונחת ברוח לשונות הקדם. ראו כי לפני כל הברה המתחלת בשוא צריך המדבר לנות מעט בכדי שלא יראה השוא כאלו מוסב לפניו, ויקחו את ההברה הזאת (יתד בלשונם לאמר: כשם שהכלים תלוים ביתד כן ההברות תלויות ביתד שקדם להם שהוא ראש הפרק, כי במשך הפרק שבין יתד ליתד לא יעמוד המשורר כי אם יקרא כל ההברות שבאותו הפרק בנשימה אחת, על פי הדברים האלה נראה כי יתד איננו מלה מלאכותית מחלק הדקדוק כי אם מחלק השיר, ואינו מורה על נקודת השוא נע כי אם על שוא נע יחד עם התנועה ההולכת אחריו או על ההברה המתחלת בשוא נע וישימוה לקו ומשקולת לערוך ולסדר על פיה פרקי חרוזיהם במדה אחת, ובכן יצאו חרוזיהם מחולקים לפרקים כעין פרקי השיר כמעשה שירי היונים והרומים, וזה סוד הדבר מה שמרגישים אנחנו למקרא שירי הספרדים התעוררות מיוחדת כמו מעין התעוררת לקול תוף וכנור, מה שאין כן בשירי שאר משוררים.

אחרי הדברים האלה מאד אתמה ואפלא מדוע התנצלו משוררי ישראל ברצון טוב את עדים הזה? מדוע השליכו מידם את כלי שרת הזה אשר על ידו יוכלו לעורר הלבבות ביתר שאת וביתר עז? הן לא אלמן ישראל מגדולי רוח אשר בטרם יצאו מרחם הקדשו להיות משוררים ונעימי זמירות, מדוע לא יתנו לבם ללכת אחרי אבות השיר הספרדים? מדוע לא ילמדו לשונם לשיר במדה ובמשקל כמשוררי דור ודור? מעט השירים השקולים שיש לנו מהרשד"ל ז"ל וממתי מספר אחרים יראונו לדעת כי לא יבצר גם ממשוררי זמננו לשיר במדה ובמשקל כתבנית שירי מורינו הספרדים, ירצו איפוא ועשה יעשו וגם יכול יוכלו.

84 במאמר דברי ימי ר' עקיבא האחרונים נוגע המחבר במצור ביתר וכותב בצד כי המציר הזה ארך שלש שנים. ע"ז מצאתי להעיר כי לפי דברי חז"ל ירושלמי פ"ד דתענית ומדרש איכה פסוק בלע נמשך המצור הזה ג' שנים ומחצה וע' סנהדרין צ"ח מלכות בן כוזיבא ב' שנים ומחצה וט"ס הוא וצ"ל ג' שנים ומחצה. ועל פי זה נבין כונת מאמר המדרש (פתיחה איכה), א"ר יונתן שלש שנים ומחצה עשתה השכינה יושבת על הר הזתים סבורה שמא ישראל יעשו תשובה ולא עשו, ר"ל בטרם סרה השגחת ה' מעמו (במליצת חז"ל „בטרם עלתה השכינה למרום" כי הר הזתים הוא המקום האחרון מעשר המסעות שגלתה לפי האמור שם למעלה) בטרם תכבה הגחלת האחרונה של מלכות ישראל שצמחה שנית ע"י בן כוזיבא המתין הקב"ה ג' שנים ומחצה, הם הג' שנים ומחצה שנלחם אנדריינוס בביתר ולא יכול לה, ולבסוף כשלא עשו תשובה כבש את העיר ויך כל היהודים לפי חרב. וע' ר"ה ל"א א'.

בחלק שני מספרו קורא באיזה מקומות למיני דוממים הנמצאים בארץ כגון גפרית ומלח בשם מעדנים. ותם אני ולא ארע מאין לקח זה?

עד הנה דברתי בספר הזה לא מאשר מצאתי מה להעיר עליו, איזה מעות להתקן ואיזו גנבה להשיב לבעליה כדרך כל בקורת ספר, כי אם מאשר יקר לי להשתעשע בחבור הנעים והנכבד הזה תליתי עליו השנים שלשה רעיונים שמצאתי נכון לססרם לפומבי, ועוד לא כליתי מאמרי כי רואה אני חוב נעים לנפשי לדבר עוד דברים אחדים על אדות המחבר בעצמו.

המחבר הוא אחד מחניכי בית המדרש שבירושלים של הגאון הצדיק ר"ע הילדעס-הייטער נ"י. אם כל חבריו עשו חיל בלשון עברית כמוהו ראוי בית המדרש הזה להיות עליון על כל בתי מדרש לחכמת ישראל שבכבל העולם כלו. אך לו יהי גם שהמחבר שלנו גדל והצליח וראה ברכה בלמודו יותר מהתלמידים אשר כגילו, על כל פנים אמנם

*

רענו ממקום אחר כי מבית המדרש הזה יצאו אנשים משכילים ביראת ה' דבקים בעמם ואמונתם בכל לבבם ואהבים שפתם תכלית אהבה. די שם הגאון המפורסם ר"ע הילדעסהיימער נ"י אשר נקרא על הבית הזה להתוות על הבית הזה תו אמונה טהורה ומוסר השכל ולהרחיק ממנו כל לשון הוות ולזות שפתים; אולם רבותינו הגאונים יצ"ו היושבים כסאות למשפט בתוככי ירושלים תוב"ב ורואים יום יום כל תהלוכות הבית הזה ומשפטיו עם תלמידיו לא כן ידמו, בעיניהם כמו הבית הזה כמו כל בתי מדרש וגימנאזיען שבעולם, כמו על האחרונים כן גם על הראשון יטו קו אפיקורסות ואבן הטועים, ואולי עוד יתנו יתרון לרעה לבית המדרש הזה אשר ממנו תצא תורה ודבר ה' על בתי המדרש אשר לא יזכר ולא יפקד בהם דבר ה'. ואמרתם בית ישראל כי לא יתכן לחשוב כזאת על עם ה', על גאוני יעקב אשר ישימו אור לחושך ופרי צדקה יהפכו ללענה, להרשיע צדיק ולדבר תועה על מעשה ידיו. אולם האזינו ואדברה, הקשיבו ושמעו מעשה שקרה ופעל פועל בימינו.

ישנו בלשכת החשאין של רבני ירושלים וגאוניה משנים קדמוניות חרם לבלתי תת לאיש אשר יתן מזרעו לאוסקולי חלק ונחלה בחלוקה. ויהי בתת אבי המחבר הנכבד המפלג וי"א מהו' יהושע יעלין נ"י את בנו הזה לבית המדרש של הגאון ר"ע הילדעסהיימער, וימנעו על יסוד החרם הזה מתת לו כסף חלוקתו שקבל מימים ימימה.— מהחלה קבל הנכבד הזה את העונש הזה באהבה ולא רצה לצעוק חמס באזני אחינו שבגולה, כי מצא פרנסתו ממקום אחר ויהי כמחריש. אך זה כחמש שנים ירד אחורנית ויבים צר מעונו ויתעורר לגלות צערו ברבים ולבקש רחמים מאחינו שבחו"ל ממי שהיכולת בידו לעשות משפטו ודינו לבל תגרע נחלתו בתוך כל הנהנים מכסף הקדשים. אחינו שבחו"ל יצ"ו לא ישימו לבם הרבה על סדר החלוקה של נדבותיהם. יודעים המה להתנדב לקופת ר"מ בעל הנס כמסת ידם, אך לא ישימו לבם מאומה לדעת אנה הולכות נדבותיהן ומה יעשה בהן. הם יודעים כי יש בירושלים אנשים צדיקים וגאונים מפורסמים המוציאים ומביאים כל דברי החלוקה וסומכים עליהם כי יחלקו הכסף באמונה ולא יעשו עול במשפט, ובכן לא מצאו לבם נכון להתעבר על ריב העלוב הזה. צעק לבו אל אנשי הכוללות עד כי נחר גרונו, כתב ספרים רבים אליהם עד כי דבקה ידו אל עטו והם קראו את מכתביו וישלחו אותם לסל התחתון לבל יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב לעולם.

כה התעטף העשוק הזה בעניו עד כי באו מים עד נפש, אז בהצר לו מרבה להכיל נשא רגליו ובעצת אהביו ועזרתם הלך לחו"ל לשפוך לבבו לפני גאוני הקהלות ונגבאי הכוללות ולהתחנן אליהם על נפשו.

כבוא הנכבד הזה לחו"ל ויכירוהו אחיו כי אדם המעלה ואיש כשר וצנוע הוא ויתנו את לבם לראות עוותתו ולשפוט משפטו. הראשון אשר קם לעזרתו היה הרב הגאון הגדול ה"ר אליעזר שמחה ראבינאוויטש נ"י אב"ד דק' קאלווריע. במכתב כתוב בהשכל ודעת הוכיח כי אין להחרם האמור למעלה מקום בנדון שלנו מכל הצדדים, וכי אין צדק ואין משפט לגרוע נחלתו בחלוקה מפני אשר נתן את בנו לבית המדרש הנ"ל. אחרי הגאון הזה החרו החזיקו עוד גאונים אחרים רבני קהלות ישראל ונכבדי הכולל אשר עליהם יחשב הר"י יעלין הנ"ל. ידעו הגאונים והנכבדים האלה עם מי יצאו להלחם, ומי יעמוד במערכה לעומתם עם גדול ורם, כלם גבורים מלמדי מלחמה, אשר חרב ה' בידם וחצי שדי באשפתם, ובכל זאת חרפו נפשם להציל העשוק מיד רודפיו. מחשבותיהם הטובות היו נכונות לצאת לפעולת אדם לולא אחד, אשר לא אחפוץ לפרש את שמו ברבים, אשר בענותנותו היתרה ובמרך לבו הפיר את עצתם ולא נתנם לבצע את אשר יזמו

*

לעשות. רחוק ממני מאד לחשוד הגאון הזה בשגאת חנם להעלוב הר"י יעלין נ"י או לאמר כי רוח קנאי ירושלים עבר עליו כי ידעתי היטב את הגאון הזה אשר הוא ישר לב ובעל מדות טובות וסבלן בדעותיו, אין זה איפוא כי אם ענוה שלא במקומה לעצת רבני ירושלים או אימתה ופחד מפני אפם כי עז ועברתם כי קשתה. יהי איך שיהיה חמס העלוב הנ"ל על הגאון הזה, ה' לא יחשב לו. בין כה וכה נשארה תקות הנכבד הר"י יעלין לע"ע מעל. כי פרשתי את הדברים האלה לפני דעת הקהל לא עשיתי זה מתקותי לבצור בזה רוח רבני ירושלים ולהפוך לבם לרחם על העלוב הנ"ל, כי מקדם ידעתי אשר הם באחד ומי ישיבם. וכשכלה ונחרצה מאתם לעשות דין באויבי ה', אין עצה ואין תחבולה להשיבם מדרכם ולקרוע גזר דינם הקשה, ובפרט כשהם באים בכח רבנן קשישאי הרמים והנשאים בעיניהם על כל רב וגאון בישראל בדורנו. אולם כונתי לעורר ראשי הכוללות ורועי ישראל אשר עבודת הקדש עליהם להשגיח על כל דבר טוב ומועיל בקהלותיהם, אשר ישימו לבם על רשימת החלוקה ההולכת שנה שנה מחו"ל לארץ ישראל וישתדלו לדעת אם ממלאים ממוני ירושלים את כל הכתוב ברשימה אם אין ואם יודע להם כי ממוני ירושלים יעשו עול לאיש בחלוקה, אזי לעכב מכסת הכסף הראויה לפי דעתם להעשוק ולשלחה ישר מחו"ל לאיש ההוא, אז תשקוט הארץ ולא ישמע עוד קול צוחה וצעקה מירושלים.

הקורא לא ישת עלי חטאת על אשר יצאתי מחוץ לגבול מאמרי כי כדאי הוא המחבר הנכבד שקוראיו יתעסקו רגע קטן בכבוד אביו אשר הוא זולת זה אחד מיקירי ירושלים.

יוסף ראזענטהאל.

להתם חטאת.

בספר השנתי „אוצר הספרות" *) שנה שניה ושלישית, בחלק: „דברי תורה וחכמה" בראשון — מצד 143 ובשני — מצד 72 והלאה, בא מאמר אחד בשם: „דברי בקרת" מאת החכם ר' לייבש אייזלער יחי'. המאמר הזה הוא המשך מדבריו אשר באו ב„הצופה להמגיד" מן תרל"ח עד תרמ"ה במאמרו „אמרי יהודה", ובמ"ע החדשי „בית תלמוד" ובשבועי „היהודי" במאמריו „מכתב בקרת" על פירוש הראב"ע לכה"ק. „בכל המאמרים האלה", יאמר המבקר הנכבד „הראיתי לדעת כי מקומות אין מספר בפירושי הראב"ע היקרים המסלאים בפז, נשתבשו, וכי כשו פניהם חרולי השגיאות והטעיות אם מפאת מעתיקים הדיוטים או מפאת מגיהים ומדפיסים חרשי משחית, או מסבות אחרות" — והנה הוא נותן לפני קוראי אוצה"ס הנ"ל המשך דבריו על פירוש הראב"ע לספר „תהלים" מפרשה כ"ז עד סופו.

במה שנוגע לדבריו הראשונים שבאו במה"ע הנזכרים, לא אוכל לדון עתה עליהם, כי לא קראתים כלם **), ואינם נמצאים עתה ת"י, אבל מה שעיני רואות ולבבי יבין במאמרו

---

*) היוצא לאור בקראקא ע"י ה' ר' שאלתיאל אייזיק גראבער מיהראסלאוו בגאליציע.

**) כי באמת קראתי דבריו זעיר שם, אבל על הרוב בקריאה חטופה, ובמקום שקראתי בעיון מצאתי גם שם דברים שראוי להעיר עליהם. — יקרא נא הקורא הנכבד את דברי בזה

ב„אוצה"ם", אותה אשים לפני הקוראים הנכבדים, למען יראו ויוכחו כי לא כצעקתה הבאה על המעתיקים ועל המדפיסים ועל המגיהים — עשו כלה, ואם באמת נפלו לפעמים בדפוס איזה שגיאות קלי — או גם רבי הערך בדברי הראב"ע, אבל לא במדה מרובה כזו שתפש הרל"א, כי כהניף חרמש בקמה, יניף גור חרבו לקצץ בנטעי נעמנים שהוציא הראב"ע ז"ל מעמק שדה כתה"ק, אחרי אשר חרש וחפר בהם וישקם מים טהורים ממעין שכלו הזך, ויהי פריס קדש הלולים לכל קורא משכיל ומעיין היטב להבין בדברים שטוא קורא.— ומי לנו גדול כהרנ"ק, שבטרם גשתו אל הקדש (מונה"ז שער י"ז במאמרי „חכמת המסכן") לצרף וללבן דברי הראב"ע ולהוציא את המרגניתא הצפונה והטמונה בתוכם ונעלמה מעין הקורא הרן בהם בלי העמק חקר — בגשתו אל המלאכה הכבדה והנכבדה הזאת יאמר: כי דברי הראב"ע „עמוקים ולפעמים לא נופלים מחידות", ובקראנו את דבריו „יהיה לנו הצורך לאזהרה ולשמירה שלא נוסיף על דבריו מה שלא עלה על דעתו כלל" עד כאן דבריו; ואם הרנ"ק דבר שם דבריו בנוגע לענין רם ונשא מעל פירושי הראב"ע הפשוטים על כה"ק („לבאר שטתו של החכם ראב"ע ז"ל באלהות, ובכלל המציאות הנבראה, ובסתרי התורה והנבואה"), אבל בכלל עלינו להזהר גם בכל דבריו, לבלי להוסיף עליהם או לגרוע מהם, גם לבלי להפך את דבריו ככל הטולה על רוחנו; ואם בהשקפה הראשונה יהיו לנו, לפעמים דבריו כדברי הספר החתום, עלינו להעמיק עיון וחקר בהם בשום שכל והגיון ישר, ואז נוציא מהם כונתו כמין חומר.— לא כן יעשה המבקר הנכבד הרל"א, הוא איננו נזהר כלל וכלל, כ"א עושה הוא בדברי הראב"ע כאדם העושה בתוך שלו: מעקר ונוטע, סותר ובונה, מהפך הסדר ועושה כונים לעצמו, עד כי דברי הראב"ע פושטים צורה ולובשים צורה אחרת, וכונתו האמתית כלתה בעשן דמיונו של המבקר והיתה כלא היתה.

ואף גם זאת: כי הספר עם פירוש הראב"ע שהיה לעיני המבקר בעת כתבו „דברי בקרת", הוא מלא טעיות הדפוס על כל מדרך כף רגל (כאשר אראה אי"ה בזה) שבשאר הדפוסים יתאימו הדברים לפעמים לתקוני הרל"א (כי הטעיות שבספרו בולטות ונכרות מאד גם לעיני הקורא הרן) ולפעמים באופן אחר.— וא"כ האם אחרי דפוס כזה ראוי לבקר, ולחייב על פיו את המעתיקים וכל המדפיסים? השוה הוא להשחית עליו את „העת היקרה", את הנייר, הדיו והקולמוס לכתב ולהדפיס עליו „דברי בקרת"?? — תמה תמה אקרא: איך לא עלה על לב המבקר, בגשתו לבקר את דברי הראב"ע, לשום לעיניו פירוש הראב"ע הנדפס בדפוסים אחרים, לכה"פ אחד או שנים? ולא לתמוך יתדותיו רק בספר האחד שהיה מונח לפניו ולהוציא על פיהו משפט מעקל על המעתיקים ועל כל המדפיסים והמגיהים לקראם כלם בשם „הדיוטים וחרשי משחית"!?

והנה למען „התם החטאות" והאשמות שתלה המבקר הנכבד בדברי הראב"ע, אביא בזה אחדים מן הפסוקים שהוא מדבר בהם ב„אוצה"ם" במאמרו „דברי בקרת" וגם מה שמלאתי להעיר עליהם — ומדברי אלה יראה הקורא הנכבד כי לא ע"פ הסערה בעלמא הנני בא לריב ריב המעתיקים והמדפיסים מאת המבקר.— וזה החלי בעזה"י:

(תהלים כ"ח ג') „חמס ידיכם: דם השחד" (עכ"ל הראב"ע) „מה זה כוונתו באלה המלות?... ותחת „דם השחד" אולי צ"ל: „הוא השחד"? עכ"ל המבקר. ולפי ענ"ד הטעות בזה לא כדעת המבקר, כ"א תחת: „דם השחד" צ"ל: „דמי השחד", ופי': כסף השחד

ויראה כי לא להתפאר, חלילה, ולהתעטר בכתר שם „מבקר" מגמתי, כ"א את אשר תשים האמת בפי אותו אדבר.

ואולי כונתו במלת „דם" שהוא היחיד מן הרבים „דמים", והוא ג"כ משתמע לתרי אנפי; וכמו שפי' הא' רי"ל ב"ז (אוצה"ש שרש „דם") את הכתוב: „ויקר דמם בעיניו" (תהלים ע"ב י"ד) וז"ל: „וי"מ אותו מענין כפר וערך וכמוהו בתלמוד החליף דמי שור בפרה" עכ"ל, וגם שם מלת „דמם" הוא בל"י. וע"פ פי' הראב"ע תעלה יפה מליצת הכתוב „חמס ידיכם תפלסון" פי' תשקלו כסף השחד שתקחו בידיכם.

(ס' ז') „למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו: ור' משה אמר כי הימין הוא הפועל דרך משל הפך ותושע לי זרועי" (עכ"ל הראב"ע) „בלי כל ספק הנכון כך הוא... הימין הוא הפועל.., כמו: „ותושע לי זרועי", כלומר: כמו „שזרועי" הכתוב בספר ישעיה (ס"ג ה') הוא הפועל כך „ימינך" הכתוב בזה הוא הפועל לדעת ר' משה... וגם זה ברור" עכ"ל המבקר. — ראה נא קורא מבין, והביטה על חטא שחטא המבקר נגד כונת הראב"ע בדבריו אשר שם בפי ר' משה! כי הנה הדברים כמו שהם לפנינו הלא נכוחים ומובנים, ואין בהם שום טעות! — כי דעתו של ר' משה בפי' הפסוק הזה כך הוא: כי ימין ה' הוא הפועל את הפעולות הנזכרות בזאת הפרשה, והמשורר קורא (בדרך משל) אל האלהים ית': הושיעה ל-ימינך! והוא ההפך מן הכתוב (ישעיה ס"ג ה') „ותושע לי זרועי", ששם האלהים הוא הפועל וזרועו הושיעה לו, ופה הימין הוא הפועל והאלהים הוא המושיע לה.

(ס"ח ב') „שמעה אלהים רנתי. בגלוי ותפלתי בלב כנגד חנה" (עכ"ל הראב"ע) „מה זה כונתו בהמלות: „כנגד חנה"?? אולי הקריאה הנכונה „כמו תחנה" וכו' וכו' — עכ"ל המבקר. — ע"ז כבר העיר „המגיה" באוצה"ש שנה שניה, שאין בזה שום טעות, כי דעתו של הראב"ע באמרו: ותפלתי בלב כנגד חנה" הוא כנגד אמנו „חנה" שנאמר בה „וחנה היא מדברת על לבה"... והרל"א בעצמו הודה לו על הערתו זאת באוצה"ש שנה שלישית בסוף מאמרו בההערה *).

(ס"ב י') „אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד: באדם אל תבטחו כי הם הבל וכזב ואילו עלו במאזנים בני אדם ובני אדם היותם פחותים מההבל דרך משל כי הם הבל הבלים כדברי שלמה בנו" (עכ"ל הראב"ע) „נראה כי כך צ"ל: „ואילו עלו במאזנים בני איש ובני אדם היותר פחותים מההבל" עכ"ל המבקר. — אודה ולא אבוש, כי ע"פ התקון הזה שיתקן המבקר קשה עלי מאד ליישב המקרא הזה להיות דבר דבור על אופניו... אולם כשאני לעצמי נראים לי דברי הראב"ע כמו שהם לפנינו בלי כל תקון — וזה הוא הפי' הנכון ע"פ דברי הראב"ע: באדם אל תבטחו כי המה הבל וכזב, ואילו עלו במאזנים בני האדם (בני אדם ובני איש הוא כפל לשון במ"ש) יהיו עוד פחותים מההבל (כי המ"ם של „מהבל" מיעוט הוא), „ובני אדם היותם פחותים מההבל"? כלומר: איכה יכולים בני אדם להיות עוד פחותים מהבל? ע"ז יאמר: כי „הוא דרך משל", יען „כי הם הבל הבלים כדברי שלמה בנו".

*) בהצפירה (גליון 72 ש"ז) באה ההערה הזאת שנית מאת המגיה הנ"ל על דברי היושב בתחכמוני מהר"י רייפמאן יש"ו, שבאו בהצפירה גליון 19 ש"ז, שגם הוא מצא לנכון לתקן שמה: „חנה" צ"ל: „רנה"; ובגליון 146 (בההוספה) בין יתר הערותי, אני הכותב, (במאמרי „הערות להערות") לדברי מהר"י ר"מ הנ"ל, העירותי גם על התקון הזה, ודברי התאימו לדברי המגיה. ואל יאשימני נא הקורא הנכבד על כי לא אמרתי דבר בשם אומרו, כי בכתבי הערותי הנ"ל ובשלחי אותן לבית המערכת נעלמו ממני דברי המגיה באוצה"ש, ודבריו בהצפירה עוד לא באו אז. ויהי בקראי דבריו בהצפירה מהרתי לבקש מאת המו"ל הנכבדים יש"ו להרחיק את הערתי זאת ממאמרי, אולם, לדאבון לבי, שבה בקשתי ריקם, והערותי באו כלן, דבר לא נעדר. עדים הם כבוד המו"ל כי כדברי כן הוא.

(ס"ד ד') „דרכו חצם דבר מר: יש אומרים כי דבר מר שב אל לשונם או פעלם זה" (עכ"ל הראב"ע) „מה כונתו בהמלות: „או פעלם זה" לא ידעתי, אולי צ"ל: „או פעלם און" עכ"ל המבקר. — גם בזה לא ירד במ"כ לסוף דעתו של הראב"ע, כי כה יאמר הראב"ע: „יש אומרים כי דבר מר שב אל לשונם או פעלם זה. [ה'] לירות במסתרים, על כן תסתירני" עכ"ל. והנה הוא מחבר סוף הפסוק ד' עם ראש הפסוק ה'; עתה, אדמה, כי ידועה ובולטת כוונתו בהמלות „או פעלם זה", כי הפועל הזה הוא: „הירים במסתרים תם".

(ס"ה ו') „מבטח כל קצוי ארץ: אמר ר' משה מבטח כל קצוי ארץ כל אנשי כמו וכל הארץ באו מצרימה ואנשים רחוקים" (עכ"ל הראב"ע) צ"ל: „מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים כל אנשי (וים) אנשים רחוקים כמו וכל הארץ באו מצרימה, והוא פשוט" עכ"ל המבקר. — ההפוך והשנוי הזה ללא צורך, כי הדברים פשוטים ונכוחים למבין, ואף ביאור אינם צריכים, והתקון שיתקן המבקר אך קלקול הוא.

(ס"ו י"ב) „הרכבת. הטעם שהוא רוכב על במותימו היה כמו הבאים באש או במים כמו מכה אביו ואמו" (עכ"ל הראב"ע) „גם מפה נראה איך המעתיקים השחיתו וקלקלו דברי הראב"ע ז"ל הנאמרים בהשכל ודעת ועליהם ליתן את הדין, כי בלי כל ספק כך צ"ל: „הרכבת אנוש לראשנו: הטעם שהוא רוכב על במותימו, באנו באש ובמים: הוא כמו באנו באש או במים כמו ומכה אביו ואמו", כלומר: שהוי"ו במלת „ואמו" הוא וי"ו המחלקת ומובנו: „או אמו" כן הוי"ו במלת „ובמים" הוא וי"ו המחלקת ומובנו „או במים" וזה ברור" עכ"ל המבקר. — דבריו האחרונים ע"ד הוי"ו המה ברורים, אבל אך למותר האריך בזה, כי דברי הראב"ע פשוטים ואינם צריכים ביאור. אולם משפטו אשר חרץ על המעתיקים כי „השחיתו וקלקלו דברי הראב"ע" הוא משפט מעקל, כי גם בזה לא דייק יפה במ"כ בדברי הראב"ע, אשר באמרו: „היה (אולי צ"ל „היו") כמו הבאים באש או במים", כה כונתו בפי' המקרא הזה: בזה שהאנוש רוכב על במותימו, היו הם כמו הבאים באש או במים שהצלה רחוקה מהם, „אבל" — מסיים הראב"ע — „ה' הצילם לאויר העולם", עי"ש קורא נכבד ותראה כי ראויים הדברים כמו שהם ואין בהם שום קלקול.

(ס"ח ז') „מושיב יחידים ביתה... ומלת צחיחה כמו צחה צמא כמו והשביע בצחצחות נפשך יבשת וזה הפך מושיב יחידים ביתה לפנים בישוב וצחיחה מקום למאון" (עכ"ל הראב"ע) „המלות; „לפנים בישוב" אין להן מובן פה, ואולי הנכון: „לבנוי הישוב" כלומר: מלת „ביתה" הוראתה מקום ישוב הפך צחיחה שהוא מקום מדבר ושממה מאין יושב שם" עכ"ל המבקר. — כפי הנראה נתחלף להמבקר הנקוד שבמלת „לפנים" שאליו כוון הראב"ע ותחת „לִפְנִים" קרא המבקר „לְפָנִים", לכן החטיא גם את כונת הראב"ע בפירושו; ועתה אדמה כי גם המבקר הנכבד יתנענע לי בראשו ויודה כי עתה המלות „לפנים בישוב" יש להן מובן: וזאת היא כונתו: הסוררים ישכנו צחיחה במקום למאון ושמם מאין אדם, והוא הפך מן מושיב יחידים ביתה לפנים בישוב, כלומר: כי היחידים יושיב בפנים ישוב בני אדם, בתוך בני משפחתם.

(ס"ט כ"ב) „ויתנו בברותי. בעבור שם כאשר הזכיר ואבכה בצום נפשי ו ה ע ם רעב וצמא וכו'" (עכ"ל הראב"ע לפי דעת המבקר) „כונת המלות „בעבור שם" נעלמה ממני, ואולי כך צ"ל: „בעבור והוא שם", כלומר: בי"ת „בברותי" הוראתו „בעבור", ומלת „ברותי" הוא שם. אולם לא אדע מה ענין „והעם רעב וצמא הכתוב (בש"ב י"ז כ"ט) לכאן?" עכ"ל המבקר. — בעייני במקראות גדולות דפוס ווארשא תרל"ד, ראיתי ראשית כי המבקר הנכבד טעה במ"כ בקריאת המלות: „וה"ע רעב וצמא" (כן כתוב בפי' הראב"ע שם, לא: „והעם" כ"א: „וה"ע" בר"ת) ותחת „והעד" השגור בפי הראב"ע קרא הוא

„וסעם" (אולי טעות הדפוס הוא בספר שלפניו, שרבות הן בו, כאשר אראה להלן) ע"כ „לא ידע מה ענינו לכאן"; ולבד שגגתו זאת, עוד לא עיין היטב לרדת לעמק כונת הראב"ע בפי' המקרא הזה. — ולפי"ד הפי' הנכון בדברי הראב"ע זה הוא *): כי כונתו להקביל את הכתוב „ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חומץ" אל הכתוב „ואבכה בצום נפשי ותהי לחרפות לי", וכמו שפי' הרד"ק ז"ל וז"ל: ויתנו בברותי, במאכלי, ר"ל אפילו בעת הגלות (וגם דעת הראב"ע „כי זה המזמור נאמר ברה"ק על זמן הגלות" עי"ש) שארצה לשמוח הם ממרים לי בריבם עמדי, כמו מי שהיה רעב וירצה לאכול ויתנו ראש ולענה במאכלו או כמו שהוא צמא וישקוהו חומץ" עכ"ל; וכונת הראב"ע באמרו: „ויתנו בברותי, בעבור שעם כאשר הזכיר ואבכה בצום נפשי" פירוש: בעבור שעם בראש המזמור הזכיר: „וארבה בצום נפשי", לכן מסיים עתה: „ויתנו בברותי ראש", והנה סיים במה שפתח; ואחרי אשר סיים המשל הראשון, פתח וסיים עוד משל אחר מענין הראשון: „ולצמאי ישקוני חומץ", ולראיה כי „ויתנו בברותי ראש" הוא סיום המשל מן „ואבכה בצום נפשי", יאמר הראב"ע: „והעד רעב וצמא", כי כמו „ישקוני חומץ" נמשך אל „ולצמאי" כן „ויתנו בברותי ראש" נמשך אל „ואבכה בצום נפשי" שהוא ר ע ב ו ן. אדמה כי זה הוא המובן בדברי הראב"ע; ואם הסגנון „בעבור שעם כאשר הזכיר" איננו עולה יפה לפי נאות הלשון, הלא לא דבר חדש הוא בדברי הראב"ע. ואם הותרה הרצועה לעשות שבושים בדבריו, הלא יותר טוב לאמר לפי עני"ד כי מלת כאשר יתירה היא, ונ"ל: „ויתנו בברותי", בעבור שעם (למעלה) הזכיר „ואבכה בצום נפשי".

עד כאן הוא באוצה"ם שנה שניה. ומכאן ואילך — בשנה שלישית.

(ע"ג ט"ו „הנה דור בניך בגדתי. אהיה בוגד בדור בני השם שלא תהיה אמונת לב באמונתם" (עכ"ל הראב"ע)" נ"ל: „שלא תהיה אמונת לבי כאמונתם". וכך כתוב על נכון בקלורים מספרי הראב"ע להרכ"ק ז"ל" עכ"ל המבקר. — תקון הבי"ת של ב„אמונתם" בכ"ף ללא צורך, ואולי עוד קלקול הוא, כי גדולה היא בגידתו כל איש שאיננו מאמין באמונת רעהו, (שמשמיע שאיננו מאמין כלל בזה שרעהו מאמין) משאיננו מאמין באמונתו (שמשמיע' שאיננו מאמין במקצתה). והראיה שהביא מקלורי הרכ"ק איננה ראיה כלל, כי כידוע, הספר מוגה"ז מלא טעיות הדפוס על כל צעד, וא"כ הטעות לא בהא"ע כ"א במוגה"ז.

(ע"ז ט') „גמר אמר. אמר ר' משה כי גמר אמר כמו דברו ועברו נמומותיו" (עכ"ל הראב"ע) „תחת דברו" נ"ל: „גמרו" עכ"ל המבקר. — במק"ג הנ"ל כתוב „גמרו" ולא „דברו", והוא כתקון המבקר.

(ע"ח א') „האזינה עמי תורתי. וטעם הסמך התורה אליו תורת ה' שהיא תורת אמונתו" (עכ"ל הראב"ע). נראה שכך נ"ל: וטעם הסמך תורת ה' אליו שהיא תורת אמונתי", ע"כ לשון המבקר. — הדברים כמו שהם טובים ונכוחים, והתקון ללא צורך, וזהו פי': „וטעם הסמך התורה אליו"? (באמרו „תורתי" ולא תורת ה') — תורת ה' שהיא תורת אמונתו", כלומר: התורה היא תורת ה', ובעבור שהוא מאמין בה, הלא היא תורתו.

---

*) גם את הביאור הזה לדברי הראב"ע הבאתי בהצפירה במאמרי „הערות להערות" הנ"ל, בהעירי שם על דברי מהר"י ר"מ, שהביע דעתו (הצפירה גליון 19 ש"ז) שתחת „בעבור שעם", בדברי הראב"ע, נ"ל „בעבור שלם"; וגם על טעותו של הרל"א בקריאת המלה „וס"ע" הערותי שם.

(ע"ח ב') „אפתחה קמצות התי"ו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמעה מה ידבר, ואילו היה בשוא לבדו היה שוה רק ככה נמצא" (עכ"ל הראב"ע), אספוק מאד אם ככה נמצא בספר תהלים אחד שבעולם וכ' וכ' וגם לא נמסר עליו במסורה בשום מקום. ונראה כי גם בעיני הראב"ע לא ישרה מציאתו, ועל זה ירמוז אמרו: ואילו היה בשוא לבדו היה שוה", כלומר: אלו היה התי"ו והמ"ם בשוא לבד ולא בחטף קמץ היה שוה אל שוא הפ"א והשי"ן „אפתחה אשמעה" זולת שהאחד נח והשני נד, וזה אמנם יערב לאזן שומעת רק (מה לעשות?) ככה נמצא" עכ"ל המבקר. — על דבריו אלה יש לי להשיב — באחת: כי גם לעיני הרד"ק היו ספרי תהלים שבהם נקודה מלת „אפתחה" בחטף התי"ו וז"ל הרד"ק: „יש ספרים התי"ו בחטף קמץ ויש ספרים בשוא לבדו" עכ"ל; וגם לעיני בעל המש"י היו ספרי תהלים שבהם נקודה מלת „אפתחה" בחטף התי"ו, ועל מלת „אשמעה" (תהלים פ"ה ט') יאמר וז"ל: בגליון אחד נכתב בלדו „נ"א אשמעה" חטף קמץ ועיין מה שכתבתי בריש מזמור ע"ח בשם הראב"ע" עכ"ל. — שני ספרי תהלים מדפוסים שונים נפתחים עתה לפני, באחד (מקג"ד דפוס וואַרשא הנ"ל) נקודה מלת „אפתחה" בחטף התי"ו, ובשני (עם פי' הרד"ק בפאָרמאַט קטן ורשום בשערו: „כמש"נ באמש-טרדם) — מלת „אשמעה" בחטף המ"ם, וא"כ הלא נמצאו ונמצאים גם היום בעולם ספרי תהלים שככה נקדו בהם המלות הנ"ל — ושנית יש לי להשיב להמבקר הנכבד, כי מה שכתב הראב"ע: „ואילו היה בשוא לבדו היה שוה" ר"ל: טוב היה לו בא בשוא לבדו ולא בחט"ף; והראב"ע תפש לו לשון נופל על לשון, כדרכו: „שוא"-„שוה", ובאמרו „שוה" דעתו כמו שפי' באיוב ל"ג כ"ז ע"פ „ולא שוה לי": ולא עשיתי השוה, כלומר: „הטוב" עכ"ל שם, ולא כהמבקר האומר כי הראב"ע באמרו: „ואילו היה בשוא לבדו היה שוה" ר"ל היה שוה אל הפ"א והשי"ן הנקודות ג"כ בשוא: „אֶפְתְּחָה אֶשְׁמְעָה"— לדברים האלה אין כל שחר.

(שם י"ז) „ויוסיפו. נפתח למ"ד לשרות בעבור היותו מבנין הפעיל וכו'" (עכ"ל הראב"ע) נסמן בטעות על „ויוסיפו", והנכון הוא כך: „למרות עליון בציה: נפתח למ"ד למ ר ו ת וכו'" עכ"ל המבקר. — בספר שלפני כתוב „למרות" ולא „לשרות"; ואשר נסמן על „ויוסיפו", הוא בעבור היותה ראש הפסוק הזה, כדרכו תמיד לציין המלה שבריש הפסוק ולדבר על המלות שבפסוק ההוא שלא ציין אותן.

(שם כ"ז) „נהפכו כקשת רמיה. אמר ר' משה רמיה תאר לקשת והטעם כדרך זכר עגל וכלו (נ"ל „וְכֵלַי" והוא טעות הדפוס בספרו של המבקר) כמו „ורמיה תהיה למס" (עכ"ל הראב"ע) כונת אמרו „ורמיה תהיה למס" היא כמו שפי' במשלי י"ב כ"ד וכו'... אך מה שאמר: „והטעם כדרך זכר עגל וכלו (?) לא אבין וחידה היא לי, ומי האיש החכם היודע לפתור אותה?" עכ"ל המבקר. — אם כי אינני חכם ואינני פותר חידות, בכ"ז ארהיב עז בנפשי לאמר כי מצאתי החידה הסתומה מעין המבקר. וזה הוא ביאור דברי הראב"ע באמרו: „והטעם כדרך זכר עגל וכלי", כי כשם שהשמות „עגל" ו„כלי" הם תוארים לשם עצם זכר, כן השם „רמיה" הוא תאר לשם העצם „קשת" שהיא נקבה. והראב"ע דבר דבריו אלה בכדי לאפוקי מדעת האומרים כי „רמיה" הוא שם המקרה (עי' הרד"ק שדעתו שהוא כנוי לאיש המורה בקשת); ועוד זאת: כי שם התאר „רמיה" לא נמצא בשפת עבר סיבא על שם זכר, רק בלשון המשנה נמצא: „רמאי".

(ע"ט ו') „ועל ממלכות. כמו אל הממלכות כמו אל יסוד המזבח" (עכ"ל הראב"ע) „הוא משובש וגם נסמן בטעות וכך נ"ל: „אל הגוים. כמו אל יסוד המזבח ועל ממלכות: כמו ועל הממלכות" עכ"ל המבקר. — התקון הזה ללא צורך, כי הראב"ע רוצה להקביל סוף הפסוק אל תחלתו, וכמו שבראשו כתוב: „אל הגוים" כך בסופו הוא כאילו כתוב:

„אל הממלכות" (וגם בה"א הידועה) והוא ע"ד: „אל יסוד המזבח".

(שם י"א) „הותר... ור' משה אמר כי הותר הסר יתרם (צ"ל: „הסר יתר" כן נמצא במק"ג הנ"ל והוא הנכון) ופתח קמוץ בעבור שהזכיר אסיר" (עכ"ל הראב"ע) „נראה כי כך צ"ל: ור' משה אמר כי הותר הֻתַּר יתרם וּפַתַּח קמוץ וכו' כלומר: לדעתו „הותר" כאילו כתוב „התר" וכו'" עכ"ל המבקר. — גם בזה לא כיון המבקר היטב לדעת הראב"ע, כי באמרו: „הסר יתר", דעתו: כי הפעל „הותר" בא מן השם „יתר" שענינו חבל וקו, והיו"ד נתחלפה בוי"ו כדין נפ"י בהפעיל, ופירושו: הסר את היתר אשר האסור אסור בו. ולא כדעת המבקר שהראב"ע יאמר כאלו כתוב „התר" שהוא מגזרת חפ"כ, שא"כ מה להוי"ו בזה?.

(פ' י"ד) „יכרסמנה... ויש אומרים מלה מורכבת יכרת ממנה כדרך מלא כרסי מעדני וזה רחוק בעיני" (עכ"ל הראב"ע) „תחת: „יכרת ממנה" בלי כל ספק צ"ל: „ימלא כרסו ממנה" וכו' עכ"ל המבקר. — אמנם טעות הדפוס יש בזה, ותחת: „יכרת מ...ה" בתי"ו צ"ל: „יכרס ממנה" בסמ"ך: והיא „מלה מורכבת": „יכרס ממנה"; אבל להפוך כל דברי הראב"ע, הוא עון פלילי נגדו, לשים בפיו דברים אשר לא עלו על דעתו!.

(שם י"ט) „ולא נשוג... או יהיה מלת נשוג פועל עבר כמו לשון יחיד כמו נכונו ללצים והטעם ישוב אל בן אדם הנזכר למעלה" (עכ"ל הראב"ע) „בלי ספק כה צ"ל: „מגזרת נכונו ללצים שפטים והטעם ישוב אל ב"א הנזכר למעלה" עכ"ל המבקר. ע"ז אעירו כי במק"ג הנ"ל כתוב הדר כתקונו ממש. — הוא אשר אמרתי: כי ספר משובש מלא המבקר הנכבד ועליו הוא דן!.

(פ"ג י"ט) „וידעו. יש אומר... והנכון בעיני שיחסר שי"ן שהוא תחת אשר וכן הוא וידעו כי אתה שמך ה' לבדך וכה אל תרבו שתדברו גבוהה ונדעה שנרדפה" (עכ"ל הראב"ע) צ"ל: „וכה אל תרבו תדברו גבוהה (ש"א ב' ג') שתדברו גבוהה ונדעה נרדפה (הושע ו' ג') ונדעה שנרדפה, וכה יאמר הראב"ע ג"כ בפירושו להושע פסוק הנ"ל" עכ"ל המבקר. — מאד אתמה על המבקר החכם המוסיף דברים בדברי הראב"ע ללא צורך כלל! הלא גם כל קורא פשוט, אם רק חקוק על זכרונו פסוק מפסקי תנ"ך, יבין דברי הראב"ע אלה בהשקפה ראשונה, מפני שהם פשוטים ומובנים גם בלי כל הוספה ותוספת מלין ומראה מקומות אך למותר, כי דרכו של הראב"ע בפי' ידועה, כי לא ממרבי דברים הוא, ואך ברמיזות מעין חידות דרכו, ובפרט הפסוק שלפנינו, שגם רמיזותיו אינן סתומות ואינן כחידות, ודבריו מובנים בפשטי פשטות.

(פ"ה י"ד) „יהלך. השם כדרך התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק" (עכ"ל הראב"ע) „צ"ל: „יהלך. לפני השם כדרך התהלכו אבותי לפניו וגו'" עכ"ל המבקר. — גם בזה טעה במ"כ בכונת הראב"ע, הרוצה לבאר את הפעל „יְהַלֵּךְ" שהוא בבנין פִּעֵל היוצא לשני, ואמר: יהלך השם" ר"ל: שפירושו: ה' יוליך את איש-הצדק לפניו (כמו שמפרש הפסוק להלן) — ואיך יוכל להיות כי ילך איש לפני ה'? יוסיף לבאר שהוא ע"ד: „התהלכו אבותי לפניו".

(פ"ח י"ז) „למתותוני. פועל מרכב כדרך מבליגיתי יושבת בלבנון מקוננת בארזים" (עכ"ל הראב"ע) „לא אבין מדוע קורא הראב"ע: „למתותוני" פועל מרכב והוא איננו מורכב? והברת התי"ו השניה היא רק נוספת וכו'. ואולי היתה קריאת המלה בפי הראב"ע באופן שהיתה גם היא מורכבת כהמלות שהביא לראיה" עכ"ל המבקר. — ילמדנו רבינו אופן קריאת המלה הזאת שהיתה יכולה להיות בפי הראב"ע, שעל פיה תצא לנו כמלה מורכבת? הלא הבורא ניב שפתים לא שם בפינו הברות יותר מחמש תנועות גדולות וחמש תנועות קטנות, וע"פ הברתן, אדמה כי קשה למצא תחבולה לקרא המלה הזאת באופן שתצא מפינו כמורכבת! אבל על אופן קריאתנו אנחנו, לא רק הראב"ע, כ"א גם הרד"ק

והר"י בריל (ביאור) חרלו כי המלה הזאת מרכבת היא (ומה גם כי לא ע"פ הברת פינו כ"א ע"פ ראות עינינו אנחנו דורשים ומפרשים כל מלה ממלות כה"ק, כי אמנם לא הברת שפתים אחת לכלנו, כי איננה דומה הברת עברי „ספרדי" להברת „אשכנזי", או הברת „ליטאי" להברת „פולני" וכו' וכו', ובכל זאת חקה אחת ומשפט אחד לכלם בדקדוק ש"ע. ואין אחד מערער על השני על דעתו בדקדוק איזה מלה בעבור שהברתה בפיו אופן אחר לה) וז"ל הרד"ק: „אין טעם להרכבה הזאת" עכ"ל, והר"י בריל מבאר דברי הרד"ק וז"ל: דהיינו הרכבת הנסתרים והנמצאים" עכ"ל.

(פ"ט י') „אתה. יתכן היות טעם תשבחם בעבור י"ש הים" (עכ"ל הראב"ע) „מובן המלות: „י"ש הים" איננו ברור, ויתכן כי כה צ"ל: „בעבור ישוב הים אחור וכו' עכ"ל המבקר. — במק"ג הנ"ל כתוב בפי' הראב"ע לאמר: „אתה. יתכן היות טעם תשבחם בעבור ישראל הים", ובכן, המלה המקולקלה בספר שלפני המבקר בר"ת: „י"ש" אין קריאתה ישוב כדעתו, כ"א „ישראל", וביאור דברי הראב"ע כן הוא: מה שהזכיר המשורר פה השבחת והשקטת הים, דעתו על קריעת ים סוף בעבור ישראל.

(צ' ה') „זרמתם. שב לדבר עם השם כי השנים תשימם כמו זרם מים עבר אותם כמו השינה או הטעם שישנו שנת עולם" (עכ"ל הראב"ע) „חמסי על המעתיקים שהעמיקו שחתו פה באשמתם וזדונם (?) כונת המאמר מאד, כי בלי כל ספק כך צ"ל: „זרמתם. כמו זרם מים עבר. שנה יהיו. שב לדבר עם השם כי השנים תשימם אותם (?) כמו השינה או הטעם שישנו שנת עולם, וזה ברור מאד" עכ"ל המבקר. — אך לשוא יקרא המבקר חמס ושוד על המעתיקים! כי לא שחתו ולא קלקלו במאמר הזה מאומה, והדברים כמו שהם לפנינו ראויים למי שאמרם. וזה הוא הביאור הנכון בדברי הראב"ע: שהמשורר שב לדבר עם השם וכה יאמר אליו: את אלף השנים (הנזכרות למעלה) תשים כאילו זרם מים עבר אותן, כלומר: כמו זרם מים בעברו, ישטוף ויכלה כל הנמצא על דרכו עד בלי השאר כל זכר למו, כן אלף השנים תכלה ותאבד בתהום העבר, וכמו השנה העוברת על האדם בלי משים, כן תעבורנה ותחלופנה אלף השנים. — שפתים ישק דובר דברים נכוחים!

(צ"א י"ד) „כי בי חשק. אלה דברי השם למלאכים וזאת היא המצוה שלום בעבורך שאמר להם כזה עבדי בי חשק ואפלטהו" (ע"כ לשון הראב"ע) „תחת כזה צ"ל: „כי עבדי בי חשק וגו'" עכ"ל המבקר. — הוא אשר אמרתי: כי משפט הדפוס של ספרו נגע להמעתיקים! כי בספר שלפני כתוב בזה"ל: „אלה דברי השם למלאכים וכו' שאמר להם כי זה עבדי בי חשק" — עתה על מי יתאונן?

(צ"ב ד') „עלי עשור. אלה כלי נגונים והגיון נועם השיר או שם שם כלי הניגון" (עכ"ל הראב"ע) „הדברים: „שם שם כלי הניגון" בלתי מובנים לי ואולי תחת „שם" הראשון צ"ל: „שגם הוא" וכו' וכו'" עכ"ל המבקר. — כמקרה שקרה בפסוק הקודם קרה גם בפסוק הזה, כי במקראות גדולות הנ"ל מלת „שם" כפולה איננה. וז"ל שם: „או שם כלי הניגון" עכ"ל.

(צ"ד י"ט) „ברב. ברבות מחשבותי וכו'... אין לי תנחום כ"א תנחומיך והם פועלים ונפשי פועל" (עכ"ל הראב"ע) „צ"ל: „ונפשי פעול" עכ"ל המבקר. — במק"ג הנ"ל כתוב: „ונפשי פעול" כתקונו.

(צ"ט ד') „אתה כוננת מישרים. וטעם מישרים הם משפטי התורה וצדקותיה שנתנה ע"י שלוחיו והם משה" (עכ"ל הראב"ע) צ"ל הם משפטי התורה וצדקותיה שנתנו על ידי שלוחו והוא משה". גם יתכן: „שנתנו ע"י שלוחיו והם משה ואהרן" עכ"ל המבקר. — אציג בזה סדר הדברים כמו שסדורים במק"ג שלפני, מזה תצא לנו, כי גם בזה יד הדפוס הויה בספר שלפני המבקר. וכה אמור במק"ג הנ"ל: „וטעם מישרים הם משפטי התורה וצדקותי'

שנתנה ע"י שלוחיו והם: [ו] משה בכהניו מלת כהן וכו'" עכ"ל — והנה מלת משה הוא תחלת הפסוק ו' המתחיל: „משה ואהרן בכהניו", והראב"ע כדרכו ממשיך ומחבר דבריו שבפסוק ד' עם ראש דברי הפסוק ו' כזה: „הם משפטי התורה ולדקה שנתנה ע"י שלוחיו והם: משה ואהרן בכהניו", ואחרי רשמו מלת משה שבתחלת הפסוק ו' הולך ומבאר דברי הפסוק ההוא.

(שם ח') „ה' אלהינו אתה עניתם. משה ואהרן בנפלם על פניהם ודבר הקטרת" (עכ"ל הראב"ע) „נ"ל: „בנפלם על פניהם בדבר הקטרת" ככתוב בספר במדבר י"ז י"" עכ"ל המבקר. — גם דברי הראב"ע אלה אינם לריכים תקון, כי הוא מליין בזה שני מקומות במקרא שכתוב אשר ה' נשא לישראל בעבור משה ואהרן — האחד: „בהקהל עליהם קרח את כל העדה".. וה' אמר: „הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע" — ויפלו על פניהם, ויאמרו אל אלהי הרוחות וגו'. וידבר ה'.. דבר אל העדה העלו מסביב" וגו' (במדבר ט"ז כ"א כ"ב) — והשני: כאשר התלונגו בני ישראל ממחרת. אתם המתם את עם ה'.. וידבר ה'.. הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע. ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה.. ושים עליה קטרת.. וכפר עליהם.. ותעלר המגפה (שם י"ז ו' י"ד).

(ק"א ד') „לבב עקש. איש אשר לבו עקש גם רע איש רע כי איך יאמר כי לא ידע רע זהו הכסיל הכתוב עליהם כי אינם יודעים לעשות רע שהוא בתולדות האדם מנעוריו" (עכ"ל הראב"ע) „זה המאמר לא סדרים לו. ונראה כי כך ל"ל: איש אשר לבו עקש גם רע איש רע זהו הכסיל [כי הכסילים] כתוב עליהם כי אינם יודעים לעשות רע (קהלת ד' י"ז שפי' הראב"ע שם: „כי אינם יודעים לעשות רק רע") כי איך יאמר כי לא ידע רע שהוא בתולדות האדם מנעוריו"? שית לבך לזה עכ"ל המבקר. — שתי לבי לדברי הראב"ע ככתבם וכלשונם, גם הפכתי בדברי הרב המבקר, ואוכח לדעת כי אין כל טעות בדברי הראב"ע, כ"א המבקר במ"כ טעה בהבנת דבריו — וזאת היא כונת הראב"ע בפי' המקרא הזה: כה אמר דוד המלך: „איש שלבבו עקש יסור ממני, גם איש רע לא אדע" „ולא יתכן לאמר — יאמר הראב"ע — כי „רע לא אדע" מוסב על דוד: שהוא לא ידע רע, כי הלא כדברים האלה נאמרו רק על הכסילים: „כי אינם יודעים לעשות רע" (קהלת ד' י"ז) „שהוא בתולדות האדם מנעוריו" — והוא ע"פ פירוש היש אומרים שהביא הראב"ע שם בקהלת, ז"ל: „ויש אומרים כי הכסילים אפילו לעשות רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב" עכ"ל עי"ש.

(שם ז') „לא ישב. הדיינין" (עכ"ל הראב"ע) „נראה של"ל: „במושב הדיינין" עכ"ל המבקר. — תוספת המלה „במושב" גרעון הוא בכונת הראב"ע, כי דעתו לבאר על מי זה מרמז דוד באמרו: „לא ישב בקרב ביתי"? ע"ז הוא מביא שתי דעות — דעת עלמו: שהם „הדיינין", ודעת היש אומרים: שהם „היושבים ראשונה במלכות", עי"ש.

(ק"ב ד') „ועלמותי כמוקד נחרו.. ומלת כמו קד שתים" (עכ"ל הראב"ע) „נ"ל: „מלות שתים" רלונו.. שני שמות: „מוקד" ו„מוקדה" הכתוב בויקרא וי"ו ב' כפי' הראב"ע שם" עכ"ל המבקר. — התוספת הזאת הוא דקדוקי עניות, ואין לה כל לורך.

(שם כ"ז) „המה יאבדו.. כי הפרטים אובדים וכו'.. והארץ כנגד תבלה על הפרטים אמר היולאים מן הכלל כי הם משתנים ואובדים" (עכ"ל הראב"ע) „הדעת נותנת, כי מקום מלת „אמר" הוא אחר מלת „הכלל", ול"ל: „על הפרטים היולאים מן הכלל אמר כי הם יאבדו" עכ"ל המבקר. — גם בזה אין לורך כלל להתקון, כי הדברים כתובים במוב טעם ודעת.

(ק"ג ו') „עשה לדקות ה'... והנה הזכיר כי יעשה דין לדק אם יעות האדם דרך ישר והוכח במכאוב וזה הוא מי שהוא חייב לבוראו וכן ברואים לברואים כמו הם יעשם

משפט ע"כ ומשפטים לכל עשוקים" (עכ"ל הראב"ע), נראה כי כה צ"ל: וכן ברואים לברואים כמו הוא (כלומר: כבוד ה' יתעלה) יעשו משפט על כן (אם לא יעשו משפט ובהפך אם יעשו עשק) ומשפטים לכל עשוקים" עכ"ל המבקר. — במקראות גדולות שלפני כתוב: „וכן ברואים לברואים כמוהם" (מלה אחת). וכה יפרש הראב"ע את המקרא הזה: כי ה' יעשה דין לצדק אם יעות האדם דרך יושר שהוא חייב לבוראו והוכיחו במכאוב, וכן גם אם יעותו הברואים לברואים כמוהם (דברים שבין אדם לחברו) יעשה משפט, ע"כ אמר הכתוב: „ומשפטים לכל עשוקים" — ע"פ הדברים האלה נראה כי התקון שיתקן המבקר שצריך לקרא „כמו הוא" וגם „יעשו" טעות הוא בידו, והביאור שיבאר את דברי הראב"ע איננו עולה יפה...

(ק"ד א') „ברכי נפשי את ה'. בדרך הסבור גם זה המזמור לדוד" (עכ"ל הראב"ע) „נראה כי תחת: „בדרך הסבור" צ"ל: „בדרך הסברא" עכ"ל. — במק"ג הנ"ל כתוב: „בדרך הסברא" כתקון המבקר.

(שם י"ט) „שמש ידע מבואו. יש אומרים כי השם לבדו ידע מבוא השמש וזה איננו נכון כי ידוע הוא מבואו בראיות גמורות רק ספר יש ללבנה שינויים רבים באורה ותנועותיה ודרך אחד לשמש לזרוח ולשקוע ועת שקיעתה אז הוא חשך" (עכ"ל הראב"ע) „להמלות: „רק ספר" אין כל מובן פה ותשכון עליהן ענגה. ולי אין כל ספק כי תחת: „רק ספר" צ"ל: „רק פירושו" והפירוש שב אל „שמש ידע מבואו" והוא בעוד שיש ללבנה שינויים רבים באורה ובתנועותיה הנה דרך אחד לשמש לזרוח ולשקוע" עכ"ל המבקר. — גם אלה תולדות טעיות הדפוס בספר שלפניו; כי כה כתוב בספר המונח לפני:.. יש אומרים כי השם לבדו ידע מבוא השמש וזה איננו נכון, כי ידוע הוא מבואו בראיות גמורות רק ספר (ומלת „יש" איננה) ללבנה שינויים רבים וכו'" עכ"ל, ור"ל המשורר ספר ללבנה שינויים רבים.

(ק"ה ו') „זרע אברהם.. והזכיר אברהם כאילו הוא האב הראשון שהחל לקבל מלות השם" (עכ"ל הראב"ע) „תחת „כאילו הוא" צ"ל: „כי הוא האב הראשון" וכו'" עכ"ל המבקר. — במק"ג הנ"ל כתוב: „כי הוא האב הראשון" כתקונו.

(שם ל"א) „אמר ויבא ערב.. והזכיר מכת ערב לפני הכהנים כי קשה היתה" (עכ"ל הראב"ע) „תחת „לפני הכהנים" צ"ל: „לפני הכנים", ואולי הוא רק טעות הדפוס" עכ"ל המבקר. — בזה מורגשת טעות הדפוס כ"כ עד כי גם המבקר הנכבד הרגיש בדבר; ובאמת, בספר שלפני כתוב: „לפני הכנים" כתקונו.

(שם מ"א) „ויזובו מים. ישרת פעם שנית כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא הלכו בציות לשון רבים מן ליה מי נהר" (עכ"ל הראב"ע) „סדר הלשון כה צ"ל: „ישרת פעם שנית כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא הלכו בציות מי נהר לשון רבים מן ליה וכו'" עכ"ל המבקר. — מדבריו נראה כי ר"ל אשר הראב"ע באמרו: „לשון רבים" מוסב על מלת „בציות" שהוא מן היחיד „ציה", ולי נראה כי רצון הראב"ע באמרו לשון רבים מוסב על מלת „הלכו"; והנה הוא מבאר מה המריצו להוסיף מלת „מים", ויאמר: כי בלי תוספת מלת „מים" לא תעלה יפה מלת „הלכו" שהוא לשון רבים על מלת „נהר" שהוא לשון יחיד; ובאמרו: „מן ליה מי נהר" ר"ל: שמן הציה הלכו מי נהר, כלומר: יצאו מי נהר. — כן דעתי בזה, או אולי הצדק עם החכם המבקר.

(ק"ו מ"ג) „וימכו. כמו ומך אחיך בעבור המ"ס" (עכ"ל הראב"ע) „אמרו: „בעבור המ"ס" מה הוא? אולם... נשתבשו המלות וצ"ל... „בעבור עונס".. ומן „עונס" נמחקו ע' ו' נ' ונשאר אות ס' והמעתיקים... הוסיפו בשגגתם שני (צ"ל שתי) אותיות ה' מ' (ס) ויצא השבוש הזה: „בעבור המ"ס".. או אולי... כונת הראב"ע באמרו: „בעבור המס"

על היות וי"ו „ומך" בשורק ולא בשוא, וע"ז אמר: „בעבור המ"ם", ולפני אותיות בומ"ף (צ"ל: „בומ"ף", כי לפני וי"ו לא נמצא וי"ו החבור ובפרט וי"ו ההפוך!) הוי"ו תמיד בשורק.. הניח להמשכילים להכריע בין ב' דעות אלה איזה מהן אמת" עכ"ל המבקר. — דעות המבקר אלה גם שתיהן אך השערות פורחות הן, ורוח השכל הישר נשבה בהן ואינן, כי אם נאחז בדעתו הראשונה — אז יהיה לנו פתח פתוח, לא לבד בדברי הראב"ע כ"א גם בכל ספרותנו, במקום שדברי סופרים מכוסים ממנו במבט הראשון, לעשות כמעשה המבקר בזה: למחוק אותיות ולהחליפן באחרות ככל אשר ייטב בעינינו, ואז יהיה לנו ריוח והצלה להנצל כלבי מיד מהעיון ומההדחקה ליישב הדברים כמו שהם — עלה נפלאה!... ועל דעתו השניה אתמה מאד: איך יוכל איש, אשר מוח בקדקדו, לחשוב תועה על הראב"ע, כי יבא פתאום לדרוש נקודת הוי"ו (דבר הידוע לכל בי רב) ממלה נכריה, שהעתיקה ממקום אחר במקרא, והביאה אך לראיה, ושלהדרש הזה אין שום שייכות לעיקר ביאורו שהוא מבאר? — ומה שייך לביאור דברי הראב"ע בזה, הוא פשוט: כי אמרו: „בעבור המ"ם" מוסב על המ"ם של „וימכו", ודעתו לאפוקי מהמבארים (אשר בטח היו כאלה בימיו) מלת „וימכו" מלשון הכאה (כמו ויכו), וכפי שנראה מדברי הרד"ק שגם הוא פירש את המלה הזאת על שתי פנים: מלשון „הכאה" ומלשון „עניות", וז"ל: „וימכו בעונם, עד שסבו מוכים ועניים בעונם והוא שגלו מארצם" עכ"ל, ועל זה יאמר הראב"ע, שבעבור המ"ם אין לפרשו רק מגזרת „ומך אחיך".

(ק"ז י"א) „ומלת המרו או מרו קרובה בטעם וככה נאצו מהקל או נאץ ניאץ מהכבד" (עכ"ל הראב"ע) „צ"ל: „או נאצו" הכתוב בישעיה א' ד'" עכ"ל המבקר. — תחת התקון הזה הלא יותר טוב לתקן שתחת: „נאץ ניאץ" צ"ל: „נאץ נאצת" (ש"ב י"ב י"ד) שהיא מבנין הכבד.

(ק"ו ה') „טרף. דבר ויגלו את מצרים כמו הטריפני" (עכ"ל הראב"ע) „מה זה אמרו: דבר ויגלו את מצרים"? ואיככה נוכל ונחבר אותו עם שאר דברי הפירוש? ואולי למבראשונה כך היה כתוב: „טרף. כמו הטריפני" וכו'... ומקום המלות: „דבר ויגלו את מצרים" הוא בפירוש הראב"ע על „יזכר לעולם בריתו" אחר: „ברכוש גדול", וכה צ"ל: „טעם יזכר לעולם בריתו הוא ברית בין הבתרים ושם כתוב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ודבר [ה' נעשה כי כן כתוב] ויגלו את מצרים". והשם יודע אם הגהתי באמת יסודה" עכ"ל המבקר. — גם בעיני כבוד המבקר, כפי הנראה, לא ישרה הגהת עצמו ומסתפק הוא בה, כי באמת מן הנמנע הוא שככה ישתנו דברי הראב"ע: מקצור נמרץ לאריכות גדולה כזו!! וכשאני לעצמי אדמה כי דברי הראב"ע כמו שהם טובים ונכוחים. והנה אעתיק בזה את כל דברי הראב"ע על הפסוק הזה כסדרם. ואנסה נא לבארם — וז"ל: „טרף. דבר ויגלו את מצרים כמו הטריפני. טעם יזכור לעולם בריתו, הוא ברית בין הבתרים ושם כתוב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" עכ"ל. — הנה נראה מדבריו כי רצונו להמשיך את חצי הפסוק הראשון אל חציו האחרון, וככה יפרשו: בעבור שזכר השם את הברית בין הבתרים שכרת את אברהם והבטיחו: „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לכן נתן טרף ליראיו, ומה הוא הטרף שנתן להם בצאתם ממצרים? ע"ז יאמר שהוא „דבר ויגלו את מצרים", כי השם צוה למשה: דבר באזני העם וישאלו" — הנה הטרף הזה השם נתן להם.

(קי"ג ט') „מושיבי עקרת הבית. במשקל גברת ואין המלה סמוכה אל הבית העקרת יושיבנה והיא שבה בית כמו מושיב יחידים ביתה" וכו' (עכ"ל הראב"ע) „תחת: „שהיא שבה בית" נראה כי צ"ל: „והיא (כלומר מלת „מושיבי") שבה אל „בית" כלומר כאילו כתוב: מושיבי הבית עקרת, יען מלת עקרת איננה סמוכה אל מלת הבית" עכ"ל המבקר. —

אפונה מאד אם הראב"ע דמה לשמש במלת הגוף „והיא" לרמוז על מלה הנזכרת בפסוק כדעת המבקר באמרו: „והיא" כלומר מלת מושיבי"— ואם הדברים כמו שהם אינם מובנים היטב, הלא יותר טוב לתקן שתחת: „והיא שבה בית" צ"ל: „והיא יושבה בית" פי' כי ה' מושיב את העקרה — והיא יושבה בבית.

(קט"ו ד') „מעשה ידי אדם. דרך קלון להם שיעבדו" (עכ"ל הראב"ע) „צ"ל: דרך קלון שיעבדו להם" עכ"ל המבקר. בספר שלפניו חסרה מלה אחת בדברי הראב"ע, שמפני זה נאלץ להפך הסדר; אולם בספר שלפני כתוב: דרך קלון להם שיעבדו מ ע ש י ה ם", והכל על מקומו יבא בשלום.

(שם י"ב) „ה' זכרנו יברך. אמר ר' משה כי זכרנו הזכרים שלמו ויברך בית ישראל הנקבות ואין זה נכון כי בית אהרן אינם נקבות איש וביתו בכל המקרא רק זכרנו מגזרת זכירה" (עכ"ל הראב"ע) „הדברים: „איש וביתו בכל המקרא" סתומים ותמוהים ותמונת חידה להם, אולם בשימנו עין על פירוש הראב"ע על הכתוב בספר שמות א' א': איש וביתו באו" נוכח לדעת כי המאמר שלפנינו חסר באהו וכי לא סדרים לו באשמת מעתיקים נמהרים, כי זה לשונו שם: „ואין בית בכל המקרא אשה, והנה העד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטים במספר השבטים" וכו', ועל פי זה למעלה הוא מכל ספק כי פה אחר המלות: „בית אהרן אינם נקבות" למבראשונה כך היה כתוב: ואין בית בכל המקרא נקבה והעד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטים ממספר השבטים, רק שזכרנו מגזרת זכירה" עכ"ל המבקר.— ולפי ענ"ד דברי הראב"ע פה לא ירזמון לדבריו בפ' שמות, ואם נוסיף לדבריו בזה רק מלה אחת: „כמו", אז יובנו דבריו היטב בלי שנצטרך להוסיף עליהם דברים רבים כהפך הרל"א.— וכה נקרא דברי הראב"ע: „כי בית אהרן אינם נקבות, כ מ ו: איש וביתו בכל המקרא" כלומר: כמו בכל מקום שנמצא במקרא „איש וביתו" (שמות א' א', ש"א כ"ז ג', ש"ב ב' ג') אינם נקבות (כי פי' איש ובני ביתו) כך „בית אהרן" אינם נקבות.

(קי"ט כ') „גרסה נפשי. מן גרש כרמל כמו נצרבה ונשרפה לעשות משפטיך" (עכ"ל הראב"ע) „תחת: „נצרבת נשרפה" צ"ל: „נשברה ונשדפה" וכו' וכו'" עכ"ל המבקר.— טעות גדולה טעה המבקר הנכבד במ"כ בהבנת דברי הראב"ע בזה, כי הראב"ע באמרו: „גרסה נפשי מן „גרש", רצונו: כי הסמ"ך והשי"ן מתחלפות זו בזו כי מוצא אחד להן (השנים) והוראת שתי המלות: „גרסה" „וגרש" אחת היא (כמו שמפרש בויקרא ב' י"ד עי"ש), ולזה מביא ראיה משתי המלות: „נצרבה ונשרפה" שהוראת שתיהן ג"כ אחת מלשון שרפה, אך תמונתן נשתנה בחלוף אותיות: „סי"ן" „בגד"י" (ממוצא השנים) ופ"א בבי"ת (ממוצא השפתים).

(שם קכ"ח) „כל פקודי כל ישרתי. וטעם פקודי כל כי כל הפקודים כוללים כל איש לב" (עכ"ל הראב"ע)... כה צ"ל: „כי כל הפקודים (הם המלות השכליות) כלולים בלב כל איש" (המלות: „בלב כל איש" נהפכו ונהיו על ידי פחז המעתיקים ל„כל איש לב") עכ"ל המבקר.— ואני אומר כי לא יד המעתיקים חלו בדברי המאמר הזה כ"א יד הראב"ע בעצמו, כי הוא כתבם כמתכונתם וכתבניתם לפנינו; ובאמרו: „כי כל הפקודים כוללים כל איש לב" אמת דבר, כי רק את איש-לב (כלומר: אשר לו לב להבין) כוללים כל הפקודים, אבל לא „בלב כל איש הם כלולים" (שאפילו בלב איש כסיל ובער במשמע) כהפך המבקר.

(שם ק"מ) „צרופה. למה שכחו דבריך צרי ואין בהם סיג כל הכל צרוף בלי ספק" (עכ"ל הראב"ע) „תחת „כל הכל" צ"ל: „כי הכל צרוף" עכ"ל המבקר.— במקראות גדולות הנ"ל כתוב: „כי הכל צרוף" כתקונו.

*

(קל"ה ז') „מוצא רוח מאוצרותיו שהם בכך כי הכח הוא הדבור (עכ"ל הראב"ע) „תחת „שהם בכך" צ"ל „שהם בכח" עכ"ל. — במק"ג הנ"ל כתוב „שהם בכח" כתקונו.

(שם י"ז) „אף אין יש רוח בפיהם. וטעם בפיהם כי הרוח הנכנס מהפה וכו'" (עכ"ל הראב"ע) „תחת „הנכנס בפה" שאין לו מובן צ"ל: כי הרוח הנכנס בפה" וכו'" עכ"ל המבקר. — גם התקון הזה הוא קלקול כוונת הראב"ע; כי באמרו: „הנכנס מהפה" רצונו: „מן הפה אל הלב, כאמרו להלן: „יעמוד זה הרוח בלב ובצאתו מהלב יצא בפה על כן אמר בפיהם" עכ"ל. — ויפה עשה הרנ"ק שלא תקן גם הוא כאשר תקן הר"י בריל והרל"א שנהה אחריו.

(קמ"א י"א (צ"ל ח') „אשר. לשון קדר שבעותם" (עכ"ל הראב"ע) „תחת „שבעותם" צ"ל: „שבועתם" עכ"ל. — במק"ג הנ"ל כתוב „שבועתם" כתקונו.

(שם י') „מחרב רעה. חסר וי"ו ורעה וי"א כי רעה תואר למחנה או עדה או חדה" (?) (עכ"ל הראב"ע) „תחת: „חדה" צ"ל: „קהלה", או על ידי שגיאה נכתבה מלת „עדה" שתי פעמים ובמלת „עדה" השנית נהיה מן אות עי"ן לחי"ת, ועפ"ז הנכון הוא כך: „וי"א כי רעה תואר למחנה או עדה" עכ"ל המבקר. — גם בזה לא ירד המבקר הנכבד במ"כ, לסוף דעתו של הראב"ע. כי באמרו: או „חדה" רצונו לפרש את המלה „רעה", ור"ל: „חרב רעה" פירושו: „חרב חדה" — ובאמת אין רע בעולם כחרב חדה האוכלת ומכלה אדם רב... ואשר גם על „הלשון" שבידה החיים והמות, הטוב והרע, — במקום שירצה המשורר לצייר הלך הגרוע שב„לשון" יאמר: „לשונו חרב חדה".

ובזה תמו השגותי על המאמר „דברי בקרת". תקותי תשעשעני כי כבוד החכם המבקר יתן צדק לרבות מהערותי (אם לא לכלן) אלה, כי הלא אות נאמן הראה לנו (בהודאתו ל„המגיה" (אוצה"ם שנה שלישית בסוף מאמרו בההערה) שהעיר על דבר אחד מדבריו כנ"ל) כי לא מהאנשים העומדים על דבריהם ומתעקשים לדברי חברם הוא, רק מקבל האמת ממי שאומרה. ושכר יהיה לכלנו, כי בגשתו אל בקרת דברי הראב"ע הנותרים אשר לא נגעה עוד ידו בהם, יעלו על זכרונו דברי הרנ"ק ז"ל: „יהיה לנו הצורך לאזהרה ולשמירה שלא נוסיף על דבריו מה שלא עלה על דעתו כלל". — גם ירחיק מאתו את הספר, בעל המון טעיות הדפוס שממנו הוא קורא דברי הראב"ע, והיה אם כה יעשה, תהיה תפארתו על הדרך הזאת שאחז בה. והיה שלום לו ולכל הקורים.

יצחק צבי בערקאוויטש.

שיחת חולין של תלמידי חכמים.

למה נמשלו דברי תורה כעץ שנאמר עץ חיים היא
למחזיקים בה לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול
אף תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים (תענית).

(די יידישע פאלקס-ביבליאטהעק. אַ בוך פיר ליטעראטור, קריטיק און וויסענשאפט׳ הערויס-געגעבען פון ש. ראבינאוויטש (שלום עליכם) שני ספרים תרמ"ח — תרמ"ט)׳

שמע בכל לשון שאתה שומע!

לא נבראה הספרות אלא לפעול על העם ועל הסופרים לכתוב בלשון שהעם שומע אותה, על כן לשוא יתמרמרו שונאי הזשארגאָן להניא את לב הסופרים מעליה;

אמת הדבר כי הזשארגאָן לא שפה הוא ואיננו שוה להניחו, אבל הלא אותו יבינו כל עם ישראל, בעת אשר שפות אחרות ישמעו אך יחידי סגלה, ואם כאשר נחפוץ לדבר אל הפרט המלומד נוכל לדבר עברית, רוסית או אשכנזית וכו׳ בשימנו פנים אל הכלל עלינו לדבר אך בשפת זשארגאן השומה בפי כל אחינו, ואם בסתר יבכה לבבנו על הפאקט שריד דור הבינים הזה, אבל פאקט הוא חי וקים אשר כל תלונותינו לא יזיזוהו ממקומו.

במה דברים אמורים בשעה שסופרי הזשארגאָן יודעים איך להשתמש בה להכנים אורה במבאות אפלות אשר אחינו נחתים שם, לעורר את לבות המון-העם לכל מדה נכונה, לחבב עליו משפט וצדקה, להדליק בלבו נר הדעת, להציה בקרבו אשי ה׳: רחמים וחנינה, אהבה רבה ותקוה ביום צרה וכאב אָנוש, אבל אם הסופרים מסיחים דעתם מכל אלה ויכתבו ספורים אך בשביל הספורים, ישירו בשירים בשביל השירים, אז בצדק עלינו להתמרמר עליהם ולהרים כשופר קולנו; כתו עטיכם מכתבי עמל! אל הדברו אלינו זשאַרגאָנית, דברו אלינו רוסית יען כי היא שפה לכל פרטיה ודקדוקיה, דברו אלינו עברית כי לה הצדקה להתקים גם מבלעדי פעולתה על העם, יען כי היא שפתנו, לה זכות אבות, בה כתובה תורתנו וכל דברי חוזינו, בה כתובות כל תפלותנו ועלינו ללמוד אותה וללמדה לבנינו בראש כל הלמודים.

אשר על כן בצדק נוכל לאמר: הפאָלקס-ביבליאטהעק מחיב את האנטי-זשארגא-ניסטים, לו לא נבראה הספרות הזשאַרגאָנית אלא בשביל הספר הזה בלבד, דינו! ובבנינו לקחו חלק הסופרים הגבורים אנשי השם בספרות העברית והרוסית, כל אחד במקצוע שהוא בה, ואמת מה נהדר הבית הזה!...

הבה נעבור בבית הזה בכל תאיו וחדריו ונסתכל במה שיש בהם:

המשורר הנודע ד״ר קאמינער במכתבו אל המו״ל יאמר: אַלס דאָקטאָר, זאָג איך אייך אָן, איר זאָלט האַלטען דיעט וכו׳ אין איצטינגער קאַלטער געשיכטע-צייט דאַרף מען אונזער פאָלק געבין מעהר וואַרעמס וואַרעמס פון אַ רפואה וועגין, צו ביסעליך ווין אויך, נישקשה, מיט ווין — מיט פאַנטאַזיע, מיט פאָעזיע — מיט האָפנונג קאָן מען אַ ביסעל שטאַרקען דאָס שוואַכע פאַרחליאנעט האַרץ... היט אייך אָפּ פון קאַלטע מאכלים, אַייזקאַלטע קריטיג איבער איין אַלטען יודישען מנהג, לצנות וכו׳ וויערע סאַטירע וכו׳ זויערע וויצען — גאָט זאָל אייך היטען! עס איז נישט די צייט אַצונד, נישט אצונד!.. וכו׳ אמת הדבר כי המו״ל לא שמר מצות פי הרופא נפשות היקר בפרטים אחדים אבל בכלל נוכל לאמר כי הפראָגראַם הזה היה נר לדרך המו״ל להראהו איזה הדרך ישכן אור הדרוש לעמנו כמים לרגים; ה׳ קאמינער אומר: מעהר פלייש גיט אונזער פאָלק! מעהר אינהאַלט, ערנסטע געדאַנקען, „מעהר ריינע, מענשליכע געפיהלען לייגט אַריין אין אייערע פאָלקס-ביכער״; והנה אמת נכון הדבר כי תכן הספרים מלא וגדוש ענינים יקרים, רגשות טהורים, רעיונות מאירים, אבל העיסה לא תחסר גם שאור...

„דאס ווינשפינגעריל״ מאת מענדלי מוכר ספרים (תרמ״ח—תרמ״ט).

הספר הזה עוד לא נשלם ואחריתו מי ישורנה, בכל זאת אין אנו בני חורין להבדל מבקרת על שני החלקים הנדפסים; הציר אשר עליו יסבו אופני הספור קטן ודק עד כמעט לא יראה לעין והאופנים כמו יסבו ברוח על בלי-מה, המסכת אשר עליה ירקום האָמן את ציציו ופרחיו קטנה מאד עד שנראו כל הציורים פורחים באויר ואין להם על מה שיסמכו, תופסו של הספור דל מאד: הערשעלע נולד בעיר קטנה קאבצאנסק על ברכי הורים עניים, אביו היה „בעל תפלה״ בימי ראש השנה וצום כפור באחת הערים הקרובות „גלופסק״ ומשכרו המצער התפרנס ברוחק גדול כל ימות

השנה, ויהי נער שובב את נערי העיר ויעשה מעשי תעתועים כל הימים, וכאשר מלאו לו שלש עשרה שנה היה פתאם לאיש אחר כי אביו בדבריו הביא דאגת מחר אל לבו ויהי הוגה מחשבות על-דבר העתיד, ויען כי קולו היה נעים ודק לקחהו אביו בפעם הראשונה גלופסקה להיות לו לעוזר בהתפללו בקהל, ואחרי ימי החג כאשר שב אביו הביתה נשאר הוא בגלופסק ללמוד תורה ויהי אהוב וחביב לר' אברהם — מקבל הגון — אשר השתדל להמתיק לו מרירות חייו וישיג למענו דבר יום ביומו ארוחתו בית איש יומו, ויקר מקרהו כי אנשי בליעל הצודים נפש אדם שמו לו פח יוקשים ללכדו ולתתו לעבודת הצבא, וכמעט שנלכד בערמתם, אך באורח פלא נמלט משחיתותם ועל מקומו בא משה-לע חברו הטוב — ותו לא מידי! לו בא סופר אחר לבנות מן החמר המעט והדל הזה דיק ספור שלם בעל מאות גליונות או אז בלי-שפק לא הצליח במלאכתו, אבל אבראמאָוויטש שונה הוא מכל הסופרים, הוא באמת בורא יש מאין, לו כשרון מיוחד לדבר שלשת אלפים משל גם על אזוב אשר בקיר, הוא איננו מוציא מאוצר הדמיונות מקרים ומעשים נפלאים לעשות רושם בלב הקורא, ואם לפעמים יחפוץ לעשות כזאת לא יעלה בידו, כי יחסר לו הכשרון להבריח את כל המעשים והמקרים במסגרת חזקה, לשלבם אחד אל אחד, כטבעות השרשרת, חוליה בתוך חוליה; בספריו המקרים לא יתלכדו כי אם כמו יתפרדו, כל אחד בודד במועדו, אבל לעמת זה בעל כשרון הוא שאין כמהו לנעוץ קנה בים החיים ולהעלות עליו שרטון, ולבנות עליו מגדלים כמו רמים, אשר על כן לא ירבה במקרים. הוא יתנשא על כנפי המיונו ויעבור במעוף ערי ישראל, ויתבונן אל מעשי אחיו, יבחון ויבדוק כל חזיון בחיי העברי, ירד תהום החיים ויעלה משם מגלות סתרים אשר יפרשן לפני עיני השמש. כל דבריו המה כאבני חפץ משבצות כל אחת על מקומה, הוא לא ידבר דברים בטלים, לא יספר כל מקרה קל שבקלים מבלי אשר יבא ללמדנו דבר-מה, ואם במבט הראשון לא נמצא את הרעיון הצפון בסתר המלים הפשוטות, מה ישתומם לבנו, אחרי אשר נשים לב להלך-רוחו, על הכשרון הכביר להאפיל בטלית של שיחת חולין על רעיונות נשגבים, לחתל בתכריך קל על דברים יקרי-ערך, אשר על כן ספוריו המה כמין „מן" שכל אחד יטעם במו טעם אחר, האיש הפשוט כפי השגתו המעטה, המבין כפי רוח מבינתו, האמן אשר נסה גם הוא למשוח בששר תמונות וציורים על היריעה כהלך-נפשו, ועל שיחת חולין של תלמיד חכם זה נוכל לאמר בצדק שצריכין למוד; ואם נבא למצה עמק חדודיו, להט חרב לשונו החדה ומרטה למען היות לה ברק, אז עלינו להגיד קבל-עם שאין ערוך לו בכל סופרי זמן הזה בין שהם בני ברית ובין שאינם בני ברית, עד כי בחפצנו למצא דוגמתו בסופרים יעלה פתאם זכרון „הייגע" על לבבנו... ההולו של אבראמאָוויטש מחי ומסי מוחץ ומרפא כאחד, מעורר שחוק אדיר ומתוך השחוק נחוש כי לבנו הומה ככנור, בקרבנו הלם פעם וכל קרבינו כחלילים יהמיון...

„קאַבצאַנסק! התזכרי את האורח אשר כמו מן השמים נפל פתאם אליך בקיץ העבר? ואַת לא ידעת מי ומה הוא ומה חפצו בך? דוא גערייגקסט אַז ער האָט פערלאַנגט מען זאָל אָפּ וואַשען דעם פּאָל אין תלמוד תורה, אונ אין בית המדרש, איז דיר — שונא ציון — פינסטער געוואָרין אין די אויגען, סטייטש, אַזוינס צוטאָן, סטייטש אָפּ צו וואַשען דיא בלאָטע וואָס אונזרע אָבות אבותינו האָבין אָנגימאַכט"... דברים פשוטים ומובנים, אבל כמה רעיונות יעורר ההתול הקל הזה אשר א י ן ע ת ה ה ז מ ן לפורסם, כי כבר מתהללים הרעפאָרמאַטאָרים על תאות נפשם כי נתנה למו במדה גרושה מאשר שאלו... אך הבאתי את הדברים לדוגמא להראות כי כמה

*

פנים לשיחתו וכמעט לכל מאמר דו-פרצופין: „אַז מען בעגעגענט אַ יורען עפּעס אַ ווילדען בעל גאוה, האָט מען דעם בעסטען סימן, אַז ער מוז זיין אַ קאַבצאַנסקער", והדברים האלה יזכירוני את מאמר ההמון: „סימן לעניות גסות הרוח"; אשר על כן אני אומר כי מלבד אשר ביד אבראמאוויטש נמצא אוצר הזשארגאָן עם כל מבטאי העם, משליו וחדודיו, והוא מפזרם חמרים חמרים על כל שעל וצעד, כי גם לו העוז והיכולת לברא מבטאי-עם. דבר כי יצא מפיו ונפל ביעקב והיה למבטא-העם, וגם בדבר הזה לו היתרון על כל סופרי הזשארגאָן יחיד ומיוחד שאין כמהו.

כל ספר של אבראמאוויטש הוא אוצר תמונות רבות מעשי ידי אמן נפלא, אין לכחד כי ישנן תמונות רבות בספר אשר לפנינו שלא יצאו כלולות בהדרן מבית היוצר, כמו המאורע העפּיזאָדי בתשעת האורחים שבאו לרבי שמעלקעלע מקאַבצאַנסק ביום הפורים (ספר א׳ 34—38) אשר לא היתה ראויה לצאת מתחת „עט אבראמאוויטש" הנותנת לנו תמונות אמתיות כמו „קריאת שם לבן הילוד": בהולד הערשעלע העמיקו האבות עצה: רבוני של עולם! וואָס פאַר אַ נאָמען גיט מען דעם נייעם נפש דיינעם? די אללע נעמען וואָס אין דער משפחה איז גיווען האָט מען פערטאָן אויף די קינדער־ליך, וואָס האָבען זיך פערחאַפּט געבוירען צו ווערין פריהער פאַר איהם... ובהשמיע האָם את רצונה לקרא את הבן בשם החייט המת במשפחתה, התרגז האב מאד: בערעכען ווער, ברוך השם, איז דיין מאַן אונ ווער איז גדליה־הערש... ובאמור אליו אשתו: „גדליה-הערש איז גיוועזין אַ כשרה'ר יוד, אַ גוטע נשמה" יענה בשחוק מר: אַ כשרה'ר יוד — אַ בעל מלאכה, גאָר אַ גילעכטער חלעבין... אך אחרי אשר תספר לו כי גדליה-הערש בא אליה בחלום הלילה ויהלך עליה אימים כי תמלא את בקשתו לקרא את הילד בשמו, כי עוד לא מצא מנוחה בקבר אך יען כי לא השאיר את שמו בארצות החיים, אז התעשת אך לחצאין ויקרא את שם בנו הערש וכו׳ האם לא מעשי ידי אמן נפלא התמונה הזאת?... או נשים עין כרגע על התמונת „מיטקע" בן אדון העיר, המפיל חתיתו על ראשי עם קדש ויראתו על פניהם, ומי יודע כמה היה ממרר את חיי יהודי קאַבצאנסק לו לא נעם לחכו לחמם... בעד פת לחם עברי הוא נכון לעשות חוזה אתו כרע ואח... האם לא נכיר בפני מיטקע צורת פני כל שונאי ישראל?... הביטו וראו את הכלב הקטן „זשוקעל" אשר גם הוא בעד ככר לחם יעשה שלום את היהודים: יודען מיט בערד פלעגין שמאַכין פיר גרוים הנאה ווען זשוקעל האָט זייא אָנגיטאָן דעם כבוד, אַ חאַפּ צו טאָן פון זייערע הענד דאָס ביינדיל אונ געקוקט אויף זיי פריינטליך, בשעת קנאַקענדיג עס מיט דיא שאַרפע הינטישע ציין, פלעגין גלאָטין דאָס באָרדיל, טרייסטענדיג זיך מיט דער האָפנונג: נוא חבר... פון היינט אָן זענין מיר שוין חבר, שוין אָן סכנות... דערביי טאַקי זיך מאַכען קוראַזש אָנצוריהרען פון דער וואַייטענס זשוקלען מיט אַ שפּיץ פינגער, אַ גלעט טאָן איהם ביים קעפּיל אונ, אַז מען איז שוין יאָ אַ שטיקעל חשוב, פריוועַן דערוייל אָנצורייצען איהם אויף אַנדרע, אַטוּ נאַ קוסאַיי, וויא דער שטייגער איז פון אַ יורען"... הצריכים הדברים האלה לבאורי? מי מאחינו לא פגש על דרך החיים זשוקעל כזה אשר הפיל חתיתו על רבים ויהי נורא על כל סביביו עד אשר נתנו על פיו? המעטים המה בתוכנו אנשים החושבים לכבוד גדול למו כי כלב האדון פלוני ילקק בלשונו את תבשילו?... המעטים המה בין אחינו המשתמשים ברעות הכלבים לשלחם באחרים?... כמה רעיונות מעורר בלב הקורא הציור הזה המתאָר בכשרון: הערשעלע חפץ לחקות מעשי הרופא אשר בא לקאבצאנסק ויגנוב מאת אמו מעט פלפלין, נכאת וקמח אשר לצרכי אכל ליום השבת וישרם במים ויהיו לו לסמי

מרפא, ובחלקת לשונו פתה את הנער משה יאסי, אחד מחבריו, שיתן לו את רגלו לעשות בו פצע קל ואחרי כן ירפאנה בסמיו, בכה משה יאסי ויתחנן אליו כי הוא איננו חולה כי אם רעב, אכל תתאו נפשו ולא סמי תרופה, והוא באחד: דוא זאַיי קראַנק אונ איך וועל דיר געבין רפואות, איך מיין דאָך דיין טובה, וואָס דען? דיין טובה מיין איך... האם לא יחוש לבנו כאב אָנוש בעת אשר פינו מלא שחוק למקרא הדברים האלה? האם לא יזכירונו את רופאי האליל הרבים בישראל הבאים אליו כל אחד וסמים בידו להחלימו ולהחיותו בעת אשר עמנו איננו חולה כי אם עיפה נפשו ל ר ע ב?... ועוד ישתבחו כי טובת העם המה דורשים...

ורגלו עלי אהבה, דלוגו חביב עלי!...

המבקר ספרו של אבראמאוויטש לא יוכל לתת השקפה כללית עליו, למתוח אַמת המדה על פני הטיפים ביחס אל החיים, לשקול בפלס את המעשים ביחס אל הטיפים וכו׳ כי כבר אמרתי שאין הדינים הללו נהוגים במעשי עטו של המליץ הנעלה הזה, בספרו לא נראה כל חיים, לא נפגוש כל טיפ מתאר כדי צרכו, לא נחזה כל פעולה גדולה או קטנה, כי אין זה מכשרון המליץ, הוא יבחר לו אך שערה דקה לתלות עליו אזניו, הוא אך מקום להתגדר יבקש, הוא יתור לו אך בָּמָה לדבר מעליה אל קהל השומעים אתו, אשר על כן גם על המבקר לדלג מפסוק לפסוק להראות להקוראים מה טיבם:

פושקין אומר; „אשרי האיש אשר היה ילד בילדותו" התפתחות האדם צריכה שתהי בסדר ובמשטר נכון, מן הקל אל הכבד, ואוי לו להאיש אשר מקרי ימיו ישאוהו ויטילוהו אל ים החיים ההולך וסוער בעודנו ילד רפה-כח ומחו עוד רופף, עוד לא הסכין לפרוש ארבות ידיו לשחות... ואם מנקודה זו נתבונן על נערי ישראל אשר בעודם באבם עליהם להיות רבי הדעת, בהגיע למו שנת השלש עשרה יעשו בעל כרחם פתאם לאנשים, בעל כרחם עליהם לדעת כי לא עוד ילדים המה... ועליהם לדאוג לאחריתם בעוד אשר גם ראשיתם מצער מאד...

עס לויפט אַ קליין לאַשאַקיל הינטער דעם וואָגען, וועלכין דיא וויסטע מאַמע זיינע, דיא שקאַפע, שלעפט נעביך, איינרייסענדיג זיך דאָס געזונד, אונ חאַפּענדיג הינטערוויליכס אַ שמיציל, גאר נישט, עס זאָל עם דאָס אָנהייבען צואַרין, עס לויפט זיך פריי, יאָגט הענדרום-פענדרום, דריגעט מיט דיא פּיסליך, שפרינגט האָץ האָץ, לעבעדיג פרעהליך, פאררייסענדיג דעם ווידעל, אונ האָט הנאה פונם לעבין, פלוצים טהוט מען איהם אָן אַ ציימיל, מען שפאַנט עס צו מיט אַ שטריקעל צו דער פער-וואגעלטער מאַמען, נעה בחור, גיט מען איהם שטאַרק אָנצוהערעניש מיט דער בייטש, נעה בחור אויפין דראָנזשעק! דאָס הערץ רייסט קוקענדיג וויא יונגערהייט עס איז נעביך דערשלאָגין, וויא יונגער הייט געהט עס בעטריבט, פאַר אומערט אין דעם שווערין יאָך, אין דער ערד איז נעביך זיין קאָפּ, אַז אָך אונ וועה צו זיינע יונגע יאָהרין...

אונזער הערשעלע ווערד בעל מצוה — אַ לאָשאקיל מיט אַ ציימיל! זיין קאָפּיל אונ זיין קינדערש הענטיל נעביך זיינען געבונדין גיבונדין, געוויקעלט שטייף מיט רימענס, רצועות...

אין ברעתי להתפלפל עם ר׳ מענדלי חביבי מה חפץ בדבריו אלה?... יודע אני כי אין הכתוב מדבר אלא כעין אנחה עמוקה על גורל נערי ישראל אשר ילדותם עכורה, אשר בעצם אביבם עליהם לדעת כי לא ככל ילידי הטבע הוא הנער העברי;

אל תשמח בן ישראל אל גיל ככל בני העמים הצעירים לימים, כי מרחם משחר הקדשת להיות עבד משעבד לעבודת הבורא, גם בבטן אמך אינך יושב בטל ככל נשואי-בטן, גם בחדר-אמך עליך ללמוד כל התורה כלה ולהיות צופה ומביט עד סוף כל הדורות... ואף כי בבואך הלום, אל עמק העכור, עליך לא לשכוח אף רגע מאין באת ולאן אתה הולך... הוי גולה למקום תורה, צפה לשלחן אחרים, היה ממית את עצמך על דברי תורה, כי לכך נוצרת...

רבונו של עולם! וואס ליגט אזוינס אין דיין הארטער באנק אין בית המדרש, אז דער וואס נעכטיגט אויף איהר איבער א נאכט מיט דעם קולאק צוקאפענס שטעהט דעם אנדערין טאג אויף עפים גאר איין אנדער מענש, וויא נייא געבוירען. שוין יעקב אבינו, אז ער האט אין וועג דערנסמאל בייא זיין אוועקלאזען זיך פון דער היים, אונ-טערגינעכטיגט „אין יענעם ארט" אויף א הארט גילעגער, צו שפארענדיג דעם קאפ אויף א שטיין — האט באלד ביים אויפשטעהן אין דער פריה געשפירט: אין זה, נישט אנדערשט, כי אם בית אלהים, דא איז א בית מדרש, וזה שער השמים, און דא איז א טויער צום הימעל, יא טאקי צום הימעל, ליגענדיג אויפען הארטען געלגער גאר אין דעם ערשטין בית מדרש, נאך אן וועגד, אן א דאך, אן איין אונטער-אויבען, האט ער שוין דער זעהן נישט קראקויא אונ לעמבערג אליין, נאר אויך יענע וועלט, פייערדיגע מלאכים וואס האבען איהם אין דיא אויגען זיך געדרעהט, ארויף אונ אראפ, עפים אויף א הויך לייטעריל פון דער ערד ביז העט-העט אין הימעל אריין וכו'.

נאך א מאהל רבונו של עולם! וואס ליגט אזוינס אין דעם גלות, אין דעם נע ונד זיין אין דער פרעמד, וואס דיינע קינדער ישראל, וועלכע עס האבין פון דיר א מתנה, זענין דורך דעם אין דער וועלט עפעס גאר אנדערע מיני מענשין, האבין עפעס גאר איין אנדער פנים, איין אנדער שטייגער לעבין, איין אנדער מזל, אלץ— מיט איינאנדער עפעס נישט לייטען גלייך?... אין דער צייט ווען אנדערע זענין נאך גאר יונגליך, פריש—לעבעדיג, מאכען זיך נאריש אונ האבען אין זינען עולם הזה, דיא וועלט, איז דיינס א יודעלע געעלטערט, געקנייטשט, איינגעהייקערט, פערזארגט אונ דערשלאגען, דאס קעפעלע נאר עס ארבייט: טראכט, טראגט, פליהט אונ אין זינען איז איהם נאר תכלית—זאכען, אזוינס וואס האט עפעס א ווערטה, א קיום — עולם הבא, יענע וועלט.

על הדברים האלה יש להשיב כי כבר עבר זמנם, אבל אין מקשים על דברים המסורים אל הלב... הנני יוצא מאת פני הספר הנעלה, אם גם לא דברתי עוד את כל דברי, הרבה יש לי לדבר על דבר ציוריו מן הטבע אשר אין דוגמתם ליופי, אבל עוד חזון למועד, בצאת הספר כלו לאור נשוב נשתעה בו.

„דער ווארם אין חריין", מאת יצחק יואל ליניעצקי!

לו בא האדון המו"ל לשאל בעצת ה' קאמינער על אדות ציורי ליניעצקי האלה או אז בלי-שפק ענה ואמר לו: „זויערע סאטירע, זויערע וויצען—נישט אצונד!" אבל המו"ל יודע כי לכל אדם הרשות לעשות בתוך שלו כחפצו ורצונו ויוציא לנו את העגל הזה; בזמן הזה לא יראה ולא ימצא אף חזיון אחד מכל החזיונות אשר חזה לנו הסופר הזה בערי פולין הקטנות ואולי בימים עברו היה חזיונו נפרץ שמה ולמי הוא כותב עתה? ידוע כי מספרי ספורים אשר יסודתם בהררי העבר יכתבו אך בעד ההסתוריה, אשר תבא לאחר זמן ותמצא די חומר למענה, בם תמצא ותתבונן על פני הדור, אפני חייו, טבעו ומזגו וכו' אבל איזו תועלת היא לכתוב סאטירות על דור העבר? הן הסטירה תגדוש את הסאה ואין להסתוריה להביא ראיה ממנה; ולו כתב ליעניצקי

סאטירה כפי אשר אנחנו כלנו יודעים פשוטה של המלה, או אז החרשתי, אבל הוא פער פיו וירבה שחוק ולצנות זעומה, הוא אסף אל אוצר זכרונו תשעה קבים של בדחנות ולצנות ובהן הוא חפץ לצאת ידי חובת סאטיריקע, הסטירה באה לזרות ולהבר את הבר מן המץ בעת אשר ההלצה תפזר לרוח גם את התבן גם את הבר, הסטירה היא איזמל ביד הרופא לחתוך את בשר החי העלה על הפצע ותכשירהו להרפא על ידי סמי מרפא, וההלצה תכרסם כחזיר מיער את הבשר גם את העצמות תגרם, וכמה עלוב הוא הסופר אשר אין כחו אלא בפה מתלוצץ... את הדברים האלה הגדתי בכלל, אבל אם אבא לבקר מקומות אחדים בספרו אז עלי להוסיף כי גם הלצותיו גסות ואין בהן כל עוקץ וחדוד, הלצות כאלה נשמע חדשות לבקרים מפי הבדחנים בכל מקום שהם; אבל עוד תועבה גדולה מזו עשה הפעם ה׳ שאצקעס בציוריו מליטא (בילדער פון דער ליטא) אשר אין למו כל ערך ספרותי, לצנותו של שאַצקעס עומדת למטה מבדחנותו של ליניעצקי, ובצדק נוכל לתבוע לדין את המו"ל הנכבד שחכם הוא כי אספם אל ילקוטו!

„דיא קינדערשע יאָהרין" (חלק א׳) „בער דער שוסטער" (חלק ב׳) מאת בן-עמי. ע"ד הציור הראשון אחשוב למותר לדבר כי כבר נודע בטובו ויפיו בהיותו נדפס בשפת רוסיא במכ"ע הירחי „וואסחאד" ועלינו אך להודות להסופר היקר כי טרח להגישו הפעם לאחינו אשר אינם קוראים רק בשפה המדברת, אך הספור הקטן „דוב הסנדלר" טוב מן הראשון.

תמונת בן עניים אחד המתגלגל תחת שאה בבית „תלמוד תורה", משם לבית סנדלר אחד איש מר נפש ועכור לב אשר הראהו תמיד נחת זרועו, מביתו לבית אליה הסנדלר, ובכל מקום וזמן שבע מרורות וירעב ללחם, וערם הלך בלי לבוש בקרה, רחוק היה ממנו כל אוהב ומיודעיו מחשך, רע נאמן אחד היה לו אשר לפניו שפך דמעותיו וישיח צרתו ונגעי לבבו, באזניו בכה הרבה בכי ורוח לו, הרע היחיד זה הוא — „הסדור", אם גם לא הבין ביאור התפלות בכל זאת היה לו למשיבת נפש ברגעי איד ונכר, כי אוהב דבק בעבודת הבורא היה דוב מטבעו, לא משום קבול שכר כי אם מאהבה טהורה ונאמנה; בתר עניא אזלא עניותא וצרה גוררת צרה; בקחתו לו אשה נפל ברשת ערלת הלב אשר מררה גם היא את חייו ויהי כל ימיו כעש ומכאובים, אבל גם בהיותו עמוס-תלאות וידוע-עוני לא שכח גם עניות עמנו וישתתף בצרת הכלל, המחבר אומר: „אפשר דער פּאַר, ווייל ער האָט גיהאַט תמיד אייגענע צרות", הקו הקטן הזה שנרשם במקום הראוי לו יתן לנו מושג מעציב מרוח העברי אשר אך יראה אור כי יהל כמעט קט ישכח את אחיו האֻמללים ובצרתם לא צר לו; אמת נושנה אשר אין לה זקנה. תמונות כאלה איכא בשוקא ולקוחה מן החיים; גם פני אליהו הסנדלר נרשמו היטב הדק וכמו חיים נראם, עוז רוחו ואש אהבת עמו הבוערת בקרבו; באחרית הספור יתאר לנו המחבר בכשרון שוד ושבר היהודים ברומיניא, הרג רב לעיני השמש, שפיכת-דמים ובזה איומה ברחובות קרת וכו׳ הקורא את הספור הזה יבא לידי בכיה ופעולת הספור אמת.

אחרי זכרי לטוב את המעשה שהיה „זכות אבות" מאת בינשטאָק „עולם הבא" (חלק א׳) „ארץ ישראל ערד" (חלק ב׳) מאת יהל"ל אדבר דברים אחדים על דבר השירים הנמצאים בשני הספרים: „דיא קליינע וועלט" פון אליעזר צבי הכהן צווייפעל ז"ל.

החכם הזה לא היה בטבעו משורר, לא חונן ממרום בכל הדברים המכשירים למלאכת מחשבת, היא הזמרה, גם שפתו איננה שפת השירה, ולעמת זה היה בעל

שכל עמק וחד, רוח הבקרת מרחפת על פני כל שיריו וזו היא תהלתם; ערה המגלה הזאת אשר אם נשפטנה על פי צרכי השיר דל מאר ערכה ובספר זמירות ישראל לא תכתב, השפה איננה ציורית, החרוזים קלושים ודלים, ולפעמים יקש עליו למצא שווי המלות עד כי נאלץ לכלות את הטור בדברים חסרי טעם כמו:

איך זעה איינער ביים אַנדערין שניידט אָפּ דיא הויט
פֿון יודישקייט ענטלויפֿט מען, מע בראָקט וויא אין קרויט

בורחים מפני היהדות, וגוזרים לגזרים, מה זה? או:

צייט מיין זיין אין דעם לעבעדיגען לאַנד

העברי יאמר „בארצות החיים" אבל לאמר בשפת זשאַרגאָן „לעבעדיגען לאַנד" כמדומה לי שאי אפשר; המשורר אומר כי הוא רואה את עמו היקר והאָמלל אשר גלותו וצרותיו הרכו את לבו וינקו כל טפת דם מפניו:

און דאָך האָט איטליכער אַ ביטערין „איך בין"
איינער דעם אנדערין וויל פֿערריקען אהין

מאי „און דאָך"? אדרבה, יען כי החיים קשים לכל אחר מאחינו כקריעת ים סוף ומלחמת הקיום כבדה מאד על כן כל אח עקב יעקב, כל איש לבצעו מקצהו ואיש בשר רעהו נאכל ולא מצא לנו...— לפעמים נראה את המשורר מדבר דברים שאין בהם ממש; לרוגמא נקח את הבית הזה (34) ונתבונן מה חפץ המבקר אחרי מומי ישראל זה? מה הזיקו אם הגביר הירש מאריך בתפלתו? מה יקחנו לבו אם הוא מתראה כתלמיד חכם ומשתמש בדברי תורה? הלא גם בזה יתן אות כי לכבוד לו ידיעת דברי חז"ל ועליהם גאותו? הטוב טוב ממנו אלה הממאסים בם וכל דברי חכמים נבזים בעיניהם וחסרי טעם?... איזה טעם יש בטורים האחרונים?... מה זה „ראס קול איז גרין"? מימי לא שמעתי „קול ירוק", אבל המשורר לקח בחכירת את המלה „אַהין" ועליו לחפש אחרי דוגמתה מכל הבא בידו...

בראש השירה הוא אומר (בית ג') כי חפצו לכתוב על דבר חיי היהודי המרים ואת הנעשה בקרבנו, אשר על כן בבואו (בית 38 גם 62) לגלות שולי הרופאים על פניהם באמרו כי יעשו קנוניא את רוקחי המרקחת „אָפּ רייסען דיא הויט דעם ארעמען איך בין" (?!) יש מקום לבעל דין לשאול: אטו רק רופאי ישראל יעשו מעשיהם זר מעשיהם?... בשני הבתים (57—58) הוא מבקר אחרי החזן לנאורים ואומר כי אביו היה אופה (?!) והוא איננו מלומד גדול כי אם יש לו ידיעה באותות הניגון ותפלתו בקהל מוצאת חן; ומה לחזן עוד? מי דורש מחזן שיהי מלומד כמבקר הזה? עוד על דבר אחד אעיר ואחר אחדל: המשורר אוהב להתהלל מעט במו פיו, בבית ג' הוא אומר כי הוא חפץ לכתוב הפעם בשפת זשארגאן „נור עס זאָל האבין אַ ווערט"! בבית מ"ז הוא אומר: נוא אַ ביכעלע האט איהר שוין אונ דוקא אַ פֿיינס".

„מאָניש" (אַ ראמאן-באללאדע) מאת לעאָן פרץ.

נעלה היא מעל כל תהלה הבאלאדע הזאת, אין ערוך לה בכל השירים הכתובים בשפת זשארגאן מאז עד היום הזה, לה עוז ויופי, דמיון קל המרוץ, שפה נערצה, ציורים נעלים, וכו' הפֿאָלקס-ביבליאטהעק יוכל בצדק להתהלל בשירה נעלה כזאת.

„דיא קארטענוואַרפּערקע" מאת פּרוג.

המשורר הנשגב השם בנארו כל דמעות בת עמו ושירתו היא מהד לאנחות זבכיות אחיו האֻמללים בכל מקום שהם, ישעה הפעם לזקנה המגדת אותיות לאחור על ידי בינה בלותית המשחקים:

נו באָבע, אפשר וועט דיא קאָרט
דעם רעכטין אמת מיר ענטפּלעקין

לא ממקום מנוחתו הוא בא אליה לדרוש הבאות וכבר שבעה נפשו נדודים וטלטולים הרבה בבקשו תרופה למחץ נפשו, כבר חנן קולו אל חכמי העם שירפאו ברקי לבבו ההרום. שיסתמו מעין דמעותיו השוטפות מאין הפוגות; היאוש הוא כרקב בעצמות המשורר על כן דכה ידכה ויתמוגג ברמעות; היו ימים עת רוחו למרום המריא בכנפיו הלבנות והחזקות, לבבו היה חזק כצור ועל עפעפיו נגה אור; אבל החיים הארורים שסעו בכנפיה את תקותו לעורר מתרדמתו את רוח העם עתיק יומין, להוסיף לו און ועצמה ולחדש כנשר נעוריו וישאירו לו אך... דמעות! עתה גורל המשורר כגורל עמו האֻמלל:

איך זינג ביי נאַכט מיין קינה־ליעד
איך זינג — אונ מיינע שכנים זאָגען
— אך וועט ער שוין שלאָפין געהן
אונ וועט שוין אויפהערין צו קלאָגין...

כדברים האלה אומרים אָמור גם לעמנו בהשמיעו קול בכיו בחוץ: מתי יישן שנת עולמים ולא יזעזענו קול זעקתו... השיר בכלל טוב מאד אבל רוח הפעסימיזמוס המרחף עליו מנולתו. המשורר מכלה את נבואתו:

איך ווייס: מיין ליעד איז וויא אַ קוואַל
זיא קען ניט אויסגעטריקענט ווערין
נוא, קלאָג־זשע, קלאָג מיין ליעד ביז וואַנן
דוא וועסט ניט אויסגעהן אין טרעהרין...

הה משורר אדיר! למה תבתק לבותנו בחרבך המרטה? כוס היגונים לאט, הרפי מעט, כי כבר מלאו בסלינו ממרוריך; יש יום, אם גם ירחק חק אבל יום הוא זבא יבוא, וזרחה השמש על ראש עמנו ותשלח קוי אורה אל מעיני דמעות משורריגו — וייבשו....

(סוף יבוא בח"ד)

עזרא גאלדין.

———

לא שגיתי.

בס׳ כנסה״ג ב׳ צד 48 אות ו׳ יש השגה גדולה עמ״ש בספרי קול אמר קרא בפ׳ ויחי על מאמר רז״ל: יעקב אבינו לא מת. והקשיתי לשאול, מה אריא בשאלו שם: וכי בכדי חנטו חנטיא וספדו ספדיא הא כתיב (בראשית נ׳ י״ב) ויקברו אותו במערת שדה המכפלה וכו׳, וע״ז קרא מעב״ת תמה תמה, הא שם בש״ם קאמר וכי בכדי כו׳ קברו קבריא, ואיזו גירסא מוטעת הטעתו להמחבר?

אכן אני מוסיף להפליא הפלא ופלא, איך נשתרבב מאיזה תלמיד שאינו הגון, תלמיד תועה ומתעה נוסח זה, אשר כבודו יראה בעין חכמתו, כי לא נכתבו שתי מלות הללו בש״ם שהיה לפני רש״י ז״ל, ואי אפשר שיאמר בלשון הזה [טרם אתנצל למה לא ידעתי מנוסח זה, והוא, כי זה שלשים שנה אשר תקעתי אהלי לפה ומאז באתי סבבוני הקיפוני טרדות רבות ויגיעות אשר נלאיתי לספר, ולא היה בידי לחזור סדרי מס׳ הש״ס כבימי קדם בעת ישבתי על כס הרבנות בכמה קהלות במדינת פרייסען, כי אז היה דרכי לחזור בכל ארבעה שנים סדרי הש״ם בש״ם קטן דפוס ליוורנו, או מקום אחר באיטליא, לא אזכור היטב, ושם נאמר „וכי בכדי כו׳״ (ס״א) „וקברו קבריא״ והרגשתי תיכף כי נוסחא מוטעת היא כאשר אומר, ודלגתי על הטעות וכן נקבע בזכרוני רק הנוסח הנכון כאשר היה לפני רבינו רש״י ז״ל רק: „וכי בכדי חנטו חנטיא וספדו ספדיא״ ולאשר אני ידעתי כי בחסדי ה׳ אוכל לסמוך על זכרוני — אף כי שגיאות מי יבין ולפעמים הנני טועה במראה המקומות ולא במאמר עצמו, גם אני אינני בעל מלאכה אחת — לכן כמעט מעולם לא חפשתי אחר המאמרים במקומתם למושבותם מרוב טרדותי, ובסמכי על זכרוני בעת כתבי הדרושים על הספר. לכן חשבתי גם כאן שבספרים שנדפסו מחדש, שהטריחו בהם כמה גדולים להגיהם בל״ם נמחקו שתי מלות אלו, ורק היום נודעתי כי הטעות הזה נשאר בתקפו, כאשר נמצא כמה וכמה שגיאות וטעות עדיין בכל ספרי ש״ם, כמעט אין מספר, ותה״ל זכיתי הרבה לכתוב על הספר. יחנני ה׳ ויקימני למען אוכל להוציאם לאור, אף כי ידעתי כי לא עלי המלאכה לגמור (וכבר כתבתי אודות ספרי זה למדפיסי ווילנא אשר מכרתי לשם חמשה אלפים עקסעמ-פלארין מחבורי).

עתה אשובה להראות למעב״ת אמתת דברי, כי נוסחא מוטעת היא מדברי רבינו הקדוש רש״י ז״ל שם ד״ה „מקרא אני דורש, והאי דחנטו חנטיא סבורים היו שמת״ ואם היה גירסא זו לפניו, מה יענה על קברו קבריא? ואפילו בלי פירש״י, כל שכל הישר ישכיל, כי לשון הש״ם „וכי בכדי״ לא שייך אלא בדבר שחוץ לגוף, כלומר וכי בחנם נתן ראובן לשמעון מתנה גדולה אם לא שרצה שיעשה רצונו, וזה שייך בחניטה והספד, שהוא חוץ להגוף, אבל לא יאמר, וכי בחנם קברוהו אם לא מת, ופשיטא דלא היה צריך להזכיר ההספד והחנטה כ״א, אתה אומר יעקב אבינו לא מת, הלא קברוהו. אבל האמת יורה דרכו כי לתלמיד טועה היה קשה האי קושיא, למה פריך הש״ם מחנטה והספד ולא מהקבורה, וסבור לתקן שהוסיף שני מלות אלו, אבל לא תיקן אלא קלקל, וגם בספר בעל עקידה שדרש בהאי פרשתא על מאמר זה יראה דגם הוא לא העתיק אלא וכי בכדי חנטו חנטיא וספדו ספדיא, ועל זה תמהתי, למה לא שאל ר״נ הא כתיב ויקברהו וד״ל.

יוסף חיים קרא החוב״ק וולאצלאוועק.

מכת פירושים.

תוספתא סדר זרעים.

מסודרת בתכלית הסדור ומפורשת באר היטב ע"י הפירוש חשק שלמה.

אשר חנני ה' לבאר ולפרש כל ש"ס תוספתא ע"פ המכילתא ספרא ספרי וגדולי המפרשים, וע"פ ים התלמוד אשר ממימיו אנו שותים, להבין דברי חכמים וחידתם, ונכחו חדושים ובאורים הערות וחקירת דברים בתוספתא וחבורי גאונים על אדני האמת מיוסדים, לחות פליאות לגלות צפונות ולפתור חדות בלשון קל והגיון נפלא, אשר טפחתי ורביתי לדורשי תורה ושוחרי תושיה לתורה ולתעודה להגדילה ולהאדירה, אנכי הדל באלפי והצעיר במשפחתי, שלמה ליב פריעדלענדער הי"ו, בתוך עמי אני יושב פה ק"ק מילהוזען בעלזאס המדינה. פה פרעססבורג יע"א, שנת תרמ"ט לפ"ק.

מכל פתנים ראש וכוס קבעת,
מכל חנית וסגור וכל בן־קשת,
משחית לחבל חשק, (רמח"ל).

במספר מכות ספרתנו ותחלואיה, אשר חלה בה הזמן בדורנו זה, תבוא גם המכה הגדולה והנאמנה „מכת פירושים" הכתובה בספר אלות הברית ונקראה בשם תמהון לבב.
הן אמנם לא תמול היא על הארץ וכבר גם בדור אחד לפנינו נודעו עקבותיה, אולם אז היה ראשיתה מצער ותלך אט, סחור סחור כגנב במחתרת, וצעדיה צרו מלכת ברחובות הספרות העתיקה לעיני השמש, לא כן בימינו אלה, בסופה וסערה תעשה דרכה ובשטף עובר תשים שמות בריש גלי בכל אשר תפנה בלי הבדל ופדות, כי רשת הפירושים פרושה ליד כל מקצעות ספרותנו אין נקי; מעבר מזה לא נקו ספר איוב, שה"ש וקהלת ועוד ועוד, עד „החד גדיא" הנאחז גם הוא בקרניו בסבך הפירושים והודו נהפך למשחית, ומעבר מזה כמוהם לא נקו המשנה, ספרא, ספרי, מכילתא ותוספתא, עד ספרי הגאונים קדמאי ובתראי כלם נעשו מדרם לפירושים זרים ומהבילים המפילים אור פניהם ויעוללו בעפר קרנם.
על דגל מחנה פירושים כאלה יחנה גם הפירוש החדש „חשק שלמה" על התוספתא, כי בעברי על פני כל פירושיו לא מצאתי בכל יגיעי, למורת רוחי, כמעט אף פירוש אחד חדש טוב ומועיל להבנת דברי התוספתא. ואף זה מצאתי, העלאת גרה מהמפרשים שקדמוהו בשנוי לשון לגריעותא גם להג הרבה מחסרון ידיעה ושגיאות גסות מרבה להכיל.
והנה המחבר הזה בהקדמותיו — כי רבות הנה עמו — מטייל ארוכות וקצרות לפני הקוראים יספר להם תולדותיו גם מספר שנותיו, אשר לחצי ימי בינה הגיעו, לא יכחד מהם, שם גדל־לבב וענוה נפגשו, הכל כנהוג, גם מסיבות יתהפך בתחבולותיו להודיע מה ראה על ככה לבוא בקהל המחברים ומה היא הסיבה אשר הסבה את חבורו זה, אך העיקר הראשי, אשר אך ממנו היתה נסיבה למלאכת ספרו, והוא החשק, הכחיד תחת לשונו, החנם קרא שם פירושיו „חשק שלמה"? השם הזה יורנו לדעת, כי אך החשק בכבוד מפרש התוספתא המריצו לעלות על במת חוברי חבר, והוא אך הוא אדיר

כל חפצו וישעו. אך מה לנו ולחשקו ? — ישאל בצדק כל קורא נבון — יהי לו אשר לו, ואנחנו מה כי הפגיע בנו את תאות נפשו ?

ולמען לא אהיה בעיני קוראי „הכנסת" כמוציא שם רע על מחבר בישראל בעבור הרעימו ולחלל את כבודו, הנני לתת בזה לפניהם את אשר העירותי על פירושי המפרש הזה בשומי עין עיוני עליהם, הלא אז יראו ויוכחו לדעת כי לא שמתי לו עלילות דברים חלילה, ואך קנאת כבוד ספרותנו התלמודית, רוח אפינו, אכלתני, והיא אך היא עוררתני לעורר שוט הבקרת על הפירושים האלה, אולי יראו מפרשי זמננו כי יש בקרת בישראל ויקחו מוסר ולא יזרו עוד פרש פירושיהם על פני כל חוצות ספרותנו העתיקה ולא נוסיף לדאבה עוד.

אך זאת לדעת כי רק מעט מעט מהרבה שגיאות המחבר ותעתועיו הנני מראה בזה לפני הקוראים, כי אם אמרתי להשיג על כל פירושיו אחד מהם לא נעדר, הנה אז יגדל כמות מאמרי פי שנים מספרו של המחבר, כמובן, ולא פה, בספר מאסף, המקום, אך זעיר שם זעיר שם, מן הבא בידי אקח לדוגמא פרטים אחדים ומן הפרט ידין הקורא המבין על הכלל, גם מהטעם הזה קצרתי מאד מהבאת פנים התוספתא ודברי המחבר ואסמוך על הקורא המבין כי יעיין היטב ואז ימצא את אשר יבקש וזה החלי.

מסכתא ברכות.

א) פרק א', הלכה א', מאימתי קורין את שמע בערבית, כתב בהערות וחדושים באות (א') וז"ל: ובש"ס תנא אקרא קאי וכו' ואב"א יליף מבריתו של עולם, לפי המוסכם שהמפרשים ליכא למתני ערבית ברישא משום דכתיב בשכבך ובקומך, דא"כ קשיא לן קרא גופא מ"ש גבי תמיד דכתיב שחר ברישא כו', אלא ודאי דקרא לא קפיד, אבל מבריתו של עולם ילפינן דלכל מילי ערב קודם חוץ מטה שמפרש קרא בהדיא שחר ברישא כמו גבי תמיד, וי"מ דעיקר אובשכבך ובקומך סמיך, ונ"ל דודאי אי לא גלי קרא ויהי ערב ה"א קרא לא קפיד כדלעיל, אבל השתא דגלי לן קרא דערב קודם א"כ קרא דבשכבך ובקומך נמי דוקא קתני, וה"ק ואב"א ערב דוקא דיליף מבריתו של עולם, וכן עיקר, וכן משמע פי' רש"י, עכ"ל. האריך בלהג הרבה ולא העלה בידו כלום, ומה הועיל לן הקרא דויהי ערב ? הא סוף כל סוף ע"כ צ"ל דהקרא לא הקפיד על הסדר, ותמיד יוכיח שתקדים תמיד של בקר, אך לא הבין ולא עמד על עיקרן של הדברים; דאין כונת הש"ס בתירוצו; תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך, לומר משום דמצינו שהקרא אחשביה לערב לאקדומיה ברישא לפיכך אחשביה גם התנא לאקדומיה, דא"כ קשיא קראי אהדדי דמ"ש גבי תמיד אחשביה לבקר לאקדומיה, אלא שבאמת לא זה חשוב מזה ושקולין הן ואין קפידא בהקדמה, רק דהכי קאמר, כיון דתנא אקרא קאי דמשם למד חיובא דק"ש ומפרש זמן שכיבה וקימה דקרא אימת, ע"כ צריך למינקט ולפרש על סדרא דהאי קרא שעליו קאי בפירושו, ראשון ראשון ואחרון אחרון, והדר קאמר ואב"א, היינו אף אי נימא כמ"ד דקרא דבשכבך ובקומך בד"ת כתיב ולא משתעי בק"ש, איכא למימר דתנא יליף מבריתו של עולם: והכא נמי אין הכונה משום דהקרא הכתוב בבריאת עולם הקדים ערב לבקר אלמא אחשביה לערב לאקדומיה, דא"כ יקשה מתמיד כנ"ל, אלא הכי קאמר, יליף מבריתו של עולם דמעשה שהיה כך היה בסדר הבריאה, שבראשונה היה ערב ואח"כ בקר כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר, וניחא ליה לתנא למינקט בדינים השייכים לערב ובקר, כמו ק"ש, נמי הך סדרא דבריאת עולם, ופריך הש"ס; א"ה גבי ברכות ק"ש דערבית ושחרית הו"ל למינקט נמי הך סדרא ופשוט.

*

ומה שכתב וכן משמע מפי' רש"י, אין שם אפילו סרך משמעות.

ב) שם הלכה ו', אלו ברכות שמקצרין בהן המברך על הפירות ועל המצות ברכת הזימון כו', וכתב בפירושים באות (ח') וז"ל שמקצרין בהן יש מהן שפותח ואינו חותם כו' ויש שחותם ואינו פותח כמו ברכת הזימון כו' עכ"ל, וזהו פירושו של מקצרין בהן לדעתו, הנה לא השמיע לאזניו מה שהוציא מפיו, חדא מאי חתימה איכא בברכת הזימון, הא הנוסחא הוא ברוך שאכלנו משלו ותו לא, ועוד הא בסיפא דהך ברייתא קתני בהדיא ואלו שאין חותמין בהן ברכת הזימון, אלא ודאי דפירושא דהך בבא בברייתא זו פשוטו כמשמעו, מקצרין בנוסח הברכה בלא רבוי דברים, והמחבר הזה עינו הטעתו, שראה בפירוש „חסדי דוד" שכתב בשם הראשונים לפרש בבא דרישא בהלכה ה': מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר כו', דהכונה היא על הפתיחה והחתימה, וטעה הוא לפרש בבבא דסיפא ג"כ הכי, והחסדי דוד נשמר בלשונו ודקדק וכתב „כי תחילתה סובבת והולכת כו'", אבל הבבא דסיפא ע"כ מתפרשת כפשוטה וכמשמעה, והמחבר הזה לא ידע ואשם.

ג) פרק ב' הלכה א'. הקורא שמע צריך שיזכיר יצ"מ באמת ויציב כו', וכתב בהעו"ח באות (א') וז"ל. ע' בגמרא אמר רבה ב"ח כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואו"א ערבית לא יצא יד"ח כו', ובפירוש לא יצא יד"ח יש פירושים שונים (ע' כ"מ וה"מ), ומן התימא שלא הערו המפרשים מן התוספתא דא והירושלמי שפסק שצריך לומר לכולהו וכיון שהוא ממטבע שטבעו חכמים ולכן מי שלא אמר משנה הוא ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא ידי חובת הברכה ופשוט עכ"ל. במח"כ אינני יודע מה הוא שח„ הא כל הטורח שטרח הכ"מ שם הוא רק ליישב לשונו של רבה בר"ח דאמר: כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית ואו"א ערבית לא יצא יד"ח, דמשמע מלשונו שלא אמר כלל, וא"כ פשיטא כיון דלא אמר איך סד"א דיצא? וע"כ מתפרש כהנהו פירושי שכתב שם הכ"מ, ומאי שייכי התוספתא והירושלמי לכאן?

ד) שם הלכה הנ"ל, הקורא שמע צריך שיכון את לבו כו'. וכתב בפירושים באות (ב) וז"ל: שיכון את לבו בב' פרשיות והיינו כדעת ר"ע בש"ס, הרי הוא אומר אשר מצוך כו' עכ"ל. טעות היא בידו, דלר"ע סגי רק בפרשה ראשונה כדעת ר"א משום ר"י ע"ש בדף י"ג ע"ב וע' בתוס' שם ד"ה אשר אנכי מצוך.

ה) שם הלכה ב. הקורא שמע למפרע לא יצא וכן בהלל וכן במגילה, וכתב בהעו"ח באות (ג) וז"ל וכן בהלל, ע' בירושלמי דבהלל ומגילה יש קפידא גם על סדר הפרשיות כו', אמנם לענין ק"ש א"א לפרש הכי, דהסברא היתה נותנת שפ' והיה קודמת לפ' שמע דכיון דילפינן והיו הדברים בהויתן יהיו משמע כסדר שהן כתובין בתורה אלא לפי שיקבל עליו עול מ"ש תחילה מקדימין פ' שמע ופשיטא שאם שינה הסדר שיצא עכ"ל. טעה בזיל קרי בי רב, שבאמת פ' שמע קדמה בתורה לפ' והיה אם שמוע, ומה שמקשה ר"י ב"ק במתניתין למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע, ע' בתוס' דף י"ד ע"ב ד"ה למה שמפרשים דמקשה דהו"ל להקדים והיה אם שמוע משום דכתיבא בלשון רבים ע"ש.

ו) שם הלכה ז. לא יכנים אדם ראשו בתוך קובו ויקרא ק"ש כו'. וכתב בהעו"ח באות (טו) וז"ל; ואם נאמר שהברייתא דפריך הש"ס לשמואל (סוכה דף י) היינו הך תוספתא דהכא, יהיה לפ"ד ראיה גמורה למה שכתבנו בפתיחתנו דשמואל סדר התוספתות, ולכן לפי ששמעו התלמידים מפי שמואל ששנה שמותר להוציא, פרכו מהתוספתא ששנה שם שמואל להיפך עכ"ל. ראיה נצחת שאין עליה תשובה! אטו בכל הש"ס דמקשי לאיזה אמורא מברייתא, נאמר שע"כ האמורא ההוא בעצמו שנאה לההיא ברייתא?

וא"כ יהי' לפ"ד מסדרי ברייתות למאות ולאלפים, ועוד הא ע"כ ההיא ברייתא בסוכה שם לאו היינו הך דתוספתא דידן, דהא הש"ס בסוכה שם מייתי לסיפא דהברייתא; הא למה זה דומה לעומר בבית כו'., ובתוספתא דידן ליתא להך סיפא, אע"כ דברייתא אחריתא היא.

ז) שם הלכה י'. הלל אומר אל תראה ערום אל תראה לבוש כו'. וכתב בהעו"ח באות (כב) וז"ל; ונ"ל דמשו"ה נקט האי מימרא הכא כו'. אלא האמת יורה דרכו שקאי על דלעיל שלפיכך התקינו לבתי מרחצאות ג' חדרים ולא היה די בב' כו', מפני כשהוא יוצא ערום וימצא שם לבושים אל יעמוד הוא ערום ביניהם, וכן אינו מן המוסר שיעמוד א' ערום וא' לבוש, לכן התקינו חדר ג' ששם הוא לובש ופושט חלוקו למען כאשר יכנס לבית החיצון כבר הוא בחלוקו, וכן אינו פושט חלוקו בבית החיצון אלא באמצעי מה"ט עכ"ל. לא ידענא מאי תקנתא בחדר הג', הא גם שם נמצאים אלה שלא פשטו עדיין חלוקם ואלה שכבר לבשו חלוקם, ואיך יוצא מחדר הזיעה ערום ויעמוד ערום בין לבושים? ואי משום דלא סגי בלא"ה, א"כ אם היה רק ב' חדרים ג"כ ש"ד.

ח) פרק ג' הלכה ב'. בן עזאי אומר כל שלקה גופו מפני חכמתו סימן יפה לו כו'. כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו, וכל שנטרפה חכמתו מפני דעתו סימן רע לו, וכתב בפירושים באות (ה) וז"ל: דעת הוא השגת דבר חכמה כמו שהוא חרום לפנינו ואם נשיגהו נשיג דעת. וחכמה הוא אחרי זקוק וצירוף ואחרי אשר התילד להחכם מהם רעיונות חדשות ונצורות ע"י העמיקו בהענין כו', וה"פ כל שנטרפה דעתו שהדבר אשר הוא בעצמו הוא דעת כבר נטרף וחלף עבר מפני חכמתו שצרף ווקק עד שפנים חדשות בא לכאן, סימן יפה לו שהשיג שלמות החכמה עד למעלה, אבל כל שנטרף חכמתו ונשאר רק הדעת, אין הדעת שוה כלום, כי אם לא יבוא הבינה אחר הדעת הרי הדעת כמו שאינו, עד כאן לשונו הזהב, על זה אין לי רק להעיר, כי מי שמפרש פירוש כזה נטרפה דעתו לא מפני חכמתו.

ט) שם הלכה ו'. כבוד יום וכבוד לילה כו'. קדושת היום קודמת כו', וכתב בהעו"ח באות (י"א) וז"ל: ובש"ס פסחים ד' ק"ו יליף לקידוש על היין מזכור את יום השבת לקדשו כו', וכתבו התוס' התם דהאי זכירה דקרא קאי על קידוש דויכולו דאמרינן בתפלה, אבל קידוש על היין מדרבנן ונתקן כדי להוציא בניו וב"ב הקטנים כו' עכ"ל, תלי בוקי סריקי בהתוס', שעיקר זכירה הוא אמירת ויכולו בתפלה וקידוש על הכוס לא נתקן רק משום קטנים, וחס לרבותינו בעלי התוס' ז"ל להעלות על דעתם דברים בטלים באלה! ובאמת לא הבין המחבר דנן פשוטו כמשמעו פירוש המלות בדברי התוס' שם והשיאם לד"א, ואך זה כתבו התוס' שם, דהאי זכירה הוא הקידוש, כלומר נוסח הברכה אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו כו', ולא הויכולו שאנו נוהגין לאמרו בקידוש קודם הברכה, דויכולו, כלומר, אמירת ויכולו לא מצינו בש"ס על הכוס רק בתפלה כדאמר בשבת דף קי"ט, ולא נתקן על הכוס, כלומר, תקנת המנהג שאנו נוהגין לומר ויכולו בקידוש, אלא להוציא בניו וב"ב, כלומר שאינם מתפללין בבה"כ., כן הוא כונת התוס' שם לכל היודע צורתא דשמעתא, ועי' ברא"ש שם שכתב להדיא כן וז"ל: וזכירה דהכא היינו קידוש, אבל ויכולו לא מצינו שתקנו לומר על הכוס כו', ומה שאנו אומרים אותם בשעת קידוש אעפ"י שכבר אמר בבה"כ, היינו כדי להוציא בניו וב"ב עכ"ל שם. ועתה אני עומד ושואל, מי שאינו יודע פירוש המלות בדברי תוס' כאלו הקלים להבין אף לתינוקות של בית רבן, יערב את לבבו לפרש את התוספתות החמורות? אין זה אלא כל קבל די רוח יתירה ביה!

י) שם הלכה ז'. לא הזכיר גבורות גשמים כו'. לא אמר הבדלה בחונן הדעת

*

אומרה על הכוס, אם לא אמר מחזירין אותו. וכתב בהעו"ח באות (י"ב) וז"ל: ע' בכ"מ ור"י שכתבו בשם בה"ג דמי שאין לו יין להבדלה ושכח להבדיל בתפלה צריך לחזור ולהתפלל, ומן התימא שלא העירו מתוספתא דא המפורש כן עכ"ל. לפי מה שהבין הוא, היה ליה להקשות עוד ב' קושיות, חדא על הא דאיתא בש"ס דף ל"ג בעא מיניה ר"ח מר"ש טעה בזו ובזו מהו? א"ל חוזר לראש, אמאי לא פשיט לה מהך תוספתא? ועוד מאי חידש הבה"ג, הא כבר פשט ר"ש דחוזר לראש, היינו להפלה ג"כ, ע"ש בש"ס: אלא שלא ירד להבנת הדברים, וזה עיקרן של דברים, ע' בר"י שם שפירש להאבעיא דר"ח כך, טעה בזו ובזו, מי נימא דדי שיחזור להבדיל על הכוס ולא לחזור ולהתפלל כי היכי דאם לא הבדיל בתפלה סגי במה שמבדיל על הכוס, או דילמא כיון שטעה בשניהם ושנה בחטא חוזר לשניהם משום קנסא, ופשט ליה ר"ש דחוזר לשניהם משום קנסא ע"ש, וא"כ לא היה יכול ר"ש לפשוט מההוספתא, משום דבהתוספתא לא נאמר מחזירין אותו לראש, רק סתמא מחזירין אותו, ואיכא לפרושי היינו מחזירין אותו רק להבדיל על הכוס כבעין, ודינו של הבה"ג הוא, במי שאין לו יין להבדלה ואנוס הוא ולא טעה בשתים רק באחת ואין לקונסו, והוה סר"א כיון שבשביל ששכח בתפלה לא היה צריך לחזור משום דיכול לאומרה על הכוס, ומה שאינו אומרה על הכוס הוא משום דאנוס הוא וא"כ אינו צריך לחזור ולהתפלל, קמ"ל הבה"ג דצריך לחזור ולהתפלל, משום דמה שאין מחזירין אותו בתפלה הוא רק מפני דיכול לאומרה על הכוס, וא"כ היכא דאינו אומרה על הכוס, יהיה מאיזה סיבה שיהיה אפילו מחמת אונס מחזירין אותו לשוב ולהתפלל, ולפ"ז אין ענין דינו של הבה"ג להא דר"ש מחד טעמא, היינו משום דהתם טעה בשתים ומשום קנסא אבל הכא אנום הוא בשניה, ולהא דהתוספתא מתרי טעמי, חדא דהתוספתא נמי איירי בטעה, ועוד דאפ"ל דפירוש מחזירין אותו בהתוספתא הוא רק להבדיל על הכוס וכנ"ל, וכ"ז נעלם מהמחבר.

יא) שם הלכה ח'. כל שאין בו מוסף כו' וכל שיש בו מוסף כגון ר"ח וחוה"מ כו' אומר קדושת היום בעבודה ר"א אומר בהודאה, וכתב בהעו"ח באות (י"ג) וז"ל: בש"ס איתא שבת שחל להיות בר"ח או בחוה"מ כו' ר"א אומר בהודאה כו', והן ב' נוסחאות דלברייתא דמיירי ר"א בשבת אפשר שבחול מודה עכ"ל. אין טעם כלל וכלל לחלק בין חול לשבת לענין זה אם לומר בעבודה או בהודאה, וע' ברכות דף ל"ג במשנה, דגם לענין הבדלה סובר ר"א דאומרה בהודאה ע"ש.

יב) שם הלכה י"ג. שמונה עשרה ברכות כו' כולל של מינים בשל פרושין כו', וכתב בפירושים באות (כ"ג) וז"ל: בשל פרושין, על הצדיקים והיינו בשל זקנים וכן גירסא הנכונה, ובס' תנא תוספאה גרס בשל פושעים ואינו מחוור, עכ"ל. דבר זר כזה שברכת המינין כלולה בברכת ועל הצדיקים לא שמענו רק מהמפרש הזה, ונעלם ממנו הש"ס דמגילה, דף י"ז ע"ב, דאיתא להדיא שם „פושעים", כגירסת התנא תוספאה, ומוכרח הוא, משום דמביא שם ע"ז את המקרא ושבר פושעים וחטאים;

יג) שם הלכה הנ"ל, אם אמר אלו לעצמן ואלו לעצמן יצא, וכתב בפירושים באות הנ"ל וז"ל: וי"ל דכשתקנו ברכת המינין תקנו ברכה א' עם ברכת ועל הצדיקים עכ"ל, ואזיל לשיטתו וגירסתו כנ"ל, וגם בזה נעלם ממנו הא דאיתא בש"ס ברכות דף כ"ח ע"ב, הני י"ח י"ט הוויין? אר"ל ברכת המינין ביבנה תקנוה, כנגד מי? כנגד אל הכבוד הרעים, לר"י כנגד אחד שבק"ש, לר"ת כנגד חוליא קטנה שבשדרה, אלמא דברכת המינין לכתחילה תקנוה ברכה בפ"ע ואינה כלולה עם ברכה אחרת ובמספר הי"ח לא באה גם מתחילת התקנה.

יד) פרק ד' הלכה ב'. דבש תמרים כו'. יין חי מברכין עליו בפה"ע ונוטלין ממנו

לידים, וכתב בפירושים באות (ב׳) וז״ל: ונוטלין ממנו לידים כו׳ ובירושלמי הגי׳ ואין נוטלין כו׳, ואין גי׳ זו נכונה עכ״ל. כמה רב גובריה דהאי גברא! הא הגירסא הזאת הובאה ברש״י ברכות דף נ׳ ע״ב בשם ה״ג, אשר כל דבריו דברי קבלה כידוע, וגם הגר״א ז״ל הסכים לזו הגירסא.

טו) שם הלכה הנ״ל. הכוסס את האורז כו׳ אפאו ובשלו כו׳ ואין מבורך אחריו כלום, וכתב בפירושים באות (ה׳) וז״ל: ובגמ׳ הגירסא ולבסוף ברכה א׳ מעין ג׳, והוא הנכון עכ״ל, לא עיין בש״ס כראוי, כדרכו, דהש״ס הביא שם ג״כ ברייתא דלאחריו ולא כלום, ורצה מעיקרא להרץ רומיא דהברייתות דתליא מילתא בפלוגתת ר״ג ורבנן, ולבסוף מסיק ומגיה שצ״ל גם בהברייתא הראשונה ולאחריו ולא כלום, ועפ״י מסקנת הש״ס הוגה כן בהתוספתא שלנו לפנינו הכא ולאחריו אינו מברך כלום, והוא הנכון במסקנת הש״ס, ע״ש בדף ל״ז.

טז) שם הלכה ו׳, מברכין על הדגן כו׳ זה הכלל כל שהוא ממין שבע כו׳, וכתב בפירושים באות (י׳) וז״ל מין שבע, ואף פירות כרמשמע בגמרא עכ״ל, היכן משמע בגמרא? אלא מהאי עובדא דהביאו לפניהם כותבות, והאי עובדא איתא נמי בסיפא דהך תוספתא, והכי הול״ל וכן משמע בסיפא.

יז) פרק ה׳ הלכה א׳. לא יאכל אדם בע״ש מן המנחה ולמעלה כו׳. מפסיקין לשבתות דברי ר״י ר׳ יוסי אומר אין מפסיקין כו׳ עד שקבעו הלכה כר׳ יוסי, וכתב בפירושים באות (ב׳) וז״ל: ובגמ׳ אמרינן דה״מ בע״ש אבל ערב פסח אפילו ר׳ יוסי מודה דמפסיקין משום חיובא דמצה עכ״ל, טעות הוא, ועינים לו ולא יראה, דמפורש איתא בש״ס שם דף ק׳ ע״א, דגבי הפסקה פליג ר׳ יוסי אף בע״פ, רק בהתחלה קאמר ר״ה שם דף צ״ט ע״ב דר׳ יוסי מודה בע״פ דאסור להתחיל ע״ש.

יח) שם הלכה ב׳. כיצד סדר היסבה כו׳, סדר לנט״י כיצד עד ה׳ מתחילין מן הגדול מה׳ ואילך מתחילין מן הקטן עד שמגיע לה׳ וחוזר ומתחיל מן הגדול וכתב בהעו״ה באות (ד׳) וז״ל: עד שמגיע לה׳: ובכת״י לא גרסינן, ואולי גם הרמב״ם לא גרים לה שכתב כו׳ והשיג עליו הראב״ד כו׳, והאמת יורה דרכו שלא גרים כ״ז בהתוספתא כו׳, והבין עכ״ל, קשוט עצמך ואח״כ קשוט אחרים! הוא מצוה לאחרים להבין והוא בעצמו לא ידע ולא הבין מאי דקאמרי רבנן, הא אף אם יה׳בנא ליה דהרמב״ם לא גרים הך סיפא „עד שמגיע לה׳ וכו׳" וכמו שלא נמצא בהכת״י, אבל הרישא „מה׳ ואילך מתחילין מן הקטן" איתא בכל התוספתות וגם בהכת״י, והרמב״ם לא חילק כלל וכתב סתמא דלעולם הגדול נוטל ידיו תחילה, ועי״ז משיג הראב״ד דמה׳ ואילך מתחילין מן הקטן, ומה הועילו פטפוטיו?

יט) שם הלכה ה׳. נשים כו׳ אין מוציאין את הרבים יד״ח, וכתב בהעו״ה באות (י״א) וז״ל: והא דלא מייתי הש״ס (ברכות כ׳ ע״ב) לפשוט דנשים חייבות בבהמ״ז רק מדרבנן מרישא דתוספתא דתני אין מוציאין את הרבים כו׳, ע״ש שהאריך בדברי הבאי וחילק בין להוציא את הרבים ובין להוציא את בעלה דרך פרט, ושכח כי שם בהאבעיא קאמר הש״ס שם „למאי נ״מ? להוציא את הרבים יד״ח". ומלבד כל אלה לא ראה דברי התוס׳ בסוכה דף ל״ח בד״ה באמת שהקשו קושיא זו ותירצו בטוב טעם ודעת בב׳ תירוצים ע״ש.

כ) שם הלכה ז׳. בעשרים נחלקין ובלבד שלא יהא בהן א׳ שהפטיר א״ע מן הזימון, וכתב בפירושים באות (י״ג) וז״ל: בלבד כו׳, ואע״ג דחבורה א׳ מזמנת בשם כיון שהחבורה הב׳ אינה מזמנת יותר טוב שלא יחלקו, דבעשרה והוא אומר ברכו, ופי׳ המפרשים ואינו מחוור עכ״ל, כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו, מאי „יותר טוב" דקאמר?

האם עצה טובה קמ"ל ? ומה טעם הוא זה משום דבעשרה והוא אומר ברכו ? ואם יחלקו באופן שבחבורה אחת יהיה י"א או י"ב דיכול לומר ברכו, האם רשאין ? הא כיון שא' הפטיר א"ע מן הזימון והוה להו רק י"ט ובפחות מעשרים אינם רשאין עפ"י דין להחלק משום דכבר איחיבו להו כולם בזימון בשם, והמחבר הזה עוד יעיז פנים לכתוב ופירוש המפרשים אינו מחוור! אתמהה!

כא) פרק ו' הלכה י"ר. האש והכלאים אינן מששת ימי בראשית, וכתב בפירושים באות (כ"ח) וז"ל: כלאים, כלאי בהמה, ואמרינן במדרש שאדה"ר הכה ב' אבנים זה בזה ויצא האש כו' עכ"ל, הרחיק עדותו מהמדרש, ונעלם ממנו שהיא ברייתא מפורשת בשם ר' יוסי בפסחים דף נ"ד ע"א.

כב) פ"ז הלכה ב'. הרואה ע"ז אומר כו', מקום שנעקר ממנו כו', וכתב בהעו"ח באות (ב') לתמוה על פסקי הרי"ף והרמב"ם בזה מהירושלמי ע"ש, ולא עיין בהרא"ש פ' הרואה סי' ו' שגירסתו בהירושלמי כפסק הרי"ף והרמב"ם עש"ה.

כג) שם הלכה ו'. העושה סוכה כו' נכנס לישב בה כו' ומשברך עליה יום ראשון שוב א"צ לברך כו', וכתב בפירושים באות (ט) וז"ל: מפרש בירושלמי משום דסוכה נוהגת לילות כימים וכיומא אריכתא דמי עכ"ל, למה ליה להביא ממרחק לחמו מהירושלמי, הא מימרא מפורשת היא בשם שמואל בבבלי סוכה דף מ"ה ע"ב ע"ש, האם להראות לנו את בקיאותו בירושלמי הוא בא ?

כד) שם הלכה י"א. כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם כו', וכתב בפירושים באות (י"ט) וז"ל: נוסח כל ברכה היה בא"י אמ"ה אלהי ישראל מן העולם מגן אברהם וכן כולם וכדמפרש שלא היו עונין אמן אחר כל ברכה עכ"ל, מה טעם הוא זה? ומה שייכות הא שאין עונין אמן להא דחותמין בהברכה מן העולם ? ואי משום דבש"ס (ס"ג ע"א) ג"כ קאמר: וכ"כ למה לפי שאין עונין אמן במקדש, כבר תמה שם המהרש"א ג"כ מאי תלי זה בזה, והנכון כמו שכתב הג' בעל מלא הרועים בהגהותיו, בש"ס דפוס ווילנא החדש, שנשתרבב כאן מלשון הש"ס תענית דף ט"ז ע"ב, ושם הוא כהוגן, דאיתא שם כך, ולא היו עונין אמן, וכ"כ למה מפני שאין עונין אמן במקדש.

מסכת פאה.

כה) פרק א' הלכה א'. אלו דברים שאין להם שיעור כו' העושה כל שדהו פאה אינה פאה, וכתב בפירושים באות (א') וז"ל: וי"ל דה"פ אינה פאה אלא הפקר כו', ונ"מ דפאה רק לעניים והפקר מופקר לכל עכ"ל, טעות הוא מתרי טעמי. חדא דהוה הפקר בטעות שסבר שיהיה פאה, ואי הוה ידע דאינה פאה הוה מעכב לעצמו, והפקר בטעות אינו הפקר, ועוד נעלם ממנו משנה מפורשת בפאה פ"ו משנה א' והובאה בב"מ בש"ס, דהפקר אינו עד שיפקיר לעניים ולעשירים כשמטה, א"כ כיון שהניח לשם פאה לא הפקיר רק לעניים כפאה ואינו הפקר.

כו) שם הלכה ו'. היו לו ד' וה' גפנים ובצרן ומכניסן לתוך ביתו פטור מן הפרט ומשכחה ומפאה כו', אם שייר נותן מן המשוייר על מה ששייר, וכתב בפירושים באות (י"ג) וז"ל: אם שייר כלומר, אבל בוצר לגת דהוה אתחלתא דבצירה נותן מן המשוייר על הכל, כן הוא לפי ס' הראב"ד, ולהרמב"ם ה"פ דבלא שייר חייב בכל וקאמר אבל אם שייר נותן רק על מה ששייר ולא על מה שבצר לאכילה עכ"ל, השמעת מימיך פירוש זר כזה? חדא היכן הוזכר אפילו ברמז דהסיפא אם שייר מיירי בבוצר לגת ולא לאכול ענבים כמו ברישא, ועוד האיך מפרש להראב"ד שנותן מן המשוייר על הכל והתוספתא

צווחת ואומרת בפירוש „נותן מן המשוייר רק על מה ששייר"!— והברור דכולא תוספתא הרישא והסיפא איירי בבוצר לאכול ענבים כרדייקא בלישנא „ומכניסן לתוך ביתו" כלומר ולא לגת ולכו"ע בין להרמב"ם ובין להראב"ד פטור אף אם לא שייר, והיכא דשייר נותן מן המשוייר רק על מה ששייר, ומחלוקת הרמב"ם והראב"ד הוא רק בבוצר לגת דלהרמב"ם אם שייר אינו נותן רק על מה ששייר, ולהראב"ד כיון שבצרם לגת נותן על הכל אע"פ ששייר, וע' בםל"מ שם סוף פ"ד מהלכות מתנות עניים עש"ה.

כז) פרק ב' הלכה א'. נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום ר"מ אומר קונסין אותו ונוטלין הימנו זו וזו, וכתב בהעו"ח באות (א') וז"ל: ובמשנה סתם כת"ק ופירשו הרב והר"ם דפירושיה נמי דאפילו שלו הפסיד, אמנם בלשון התוספתא א"א לפרש הכי, דא"כ מאי איכא בין ת"ק לר"מ עכ"ל, נעלם ממנו מה שהביא הכ"מ בפ"ב מה' מ"ע הי"ח בשם הר"ן דבולא ר"מ היא ואין כאן ת"ק כלל ופירושו שר"מ אומר ע"ש, ומה שכתב המחבר שם עוד וז"ל: וע' תוי"ט מה שתמה על דברי הרמב"ם, אבל האמת יורה דרכו כו', ומפרש המחבר דנן דמחלוקת הת"ק ור"מ הוא רק אם קנסינן ליה אף במה שילקט אח"כ אבל מה שלקט קודם לכו"ע הפסיד, ע"ש משמע מדבריו שבזה יתורץ תמיהת התוי"ט. ובאמת לא קרב זה אל זה. שהתוי"ט תמה במאי דס' הרמב"ם גם גבי דינא דנפל ופירס טליתו עליה דקנסינן ליה אף במה שכבר הוא שלו, וע"ז תמה התוי"ט שבמשנה לא משמע הכי, דא"כ אמאי מחלק לה לתרי בבי. ועינים למחבר דנן ולא יראה.

כח) שם הלכה הנ"ל. לא יטול בעה"ב לקט מן העניים ע"מ ללקט מבין העומרים, וכתב בפירושים באות (ג') וז"ל: לא יטול בעה"ב. כלומר שלא יטול מהם לקט שלקטו כבר בשביל טו"ה שילקטו הם בשדהו ולא אחרים ואעפ"י שישלם להם יותר כו' אעפ"כ אסור דאסור לסייע לאחר וכמו ששנינו כל מי כו' או שהוא מסייע אחד ה"ז גוזל עניים עכ"ל. היש טעם בריר חלמות הזה? הא שפתי התוספתא ברור מללו „ע"מ שילקטו מבין העומרים". והכונה פשוטה שלא יחליף עם העניים להתנות עמהם שלא יטלו את הלקט הנופל בשעת קצירה, שזהו הנקרא לקט ושייך להם מד"ת, ובעד זה יטלו מן העומרים, ששייך להבעה"ב ואסור משום דעבר על לא תלקט לעני ולגר תעזוב ופשוט.

כט) שם הלכה ב'. ר"י אומר שחריה בעה"ב צריך שיאמר כל מה שילקטו עניים בין העומרים ה"ז הפקר, ר' דוסא אומר לעתותי ערב כו', וכתב בפירושים באות (ד') וז"ל: לעתותי ערב דס"ל דמשום גזל אין צריך תקנתא דהבעלים מתיאשים מזה כו' עכ"ל, נעלם ממנו ד' התוס' בב"ק דף ס"ט ע"א בד"ה כל שלקטו, שכתבו להדיא דלר"ד ע"כ אמרינן דאין הבעלים מתיאשין, דאל"כ למ"ד יאוש כדי קנה מאי מועיל ההפקר לפוטרן ממעשר כיון שזכו העניים מטעם יאוש בעלים והוה שלהם ומה מועיל ההפקר של בעה"ב? עש"ה.

ל) שם הלכה ה'. הלקט כו' של נכרי חייב במעשרות, אימתי בזמן שממחה אבל אין ממחה כו', וכתב בפירושים באות (ט') וז"ל: והתנא תוספאה דחק ליישב פי' מתניתא דא ואינו מחוור עפ"י הירושלמי עכ"ל. העליל עלילת שוא על התנא תוספאה. שהוא נמי מפרש כן בלי שום שנוי כלל והמחבר הזה ממימיו הוא שותה.

לא) שם הלכה ו'. איזהו לקט הנושר בשעת קצירה ותלישה ר' יוסי אומר אין לקט אלא הנושר בשעת קצירה לבד כו'. ע' בהעו"ח באות (י"ב) מה שהאריך בדבר שנוי הגירסאות בהת"כ ובש"ם חולין דף קל"ז. וכל דבריו חסרי טעם וריח ע"ש. והנני להזכיר בזה דבר המוה שראיתי בפי' „התורה והמצוה" על ת"כ להג' מלבי"ם זצ"ל. שכתב שם (ויקרא י"ט אות י"ב וי"ז) לחלק בין פאה ללקט. שבפאה הואיל ואיכא רבויי יתירי

לפיכך חייב אף בקטוף משא"כ גבי לקט דליכא רבויי יתירי להכי ממעט לקט מקטוף ע"ש. ודבריו נפלאים דבמחבכ"ת נעלם ממנו דברי הש"ס חולין דף קל"ז ע"א. שהוכיח הש"ס שם דבמידי דאורחיה בקטוף מודה ר"י דמחייב בלקט מהא דמצינו לר"י גופא דס"ל דקטוף חייב בפאה ע"ש. ולדברי הג' מלבי"ם הנ"ל מאי ראיה מפאה ללקט? וצע"ג.

לב) פרק ג' הלכה ב'. אמר ר"א שאלתי את ר"י על אלו עומרים נחלקו ב"ש וב"ה. אמר לי כו'. על העומר סמוך לגפה ולגדיש כו' ושכחו, כשבאתי שאלתי את ר' אליעזר אמר לי מודים באלו שהן שכחה (כן הגירסא הנכונה). על מה נחלקו על העומר שהחזיק בו להוליכו לעיר ונתנו בצד הגפה שב"ש אומרים אין שכחה מפני שזכה בו ובה"א שכחה כו'. המחבר בפירושים באות (ה) מקיים הגי' המשובשת והמוטעת מודים באלו „שאין שכחה". ופירש משום דהניחו אצל דבר המסוים. והוא כשיטת הר"ש דהנחה אצל דבר מסוים גורם שלא יהיה שכחה. ובסמוך על הא דתני על מה נחלקו בעומר שהחזיק בו להוליכו לעיר ונתנו בצד הגפה שב"ה אומרים שכחה. כתב וז"ל: והא דתנן במתניתין העומר שהחזיק בו להוליכו לעיר ושכחו מודים ב"ה לב"ש שאינו שכחה. היינו בשלא הניחו בצד הגפה עכ"ל. א"כ ההנחה בצד דבר מסוים גורם להיות שכחה. כשיטת הרב והר"מ בפירוש המשנה. והנה דבריו סותרים זא"ז תוכ"ד ולא חלי ולא מרגיש. מלבד כ"ז, לגירסתו המשובשה הזאת דהכל מודים בנתנו אצל הגפה דאינו שכחה א"כ אמאי בהחזיק בו להוליכו לעיר ונתנו אצל הגפה לב"ה הוא שכחה? הא ג"כ נתנו אצל הגפה. וע"כ יהיה מוכרח לומר דבמה שהחזיק בו הורע כחו וגרע מהיכא שלא החזיק בו, ודבר מעורר צחוק כזה לא שמענו בלתי היום ממפרש דנן. — ובהעו"ח כתב וז"ל: וע' ר"ש שמפרש באופן אחר ממה שפרשנו. וכמו שפרשנו הוא דרך היותר קרוב לפשט. וכן הוא שיטת הרב והרמב"ם עכ"ל. זקנה קפצה עליו שקרובים נעשו לו כרחוקים! פירוש הרב והרמב"ם שטרחו הרא"ש והתוי"ט וחמלי"ם בפ"ה מה' מ"ע והמראה פנים בירושלמי פ"ז ועוד כמה גדולים ברי עמל לקרב אל השכל וכלם הודו בפה מלא כי לא עלתה בידם ולא נתקררה דעתם. הפירוש הזה הוא לו קרוב אל הפשט. ופירוש הר"ש המובן בסברא והמוסכם מראשונים ואחרונים. הוא לו דרך רחוק!

לג) שם הלכה ה'. ר"י אומר כל שבאת רשות עני באמצע כו' אין מצטרפות וכל שלא באת רשות עני לאמצע כו' מצטרפות, כן הגי' הנכונה, ובהעו"ח באות (ט) רוצה לקיים גירסת הכת"י המשובשה; ברישא מצטרפות ובסיפא אין מצטרפות ופירש דברישא בתבואה וכרם שמשכחת לה לפעמים רשות עני באמצע משום שיש לקט ופרט בהם, מצטרפות היכא דעכשיו אין רשות עני באמצע. אבל בסיפא באילן דלא משכחת לה לעולם רשות עני באמצע. לפיכך אין מצטרפות עכ"ד. הפכפך דרכו וזר ולאו כל מוחא סביל דא. דאם א"א כלל לעולם לבוא רשות עני באמצע להיות הפסק אינו מצטרף להיות שכחה. וגרע מאם אפשר לבוא רשות עני לאמצע דהיה יכול להיות הפסק. ואגב אעיר שהוא קבע בדפוס בין ברישא בין בסיפא „מצטרפות" ומי יבין לברר את האמת מן הטעות?

לד) שם הלכה ו'. רשב"ג אומר כשם שהקמה מצלת את העומר כך העומר מציל את הקמה, ודין הוא ומה קמה שיפה כח עני בה כו', עומר שהורע כח עני בו כו', כן הגי' הנכונה, וכן הגיה הר"ש עפ"י הירושלמי, אבל המחבר רצה לעייל פילא בקופא דמחטא ולקיים הגי' המשובשת כדרכו, וכתב בפירושים באות (יא) וז"ל: ולכן נ"ל שגם גי' הדפוס נכונה וה"פ וכו', וה"ק ומה קמה שיש לה צד קולא ומהו קולתה שהורע כח העני בה כו', או מצד דאמרינן לקמן דעומר לעולם לעניים עד שיהיה בו סאתים והקמה אף אם ראויה לעשות סאתים נמי אינה שכחה, ואעפ"כ יש לה החומרא שמצלת את

העומר כו׳ עכ״ל, גם בכאן אזיל בתר איפכא ואחז החבל בתרי ראשין, דחשיב קולא לגבי קמה מה שהוא לזכות הבעה״ב דאף אם אין בה סאתים ורק ראויה לעשות סאתים אינה שכחה, ומה שמצלת על העומר, דהוא ג״כ לזכות הבעה״ב שמצלת על העומר השכוח ואינו שכחה, חשיב לה חומרא.

לה) שם הלכה ז׳. החותך כריכות ועתיד לעמרן כו׳ אין להן שכחה, וכתב בהעו״ח באות (יג) וז״ל: יש לעיין לפי׳ הרמב״ם דאלומות היינו שמאגד כל השדה כריכות קטנות ולא יעשה עומרים עוד. האיך יפרש התוספתא דאפילו אם דעתו לעמרן נמי אינו שכחה משום דלא הוי גמר מלאכה, ומי הכריח להרמב״ם באמת לפרש פירוש זה וצע״ג עכ״ל, צחוק עשה לנו בדבריו אלה; ולא הבין פי׳ המלות בדברי הר״מ שם (פ״ו, מ״י) וכונת הר״מ הוא, שאם עשה כל שדהו אלומות קטנות נפרדות ולא כרכן לע״ע לעומרים גדולים כדרך המעמרים ושבחן אינה שכחה, משום דעומדין עוד לכורכן לעומרים גדולים כמנהג ולא הוי גמר מלאכה, ממש כדברי התוספתא, וזה מבואר למעיין שם בדבריו, וע׳ בהרא״ש שם בפירושיו אות ח׳ שכתב וז״ל: והר״מ ז״ל פירש; לאלומות הם כריכות קטנות ועושים מג׳ או מד׳ עומר אחד ואינו גמר מלאכה ולכך אינו שכחה עכ״ל.

לו) שם שם. מעשה בחסיד א׳ ששכח עומר בתוך שדהו כו׳, אמר לו כל מצוה שבתורה כו׳, אלא הרי הוא אומר כי תקצור קצירך ושכחת עמר בשדה וגו׳ קבע לו הכתוב ברכה כו׳, וכתב בפירושים באות (י״ג) וז״ל: ברכה, שמבשר קרא שיקצור קצירו עכ״ל, שפיל לסיפא דקרא! שמפורש בהריא „למען יברכך ה׳ אלהיך בכל מעשה ידיך״ (דברים כ״ד) וע״ז רמזה התוספתא במלת „וגו׳״.

מסכת דמאי.

לז) פרק א׳ הלכה ב׳. היה מוכר פירות בשביעית ואומר של ערב שביעית הן חייב במעשר וחייב בביעור, היה מוכר במוצאי שביעית ואמר של שביעית הן פטור ממעשר וחייב בביעור, שכל דבר ששתיקתו פטורה נאמן להחמיר לפיכך פירושו להקל פטור (כן גרים המנסח הזה, וכתב: וכן עיקר) וכתב בפירושים באות (ו׳) וז״ל; שכל דבר ששתיקתו פטורה, כגון הכא דבמוצ״ש פטור מן הביעור ונאמן הוא להחמיר ולומר של שביעית הן ולפיכך פירושו, כלומר, היוצא מן החומרא, דכיון שאנו מאמינין לו שהוא של שביעית ממילא פטור מן המעשר, עכ״ל. אינני יודע מה הוא שח, דא״כ ברישא נמי נימא הכי, כיון דבשביעית פטור ממעשר ונאמן הוא להחמיר ולומר של ערב שביעית הן ממילא פטור מן הביעור, ואמאי חייב במעשר ובביעור? אלא העיקר כגירסת הגר״א ע״ש.

לח) פ״ב הלכה ה׳. בן חבר שלמד אצל ע״ה כו׳ הרי הן בחזקתן עד שיחשדו. וכתב בהעו״ח באות (ט״ו) וז״ל: והרמב״ם שכתב בפ״י מהלכות מעשר ה״נ „צריכין לקבל״, ע״כ היה לו הגי׳ בתוספתא כו׳, ומן התימא שלא העירו המפרשים על דברי הרמב״ם אלו ולא חפשו מקור לדבריו, עכ״ל. הכ״מ שם הראה מקור דברי הרמב״ם מן התוספתא הזאת, ומה לו עוד? ובאור הגנוז הגירסא בהתוספתא כדברי הרמב״ם, ע״ש.

לט) פרק ג׳. בהעו״ח באות (ב׳) הביא דברי הירושלמי ותמה עליו, ע״ש. וכל דבריו בזה המה מהפני משה על הירושלמי שם, ומדוע לא זכרו?

מ) שם הלכה ג׳. בן חבר שהיה הולך אצל אבי אמו ע״ה אין אביו חושש שמא מאכילו דברים שאינם מתוקנים, היו בידו פירות אינו חושש שמא אינן מתוקנים, אומר לו האכילני מעשר ומאכילו. ובהעו״ח באות (ז׳) כתב וז״ל: והגאון בעל תנא תוספתא

פירש דלענין קטן מיירי שאין אביו מצוה להפרישו וכן הוא סוגית הש"ס יבמות קי"ד, וקשיא לי כו', ובאמת צע"ג מאי מקשה הש"ס מהאי מתניתא כו', ע"ש שהאריך בדברי הבאי ולא הבין כלל הסוגיא שם, ואבאר בקצרה פירושא דהך תוספתא לפי סוגית הש"ס שם: בן חבר (היינו קטן) שהולך אצל אבי אמו ע"ה אינו חושש שמא יאכילנו שם אינו מעושר, ולא עוד אלא אפילו הביא הקטן פירות משם שהן בחזקת דמאי ואוכלן בפני אביו ג"כ אינו זקוק לו לטלן מידו ולעשרן, או משום שאינו מצוה להפרישו, לפי דעת המקשן שם, או משום דבדמאי הקילו כדמתרץ שם, ולא זו אף זו קתני כדרך כל הש"ס, אבל אם אמר הקטן לאביו האכילני בידיך אותן הפירות שהביא משם, לא יאכילנו עד שיעשר, משום דבידים אסור להאכיל לקטן אפילו איסור דרבנן הקל כגון דמאי, זהו פירושא דהתוספתא לפי הסוגיא שם, ואין מקום לכרכורי המחבר בזה.

מא) שם שם. בנו במקום אחר מעשר עליו, וכתב בפירושים באות (ט') „במקום אחר במשתה אחת", וברמב"ם פ"י מהל' מעשר ה"ז, מבואר להדיא אף לא במשתה א', ע"ש.

מב) שם הלכה ו'. הלוקח מן התגר ואמר זה מתוקן" וזה אינו מתוקן אף על המתוקן אינו נאמן את שדרכו למכור דמאי נאמן, וכתב בפירושים באות (י"ח) לפרש דתגר גרע טפי מע"ה וכיון שאמר שהללו אינן מתוקנין א"כ הרי חזינן שהוא מוכר פירות שאינן מתוקנין אינו נאמן כלל והוה ודאי טבל, ע"ש. ונעלם ממנו תוספתא ערוכה לקמן פ"ד הלכה ו', דאיתא שם להדיא הלוקח מן התגר ואמר זה מתוקן וזה אינו מתוקן דמאי, כן הוא הגירסא שם בהכת"י, והמחבר בעצמו שם באות (ט"ז) הסכים לזו הגירסא ע"ש, ושכח דברי עצמו בכאן.

מג) פרק ד' הלכה ה'. מצרפין פירות שניה על פירות חו"ל כדי שירבו על פירות שלישית לפוטרן ממעשר, וכתב בהעו"ח באות (י"ב) וז"ל, ובדפוס הגירסא מצרפין פירות חו"ל על פירות הארץ כדי לפוטרן ממעשר, ואין לזה הבנה, אטו עד השתא לא אשמעינן דאם פירות חו"ל רבו על פירות הארץ פטור? עכ"ל. אי משום הא לא איריא, דקמ"ל דמצרפין לכתחילה ומותר לבטל איסור לכתחילה בדבר שהוא רק מדבריהם (כמו דמאי דעסקינן ביה), ויהיה מזה ראיה לשיטת הרמב"ם בהלכות מ"א פט"ו הלכה כ"ז, דאף בדבר שיש לו עיקר מה"ת מותר לבטל לכתחילה ולא כשיטת התוס' ביצה (דף ד' ע"ב) בד"ה ותנן, ועי' ברדב"ז על הרמב"ם פי"ג מהלכות מעשר הלכה י"ג, עש"ה.

מד) פרק ה' ה"א. בהעו"ח באות (א') שקיל וטרי בדברי הרמב"ם פי"ב מהל' מעשר ה"א ובי', ועי' במראה הפנים בירושלמי פ"ד דדמאי ה"א, ע"ש.

מה) שם הלכה ט'. מפרישין תרו"מ ממקום יוקר למקום זול כו', יתר ע"כ אמרו, יש לו ב' חברים א' ביהודה וא' בגליל ולו ב' כורים א' ביהודה וא' בגליל אומר כו' חוזר ונוטל מהם כשער הזול. וכתב בפירושים באות (י"ט) וז"ל: כשער הזול כו', שאסור ליקח לפי שער שביהודה שהוא יקר משום רבית ואע"ג דלוי נמי אית ליה זכיה בגויה ה"מ במדה אבל לא בשער, עכ"ל. דברים הללו אין להם שחר ומובן כלל, מאי שייטא דלוי וכהן הכא? הא חבירו לוה ממנו פירות במקום הזול לעשותן תרו"מ על פירות אחרים שיש לו, ואם ישלם לו פירות כשער מקום היוקר יהיה רבית ביד המלוה, ופשוט.

מו) שם שם. ישראל שמכר זיתיו בס' לוג ואמר לו כהן תנם לי בס' לוג והנח אותם טבלים כו' ואינו חושש לא משום שביעית ולא משום רבית כו'. וכתב בפירושים באות (כ"ג) וז"ל: ה"פ ישראל שמכר זיתים שיהיה שם לערך ס' לוג חוץ מתו"מ בסך

מסוים בעד כל לוג והכהן משלם לו המקח בעד הס' לוג ולוקח אותם טבלים, עכ"ל. דברים הללו חסרי טעם וריח הם, א"כ מאי ענין רבית לכאן? הא אדרבה הישראל מקבל מהכהן עוד פחות ממה שנתן לו, שהכהן משלם לו רק בעד ס' לוג והוא נתן לו יותר מס', לפי דבריו שהיה ס' לוג לבד התרו"מ, והנכון כפירוש התנא תוספאה, שהכהן לקח ממנו ס' לוג טבל על מנת שישלם לו ס' לוג מתוקנין, ובזה שייך רבית לכאורה, דהישראל נתן לו ס' לוג טבלים שלאחר הנכוי תרו"מ מהן לא יהיו עוד ס' לוג ומקבל מהכהן ס' לוג בשלימות מתוקנים, קמ"ל כיון דמ"מ ס' שקיל וס' יהיב אינו חושש משום רבית, וכן הוא בירושלמי פ"ו סוף ה"ד ע"ש.

מז) פרק ו' הלכה א'. החולק שדה מן הנכרי מעשר ונותן לו. וכתב בפירושים ובהעו"ח באות (א') שבספר חסדי דוד גרים „הלוקח שדה מן הנכרי", וגירסא זו קרובה אל השכל. ועינים לו ולא יראה כי טעות הדפוס הוא בספר חסדי דוד שם, וצ"ל „החולק", כמבואר להדיא מפירושו שם, שמפרש דהטעם הוא משום אין ברירה ונמצא כפורע חובו מטבל כשנותן חלקו להנכרי, ע"ש.

מח) שם שם. לא יאמר ישראל לנכרי כו', הילך מאתים זוז ושקול תחתי מן האוצר אלא אומר לו פטרני מן האוצר. וכתב בפירושים באות (ד') וז"ל: פטרני, לא הוי כקונה התבואה כיון דלא זכר האוצר לא אכפת ליה במה שיפטור אותו, עכ"ל. העיני הקוראים ינקר? הא בתוספתא מפורש להדיא „פטרני מן האוצר"! נפלאים מעשי המפרש הזה!

מט) שם הלכה ג'. הניח מעשר שני אינו רשאי שיאמר לו טול אתה חטים ואני שעורים כו'. וכתב בפירושים באות (י"א) וז"ל: אינו רשאי, אפילו בקמה דיש ברירה כיון דב' מינים נינהו כו', עכ"ל. דברים הללו מרפסין איגרין, מעשר שני בקמה מי איכא? ואין לאמר שחלל מע"ש על פירות המחוברין בקרקע, הא ג"כ ליתא דאין פודין מע"ש בפירות המחוברין כדאיתא בפ"א ממס' מע"ש משנה ה', ע"ש.

נ) שם שם. חבר ומי שאינו נאמן על המעשרות כו'. וכתב בפירושים באות (י"ב) וז"ל: כן נ"ל פשט התוספתא החמורה הזאת ואשר לא נתקררה דעתי בפירוש המפרשים, עכ"ל. התנא תוספאה ג"כ מפרש כן בלי שום שנוי ומפיו הוא חי, ומי המה המפרשים שלא נתקררה דעתו בפירושם? יוציאם נא אלינו ונדעם!

נא) שם הלכה ה'. ישראל ועכו"ם שירשו בית עכו"ם כו' (כן הוא בדפוס שלו), השמעת מימיך שישראל יורש את העכו"ם? ולכאורה דנתיו לכף זכות שטעות הדפוס הוא וצ"ל „שלקחו", כבכל התוספתות, אבל בראותי את דבריו שם בפירושים באות (ט"ו), שמפרש החילוק שבין הרישא להסיפא, שבגר מקילינן משום שמא יחזור לסורו אבל בישראל ל"ש האי טעמא אע"ג דירושתו נמי אינו מצד החיוב, ע"ש בפירושים באות (י"ד וט"ו), אז נוכחתי לדעת כי לא טעות הדפוס הוא כי אם טעות וטרוף דעת המפרש דנן הוא.

נב) פרק ח' הלכה א'. ע"ה שאמר לחבר קח לי אגודת ירק כו'. רשב"ג אומר אם החליף את המעה צריך לעשר. בהעו"ח באות (א') אחזו בולמס החשק לפרש פירוש חדש בדברי רשב"ג לא לפי הפשט הפשוט המובן לכל, ונעלם ממנו ג"כ דברי הירושלמי פ"ו הלכה ח', דאיתא שם על דברי רשב"ג: אמר ר"י הד"א הנותן מעות לחבירו והחליפן ואבדו חייב באחריותן, הרי שגם הירושלמי מפרש דברי רשב"ג כפשוטן.

נג) שם הלכה ה'. ראה אחד שהפריש תרומה ומעשר ואמר הריני כמה שאמר זה דבריו קיימין ר' יוסי אומר בסמוך תנאי ב"ד הוא, המרבה במעשרות מעשרותיו מקולקלין כו'. וכתב בפירושים באות (י') וז"ל: בסמוך, תוך כדי דבור דתוכ"ד כדבור

דמי, עכ"ל. אמת שכן פירש הגר"א והוא גרס לה בהדיא „בסמוך תוכ"ד, אבל קשה לי, א"כ הא דשקלו וטרו בב"ק (דף ע"ג ע"ב) אי ס"ל לר' יוסי תוכ"ד כדבור דמי אי לא, הא מפורש אית ליה לר' יוסי הכא תוכ"ד כדבור דמי, וצ"ע. ומה שכתב המחבר עוד שם, וז"ל: ובירושלמי איתא (על הא דהמרבה במעשרות מעשרותיו מקולקלין) אמר ר' יוסי בסמוך על תנאי ב"ד, ומפרש הש"ס דהיינו עד מקום שהדעת טועה, אם טעה בכדי שאדם רגיל לטעות, תנאי ב"ד הוא שלא יהיה בכלל פוחת או מוסיף, וק"ל, הא מעשר הוא במרה ואיך שייך לומר בדבר שאדם רגיל לטעות, עכ"ל. ולכאורה יפה הקשה. אבל לענ"ד נראה לתרץ דלר' יוסי לשיטתו ל"ק מידי, דהנה מצינו לר' יוסי דס"ל בירושלמי פ"א דתרומות ה"א, דיש רשות לבעה"ב לתרום תרומת מעשר, והוא כשיטת אבא אלעזר בן גמלא בגיטין (דף ל'), דדריש ונחשב לכם תרומתכם בב' תרומות הכתוב מדבר א' תרומה גדולה וא' תרומת מעשר, מה תרומת גדולה בעה"ב יש לו רשות לתרום אף תרומת מעשר כן, וא"כ מסתמא ס"ל כולא היקשא דאבא אלעזר בן גמלא שם דכמו שתרו"ג נטלת באומד אף תרו"מ נטלת באומד, ועי' בתוס' שם ד"ה כשם, דלאבא אלעזר בן גמלא לאו דוקא תרו"מ נטלת באומד אלא אף מע"ר נמי ע"ש, וא"כ לר' יוסי לשיטתו שפיר מעשר נטל באומד, ונכון.

נד) שם, שם, קרא שם לשולי חבית כו', אבל קורא שם לשולי קדרה כו' (כן קבע בדפוסו). וכתב בפירושים באות (י"א) וז"ל: קדרה, הוא מקום שדורסין הגרוגרות, עכ"ל. מעולם לא שמענו דבר כזה, ועד מתי יכוף עלינו כגיגית נסחאותיו המשובשות? וכי בעורה היא הנוסחא שלפנינו „מגורה"?, וכן הוא ברמב"ם ה' מעשר פ"ז ה"ב, שלשונו כלשון התוספתא ממש.

מסכת כלאים.

נה) פרק א' הלכה ו'. היתה שדהו זרועה חיטין ונמלך לזורעה שעורים לא יזרע עד שיופך, לא היפך ימתין עד שיתליע כו'. ובהעי"ח באות (י"ד) רצה להשוות דברי התוספתא, שסגי בחדא או בהפוך או בהתלעה, עם דברי המשנה דמשמע לפי' הרמב"ם דבעינן תרתי, וכתב לחלק, דאי נמלך תומ"י לזרעה שעורים אז סגי בהפוך לחוד דליכא משום מראית העין, דהרואה שזרע חטים ראה ג"כ שהיפך, אבל נמלך לאחר זמן קודם שיצמחו החטים אז לא סגי בהיפוך לחוד, משום מראית העין שהרואה שזרע חטים לא ראה שהיפך ואח"כ יראה שהשדה זרועה שעורים, אבל כשהתליע ג"כ אז יראה שהחטין כבר נפסדו, ואעפ"כ בהתלעה בלא היפוך לא סגי מדינא כמו שכתב הכ"מ, וצריך לאחר ההתלעה נמי היפוך, ע' שם בדבריו שהאריך הרבה בזה וטיים: והוא דבר ברור אמת ויש ע"כ, וכל דבריו לא ברורים ולא ישרים, דלדבריו, בנמלך לאח"ז אף אם התליע והיפך נמי יהא אסור משום מראית העין, דאף שיראה הרואה שהתליע אבל שמא לא ראה החיפוך ובהתלעה בלא היפוך אסור מדינא כמו שכתב הכ"מ.

נו) פרק ב' הלכה ה'. מותר אדם לעשות בתוך שדהו גומא קטנה עמוקה טפח וליהן לתוכה ג' מינין כו'. וכתב בפירושים באות (י"ב) וז"ל: עמוקה טפח, דבלא עמוקה טפח איכא מ"ד בירושלמי דאסור משום דמחזי כחבוש עכ"ל. טעות הוא, דליכא למ"ד דמפליג בין עמוקה טפח לשאין עמוקה טפח, ובר קפרא דתני שם אינו זורע אלא מין א', קאי אמתניתין דאיירי בשעמוקה טפח ואפ"ה אסר, עש"ה.

נז) פרק ג' הלכה ג'. כוורת מכוון ונוף אינו מכוון ה"ז כרם כו', היו דקות ולא היו מכוונות העבו ונעשו מכוונות ה"ז אינו כרם. (כן קבע בדפוס) וכתב בפירושים באות (ה')

וז"ל: אעפ"י שהעבו אח"כ אינו מועיל כיון דבשעה שמדד לא כוונו להדדי עכ"ל. טעה והטעה את הרבים בגירסותיו המקולקלות, דבכל התוספתות וכן בירושלמי פ"ה ה"א הגירסא ה"ז מכוונות, וכן פסק הרמב"ם מפורש בפ"ז ה"י, ע"ש.

נח) פרק ה' הלכה ב'. לא יקשור סוס לפרד כו'. ובהעו"ח באות (ה') דחה פירוש בעל תנא תוספאה בקש ע"ש, ולא ראה שהסמ"ג מפרש נמי להתוספתא זו כמו שמפרש התנא תוספאה, והביאו הכ"מ בפ"ט מה' כלאים ה"ח, ע"ש.

מסכת שביעית.

נט) פרק א' הלכה א'. ר"ג ובית דינו התקינו שיהיו מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה. וכתב בהעו"ח באות (ב') וז"ל: אבל בירושלמי קאי סוגית הש"ס אליבא דר"ע דיליף מקרא דבחריש ובקציר תשבות איסור תוספת שביעית, ולפ"ז איך פריך ר' יוחנן שם והא אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו, הא מקראי ילפי? וצ"ל דמקראי משמע רק איסור תוספת שביעית ולא פי' כמה התוספת ואתו ב"ש וב"ה וגזרו מפסח ועצרת, ור"ג וב"ד דבטלי לא בטלו רק תוספת דב"ש וב"ה, ואפשר שלדידיה נמי איזה ימים לפני ר"ה אסור, ולפ"ז אקרא לא פליג אלא בטל תקנת ב"ש וב"ה, וע"ז פריך ר"י והא אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו כו', עכ"ד. ולא עיין בפנים הירושלמי, כדרכו תמיד, דקאמר שם להדיא: וא"כ למה נאמר חורשים עד ראש השנה? ר' קרוספאי בשם ר"י ר"ג וב"ד התירו באיסור כו' ע"ש. אלמא דגם לשיטת הירושלמי לר"ג מותר עד ר"ה ולית ליה איסור תוספת שביעית כלל.

ס) שם הלכה ב'. זקנה ונראית כנטיעה ה"ז כנטיעה, נטיעה ונראית כזקנה ה"ז כזקנה, מה בין זקנה לנטיעה? זקנה עד עצרת נטיעה עד ר"ה, זקנה מעין ג' נטיעה מעין עשרה. ובהעו"ח באות (ד') הביא את הירושלמי, ומפרשו, דהא דקאמר נטיעה נראית כזקנה ה"ז כזקנה, הוא רק לענין עד עצרת אבל לענין מעין ג' ומעין עשרה אזלינן בתר עיקרא ולא מה שנראית, והיינו דקתני בסיפא זקנה מעין ג' ונטיעה מעין עשרה, פי' כל ששם זקנה עליה אף שנראית נטיעה אפ"ה מעין ג' וכן נטיעה כו', דאל"כ ונימא דסיפא בזקנה ממש ונטיעה ממש, מאי קמ"ל, הא ידעינן מכבר דזקנה מעין ג' ונטיעה מעין עשרה, עכ"ד, ולא אמר כלום, א"כ לענין עצרת ור"ה נמי נימא הכי, ונפרש נמי הסיפא דקתני זקנה עד עצרת ונטיעה עד ר"ה ג"כ הכי: זקנה כל ששם זקנה עליה אף עפ"י שנראית כנטיעה אפ"ה עד עצרת, וכן גבי נטיעה, דאל"כ ונימא דזקנה ממש ונטיעה ממש, מאי קמ"ל, הא כבר אשמעינן דשדה אילן עד עצרת, בפ"א משנה א' וב', ונטיעות עד ר"ה, משנה ו' שם, והעיקר כפירוש הפ"מ בירושלמי שם.

סא) שם הלכה ה'. סוקרין את האילן כו', רשב"א אומר אף מסימין את הגפנים בשביעית. (כן קבע ברדפוסו). וכתב בפירושים באות (י"ג) וז"ל: מסימין, כן העיקר ובדפוס משובש, וגי' הגר"א אין איכלין, עכ"ל. מבואר מדבריו דהגר"א גרים „אין אוכלין את הגפנים בשביעית". שתחת גירסתו „אף מסימין את הגפנים בשביעית" (ר"ל שמושחין את הגפנים בסם להמית התולעים) גרים הגר"א „אין אוכלין את הגפנים בשביעית", וזה דבר שאין לו שחר ומובן בלל שאסור לאכול גפנים בשביעית, אבל באמת גירסת הגר"א כך היא „אין אוכלין את הפגים בשביעית", וטעמא משום דלא חזו לאכילה והתורה אמרה לאכלה ולא להפסד. והמחבר הזה לא חלי ולא מרגיש.

סב) פרק ב' הלכה א'. הלוף שעלה תמרות בשביעית אין נוטלין ממנו מפני מראית העין. וכתב בפירושים באות (ב') וז"ל: שעלה תמרות, שנמנע ממנו מים ועי"ז הוצ"א

התמרות בשביעית כו', עכ"ל. היש טעם בתפל כזה? חדא מאי נ"מ מאיזה סיבה הוציא את התמרות בשביעית? ועוד וכי בשביל שמנע מהם מים לפיכך הוציא תמרות בשביעית? אבל תא ואחוי לך עד כמה גדלה טעותו של המחבר דנן, הוא ראה בהפירוש „חסדי דוד" שכתב: וכן גבי הלוף שהעלה תמרות כו' מיירי שמנע ממנו מים כו', ולא עיין בכל דברי הפירוש ההוא לא בראשיתן ולא בסופן, שהחסדי דוד הקשה שם גבי בצלים שנכנסו מע"ש לשביעית דמרביצין עליהם, הא ירק הוא ובירק אזלינן בתר לקיטה וא"כ קדושת שביעית עליהן אעפ"י שגדלו בששית, ותירץ שמנע מהם מים לפני ר"ה ל' יום ולפיכך יצאו מתורת ירקות והוי כפירות דאזלינן בהו בתר גמר פירא, וכתב עוד, וכן גבי לוף שהעלה תמרות כו' מיירי שמנע ממנו מים, וכונתו, דאל"כ למה אסור רק משום מראית העין, הא מדינא אסור דהא לוף מין ירק הוא ואזלינן בתר לקיטה, אע"כ שמנע ממנו מים ולפיכך יצא מתורת ירק וכנ"ל. והמחבר הזה טעה במאי דקאמרי רבנן. וכדי בזיון וקצף!

סג) שם הלכה ב'. ר"י בן כיפר אומר משום ר"ש בן שזורי בד"א בזמן שזרעו לירק כו'. אלא כונס גרנו לתוכו ומעשר הימנו עליו נמצא מעשר מן החדש על החדש כו', (דסבר יש בילה), מע"ש ומעשר עני נוטל את עישורו כו', (דסבר מעשרין ב' מעשרות בשנה אחת), וכתב בהעו"ח באות (ה') וז"ל: ובירושלמי מכילתין פליג ע"ז שמואל וקאמר. דאין מעשרין ב' מעשרות בשנה א' כו', ומן התימה איך קאמר הש"ס התם (ר"ה דף י"ג) ואי אשמעינן הלכה כר"ש שזורי כו', הא ע"כ הלכה כר"ש שזורי לבד לא מצי למימר דה"א הלכה כדבריו אף במה דקאמר מעשרין ב' מעשרות בשנה א' כו' עכ"ל. ועיין שם שהאריך בזה הרבה, ואין בכל דבריו ממש, דהא הש"ס התם עביד צריכותא מהנך ג' מימרות דשמואל דאמר הלכה כר"ש שזורי, ואמר לכל אין בילה חוץ מיין ושמן, ואמר הכל הולך אחר גמר פירא, וא"כ הך דינא דאין מעשרין ב' מעשרות בשנה א' לא ידעינן ג"כ מאינך ב' מימרות, דהא אם יש לו פירות שהגיעו לעונת מעשרות בשנה שניה ומקצתן שהגיעו לעונת מעשרות בשנה ג' אפשר לומר דבוללן יחד (ומשכחת לה ביין ושמן דמודה שמואל דיש בילה) ומעשר ב' מעשרות מע"ש ומ"ע, וא"כ גם מהנך ב' מימרות דשמואל לא ידעינן דפליג על ר"ש שזורי בדינא דמעשרין ב' מעשרות בשנה א', וע"כ הוצרך לפלוג עליו בזה במימרא באנפי נפשא, והש"ס שם עביד צריכותא רק להנך ג' מימרות ושפיר עביד. ודוק.

סד) שם הלכה ו'. המדייר את שדהו עושה סהר בית סאתים נתמלאת עוקר מתוך הסהר כו'. וכתב בפירושים באות (י"ד) וז"ל: עוקר, ה"ג מחיצות כו' עכ"ל, הנה אף שבמשנה מתניא הכי, אבל הכא בההוספתא ליכא לפרושי לישנא דעוקר על המחיצות אלא על הצאן שעוקרן מכאן ונותנן במ"א, כמו שמוכח לקמן דתני: עוקר מתוך סהר זה ונותן לתוך סהר אחר ובלבד שלא יחזור לראשון, ובלבד שלא יהא בינו לבין חבירו ה' בית סאין, שמוכרח לפרש על עקירת הצאן ונתינתן למ"א ולא על המחיצות.

סה) פרק ג' הלכה א'. לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו עד שיהא בו שלש מורביות שהן שלש על שלש ברום שלש כו', וכתב בפירושים באות (א') וז"ל: ג' על ג' ברום ג', כל שורה וכל אבן היה אמה על אמה ברום ג' כו' והוי בכל שורה ט' אבנים, וג' שורות הוי כ"ז אבנים כדתני במתניתין, והיינו דתני בירושלמי, האיך עבידא? תלתא זמנין מן ט' ט', זמנין מן תלת עשרין ושבע, ר"ל ג' שורות שכל שורה מן ט' אבנים ובכל שורה מן תלת סדרים דהוי השורה ג' אמות על ג' אמות, ולא לארכן, עכ"ל. דבריו בביאור דברי הירושלמי אין להם טעם וריח כלל, וע' בפ"מ שם שג"כ דחק בבאור דברי הירושלמי הלז ברחוקים גדולים ע"ש בפ"ג ה"ד, ולענ"ד כולם טעו בדבר פשוט וקל

ושגו ברואה לקרא המלות „ט׳ ט״ בנשימה אחת, וע״כ הלכו בדרך רחוקה, ובאמת כונת הירושלמי פשוטה מאד אם רק נקרא המלות „ט׳ ט״ כבנקודה המפסקת, והכי פירושו, דבמשנה (פ״ג מ״ה) איתא „שלש מורביות שהן ג׳ על ג׳ על רום ג׳ שיעורן כ״ז אבנים״. וקאמר ע״ז בירושלמי האיך עבידא? ומפרש: תלתא זמנין מן ט׳, (ר״ל, היינו שמסודרין באופן זה, ג׳ שורות ובכל שורה ט׳ אבנים, והוי ג׳ פעמים ט׳ שהן בס״ה כ״ז אבנים). ט׳ זמנין מן תלת, עשרין ושבע, (ר״ל, או שמסודרין באופן זה, ט׳ שורות ובכל שורה ג׳ אבנים, והוי ט׳ פעמים ג׳ שהן ג״כ בס״ה כ״ז אבנים), כלומר, אף שבאופן השני לא יהיה בכל שורה ג׳ על ג׳ ברום ג׳ רק ג׳ על אמה ברום ג׳, אין קפידא בזה משום שתחת זה מספר השורות הוא ג׳ פעמים יותר מבאופן הראשון, וא״כ הס״ה עולה בד בבד בב׳ האופנים, היינו, כ״ז אבנים שהן אמה על אמה ברום ג׳, והיינו דמסיים באופן השני „עשרין ושבע״, ר״ל, דעיקר הקפידא הוא על מספר הסך הכולל והוא עשרין ושבע, וזה ברור לענ״ד.

סו) שם הלכה ד׳, בראשונה היו אומרים כו׳, והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות וכתב בפירושים באות (ז׳) וז״ל: לעקל, הוא דרך סלולה מעוקל מאבנים וקוצים כו׳, עכ״ל. עקם עלינו את הדרך בפירושו, ופשוט הוא שהדברים לקוחים מהמעשה שהובא בירושלמי, שר׳ עקיבא חמא חד כו׳ א״ל לעקלין אנא בעי (היינו לעקל בית הבד, כמו בבבלי סנהדרין דף כ״ו) וע״ז השיבו, הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות, והמבטא הזה היה שגור על לשונם עוד מימי ר׳ עקיבא.

סז) פרק ה׳ הלכה ד׳. העיד יהודה בן ישעיה הבסם לפני ר״ע משום ר׳ טרפון שיש לקטף שביעית, וכתב בהעו״ח באות (ח׳) וז״ל ותמיהא לי, כיון שכל עדות הלכה למה פסקו כר״ש? עכ״ל. ול״ק מידי, דהעדות הזאת הוא רק שר״ט ס״ל שיש לקטף שביעית, ור״ש תלמיד ר״ע בודאי שמע להא דר״ט ופליג עליה וס״ל דאין לקטף שביעית וע״כ פסקו כר״ש.

סח) פרק ו׳ הלכה א׳, שביעית נתנה לאכילה כו׳, לאכול דבר שדרכו לאכול כו׳. אין מחייבין אותו לאכול לא קניבת ירק ולא תבשיל שעברה צורתו, וכתב בהעו״ח באות (א׳) וז״ל: וקמ״ל דבר שנתקלקל אף שיכול לתקנו ע״י תבלין או ע״י דבר שיעבר ממנו צורתו כמות שהוא מבריתו אסור כו׳, וכן מורין דברי הרמב״ם (פ״ה ה״ג) „דבר שדרכו לאכול חי וכו׳ לפיכך אינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד״ וגו׳, עכ״ל. שקר ענה בהרמב״ם, שהרמב״ם כתב „לפיכך אין שולקין אוכלי בהמה״, (לפי שהוא דבר שדרכו לאכול חי), ומה שכתב „ואינו מטפל לאכול הבשיל שנפסד״ כו׳, הוא ענין בפ״ע ולא קאי על הא דלא ישנה פירות מבריתן, וקאי על הא דלעיל בהלכה ב׳ שם, שכתב שם: לאכילה ולשתיה כיצד לאכול דבר שדרכו לאכול, אבל מה שנפסל מאכילה אינו מחויב לטפל ולאכול, כראיתא בתוספתא וירושלמי, ורק אינו מחויב, אבל לאסור עליו לתקנו שיהא ראוי לאכילה מאן דכר שמיה? והמחבר הזה בא לגלגל עלינו איסורים חדשים לא שערום כל הראשונים והאחרונים. ועיין ברמב״ם בפ״ג מהלכות מע״ש הי״א מבואר שם להדיא דרק אין מחייבין אותו לאכול דבר שאין דרכו לאכול.

סט) שם הלכה ב׳. לא יהן אדם שמן של שביעית ע״ג טבלא של שיש להתעגל עליה ור״ש מתיר. וכתב בפירושים באות (ה׳) וז״ל: להתעגל, פירשנו במסכת דמאי, דהוא שולחן עשוי לשחוק שמתעגל מאליו ונותנין שמן כדי שיתעגל היטב עכ״ל. פירושו באן ושם פירוש דמאי הוא, ואם לא השחוק הוא לשמוע דבר שאין לו שחר כזה! והפירוש הפשוט הוא, שנותן שמן על הטבלא כדי להתעגל עליה (היינו האדם) ולסוך עי״ז את גופו, וכן מבואר בירושלמי פ״ח ע״ש.

ע) שם הלכה ה'. אין מוכרין פירות שביעית לחשוד אלא מזון ג' סעודות בלבד כו'. וכתב ע"ז בפירושים באות (י"א) וז"ל: מזון ג' סעודות דסגי ליום אבל יותר חיישינן למכירה, והתנא תוספאה פי' ג' סעודות דשבת כו'. וקשה מאי איריא שבת אפילו שאר הימים נמי כיון דהוא מאכל ליום א', עכ"ל. ולא אמר כלום, דהא מבואר בכ"ד בש"ס דמזונו של אדם ליום הוא רק ב' סעודות ורק בשבת הוא ג' סעודות, ולחשוד התירו למכור ג' סעודות בכל יום משום דבע"ש מותר למכור לו ג' סעודות לשבת ולא חילקו עוד בין ע"ש לכל השבוע, וכן הוא ברש"י סוכה דף ל"ט ע"א ע"ש.

עא) פרק ז' הלכה ג'. ג' ארצות לבעור כו' באות (ה') בפירושים ובהעו"ח גבב דברים הרבה אין הבין, וכ"ז מפני חשקו בחידושים, ומיראת האריכות חדלתי טלטפל בהם.

עב) פרק ח' הלכה ג'. הקפת חנות משמטת דברי ר"י וחכ"א אינה משמטת. אמר ר' נראין דברי ר"י בכותב פירות ודברי חכמים בכותב מעות. כן קבע בדפוסו. וערבב ב' הנוסחאות, נוסחת הדפוס ונוסחת הכ"י, ולא חלי ולא מרגיש, והאיך קאמר נראין דברי ר"י בכותב פירות (שמשמט לגירסתו) ודברי חכמים בכותב מעות (שאינו משמט לגירסתו), אדרבה כלפא לייא! מעות מחזי יותר כחוב וכמלוה מפירות.

עג) שם שם. כתובת אשה פגמה וזקפה משמטת כו'. וכתב בפירושים באות (ד') וז"ל: פגמה שלקחה מקצתה והנותר זקפה במלוה, ותרווייהו בעי כדאמרינן בירושלמי עכ"ל. טחו עיניו מראות סיום דברי התוספתא שאוטרת בפירוש: „פגמה ולא זקפה, זקפה ולא פגמה אינו משמט", ולמה הביא ממרחק לחמו מהירושלמי?

מסכת תרומות.

עד) פרק א' הלכה ב'. רשב"ג אומר איזהו חרש כו'. אבל פיקח ונתחרש הוא כותב (כן קבע בדפוס) והן מקיימין על ידו. וכתב בהעו"ח באות (ג') וז"ל ע' ירושלמי גיטין שה"ה לענין גיטין הוא כותב כו'. ופלא שלא העירו המפרשים שהוא ט"ס וצ"ל „חורם" כו' עכ"ל. ואחרי כ"ז קבע הוא בדפוס הכא ג"כ הוא „כותב", ומדוע לא ידע להזהר גם הוא?

עה) שם שם. איזהו שוטה היוצא יחידי כו' והמאבד מה שנותנין לו. וכתב בפירושים באות (ד') וז"ל: היוצא יחידי בלילה כו'. ופשיטא במאבד מה שנותנין לו שאפילו לרב הונא דס"ל עד שיהיו כולן, במאבד מה שנותנין לו בלבד סגי כדאמר בירושלמי שאפילו שוטה שבשוטים אין מאבד ואין לך שוטה גדול מזה עכ"ל. שקר ענה בהירושלמי, ומפורש איתא בהירושלמי דלרב הונא אף במאבד מה שנותנין לו לחוד לא סגי דאיטא קודייקוס (ולגירסת התוס' בחגיגה דף ג' „קוביקוס"), ומה דאיתא בירושלמי אפילו שוטה שבשוטים כו', קאי שם על ר' יוחנן, דר' אבין אמר דמסתבר דלא אמר ר' יוחנן אפילו בא' מהן אלא במאבד מה שנותנין לו בלבד משום דאפילו שוטה שבשוטים כו'. אבל לא באינך עש"ה.

עו) שם הלכה ג'. הגנב והגזלן תרומתן תרומה כו'. אם היו הבעלים מרדפין אחריהן אין תרומתן תרומה. וכתב בפירושים באות (ז') וז"ל: אם היו הבעלים מרדפין הרי חזינן דלא מיאשי כו'. ושנוי רשות פשיטא דליכא כו' עכ"ל. נעלם ממנו סוגיא דב"ק דף ס"ח, דמבואר התם דשנוי רשות בלא יאוש ליכא למ"ד דקני, וא"כ הכא כיון דהבעלים מרדפין ולא מיאשי אינו מועיל שוב שנוי רשות מידי.

עז) שם הלכה ד'. פועלים שתרמו את הבור אין תרומתן תרומה. וכתב בפירושים באות (י') וז"ל: את הבור. היינו גת של יין ושמן עכ"ל. טעות הוא. דבירושלמי פ"ג

ה"ב מבואר דדוקא בבור של שמן אבל של יין יש להן רשות לתרום ע"ש.

עח) פרק ב' הלכה א'. השוחט את הפסח על בני החבורה ואמר שלא לשמו שחטתיו שורת הדין אינו נאמן, ר"י אומר עד שלא התחיל כו'. וכתב בפירושים באות (ג') וז"ל: ר"י אומר, בפסח דיכול למנות על פסח אחר מודה ר"י שהעמידו על צד הדין כו' עכ"ל. אדרבה כלפא לייא! כיון דיש תקנה להמנות על פסח אחר יותר יש סברא להחמיר לפנים משורת הדין ולהאמינו.

עט) שם הלכה ד'. כיצד אין תורמין מן התלוש על המחובר כו'. וכתב בהעו"ת באות (ז') וז"ל: ובש"ס קרושין בעי מיניה רב אסי מר"י כו'. ומן התימא שלא פשט לו מן התוספתא? כו'. מכל זה נוטה השכל להחליט כמו שכתבנו בפתיחתנו שהתוספתא נסדרה ע"י שמואל ובזמן ר"י לא נראתה עוד מסודרת כו'. ובזה הרווחנו הרבה דרב אסי שבעי מר"י לא ראה התוספתא כו' כו'. וזה אי אפשר כלל לפשוט מהתוספתא אף אם היתה לפני ר"י כו' עכ"ל. דבריו סותרין זא"ז מרישא לסיפא. א"כ אינו מן הצורך לומר שההוספתא נסדרה אחר דורו של ר"י ורב אסי לא ראה את התוספתא כמו שכתב בתחילת דבריו. כיון דלפירושו אין התוספתא שייכא לבעיא דרב אסי.

פ) פרק ד' הלכה ה'. התורם חבית של יין ונמצאת של חומץ כו' אם ספק יחזור ויתרום דברי רבי כו' וחכ"א מין אחד, ר' ישמעאל בר"י אומר כו'. וכתב בהעו"ת באות (ט') וז"ל: המפרשים לא השכילו להעמיד התוספתא על נכון כו'. אבל לפי מה שכתבנו א"ש דלחכמים חלא לגבי חמרא לא הוי מן הרע על היפה כו'. ולפ"ז ג' מחלוקת בדבר כו' ולחכמים אפילו לכתחלה כו' עכ"ל. נעלם ממנו הסוגיא דב"ב דף פ"ד ע"ב דמבואר שם להדיא דלחכמים הוה מן הרע על היפה ובדיעבד דוקא תרומתו תרומה ע"ש.

פא) שם הלכה ח'. נתכוון לומר מע"ר ואמר מ"ע לא אמר כלום, מ"ע ואמר מע"ש דבריו קיימין. ר"י אומר אם משום מ"ע נתכוון לא אמר כלום, אי משום שני לראשון דבריו קיימין. וכתב בפירושים באות (ט"ו) וז"ל. נ"ל דמע"ר ושני מתוך שהן שוין בהפרשתן דעל שניהם הוא מפריש עשרה למאה בקל יכול לטעות בדבור כו', אבל מעני לראשון או לשני כי נתכוון להפריש ולומר מ"ע ואמר מע"ש או מע"ר ודאי לא נהחרט אלא שהוציא מפיו בטעות, כן נ"ל. והמפרשים לא השכילו לפרש ודבריהם דחוק עכ"ל. רחמנא ליצלן מדעתא דהאי! ומה הוא החילוק בין מ"ע לראשון ושני אין אנו יודעין סוף כל סוף מפירושו, הא מ"ע נ"כ עשרה למאה, ואי משום דראשון ושני הוא מפריש בשנה א' ברוב השנים, הא מ"ע וראשון ג"כ מפריש בשנה א' בשנת הג' והששית ומה השכיל הוא לפרש יותר מן המפרשים?

פב) פרק ה' הלכה א'. מי שהיה פירותיו במגורה ונתן סאה לבן לוי וסאה לעני כו'. וכתב בפירושים באות (ב') וז"ל: ונתן סאה לבן לוי ואח"כ סאה לעני כו'. ואע"ג שאינו חייב ליתן לעני אלא ט' עשיריות מהסאה לא דקדק עמו ונתן לו סאה שלמה עכ"ל. דברי בורות הוא, דאסור לתת לעני יותר ממה שמגיע לו לפי חשבון, דהמרבה במעשרות מעשרותיו מקולקלין, אלא דהתנא לא דקדק בלשונו ונקט סאה שלא בדקדוק, היינו בקירוב סאה, חסר עשירית. וכן הוא להדיא בפירוש הר"ם למשנה ב' פ"ד ע"ש.

פג) שם הלכה ג'. אלו ניטלין א' מס' גידולי תרומה ועירובי תרומה. וכתב בהעו"ת באות (ז') וז"ל: כן פי' הגאון תנא תוספאה שאפשר שגם בתערובת סאה תרומה בסאה חולין נמי השאר נתרם בס' ואינו מובן כ"כ אמאי? ונתתי טעם ע"ז ואינו מחוור כ"כ, והעיקר שבנפלה בפחות ממאה איירי כו' עכ"ל. נעלם ממנו דברי הראב"ד בפ"ג מה' הרומות ה"ג שפירש להדיא כדברי התנא תוספאה דבין שנפלה למאה או לפחות ממאה אעפ"י שהוא עולה מתוכה והשאר חולין אפ"ה אינו מפריש אלא א' מס' ע"ש.

פד) שם הלכה ו'. וכן היה ר"י אומר נתערבה סתומה בפתוחות ונתפתחו פתוחה בסתומות ונתפתחו (כן גריס המנסח הזה) הרי אלו יעלו. וכתב בפירושים באות (ט"ו) וז"ל: ובירושלמי הג' ונסתמה כו' עכ"ל. ובאמת מוכרח הגירסא „ונסתמה" כמו שבירושלמי, דלפי גירסתו המשובשת „ונתפתחו" מאי קמ"ל ומאן פליג ע"ז? הא מעולם לא היה שם חשיבות על האיסור כיון שהיתה בתחלה פתוחה ואח"כ ג"כ נשארה פתוחה. והשנוי היה רק בהחביות המותרות שהיו סתומות ונתפתחו.

פה) פרק ו' הלכה ג'. סאה תרומה טמאה שנפלה לסאה סאה טהורה ב"ש אוסרין וב"ה מתירין כו'. אמרו להם ב"ש לא אם אמרתם בחולין שהיתרו היתר מרובה תאסרו בתרומה שהיתרו מועט. ובפירושים ובהעו"ח באות (ה') כתב לפרש: היתר מרובה דאף אם נטמאו החולין יכול לאכלן כשהוא טמא או מי שאינו אוכל חולין בטהרה, משא"כ תרומה לא חזי אפילו לטמא ע"ש. לפי פירושו אין זכר כלל בהתוספתא לתשובת ב"ש לב"ה המבוארת במשנה ע"ש. וזה דבר שא"א כלל: ע"כ הנכון כפירוש ההנא תוספאה, ותשובת ב"ש לב"ה בהתוספתא „שבחולין היתרו מרובה ובתרומה היתרו מועט" היא אותה התשובה שבמשנה, שחולין מותר אף לזרים ותרומה רק לכהנים ולא לזרים.

פו) שם הלכה ו'. שאור שבללו בשאור אחר וחימץ בו את העיסה כו'. וכתב בהעו"ח באות (י"ג) וז"ל: ובירושלמי מיבעיא לש"ס אי פליגי רבנן על ר"א דוקא בזא"ז או אפילו בב"א כו'. ולפ"ז אפשר שאפילו ר"א מודה הכא. וכה"ג פי' בספר הסדי דוד. אלא שכתב „שהיכא שנבלל כו"ע מודין דמותר דזה וזה גורם מותר". זה ודאי שיבוש, דאם נאמר זוז"ג, לר"א בודאי אסור, אלא שי"ל שהכא לא שייך כ"כ זוז"ג עכ"ל. לא ראה דברי הר"ש בפ"ב דערלה משנה י"א, שכתב דשיטת הירושלמי הוא דלר"א נמי זוז"ג מותר ע"ש. ול"ק מ"די על החסדי דוד.

פז) שם הלכה ז'. שתי קופות בב' עליות מעלות זו את זו כו'. ר' שמעון אומר אפילו בב' עירות מעלות זו את זו. בזו מאה ובזו אין מאה הריני אומר לתוך מאה נפלו. וכתב בפירושים באות (ט"ו) וז"ל. בזו מאה כו'. והר"ש (סוף פ"ד) פירש דקאי על הא דתניא הכא כו'. ומיירי בתרי גברי. והעיקר כי קאי אדלעיל ונשתרבבו הענינים עכ"ל. לא הבין דברי הר"ש כלל. והר"ש לא עסיק כלל אהיכי קאי, רק שכתב דלפי טעם הירושלמי דקופות דרכן להתפנות א"כ בתרי גברי ל"ל הכי ואינו מעלות, ובזה ניחא הא דתני בתוספתא בזו מאה ובזו אין מאה אני אומר לתוך מאה נפלה, דקשה לכאורה מאי צריך לשאני אומר כו'. הא ב' קופות מעלות זו את זו ואף אם בשתיהן רק נ' מותרות. אבל אי נימא דבתרי גברי לא אמרינן מעלות זו את זו שפיר איצטריך לשאני אומר כו' דמיירי בתרי גברי. כן כונת דברי הר"ש שם לכל מעיין. ודברי הר"ש אלו הואיל ואתא לידן הנני להעיר, כי המגיה בש"ס החדש דפוס ווילנא הגיה שם בדברי הר"ש שם הגהה וחשב לתקן ובאמת קלקל בהגהתו, וזה לשון הר"ש שם: ואין לומר משום דב' עירות דתני לה בתר מילתא דר' שמעון עכ"ל, והגיה שם המגיה שצ"ל: ואפשר לומר דתני לה בתוספתא ע"כ. ולא הבין במח"כ דברי הר"ש הפשוטים, דכונת הר"ש לומר דאין לומר דמשום ב' עירות דאין מעלות זו את זו אף בחדא גברא איצטרך התוספתא לשאני אומר כו', דהא תני לה שם בתר מילתא דר' שמעון ור' שמעון ס"ל דאף בב' עירות נמי מעלות זו את זו, והדרא קושיא לדוכתא למאי איצטריך שאני אומר כו'. וע"כ צ"ל דמיירי בתרי גברי.

פח) פרק ז' הלכה א'. הסך שמן של תרומה שוגג משלם את הקרן כו'. הסך יין ושמן והשותה שמן וחומץ כו'. וכתב בפירושים באות (א') וז"ל: הסך יין ושמן, כן הוא הגי' הנכונה כו'. ויין ושמן דרכו לסוך עכ"ל. א"כ מה זה שבש עלינו בפנים את

הנוסחא וקבע בדפוס „משלם את הקרן ואינו משלם את החומש״? הא כיון שדרכו בכך ולא מזיק הוא אמאי אינו משלם את החומש? וברמב״ם איתא להדיא דמשלם קרן וחומש ע״ש.

פט) שם הלכה ד׳. ר״מ מחייב בקופה שנית בחלה כו׳. וכתב בפירושים באות (י״א) וז״ל. כן נ״ל לפרש מחלוקת ר״מ ור״י וחכמים, אשר לא מצאנו בשום מפרש שפירש בזה דבר המתיישב על הלב עכ״ל. אחיות עינים קא חזינא הכא, שכל המפרשים מפרשים כן, והתנא תוספאה מפרש אות באות כן.

צ) שם הלכה ז׳. הציר והחומץ כו׳ מותרין משום גלוי ור׳ שמעון אוסר, אמר ר״ש אני ראיתי נחש ששתה ציר בצידון, אמרו לו אין מביאין ראיה מן השוטים. וכתב בהעו״ח באות (ט״ז) וז״ל: ואמרינן שם בירושלמי דמודים חכמים לר״ש כשראו אותו נוקר, וכמו שהוא לפנינו מפורש שאף אם ראינו אין מביאין ראיה מזה עכ״ל. בראותי את הדברים האלה פערתי פי בשחוק ולא פסק חוכא ספומי כולא יומא. הנה ר׳ שמעון הביא ראיה לחשוש בציר משום גלוי משום שראה נחש ששתה ציר, אמרו חכמים לו שנחש שוטה היה ואין מביאין ראיה מן השוטים לחשוש בציר שנתגלה ולאסרו מספק שמא שתה נחש, שאין דרכם של רוב נחשים לשתות ציר. אבל היכא דחזינן ריעותא שהוא מנוקר אז מודים חכמים לר״ש דאסור וחוששין שמא נקר נחש שוטה, אף שאינו מצוי משום דהרי ריעותא לפנינו ופשוט.

צא) שם הלכה י״ב. סיעה של ב״א שאמרו להם תנו לנו א׳ מכם ונהרוג אותו כו׳. ר״ש אומר כך אמרה להם כל המורד במלכות ב״ד כו׳. וכתב בהעו״ח באות (כ״מ) וז״ל: בירושלמי מכילתין כו׳. והרמב״ם פסק כר״ל כו׳. ומן התימא שלא הערו מפרשי הרמב״ם מהתוספתא עכ״ל. הכ״מ שם על מקומו הביא דברי הרמ״ך שכתב „אעפ״י שנמצא בתוספתא כדבריו״ כו׳, ובהגהת מים חיים להפר״ח כתב ג״כ „שהתוספתא מבואר כדברי הרב ז״ל״, ומה לו עוד?

צב) פרק ח׳ הלכה א׳. הזורע פשתן של תרומה כו׳ יופך, משהביא שליש יקיים, מזיד זה וזה יופך. וכתב בהעו״ח באות (א׳) וז״ל: ואי קשיא דילמא ניחא ליה דיופך שיכול לזרוע חולין שם וקאמר דמזיד הוא? כו׳ עכ״ל. לא ידע מאי דקאמרי רבנן, וע׳ בר״ש בשם הירושלמי, דיופך הוא שתהא השדה בטלה ובורה ושוב לא יחזור ויזרענה לשנה זו שעבר זמן הזורע ע״ש.

צג) שם שם. הדש כיצד הוא עושה כו׳. ר״ש אומר נותן לתוכה כרשינין שהן יפות לה מן הכל. ובהעו״ח באות (ג׳) האריך בדברי הש״ס ב״מ דף צ׳, וכל דבריו לקוחים מהמראה פנים על הירושלמי ע״ש. אך מה שהוסיף מדיליה וכתב וז״ל: וכן יש לדייק מדברי הש״ס החם דפשיט מדר״ש דמשום דמעלי לה אינו חוסם, ודילמא ר״ש רק משום מה״ע הוא דקאמר? אלא ודאי כו׳ עכ״ל. אינני יודע מה הוא שח, דהש״ס פשיט מדקאמר ר״ש ודייק בלישנא „שהכרשינין יפות לה מן הכל״, ש״מ דאיסור חסימה משום דמעלי לה הוא, ומה לי משום מה״ע או מדינא?

צד) שם הלכה ז׳. שאור של תרומה שנפל לעיסה והגביה ואח״כ נתחמץ מותר, שאור של שביעית שנפל לעיסה ידע בו ואח״כ נתחמץ אסור (כן קבע בדפוס). וכתב בפירושים באות (י״א) וז״ל: ידע בה, ועי״ז נתבטל ונעשית כשאר שאור שאין אסור עכ״ל. לא חלי ולא מרגיש. בפנים קבע בדפוס „אסור״, כנוסחת הכת״י שמחזיק בה בכ״מ בשתי ידים, ובפירושו מפרש להיתר כנוסחת הדפוס והעתיק לשון התנא תוספאה בפירושו שמפרש לפי נוסחת הדפוס.

צה) שם שם. שאור של תרומה ושל שביעית שנפל לתוך העיסה כו׳ ר״א בר״ש

מתיר לכהנים. וכתב בפירושים באות (י"ב) וז"ל: מתיר לכהנים. אפשר שטעמא משום דכהנים בלא"ה אין נזהרים (בשביעית דחשודים הם על איסור שביעית) לפיכך בתערובת לא גזרו עכ"ל. דבריו אלה אין להם שחר וראוים למי שאמרם. ולא ראה את הירושלמי בפ"ב דערלה דמוקי לה בתרי אוקימתי, או דנפל השאור של תרומה תחלה והוי לה השביעית נוטל"פ, או דאיירי בספיחי שביעית ע"ש. וכן פי' התנא תוספאה.

צו) שם הלכה ט'. היו לפניו ב' קדרות א' של חולין וא' של תרומה ולפניו מדוכה א' של תרומה ונתן לתוך א' מהן כו'. היו לפניו ב' מדוכות כו' הריני אומר מתוך חולין נתן. וכתב בפירושים באות (י"ז) וז"ל: מתוך של חולין, אלא שמספקא לן אם לתרומה או לחולין נפל, אבל תרתי לא אמרינן דודאי מחולין וגם נפל לחולין עכ"ל. כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו, דאם מחולין נפל מאי נ"מ לן תו אם לתרומה או לחולין נפל? ובכלל שבש עלינו את הנוסחא הישרה כדרכו, וקבע בדפוס בבבא זו „היו לפניו ב' מדוכות כו' ולפניו שתי קדרות א' של תרומה וא' של חולין", וצ"ל כמו שהוא בכל התוספתות „היו לפניו ב' מדוכות כו' ולפניו קדרה אחת של חולין כו' אני אומר מתוך החולין נתן". והוי רבותא טפי, אף שרק קדרה של חולין לפנינו מ"מ תולין לומר שנתן מהמדוכה של חולין, והוי ג"כ התרי בבות דבר והפוכו בחד ענינא, ברישא לפניו ב' קדירות ומדוכה אחת ובסיפא איפכא ב' מדוכות וקדירה אחת.

צז) פרק ט' הלכה א'. דג טמא שכבשו עם דג טהור מדיחו ומותר. אמר ר"י בר"י בר"א בזמן ששולה ומניח לפניו כו'. אבל אם היה נוטל וזורק ראשון ראשון אע"פ כו'. וכתב בהעו"ח באות (ב') וז"ל: והיותר נכון פי' החסדי דוד שפי' ממש כמו שלפנינו אלא שהוא גרים בסיפא אעפ"י שנמצא יותר מכשיעור מותר וכמו שהוא בדפוס, ופי' הוא דקמא קמא בטל ושוב אינו חוזר וניעור, וקשיא אדרבה כשפלט הטמא לא אתבטל בטהור שאין בהטהור כדי לפטלו וכי הדר מוסיף טהור כבר נאסרו הראשונים ואיך נאמר קמא קמא בטל? עכ"ל. לא ידע מאי דקאמרי רבנן ולא הבין פשוט פירוש המלות בפירושו של החסדי דוד, והחסדי דוד הכי מפרש: בד"א בזמן ששולה הדגים טמאים וזורקם כולם בב"א לתוך הגרב של דגים טהורים, לפיכך אם נמצא כשיעור הזה דג טמא אסור. אבל אם היה זורק ראשון ראשון הדגים טמאים לתוך הגרב של טהורים. אעפ"י שלבסוף נתקבצו דגים טמאים יותר מכשיעור אפ"ה מיתר, משום דקמא קמא בטל וכשנזרק הדג טמא הראשון הרי אז אין בו כשיעור לאסור, וכן הב' וכן הג' דקמא קמא בטל ופשוט.

צח) שם הלכה ב'. ר"א אומר הכבד אוסרת ונאסרת. ר"י בנו של ריב"ב אומר מבושלת אינה נאסרה שליקה נאסרת וכתב בהעו"ח באות (ה') וז"ל: ונ"ל דמכאן מנהגנו להחמיר אפילו כשרה שנתבשל לבדה טרם שצלאה. דהא כו' עכ"פ בשלוקה נאסרת ואין אנו בקיאין כ"כ בין שליקה לבישול עכ"ל. לא מפיו אנו חיין, וכבר קדמוהו קמאי דקמיה, עיין בלחם חמודות פרק כל הבשר אות קל"א שכתב שם וז"ל: וכתב רמ"א דמשמע בהגהת ש"ד בשם מהרא"י דהכי נוהגים וכן משמע בהגהת סמ"ק משום דאמרינן בגמרא דבשלוק הכבד נאסר ואין אנו בקיאין אימת מקרי שלוק וכו' יעו"ש.

צט) שם הלכה ה'. דבש תמרים ר"א מחייב במעשרות כו'. אמר ר' נתן מודה היה ר"א שפטור מן המעשרות אבל אומר היה כו'. מודה ר"א שאם תקן התמרים ודובשן באספמיא שמותר. וכתב בפירושים באות (ט') וז"ל: ודובשן באספמיא במקום רחוק כו', וכולה מילתא דר"נ היא, ודלא כמו שפי' תנא תוספאה ועיין ירושלמי פי"א ה"ב עכ"ל. בירושלמי שם מפורש להדיא כדברי התנא תוספאה, דלר"נ אליבא דר"א מעשר מן התמרים על הדבש לפי דבש ולפי תמרים, ולמ"ר שמודה ר"א שאם תקן

התמרים ודובשן באספמיא שמותר ס"ל שמעשר מן התמרים על הדבש לפי תמרים ולא לפי דבש ע"ש. וא"כ הך סיפא אינה מדברי ר"נ.

ק) פרק יו"ד הלכה ב'. כשם שאסור בתרומה כך אסור בטבל ובמע"ר שלא נטלה תרומתו כו'. וכתב ע"ז בפירושים באות (ד') וז"ל: ושלא נטלה תרומתו היינו שהקדימו בכרי וכיון דכבר אידנן מחויב הלוי להפריש תרו"ג. אלא דקשיא לפ"ז הא טבל לתרו"ג כבר קתני כך אסור בטבל? עכ"ל. ול"ק מידי, ונעלם ממנו סוגית הש"ס בברכות דף מ"ז דאיתא התם: מהו דתימא כדאמר ליה ר"פ לאביי (דאפילו הקדימו בכרי נמי ליפטר) קמ"ל כדשני ליה ע"כ. וא"כ ה"נ יש לומר כן והוה רבותא טפי במע"ר שהקדימו בכרי ולא נטלה ממנו תרו"ג מבטבל פשוט.

קא) שם שם. הנצולות והרקביביות של תרומה אסורין כו'. וכתב שם בפירושים וז"ל: הנצולות והן הגרועין, ואית דגרסי המצולות כלומר המובדלות מן ויצל את מקנת אביכן עכ"ל. גם אם הגירסא היא „הנצולות" הוא ג"כ פירושו המובדלות מן ויצל את מקנה אביכן, כמו דאיתא בב"ר פרשת ויצא על האי קרא: ויצל את מקנה אביכן ויצל מן הנצולות ע"ש.

מסכת מעשר ראשון.

קב) פרק א' הלכה ד'. היתה שניה ונכנסה שלישית הרי הן של שלישית כו'. אמר רשב"ג לא נחלקו ב"ש וב"ה על שגמור לשעבר ועל שלא הנץ לעתיד לבא כו'. וכתב בפירושים באות (ז') וז"ל: והא דתני נכנסה שלישית הרי של שלישית, בשנגמרו לשעבר וד"ה עכ"ל. לא השמיע לאזניו מה שהוציא בפיו, ואולי צ"ל כך „בשלא הנץ לעתיד לבא וד"ה", וטעות הדפוס הוא, כמו שרבו טעותי הדפוס בספרו זה לאלפים ולרבבות, ומעולם לא ראינו ספר שמחברו עוד בחיים חיתו, מלא על כל גדותיו טעותי הדפוס כספרו זה, והמחבר עובר בכל יום על אל תשכן באהלך עולה. כי לא טעותים קלים אשר הקורא יכול לעמוד עליהם בנקל, כי אם טעותים המוליכים את הקורא שולל בתהו לא דרך תפגשנה עינינו על כל שעל ושעל. והמחבר עתיד ליתן את הדין ע"ז!

קג) שם שם. היה משליך ראשון ראשון ומפקס ראשון ראשון כו'. וכתב בפירושים באות (ח') וז"ל: היה משליך, על מתניתין קאי דקתני הקישואים והדלועים משיפקסו כו'. וקאמר דאם לא נגמרו כאחד אלא משליכים הפקוס ראשון ראשון עכ"ל. א"כ מאי תו ומפקס ראשון ראשון היינו הך? וכל זה גרם לו מפני שאדוק הוא בנוסחת הכת"י המשובשת ע"פ רוב, ובאמת כל מי שעינים לו יראה שצ"ל היה „משליק", וקאי על אבטיח דתני במשנה ה' דגרנו משישלק, וכפי' התנא תוספאה.

קד) פרק ב' הלכה א'. מעשה שהלך ר' יהושע כו'. ר"מ אומר אם הגיעו למקום שביתה אפילו ב' בשבת פטורין מלעשר. וכתב בפירושים באות (ב') וז"ל: אפילו ב' בשבת, דאפשר שילך ויסע משם אפ"ה חייב דהוקבע למעשר עכ"ל. א"כ מפרש הוא לחיוב, ובפנים קבע בדפוס „פטורין מלעשר" כנוסחת הכת"י הקדושה לו, ולא חלי ולא מרגיש.

קה) שם שם. כתב בהעו"ח באות (ב') וז"ל: ומכל הלין נ"ל דהאי עובדא לאו בדמאי עסקינן אלא שהיה זמן כניסת תאנים שקרוב יותר שלא ראו עוד פני הבית ומותר לאכלן עראי, וזה ששאלו מה אנו לעשר, לפי שסברו שכיון שבאו לבית הוי קביעת מקום ואמר להם שבלינה תליא מילתא ואע"ג דיחדו להם מקום ללון. וכן הוא מפורש בירושלמי דמביא מזה דכל שאין לויתו עמו אין הלינה טובלת, ומתניתין דקתני אם יחדו להם בית טובלת מיירי בחמרין ובע"ב שעוברין בתמידות שם. וכדאמרינן בירושלמי

כגון אילן דכפר חנניא דנפקין וסחרין ד' או ה' כפרים ובאין לביתן, וכל כה"ג שבא לשם תדיר קובע הבית למעשרות כו' עכ"ל. לא העתיק לשון הירושלמי כהוגן ולפיכך השיאו לר"א, כי בירושלמי שם איתא בזה"ל כגון אילין כו' ועיילון דמיכין בביתהון ע"כ. והירושלמי מפרש שמקום הלינה של הרוכלים הוא בביתם בעירם. ואין מקום כלל לכל דברי המחבר בזה. ומה שפסק הרמב"ם כפשטות לשון המשנה מקום לינה סתם היינו אפילו שלא בביתם, עיין במראה הפנים שם ותמצא ישוב לזה ע"ש.

קו) שם הלכה ג'. הלוקח גרוגרות ועתיד לדורסן כו'. ר"מ אומר לא יאכל עראי ומעשרן דמאי וחכ"א אוכל מהן עראי ומעשרן ודאי. וכתב בפירושים באות (ד') וז"ל: ואית דגרסי ומעשרן דמאי והיינו הנירסא המובא בירושלמי מכילתין. ופריך ע"ז הש"ס כו', ומשני אוכל עראי משום דבר שלא נגמרה מלאכתו, ומפריש דמאי מתוך שיודע שביתו טובל אף הוא מפריש משעה ראשונה. ורצ"ל כיון דתרומה חמור אף לע"ה מפריש דשמא לא ימצא מקום למוכרם עכ"ל. תמה תמה אקרא, הא לענין מעשרות עסקינן שע"ה חשוד עליהן, ומה מועיל שהפריש תרומה בלבד החמורה לו? ולשון הירושלמי הטעתו, דאיתא שם בזה"ל: „אף היא מפריש תרומה משעה הראשונה", והבקי בירושלמי דנן לא ידע שבלשון הירושלמי בכ"מ נכלל גם המעשרות בלישנא דתרומה כידוע לכל מי שיש לו עסק בלמוד הירושלמי.

קז) פרק ג' הלכה א'. כלכלה שבת ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין. ר' יהודה אומר הלל לעצמו היה אוסר. וכתב בפירושים באות (ב') וז"ל: לעצמו הוא לבדו אוסר וכל בני דורו חולקין עליו. כן פירש"י בביצה דף ל"ה. והיותר נכון שפירוש לעצמו רצ"ל החמיר לעצמו אבל לא הורה לאחרים והיינו דחולק ר"י על ת"ק, דלהת"ק ב"ה מחייבין ולר"י רק לעצמו החמיר אבל לענין הלכה ס"ל נמי דפטור עכ"ל. לא עיין היטב בפנים הש"ס דשם מוכרח כפירש"י, דאיתא שם: ר' יוחנן אמר דשבת אינה קובעת בדבר שלא נגמרה מלאכתו למעשר, וקאמר דאיצטרך לאפוקי מהלל דתניא המעביר תאנים כו' ר' יהודה אומר הלל לעצמו היה אוסר ע"כ. ואי נימא דהפירוש הוא שהלל רק לעצמו החמיר אבל לדינא ס"ל דאינו קובע, מאי לאפוקי מהלל? הא הלל נמי הכי ס"ל. אלא ע"כ כפירש"י דהלל ס"ל לדינא דאסור, רק לעצמו הוא, כלומר שיחיד הוא בדעתו זו וכל בני דורו חלוקין עליו. וא"כ ר' יוחנן אתא לאפוקי מדעת הלל וס"ל כהחולקים עליו.

מסכת מעשר שני.

קח) פרק ב' הלכה ה'. חומר במע"ש כו' ואוסר את דמיו, עירובו ספק עירובו כל שהוא. וכתב בפירושים באות (י"ג) וז"ל: אוסר דמיו, שהדמים נתפשים בקדושת מע"ש ויש להם דין מע"ש אבל דמי פדיית הקדש אין להם דין הקדש עכ"ל. תורה חדשה מאתו תצא, שפדיון הקדש אינו כהקדש! ואין לומר דכונתו לענין חומש, דפדיון מע"ש אם רוצה לפדותו פעם שניה מוסיף חומש ועל הקדש שני אינו מוסיף חומש כדאיתא בב"מ דף נ"ד ע"ב, חדא דלישנא „אוסר את דמיו" לא משמע כלל לענין חומש, ועוד דא"כ ליתני ג"כ חומר בהקדש שבהקדש מוסיף חומש על חומש משא"כ במע"ש כדאיתא בב"מ שם. והנכון כגירסת הגר"א דקאי על חומר מע"ש מבתרומה וא"ש. כן מה שכתב שם עוד וז"ל: עירובו ספק עירובו, תערובות מע"ש בחולין אפילו כ"ש אסור דהו"ל דבר שיל"מ ע"י פדיון ולא בטל עכ"ל. לא אמר כלום, דהא הקדש ג"כ דשיל"מ מטעם זה ואוסר בכ"ש, כדאיתא בתוספתא דתרומות סוף פ"ה ומייתינן לה בש"ס נדרים דף נ"ח ע"ש. אלא ודאי כנוסחת הגר"א דחומר מע"ש מבתרומה קתני הכא וכנ"ל.

*

קט) שם הלכה י"א. המשאיל קנקנים למע"ש כו'. בין גפס בין שאינו גפס עולין באחד ומאה. בין גפס בין שאינו גפס מקדשין בכל שהן. כן קבע בדפוס. השמעת? עולין בא' ומאה וגם מקדשין בכ"ש! תרתי דסתרי אהדדי! ואינו מרגיש כלום, וכ"ז גרם לו מפני שמצא כן בהכת"י והוא לו קדש קדשים!

קי) פרק ג' הלכה ב'. מע"ש שאין דמיו ידועין כו', כופין הבעלים לפתוח ראשון כו'. וכתב בפירושים באות (ה') וז"ל: כופין הבעלים, כלומר הבעלים יש להם דין קדימה לפתוח ראשון והם מעכבים את האחרים שלא יפתחו ראשון כו' עכ"ל. הראיתם הופך ומבלבל כזה? התוספתא מפורש אומרת „כופין", והוא מהפך דא"ח ומשיאן לר"א! ומלבד זה לא ראה תלמוד ערוך במס' ערכין דף כ"ז ע"א, דאיתא להדיא שם בזה"ל: אומרין, והתניא כופין? ומשני מאי אומרין כופין, ואיב"א מעיקרא אמרינן ליה אי צאית ואי לא כייפינן ליה ע"ש.

קיא) שם הלכה ג'. היתה יוצא לאסימן בסלע ולמטבע בשקל כו' אין למע"ש אלא כשער המטבע. וכתב בפירושים באות (ו') וז"ל: לאסימן גרסינן, וה"פ כו', והא דתנן אין מחללין על אסימן היינו שאין לו שער ידוע עכ"ל. אסימן פסולו הוא משום שאין עליו צורה ורחמנא אמרה וצרת הכסף דבר שיש עליו צורה, וא"כ מה לי אם יש לו שער ידוע אי לא? והנכון כגירסת הגר"א „סימן", והוא מעות הנתנות לסימן בבית המרחץ וא"ש.

קיב) פרק ד' הלכה ט'. פדה הימנו מעשר בסלע לא הספיק למושכו עד שעמד בשתים מה שפדה פדה מידת הדין ביניהם כו'. הקדש פריאתו היא משיכתו (כן גרים הסנסח זה) וכתב בפירושים באות (ט"ז) וז"ל: הקדש, לענין הקדש אזלינן לעולם אחר המשיכה ולא אחר נתינת הכסף עכ"ל. אזיל בתר איפכא בנוסחאותיו המשובשות, דארדבה עיקר קנין כסף בהקדש כתיב, ונתן הכסף וקם לו. ולפי פירש"י בערובין דף פ"א ע"ב עיקר מחלוקת ר"י ור"ל אי מעות קונות הוא, משום דר"י יליף הדיוט מהקדש ולפיכך ד"ת מעות קונות, ור"ל לא יליף הדיוט מהקדש. אבל בהקדש לכו"ע מעות קונות, וגם נעלם ממנו הסוגיא דקדושין דף כ"ט, דאיתא שם דמיפין כח הקדש בכל הצדדין. אבל העיקר כגי' הגר"א.

קיג) פרק ה' הלכה ג'. היה שם מנה ומצא מאתים כו'. מאתים ומצא מנה, מנה מונח מנה נוטל כו'. וכתב בפירושים באות (ו') וז"ל: מנה מונח, כלומר המנה שמונח נוטל דהוי מע"ש עכ"ל. עד מתי יעקם עלינו את הדרך? הא מי שיש לו ידיעת בית רבו יודע לפרש: מנה מונח, מהמאתים שהיה כאן נשאר מונח מנה, ומנה מהם ניטל, ועיין בפי' ר"ח ביצה דף יו"ד ופסחים דף ט'.

מסכת חלה.

קיד) פרק א' הלכה ב'. עיסת מע"ש בירושלים פטורה מן החלה דברי ר"מ ור"י מחייב. וכתב בפירושים באות (ד') וז"ל: מע"ש קודם שנפדה, ומתניתין דתני דוקא שנפדה (חייב בחלה) אתיא כר"מ עכ"ל. דמי האי מרבנן כדלא גמרי אינשי שמעתתא! הא בירושלים עסקינן, ומע"ש בירושלים א"צ פדיה וגם אסור לפדותו כדאיתא בפסחים דף ע"ה ובכ"ד בש"ס, ומתניתין דתני שנפדו איירי בגבולין, ודוקא שנפדו חייבין בחלה אבל קודם פדיון פטור לכו"ע אפילו לר"י כדאיתא בסנהדרין דף קי"ג ע"ב, וכמו שפירש הר"ש במתניתין. כן מה שכתב בהעו"ח שם וז"ל: וגירסת הספרים עיסת מע"ש בירושלים חייבת בחלה דברי ר"מ. ולפי הנראה גירסא משובשת היא. דאם אפילו לר"מ חייבת

א"כ מתניתין דתני דוקא שנפדו כמאן? עכ"ל. לא ידע מאי דקאמרי רבנן, דבמע"ש בירושלים דאיירי בה התוספתא שיש שם היתר אכילה שפיר איכא למימר דאף לר"מ חייבת. אבל בגבולין, בגוונא דאיירי ביה מתניתין, קודם פדיה פטורה לכו"ע וכנ"ל. והתוספתא והמשנה הם שני ענינים נפרדים. וכן הוא ברמב"ם בה' בכורים פ"ו שבהלכה ג' הביא לדברי המשנה, ובהלכה ד' הביא דברי התוספתא בפ"ע. ומה שכתב שם עוד וז"ל: ומה שכתב הכ"מ לתרץ בשם מהר"י קורקס דחוק עכ"ל. שקר ענה בהכ"מ ובמהר"י קורקס, דהם לא כתבו להרץ את קושיתו, שאינה אפילו סרך קושיא למשמיע לאזניו מה שמוציא בפיו. רק הם כתבו לתרץ פסקי הרמב"ם שסותרין זא"ז שפסק כר"מ דמע"ש מ"ג הוא ואפ"ה פסק דמע"ש בירושלים חייב בחלה ע"ש. כן מה שכתב שם בהעו"ח עוד וז"ל וברש שם הלשון מגומגם. וראיתי בכת"י מן הגאון הר"א בינג זצ"ל כו' שתיקן הלשון, וזה כונת הר"ש דמתניתין מיירי בגבולין ובכה"ג אפילו ר"י מודה דאפילו קודם פדיון פטור. וא"כ קשיא אמאי תני מתניתין שנפדו? ומפרש בירושלמי כו' ודו"ק. עכ"ל שם. אם כי לא ידענו ולא שמענו שם הרב הגאון הנ"ל, בכ"ז לא נוכל להאמין כי יצאו דברים משוללי הבנה כאלה מצורב ורב! חדא מאי „אפילו קודם פדיון" דקאמר? אדרבה רק קודם פדיון פטור אבל לאחר פדיון בודאי חייב, ועוד מאי האי דקשיא ליה „וא"כ אמאי תני מתניתין שנפדו?" הא שפיר תנא שנפדו חייבין דאם לא נפדו פטורין לכ"ע. ותו מאי האי דקאמר „ומפרש בירושלמי כו'". משמע שהבין דדברי הירושלמי שהביא שם הר"ש יש להם שייכות לדבריו הקודמין, ובאמת לא קרב זא"ז כלל וכלל. ע"כ יותר נראה לתלות הקלקלה בהמחבר דנן שטעה בדברי הרב בכת"י הנ"ל. ובאמת כונת הר"ש שם פשוטה ומובנה לכל גמיר וסביר, דמתניתין אטרה: מע"ש והקדש שנפדו חייבין בחלה, וע"ז קאמר הר"ש שם: במע"ש בירושלים (כצ"ל כמו שהגיה שם הגאון בעל נו"ב) פלוגתא דר"מ ור"י בפ' כל שעה בפסחים, אבל בגבולים לד"ה פטור קודם שנפדו, ומתניתין דהכא איירי בגבולין (מדתני שנפדו, דבירושלים לאו בר פדיה הוא) ואתיא אפילו לר"י כנ"ל דבגבולין אף לר"י פטור קודם פדיון, לפיכך קתני דוקא שנפדו אז חייבין. ומה שכתב שם הר"ש עוד „בירושלמי מפרש כו'", הוא ענין בפ"ע, עש"ה ותמצא כדברינו. סוף דבר, אלו שמענו פטפוטי דברים כאלה יוצאים מפי תנוקות של בית רבן, הוינן מסטרן להון על פומיהון והוינן משתקן להון בנזיפה!

מסכת ערלה.

קטו) פרק א' הלכה א'. נטעה בעציץ שאינו נקוב כו'. אם יכול לחיות חייב כו' כיצד ידוע אם יכול לחיות כו'. וכתב בהעו"ח באות (ג') וז"ל: כמו שפרשנו כן מסתבר לישנא דהתוספתא ועיין ירושלמי שם. ועיין רמב"ם פ"ד מהלכות בכורים ה"ט ובמל"מ שם. ואית דמפרשי כו' עכ"ל. אין זכר כלל בדברי הרמב"ם שם מה ששייך לתוספתא זו, אלא שמחבר דנן ראה במצפה שמואל להגאון בעל תנא תוספאה על הא דתני נזרעו בעציץ שאינו נקוב, שציין „ע' מיי' פ"ד מהלכות בכורים הלכה ט' ובמל"מ שם". העתיק המחבר דנן לשונו ממש ולא עיין כלל במה עסיק הרמב"ם והמל"מ שם. והאות על זה, שהעתיק גם את טעות הדפוס שבמצפה שמואל שם „מיי' פ"ד" ובאמת צ"ל „מיי' פ"ב", וכונת המצפה שמואל לציין על עיקר דינא דעציץ שעסיק הרמב"ם שם בפ"ב והמל"מ שם האריך הרבה בכל השיטות שיש בזה ובהחלוקי דינים דעציץ נקוב ושאינו נקוב ע"ש, המחבר דנן רצה להראות את בקיאותו בהרמב"ם ובנושאי כליו, ושקיל למטרפסיה!

קטז) שם הלכה ד'. תנור שהסיקו בקליפי ערלה חדש יותץ ישן יוצן. אפה בו

את הפת רבי אומר כו', בשלה בנחלים דברי הכל מותר. וכתב בהעו"ח באות (ח') וז"ל: ואית דגרסי „חדש יותץ ישן יוצן אפה ובשל בגחלים מותר", וא"א להעמיד, דהא באפה בו את הפת מחלוקת רבי ורבנן, ובבישל ע"ג גחלים זה מותר כדמפורש בפסחים דף ט"ו? ואי נאמר דהתוספתא אתיא כחכמים שם ומשו"ה בין באפה בו את הפת ובין בבישל ע"ג גחלים מותר, א"כ רישא דתני חדש יותץ אליבא דמאן? דהא למאן דמתיר את הפת ס"ל ג"כ דחדש יוצן ולא יותץ כו' עכ"ל. מאן אמר ליה דלצדדין קתני, אפה בשאבוקה כנגדו ובישל בגחלים? הא להך גירסא „אפה ובישל בגחלים" קתני, ופירושו בין אפה פת ע"ג גחלים בין בישל תבשיל ע"ג גחלים מותר, אבל כשאבוקה כנגדו אסור דהך ברייתא סברה כמ"ד יש שבח עצים בפת ולהכי חדש יותץ וא"ש.

קיז) שם הלכה ה'. כרם שנטעו ירק ושדה ירק בצדו וירק נמכר חוצה לו ספיקו בא"י אסור בסוריא ובחו"ל מותר. וכתב בפירושים באות (ט') וז"ל: שנטעו ירק והוא ערלה עכ"ל. תורה חדשה נתן לנו המחבר הזה, דגם בירק יש ערלה!!! ובאמת לענין כלאים מיתני. וכן הוא להדיא בלשון הש"ס קדושין דף ל"ח ע"ב: ואילו גבי כלאים תנן כרם נטוע ירק וירק נמכר חוצה לו כו' ע"ש. והמחבר ראה בפירוש התנא תוספאה שכתוב שם כן, (ובודאי טעות הדפוס הוא שם וצ"ל „והוא כלאים", שהגאון בעל הנא תוספאה לא חשיד לן בטעותים כאלה) והוא נמשך אחריו בעינים עצומות כדרכו ולא ידע כי על שבכה יתהלך!

מסכת ביכורים.

קיח) פרק א' הלכה ה' בסופה. מעשר באיזה מעשר אמרו? בדבר שאין זרעו כלה ונכנס לירושלים ואינו יוצא, ויוצא בשאין בו ש"פ שאין לו פריון. וכתב בפירושים באות (י') וז"ל: ואינו יוצא עוד כיון שקיטתו מחיצות, וקאי על הא דתני במתניתין שאם נתערב מע"ש או הביכורים בעודן בירושלים אוסרין תערובתן בכ"ש דהוי דשיל"מ שיוכל לאכלן בירושלים, וחומרא חדא הוא דעיקר הוא שאינו יוצא חוץ לירושלים וקאמר הכא דפעמים יוצא, דהיינו בגונא שאין בו ש"פ דל"ש ביה פדיון ופשיטא שאין אוסר את תערובתו עכ"ל. איננו יודע מה הוא שח, דאם נתערב בירושלים אף שאין בו ש"פ למה בטל ויוצא, הרי יש לו מתירין לאכלו בירושלים עם התערובות? ולענ"ד נראה לגרום בהתוספתא כן: „באיזה מעשר אמרו? בשאין בו ש"פ ושנכנס לירושלים ויצא", ופירושה דקאי על הא דתני לעיל דחומר בתרומה מבמעשר שתרומה מדמעת משא"כ במעשר דבטל ברוב, וקאמר באיזה מעשר אמרו דבטל ברוב, דוקא בגונא שאין לו מתירין כגון בשאין בו ש"פ ושנכנס לירושלים ויצא, כדאיתא בש"ס ב"מ דף נ"ג. ולהך ברייתא נתכוון הש"ס שם באמרו: לא ס"ד דתניא בהדיא כו' עש"ה. ולענ"ד הוא דבר ברור.

קיט) פרק ב' הלכה ב'. אדרוגינוס יש בו דרכים שוה לאנשים ודרכים שוה לנשים כו' ומתעטף ומסתפר כאנשים. וכתב בפירושים באות (ג') וז"ל: ומסתפר, ולא יגדל בלילת שער ראשו כאשה עכ"ל. מה זו „בלילת שער"? ומעולם לא שמענו המבטא הזה! אבל בוא קורא יקר ואראך עד היכן טעותו של המחבר דנן מגיע, הוא ראה בפירוש הר"ש שכתב וז"ל: ומסתפר כאנשים, שאין דרך אשה לספר אלא מגדלת שער כלילית עכ"ל. ולא ידע המחבר דנן שהלשון הזה הוא מאמר חז"ל בערובין דף ק' ע"ב, בהקללות שנתקללה האשה, שמגדלת שער כלילית, והוא שם שדה, נפלאים מעשה המחבר הזה!

קכ) שם הלכה ה'. תוספת הביכורים מין במינו כו'. תוספת הביכורים פטורה מן הודאי ואצ"ל מן הדמאי, עטור ביכורים חייב בדמאי ואצ"ל בודאי, אימתי אמרו כו'

מדבר שחייב בביכורים כו׳. וכתב בפירושים באות (י״ג) וז״ל: אימתי אמרו בין לענין תוספת כו׳ ובין לענין עטור כו׳ עכ״פ צריך להיות מן המין שחייב בביכורים, אבל ממין שאינו חייב או מעטון ומואב אין מקבלין דכון שהן חייבין בתרו״מ אפילו בדמאי חיישינן שמא יאכלן בלי תרו״מ כביכורים עכ״ל. א״כ עטור ביכורים היכי משכחת לה? הא אף במין שחייב ג״כ אינו נחשב כביכורים וצריך לעשר דמאי ואצ״ל ודאי כדתני לעיל, וא״כ ליחוש — לפי פירושו — שמא יאכלן בלי תרו״מ כביכורים, ומאי שנא מין שחייב ממין שאינו חייב? אתמהה!

תמו הערותי הפעם אם כי שגיאות המחבר והבלי תעתועיו עוד לא תמו, אך בכל זאת תקותי תאמצני, כי הקורא הנבון ישיג מושג נאמן ספירושי המפרש החדש הזה ומחדושיו אשר יתהלל בהם, וידע את אשר לפניו.

ובטרם אצא מאת פני הקוראים הנני לבקש את אניני הדעת שבהם כי ידינוני לכף זכות על סגנון בקרתי החד והנמרץ, כי לא מרוע לב ולא מאהבתי לקנתר את חבירי ולקפחהו בדברי חרודים, חלילה לי! אך קנאתי לספרותנו הנעלבה הציקתני והיא מדברת מתוך גרוני, ומי הקשה אליה ויוכל? ולוא חכם המחבר ישכיל זאת, כי עתה גם הוא לא שמר לי עברתו ושלום עשה לי, ואם בעל נפש הוא יקבל באהבה היסורין הללו וידע להזהר עוד מלהתגלע בכל תושיה ויבליג על חשקו העז להוציא פרי עשתנותיו לאור עולם בעודנו בסר להקהות שנים. הן עודנו צעיר לימים ובתוך עמו הוא יושב, לחמו נתן ומימיו נאמנים ועהותיו בידו ללמוד בעיון וסברה ישרה אל יבקש לו גדולות ונפלאות לחדש בכל יום חדושים — כמו שמתפאר בהקדמתו „כי מיום עמדי על דעתי לא היה אצלי יום בלי חידוש" — אך זאת ישים אל לבו להבין ולהשכיל בדברי רבותינו הראשונים וגדולי האחרונים, ואם גם יעבור עליו יום ויומים גם חדש ימים בלא חדוש אל יהי לבו נוקפו, כי סוף הכבוד לבא, ויכרה לו אזנים לשמוע גערת חז״ל: „לא מסתייא דלא גמיר אלא לאחריני נמי מגמר גמר!" הלא אז יש תקוה כי ישים עיניו על דרכיו ולא ימהר להוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, ואז שלום יהיה לו ולנו מכל עברים.

יעקב צבי יאנאווסקי.

גזירה לגזירה *).

ס' השמות ע"פ א"ב הוא ספר כּוֹלל כל השמות הנזכרים בתנ"ך מכל האנשים והנשים מכל עם ועם הם ותולדותיהם וזמן חייהם, מבלי הוספה על כל הכתוב עליהם, ומבלי גרעון מהם, מאת יחזקאל בן ר' יוסף מאנדעלשטאם ווארשא תרמ"ט.

י.

מי בכל חובבי ספרות ישראל, הרואה ספר חרש מ„מין המועיל" נכנס ובא אל אוצר ספרות אומתו, בזמן הזה, עליו לברך ברכת „שהחיינו" בשמחה רבה, בשם ומלכות, אבל גם הפעם נתאמת מאמר החכם „אין כל חדש תחת השמש", כי ספר „השמות", אשר שָׂם ה' מאנדעלשטאם לפנינו, איננו פ ר י ח ד ש בעצם, ואין לברך עליו „ברכה לבטלה", כי הנה זה כבר נמצא בידינו ספר אוצר השמות כמתכנתו בתבנית הקונקורדנציה, שחבר מהרי"ל שוסלאוויץ בשנת תרל"ג, אפס כי רימ"ש לקח את החמר „היולי" הזה, וילבישהו צורה חדשה, לפי „רוח הזמן", ועוד הוסיף עליו „תולדותיהם" וכו' ולוּ שמר הבטחתו — ולא עבר על „בל תוסיף", כי עתה היה לנו ספר טוב ומועיל ערוך בכל ושוה לכל נפש, והיה כל מבקש את ה„שם" יבוא אל ספרו ומצא את אשר בקשה נפשו, וכל מבקשיו לא ייעפו.

ואולם רימ"ש לא כן עשה, ואת דברו הוא לא הקים, כי בכתבו את ספרו מבל עטו „במים הרעים" וכל הדעות „החפשיות", אשר נמפלו על ההורה ע"י המבקרים „החפשים", מעמנו ושלא מעמנו, ללשונותם, בין בדברים שבכתב ובין בדברים שבעל פה, את הידועים לנו מכבר, ואת שאינם ידועים לנו ולפניו הם גלוים וידועים, את אשר עד כה לא גלו אותם אלא לצנועין, והוא יצא וכתב „ודרש — את כל הענינים ההם כלם בסה"ש לאלפים מבני אדם" (פתיחה למו"נ) לפני המון הָעם והילדים, בסה"ש — אשר ידע לבבו כי יד ה כ ל ממשמשת בו. וזה כל פרי חטאתו, — למרות הבטחתו — כי רבי „הורתו", כבפנים הספר כבהערותיו, כמו זר נחשבו לעין הקורא, הבלתי מתרשל לעיין כ"ד במקורו בתנ"ך, ולא יכירנו מקומו, והמקרא עומד וצוח „לא בי הוא!" אך בתחבולות יעשה-מלחמה, הוא מוציא את המקרא מידי פשוטו, ומבליע בנעימה, את כל המכשולים, אשר ימצא על דרכו, וסוף כל סוף הוא משתמש בכלי זיינם של הדרשנים, אך לא מ ט ע מ ם (באורו — המובא לעיל — יהי לעד, ועוד ראת תראו במה שיבוא), וא"כ אפוא מה הועיל בתקנהו? הלא כל קורא נבון עליו יקרא: „הלואי עמדנו בראשונה!"

יא.

דבר המובן מעצמו הוא, כי לא אוכל להעביר את כל ספרו תחת שבט הבקרת, בכל פרטיו ודקדוקיו, כי אם אמרתי אעשה זאת, ורבו הדברים, והיו לספר רב וגדול

---

*) המשך מן המאמר הראשון „גזירת הכתוב" כי מת"י המחבר יבאו בראשונה כל הדברים האלה במאמר אחד ורק ע"פ סבה נתחלקו הדברים והיו לשני מאמרים. • המו"ל

ממנו — אך למען דעת מה טיבו של ספר זה? ומה כל החרדה הזאת אשר חרדתי למענו? אציגה נא בזה לעיני הקוראים המבינים אך גופי הליכותיו ומהם יקישו על השאר, ואלו הם:

כל השמות של קדש הסמוכים אצל אמירה ודבור, מראה או מחזה (למשל ויאמר ה׳, וידבר ה׳, וירא אליו ה׳ וכדומה), נמחקים אצלו מן הכתובים, ואת כל הספורים, והענינים, והאמירות והדבורים האלה, הוא מבאר על צד הדמיון והחלום והרהורי-דלבא וכו׳, האמנם הקדמונים כמו הרמב״ם ז״ל, הראב״ע, הרלב״ג ואחריהם מהר״ן ממארשיילא (שמהם ראה וכן עשה) הם אמרו לקצת הענינים בכה״ק שהם עד״ז, אפס כי הם (מלבד מהר״ן) כתבו דבריהם ברמיזא, ויכחידום תחת לשונם „לשון חכמים״, גלו טפח ויכסו טפחיים, ולא גלו אלא לצנועין (כמובא למעלה), אבל רימ״ש הולך רכיל ומגלה סוד, עומד ומכריז בקולי קולות — וכל העם רואים את הקולות, וזאת רעתו. — ענין העקדה, וברית בין הבתרים, התאבקות האיש עם יעקב אע״ה, גם תקיעת כף ירכו, וקריאת השם ישראל וגו׳ כל אלה היו לפ״ד, בדמיון ובחלום (וא״ת והכתיב „ויזרח לו השמש — והוא צולע על ירכו״? קשיא! וי״ל בדוחק ע״ש עמוד 200; — גם ענין לוט, ומהפכת סדום — חלום אחד הוא (או ע״פ מלאכים צירים שנשלחו ממלכי שכניהם למסור העיר) עמוד 229; — גלוי שכינה למשה רע״ה מתוך הסנה, ושליחותו אל פרעה — בחלום, וכל האותות והמופתים, עד קריעת ים סוף — ועד בכלל, לא ה׳ שלחו, ורק מלבו עשה את כל הדברים האלה. ואצ״ל קריעת ים-סוף שהיתה ע״פ דרך הטבע „עבבע אונד פלוטה״ [זאת שמעתי גם מפי אחד החייטים, ואיך לא ידע מזה רימ״ש?] — במעמד הר סיני וקבלת התורה לא היה כל פלא, יאמר רימ״ש — ברצונו הפשוט — „כי משרע״ה ברעותו את הצאן אחר המדבר, ידע את כל הככר מסביב, ונגולו כספר לפניו, כל ספון וטמן בו, והוא שם שם אותותיו אותות, ושם — הוא נתן לעמו עשרת הדברים וכו׳ ע״פ חכמת אלהים אשר בקרבו״ וכו׳ ז״ל ממש (ראה תולדות משה שם 74—253). וכל העשר מכות, ששם משה למצרים בתחבולותיו, כלם מדרכי הטבע הם וגו׳; ימי אפלה היה „לקוי חמה״ במקרה, והוא ידע מועדם, על פי חשבון התקופות והמזלות, ונבא עליהם מראש; [ומש״כ ולכל בני ישראל היה אור במושבותם? יש ליישב בדוחק שהוא ע״ד המליצה עי״ש] ומסיים (עמוד 263) „ככה עשה משה בחכמת ה׳ אשר בקרבו לעם לא בינות עד גמירא. גם „לחם ומים המציא לעם, אחד מאלופי עשו במחיר״ (עמוד 266); „וע״י עלעקטריציטעט נרפאו ב״י מנשיכת הנחש״; [הכלל היוצא מדבריו, כי את הכל עשה מרע״ה בחכמה, מדבריו משמע כי גם הוא מסכים שמרע״ה חכם גדול היה. ולא עוד אלא שהיה בקי בידיעות הטבע כעדיסאן בזמננו]. ומסיים בהערתו עמוד 256: „ולנו עוד לבקש סליחה ומחילה בעד איש אלהים זה, על אשר עשה את המופתים, אבל הוא הוכרח לכך, כי הם היו לו רק קרדום לחצוב לו באר מים חיים — וההכרח לא יגונה; וגם בלעדי משה עשו רבים, כהחרטומים והנביאים מופתים, כי לטבע היום יקרא לפנים מופת״, עכ״ל. בכלל יבאר — הרבה ממופתי הנביאים, ממשרע״ה אבי הנביאים, עד אחרון, בדרך הטבע; והעיקר „החביב לו עד לאחת״ הוא „לקוי חמה״ הוא הסוס אשר ירכב עליו המחבר, וחכמת העלעקטריציטעט היא מרכבתו בדרכי לבו שהוא הוקך...

[עתה למה זה תתפלאו קוראים נבונים על בעל „הנפלאות מתורת השי״ת״ שהוכיח במופתים חותכים ע״פ דרך הדרש, כי כל החכמות וההמצאות שנתחדשו בימינו, ושעתידים להתחדש, וגם כל מה שתלמיד ותיק בחכמת הטבע עתיד לחדש, בסוף אלף

השביעי, הכל כאשר לכל, כתוב ומפורש בתוה"ק? הן לא הוא האחד בדבר הזה, ויש שני להמשיל לו להחבירה, כי יגיד עליו רעו רים"ש בסה"ש].

—„גם יהושע העביר את בני ישראל את הירדן בדרך הטבע. „ולכידת יריחו היתה על ידי „אונטערמינירען" כי הוא ידע כבר סוד אבק השרפה. ויהושע לא העמיד את השמש, ורק בלשון מליצה ידבר הכתוב, שלכד את המלחמה בעת קצרה,— ו„אולי (אומר הוא) ג"כ היה „לקוי חמה", אשר יהושע למד סוד זה מרבו משה שעשה בחשך מצרים" [בזה צד שני צבאים בחרא יריה. אבל — אשאל אני — הכתוב עומד וצוח, „כי לא היה כיום ההוא וגו' לשמוע ה' בקול איש וגו' ?" וי"ל שלא בדוחק, כי „דברי הכתובים ברוין", ודברה התורה בלשון הבאי].

יב.

—„האות שנתן ישעיה הנביא לחזקיהו המלך בדבר הצל, אשר שב אחורנית במעלות אחז יאמר רים"ש לא ע"י תפלת ישעיה, כ"א על ידי „לקוי חמה" היתה.— „ה' קרא לשמואל בפעם הראשונה בחלום חזיון לילה. „גם גדעון התעורר לקרא מלחמה על אויבי עמו ע"פ מראה החלום, את דוד המלך נעים זמירות ישראל, הוא מתאר בתור איש משחת המדות, אשר לא היה כמוהו לרוע (עמ' 11—102), ואצ"ל „שלמה"! — ורק הנחה עשה לנו כי מסכים הוא ששלמה הע"ה חכם היה, גם זו לטובה! ולא מצד החכמה ע"ד שתים נשים הזונות, כי לפ"ד אולת היא מאין כמוה" (עי' שלמה).— „אליהו הנביא כיתר הנביאים, עשה מה שעשה ע"פ חכמת הטבע, „גם האש אשר ירד מן השמים ותאכל את העולה וכו', וכבוא שר החמישים וחמישיו לקחתו במצות המלך ותרד אש מן השמים ותאכל אותם (מ"ב א' ג') הכוונה (לפי הערתו עמ' 94) פה, על להכת אש מדברותיו אשר ירדו חדרי לבם, ויהפכו אליו וכו' ודוגמתו אצל מלאכי שאול (ש"א י"ט י"ט) ובכלל הוא ידע סוד האש עכ"ל. [הדרוש הזה אמנם נאה הוא לאחד מן המגידים, אבל קצת קשה א"כ הדבר למה זה בכה ויתחנן לו ככה שר החמישים השלישי לאמר: תיקר נא נפשי וגו' הנה נא ירדה אש מן השמים ותאכל וגו'? הגם שר חמישים במליצים וממשלי משלים? ומה כל הרעש הזה? ועל מה חרד לנפשו את כל החרדה הזאת? תיקו!—] „ובעבור אליהו עם אלישע את הירדן ויקח את אדרתו ויגלום ר"ל, כי בגלמו את האדרת נפלה עד החרבה וירא לאלישע, כי מקום יש לעבור ברגל (עמ' 49). [אבל קשה, מה זה אשר לקח אלישע — בשובו לעבור את הירדן — את אדרת אליהו דווקא, ויכה את המים לנסות בה ע"י גלימה את עומק המים, הן כזאת היה לאל ידו לעשות באדרתו הוא? ומה זה אשר קרא ויאמר „איה ה' אלהי אליהו אף הוא"? ומה זה שכתוב „ויכה את המים ויחצו הנה והנה וגו'? (ראה מ"ב י"ד)].

„אלישע לא עשה כל מופת, ובשאלו „ויהי נא לי פי שנים ברוחך אלי", אין באורו ברוח הנבואה, כי אם להיות קנא ונוקם בכפלים כאליהו. (ואיך נקשר המקרא לפ"ז עם מה שלאחריו?).— „הילדים שהומתו ע"י הדבים, היה לאחר זמן ולא בשעת מעשה; ו„באסוך השמן לא היה כל נס; ואת „הילד החיה ע"פ „מאגנעטיסמוס", כאשר עשה אליהו" (הגם זאת נודע להם אז?).— „את נעמן רפא מצרעתו ע"פ סגלת מי-הירדן בטבע; והעיקר (שמעו נא!) כי בשלוח מלך ארם לקחתו בחיל כבד, יצא אליהם אלישע בבטחונו, כי לא הכירוהו, ובזה הכה אותם בסנורים ויוליכם שמרונה וכו' כלומר הוליך אותם שולל.— [הראיתם דרשן מהביל כמוהו? פתח נא קורא יקר את התנ"ך וקרא (מלכים ב' ו' ט"ו כ"א) וראית כמה מבלבול הדעת יש בדברי

המחבר הזה! ומה הוא הדבר אשר יספר הכתוב (שם) כי כבואם שמרון ויאמר אלישע יפקח ה׳ את עיני אלה ויראו — ויפקח ה׳ את עיניהם ויראו והנם בתוך שמרון, ואם כדבריו כן הוא, כי תפלת הנביא: „הך את הגוי בסנורים" היא אך מליצה — הן לפי זה לא היה לו להכתוב לצאת מגדר מליצתו וענינה, ורק לסיים במה דפתח ולאמר „ויפקח ה׳ את עיניהם ויראו והנה הוא אלישע". כמובן לכל מי שיש לו מוח בקדקדו ואשר אך לא הת„דרשן כהמחבר הזה]; והנה על דבר הנס אשר הציף אלישע את הברזל אשר נפל למים מיד נביא אחד (מ"ב ו׳ א׳ ז׳) בהשליכו שמה עץ. עשה את עצמו כאילו לא ידע, כי פה אזלת ידו, גם אזלו אבני הדרשות מילקוטו, ותהי נא לנו שתיקתו כהודאה —, לאמר: (כחרטומי פרעה) „אצבע אלהים הוא!" ואם זה — אפשר הוא, למה זה יגרע חלק כל הנסים והנפלאות, אשר הוא דש אותם בעקביו, ומבטלם בהבל פיו — ודיו? ומה מאד נפלאתי על חכם דורנו הד"ר מהר"ש ראבין, על כתבו בספרו החדש „עץ הדעת" לאמר: „ממה שכתב ויצף, בהפעיל (הצד"י בסגל) ולא ויצף (הצד"י בקמץ) בקל. באורו, כי העץ הציף את הברזל, ולא הברזל צף מעצמו". כי מה רצה להשמיענו בזה? האם בזאת יקטן הנס? ואם נאמר ע"פ דבריו, כי אלישע הקציע את העץ באופן כזה, שיהיה ראשו החד מכוון כנגד פי הברזל, והעץ התכוון לירד ולהתקע בו, וגם הציף את הברזל אל על, היקטן בעיניו הנס הזה? הלא הנס האחרון גדול מן הראשון! — ויהי אחרי אשר גלח בתער השכירה בכל הנסים והנפלאות שעשה אלישע, לאחר אחד, שלח ידו ונטה קו וכללם יחד בחדא מחתא לאמר: „אלה הדברים אשר עשה הנביא הזה רבים מהם נבין ע"פ דרך הטבע, (מי נבון וידעם?). ורבים מהם התחפשו בלבושי השיר והמליצה ויאמינו בם העם, וכן כתבם מחבר הספר — ואין להתפלאות!" (הגם בעיניכם לא יפלא קוראים נבונים?).

יג.

„הספור ע"ד הנביא יונה בן אמתי כ"ז נדמה לו בחלום. — „חלום נבוכדנצר ושברו הוא מבאר בדרך משל, כי רוח אלהים בעתתו — ויתבודד במדבר וכו׳; והכתוב עומד ומעיד (דניאל ד׳) עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל וגו׳ אך הם מלהזכיר שם „שמים" לבטלה! כי גם זו מליצה היא.

והנם במשתה בלשאצר מש"כ: „בה בשעתא נפקין אצבעין די יד אנש וכתבן וגו׳ (וכל המסובין רואים בעיניהם) ומלכא חזא פת ידא די כתב" וגו׳ כל הדברים האלה הוא מבליע בנעימה והנהו מסיח לפי תמו (עמ׳ 113) בזה"ל: „בימי בלשאצר באשר לא יכלו כל חכמיו לקרא כתב חרט אנוש על הקיר, ויקראהו דניאל" — אמר המחבר — „כי היו כתובים על הקיר המלות: „מנא מנא תקיל ופרסין" בסדור האותיות מלמעלה למטה ר"ל המ"ם מלמעלה ותחתיו הנו"ן וכו׳. וכן קרא דניאל כתבא דנא, והם ר"ל כל החכמים קראו כדרך כל הארץ מימין לשמאל וע"כ לא יכלו לפתור וכו׳" עכ"ל. ובתוך כ"ד יטיל ספק בדבר לאמר, כי רק השערה היא. [והדברים עתיקים, אך עדיפא מזו הו"ל למימר, כי סדור האותיות מלמעלה למטה בכתב אנשי הקדם לא חדש הוא ואיך לא ידעו זאת כל החכמים והאשפים ההם מבלעדי דניאל לבדו?].

— בדבר הכרובים שעשה משה במשכן ה׳, והחיות והכרובים שראה יחזקאל הנביא במראה על נהר כבר, הוא אומר (עמ׳ 192 בהערה) בזה"ל „הראשונים קבצו ארבעה כוחות החיות האלה וכו׳ לתאר בהם חביון עוז ה׳ ומראה האדם הוא תמיד עולה על כלנה, והוא הוא המגיד ומבשר רוח ה׳ ליראיו". [בדברים

האחרונים האלה יש סוד ודו"ק, וחשודים הם בעיני, שהם מעין סתרי תורתו של הזקן מרב"י שלום מווילנא].

— בדבר המלאך אשר נראה למנוח ואשתו הוא נוטה ל„צרדין" ואוחז החבל בשני ראשיו לאמר: „פעם קראוהו מלאך ופעם איש — ואם ראו בחלום, ראו מלאך ואם בהקיץ — איש אלהים; [בזה רצה לקיים מש"נ „וירא שמים יוצא ידי שניהם". אבל גם הוא חכם ויבן, כי מה שכתב בסוף הענין „ויעל בלהב השמימה", הוא לצור מכשול ולאבן נגף על דרכו, על כן יסיים ברמיזה: והם ידעו סוד האש, ע"י אליהו". ומעתה אין לנו רשות להרהר עוד, כי מי זה יבא בסוד המחבר?]— ודי בזה!...

יד.

— אבותינו הקדושים ונביאי עמנו, וכל הקדושים עמם, כלם יעברו לפניו כבני מרון, כבקרת רעה עדרו, הוא מעביר כלם תחת שבטו, ויכתוב את גזר דינם: באברהם נתן דופי „על אמרו על אשתו אחותי היא למען ייטב לו בעבורה, ומסיים בזה"ל: „מדה מגונה כזאת יחדל מעשות כל איש אשר נשמה באפו בימינו, וע"כ צוה פרעה לגרשהו". — ביצחק ידבר, כאשר ידברו ב„בעל הבית" פשוט בן כפר, האוהב לאכול מטעמים ולשתות יין, „כי לא עשה דבר בדבר האמונה אך למד לשונו לדבר שקר כאביו, ולאמר על אשתו אחותי היא". — על יעקב שפך כמים עברתו, לאמר: „כי רוב מעשיו רק מעשה איש מדין וכנעני, עקב את אחיו בבכורתו, ואח"ז בברכתו, עקב את לבן בצאנו, ואת עשו במנחתו, וגם בניו (שבטי־יה) היו פרועים במדותיהם כלם; דינה משכם; שמעון ולוי כלי־חמס מכורתיהם; ראובן ובלהה; יהודה ותמר; יוסף בדבתו; כל בניו במכירתו; „ואשר נטל הבכורה מראובן ויתנה ליוסף — למען יפות המרמה, שעשה הוא עם אחיו עשו הצדיק. לבן הוא ילד שעשועיו, את חטאי לבן ילבין כשלג וכצמר, כי כשמו כן הוא, ויתנהו ל„ירא שמים" ומכנים אורחים, וכי על חנם יקרא שמו בישראל „לבן הרמאי" והחליפו ארמי ברמאי, אשר באמת השם הזה נאה ליעקב וכמו שנאמר „ארמי אובד אבי"; ועשו היה בר־לבב, וטוב ושלום עם אלהים ואנשים [ומה זה שאמר הנביא מלאכי בשם ה' ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי? הגם זה בחלום היה?] ע"כ. — ועתה ישראל צא וחשוב — אחד לאחד למצא חשבון, מה הוא היוצא מכ"ז? אך אפס ותהו ובלי־מה! ועל מה תכו אחי בני עמי? על מה באו אבותינו באש ובמים? על מה דמם נשפך כמים? על קדושת תורתנו? דמם — ודם זרעיותם!... ואך לשוא אנחנו ובנינו מוכים ונרדפים וכו' וכו' למען דתנו, למען אמונתנו!... ואתם אחינו בני בריתנו המדפיסים „סדורי תפלותינו החליפו נא, את נוסח ה„אושפיזין" בסידורי־התפלה, אשר אתם מדפיסים לנו ולבנינו. ולא יזכרו בו עוד שמות א ב ר ה ם י צ ח ק י ע ק ב וכו' והדפיסו במקומם: לבן, עשו, עפרון וכו' וכו', בכל אשר תחזינה עיניכם בסה"ש לרים"ש, ואחינו כל בית ישראל בבואם לישב בסכה, יזכירו בדחילו ורחימו את שמות הקדושים לבן, עשו וכו'. בשם כל ישרא... הם מלהזכיר! מה לנו חלק ביעקב ונחלה בישראל? יטו נא כלם שם אחד לקרא בשם „עשו דודנו"... ולא יזכר שם ישראל עוד, כי כן גזרה חכמת „בעל השמות", ובאלת הוא חפץ הוא גוזר אמר ויקם לו, והוא צוה ויעמוד.

טו.

ר' מאיר היה דורש שמות: ברע — בן רע, ברשע — בן רשע, שנאב — שואב ממון, ושמאבר — פורח ומביא ממון (ב"ר פמ"ב). רב ושמואל, חד אמר נמרוד שמו,

ולמה נקרא אמרפל ? (אמר — פול) שהפיל אברהם אבינו ע"ה לכבשן האש ; וח"א אמרפל שמו, ולמה נקרא שמו נמרוד ? שהמריד כל העולם כלו עליו במלכותו (עירובין נ"ג). האם לא הצחוק היו דורשי שמות אלה לאיש כרימ"ש ? [מפני שבאו בתלמוד, ולא באיזה „ספר אשכנזי" — שממנו למד גם הוא לדרוש שמות ?] עתה ניתי ספר ונחזי אם לא ידרוש גם הוא שמות בסגנון כזה ? בתתו לשמות זרים כוונה עברית ? ולא עוד אלא שהוא הוסיף סרה. למשל : „אור כשדים", ארב-כשד ; „אדליה" (אחד מבני המן) דל-הוא ; „אהרן", ע"ש שנשא הארון ; „אחימן", אחי-מן (ר"ל מי ?) „אחרח" בן המעכתי, אחי-ריח (הכי יש אח לריח ?), „איתמר", אין-תמר (כלומר איננו גדול כתמר כ"א קטן הקומה) ; „אסנת", לשון אסון ע"ש יפיה (?) ; „אסנפר", אסון-פר ; „בנעא", בן-עא (האלצמאן) ; (הגם בימים ההם קראו לבני אדם בשם משפחת האלצמאן, שהוא בלי ספק בן עירו ?) ; „בקבוקיה", בקבוק-יה (הכי צריך הקב"ה לבקבוק לשתות בו ?), „דבורה", ע"ש הדבורה המולכת השולטת על עם הדבורים, והיא היתה נביאה לעמה. [הכי קראו שמה דבורה בהולדה, ע"פ נבואה ?] ; „הדדעזר" „הדרעזר" הוד-עזר : הדר־עזר ; „הוהם" מלך חברון, הוי—הֵם ; „ויזתא" וי-זאת (!) ; „חגלה", חג-לה (ג"ז ע"פ נבואה) „חמוטל", טל־חם (העבודה, כי הטל הוא לא חמימא ולא קרירא !) ; „יהוא", יה־הוא (?) „כדרלעמר" כדר־לעמר לשון „לא תתעמר" כלומר כבדורו כן עמירו, ר"ל עריץ המושל מן סדום ועמורה, עכ"ל הזהב ; (וזה כפתור ופרח !) „כלב", שמו כלוב, ואולי (אומר הוא) גם העיר „כלב אפרתה" הנזכרת בד"ה א' ב' כ"ד ; (ז"ל הכתוב שם : ואחרי מות חצרון בכלב אפרתה) נקראת ע"ש שמו ושם אשתו יחד, ע"ש כי שם מת אבי כלב ע"כ וכן גם רש"י ז"ל וכל המפרשים פירשו כמוהו. ואולם כבר היטיבו רז"ל לפרש את המקרא הזה ע"פ פשוטו (שמ"ר פ"מ) וז"ל „ואחרי מות חצרון ב„כלב אפרתה", וכי יש לך אדם מת באדם ? שכתוב „ואחרי מות חצרון בכלב" ? אר"ל מהו ואחרי מות חצרון בכלב אפרתה ? משמת חצרון בא-כלב אל אפרת, פי' שלקחה לו לאשה" עי"ש (ה"א בסוף במקום למ"ד בתחילתה כר' נחמיה) ; „כרן", כר בתוספת נו"ן להקטין פי' כר קטן, או בהפך אתוון מן כנור ; „למך" כמו לנך בנו"ן והוא כלי זיין, עי' תלמוד סנהדרין י"ז ע"ז ח' ש' לונכין ע"ב ; לו תחת כל הציונים ציין בערוך ערך „לנך" שפירש לונכי בל"י רומח — ודי בזה ; אבל אחרי כל זה אין זה מהשם „למך" ופי' כזה לא ינעם כ"א לחיך דרשן כמוהו ; „מדהבה", מד-הב, (מה זה מד-הב ?) ; „מטרי" כמו המאטרי בחסרון אל"ף (ומה זה מאטרי ?) מן אטר יד ; „מי-זהב", מה-זהב (הזהב הוא זהב !) ; „עתליה" עת-ליה ; „עתניאל" עת-לאל ; „סנבלט" שנאה-בלט, או שנאה בולטת, מתוק מדבש ונופת צופים !. „סנחרב" חרב-סנן (?) ; „פוטיאל" פטם ושמן, (ומדוע לא מצא חן בעיניו הדרש שפיטם עגלים לע"ז ?) „ציבא" צי-בא ; „צלפחד" צלף-חד (ומדוע לא צל-פחד ?) עליו אמר המחבר, „כי בעון חולל ובחטא יחמתהו אמו" עכ"ל. ע"ז נאמר כמו שאמר ריב"ב לר"ע : „בין כך וכך אתה עתיד לתן את הדין. התורה כסתו ואתה מגלה אותו" (שבת צ"ו) ולפלא בעיני כי המחבר בעצמו מזכיר את המאמר הזה בהקדמת ספרו ולא זכר אותו וישכחהו ; „תגלת-פלאסר" גלה-פלא-אסר, הפלא ופלא (!!) ; „תדעל" כמו תרעל ברי"ש מן רעל. עד כאן ותו לא ? יש ויש ! אך די בזה למבין.

* *

*

הן הן גופי הלכותיו, ועוד לו פרפראות לחכמה, ואפס קצתן אציג בזה למשל שגם מהן יראה הקורא, כמה גדול כחו בפשטות המקראות : „וראיתן על האבנים,

פי' אבנים ממש, כלי שעושים בו הלבנים, וצוה פרעה לראות שם פן יחביאו שם את הילדים" [אין אלו אלא דברי נביאות]. — „משה צוה לבלתי נגוע במואב [מציונו שהוא מציין נראה כי כוונתו עה"כ „אל תצר את מואב" וגו' (דברים ב' ט')] אבל בני ישראל זנו אחרי בנותיהן. [לא זכיתי להבין מאי אבל ? שימו לבכם עליה: „משה צוה לבלתי נגוע — ובני ישראל זנו אחרי בנותיהן" ובכן ? ואמרתם זבח פסח!]. — ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש (ש"א ו' י"ט) את הכתוב הקשה הזה יפרש הוא ע"פ פשטותו לאמר: המ"ם ממספר חמשים מושך אחר עמו, וכאילו נאמר „חמשים מאלף", וס"ה היו המוכים שבעים איש ע"כ. [השמעת מימיך חשבון כזה ?] בעמ' 103 הערה על פי הנבואה שנתנה לו, כי „הברית בין יהונתן ודוד היה כי ימלוך יהונתן ודוד יהיה לו למשנה" ע"כ; והכתוב (ש"ב ג' י"ז) עומד ומכחיש נבואתו לאמר: „ויאמר אליו (פי' יהונתן אל דוד) אל תירא, כי לא תמצאך יד אבי, ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה" ע"כ. תם — ולא נשלם.

בכלל ראינו בו בהמחבר הלזה, דו פרצופין, שיבה ובחרות כאחד, סימני זקנה וסימני נערות גם יחד; דרכו בקדש היא דרך ה„ברלינים" הישנים, אשר ראשית חכמתם היתה להכחיש את „השדים" וה„כישוף" ותפלת המתים בבהכ"נ בלילה וכדומה. (אף ע"פ שלא יכלו לתת טעם להכחשתם, וע"כ כשהם לעצמם יראו לצאת בלילה יחידי ד' אמות מקיר הבית וחוצה) גם להסביר המקראות הקשים בתנ"ך, ר"ל לרחקם עוד יותר מן השכל, והשמות הקדושים „עבבע אונד פֿלוט" וכדומה היו רגילים על לשונם ולא משו מפיהם כל הימים. וגם בדבר הזה הוא דומה להם, כי מקפיד הוא על לשונו, וקפיד אנקיותא, לכתוב כטהרת הקדש ובלשון של זהירות, כי בן שפתו בספרו בכלל, היא שפה ברורה ונמרצה! אכן במקומות רבים ופעמים לא מעט, כאשר תקפה עליו רוח הנערות והבחרות שבו, הוא נהפך לאיש אחר ולא יכירנו עוד מקומו, כי הוא מוציא לע"ז על העברי, וריח ברבריזום נודף מסגנונו, עד כי כמעט לא נאמין למראה עינינו, כי המכתב מכתב משכיל זקן הוא, וכי מעשה אצבעות של אחד מן השרידים הוא, ונשוה לנגדנו כי אחד מסופרי זמננו הצעירים בעלי „הידים היפות", ובעלי „הנפש היפה" הוא שכתב את הדברים האלה בספרו, ולא עוד אלא שכמוהם יחטא בלשונו גם לחקי הלשון העברית לדקדוקה ולשמושה, עד כי יאדימו פנינו לראות כמו אלה בספר ממין הזה: עמוד 15 בהערה: „ומשה הראה לנו ג"כ שגגות אבותינו — מבלי התחייב להצדיקם". עמוד 34: „וימלך ט"ז שנה תחת פחד (אונטער שרעקען) ומלחמותיו. . ." עמוד 35: „המה הַבני בנים" בה"א הידיעה לפני הנסמך; עמוד 68: „ולא יתפלא על זה" (לא כדרך העברי); עמוד 90: „פתאום נראהו נבחר מדבורה הנביאה"; עמוד 93: „נפל שדוד מאיש צר ואויב הזה"; עמוד 97: „הושבה החרב אחר לדוד מאחימלך"; עמוד 103: „אז בא לאזני דוד"; עמוד 106: „גם הוא התחפש במעיל בוץ"; [השרש הזה בהתפעל ענינו הסתרה והתעלם כמו ויתחפש באפר על עיניו וכדומה ולא מלשון הלבשה]; עמוד 112: „ותלקח משכם בן חמור"; עמוד 118: „ויכו מדוד שנית"; עמוד 120: „ויאסר ממלך אשור"; (שם) „יום מותו לא נדע וגם מבניו לא יכתב"; עמוד 121: „עודנו בלב נשבר ונדכה מדבר עם אוהביו". [סגנון כזה זר הוא בעברית סרס את המקרא וכתבהו עודנו מדבר וכו']; עמוד 134: „יען לא נגעה העצה נפש דוד; עמוד 143: „כבימים ימימה" [הה"א בסוף במקום למ"ד בתחלתה כמ"ש לימים מימים, ושעורו א"כ כל ימים מימים, ואין זה נכון בלשון, וצ"ל כיום ביום (ש"א י"ח י') כמו כפעם בפעם]; עמוד 144: „ונבלה כזאת לא תעשה לחלל בכבוד משלחת מלך כי מלאכים צירים לא ינוגעו

כי חק לכל העמים עד היום". [הפעל הזה בתמונת נפעל אינו בא ללשון נגיעה כ"א ללשון נגע, כמו ואהי נגוע כל היום (תהלים ע"ג י"ד), ויִנגעו יהושע וכל ישראל (יהושע ח׳ ט"ו); עמוד 146: „להשליכו בתנור כבשן" [כבשן הוא שם תנור למשרף סיד, ואם נאמר תנור למה נאמר כבשן, והכתוב אומר (שמות י"ט י"ח) כעשן הכבשן ולא אומר כעשן תנור הכבשן]; עמוד 156: „ויהי לו קץ וסוף מידי דבורה וברק". [ומרוע לא כתב „ויתן לו סוף שחור?" הדומה לסגנונו]. (שם) „אולי נוכל לאמר וכו'"— אבל אין צרך גם כן; עמוד 170: „ולא יכול לראות באבדן מואב מתחת ידו"; עמוד 171: „והכה מיהוא בקשתו בין זרעותיו". [אין לכתוב הזה הכרע אם הכה בין זרועותיו או קשתו בין זרועותיו?]. (שם) „באשר כלם יודעים, כי פה אחד הוא עם אדונו משה", [העברי ישמע מזה שהוא ואדונו הם פה אחד]; עמוד 173: „והוא אולי פעל משטרו הביתה ובגבולו" [פעל משטרו לביתו? הדברים האלה אין להם שחר!]; עמ׳ 183: „כי לוקחה מבת פרעה למינקת; עמ׳ 188: כי רגשי לבו הומים חנינה" (?) [הרגשות הומים חנינה (?)]; עמ׳ 199: „וגם הובא מלבן אל ביתו"; עמ׳ 200: „דינה בתו נטמאה משכם"; עמ׳ 201: „אשר לא לתפארת לפניו" [הלא כאשר יאמר הזארגאניסט „ניט שיין פֿאר איהם"]; (שם) „ויוצג מיוסף נ"כ לפני המלך"; (שם) „ולהגיד האמת לא נמצא בו (ביעקב) דברים טובים וגדולים אשר נוכל בהם להתפאר כעם אברהם, כי רוב מעשיו רק מעשה איש מדין וכנעני וכו׳ וכו׳ [הפראזע הזאת תפארת היא לכותבה מכל הצדדים]; עמוד 204: „כי נעקר ממנו על גבי המזבח"; עמוד 206: „ויברכהו על הדרך" [(ער האט איהם געבענשט אויפ׳ם וועג)]; (שם) „וידע עוד מהנבלה עם דינה"; עמוד 212: „ולעזוב חרבות ציון היקרים לו". צ"ל היקרות; עמוד 215: „הושלך מאמו תחת אחד השיחים"; עמוד 219; „אשר הושב מהדרך אליו".— „ויבשר לו מבואם"; עמוד 251: „אח"כ הושם מאסתר על בית המן"; עמוד 253: „הושב ממנה אל אמו להיניקו ולגמלו"; עמוד 258: „ומה גדולה כבדה ונשגבה נהייתה בעיניו מטרת מגמתו"; עמוד 260: „המרו את רוחו וימררו את חייו בלשונם"; עמוד 264: „אבל קצתה נפשו" [גם תשב"ר יודעים כי צ"ל קצה מנע"ו ולא מנל"ה]; עמוד 265: „לשוא עמל והתיגע". [הש׳ הזה לא נמצא בהתפעל במקרא]. (שם) ולא נשאר לו לעשות יותר"; עמוד 269: „ואם רבים מתעמלים ומתיגעים" [לשוא עמל ויגע להכנים את השרשים האלה השנים אל בנין התפעל כי לא יכירם שם מקומם]; עמוד 353: „אם גם נוכל לאמר, כי פת יחשוב רק החשוב" [זהו סגנון הנכתבים החדשים]; עמוד 370: „ולו הלא עוד כח וחיל למלאות דבריו" (כנ"ל); עמוד 396: „מיוסף לקח (שמעון) לערבון עד שובם. גם מיעקב יתואר לאיש אשר בלי חמס מכורתו ואיש חמה ובעל אף" [סגנון הספרים החדשים]; עמוד 402: „ואשתו נתנה מאביו לאיש אחר"; עמוד 403: „ונכזבו מימיו" כן יוכיחו בך ונכזבת.

אסיים במשל: אמרו עליו על הגאון ר"ד ז"ל מ„גאוואָרגרודאָק". כי פעם אחד בא לפניו בעל הבית אחד לבקש מאתו הסכמה לפירושו על התורה, אשר כתב על גליונות ה„חומש" מסביב, וישם הרב עיניו על הפירושים ויהפך בהגליונות וישתומם לרגעים ויבטא בשפתיו לאמר: „המצאה נפלאה!" „עצה עמוקה!" וכו׳ וכו׳ עד התימו לקרא עד גמירא.

והבעה"ב ההוא, כמובן, יושב ומביט בפני הרב ולבו שמח על כל הטוב ובני מעיו ששו בתורתו הנפלאה והעמוקה אשר עד כה מצאה חן בעיני הרב הגדול ההוא, עד כי באחרונה לא יכול עוד להתאפק ולהבליג על עליצותו ויפן אל הרב וישאל: רבי, הגידה נא לעבדך האָמנם כל דברי אמת וצדק ושבולה אין בהם, כאשר בנתי לרעיך? חלילה!

ענהו הרב בשחוק, הן כל דבריך בטלים ומבוטלים הם אין בם מתום, וראויים הם להשליכם ארצה — אך זאת חכמתך, חביבי, כי שמת להם מקום בגליונות ה„חומש" הקדוש, ואיך אשליכם ארצה? ע"כ.

כדרך הזה יאמר כל קורא, החובב ספרותו, לרימ"ש מחבר „ספר השמות", אשר נתן מקום להשערותיו הזרות, ודעותיו המרות בספר השמות, העולה על שלחן הסופרים והעם, אשר יד הכל ממשמשת בו... ומי יתן ושם המחבר אל לבו ושב וקבץ את ספריו מכל המקומות אשר הם נפוצים שם, והעלה אותם על המוקד, ושרף ישרף אותם בשבת, ואת כל דעותיו — הן יוכל להדפים בקונטרס מיוחד, ובלשון שאין המון העם נזקקין לו... ומי יתן ויכנסו אל לבו הדברים האלה היוצאים ממעמקי לבבי, ולא ידפיס את ספרו „דרך אמונה" ו„באורו על התורה" וכו', אשר יזכיר בסה"ש וצדקה תחשב לו, ועל זה יברכוהו טובים;...

* *

*

סוף דבר — מודה אני לפניכם, מורי ורבותי, כי לא קנאי אנכי ולא בן קנאי, וגם ל„אורתודוכס" לא הגעתי — אך עברי אנכי, ואת ספרות אומתי אני אוהב, אותה ואת כל המחזיקים בה, ואיש ריב הייתי היום אני ואחי המחבר, אשר יצא בימים האלה לחלל קדושת ספרותנו, מורשת אבותינו, שארית פליטתנו בגלותנו... בימים האלה, אשר גם מבלעדי זה עמודי-הדת רופפו, וכותלי בית המדרש נוטים לנפול, וזאת התורה מלח אומתנו הולכת ומשתכחת מלב בני עמנו, בימים הנוראים האלה, אשר אנית־אומתנו מטורפת בים צרה, וכל משבריו וגליו עליה עברו, וסלעי־מגור וצורי־מכשול היו עליה מסביב, והאניה חשבה להשבר. — בימים האלה — יאמר ישראל — המצוה והחובה על תורנינו, מחזיקי תרן תורתנו, ותופסי דגל ספרותנו, לעמוד בפרץ ולעשות חיזוק לדברי תורה לחזק ידי-לומדיה, יחידיה, בחיריה, שרידיה ומחזיקיה, עליהם לחבבה על בעליה, ולחזק לב ההמון בה' ובתורתו לתת להם תקוה ואחרית ככל אשר עשו אבותינו הראשונים ז"ל בזמניהם בארצות נדודיהם ומנדיהם, לחזק ידים רפות, לקרב את לבם אל האמונה, ולא לחלל חלילה את הקדוש בעיניהם, ולגרש כל רגש אמונה מלבותיהם, ככל אשר עשה רימ"ש בעל השמות הלזה הוא וכיו"ב...

חנונו נא אתם מחברינו, מבארינו ומפרשינו! אם יש לאל ידכם לעשות לנו מטעמים, העשוים על פי משפט ההגיון ושכל הישר וכטהרת הקדש, טוב עשו, וחפץ ה' בידכם יצלח! ואם אין — חדלו נא ממנו, הסירו נא מעלינו המון דרשותיכם המרות והשערותיכם הזרות, כי גם בלעדיכם מרה נפש העם, גם מבלעדיכם כל ראש לחלי וכל לבב דוי, גם מבלעדיכם נמס כל לב, ורפו כל ידים, ולמה זה תזרו מלח על פצעי לבותינו למען ספות מכאוב על מכאובינו?! האין די לנו בכל הצרות והגזירות, אשר סביב שתו עלינו מחוץ, כי נוספתם על שונאינו ללחום בנו מבפנים? לגזור את הכתובים לגזרים, ולהעביר בין הגזרים את דעותיכם החפשיות והזרות, ולזרוק מרה במסרת אבותינו ונביאינו הקדושים, ולהדאיב נפש המון העם, אשר הבט אל עמל לא יוכל, בבלע את הקודש לו לנגד עיניו?... חדלו ממנו חדלו; שבקו לקרא דאיהו דחיק ומוקי אנפשיה! — והיה זה שלום על ישראל ועל רבנן, על המבארים ועל הקוראים ועל כל מאן דעסקין באורייתא, די באתרא הדין, ודי בכל אתר ואתר, יהא שלמא רבא מן שמיא!...

יצחק יעקב ווייסבערג.

מוֹפֵת לַגְּבִירִים

או

הַכֹּל לְשֵׁם שָׁמָיִם

כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים
כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים׃
(תהלים ע״ה)

א.

עָנִי הָיִיתִי. הוֹלֵךְ נֶגֶד הַחַיִּים
אֶל מָרוֹם מִמֶּנִּי נָשָׂאתִי עֵינַיִם;
עֹנִי וָעֹשֶׁר רָאִיתִי יִתְאַבָּקוּ
שָׁוְא רָשִׁים נוֹאָשִׁים יְיֵלִילוּ יֶאֱנָקוּ
יוֹם יוֹם יְכַּתּוּ, יֻשְׁלָכוּ בְחֵמָה
זְרֹעַ הָעשֶׁר תָּמִיד רוֹמֵמָה!
מַה דִּמְעוֹת אֻמְלָלִים, גַּם דָּם וָטֹחַ
אִם כְּסָחִי וּמָאוֹס יֵרָמְסוּ בְרַגְלַיִם?
מִי יָדִין עִם תַּקִּיף, עִם זְרוֹעַ כֹּחַ
עֵת כְּקֶטֶב מְרִירִי יָשׁוּד צָהֳרַיִם?

שָׁוְא יִדֹּם הַצֶּדֶק. יֶאֱנֹק הַיָּשָׁר
בְּזֵר נִצָּחוֹן תָּמִיד יָשׁוּב הָעשֶׁר;
עַל עֵקֶב בָּשְׁתָּם יָשׁוּבוּ הַחַלָּשִׁים
וּכְעֶגְלֵי מַרְבֵּק הָעֲשִׁירִים יָפוּשׁוּ
מַה לָּמוֹ שֹׁד עֲנִיִּים, גַּם אֶנְקַת רָשִׁים
אִם אָזְנָם עֲרֵלָה גַּם מְאוּם לֹא יָחוּשׁוּ?
שָׁם יִתְנַפֵּחַ הַגְּבִיר עַל מְרוֹמֵי קָרֶת;
וּכְתַרְנְגוֹל הוֹדוּ יְשַׁקְשֵׁק בִּכְנָפַיִם
מַה לּוֹ אִם הֶעָנִי יִצְלוֹל כַּעוֹפֶרֶת
אִם לֹא נָגַע בִּלְבָבוֹ יִרְאַת שָׁמָיִם?

הַגְּבִירִים! — יְיָ יְכַפֵּר לִי חַטְאַת שְׂפָתַיִם
הֵם אֵינָם יוֹדְעִים מַה זֹּאת זֵעַת אַפַּיִם —
אֵינָם יוֹדְעִים עֱנוּת עָנִי שָׁם בִּכְלוּבוֹ
בִּטְנוֹ הַחֲסֵרָה צַעַר גְּדוֹל בָּנָיו!
שָׁם יִרְכַּב הַגְּבִיר יָשִׂים עָבִים רְכוּבוֹ
יָבוּז לֶעָנִי, גַּם יָרֹק בְּפָנָיו;
כְּמוֹ מֵחֹמֶר אַחֵר רַק הֵם קֹרָצוּ,
בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ אֵינֶמוֹ, חֹבְקִים יָדַיִם
פְּנֵי עֲנִיִּים יִטְחָנוּ, רָשִׁים יִלְחָצוּ
כִּי לֹא נָגַע בִּלְבָבָם יִרְאַת שָׁמַיִם:

* *
*

אֲבָל אֶמְסוֹר מוֹדָעָה לָכֶם רַבּוֹתַי!
גַּם אֶשְׁבַּע בִּזְקָנִי וּבְפֵאוֹתַי,
כִּי עֵת אַפִּי גַּם יַעַל תִּמְרוֹת עָשָׁן
עַל גְּבִירִים כִּכְפִירִים בַּעֲלֵי־צִפָּרְנַיִם;
אֵין כַּוָּנָתִי בָזֶה עַל בְּנֵי דוֹר־הַיָּשָׁן!
הָעֹשִׂים מַעֲשֵׂיהֶם רַק לְשֵׁם שָׁמַיִם.
כָּל קוֹרֵא מֵבִין, כָּל נֶפֶשׁ יוֹדַעַת
יָבִין מִי הַתַּקִּיפִים — וּמִי הַחַלָּשִׁים;
אֶל מִי אֲנִי הָדָה עָמָל וָכַעַס
אִם עַל הַיְשָׁנִים — אוֹ עַל הַחֲדָשִׁים!

רְאוּ עָשִׁיר חָדָשׁ! רְאוּ גַּם הִתְבּוֹנָנוּ
אִם לֹא כֵנִים דְּבָרַי, אִם לֹא נֶאֱמָנוּ!
שָׁם בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג, עֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים
יוֹשֵׁב הָאָדוֹן הֶעָמוּס מִנִּי רָחֶם!
וּלְמוּלוֹ יִשְׁתַּחֲווּ אֹבְדִים נִדָּחִים
סָפְחֵם אֶל אַחַת הַכְּהֻנּוֹת בְּעַד פַּת לָחֶם —

אַךְ לֹא תִהְיֶה תִפְאַרְתּוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ
כִּי מַה יֹּאמְרוּ הַבְּרִיּוֹת עַל זֶה בֶּן־כִּים ! ?
תֵּת מִשְׂרָה לְאָחִיו, גַּם עֲבוֹד בָּם בְּפָרֶךְ —
לֹא נָאוָה לְאָדוֹן תֵּת לִבְנֵי בְרִית !! —

וּמָה צִדְקַת עָשִׁיר זֶה, יָדוֹ הִרְחָבָה
אִם גַּם יָקוּם עַל נְדִיבוֹת, תֵּת אַלְפֵי רְבָבָה—?
אִם לֹא צִלְצְלֵי שָׁמַע לְהַשְׁמָעוֹת אָזְנַיִם ?
שָׁמָּה לֹא יָחֹן עָנִי בְּסֵתֶר — פִּנָּה —
וּפֹה צְדָקָה גְּדוֹלָה תַּעַשׂ כְּנָפַיִם
תִּקְרָא וּתְצַלְצֵל כְּאִסְתְּרָא בְלָגִינָא
כַּמָּה רְבָבוֹת שְׁקָלִים, כֶּסֶף תּוֹעָפוֹת
תָּבִיא הַחֲנֻפָּה קָרְבָּן עַל מִזְבֵּחָה ?
פֹּה עָפִים אֲלָפִים — בְּעַד עֵינַיִם יָפוֹת
וְשָׁם מְחִתָּה — גַּם קְשִׂיטָה בְּעַד דַּל וְחֵלֶכָה ?—

כָּל אֵלֶּה רָאִיתִי יוֹם יוֹם בָּעֵינָיִם
וְנַפְשִׁי יָרְעָה לִי עַל יוֹשֵׁב שָׁמָיִם !
אֵיכָה שָׁאַלְתִּי, תְּנַהֵג כֹּה עוֹלָמֶךָ ?
אַיֵּה הַיּשֶׁר ? הֵן כִּמְעַט לֹא יֵאָמֵן !
שָׁם יָמוּג מֵרָעָב עָנִי יְצוּר כַּפֶּךָ
וּפֹה הֶעָשִׁיר — טֹבֵל רַגְלוֹ בַשָּׁמֶן ;
לָמָּה לָזֶה נָתַתָּ מְלֹא חָפְנַיִם
כָּבוֹד וּגְדֻלָּה, גַּם אַלְפֵי רְבָבוֹת ?
וְלָרָשׁ אֵין כֹּל, רַק נִקְיוֹן שִׁנַּיִם
כָּל חֳלִי כָּל מַדְוֶה לוֹ יְרֻשַּׁת אָבוֹת

נַפְשִׁי יָרְעָה לִי, גַּם קִנְאָה אֲכָלַתְנִי
שְׁאֵלָה יְשָׁנָה זֹאת בְּחָזְקָה תְקָפַתְנִי
אִם תִּצּוֹר חֶסֶד לִבְנֵי דוֹר הַיָּשָׁן !
הֲלֹא לְמִצְעָר הֵם עֹשִׂים לְשֵׁם שָׁמַיִם —

אֲבָל לָמָּה תוֹפִיעַ עַל עֲצַת אַבִּירֵי בָשָׁן
תָּרִיק לָמוֹ אוֹצָרְךָ מְלֹא חָפְנָיִם ?
לָמָּה לְפוֹשְׁעִים אֵלֶּה עוֹד תִּתֵּן יָד ?
שׁוּרָה מָה הֵם עֹשִׂים עִם נְטִילֵי זְהָבָם !
אֵין לָהֶם בְּעוֹלָמָם רַק עֹנֶג בִּלְבַד
סִכְלוּת וְצָרוּת עַיִן, וְרָעָה בִלְבָבָם —

אֱכוֹל כַּעַס אָנֹכִי, פְּצָעַי נֶאֱמָנוּ
לִרְאוֹת בִּידֵי מִי הָרְבָבוֹת נִתָּנוּ
עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי, מְעָקַת לְבָב
בְּכָל קֹדֶשׁ אֶשְׁבַּע, אֶרְאֶה בְנֶחָמָה !
אִם לֹא בְעֵינַי רָאִיתִי בְּיוֹם תִּשְׁעָה בְאָב :
בְּבֵית הַתֵּיאַטְרוֹן — הִתְקַבְּצוּ שָׁמָּה ;
גְבִירִים חֲדָשִׁים, אַלּוּפִים מְסֻבָּלִים !
עַל סִכְלוּת מְעַט — הוֹלְלִים הִתְעַנְּגוּ
עֵת עַל חָרְבוֹת אַרְצָם, אַחִים אֻמְלָלִים:
חָלְצוּ נַעַל — גַּם בִּבְכִי הִתְמוֹגָגוּ ;

יָרֵאתִי לְהַרְגִּיז הָאֲוִזִּים מִמְּנוּחָתָם
לְבַל יִוָּדַע בְּקָהָל קְלוֹנָם חֶרְפָּתָם
פֶּן תַּעַל קִנְאָתָם מִכָּל עֲבָרִים
וּמִי יָחוּשׁ לִי אָז רֶוַח וְהַצָּלָה ?
הֵן הֵם יָשִׂימוּ עָלַי עֲלִילוֹת דְּבָרִים —
וְתַחַת בְּרָכָה — אָבִיא עָלַי קְלָלָה ;
אַךְ עוֹד רֶגַע אֶחָד הַמָּסָךְ אָרִימָה
רַק אַל תְּגַלּוּ סוֹדִי, הֵן אַתֶּם עֵדִים !
אִם לֹא צָדַקְתִּי — כִּי הֶבְדֵּל אָשִׂימָה
בֵּינָם — וּבֵין גְּבִירִים יְרֵאִים וַחֲרֵדִים !!

אַךְ מַה אֲסַפֵּר, וְלֹא יְדַעְתֶּם אַתֶּמָה ?
הֵן כֻּלְּכֶם חֲזִיתֶם מִי וָמִי הֵמָּה !

עַל שֻׁלְחָן הַיָּרֹק יְפַזְּרוּ אֶת זְהָבָם
מְשַׂחֲקִים בְּקוּבְיָא כִּנְעָרִים תַּעֲלוּלִים
וּבְגֹבַהּ אַפָּם, לֹא יִתְנוּ לְבָבָם
כִּי עַל פִּי דִין – לְעֵדוּת הֵם פְּסוּלִים;
הַעַל אֵלֶּה לֹא אֶפְקֹד, לֹא אֶחֱרֹק שִׁנַּיִם?
אִם הוֹלְלִים אֵלֶּה עוֹד חוֹמְדִים לָצוֹן – ?
הֵן אֵין לָמוֹ קוֹרְטֶב שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם
וְאַתָּה תִפְתַּח אֶת יָדְךָ, וְתַשְׂבִּיעֵם רָצוֹן! –

ב.

שׁוֹלָל הָלַכְתִּי, וָאֱהִי נָגוּעַ
רוֹאֶה אַךְ תַּהְפֻּכוֹת, וְשׁוֹאֵל מַדּוּעַ?
אֵידִי אֲנִי אֵדַע, חֲזִיתִיו מִבְּשָׂרִי
בְּיָדִי אֵין מַעַשׂ. וּבְצַלַּחְתִּי מְאֵרָה;
כְּבָר נֵאֵר הֶעֹנִי אֶת בֵּית מִסְחָרִי
וְכִסִּי הֵרִיק לֹא יַעַל אַף גֵּרָה –
שָׁוְא דָּרַשְׁתִּי לְעֶזְרָה, כַּפַּי שִׁטַּחְתִּי
לְעֶזְרַת הַגְּבִירִים נָשָׂאתִי עֵינַיִם
עַל מִשְׁעֶנֶת קָנֶה רָצוּץ בָּטַחְתִּי
נְתָנוּנִי לַמּוֹט – וָאֶמְעוֹד רַגְלָיִם;

הַגְּבִירִים הַיְרֵאִים מִבְּנֵי דוֹר הַיָּשָׁן
אִם גַּם הִקְשִׁיחוּ לִבָּם כְּאַבִּירֵי בָשָׁן!
לְמִצְעָר אֲנָחָה גְדוֹלָה לְמַעֲנִי הִקְדִּישׁוּ
אֲבָל הַחֲדָשִׁים – עוֹד בְּשָׂפָה הִפְטִירוּ
עֲגָלִים מְפֻטָּמִים, יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּ –
אֵיכָה נֶפֶשׁ דַּל הֵם יֵדְעוּ יַכִּירוּ
אִם אֵין בָּם אַף זִיק שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם?
וּבְגֹבַהּ וְגָאוֹן רַק פָּנִים יַרְהִבוּ

אַךְ מַה עוֹד אוֹסִיף עַל פֶּשַׁע שְׂפָתַיִם ?
הֵן כָּל הָעֲשִׁירִים הֲלֹא יַחַד נִשְׁתָּווּ — — —

* *
*

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם , בּוֹחֵן כְּלָיוֹת וְלִבּוֹת !
הֵן אַתָּה הוּא הַמְסַבֵּב אֶת כָּל הַסִּבּוֹת !
בְּחָנֵנִי נָא אַתָּה , נַסֵּנִי אַךְ פָּעַם ,
הֵן נִדְרִי זֶה קֹדֶשׁ כְּבָר לְךָ נָדַרְתִּי
עֲנֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי מִסֵּתֶר רָעַם !
וְעָנְתָה בִּי צִדְקָתִי — בִּלְבָבִי אָמַרְתִּי
פְּתַח לִי אֶת יָדְךָ , הוֹאִילָה הָבָה !
גַּם לְמִסְכֵּן כָּמוֹנִי אַלְפֵי רְבָבָה ;
אָז תִּרְאֶה , תּוֹכַח , אֵיךְ אֶתְנַהֵג אָנִי
אֵיךְ אַשְׂכִּיל אֶל דָּל , אֵיךְ אֶחְכַּם אֶל עָנִי !

אֶהִי מוֹפֵת לַגְּבִירִים בְּמַכְמַנֵּי זְהָבִי
אַרְאֵם מַה טּוֹב , אַרְאֵם נִדְבוֹת לְבָבִי
אֶהִי לָמוֹ תָּמִיד אַךְ מוּסַר תּוֹכֵחָה !
לְמַעַן כָּמוֹנִי יַשְׂכִּילוּ יָבִינוּ
אֵיךְ לָחוּס עַל דָּל , לְרַחֵם חֵלֵכָה
אוּלַי דִּין עָנִי לַמִּשְׁפָּט יָדִינוּ
בְּחָנֵנִי נָא אֵלִי וְדַע שַׂרְעַפָּי !
הֵן רְחוֹקָה מִמֶּנִּי מַחֲשָׁבָה זָרָה
נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי , בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי !
כִּי בְדֶרֶךְ תָּמִים לֶכֶת אֶבְחָרָה —

כֵּן תָּמִיד זַמּוֹתִי , תָּמִיד חָשַׁבְתִּי
עֵת חָסְרָה בִטְנִי , לַלֶּחֶם רָעַבְתִּי ;
וַיַּקְשֵׁב אֲדֹנָי וַיִּשְׁמַע אֲשֶׁר נָדַרְתִּי
בּוֹ בָּטַח לִבִּי — וּפִתְאוֹם נֶעֱזָרְתִּי ;

דָרַךְ כּוֹכָבִי, בַּגּוֹרָל זָכִיתִי!
עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים שְׁקָלִים עָלוּ בְגוֹרָלִי,
וּכְאַחַד הַגְּבִירִים פִּתְאֹם הָיִיתִי
שָׁכַחְתִּי קְשִׁי יוֹמִי, שָׁכַחְתִּי עֲמָלִי,
הָאָח! מִי זֶה רֶגַע הֱבִיאַנִי עַד הֲלֹם
עֹשֶׁר כָּזֶה לֹא רָאִיתִי גַּם בַּחֲלוֹם!

עֹשֶׁר כָּזֶה, עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים שְׁקָלִים!
הֵן דַּי הָיָה לְחַלֵּק לְמֵאָה אֻמְלָלִים
וְהוֹן עָתָק כָּזֶה לִי לְבַד נִתַּן עַתָּה, —
מֵקִים מֵעָפָר דָּל, מֵאַשְׁפֹּת הֲרִימוֹתָנִי!
תְּמוֹל שָׁתִיתִי מֵי־רֵישׁ, יָרַדְתִּי מָטָּה,
וְהַיּוֹם גְּבִיר לְאֶחָי פִּתְאֹם שַׂמְתָּנִי
וּמִי יִדְמֶה לִי הַפַּעַם בְּעִיר מוֹשָׁבִי?
רַבִּים בִּי קִנְאוּ כִּי שָׁמַנְתִּי עָבִיתִי
וּכְמוֹ כָּהוּ עֵינָם לְנֹגַהּ בְּרַק זְהָבִי —
עֲטַלֵּפִים חֲנֵפִים מִסָּבִיב רָאִיתִי;

מָה רַב כֹּחַ הָעֹשֶׁר, אֵל נֶאְדָּרִי!
הִנֵּה יוֹם יוֹם זֹאת אֶחֱזֶה מִבְּשָׂרִי,
תְּמוֹל בְּעַיִן רָעָה עָלַי גְּבִירִים הִבִּיטוּ
פֶּן אֶדְרוֹשׁ יִשְׁעָם — תָּמִיד הִתְחַמָּקוּ
גַּם בְּבֵית הַתְּפִלָּה עָלַי חֶרְפָּה הֵמִיטוּ
לְעִתִּים רְחוֹקוֹת לִי עֲלִיָּה רָזָה חָלָקוּ —
וְעַתָּה הֶאָח! מִי יַאֲמִין לִשְׁמוּעָה?
בְּרַק אוֹר הַכֶּסֶף עָלַי אַךְ הוֹפִיעַ,
יְקָרָה גַּם מָסְרוּ בְּיָדֵי הָרְצוּעָה
וָאֱהִי מוֹשֵׁל בְּעִיר, מְצַוֶּה בְּמַפְגִּיעַ;

כָּל יוֹשְׁבֵי הָעִיר כִּדְבוֹרִים סַבּוּנִי
וּבְכָל חֶבְרוֹת הַצְּדָקָה לְרֹאשׁ שָׂמוּנִי

שָׁמָּה לִימִין הָרַב בְּבֵית הַתְּפִלָּה
הֱכִינַנִי מְקוֹמִי מוּל אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ ;
מִתְנַשֵּׂא הָיִיתִי לְרֹאשׁ לְכָל הַקְּהִלָּה
וָאֱהִי גַּם נַגְבַּאי, גַּם פַּרְנָס חָדָשׁ ;
מָה רַב טוּבְךָ אֵלִי, מַשְׂכִּיל אֶל דָּל !
הֵן אַךְ זֶה מְעַט מִדַּלּוּת דִּלִּיתָנִי
וּכְבָר שָׁכְחוּ רִשְׁי — גַּם הוּקַמְתִּי עָל !
הַאֻמְנָם לְרַבִּים בָּזֶה לְמוֹפֵת שַׂמְתָּנִי ?

כֵּן חָלְקוּ לִי כָבוֹד בִּמְלֹא חָפְנַיִם
גַּם מַפְתֵּחַ לִי נִתַּן מִשַּׁעֲרֵי שָׁמַיִם !
גַּם נַפְשׁוֹת הַמֵּתִים בְּיָדַי נִפְקָדוּ
וּלְרֹאשׁ נִתַּתִּי גַּם לְחֶבְרָה קַדִּישָׁא '
שָׁוְא רוֹנְנִים מִסָּבִיב עָלַי נוֹעָדוּ
וַיַּבִּיטוּ עַל דְּרָכַי בְּעֵינָא בִישָׁא —
אַךְ אֲנִי לַאדֹנָי שִׁלַּמְתִּי רַק נֶדֶר !
עֵת תְּלוּנוֹת מֵעֲבָרִים עָלַי הִקְשַׁבְתִּי ;
כִּי הַכֶּסֶף הִקְדַּשְׁתִּי לְטוֹבַת הַגֶּדֶר
עֵת עַל כָּל נַפְשׁוֹת מֵת קִצְבָה — קָצַבְתִּי —

וַאֲנִי בְעָשְׁרִי לִי דֶרֶךְ סַלּוֹתִי
יָעִידוּ מַכִּירַי, כָּל יוֹדֵעַ אוֹתִי !
אִם לֹא עָשִׂיתִי כָל מַעֲשַׂי לְשֵׁם שָׁמַיִם !
פֹּעַל יְשׁוּעוֹת הָיִיתִי בְּקֶרֶב הָאָרֶץ,
אֱמוּנָה בָחַרְתִּי, חָנַנְתִּי מַתָּנַיִם
לְבַל תִּפְרֹץ הַכְּפִירָה פֶּרֶץ עַל פָּרֶץ ! —
וּכְאַחַד הַיְרֵאִים בְּמִצְוֹת דִּקְדַּקְתִּי,
עַל כָּל מְבַקְשֵׁי חֲדָשׁוֹת הִטַּלְתִּי אֵימָה
וּבְחָזְקַת הַיָּד הָרְצוּעָה הֶחֱזַקְתִּי
אֶפִּיקוֹרְסִים זָעַמְתִּי, קִבּוּתִים בְּחֵמָה —

עִבְרִי כָּשֵׁר הָיִיתִי! בְּקֶרֶב לֵב חַם;
נָתַן כַּסְפּוֹ בְּנֶשֶׁךְ כְּתִקּוּן מַהֲרַ"ם!
בְּלֹא הֶתֵּר־עִסְקָא גֵּרָה לֹא הִשְׁאַלְתִּי
וְאִם רִבִּית לָקַחְתִּי עֲשָׂרָה לַחֹדֶשׁ?
הִנֵּה עָשֹׂה הֲלֹא גַּם בָּזֶה הִשְׂכַּלְתִּי
כִּי הָרֶוַח לִי זֶבַח לְצָרְכֵי קֹדֶשׁ,
בְּבֵית הַתְּפִלָּה תָּמִיד עַל נְדִיבוֹת קַמְתִּי
וּלְכָל דְּבַר מִצְוָה הָרִאשׁוֹן הָיִיתִי!
בְּמֵיטַב כַּסְפִּי בְּעַד עֲלִיּוֹת שִׁלַּמְתִּי
גַּם אֶתְרֹג וְלוּלָב מִן הַמּוּבְחָרִים קָנִיתִי;

בְּשָׁנָם לֹא אַחַת גִּלּוּ סוֹד מִן הַחֶדֶר
כִּי מִמּוּל שַׂלְמָה אַפְשִׁיט גַּם אֶדֶר —
בַּסֵּתֶר הִתְלוֹנְנוּ זִבְחֵי הַבְהָבִי
כִּי כְּקֶטֶב גַּם אֲנִי אָשׁוּד צָהֳרָיִם
אֲבָל עֵד בַּשַּׁחַק יוֹדֵעַ אֶת לְבָבִי,
כִּי הַכֹּל עָשִׂיתִי רַק לְשֵׁם שָׁמָיִם!
וּמָה אִם דִּבְּרוּ בְּאִישׁ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו?
הֲלֹא אַחַת הִיא לִי — אִם גַּם יְדַבְּרוּ רָתֵת —!
הֵן אִישׁ הַמְפַרְנֵס אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו!
הֲלֹא הוּא רַק עֹשֶׂה צְדָקָה בְּכָל עֵת! —

ג.

וַיֵּצֵא לִי שֵׁם בָּעִיר וּבַסְּבִיבָה
לִירֵא שָׁמַיִם וּלְנֶפֶשׁ נְדִיבָה!
גַּם מֶכֶס הַבָּשָׂר בְּיָדַי לָקַחְתִּי
וּמְחִיר הָעֲצָמוֹת הֶעֱלֵיתִי כִּפְלַיִם
בְּלֵב שֶׁקֶט בָּטוּחַ אֲשֻׁרַי תָּמַכְתִּי
כִּי גַם הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב הָיָה לְשֵׁם שָׁמַיִם!

אַךְ לְעֻמַּת שֶׁבָּאוּ – כֵּן גַּם הָלָכוּ
וְאִם נִשְׁאַר לֶקֶט – הֲלֹא לְצָרְכֵי הַקְּהִלָּה:
הָרַב וְהַדַּיָּן מִקֻּפָּה לָקָחוּ
וְיֶתֶר הַפְּרוּטוֹת – לְתִקּוּן בָּתֵּי הַתְּפִלָּה;

וַתֶּרֶב אֱמוּנָתִי עַל כָּל סְבִיבָי,
הֵם כָּל בָּשָׂר – גַּם חַתּוּ יְרִיבָי,
לֹא נוֹעָז כָּל אִישׁ גַּם פֶּה לִפְתּוֹחַ
כִּי הַכֹּל עָשִׂיתִי רַק לְשֵׁם שָׁמַיִם:
עוֹד גַּם עַתָּה מִשְּׂחֹק לֹא אֶעֱצוֹר כֹּחַ
בְּזָכְרִי הָאַשְׁכְּנַזִּי בְּחָרְקוֹ שִׁנַּיִם
סְחוֹרָה בְּהַקָּפָה נָתַן לִי הַגָּלוּחַ!
וְאֶפְשׁוֹט לוֹ רֶגֶל, שִׁלַּמְתִּי לוֹ רָעָה;
שָׁוְא הֵרְתִּיחַ עִיר וּמְתִים כְּסִיר נָפוּחַ
כִּי לָמָּה כָּרַת מַדָּיו עַד הַמִּפְשָׂעָה?

שְׁכֵנִי הַקָּרוֹב הַמּוּכְסָן אֶפְרַיִם
הֶחֱזִיק מֵהָאָרוֹן בֵּית הָרֵחַיִם,
וַיִּרְאֶה שָׁם בְּרָכָה עַל אֲחֻזָּתוֹ
אַךְ אָמְרוּ לִי עָלָיו כִּי הִתְחַמֵּץ כֻּלּוֹ –
אָרְחוֹת פְּרִיץ יִשְׁמוֹר, נָשְׁתָה אֱמוּנָתוֹ
וָאָחוּשׁ עֲתִידוֹת לְהַסִּיג אֶת גְּבוּלוֹ,
וּלְשֵׁם שָׁמַיִם! – הִקְדַּמְתִּיו בְּעָרְמָה;
וָאוֹסִיף לָאָדוֹן עַל הַמְּחִיר פִּי שְׁנַיִם
וְהַפּוֹשֵׁעַ נִדָּח, רְדַפְתִּיו עַד חָרְמָה
וַיָּקָם לְמַעֲנִי בֵּית הָרֵחַיִם!

מַשְׂכִּילִים אֱוִילִים בָּעִיר הִתְקַבָּצוּ
בֵּית מִקְרָא לִסְפָרִים לִפְתּוֹחַ נוֹעָצוּ
אַךְ עוֹף הַשָּׁמַיִם לִי הוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל
כִּי סִפְרֵי מִנִּים נוֹשְׁרִים מֵחֵיקָם –

אֶפִּיקוֹרְסִים גְּמוּרִים הֵם, פּוֹרְקִים כָּל עֹל!
וּפְרוּשָׂה מְצוּדָתָם — לֹא תָשׁוּב רֵיקָם;
וָאִירָא פֶּן יִלָּכְדוּ תְּמִימִים בַּעֲוֹנָם,
וָאֲמַהֵר לְיִרֵאִים חִישׁ גַּלּוֹת הַסּוֹד;
וַנָּבִיא כֻלָּנוּ שֶׁבֶר עַל כָּל הֲמוֹנָם
וּבֵית מִקְרָא לִסְפָרִים נֶהֱרַס עַד הַיְסוֹד: —

בְּכוֹרֵי דַלִּים, עֲנִיִּים, רָשִׁים אֶבְיוֹנִים
פַּרְעוּשִׁים נְטָשִׁים מִמִּינִים שׁוֹנִים..
כָּל הֹלְכֵי בָטֵל, כָּל חֹבְקֵי יָדַיִם
סַבּוּנִי כִּדְבוֹרִים דָּפְקוּ דַלְתוֹתָי
וַאֲנִי עָשִׂיתִי רַק לְשֵׁם שָׁמַיִם!
שִׁחַרְתִּים לַמּוּסָר, הִטַּפְתִּי אִמְרוֹתָי
לְכוּ נָא אַחַי אָמַרְתִּי, לְכוּ לְסִבְלוֹתֵיכֶם!
הָאָדָם נוֹלָד רַק לְעָמָל וִיגִיעָה:
אֵיכָה אֶתֵּן יָד לְפוֹשְׁעִים כָּמוֹכֶם?
הֵן הַבַּטָּלָה לִידֵי שִׁעֲמוּם מְבִיאָה —

אַךְ אֲסַפְסֻף זֶה יָדַע עֵת לְכָל זְמָן
וּמִזַּעַם לְשׁוֹנוֹ — רַחֲמָנָא לִצְלָן!
גַּם מֵרָשִׁים רְמָשִׂים לֹא נִצְפְּנוּ עִתִּים
כִּי מֵרָחוֹק גַּם הֵם טַרְפָּם הֵרִיחוּ
וּבְבוֹא חַג הַפֶּסַח, לְצָרְכֵי מָעוֹת חִטִּים!
חֵרְפוּנִי, גֵּדְפוּנִי, גַּם אֲבָנִים הִשְׁלִיכוּ;
וַאֲנִי עָשִׂיתִי שֶׁלִּי, הַכֹּל לְשֵׁם שָׁמַיִם!
כָּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים בְּיָדִי לָקַחְתִּי
וָאֶתֵּן לִירֵאִים — מָנֶה אַפַּיִם
וְעַל הָעֲבַרְיָנִים, מְמַר חֵמָה שָׁפַכְתִּי;

כֵּן טָרְחָם וּמַשָּׂאָם לְבַדִּי נָשָׂאתִי
עֵת לֹא אַחַת שָׁמַעְתִּי מוּסַר כְּלִמָּתִי

וּדְבָרֵיהֶם אֶת לִבִּי כְּחִצִּים פִּלָּחוּ;
אַךְ לְמַעַן כַּפֵּר פָּנַי בְּעַד כָּל עֲמָלִי
מַצָּה שְׁמוּרָה מִבֵּית הָרַב לִי שָׁלָחוּ —
וָאֱהִי מְאֻשָּׁר גַּם שָׂמֵחַ בְּגוֹרָלִי
וָאֲכַפֵּר גַּם אֲנִי פְּנֵי הָרַב בְּמִנְחָה!
כֵּן הִסְכַּנְתִּי בְּכָל רֶגֶל לִפְתּוֹחַ יָדַיִם
לְהָרַב, לְהַדַּיָּן, וּלְכָל מְלַחֲכֵי פִנְכָּא
כִּי הַכֹּל עָשִׂיתִי רַק לְשֵׁם שָׁמָיִם;

אָמְנָם, אֵין לְךָ אָדָם שֶׁאֵין לוֹ שָׁעָה
וּכְבָר גַּם צִדְקָתִי בַּשַּׁעַר נוֹדָעָה
הַבַּלָּן, הָרַב, עַד אַחֲרוֹן הַפְּרוּשִׁים!
לִלְחוֹם מִלְחַמְתִּי תָּמִיד יָצְאוּ חֲמֻשִׁים,
וָאֱהִי בְעָשְׁרִי מוֹפֵת לַגְּבִירִים
כִּי יֶשְׁנָם יְרֵאִים גַּם בֵּין הָעֲשִׁירִים!
עוּזָּם וּמִשְׂגַּבָּם, יִשְׁעָם וּמָגִנָּם
לְתֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה תָּמִיד הָיִיתִי!
גַּם עֵת קְלָלוֹת וַחֲרָפוֹת שָׁמַעְתִּי חִנָּם
רַק שֵׁם שָׁמַיִם נֶגֶד עֵינַי שִׁוִּיתִי —

לֵצִים הֱלִיצֻנִי, גַּם לֹא יָדְעוּ בֹשֶׁת
עֵת הִטַּלְתִּי מֶכֶס עַל הַחֲרֹשֶׁת —
לֹא מָשַׁכְתִּי יָדַי גַּם מִכַּפָּרוֹת
הֶעֱלֵיתִי בְחֶרְמִי גַּם נוֹצוֹת הַתַּרְנְגוֹלִים!
גַּם בְּלוֹיֵ סְחָבוֹת וַעֲצָמוֹת נִחָרוֹת
לְצֹרֶךְ תַּלְמוּד תּוֹרָה וּבִקּוּר חוֹלִים!
לַגְּבִירִים אָמַרְתִּי, אֱהִי בָזֶה לְמוֹפֵת
לְבַל יֵחַתּוּ כָּמוֹנִי מִלְּזוּת שְׂפָתַיִם
צוֹרְרֵי נֶאֱלָמוּ, הֲדַפְתִּים לְמַדְחֵפוֹת —
וַאֲנִי הַכֹּל עָשִׂיתִי לְשֵׁם שָׁמָיִם!

יָקוּמוּ אַנְשֵׁי עִירִי . וּבִי יָעִידוּ
אִם אַךְ דַּבֵּר שֶׁקֶר כִּי לֹא יָזִידוּ
אִם כָּבוֹד חִפַּשְׂתִּי כְּדֶרֶךְ הַגְּבִירִים !
בְּשֵׁגֶל לִימִין — וּבְמֶרְכָּבָה מְרַקְּדָה ,
אִם בַּעֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים , וּבְסוּסִים אַבִּירִים
הִתְכַּבַּדְתִּי עַל פְּנֵי כָל הָעֵדָה !
רַק הַצְנֵעַ לֶכֶת בָּחַרְתִּי אוֹיתִי
לְבִלְתִּי הִתְרָאוֹת בְּצִדְקוֹתַי לָעֵינָיִם !
וְאִם לְגָאוֹן שָׂמוּנִי , צְבִי עֲדָיִם הָיִיתִי
הֲלֹא אֲנִי עָשִׂיתִי מַעֲשַׂי רַק לְשֵׁם שָׁמָיִם !

הַנְּקָמָה ! — הִיא מִדָּה שְׁפָלָה וּפְרוּצָה !
אֲבָל לְשֵׁם שָׁמַיִם הִיא תָּמִיד נְחוּצָה —
עַל אַף אוֹיְבַי אֵלֶּה עַזֵּי הַפָּנִים !
שֶׁיַּחַד עָלַי בַּסֵּתֶר הִתְלַחֲשׁוּ
בָּאתִי בִבְרִית — הַחִתּוּן עִם רַבָּנִים !
אָז יַחַס וָעֹשֶׁר יַחַד נִפְגָּשׁוּ ,
גַּם כָּבוֹד נָחַלְתִּי מְלֹא חָפְנָיִם
אָז נָדַמּוּ צוֹרְרַי , וּכְמוֹ נֶחְנָקוּ
גַּם הֵם רָאוּ בָזֶה אֶצְבַּע — שָׁמָיִם !
כִּי תוֹרָה וּגְדֻלָּה בִי יַחַד נָשָׁקוּ

הִנֵּה כִי כֵן יְבֹרַךְ גֶּבֶר יְרֵא שָׁמָיִם
הַחוֹשֵׁב כָּל מַעֲשָׂיו . וְשׁוֹקְלָם בְּמֹאזְנָיִם !
לוּ כָל הַגְּבִירִים בִּדְרָכַי הָלָכוּ
לְבִלְתִּי הִתְגָּאוֹת בְּעָשְׁרָם , עֲשׂוֹת בּוֹ עֲטָרָה :
לוּ דֶרֶךְ אֱמוּנָה כָּמוֹנִי תָּמָכוּ
אָז עִטְּרוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה !
הִנֵּה סִפַּרְתִּי לָכֶם רִבֵּי צִדְקוֹתָי
מַה לִּי דִבַּת רַבִּים , גַּם לְזוּת שְׂפָתָיִם ?

בָּטוּחַ אָנֹכִי בִּזְכוּת אֲבוֹתַי,
כִּי פְּעֻלָּתִי אִתִּי, וּשְׂכָרִי בַּשָּׁמָיִם!!

יצחק ראבינאוויץ איש־קאוונא.

הגיוני יהודי יושב רומניה

לראשית השנה.

שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל
(ישעיה כ״א י״א).

עוֹד שָׁנָה אַחַת הֵן חָמְקָה עָבָרָה
וּבְחֵיק הַנֵּצַח לָהּ מִשְׁכָּב הִצִּיעָה.
וּמִבֵּית יַעֲקֹב עוֹד תְּשׁוּעָה נִסְתָּרָה;
וִיהוּדָה מָשְׁפֶּלֶת עַד שְׁאוֹל תַּחְתִּיָּה.

חֹשֶׁךְ מִסָּבִיב, עַל רֹאשֵׁנוּ עֲלָטָה
וּמִן הָעֲרָפֶל רוּחוֹת רָעוֹת הוֹמוֹת;
יוֹם יוֹם נִשְׁפֵּל, נֵרֵד מַטָּה, מָטָּה
וּבְאֵין מָעֳמָד נִצְלוֹל בֵּין נִבְכֵי תְהוֹמוֹת.

שֹׁמֵר יִשְׂרָאֵל! עַד מָתַי, עַד אָנָה
יִמָּשֵׁךְ הַלַּיִל, לֵיל צָרָה וַחֲשֵׁכָה?
הַלְעוֹלָם תִּשְׁכּוֹן עָלֵינוּ עֲנָנָה,
הֲלָעַד לֹא נֵצֵא מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה?

הַבֵּט וּרְאֵה הַמַּיִם הַזֵּדוֹנִים
עַד צַוָּאר יַגִּיעוּ, בָּאוּ עַד נַפְשֵׁנוּ,
וַאֲנַחְנוּ יְגֵעִים, חַדְלֵי אֱיָל וְאוֹנִים.
עוֹד מְעַט וְיִכָּשֵׁל כֹּחַ סַבָּלֵנוּ.

אֵלִי! רַחֵם בָּנֶיךָ הַנֶּעֱצָבִים,
מֵרָעָה וּתְלָאָה אָנָּא חַלְּצֵמוֹ:

גָּרֵשׁ הַחשֶׁךְ אַף פַּזֵּר הֶעָבִים ,
הָאֵר פָּנֶיךָ אֲלֵיהֶם וְהוֹשִׁיעֵמוֹ .

א. ראזענפעלד .

איש נאמן

עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ נֶאֱמָן מְפִיבשֶׁת
וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרָיו לֹא יָשׁוּב רֵיקָם
לֹא אֶתֵּן לָכֶם אַף פְּרוּטָה שֶׁל נְחשֶׁת
אַחַת דִּבֶּר לְנוֹשָׁיו — וּדְבָרָיו הֵקִים

יחיאל זאב זאטולאווסקי .

בַּקְשׁוּ עָלֵינוּ רַחֲמִים :

אֶרֶץ וְשָׁמַיִם בַּקְשׁוּ עָלֵינוּ רַחֲמִים !
לַאֲבֵלִים אַתֶּמָה הֱיוּ נָא לִמְנַחֲמִים
אֶחֱזוּ כִּסֵּא אֵל , גַּם קִרְאוּ בַכֹּחַ
לָעָם עָיֵף אֵין אוֹנִים הָבָה מָנוֹחַ !
הָבָה מָנוֹחַ — אוֹ סוֹף וְכִלָּיוֹן !
הַפֵּל הַמָּסָךְ מַגִּיא הַחִזָּיוֹן
שׁוּרָה צֹאן אֹבְדוֹת נִפְזְרוּ נִדָּחוּ
תֵּחַרַנָה עֲצָמוֹת מִזַּעַם וָרֶצַח

אַךְ הַשָּׁמַיִם — הָהּ ! כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ
וְהָאָרֶץ — בְּרִיחֶיהָ בַעֲדֵנוּ לָנֶצַח ;

שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ , וְכָל צְבָא הַכּוֹכָבִים !
צְאוּ מֵחַדְרֵי אֹפֶל , מִמִּפְלְשֵׂי עָבִים ,
אִם שָׁמַיִם וָאָרֶץ קֶשֶׁר קָשָׁרוּ
לִשַׁוְעַת עַם אֻמְלָל דְּלָתַיִם סָגָרוּ
בַּקְּשׁוּ עָלֵינוּ רַחֲמִים נַסּוּ אַתֵּמָה !
אוּלַי יַמְתִּיק לָנוּ מְעַט אֶת כּוֹס הַחֵמָה

תְּנוּ קוֹל בַּמָּרוֹם, וּשְׁחָקִים יִתְעַרְעָרוּ
אוֹ אִסְפוּ כָּל נֹגַהּ, הַמְּאוֹרוֹת יִקְדָּרוּ

אַךְ גַּם לְאוֹר שֶׁמֶשׁ, לְנֹגַהּ הַמְּאוֹרוֹת!
נִרְאֶה רַק שֶׁבֶר, וּבְכִיָּה לַדּוֹרוֹת —

כָּל נַהֲרוֹת אֵיתָן, יַמִּים וּנְהָרוֹת!
הֱיוּ נָא אַתֶּם לִמְנַחֲמִים בְּיוֹם עֲבָרוֹת
אִם כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם יַחַד נָמַקּוּ
רַחֲמִים עָלֵינוּ, אוּלַי אַתֶּם תְּפַכּוּ —
אָחֳזוּ כִּסֵּא אֵל, וּתְנוּ קוֹל כָּרַעַם
הֶרֶף נָא! הָשֵׁב יָדְךָ מִבַּלֵּעַ;
הֱמִית עַם אוֹבֵד שְׁמָעָה אַךְ פַּעַם
בַּת יַעֲקֹב הָאֹבֶדֶת תֵּבְךְּ תְּשַׁוֵּעַ

אַךְ גַּם יַמִּים וּנְהָרוֹת חָרְבוּ דָּלָלוּ
שָׁוְא גַּם דִּמְעוֹתֵינוּ בָּם הִתְבּוֹלָלוּ —;

רוּחוֹת וּזְוָעוֹת רְעָמִים וּבְרָקִים
בַּקְּשׁוּ עָלֵינוּ רַחֲמִים, הַרְגִּיזוּ שְׁחָקִים!
נַסּוּ נָא אַתֶּם רֶגַע חַלּוֹת פְּנֵי אֵל
אוּלַי יָשׁוּב יְרַחֵם אֶת גָּלוּת הַחֵל,
אֶחֱזוּ כִּסֵּא אֵל, וּבְכוּ יַחַד עִמָּנוּ!
זֶה שְׁנוֹת אֶלֶף נֵבְךְּ — וְשׁוֹמֵעַ אֵין לָנוּ
הַרְגִּיזוּ בְּקוֹלְכֶם יְרִיעוֹת שָׁמַיִם
אוּלַי לְשַׁוְעַתְכֶם — יַטֶּה אָזְנַיִם;

אַךְ גַּם רוּחוֹת וּזְוָעוֹת כְּמוֹ נֶאֱלָמוּ
עִם כָּל מְצוּקֵי תֵבֵל גַּם הֵם יִתְקוֹמָמוּ —

הָרִים וּגְבָעוֹת בַּקְּשׁוּ עָלֵינוּ רַחֲמִים!
אִם כָּל אֵיתָנֵי אֶרֶץ קֶשֶׁר קָשָׁרוּ

אוּלַי אַתֶּמָה תִּהְיוּ לָנוּ מְנַחֲמִים
רְאוּ עַצְמוֹתֵינוּ כַּמּוֹקֵד נִחָרוּ —
אֲחָזוּ כִּסֵּא אֵל, הַרְגִּיזוּ יְרִיעוֹתָיו!
יִרְאֶה עֱנוּת עַמּוֹ, הַוָּתוֹ וּקְלוֹנוֹ
יִשְׂרָאֵל מֹרָק וּשְׁטַף בְּמֵימֵי דִמְעוֹתָיו
וְעוֹד יְרַחֲצֵהוּ לְמִשְׁעִי, יְכַבְּסוּ עֲוֹנוֹ —

אַךְ הָרִים יִתְקַלְקָלוּ, גְּבָעוֹת תְּמוֹטֶינָה
אֵין מִפְלָט מִצָּרָה הַמְּלֵט מִמֶּנָּה —

בַּקְּשׁוּ עָלֵינוּ רַחֲמִים אֵיתָנֵי אָרֶץ
תֵּבֵל וּבָנֶיךָ עִמְדוּ בַפָּרֶץ!
אַךְ אִם כֻּלָּם סָרוּ, אֵין בָּם עֶזְרָתָה;
בְּנֵי אֵלִים אַתֶּמָה צְאוּ לִישׁוּעָתָה
שְׂרָפִים וּמַלְאָכִים הַרְגִּיזוּ שָׁמָיִם!
בַּקְּשׁוּ עָלֵינוּ רַחֲמִים, דִּפְקוּ דְלָתָיִם
אִם רַחֲמִים מִסֵּפֶר עוֹד לֹא נִמְחָה;
אוּלַי יָשׁוּב יְרַחֵם צֹלֵעָה נִדָּחָה;

אַךְ רַחֲמִים מִסֵּפֶר כָּלָה נִכְחָדָה
לֹא בִי הִיא אָמַר יָם, וְתֵבֵל אֵין עִמָּדָה! —

שֵׁדִים וּבְנֵי רֶשֶׁף, כָּל צִבְאוֹת לָיְלָה!
לְשִׁבְרֵנוּ אַתֶּמָה אוּלַי תִּתְעוֹרָרוּ?
אִם מַלְאָכִים וּשְׂרָפִים הֲמוֹן צְבָא מָעְלָה!
כְּאָדָם גַּם הֵמָּה כָּל בְּרִית עָבָרוּ —
רַחֲמִים עָלֵינוּ הָהּ! אַתֶּם בַּקֵּשׁוּ
וִתְהִיוּ אַתֶּמָה בָזֶה לְכֻלָּם לְמוֹפֵת —
אוֹ שָׁמַיִם קִרְעוּ, אֶרֶץ רַטֵּשׁוּ
נָפוֹל תִּפּוֹל תֵּבֵל אִתָּנוּ לְמַדְחֵפֹת! —

אַךְ אֵין חוֹבֶה עַל שֶׁבֶר, נֶחֱרָצָה גַּם כָּלָה
יִתְקוֹמְמוּ לָנוּ גַּם מַלְאֲכֵי חַבָּלָה —

אֲבַדּוֹן וּמְצוּלוֹת, גַּם תֹּפֶת וְשַׁחַת
כָּל חַדְרֵי חֹשֶׁךְ, תְּהוֹמוֹת וּמַחֲשַׁכִּים!
אוּלַי בָּכֶם נִמְצָא מְלֹא כַף נַחַת
שִׁמְעוּ מֵחַדְרֵי שְׁאוֹל קוֹל דָּמֵינוּ צוֹעֲקִים! —
אוֹ קִיוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם זִרְמֵי לֶהָבוֹת
הִבֹּק תִּבֹּק תֵּבֵל עִמָּנוּ יָחַד!
אוּלַי תַּחַת גַּלֵּי קְבָרִים, שִׁמְמוֹת חֳרָבוֹת
נָנוּחַ — גַּם נִשְׁכַּח מְחִתָּה וָפָחַד;

יַם־צָרָה יַךְ גַּלִּים, מִשְׁבָּרָיו יִתְגָּאוּ
אַךְ גַּם שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן רַחֵם לֹא יֵדָעוּ!

* *
*

אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים, הָרֵי יְהוּדָה!
מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרֵנוּ, יָנוּסוּ הַצְּלָלִים?
אֶל מִי תָּשִׂים לֵב בַּת צִיּוֹן הַשְּׁדוּדָה
אוּלַי לְעֶזְרַת אַלּוּפֵנוּ הַמְּסֻבָּלִים!?
אִם כָּל אֵיתָנֵי אֶרֶץ לָנוּ יִתְקוֹמָמוּ —
אֲחֵיהֶם הָאֹבְדִים — אוּלַי בָּם יִנָּחֵמוּ!
אוּלַי יִשְׁכְּחוּ רֶגַע פְּאֵרָם, הֲדָרָם
יִרְאוּ עֱנוּת עַמָּם, לֹא יִתְעַלְּמוּ מִבְּשָׂרָם —

אַךְ גַּם הָרֵי יְהוּדָה יוֹם יוֹם יָמוּשׁוּ
שֶׁבֶר בַּת עַמָּם — גַּם הֵם לֹא יָחוּשׁוּ;

שִׁיָּה צֹלֵעָה, אָחוֹת לֹא רֻחָמָה!
שׁוּרוּ סְגוֹר לִבָּהּ, הוֹי אֵיךְ יָזוּב דָּמָהּ!

אֶל קְצוֹת כָּל הָאָרֶץ תִּקְרָא לַיֶּשַׁע
רַחֲמִים תְּבַקֵּשׁ, תִּשָּׂא לִבָּהּ אֶל כַּפַּיִם
אַךְ אֵין מֵלִיץ יֹשֶׁר מוּל מַגִּיד פֶּשַׁע
כְּבָר נִכְתָּם עֲוֹנָהּ עַד בִּלְתִּי שָׁמַיִם!
בִּכְתֹבֶת קַעֲקַע כְּבָר שָׂרַט עַל מֵצַח
עֲוֹן מוֹלַדְתָּהּ לֹא יְכֻפְּרוּ לָהּ נֶצַח

מַה תְּפָרְשִׂי כַּפַּיִךְ לְחֶסֶד גְּבִירָיִךְ!
אִם כְּזָרִים גַּם הֵם — יִתְנַכְּרוּ אֵלָיִךְ?

אִם כֻּלָּם יַחַד סָרוּ, יִתְקוֹמְמוּ לָנוּ
אֵין הַדָּבָר תָּלוּי — בִּלְתִּי רַק בָּנוּ!
אַךְ שָׁוְא נְבַקֵּשׁ רַחֲמִים — סָגְרוּ אָזְנַיִם! —
אִם אֵין לָנוּ מִשְׁפָּט — גַּם רַחֲמִים אָיִן —
שָׁוְא נְעוֹרֵר לִוְיָתָן, נַרְגִּיז שָׁמַיִם
הֲנְבַקֵּשׁ מֵהֶבֶל כִּי יָחוֹן אֶת קָיִן —?
מִפְלַגּוֹת גַּם כִּתּוֹת יַחַד הַשְׁלִימוּ
לָמָּה תָרִיבוּ, אִישׁ אֶת אָחִיו תִּזְעָמוּ?

בְּיֶדְכֶם רַק אַתֶּם חַרְבוֹתֵיכֶם הָקִימוּ
אָז תִּוָּשְׁעוּ — וּבִירוּשָׁלַיִם תְּנֻחָמוּ!!!

יצחק ראבינאוויץ איש-קאוונא.

שִׁבְעָה הֲבָלִים.

שבעה הבלים שאמר קהלת כנגד שבעה עולמות שאדם רואה, בן שנה דומה למלך נתן באיסקרפסטי והכל מחבקין ומנשקין אותו וכו׳ וכו׳. (מדרש קהלת א׳).

א.

1

הָאָח, נִפְתְּחָה הַמְּצוּדָה עָבְרָה מַתְלָאָה
נִתְּקוּ חֲבָלַי, מֵעַל זְרֹעוֹת הַיָּדָיִם
בְּרִיחֵי הָרֶחֶם גֻּדָּעוּ, רַוָּחְתִּי בָּאָה
מִמַּסְגֵּר הַבֶּטֶן יָצָאתִי קִדְּמוּנִי בִרְכָּיִם.

2

בַּגְּדֵי כְפוּת הָיִיתִי בְּצַד מְעוֹנִי
מְקֻפָּל מְכֻוָּץ לְבִלְתִּי נוּעַ וָנוּד
פִּי סָתוּם, וּלְחִכִּי דָבְקָה לְשׁוֹנִי
גְּוִיָּתִי מְגֹלָלָה בְדָמִים, בְּקִיטוֹר כַּנֹּאד

3

נָמֹג נָמֵס לִבִּי, גַּם רֻתְּחוּ מֵעָיִם
לַחֹם הַבֹּעֵר כְּאֵשׁ צָרֶבֶת
אָזְנַי אֲטוּמוֹת, טוּחוֹת הָעֵינָיִם
וּבְכִלְיוֹתַי אֵין שַׂרְעַף וּמַחֲשָׁבֶת.

4

פָּג הַחוֹם בְּצֵאתִי מִן הַסֹּהַר
רֻטְפַשׁ בְּשָׂרִי אָזְנַי פְקוּחוֹת
נִפְקְחוּ הָעֵנַיִם אֶרְאֶה אוֹר וְזֹהַר
וַיָּבֹא רַעְיוֹן בְּלִבִּי וּמַחֲשָׁבָה בַטּוּחוֹת.

5

בֶּן־שָׁנָה הִנֵּנִי, עַתָּה לְבָבִי יַרְגִּיעַ
שִׁפְרָה נַחֲלָתִי, אֶשְׁתַּעֲשַׁע עַל בִּרְכָּיִם
אִמִּי תְחַבְּקֵנִי, אַהֲבָה אֵלַי תַּבִּיעַ
וָרֶגַע רֶגַע תַּחֲלִץ לִי שָׁדָיִם.

6

אֶשְׁקְטָה בִמְכֹנִי, בְּקִרְבִּי מְנוּחָה שׁוֹרֶרֶת
עַרְשִׂי רַעֲנָנָה מְרֻבָּדִים מִשְׁכָּבִי
אִמִּי תְיַשְּׁנֵנִי בִנְשִׁיקוֹת עֲתֶרֶת
עָרְבָה שְׁנָתִי וְיָנוּחַ גַּם לְבָבִי.

7

וּבְהָקִיץ כָּל־זֶרַע אוֹתִי חֹבֶקֶת
כָּל־פָּנִים יָפִיקוּ לִי נַחַת וְרָצוֹן
כָּל־נֶפֶשׁ אֶל נַפְשִׁי מִתְרַפֶּקֶת
וְכָל־פֶּה יַחֲמוֹד לִי לָצוֹן.

8

כֻּלָּם יְשָׁרְתוּנִי רַבִּים הֵם עֲבָדַי
יָסוּרוּ לְמִשְׁמַעְתִּי יֶחֶרְדוּ לְקוֹלִי
כְּלַנִשָּׂא נֵזֶר יַאֲזִינוּ עֲדַי
הַאֲרִיכָה שַׁלְוָתִי זוֹ, אָנָּא אֵלִי!

9

אַךְ הַתֵּבֵל לְאָדָם מְצוּדָה רָעָה
וְהַחַיִּים — שַׁרְשֶׁרֶת גַּבְלוּת צִירִים וַחֲבָלִים
כָּל־רֶגַע פֶּגַע, וּתְלָאָה כָּל שָׁעָה
עֲמָלוֹ תֹהוּ, וִינִיעוּ הֲבֵל הֲבָלִים!

ב.

בן שתים ושלש דומה לחזיר שפושט ידיו בביבין (שם) ·

1

עָבְרָה שָׁנָה, וְהִנְנִי בֶן־שְׁנָתַיִם
רַגְלִי תִצְעַד אָרֶץ. לְאַט מְשָׂרֶכֶת
גַּם מִלָּה בְּפִי וְאֹמֶר בִּשְׂפָתַיִם
נַפְשִׁי הֶאָח! עֹז דֹּרֶכֶת!

2

גַּם מָלְאוּ לִי שָׁלֹשׁ שָׁנִים
אַךְ מִי זֹאת בְּקִרְבִּי דֹפֶקֶת?
מֵעֹז יָדָהּ, פְּצָעֵי נֶאֱמָנִים
הוֹמִיָּה הִיא וּכְדֹב שֹׁקֶקֶת!

3

תַּאֲוָה הִיא הַבַּת הַמְרַצַּחַת
חֲפָצֶיהָ לִרְגָעִים הֵם רִבֹּתָיִם
בְּרוּחָהּ תִּרְדְּפֵנִי, אֵין נַחַת
כִּי תִשְׁאַל כָּל־אֲשֶׁר תִּרְאֶינָה הָעֵינָיִם

4

תִּשְׁאַל, אֲבָל מִי יְמַלֵּא כָל־חֲפָצֶיהָ
כָּל־חֵפֶץ בְּקִרְבִּי כְּאֶרֶז נָטוּעַ
שָׁתוּל הוּא עַל פַּלְגֵי מֵימֶיהָ
וּבְהֵעָקְרוֹ הֲלֹא לִבִּי פָּצוּעַ.

5

לִרְגָעִים אֶשְׁמַע גַּם קוֹל תְּלוּנָה
קוֹל גַּעֲרַת הוֹרַי, תּוֹכֵחָה וּנְאָצָה
עַל כִּי לֹא בְחָכְמָה וּתְבוּנָה
אֶת פַּתְבָּגָם נַפְשִׁי קָצָה.

6

עַל כִּי אֲבַקֵּשׁ פְּרִי מְגָדִים
— כִּי בְקִיא צֹאָה כַּפַּי שִׁטַּחְתִּי
טִנַּפְתִּי יָדַי וָאַשְׁחִית גַּם הַבְּגָדִים
וְאֶת רֵעַי בְּמֵי בִצָּה הִדַּחְתִּי.

7

עַל הִשְׁתּוֹבְבִי כְּבֶן־מֶמֶר
כִּשַּׁלְתִּי וָאַפִּיל מֵהַשֻּׁלְחָן הַמְּנוֹרָה
יַחַד עִם הַכַּד הַמְלֵאָה יֵין חֶמֶר
וּמִמַּפַּלְתָּם, אִמִּי מִשְּׁנָתָהּ נֵעוֹרָה

8

גַּם רֹאשׁ הַרוֹכְנָא כְּמַלְאַךְ הַהוֹמָה
יַשְׁבִּית מְנוּחָתִי עַד בְּלִי — דַי
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מִמִּשְׁכָּבִי אַךְ אָקוּמָה
יְלַמְּדֵנִי; מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי

9

מִי יִתֵּן כִּי בִּמְסִלַּת הַחַיִּים
לֹא אֶפְגַּע עוֹד מַלְאֲכֵי זַעַם
כִּי מַשְׁחִית וּמְחַבֵּל הֵמָּה רִבֹּתַיִם
וְכָל־מִקְרֶה יַפְגִּיעֵנִי וְיַהַלְמֵנִי כְּרַעַם

10

עוֹד רַב לִי הַדֶּרֶךְ לָלֶכֶת
בַּאֲשׁוּרִי אָחֲזָה רַגְלִי פֹּה מִתַּחַת
הֲרִימוֹתִי פְּעָמַי, רַגְלִי דֹּרֶכֶת
וּלְאַחֲרֹנָה אֶרְאֶה אִם מָצָאתִי נַחַת!

11

רוּחַ הַסָּפֵק בְּאָזְנַי לוֹחֶשֶׁת
אִם יָמִים יָצְרוּ יֵלְכוּ כְּמֵי הַשִּׁלֹחַ

מִטּוּבָה רַבָּה נַפְשִׁי נוֹאֶשֶׁת
גַּם אִם אֲפַלֵּל לְאֵל וְאֶקְרָא בְּכֹחַ !

ג.
בן עשר שנה קופץ כנגדי (שם).

1
מְנוּחָתִי מִקֶּדֶם מִמְּקוֹמָהּ נִדְעָכָה
זָרְבָה נִצְמָתָה, כְּאֶבֶן מַיִם הִתְחַבָּאָה
חָפְשָׁתִי גַּם הִיא כִּמְעַט נִשְׁכָּחָה
גַּם שִׂמְחָתִי לְפָנִים נָסָה יָצָאָה.

2
בָּעֲבוֹתִים רֻתַּקְתִּי, הָהּ רַע רָע !
לִנְצוֹר פִּקּוּדִים הַמּוֹנִים הַמּוֹנִים
צִיצִית, בְּרָכָה וּקְרִיאַת שְׁמַע
יָגַעְתִּי מִסֵּבֶל, עָיֵף וְאֵין אוֹנִים.

3
יַלְדוּתִי נָבְלָה, גַּם אֲנִי אֶבְלָה
חֹרֶב הַטַּל, בְּיַד מְלַמְּדִי אַבִּיר הַלֵּב
טוֹב לִי, אִם יָרַדְתִּי שְׁאוֹלָה
מִשֶּׁבֶת עָצוּר בְּחֶדְרֵי הַצַּר וְהָרָטוֹב.

4
מִיֵּאוּשׁ שֶׁלֹּא מִדַּעַת, מוֹחִי יֶהֱזֶה
רֹאשִׁי סוֹבֵב סוֹבֵב מִשֶּׁטֶף „כּוֹרֶת"
הֵם יַחֲלִיאוּ לִבִּי יַכְאִיבוּ הֶחָזֶה
עוֹד מְעַט וְנַפְשִׁי פּוּר מִתְפּוֹרֶרֶת.

5
מִיּוֹם אֶל יוֹם לְהַעֲמִים עָלַי יֶרֶב
אַלְפֵי דִינִים וְחֻקִּים לְאֵין סְפוֹרוֹת
יוֹגִיעֻנִי כָּל־הַיּוֹם עַד הָעֶרֶב
וִירוֹצֵץ קָדְקֳדִי בִּשְׁתֵּי הַתּוֹרוֹת.

6
גַּם שִׁרְיוֹנֵי עִתִּי לִשְׁנַיִם יָחֵץ
לְמִנְחָה וּמַעֲרִיב וּתְפִלָּה בְּצִבּוּר
כָּשַׁל כֹּחִי, הָהּ עֲבֹדוֹת וְלַחַץ
וּלְבִלְתִּי הַפְסֵק בָּהֵן גַּם בְּדִבּוּר

7
וּבֵין הַשְּׁמָשׁוֹת בְּצֵאתִי לַשְּׁוָקִים
לִשְׁאֹף רוּחַ, וְעִם חֲבֵרַי לָשִׂיחַ
עֵינָיו תְּשׁוֹטֵטְנָה וּתְרוֹצֵצְנָה כַּבְּרָקִים
עַל שָׁרְשֵׁי רַגְלַי יִתְחַקֶּה, מֵרָחֹק יָרִיחַ.

8
אַךְ מַחְשְׁבֵי אֶרֶץ עָלוּ כַּעֲנָנִים
וַיְכַסּוּ פְּנֵי אֲדָמָה עַד רָקִיעַ
הֵם שָׂמוּ לָנוּ סֵתֶר פָּנִים
וּבְמַחְשָׁךְ אוֹר לָנוּ הוֹפִיעַ.

9
אָז רְצוֹצֵי מוֹחַ הִתְאַזַּרְנוּ עֹז
לֹא יָשַׁבְנוּ עוֹד בְּחִבֻּק יָדַיִם
חֲלוּצִים יָצָאנוּ וּנְדַלֵּג כָּעֵז
שָׁם בְּגַיְא עַל אַגְמֵי מָיִם.

10
בַּעֲרוּץ נְחָלִים בְּאֵין כָּל פַּחַד
קָפַצְנוּ נִתַּרְנוּ כִּצְפַרְדֵּעַ בְּבֹץ
אִישׁ עַל גַּב רֵעוֹ רָכַבְנוּ יַחַד
וַנִּתְהוֹלֵל וַנִּשְׁתַּגַּע אֵין־קֵץ.

11

ובהיותי שקוע במשחקי מאד
כל בגדי אגאלתי תעבתי שחתי
אין תאר לכבעי , ולשמלתי — הוד
נתקתי הלולאות והקרסים הכרתי .

12

גם פני הפיקו מורא וזועה
כי בהלחמי ברעי ברוח סערת
הדה ידו בי, עד לבבי תעה
וישרט בצפרניו את לחיי כפרם

13

וכשובי הביתה אבי הקדימני
בשבטים לגו ומכות לחי
בזוית הבית להראון הציגני
ירדתי בשיחי ואבך הרבה בכי .

14

עמדתי כבלי מלא חרפה ובושה
התפוצץ לבי בקרבי, לעלבוני
אזכרה גם עתה מכתי האנושה
ויהי על עצמותי עוני .

15

זכר נעורי אזכרה עד נצח
פשטו ויעופו כצל צאלים
זכרם עוד עתה בעצמותי רצח
חיה, אפס ותהו , הבל הבלים !

ד.

בן עשרים כסוס נהים משפר גרמיה ובעי אתתא (שם).

1

עשר שנים עפו על כנפי רוח
ובן־עשרים הנני כיום
ומאז לא עמדתי עוד לנוח
יומי הרדיפני עד הלום .

2

שכחתי מלמדי, ושבטו לא אזכרה
נשיתי מוראו מאז צאתי מהחדר
שכחתי זעמו גם כל־התורה
הכל שכחתי נשיתי כסדר .

3

גם עדרי חברי יצאו מלבי
שכחתי שעשעם בתקופת הימים
נשיתי כל־חמודותי בעדני באבי
כי מגדלים חדשים בניתי כמו רמים .

4

זה שנתים ימים עברו נגוזו
מאז רגש חדש אל לבי הבקיע
על פניו הוד זרועותיו יפזו
ואור עולם בעיניו יופיע .

5

הוא יקדיר גם שמש וכוכבים
ויבלע בלע את כל־היקום
חמודותי מקדם יכסה בעבים
ויכחש בכל משפל עד רום .

6

הוּא בְקוֹלוֹ יַרְעִים נִפְלָאוֹת
יִשְׁרֹק יְחַצְצֵר בְּעֹז וְחַיִל
יַרְגִּיז מְנוּחָתִי וְיַפְרִיעַ פְּרָעוֹת
יְנִידֵנִי וִינִיעֵנִי לְדַלֵּג כָּאַיָּל.

7

יַרְעִישֵׁנִי כָּאַרְבֶּה בְּאֵין מָנוֹחַ
כְּסוּס אֶצְהַל וְכָמֹהוּ אֶלְבַּשׁ רַעְמָה
לָשִׁיר יְדִידוּת, לִרְקֹד וְלִשְׂמוֹחַ
עֵת נַפְשִׁי תְּכַּת שְׁאִיָּה וְשַׁמָּה

8

תְּמוּנָה לְנֶגְדִּי תָמִיד כַּשֶּׁמֶשׁ לָטֹהַר
וּבִמְקוֹם אַבִּיט אָעִיף עַפְעַפַּיִם ;
שָׁם אֶחֱזֶיְנָה, כֻּלָּהּ הוֹד וָזֹהַר
וּבְמַעֲמַקֵּי לִבִּי תּוֹר קַרְנַיִם.

9

חִצֶּיהָ לֹא יִמְחֹצוּ לֹא יַפְצִיעוּ
אַךְ יִשְׁלְחוּ לִי מַרְפֵּא וָצֳרִי
שַׁרְעַפֵּי יְרֹמוּ שְׁחָקִים יַרְקִיעוּ
וְגַם שָׁם אֶחֱזֶה יִשְׁעִי וְאוֹרִי.

10

גַּם בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה כִּי אִישָׁנָה
אֶת הַתְּמוּנָה עֵינַי יֶחֱזָיוּ
מִקֶּדֶם מֵאָחוֹר אָנֶה וְאָנָה
שְׂעִפַּי יִשָּׁאוּן רִגְשׁוֹתַי יֶהֱמָיוּ :

11

אֲבָל מִי זֹאת שֶׁהִיא אֵלַי נִשְׁקֶפֶת ?
שֶׁתִּתְקְפֵנִי וּבָהּ אֶמְצָא נַחַת
וּלְנַפְשִׁי נִטְפֵי עֲדָנִים הִיא מַטֶּפֶת ?
הֲלֹא הִיא : אַהֲבָה נִצַּחַת !!

ה.

נשא אשה הרי הוא כחמור (שם).

1

הֲקִיצוֹתִי מִשְּׁנָתִי פָּקַחְתִּי עֵינַיִם
גָּז הַחֲלוֹם, נָסוּ הַרְהוֹרֵי לָיְלָה
בְּרָחוּ עָפוּ הָיוּ כְּקֶצֶף עַל־פְּנֵי מָיִם
אֶפֶס וְתֹהוּ אֶרְאֶה לְמַטָּה לְמָעְלָה.

2

מָה עָרֵב הָעֶרֶב וּמַה נָּעִים הַלַּיִל
לְגֶבֶר צוֹלֵחַ, וּלְאֻמְלָל מַר נֶפֶשׁ
זֶה וָזֶה יִמְצְאוּ בָהֶם עֹז וְחַיִל
מְנוּחָה שְׁלֵמָה, מַרְגֹּעַ וָנֹפֶשׁ.

3

זֶה יִשְׁכַּח עֲמָלוֹ וְיֵשׁ יְגוֹנוֹ
יִשְׁכַּח עָנְיוֹ, שׁוֹד וָקֶרֶץ ;
וָזֶה יֶחֱזֶה כִּפְלַיִם רָמוּתוֹ וּגְאוֹנוֹ
אֵין דֹּמֶה לוֹ בִּמְלֹא רֹחַב הָאָרֶץ.

4

יָאִיר הַבֹּקֶר וְתָשׁוּב לָמוֹ הַדֵּעַת
יָקִיצוּ אָז אִישׁ אִישׁ מִשְּׁנָתוֹ
הָאֻמְלָל יוֹסִיף שְׁתוֹ כּוֹס קֻבַּעַת
וְהַמְאֻשָּׁר, בְּיָדוֹ אַךְ חֲצִי תַאֲוָתוֹ.

5

רֶגֶשׁ הֶבֶל נָסַךְ עָלַי שֵׁנָה מְתוּקָה
וּבִשְׁנָתִי רָאִיתִי שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ,
וּבְצַלְמָם דְּמוּת יָפָה בִּזְרוֹעוֹתַי חֲבוּקָה
הֲקִיצוֹתִי, וְהִנֵּה — אָבָק פּוֹרֵחַ ;

6

בְּרִית כָּרַתִּי עִם אֲהוּבָתִי עִם חַנָּה
וְשִׁמְשִׁי זוֹ עַל יְמִינִי נִצֶּבֶת
בָּאָה לְבֵיתִי, גַּם בָּאתִי לְגַנָּהּ
אֲבָל מַה זֶּה תְּפַעֲמֵנִי עַצֶּבֶת ?

7

הֲכִי לֹא זֹאת הִיא אֲשֶׁר רָדַפְתִּי ?
הֲכִי לֹא תָאִיר עוֹד כַּשֶּׁמֶשׁ לָטֹהַר ?
כִּי אַךְ נָגַעְתִּי בָהּ אֵלֶיהָ קָרַבְתִּי
פָּשַׁט וַיָּעַף גַּם חֵן גַּם זֹהַר ?

8

אַיֵּה מְאוֹרֵי אוֹר אֲשֶׁר בְּעַפְעַפֶּיהָ ?
אַיֵּה הוֹדָהּ אֲשֶׁר הֵאִיר לִי כַשַּׁחַר ?
אַיֵּה הַקֶּסֶם שֶׁהָיָה עַל פָּנֶיהָ ?
וּלְבָן צַוָּארָהּ שֶׁהָיָה כַּצֶּמֶר צָחַר ?

9

אַיֵּה עֵינֶיהָ הַמְּפִיצוֹת לְהָבִים ?
אַיֵּה מְלֶאכֶת הַשָּׁמַיִם, חַשְׁמַל וָנֹגַהּ ?
אַיֵּה מַבָּטֶיהָ אוֹר כּוֹכָבִים ?
אֲשֶׁר הִצִּיתוּ לִבִּי וְנַפְשִׁי נִמֹּגָה ?

10

לֹא חַנָּה הִיא ? הָאִשָּׁה אַחֶרֶת ?
כִּי גַּם קוֹלָהּ לֹא קוֹל שַׂרְפֵי מַעְלָה
לְאָזְנַי עֵת אֶשְׁמָעֶנָּה אֵלַי דֹּבֶרֶת,
הֶהָפַךְ אֱלֹהִים בֹּקֶר לְלַיְלָה ?

11

הִיא הִיא אֵינֶנָּה אַחֶרֶת
וְהִיא אֲשֶׁר לִבִּי לְפָנִים לָקָחַת
וַתַּצֵּת בְּקִרְבִּי אֵשׁ בֹּעֶרֶת
וְהִיא הִיא שֶׁהָיְתָה לִי לִמְקוֹר בְּרָכָה.

12

אַךְ רֶגֶשׁ־הֶבֶל בָּרָא לִי עוֹלָמוֹת
רֶגֶשׁ שֶׁיְּסָדָתוֹ תַּאֲוַת בְּשָׂרִים
הוּא חָזָה צְפוּנוֹת וְנֶעֱלָמוֹת
הוֹרִידַנִי בְּקָעוֹת וַיַּעֲלֵנִי הָרִים.

13

וּכְשָׁךְ הַתַּאֲוָה וְלִדְמָמָה קָמָה הַסְּעָרָה
כָּבוּ הַמְּאוֹרוֹת, קָדְרָה הַשֶּׁמֶשׁ;
הָעֵמוּ הַכּוֹכָבִים וְהַלְּבָנָה חָפֵרָה
אֵין נֹגַהּ, אַךְ חֹשֶׁךְ וָאֶמֶשׁ.

14

שֶׁקֶר סוֹפְרִים, לַשֶּׁקֶר עָשׂוּ עֵט
לְרוֹמֵם אֶת הָאַהֲבָה לְמַעְלָה מֵהַדַּעַת
הֶעֱוּוּ הַיְשָׁרָה וַיְהִי בָהֶם חֵטְא
בֶּאֱמֹר: מִמְּקוֹר קֹדֶשׁ אַהֲבָה נוֹבַעַת.

15

מַרְאוֹת אֱלֹהִים יֶחֱזוּ בִּמְקוֹם צְלָלִים
לַטִּיחַ תָּפֵל, יִקְרְאוּ מְאֹרוֹת;
תִּקְוָה וְתוֹחֶלֶת לַחֲלוֹמוֹת וַהֲבָלִים
וְאֹשֶׁר — לְאֶשְׁכְּלוֹת מְרֹרוֹת.

16

אִיגַע אִיעַף בְּזֵעַת אַפִּי
לְהָבִיא טֶרֶף לְבֵיתִי, לֹא אָנוּחַ.
כַּחֲמוֹר הִנְנִי לְמַשָּׂא, נַפְשִׁי אָשִׂים בְּכַפִּי
רֶגַע לֹא אַרְגִּיעַ, לֹא אֶשְׁאַף רוּחַ.

17

הִגְדַּלְתִּי מַעֲשַׂי וְאֶבְנֶה לִי גַּם בָּיִת
אֲבָל לֹא מָצָאתִי עוֹד נַחַת בְּגוֹרָלִי
כִּי שָׂדֶה חָסַרְתִּי גַּם כֶּרֶם זָיִת
וּבְהֶעְדְּרָם אֲדָמָה, עוֹד הֶבֶל כָּל־עֲמָלִי.

ו.

הוליד בנים מעיז פנים ככלב
להביא לחם ומזונות (שם).

1

לֹא לִמְנוּחַת אֱמֶת הַשֶּׁקֶט וּמַרְגֵּעַ
נוֹצַר הָאָדָם בָּאָרֶץ מִתַּחַת
כָּל מִפְגַּע יְקַב אֶת לִבּוֹ כַּמַּרְצֵעַ
וְכָל־צָרָה תּוֹרִידֵהוּ שַׁחַת.

2

יָם זֹעֵף וּמְצוּלָה רוֹתַחַת
חַיֵּי הָאָדָם פֹּה בָּאָרֶץ
וּמִיּוֹם הִוָּלְדוֹ עַד רִדְתּוֹ שַׁחַת
יִפְגֹּשׁ אַךְ מְחִתָּה צָרָה וָרֶצֶץ;

3

כָּל־מִקְרֶה, חֶרֶב חַדָּה וּמְרוּטָּה
וְכָל מִפְגַּע הַדְּרָדַר וָחוֹחַ
וְהָאָדָם נִלְחָם בְּיָד פְּשׁוּטָה
עַד יִתַּם כֹּחוֹ וְיִיבַשׁ הַמּוֹחַ.

4

מִלְחֶמֶת תְּנוּפָה מִלְחֶמֶת הַחַיִּים
אִלְּחֵם תָּמִיד בְּעַיִם רוּחַ
וּלְגַלֵּי תְהוֹם וְהִיא מִשְׁבְּרֵי מַיִם
אֵשֶׁת רֹאשִׁי בְּלֵב בָּטוּחַ.

5

מַרְבִּים צְרָכַי, בַּבַּיִת בַּחוּץ
„הַב הַב" אֶשְׁמַע מִכָּל עֲבָרִים
הַהֶכְרֵחַ יִקְרָא בְּאָזְנַי „רוּץ רוּץ!"
לְמַעַן הָאִשָּׁה וּלְמַעַן הַנְּעָרִים.

6

אֶל בֵּית הַסֵּפֶר עָלַי לְשַׁלַּח הַבָּנִים
לְהַשְׂכִּילָם כְּמִשְׁפְּטֵי יִשְׂרָאֵל בָּעַמִּים;
וְאִשְׁתִּי הַמְבַקֶּשֶׁת לְנַפְשָׁהּ אַךְ עֲדָנִים
לְשַׁלְּחָהּ אֶל הַמַּעְיָנוֹת הַחַמִּים.

7

גַּם בִּתִּי בָגְרָה עַל הַפֶּרֶק עֹמֶדֶת
גָּבְהָה קוֹמָתָהּ, וַתִּיף כָּאַלּוֹן
אֶת פְּלוֹנִי הִיא אֹהֶבֶת חֹמֶדֶת
וְתָמִיד נִשְׁקֶפֶת אֵלָיו מִן הַחַלּוֹן

8

וּפְלוֹנִי גַּם הוּא רוּחוֹ סֹעֶרֶת
וּבְעַפְעַפָּיו אֶת נַפְשָׁהּ הוּא צֹדֶה
אֲבָל הָהּ, נַפְשִׁי מְאֹד נֶעְכֶּרֶת
כִּי יְבַקֵּשׁ שִׁלּוּחִים וְנֵדֶה.

9

וְכִיסִי רֵיק אֵין בּוֹ גַּם אֲגוֹרָה
כִּמְצוּלָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים גַּם חֲנוּתִי.
בֵּיתִי הַמְדֻבֶּרֶת פְּשֻׁטָה וְעֶרְיָה
אֵין לָהּ מְאוּמָה זוּלָתִי יְחוּשִׁי.

10

וְיָחְשִׁי הוּא כְּעָפָר וָאֵפֶר
בְּעֵינֵי הַנַּעַר פְּלֹנִי בֶּן־פְּלֹנִי
מִתְאַמֵּר הוּא לְמַשְׂכִּיל וְיוֹדֵעַ סֵפֶר
וְלֹא יָחֹשׁ יְבַקֵּשׁ אַךְ מְמוֹנִי ׃

11

טִרְדוֹת רִבֹּתַיִם אֶשָּׂא עַל שֶׁכֶם
לֹא אִיעַף לַעֲבֹד עֲבֹדַת פֶּרֶךְ
כְּכֶלֶב אָעִיז פָּנִים בְּעַד לֶחֶם
אֲבָל הַזְּמָן יָרַט לְפָנַי הַדֶּרֶךְ ׃

12

וּלְיָמִים יָצְרוּ מָה אוֹחִיל עוֹד
כָּל־תַּחְבֻּלָּה, כָּל עֵצָה נִבְעָרָה
סַבּוּנִי מִסָּבִיב מְגֵעֶרֶת וְשׁוֹד
וְכֹה אָנוּחַ בְּיוֹם צָרָה ׃

13

וּבְכָל אֵלֶּה אָרוּץ כַּגִּבּוֹר אֹרַח
גַּם מַשָּׂא עֶגְלָתִי כַּסּוּס אֶמְשֹׁכָה
אָשִׁישׂ לִקְרַאת כָּל עָמָל וָטֹרַח
עַד אֶגְוַע וּתְכַסֵּנִי חֲשֵׁכָה ׃

ז.

הזקן הרי הוא כקוף (שם) ׃

1

שָׁקְטָה הַמִּלְחָמָה, מִלְחֶמֶת הַחַיִּים
זָקַנְתִּי שַׂבְתִּי, בָּא בָא יוֹמִי
עוֹד מְעַט וְשָׁקְעָה שֶׁמֶשׁ עַרְבַּיִם
אֵרְדָה שְׁאוֹל וְאֶעֱזֹב מְקוֹמִי ׃

2

עָבַר הָאָבִיב, אֻמְלַל כָּל פֶּרַח
כָּלָה הַקַּיִץ וַיָּבֹא תַחְתָּיו הַחֹרֶף
כָּסְתָה הָאָרֶץ בַּכְּפוֹר וָקֶרַח
וְשֶׁמֶשׁ הַבָּצִיר הִפְנָה עֹרֶף ׃

3

עָדְיָם הִתְנַצְּלוּ הָעֵצִים הָרַעֲנַנִּים
עֲלֵיהֶם, שָׂרִיגֵיהֶם נָבְלוּ קָמֵלוּ
חָרֵב וְיָבֵשׁ מַעְיַן גַּנִּים
מֵימָיו נַחַת עוֹד לֹא יִזְּלוּ ׃

4

הָעֲלוּמִים נֶעֶלְמוּ נִצְמְתוּ זֹרָבוּ
גַּם יְמֵי הָעֲמִידָה לֹא עָמָדוּ
בָּרְחוּ וְאֵינָם, לֹא נִצָּבוּ
כֻּלָּהֶם יַחַד תַּמּוּ אָבָדוּ ׃

5

חֹרֶף הַחַיִּים בָּא, כִּי שֵׂיבָה זָרְקָה
וּלְרַגְלָהּ בָּאוּ פְּחֶתֶת וּמְגֵעֶרֶת
הַחֵפֶץ הִסְתַּתֵּר הַתַּאֲוָה רָחָקָה
וְכָל דֶּרֶךְ עָלַי מְסֻגֶּרֶת וְסֹגֶרֶת

6

שְׁפוּ עַצְמוֹתַי לְבָתִּי מָה אֻמְלָלָה
שַׂעֲרוֹתַי הִלְבִּינוּ חָוְרוּ הַפָּנִים
גֵּוִיָּתִי לֹא בְנָוֶה עוֹד שְׁהוּלָה
תָּטֶל הַחַיִּים עָלַי כְּמַשָּׂא אֲבָנִים

7

רֹאשִׁי כָּפוּף כֵּהוֹת הָעֵינַיִם
מֵאָכְלִי יֵהָפֵךְ לְתָפֵל מִבְּלִי מֶלַח

קוֹר בְּעַצְמוֹתַי, חַלְחָלָה בְּמָתְנַיִם
אָבַד נִצְחִי, אָבַר עָלַי כֶּלַח.

8

סַר צִלִּי, הֲזוּ תְמוּנָתִי לְפָנִים?
הַאֵלֶּה הָעֵינַיִם הֵפִיצוּ אוֹר יְקָרוֹת?
הֲזֶה צַלְמִי, הַאֵלֶּה הֵם הַפָּנִים?
וּלְרֹאשִׁי הֲכִי הֵנָּה הַשְּׂעָרוֹת?

9

שִׁנַּי נִתָּעוּ, קֻמְּטוּ הַלְּחָיַיִם
פְּנֵי הִתְעַוְּתוּ נֶהֶרְסוּ הָאֵבָרִים
נָמֹטּוּ פְעָמַי, רָזוּ הַשְּׂפָתַיִם
תִּקְוֹתַי עִם שְׁנוֹתַי עָפוּ כַּצִּפֳּרִים

10

לְלֹא אָדָם אֶתְחַשְּׁבָה עוֹד לַדּוֹר
כִּי בִּפְנֵי אָדָם הִנְנִי אַךְ כַּקּוֹף
נִסְרְחָה חָכְמָתִי, בַּעַר כַּחֲמוֹר
בְּעָמְדִי בִּשְׂפַת יְאוֹר הַחַיִּים, בַּחוֹף.

11

שָׁמֵם הַלֵּב, וְהַנֶּפֶשׁ נֹבֶלֶת
יָבֵשׁ הַמּוֹחַ וְהַכְּלָיוֹת יִשָּׂאוּ שְׁמָמָה
וּבְקִרְבִּי הִתְגַּנְּבָה עוֹד תּוֹחֶלֶת
אֶל... אַחֲרֵי עָזְבִי הָאֲדָמָה

12

הַתּוֹחֶלֶת הַזֹּאת בְּנַפְשִׁי מִתְלַקַּחַת
תַּטִּיף אֲמָרֶיהָ גָּבֹהַּ גָּבֹהַּ
תַּבִּיעַ נֹעַם, עֶדְנָה וְנַחַת
עַל עוֹלָם נֶעְלָם, עַל אֱלוֹהַּ.

13

הַאֶתֵּן אֵמוּן לְפִטְפֶּטֶת שְׂפָתַיִם?
הַתְדַבֵּר אֱמֶת פַּעַם אַחַת?
הֵן רִמַּתְנִי רִבּוֹא רִבֹּתַיִם
הַאַרְצֶה חַסְדָּה זֶה מִיָּדָה לָקַחַת?

14

אָמְנָם אַךְ חֲלֹמוֹת אַךְ צְלָלִים
הָיוּ דְבָרֶיהָ בְּשֶׁבַע הַתְּקוּפוֹת
אַךְ שָׁוְא נִתְעָה, אַךְ הֲבָלִים
לֹא אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת וּצְרוּפוֹת;

15

אֲבָל מַה מֶּנִּי יֶהֱלַךְ עַתָּה
אִם אַאֲמִין בָּהּ אֹמֶן אֱמוּנָה
הֲלֹא נֹחַם אֵין בִּשְׁאוֹל מַטָּה
וְלֹא אֶשָּׂא עָלֶיהָ כָּל תְּלוּנָה.

16

אַאֲמִינָה, לְמַעַן בֶּטַח יִשְׁכֹּן בְּשָׂרִי
אַאֲמִינָה, לָאוֹר שָׁם בְּאוֹר הַחַיִּים
אַאֲמִין, כִּי בְשׁוּבִי אֶל אַדְמַת עֲפָרִי
אֶחֱסֶה בְּצֵל שַׁדַּי בִּמְרוֹמֵי שָׁמַיִם!

איו״ב ממינסק.

הָרוֹכֵל הָעִבְרִי

יוצא רומניא

(בְּאַמֶרִיקָה)

...כַּפְתּוֹרִים, מַשְׂרֵקוֹת, עֲגִילִים,
מִטְפָּחוֹת, מִזְלָגוֹת, שַׂכִּינִים,
צַעֲצוּעִים לִילָדִים, חֲלִילִים,
כִּנּוֹרוֹת, עוּגָבִים וּמִנִּים!..

כָּל אֵלֶּה בַטֶּנֶא, אֲדוֹנִי,
וּלְעַיִן אִם תַּחְפּוֹץ אַעֲבִירֵם,
מִסַּלִּי נָא קְנֵה לְךָ, חָנֵנִי,
כִּי תִקְנֶה לֹא אַרְבֶּה בִמְחִירָם.

חָנֵנִי! כִּי פִּי עוֹד לֹא טָעַם
כָּל אֹכֶל רַעֲבוֹנִי הַשְׁקִיטָה,
עַל פְּנֵי הַדַּלִּים הַפַּעַם,
עַל שְׂפָתַי הַצְּנוּמוֹת הַבִּיטָה!

הַבִּיטָה אֵיךְ שַׁחָה קוֹמָתִי,
כַּשֶּׁלֶג הִלְבִּינוּ שַׂעֲרוֹתַי,
לֹא זִקְנָה הֵבִיאָה שֵׂיבָתִי,
זָקַנְתִּי מֵהַרְבֵּה צָרוֹתַי.

הֵן אָמְנָם מִצָּרוֹת שַׁחוֹתִי!
אַךְ אֻמְלָל אֵינֶנִּי מֵעוֹדִי:
הָאֹשֶׁר הִרְוַנִי גַּם אוֹתִי
כּוֹס שַׁלְוָה עוֹד טֶרֶם בָּא אֵידִי.

גַּם לִי הָיָה בַּיִת לָשֶׁבֶת
שַׁלְאֲנָן יָשַׁנְתִּי אַף אָנִי.
גַּם לִי הָיְתָה זָרָה עֲצֶבֶת,
אַף לִי הָיָה אֵיתָן מִשְׁכָּנִי.

אַךְ מַהֵר נָגֹזָה הַמְּנוּחָה,
מִרְעָמִים נוֹרָאִים נִדְכֵּאתִי,
עֵת גָּבְרָה בָּאָרֶץ הַמְּבוּכָה
עוֹד אַרְגִּישׁ הַמַּכּוֹת הֻכֵּיתִי!

הַמַּכּוֹת הַמַּסּוֹת אָחוּשָׁה!
לִשְׁכֹּחַ אֵיךְ אֶתְהֶן אוּכָלָה?
אִם עֲדֶן מַכָּתִי אֲנוּשָׁה,
וּבְקִרְבִּי עוֹד רוּחִי חֻבָּלָה?!

אִם אֶזְכּוֹר אֵיךְ עָפוּ בָרוּחַ
נְצוֹתַי מִכְסָתוֹת וָכָרִים,
אֵיךְ נֻפַּץ בַּחֲלוֹנוֹת כָּל לוּחַ
אֵיךְ הִכּוּ אֶגְרוֹפֵי אַכְזָרִים.

אֵיךְ אַחַי אַחְיוֹתַי עַד שַׁחַת
הָה, בָּאוּ מִמַּכּוֹת יָדַיִם,
וּבִתִּי מֵאַכְזָר בּוֹרַחַת,
עַד מָצְאָה לָהּ מִפְלָט בַּמָּיִם.

וְלִשְׁמֹעַ גִּדּוּפִים וּנְאָצָה,
הָה אֵיךְ עַל כָּל צַעַד נִבְהַלְתִּי
וּלְמִשְׁמַע כָּל קְלָלָה נִמְרָצָה
נִבְעַתִּי, כִּי בָם לֹא תֻרְגַּלְתִּי.

אִם אֶזְכּוֹר הַלַּיְלָה הַנּוֹרָא
מִמְּלוֹנִי מִכְּפָר עֵת בָּרַחְתִּי,
עֵת בָּנַי הִתְעַלְּפוּ מִמּוֹרָא,
וּבְחִיל גַּם אֲנִי הִתְיַפַּחְתִּי.

עוֹד אֶזְכּוֹר הַלָּיִל!... הָהּ, מִלִּים
בִּלְשׁוֹנִי הַפַּעַם עוֹד אָיִן,
וּמֵעַי יֶהֱמָיוּן כַּחֲלִילִים,
וּדְמָעוֹת עוֹד תִּדְמַע הָעָיִן.

הַלַּיִל אָז הָיָה לֵיל סְעָרָה.
הַסּוּפָה הֵרִיעָה בְּיְלָלָה,
עֵת בָּנַי עִם אִשְׁתִּי הַהָרָה,
אָז נָסוּ מִכְּפָרִי וָהָלְאָה...

וְנַשְׁמָה הַמְּסִלָּה הָיְתָה
בַּמָּרוֹם אַךְ נָסְעוּ עֲנָנִים
וַתְּחוֹלֵל וַתֶּהוֹם סוּפָתָה
הֵילִילוּ גַּם יַחְדָּו הַבָּנִים.

אַךְ הֶמְיַת הַבָּנִים וָסַעַר
לֹא הֶמְיָה אַחֶרֶת הִשְׁקִיטָה...
אָז עַל הָעֲגָלָה בַּיַּעַר
פְּרִי בִטְנָהּ רַעְיָתִי הִמְלִיטָה!..

. . . .
. . . .

לֹא אֶשְׁכַּח לֹא אֶשְׁכַּח לָנֶצַח
עַד מוֹתִי הַצָּרוֹת הָהֵנָּה;
מֵעֵינַי לֹא יָמוּשׁ הָרֶצַח,
כִּי נַפְשִׁי עוֹד תָּחוּשׁ אֲסוֹנָהּ.

כֹּה אֵלֵךְ אֲבַקֶּשׁ לִי לָחֶם,
אַךְ עֵינַי לַיּוֹשְׁבִי בַשְּׁחָקִים;
וּבְסַבְּלִי הָעָמוֹס עַל שְׁכֶם,
אֲסוֹבֵב בָּרְחוֹבוֹת בַּשְּׁוָקִים.

רַעְיָתִי וּבָנַי אַיָּמוֹ?
לֹא אוֹכַל הַגֶּדֶךְ אֲרוֹנִי;
כִּי בֶטַח מֵרָעָב כֻּלָּמוֹ.
יִתַּמּוּ לִגְוֹעַ כָּמוֹנִי.

כָּמוֹנִי שֶׁאֵין עוֹד עִמָּדִי
כִּי עִם זִכְרוֹנוֹתַי הַגְּדוֹלִים;
חָנֵּנִי וּקְנֵה נָא מִיָּדִי,
לֹא אַרְבֶּה בִמְחִיר כָּל הַכֵּלִים:

כַּפְתּוֹרִים, מַשְׁרֵקוֹת, עֲגִילִים
מִטְפָּחוֹת, מִזְלָגוֹת שַׂכִּינִים,
לִילָדִים צַעֲצוּעִים, חֲלִילִים,
פְּנוּרוֹת, עוּגָבִים וּמִנִּים!...

אפרים דוב ליפשיץ.

מִכְתָּם לַמְשׁוֹרֵר.

בִּהְיוֹתִי בֵן רַךְ, אֶזְכְּרָה לְאָבִי.
וַיְחַל אָז פָּנַי, וַיְדַבֵּר עַל לְבָבִי,
בִּמְלַאכְתּוֹ כָּמֹהוּ גַּם אֲנִי אַעַשׂ חָיִל:
לִטְבֹּחַ שׁוֹר וָשֶׂה, כֶּבֶשׂ וָאָיִל;
אַךְ אָנֹכִי מֵאַנְתִּי, הָיִיתִי בֵן סוֹרֵר,
וְנַפְשִׁי נִכְסְפָה — וָאֱהִי לִמְשׁוֹרֵר.

* *
*

ואף כי אבי טבח שורים,
ואני משורר, מושך בעט,
אמנם לא אכחד קשט אמרים,
כי דרך אבי אשמר ולא אט:
הוא הרג בקר, שחט רב צאן —
ואני — צאן אדם ואת ההמון!

חיים זיסקינד.

ולא לחכמים לחם*).

אשרי האיש, אשר לא למד,
ובדרך נבונים לא עמד,
ובמושב משכילים לא ישב;
כי אם במשלח ידו יעשה חיל,
ובסחורתו יהגה יומם וליל,
וספר שקליו, מנה וחשב.
והיה כעץ שתול, דשן ורענן.
עטיניו מלאו חלב, כלו שלאנן.
וכל אשר יעשה יצליח;
לא כן החכמים והנבונים,
המשכילים, הלמדים והשונים,
כי אם כמץ, אשר תדפנו רוח,
על כן לא יקומו חכמים בברכה,
ונבונים בעדת ידעי הצלחה.
ומכאב ידע כל מוסיף דעת.
כי ידע המזל דרך עשירים,
כל עני בדעת ימנה בגבירים,
ודרך חכמים תאבד מרב־כעס.

הנ"ל

*) השיר הזה, בשינוי לשון קצת, נשלח אלי מאת רעי המליץ וכו' הי"ר הלל נ"י מאלאכאווסקי המתגורר כעת בפיטסבורג, בארצות הברית.

אמת וצדק.

מהרבוני קיץ וחם השמש
התמוטטה בריאותי, גויתי רופפה,
ראני הרופא ויוכח אמש,
כי טוב אויר הכפר לנפשי העיפה.

הרופא הרומני, נוכח לדעת
שגם ליהודי לב בשר ונפש,
וכי גם בריאת בן־שם תבא מגרעת
מאויר צר... ומשחת בוץ ורפש.

מצות הרופא נפשי שמרה,
(ראות חיים כל הנשמה חפצה)
ואצא את יאסי ואבאה הכפרה,
אשאף רוח... ולחליף כח אתאמצה.

ובמסבי הכפר מה נהדר הטבע
עת יפנה היום והשמש שוקע,
בעשב ודשא יכסה כל־הר וגבע
ומחזה שדי מסביב משתרע!

עַל הֲדַר הַטֶּבַע מֵחַלּוֹנִי נִשְׁקַפְתִּי
רוּחִי נִשָּׂאָה וְנַפְשִׁי נִמְלָאָה
מִמַּרְאוֹת הַבְּרִיאָה מֵעוֹדִי אָהָבְתִּי.
פִּתְאֹם יָד שְׁלוּחָה אֶל כְּתֵפִי נָגָעָה.

מִי זֶה יַרְגִּיזֵנִי מְנוּחָה יַדְרִיכֵנִי
וּמַה קוֹל הַשָּׁאוֹן אָזְנִי שׁוֹמָעַת?
שָׁאַלְתִּי אֶת־נַפְשִׁי וָאֶשָּׂא עֵינִי,
וְהִנֵּה — כַּפְתּוֹרֵי זָהָב וְכוֹכַב מִגְבָּעַת!

— מַה לְּךָ הַיְּהוּדִי כִּי בָאתָ עַד הֲלוֹם?
קָרָא בַּעַל הַכַּפְתּוֹרִים וְרוּחוֹ נִסְעָרָה,
הַאֻמְנָם לֹא תֵדַע מַה יֵּלֶד יוֹם?!...
וּפֹה לָכֶם הַיְשִׁיבָה כְּבָר נֶאֱסָרָה!

— לֹא בָאתִי אֲדוֹנִי הַכְּפָרָה לְהִשְׁתַּקֵּעַ
וְרַק אֲוִיר הַכְּפָר רֶגַע אֶשְׁאָפָה,
חָלוּשׁ רֵיאָה הִנֶּנִי, נוֹעַ,
וּמֶה חָטָאתִי אִם לִחְיוֹת גַּם נַפְשִׁי נִכְסָפָה?!

— מוּדַעַת מִרְמַתְכֶם, אַל תַּעֲמֵק שְׁאֵלָה!
אֲדוֹן הָרַחֲמִים עָנָנִי בְּשָׂפָה בְרוּרָה,
חָטָאתָ בֶּן־בּוּז, גַּם לִרְפָאוֹת תְּעָלָה
הַיְשִׁיבָה בַּכְּפָר לַ„זֵּדִים" אֲסוּרָה!

רָאִיתִי מַעֲשֶׂה וַהֲלָכָה נִזְכַּרְתִּי,
הֲלָכָה מְפֹרֶשֶׁת מִמֶּנָּה לֹא נָסוּר,
כִּי אָמְנָם חָטָאתִי חֹק עָבַרְתִּי:
„אֵין מִתְרַפְּאִין בְּדָבָר הָאָסוּר!"...

צבי אלאָטין.

התפלה.

א.

אָבִי שֶׁבַּשָּׁמַיִם שִׁמְעָה תְפִלָּתִי
עָיְפָה נַפְשִׁי לִשְׁעָפִים מֵחֶזְיוֹנוֹת הַזְּמָן
הַחַיִּים מִמְּאוּ מִקְדָּשִׁי, בּוֹסְסוּ נַחֲלָתִי
וְהִנְנִי כְּלִי מָלֵא בוּשָׁה וּכְלִמָּה מִן אֶל זָן..

ב.

קִנֵּאתִי בַהוֹלְלִים כִּי אֶרְאֶה שְׁלוֹמָם.
מַחֲלַת הָרַעְיוֹן לֹא אוֹתָם תַּכְרִיעַ
דַּי לָמוֹ הַהוֶֹה, מִסְתַּפְּקִים בְּיוֹמָם
חֲדַת הַזְּמָן לֹא שַׁלְוָתָם תַּפְרִיעַ...

ג.

הַחַיִּים לֹא הֶעֱנִיקוּ לִי מְאוּמָה
בֶּעָבַר אֵין נְקוּדָה הָעֹמֶר בָּהּ עֵינָיִם
הֶעָתִיד יַסְתִּיר פָּנִים בְּפָרֹכֶת זְעוּמָה
בַּהֹוֶה תֹהוּ וְחשֶׁךְ מְצָרִים . . .

ד.

מִסִּפְרֵי יְמוֹת עוֹלָם שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר
יִלְלַת הַמִּשְׁפָּט אָזְנִי קַשָּׁבֶת
בְּצִינוֹק וּמַהְפֶּכֶת יֶאֱנֹק הַדְּרוֹר
הַיּשֶׁר בִּכְבָלִים בְּבַרְזֶל הַמַּחֲשָׁבֶת . . .

ה.

כִּי אֶשְׁלַח מַחֲשַׁבְתִּי עַל פְּנֵי חוּץ מִתֵּבָתִי
לְהַבִּיט יָמִים מִקֶּדֶם, דּוֹרוֹת עוֹלָמִים
הָהּ עֲיֵפָה נִרְעֶשֶׁת תָּשׁוּב אֵלַי יוֹנָתִי
לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כִּי גָאוּ הַדָּמִים . . . !

ו.

שָׁם הַקִּנְאָה עַד צַוָּאר תֶּחֱצֶה בַדָּם
תַּאֲוַת הַמִּמְשָׁל בְּשַׂר עַמִּים שָׂבֵעָה
וּפֹה רִיב אֱמוּנוֹת יְשַׁלַּח עָם בְּעָם
טֶבַח גָּדוֹל גַּם לְרִיב כְּסִילוּת בַּדֵּעָה

ז.

הָהּ לָטֹרַח לִי הַחַיִּים בִּלְבָבִי רַב הַשָּׁבֶר
נָוֶה שַׁאֲנָן אִוִּיתִי וְהִנֵּה הַשַּׁחַת :
מַה הָאָרֶץ כֻּלָּהּ אִם לֹא מֶרְחַב הַקָּבֶר
וְכָל הַיַּמִּים בָּהּ דִּמְעָה גְדוֹלָה אַחַת ? . . .

ח.

אָבִי שֶׁבַּשָּׁמַיִם שִׁמְעָה תְפִלָּתִי
אַתָּה הַיּוֹצֵר יוֹדֵעַ יֵצֶר הַיְצוּרִים

לְפָנֶיךָ כַּסֵּפֶר נִגְלוּ פִּצְעֵי לִבָּתִי
כַּלְכֵּל לֹא אוּכַל... הָקֵל נָא הַיִּסוּרִים!...

ט.

בְּפָרְשִׂי כַּפַּיִם חַבֵּק אַח בִּזְרֹעוֹתַי
וְתַחַת לֵב חַם הִנֵּה אֶבֶן חִבַּקְתִּי
שְׂפָתַיִם דְּלֻקִים תְּבַקֵּשְׁנָה שִׂפְתוֹתַי
וְתַחַת שְׂפַת רֵעַ נְצִיב קֶרַח נָשַׁקְתִּי...

י.

בִּרְאוֹתִי עֱנוּת אָדָם וְכָאַב עָלַי בְּשָׂרִי
וּלְמַרְאֶה דִּמְעַת רֵעַ אֵבֶךְ הַרְבֵּה בֶכִי
פִּתְאֹם אַחֲרֵי כְּתָלַי יָרְעַם שְׂחוֹק אַכְזָרִי
וַתְּהִי לַחֲרָפוֹת דִּמְעָתִי עַל הַלֶּחִי...

יא.

(מִי יַשְׁחִית בָּנוּ כָּל חֶלְקָה טוֹבָה
הַאִם הַחַיִּים וְכָל מְסִבּוֹת הֶחָלֶד?
אוֹ מִתְּחִלַּת בְּרִאָתָהּ נַפְשֵׁנוּ שׁוֹבֵבָה
אַבִּיר לֵב וָפֶרֶא אָדָם יוּלָד?)

יב.

לִבְכּוֹת עֱנוּתְךָ אָדָם, תַּנִּים הִנְנִי
לוּ גַּם שְׁאוֹל חָטָאתָ, נַפְשְׁךָ הַטְּמֵאָה
הָהּ עָבְרָה בְּלִי־שֶׁפֶק שִׁבְעָה מַדּוּרֵי עֹנִי
טֶרֶם בְּיָוֵן חַטָּאת הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת טְבָעָה

יג.

אוֹ הִכְרִיעֲךָ חִנּוּךְ רָע, עֲוֹן אָבוֹת
לוּ גַם לֵב עָקֹב, גַּבְהוּת עֵינָיִם
לֹא לִי הַמִּשְׁפָּט... וְלֶאֱנֹחַת לְבָבוֹת
לְמֶשֶׁק כַּבְלֵי בַרְזֶל — אָקוּץ בַּחַיִּים...

יד.

אֵל מָלֵא רַחֲמִים, שִׁמְעָה תְפִלָּתִי
עָיְפָה נַפְשִׁי לְחֶמְלָה, חַיַּי אֵינָם חַיִּים
הַשְׁלֵךְ קֶרַח בְּרוּחִי, תַּשְׁלֵג לִבָּתִי
יִקְפָּא בִי דָמִי, גַּם מְקוֹר דִּמְעוֹת עֵינַיִם

טו.

אוֹ הָאֵר עֵינַי לִרְאוֹת מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ
מַטְרַת עֱנוּת אָדָם, הֲלִיכוֹת עוֹלָם
אַחַת מִשְׁתֵּי אֵלֶּה: הֲבִינֵנִי חֻקֶּיךָ
אוֹ הָמֵת בִּי לִבִּי, בַּל אָחוּשׁ כַּגּוֹלָם...

עזרא גאָלדין.

הַנֶּשֶׁר.

הַיַּעַר יָנוּם יִתֵּן שְׁנָת לָעֵינָיִם,
הָעֵמֶק עוֹד יָשִׁית עֲרָפֶל חֲתוּלָּתוֹ;
אַךְ שָׁם עַל שֶׁן־סֶלַע רֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם
נֶשֶׁר גְּדָל הָאֵבֶר כְּבָר נֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ.

רֶגַע אַךְ יַחֲלוֹף וּמֹטּוֹת כְּנָפֵיהוּ
יִפְרוֹשׂ בַּכֹּחַ וּשְׁחָקִים יַרְקִיעַ;
אֶל רֹאשׁ הַרְרֵי עַד יָשִׂים פָּנֵיהוּ.
כִּי קֶרֶן אוֹר בֹּקֶר שָׁמָּה תוֹפִיעַ.

כָּכָה בִּמְעוּף צוּקָה חֶשְׁכַּת הַזְּמַנִּים
עֵת עַל רֹאשׁ עָם יָחוּל סַעַר מִתְגּוֹרֵר
וּלְמַעֲצֵבָה יִשְׁכַּב כַּמֵּתִים בָּאַשְׁמַנִּים
אֶל נֹגַהּ בְּרַק תִּקְוָה יִתְעוֹדֵד הַמְשׁוֹרֵר

מֵרָחוֹק יָרִיחַ אוֹר, יָעִיר נִבְלֵהוּ
וּבִזְמִירוֹת וָשִׁיר יְקַדֵּם פָּנֵיהוּ

א. פ. ד.

מִכְתָּם

אם יפי אין כאן
תועלת יש כאן.

לְאַט לִי הַמְבַקְּרִים לַמְשׁוֹרֵר לִגְרִי־צֹאן
וּבְשִׁירָיו הָרַבִּים אַל תִּתְּנוּ דוֹפִי;
אָמְנָם לֹא תִמְצְאוּ נֹעַם וָיֹפִי,
אַךְ רַבָּה תוֹעַלְתָּם וִיקָרָה מֵהוֹן:
כִּי לִידֵי הַקָּאָה חִישׁ קַל יָבִיאוּ
וְחוֹלִים רַבִּים מִמְּצוּקָתָם יוֹשִׁיעוּ.

הנ"ל

שִׂיחוֹת עֲפוֹת.

(המשך *)

הַן־צֶדֶק.

הַפַּכְפָּכִים הֵמָּה הַפְּתָאִים בְּכָל דְּרָכֵיהֶם
תַּהְפּוּכוֹת בְּיָדָם, תַּהְפּוּכוֹת בְּשִׂפְתֵיהֶם;
אֶפֶס אַחַת הֵם קוֹרְאִים תָּמִיד, כָּל הַיָּמִים:
„בְּעָרִים אַתֶּם, רַבּוֹתַי, וַאֲנַחְנוּ — הַחֲכָמִים!"

~~~~~~~~

יֵשׁ בְּרֵרָה.

רַבּוֹת רָאִיתִי אֵשׁ אָחֲזָה בְּפִנּוֹת הַבַּיִת
וַיָּצְאָה וְאָכְלָה מִקָּמָה עַד כֶּרֶם זָיִת —
לֹא נוֹתַר לִפְלֵטָה בִּלְתִּי שָׁמִיר וָשָׁיִת...

---

*) ראה בספר „כנסת הגדולה" הראשון והשני.
~~~~~~~~

וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים.

חָכְמָה מְעַטָּה לִי וְסִכְלוּת־רַבָּה.
חָכְמָתִי לֹא הֵבִיאָה לִי מֵעוֹדִי בְּרָכָה;
וּבְסִכְלוּתִי, אֶחְיֶה, בְּסִכְלוּת אֹכַל לֶחֶם
וְסִכְלוּתִי תַּעֲמִידֵנִי עַל בָּמְתֵי הַהַצְלָחָה

אָדָם הַמַּעֲלָה.

(מאת סַפִּיר.)

שְׁלְמַן אֶחָד הִכִּיעַ תְּהִלַּת רֹאשׁ שָׂרָיו
כִּי אִישׁ כְּסִיל הוּא. — „חָלִילָה!“ — הֵשִׁיב הַשַּׂר אֲמָרָיו
„אָדָם הַמַּעֲלָה אֲנִי וּבַעֲמִי אֲנִי בָּעַל,
לֹא הָיָה עַבְדְּךָ בִּלְתִּי־אִם בֶּן־בְּלִיַּעַל.“

מוּסַר הַשֵּׂכֶל.

בְּנִי! בְּאִישׁ צָעִיר מִמְּךָ לְיָמִים אַל תִּתְחָרֶה —
כֹּחוֹ בְּרַגְלָיו וְהָדַר וְרָכַב לְרֹאשֶׁךָ;
אָכֵן בְּאִישׁ־זָקֵן כְּאַוַּת נַפְשְׁךָ הִתְגָּרֶה —
אַךְ יִכְעַס וְיָדְנַי וְקוּם לֹא יָקוּם נֶגְדֶּךָ.

ישראל ברלין.

מִכְתָּם

הֶעָשִׁיר וְהַמְחַבֵּר.

1

אֶל אַחַד הָעֲשִׁירִים בָּא מְחַבֵּר
בְּכֶסֶף מָלֵא מִיָּדוֹ סִפְרוֹ לָקַחַת

– הַחֵל עַל לֵב הֶעָשִׁיר לְדַבֵּר
כִּי תוֹמְכֵי תוֹרָה יִרְווּ עֹנֶג וָנַחַת

2

לֹא! לֹא אֶעֱשֶׂה דָבָר שֶׁאֵינוֹ מְתוּקָן
בְּקַחְתִּי סִפְרְךָ, לֹא אֶהְיֶה מִתּוֹמְכֵי הַתּוֹרָה
כִּי כְּבָר אָמוּר, סִימָן לָעֲבֵירָה הַדְּרוֹקָן
וְלָמָּה זֶה אֲסַיֵּעַ בִּידֵי עוֹבְרֵי עֲבֵירָה ?!

3

שָׁמַעְתִּי כִּי מִכַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לָעֲנִיִּים
– אָמַר הַמְחַבֵּר – אֲשֶׁר הֵם אֵינָם חוֹבְרֵי חָבֵר
עָוֶל לֹא עָשׂוּ, מֵחֵטְא הֵם נְקִיִּים
וּמַדּוּעַ זֶה? הַגֶּד נָא לִי פֵּשֶׁר הַדָּבָר!

4

פֵּשֶׁר הַדָּבָר אֲשֶׁר אֵלָיו נַפְשְׁךָ כְּמֵהָה
הוּא: כִּי הָעֲנִיּוּת אֶת הָאָדָם עַל דַּעְתּוֹ מַעֲבֶרֶת,
וְכָל מִי שֶׁאֵין בּוֹ דֵעָה
לְרַחֵם עָלָיו הַתּוֹרָה אוֹסֶרֶת.

בן-ציון אייזענשטאדט.

מִכְתָּמִים לְשנ"ה יָאנַאס.

הָאֱמֶת.

חֲבִיבָה וַאֲהוּבָה
שְׂנוּאָה וַעֲזוּבָה
שְׁפֵלָה כְּאֵזוֹב,
הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים
יְחַפְּשׂוּהָ כְּמַטְמוֹנִים
וְכָל הָאָדָם כּוֹזֵב!

נָשִׂיא בְּעַמָּיו.

כַּנְּבִיאִים כְּנֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ –
הָרַבָּנִים הָאַדְמוֹרִ"ים מִגַּשְׁמִיּוֹת מִתְפַּשְּׁטִים
– מִי יִחְיֶה מִי יָמוּת, יָנוּעַ יָנוּחַ –
כִּנְשִׂיאִים בְּעַמָּם יְדַבְּרוּ מִשְׁפָּטִים,
מַשְׁבִּיעִים מַלְאֲכֵי רוֹם, מְשַׁנִּים הַטֶּבַע,
אִלֵּם יִפְתַּח פִּיו, עֲקָרָה תֵּלֵד שֶׁבַע
וְהֶחָסִיד יָרֵא לָגֶשֶׁת לֹא יָהִין,
לִנְשִׂיאִים וְרוּחַ, כִּי גֶשֶׁם בָּם אָיִן.

הַמַּסְוֶה.

אֲדוֹן הַנְּבִיאִים, מִכָּל אָדָם הֶעָנָיו,
בַּהֲסִירוֹ הַמַּסְוֶה, קָרַן אוֹר פָּנָיו.
וַאֲנַחְנוּ מְאִירִים פָּנִים לְרֵעֵנוּ,
רַק בְּשִׂימֵנוּ הַמַּסְוֶה עַל פָּנֵינוּ...

הַפַּכְפָּךְ.

נַעַל בֶּן עֶבֶד הַנּוֹבֵב בְּתוּלוֹת
עִבְרִיּוֹת נָכְרִיּוֹת חִתִּיּוֹת עַמּוֹנִיּוֹת –
מְדַקְדֵּק בְּמִצְוֹת חֲמוּרוֹת וְקַלּוֹת,
וּבְכָל מִנְהָג קַל מְשַׁנִּים קַדְמוֹנִיּוֹת.
מַעֲשֵׂה זִמְרִי הוּא עוֹשֶׂה בְּצִנְעָא
וּבְגָלוּי הוּא תָּמִים, יָשׁוּחַ וְיִדְכָּא
בְּ„קָדוֹשׁ" יוֹרֵד לְעוּמְקָא דְּדִינָא –
וְעַד לַצְבוֹת בָּטֶן בִּסְעוּדַת רַבִּי חִדְקָא.

מַשָּׂא וּמַתָּן.

גַּנָּב כִּי יִגְנוֹב לְמַלֵּא רַעֲבוֹנוֹ,
מִזְלָג אוֹ כַף, כְּתוֹנֶת אוֹ נָעַל.
יִתֵּן בִּפְלִילִים כִּי נִכְתָּם עֲוֹנוֹ
נַפְשׁוֹ חַטַּאת, כִּי מָעֲלָה מָעַל:
וְאֹרַח הַמִּסְחָר מִדַּם עֲקֻבָּה
שְׁטָרוֹת מֵאֶפֶס! מֵהֶבֶל עֲרֻבָּה!
זֶה חֹמֵס, זֶה רוֹמֵס, מְעַוֵּל אֵין קֵצֶה
וְתַחְבּוּלוֹת אָיִן! אֵין חָכְמָה, אֵין עֵצָה.

* *
*

הַסּוֹחֲרִים הָעוֹכְרִים עָטִים לַשָּׁלָל
שָׁוְא לָהֶם מִשְׁפָּט, אֵין צְרִי וּתְרוּפָה,
וַאֲדוֹנֵי הַקִּנְיָנִים — לִבָּם חָלוּל
הֵם הַנִּרְדָּפִים, הֵם עֶגְלָה הָעֲרוּפָה.
יָמִים נוֹרָאִים הַיָּמִים הָאֵלֶּה!
עַל בַּעֲלֵי קִנְיָנִים לִתְקוֹעַ בַּשּׁוֹפָר!
עָשְׁרָם וּרְכוּשָׁם כַּשֶּׂה לָעוֹלָה
לְסַחְרָם וּמַעֲרָבָם לֹא יִמָּצְאוּ כֹּפֶר.

לְמִי אֲנִי עָמֵל?

יְהוּדָה לִמַּד בְּנוֹ, חָכְמָה הוֹרָהוּ
וּמַה גָּדוֹל שִׂבְרוֹ?! יְגוֹנוֹ מָה רַב!
כִּי בְנוֹ בְּחָכְמָתוֹ לִכְסִיל נְתָנָהוּ
נַיִף כֹּחַ הַבֵּן מִכֹּחַ הָאָב.
זוֹ תוֹרָה זוֹ שְׂכָרָהּ, עָמָל וְעָוֶל!
עֲמַל אָבוֹת עַל בָּנִים הָהּ! גַּם זֶה הָבֶל.

הַקִּנְאָה.

יִשְׂרָאֵל יְקַנֵּא בַּחֲבֵירוֹ | וְזֶה לְּךָ הָאוֹת:
בְּכַסְפּוֹ בְּשׁוֹרוֹ בַּחֲמוֹרוֹ | כִּי אוֹמְרִים לַמֵּת
יָצוּר לְרֵעֵהוּ | בְּעָזְבוֹ כִּנְעָתוֹ
יוֹרֵד לְחַיֵּיהוּ, | וְשָׁב לְאַדְמָתוֹ
וּלְקִנְיָנָיו לֹא יֹאמַר דַּי: | כִּי שָׁבַק חַיִּים לְכָל חַי...

הנ״ל.

דָּוִד וְאוּרִיָּה.

ויהי לתשובת השנה וגו׳ וישלח דוד את יואב וגו׳ ויצרו על רבה. ויהי לעת הערב וגו׳ ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רוחצת מעל הגג וגו׳ וישלח דוד וידרוש לאשה וגו׳ ויכתוב דוד ספר אל יואב וגו׳. הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה עד סוף הענין (שמואל ב׳ י״א).

1

בָּאַרְמוֹן הֶעָטוּי בִּיקַר־תִּפְאֶרֶת
וּבְנֹעַם הֲדָרוֹ יַרְהִיב עֵינַיִם,
גָּבְהוֹ יִתְאַבֵּק עִם קַרְנֵי הַחֶרֶס
וּגְבֹהִים עַמּוּדִים תּוֹמְכִים שָׁמַיִם.

2

בָּאוּלָם הַנֶּחְמָד וּרְחַב יָדַיִם
עַל רִצְפַּת כֶּסֶף וּמְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים
בִּכְבוֹדוֹ יִתְהַלֵּךְ מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַיִם
וּמֵעֲלִיצוּת נַפְשׁוֹ פָּנָיו מַזְהִירִים.

3

עַל אוֹיְבָיו מִחוּץ יְהִי רָמָה יָדֵהוּ
וְאַחֲרֵי נְדוֹ עַתָּה מָצָא מָנוֹחַ
עַל כֵּן רַעְיוֹנֵי גִּיל יְמַלְאוּ לִבֵּהוּ
עַל כֵּן רוּחוֹ בוֹ יַעֲלוֹז לִבּוֹ שָׂמֵחַ.

4

רַבּוֹת נִלְחַם אֶת הַגִּבּוֹרִים לִפְלֶשֶׁת
וּמִבְחַר חֵילָם לַטֶּבַח הִכְרִיעַ

עַד נִדְמָה קִרְבָּם קוֹל חִצִּים וָקֶשֶׁת
עַד הִשְׁפִּיל עֻזָּם וּגְאוֹנָם הִכְנִיעַ.

5

וַיְהִי לוֹ הַמְעַט כִּי עַד כֹּה הִגִּיעַ
כִּי כָל הַמַּמְלָכָה אֵלָיו נָסַבָּה
וַיֹּסֶף עוֹד יָדוֹ אֲרָצוֹת לְהַכְנִיעַ
וַיִּשְׁלַח אֶת יוֹאָב לָצוּר עַל רַבָּה.

6

וּמַלְאָכִים קַלִּים אֵלָיו שָׁלָחוּ
וּבְשׂוֹרָה בְּפִיהֶם מִשְּׂדֵה הַמַּעֲרָכָה
כִּי חֵיל מַחֲנֵה אוֹיֵב עֹרֶף הָפָכוּ
כִּי חֲמַת אֵל זַעַם עֲלֵיהֶם נִתָּכָה.

7

תָּפוּשׂ בְּשַׁעְפָּיו כִּי מִלְאוּ לִבֵּהוּ
לִשְׁאוֹף רוּחַ צַח עָלָה הָעֲלִיָּה
וַתַּזְהִיר בַּהֲדָרָהּ נֶגֶד עֵינֵיהוּ
קִרְיַת יְרוּשָׁלַיִם עֲלִיזָה הוֹמִיָּה...

8

וַהֲמוֹן אָדָם רַב עַל פָּנָיו יַחֲלוֹפוּ
וּמֶרְכָּבוֹת יָרוּצוּ וִירַקֵּדוּ
גַּלֵּי הַחַיִּים יִזְרְמוּ יִשְׁטֹפוּ
וּכְזֶרֶמֶת מֵי יָם יְהֹדוּ, יְהֹדוּ...

9

פָּחַד לֵב הַמֶּלֶךְ, רָחַב קִרְבֵּהוּ
וּמַחְשָׁבוֹת נְעִימוֹת נַפְשׁוֹ נִמְלָאָה
הֵן זֶה אוֹשֶׁר עִמּוֹ כּוֹנְנָה יָדֵהוּ
וּגְבוּרַת יְמִינוֹ בַּמֶּרְחָק נוֹדָעָה.

10

אַךְ מַה זֶּה פִּתְאוֹם כֹּה פָּנָיו נָהָרוּ?
מַה פֶּתַע אַרְצָה הוֹרִיד הָעֵינַיִם?

וּכְמוֹ קַו אוֹר גָּדוֹל אֵלָיו חֲדָרוּ
וּכְמוֹ נִפְתְּחוּ לְפָנָיו שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם...

11

בַּהֲדָרָהּ וִיקָרָהּ לְפָנָיו הוֹפִיעָה
בִּדְמוּת אֵשֶׁת חֵן רוֹחֶצֶת בַּמַּיִם
בַּת אֱלֹהִים זוּ אִמָּנוּ הַבְּרִיאָה
וַתְּפָרֵשׂ לְפָנָיו כָּל חֶמְדַּת הַחַיִּים...

12

וּבְקֶרֶב לִבּוֹ הָאַהֲבָה נֵעֹרָה
וַתֵּצֵּת אִשָּׁהּ, מוֹקְדָהּ עָרְבָה,
וַתַּעַל בְּחֶרְמָהּ אֶת נַפְשׁוֹ הַטְּהוֹרָה
וּבְחִצִּים שְׁנוּנִים כִּלְיוֹתָיו פִּלְּחָה.

13

אָז שָׁלַח הַמֶּלֶךְ לִדְרוֹשׁ אַחֲרֶיהָ
וַיַּגִּידוּ לוֹ כִּי שֵׁם הַיְפֵהפִיָּה
שֶׁצָּדְתָה נַפְשׁוֹ בִּיפִי הוֹד פָּנֶיהָ:
„בַּת־שֶׁבַע אֵשֶׁת הַחִתִּי אוּרִיָּה".

14

חָרַד הַמֶּלֶךְ וַיִּתַּר לִבֵּהוּ,
נָבְקָה בוֹ רוּחוֹ עֶשְׁתְּנוֹתָיו נָבֹכוּ
הֵן מִיּוֹם כֶּתֶר מַלְכוּת עָטָה רָאשֵׁהוּ
בִּנְתִיבוֹת אֵל חַיִּים רַגְלָיו יִדְרֹכוּ.

15

עוֹד לֹא נִכְתְּמָה נַפְשׁוֹ בַּעֲוֹן כָּל פֶּשַׁע
וּמִמַּעְגְּלֵי צֶדֶק לֹא רַגְלוֹ נָסֹגָה
מֵעוֹדוֹ נָקַע לִבּוֹ מֵאָהֳלֵי רֶשַׁע
וּמִיִּרְאַת שַׁדַּי נַפְשׁוֹ נָמֹגָה.

16

הָהּ! אֵיךְ יַעֲשׁוֹק אִשָּׁה מֵחֵיק הַבַּעַל
וּתְמִימֵי דֶרֶךְ אֵיךְ שְׁלוֹמָם יַפְרִיעַ.

וּבְכוֹס אוֹשֶׁר גֶּבֶר אֵיךְ יִמְסוֹךְ בַּעַל
וַעֲוֹנוֹ הֵן אָז עַד מָרוֹם יַגִּיעַ!

17

לוּ אַחַד הַמְּלָכִים 1) קָרָה מִקְרֵהוּ
כִּי תֶּחְשַׁק נַפְשׁוֹ בְּבַת עַם הָאָרֶץ
אָז בִּפְקוּדַת מֶלֶךְ הוּבָא חֲדָרֵיהוּ
„וּתְהִי לוֹ לְאָמָה...“ מִשְׁפָּטָהּ יֶחֱרַץ.

18

וּלְהַגִּישׁ מִשְׁפָּט אִם יָעוֹז הַבַּעַל
כִּי אֵשֶׁת בְּרִיתוֹ מֵחֵיקוֹ גָּזָלוּ,
בּוֹגֵד הִנֵּהוּ! אִישׁ מֶרֶד וָמַעַל!...
וַעֲוֹן „פּוֹשֵׁעַ“ אָז עָלָיו יִטְפְּלוּ.

19

אֲבָל לֹא אֵלֶּה אָרְחוֹת דָּוִד הַמֶּלֶךְ
אִישׁ חָסִיד וְעָנָו וּמְלֹא רוּחַ אֱלוֹהַּ,
אִישׁ חָסָה נַפְשׁוֹ עַל כָּל דַּל וְהֵלֶךְ
וּמִנְּעוּרָיו לָמַד לַחְשׁוֹב גָּבוֹהַּ!

20

מֵאַחֲרֵי עָלוֹת לָקַח זֶה הַגֶּבֶר
לִרְעוֹת צֹאן אָדָם עַם בָּחַר אֱלוֹהַּ
הָגֵן עֲלֵיהֶם מֵאָסוֹן וָשֶׁבֶר
וּמֵאוֹיֵב הֱיוֹת לָמוֹ מָגֵן וּזְרוֹעַ.

21

לוּ כָל נֶפֶשׁ אָדָם נֶעֱמָה יְקָרָה
כִּי הִפְקִידָם בְּיָדוֹ אֵל חוֹלְלָמוֹ!
הֵן מַלְכָּם הוּא לֹא אַךְ לִצְנוֹף עֲטָרָה
עַבְדָם הִנֵּהוּ — אִם עֲבָדָיו הִנָּמוֹ!!

---

1) מלכי פלשתים ובני עמון ויתר הגוים שהיו בימי דוד, הידועים באכזריותם ופחזותם, לשפוך דם כמים, למען מלאת תאות נפשם הנמבזה.

22

„אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל זֶה הָאִישׁ אוּרִיָּה

אִישׁ חֵרֵף נַפְשׁוֹ בְּעַד אוֹשֶׁר עַמּוֹ

עָלָיו לֹא יִדְּרֵךְ כָּל קֶשֶׁת רְמִיָּה [2] ...

כִּנְפוֹל בֶּן עַוְלָה לֹא יִפּוֹל נֵוֵהוּ!

23

„רַק אֶל מוּל פְּנֵי הַמִּלְחָמָה הַקָּשָׁה

בְּמָטַר חִצִּים וָאֵשׁ וּבְרַק חֲרָבוֹת

בִּמְקוֹם שָׁם חֶרֶב בַּחֶרֶב נִגָּשָׁה

וְלְאֶנְקַת מְמָתִים יֶחֶרְדוּ לְבָבוֹת.

24

„שָׁם יִדְרוֹךְ קַשְׁתּוֹ זֶה גִּבּוֹר הַחַיִל

שָׁם יַכֶּה אַף יִמְחַץ קָדְקֹד אוֹיְבָיו,

אֶל מַחֲנֵה חֵיל צָרִים יְדַלֵּג כָּאַיִל

וּבִמְחִיר יָקָר שָׁם יִמְכּוֹר חַיֵּיהוּ!

25

„כָּאֵלֶּה וְכָאֵלֶּה תֹּאכַל הַחֶרֶב

וּבִדְמֵי גִבּוֹרִים תְּוֹסֶד מַמְלָכָה,

וּכְתוֹם מִלְחָמָה הַשָּׁלוֹם עוֹד יֶרֶב

אָז תַּם כָּל מָדוֹן–הַסְּעָרָה שָׁכָכָה!

26

„אַךְ אִם בֵּין צְבָא גִבּוֹרֵי בַּמִּלְחָמָה

לִפּוֹל בַּחֶרֶב שָׁם יַעַל גּוֹרָלוֹ

אָז בַּעֲוֹן מוֹתוֹ לֹא נַפְשִׁי נִכְתָּמָה

וּפְעֻלָּתִי זַכָּה – אִם יִצְעַן אָהֳלוֹ!!"...

---

2) טריגליכער באגען (רמ"ד).

אהרן מירסקי.

הערת המשורר.

מעשה דוד ובת שבע כבר היה לחומר רב ערך בידי משוררים רבים לעשות מהם מטעמים לקוראיהם איש איש על פי דעתו והלך רוחו, ועל כלם הגדיל הפליא מעשהו המשורר החכם שמ"ר בשירו הנחמד והנעים „בת-שבע", ולא אשגה אם אומר, כי השיר הזה עולה הוא ביפיו, בסגנונו הנעים וצחות לשונו על יתר שיריו אשר חבר. אולם באחת שגה המשורר הנזכר הזה והוא חטא לא נוכל כפרה. על כל סופר ומשורר להציג את נושא ספורו לפני קוראיו בדמותו ובצלמו בלי כל תוספת וגרעון, עד כי יוכל הקורא לתאר בדמיונו על נקלה את האיש הזה עם יתרונותיו ומגרעותיו גם יחד. אנכי לא אבוא פה להציל את דוד המלך ע"ה מכף המלשינים ולנקות אותו מפשע רב שטפלו עליו בדבר בת-שבע, אחרי כי דברי הפסוק יוכיחו ההפך, כי רע הדבר בעיני ה' וישלח אליו את נתן הנביא ליסרו על חטאו, והוא גם הוא הודה על פשעו ויחבר תפלה מיוחדה על זה בספר תהלים. אולם אחרי כל אלה הנה זאת נדע נאמנה, כי דוד המלך היה מטבעו ענו ושפל רוח ורוב ימיו בלה בתפלות ותחנונים רק מקרה לא טהור בא לידו וילכד ברשת האהבה, ויאהב אשת אחד מעבדיו, ואף אם מלך הוא ובידו העז והמשרה לרצח נפש האיש ולקחת את אשתו, אבל דוד ירא את ה' ולא עשה כזאת, רק שלח את האיש למלחמה וישימהו עם הגבורים, למען ימות מות ישרים על שדה המערכה. כל הדברים האלה חסרים בשירו של הח' שמ"ר, והקורא אותו יצייר בדמיונו את דוד המלך בדמות מלך אכזר וקשה לב, רודף תענוגים ושואף דם, וכאשר התחננה לפניו בת שבע ותעירהו כי אלהים ירא כל זאת ומצוא ימצא את עונו, אז ענה אותה דוד בגאוה:

כָּאֵל מְעוֹנוֹ בַּשָּׁמַיִם כֵּן אָנֹכִי פֹּה בָּאָרֶץ
וְאִישׁ לִי יַטֶּה אָזְנַיִם לֹא יְבֹאֶנּוּ הַקָּרֶץ.

חרוז כזה נכון לשים בפי בלשצר, אשר אמר „אל אנכי ולא איש", ויצוה להשתחות לפניו ולעבדו, ואולי גם בפי נפוליון, אשר אמר כטוב לבו בהביטו על מחנה צבאותיו הרבים והעצומים, כי „לא דרוש לו עוד עזר אלוה", אבל היתכן כי משפתי המלך החסיד והענו יתמלטו מלים כאלה? האיש אשר קרא בחם לבו בקרבו: „מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו" ישנה פתאום את טעמו ויאמר: „כאל מעונו בשמים כן אנכי פה בארץ?!" בכלל השליך השמ"ר אחרי גו את כל הפרטים המהארים את רוח דוד המלך ונטיות דעתו הרמה והנשגבה, את התוך זרק, ויברור את הקליפה, את האהבה הפשוטה, אהבת בשרים, ויהיו דוד ובת שבע בידו ל„אוהב ואהובתו", אשר נפגוש בכל הרומנים הנקראים בפי ההמון. — הדבר הזה העירני למלא את החסרון הזה ולהוסיף את אשר החסירו המשוררים אשר קדמוני.

הנ"ל.

מתון בדין

הוו מתונים בדין (אבות פ"א)
סתון מתון ד' מאות זוזי שויא.

א.

בבית הרב

בבית הרב ר' דניאל בעיר גנאיאבה אשר בליטא רבה התכונה, הרב יושב על כסאו בראש השלחן ועונה לכל דורשיו, כי היום רבו הדורשים לשכנו לבקש תורה מפיהו, ולדברי עצתו ייחלו;

היום יום חמישי בשבת.

בפנת הבית על יד החלון עומדים שני קצבים וריאה משור טבוח בידם, ואחד משני השוחטים אשר בעיר עומד על ידם, וכלם מיחלים למוצא שפת הרב, אם לשבט או לחסד. כי שאלה נהיתה על השור אשר טבחו הקצבים העניים להיות לאכלה לבני העיר על יום השבת.

על הספה אשר עמדה אל קיר הבית ליד השלחן, יושבים שני אנשים ומתפלפלים בדברי תורה; הכרת פניהם ענתה בם כי שניהם רבנים; האחד איש בא בימים, ושער זקנו אשר ירד על פי מדותיו, כבר נהפך ללבן מזקן, היה רב בעיר רחוקה. ובלכתו למסעיו לקבץ חותמים על ספרו אשר יצא לאור בעגלא ובזמן קריב, סר גם אל העיר הקטנה גנאיאבה, ויבוא אל הרב לחלות פניו כי ידבר על לב בני העיר כי ירבו לקנות את ספרו ולשלם מחירו בטרם יצא לאור. והרב עשה את בקשתו. אף כי ידע נפש בני עירו כי מטה ידם, עד כי גם משכורתו לא היתה שלמה מאתם כאשר דברו ביום עלותו על כסא הרבנות, כי קצרה ידם משלם; והשני היה צעיר לימים אך איש ידוע חלי, בבשרו שלח רזון ועורו צפד על עצמותיו. לחייו שפו, ופניו נהפכו לירקון. הוא היה רב בעיר קריק עיר מצער קרובה אל גנאיאבה, ומרב ענותו בצום נפשו חלה מחלה מאנה הרפא. אך העיר קריק אשר היה לרב בקרבה עיר מצער היא ורופא אין בה, ויבא אל גנאיאבה להתרפאות מחליו, ובבואו סר אל בית הרב. והרב האיר פניו אליו, ויחן לו מעון בביתו, מפתו אכל וכל מחסורו עליו; האמנם ידע הרב את נגעי לבבו כי קצרה ידו לקבל אורחים בביתו, וגם ראה את פני אשתו הרבנית והנם זעפים, בכל זאת לא יכל להבליג על תאות נפשו, לקים מצות הכנסת אורחים.

בירכתי הבית ליד הפתח עמדו שני מגידים וינצו יחדו, והשמש מבית הכנסת נסה להשלים אותם ולא יכל; מגידים סובבים בערי השדה אשר יטיפו לאגורת כסף וככר לחם רבו וישרצו לרב בערים הקטנות בליטא. יש בהם גם יודעי תורה ומביני מדע, ולשונם לשון למודים להטיף מוסר לעם ה', אך כרבם כן עניים המה בדברי תורה ומדע, וגם עניים המה ורעבים ללחם; — האמללים האלה נודדים ללחם מעיר לעיר ומכפר לכפר, ובדרשותיהם יעקמו את הכתובים, על המדרשים יניפו ידם וכל הישרה בתורתנו יעקשו; אנשים כאלה היו גם שני המגידים אשר עמדו בבית הרב ויריבו איש את רעהו.

„אנכי קדמתי לבוא הנה ביום השלישי — אמר האחד — ואתה עתה זה באת ולכן לי המשפט לדרוש בבית המדרש הגדול ביום השבת".

אתה הלא דרשת דרשתך תמול בערב, וגם היום תדרוש בבית הכנסת הגדולה. על כן לי המשפט לדרוש ביום השבת בבית המדרש הגדול — אמר השני — בשבת השנית תדרוש אתה בבית המדרש הגדול, ובשבת הזאת לי המשפט לדרוש כי על כן קדמתי לבוא הנה.

„ואנכי אשב פה ואחבוק ידי כשתי שבועות תמימות? ואשתי ושבעת ילדי ירעבו ללחם?

גם לי אשה רעבה, ובנים ובנות לרב.

אחי! מה לכם כי תריבו איש את רעהו? — אמר שמש בית המדרש — האחד מכם ידרוש בבית הכנסת הגדולה והשני בבית המדרש הגדול.

בבית הכנסת הגדולה יבואו רק בני דלת העם ומה יתנו לכם ומה יוסיפו לכם הגדולים אשר בעיר. הן רק בני דלת העם ירימו נדבות כסף לכל דרשן ומגיד, והעשירים יביטו בשאט נפש אל הדרשנים ודרשותיהם גם יחדו;

ובכל זאת לא אטיף מלתי לבוערים בעם אשר לא ידעו ולא יבינו מאומה — אמר אחד המגידים —.

הן אנחנו נרים כשופר קולנו, והמה ינומו שנתם — אמר השני — אם כן כתרו זעיר עד אשר יבצע הרב את דבר שאלת הריאה ואז יוכיח בין שניכם — אמר השמש. כאשר יאמר הרב כן יקום וכן יהיה. — אמר אחד המגידים.

לדברי הרב נוחל והוא יוציא כאור משפטנו — אמר השני — אבל הרב לא שעה אל המגידים הנצים, ולא שת לבו לדברי ריבותיהם אשר שמע מרחוק, כי כבר הסכין לשמע דברי ריבות כאלה מדי שבת בשבתו, וכבר היה לו לזרא המגידים הסובבים בערים הקטנות, כהרוכלים הסובבים בכפרים וילקוט סחורתם על שכמם; השאלה מי ידרוש בתחלה לא נגע עד לב הרב, וכל הגות לבו היתה בהשאלה אשר נהיתה על הריאה, כי הטבחים עניים ודלים המה, ואם יטרף השור הטבוח וחסר בשר לאכלה ליושבי העיר ולהטבחים יחסר לחמם. על כן שת הרב עצות בנפשו לבקש ולמצוא פתרון אל השאלה הקשה הזאת. גם נועץ את שני הרבנים האורחים אשר ישבו בביתו ויחדו המתיקו סוד למצוא פתרונים להתיר את השאלה; אך מדי שם הרב כל מעיניו בשאלת הריאה, סבה הדלת על צירה לרגעים ושאלות משאלות שונות הביאו אל הרב, זה יוצא וזה בא כי ביום החמישי וביום הששי מרבים העם בערים הקטנות לשחוט כל עוף כנף למיניהם, כי בשר עוף לא יבוא אל פיהם כי אם משבת לשבת, וכרבות העופות השחוטות כן תרבינה השאלות, אך שאלות כאלה תפתרנה מהרה והנשים המביאות השאלות כאשר תבאנה כן תצאנה.

ויהי אך כלה הרב לפתור שאלת הריאה, והקצבים יצאו שמחים ושבעי רצון אחרי שמעם את המשפט „כשר" יוצא מפי הרב, ודלת החדר אשר בירכתי בית המבשלים נפתחה, והרבנית עמדה על מפתן החדר ותקרא אל הרב לבוא החדרה, כי זה כשתי שעות עומדת שם האשה הממונה על בית הטבילה ומחכה עד אשר יכלה הרב דבר שאלת הריאה, כי גם בפיה שאלה אשר ישאלו את פי הרב בסתר, גם השאלה הזאת נפתרה מהרה, והאשה יצאה מאת פני הרב ופניה רעמי, אות הוא כי על דבר שאלתה היה פתגם הרב „טמא", פגול הוא, לא ירצה.

האשה יצאה והרבנית פתחה את פיה ותתן ברגז קולה לאמר; אמור נא לי דניאל מה אתן לאכול בצהרים להרב מעיר קריק?

הן אתנו יאכל בצהרים, ואת אשר נאכל אנחנו כולנו יאכל גם הרב מעיר קריק.

האם התל תהתל בי? — דברה הרבנית רתת — הן בשר בהמה אשר היתה

סרכא על ריאתה לא יבוא בפיו, בצים לא יאכל מדאגה מרבר פן היתה טפת דם בהן והוא לא ראה, כל מיני ריפות פגול המה לו פן נמצאו בהם נמלים, גם בשר דגים לא יאכל כי כן צוה עליו הרופא.

צוי לשחוט תרנגלת והיתה לו לאכלה.

ומאין אקח תרנגלת? הן כל העופות אשר היו בביתנו כבר נשחטו והתינה לבער להרב מעיר קריק.

קני תרנגלת מאת הנשים המוכרות עופות.

ומאין אקח כסף לקנות תרנגלת? האם רבו החתונות והגטין בעירנו בימים האלה? האם שכרך היה הרבה מאד בימי השבוע הזה מאת האנשים אשר היה להם ריב ומשפט, ואתה דנת דינם? ואף גם זאת כי זה שני ירחים ומעלה אשר יגרעו משכורתנו דבר שבוע בשבוע מפני חוסר כסף באוצר העדה, ואתה לא תשית לב לזאת, ותקרא אורחים אל שולחנך, והצוה את אשתך להכין טבח ולעשות מטעמים כאשר אהבו קרואיך.

הרב עמד כאיש נבוך בדבר אשתו את דבריה, ואף כי ידע בסתר לבו כי צדקה האשה בדבריה, בכל זאת חשב מחשבות וישת עצות בנפשו מה לענות אותה דבר, אך פתאום נשמע קול שאון מהחדר הגדול, קול אשה צועקת צעקה גדולה ומרה; הרב עזב את אשתו וימהר לבוא אל החדר הגדול לראות אשר נעשה שם, והנה תמונה לנגד עיניו, שתי נשים עוטות מטפחות גדולות על ראשן ועל מצחן, האחת זקנה שפלת הקומה ורעת המראה, עור פניה קמט מזקן ואצילי ידיה הרזות ומלאות חלאה נראו מבעד המטפחת לגעל נפש כל רואיה, עיניה מזרות חמה ומדון, ועל פניה ילין משטמה אל כל בני חלוף, והשנית אשה צעירה לימים, יפת תאר ויפת מראה, אך פניה היפים ומפיקים חן וענוה צדק לטו במטפחת, ורק עיניה יונים נשקפו כמו שחר מבעד למטפחתה והכרת פניה ענתה בה כי תבוש ותכלם עד מאד, ואל עקרבים היא עומדת בבית הזה.

„גט! ספר כריתות! ואם אין מתה אני".

צעקה הזקנה בקול מר.

אבל מה זה תשמענה אזני? — אמר הרב כאיש משתאה.

אשה זקנה לימים תחפוץ להגרש מאת בעלה?

אישי מת בשכבר הימים — צעקה האשה בקול בוכים — רק בתי הנצבת עמכם בזה היא נפלה בידי רשע עריץ, ואליך אדוני ורבי אשא נפשי ונפש בתי הצילו אותה מכף עריצים, הוציאו ממסגר נפשה כי באו מים עד נפש.

ומה עול מצאת בחתנך?

אוי לי! אבוי לי! בידי כריתי שוחה עמיקה לבתי הרכה והענוגה, אנכי הסגרתיה בידי לא תוכל קום, אנכי אשמה על בתי והיא חפה מפשע.

אבל אמרי נא מה הטה מעללי חתנך הרעים, אולי הוא מעות יוכל לתקון.

הן גדלה עד שמים רעתו, ורק ספר כריתות יוציא מצרה נפש בתי.

הקץ לדברי רוח — אמר הרב ברגז — אמרי נא מה עול מצאת בחתנך, למען אדע לכלכל דברי במשפט.

„גט! ספר כריתות!" צעקה האשה מבלי פנות אל דברי הרב, ותשנה ותשלש דברי צעקותיה בקול רעש גדול, עד כי ראה הרב כי לא יציל דבר אמת מפי אשת מדנים זאת, וישם פניו אל בתה אשר עמדה בפנת הבית עצובת רוח ונכלמה עד מאד;

גשי הלום בתי — אמר אליה הרב — הגידי נא לי האם באמת ובתמים תחפצי להגרש מאת בעלך?

אמי תדבר אלי יום יום, כי אין טוב לי כי אם לקחת ספר כריתות מאת בעלי — ענתה האשה ועיניה ירדו דמעה.
ואת לא תחפצי להגרש מאת בעלך?
אמי כבירה ממני לימים, והיא יודעת יותר ממני.
הגידי נא קשט אמרי אמת, אולי יכך בעלך או ריב יריב אתך.
חלילה לו מעשות כדבר הזה, ונהפוך הוא, הן בעלי יאהבני ויצרני כבבת עינו.
אולי קצרה ידו להביא לחם ביתו?
הן לחמנו נתן על שלחן אמי, כי כן נטלה עליה אמי כי נהיה באוכלי שולחנה שלש שנים, וזה רק כחצי שנה אחרי חתונתנו ועוד לנו שנתים ימים ומעלה אשר ינתן לחמנו וכל צרכינו מאת אמי ולא יחסר לנו מאומה בביתה.
ומה ימריצך לקחת ספר כריתות מאת בעלך?
אמי אומרת כי הוא רשע ואפיקורוס.
כן הוא רבותי — הרימה הזקנה בכח קולה, ותך באגרופה על השולחן — הוא רשע ואפיקורס מאין כמוהו.
„ומה רשעו ומה חטאתו"? — שאל הרב והכרת פניו ענתה בו כי כבר כשל כח סבלו — „האם יעבור חקי התורה, או יכחש בה' וילעג לתורתו?"
נהפוך הוא — אמרה הצעירה בקול דממה — הוא שומר מצות ה' ובתורתו יהגה דבר יום ביומו.
הוא רשע ואפיקורס — קראה הזקנה בקול גדול — ובארבות ידיה הדפה את בתה הצדה — הן זה פעמים קרע לקרעים את הפאה הנכרית אשר לבתי, ותמול בערב הביאו מווילנא פאה נכרית חדשה אשר קניתי לבתי, ואקום היום בבוקר והנה גם הפאה החדשה קרועה לגזרים קטנים, כי הרשע הזה חפץ כי אשתו תצא בראש פרוע ושער ראשה יראה החוצה, אללי לי! בתי יחידתי אשר טפחתי ורביתי תצא כאשה פרוצה וראשה פרוע, לא! היה לא תהיה! בתי לא תהיה לאיש רשע עריץ כזה
מה שם החתן? — שאל הרב.
„שמו ימחה מספר החיים" הוא יוסף כהן.
איה חתנך כעת?
בבוקר מות ידע מקומו איהו, מי יתן ולא אוסיף לרעתו עד עולם.
„הוא יהגה כעת בתורת ה' בבית המדרש" ענתה הצעירה בקול דממה.
„גשי הלאה פתיה"! קראה הזקנה ותפרש ארבות ידיה להדוף את בתה ממקום עמדתה.
שמעון לך וקרא לי את חתן האשה הזאת — אמר הרב אל השמש אשר עמד בירכתי הבית. — ואתנה נשים לכנה לפעלכן הביתה, ושבנה הנה בעוד שתי שעות.
ואז ינתן הגט לבתי? — שאלה הזקנה בקול שמחה.
אז נראה איך יפול דבר. — ענה הרב.
שמעון השמש הלך אל בית המדרש לקרוא את הפושע אל הרב והנשים הלכו גם הנה לדרכן, אך חיש מהרה שבה הזקנה והפתח את הדלת, כי מרוב שיחה וכעסה שכחה לנשק את המזוזה בצאתה מפתח בית הרב, על כן שבה לתקון את המעות והגע באצבעותיה המלאים חלאה ורפש בראש המזוזה ותשק ידה לפיה ותהי בפיה כרבש למתוק, ותצא.
אבל הרב לא ישב בחבוק ידים גם בצאת הנשים מאת פניו, האומנם בושש שמעון השמש לבוא עם הפושע, כי לא מצאהו בבית המדרש וילך לבקשהו בכל ירכתי

העיר, בכל זאת לא חסרו להרב ענינים לענות בם את נפשו, כי חדשים לרגעים באו אנשים שונים אשר דבר להם אליו; שני סנדלרים נצים באו לבקש את פני הרב כי ידין דינם, כי מצאו ברחוב העיר מטבעת כסף קטנה בת עשרים אגורות, זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה; אבל את המשפט הזה שפט הרב על נקלה; ויהי אך יצאו הסנדלרים ואשת נחמיה המלמד באה היא ובתה נערה בת שבע עשרה שנה ופניה חמרמרו מבכי, ואחריהם בא יחיאל החיט ופניו נפלו מאד;

„יראה נא רבינו וישפוט" — אמרה אשת המלמד בקול בכי — הן זה כשתי שנים עומדת אני ברחוב העיר למכור תפוחים, שרב ושמש יכני בימי הקיץ ורוח סועה וסער בחרף, וכל זאת עשיתי למען קבץ מעט כסף לקנות אטון ביאליסטאק לעשות אדרת צמר לבתי כאשר תלבשנה בנות נדיבי עם, ועתה יראה נא רבנו את אשר עולל לי הנבל הזה; עשרים רובל כסף שלמתי בעד אטון הצמר, והוא השחית התעיב את אדרתה, לא תאר ולא הדר לה, וכבגד אין חפץ בו הוא לבתי, הפני נא בתי את שכמך וירא הרב ויוכח".

הן רבנו חכם כחכמת מלאך אלהים — אמר יחיאל החיט וינף ידו אל הנערה — יראה נא רבנו וישפוט אם לא עשיתי הכל טוב ויפה; ומה פשעי ומה חטאתי אם הנערה היא קטנת הקומה, וכתפותיה כשני גבנונים מעשה גבן, ותבנית גויתה נמאסה מאד, הן גם ידי חיט אמן טפריז לא תעשינה תושיה למצוא תכנית לבוש אשה אשר לא תאר ולא הדר לתבנית גויתה.

„דום נבל! המעט ממך שחתך אדרת בתי, כי תעוז בהותך לשום דופי גם בבתי. ומדוע תחפצי לעשוק שכר מלאכתי? הן עני ואביון אני ובביתי אין לחם ואין שמלה. שלם לי מחיר אטון הצמר אשר שחת.

אנכי לא שחתי מאומה.

יראה נא רבנו יחיה לאורך ימים ויוכח אם לא שחת את אדרת בתי אשר עשיתי בזיעת אפי ויגיע כפי.

מי חכם כרבנו יחיה לדעת טוב ורע, יראה נא וישפוט אם תמצא יד אמן משכיל לעשות לבוש כזה היטב ממני.

אבל בדבר הזה התבלעה חכמת הרב, גם הספרים הרבים ושו"ת אשר רבו מספור אשר מלאו ביתו מסמר עד הטפחות, לא לעזר ולא להועיל היו לו בפעם הזאת, הספרים האלה יעזרוהו בעת צר לו מדי יביאו לו שאלה קשה משאלות הריאה או תקנות עגונה, או כל שאלה אשר ישאלו מפיו בדיני איסור והיתר טמא וטהור, אבל פתרון השאלה אם היטיב החיט לעשות מלאכתו כאשר אמר או השחית מלאכתו כאשר אמרה אשת המלמד, לא יכל הרב למצוא בספריו הרבים; גם בימי נעוריו, מדי בחנוהו רבנים ישישים טמנו לימים עת סמכו ידם עליו לא שאלו אותו אם יודע הוא הגזרה ותכנית מלבושי נשים.

—נקרא נא להופרי בגדים ונשאל את פיהם— אמר הרב אחרי חשבו מחשבות רגעי מספר.

חלילה לך מורי ורבי לעשות כדבר הזה —דבר יחיאל החיט התחנונים— הן כל החיטים בעירנו שונאים המה לי, יען ידעתי מלאכתי היטב מהם.

„אבל ידידיה החיט הוא איש תם וישר, ואני ידעתי כי לא יעות משפט לאמר על רע טוב ועל טוב רע".

גם ידידיה החיט הוא אויבי בנפש, כי התקוטט בי על דבר הגבאות בחברה תהלים, ועברתו שמורה בלבו כי לא נתתי לו להשתרר עלינו גם בחברה תהלים.

אם כן לכו היום איש איש למלאכתו ולעבודתו, ושובו אלי ביום השביעי בערב

בצאת השבת, ואז נקרא שנים שלשה אנשים יודעי דבר ויחדו נמתיק סוד להוציא לאור משפטכם.

יצוה נא רבנו —אמרה הנערה בקול בוכים— כי יתן לי יחיאל החיט אדרת אחרת ללבוש ביום השבת.

ומאין אקח לך אדרת אחרת? —דבר החיט רתת— הן חיט עני אני וחנות בגדים אין לי.

אשת המלמד ובתה מחו דמעתן מעל לחייהן והצאנה ויחיאל החיט הלך אחריהן.

המה טרם יצאו ור׳ ירוחם הזקן (כן נקרא שמו) בא הביתה. הכרת פניו ענתה בו כי לא איש מסתר המדרגה הוא, בגדיו החמודות אשר בלו מזקן נתנו עדיהם כי בשכבר הימים היה איש עשיר ונשוא פנים, ולעת זקנתו אבד הונו בענין רע. — אנשים כאלה ישנם בכל עיר ועיר וכבלות כספם ומשלח ידם יבקשו מפלט למו בבית הרב, אי בבית המדרש, ותחת פנקסי המסחר אשר בם היה כל מעינם בימי קדם, ישימו פניהם אל ספרי התלמוד והמדרשים, אם מעט ואם הרבה יבינו בם.

הרב לא ראה את ירוחם עת בא הביתה, כי כל מעיניו היו אז בדבר הריב בין אשת המלמד ובין החיט, ויהי אך יצא יצאו מאת פניו וירא והנה ר׳ ירוחם עומד בפנת הבית, וימהר הרב ויתן לו כסא לשבת וישאל לו לשלום.

„צר לי מאד מורי ורבי" —אמר ר׳ ירוחם בשבתו על הכסא— כי לא בעת רצון באתי היום אל ביתך.

בואך ר׳ ירוחם תמיד לרצון הוא לי.

אבל רואה אנכי כי רבה העבודה על רבנו היום, ולא עת היא להגיד לפניו את החדשות אשר גליתי בתורה, למען יראה נפלאות מתורתנו.

באמת רבה עבודתי היום, לכן עשה זאת איפה ר׳ ירוחם ובא אלי ביום השביעי בערב לעת צאת השבת, ועל כום מלא מהעע נשיש אז על אמרות תורת ה׳ מזוקקה מאירת עינים.

„בכל זאת עצור במלים לא אוכל, ואגיד לך היום מורי ורבי תורה אחת מרבי תורותי אשר חדשתי בימי השבוע הזה, ויתר חדושי תורותי יהיו שמורים אתי עד יום השבת.

חדושי התורה של ר׳ ירוחם היו תמיד לטרח על הרב, אך לבלי הכלימו המה אזנו לשמע כפעם בפעם את חלומותיו ואת דבריו, אבל בפעם הזאת נלאה הרב נשוא את טרחו ובדברי חן ושכל טוב החל לדבר דבריו ולבקש את פניו כי יחשך חדושי תורותיו לעת אחרת; אך מרוב סרעפיו בקרבו לא שמע ר׳ ירוחם את דברי הרב אשר דבר בנחת, ומבלי שית לב אל כל אשר סביביו לא חדל מדבר דבריו;

„מהולל שם ה׳ כי גלה עיני בהורתו" הוסיף ר׳ ירוחם לדבר — הן חקרתי ודרשתי וראה זה מצאתי עפ"י פלפול ומעט תבלין של פלוסופיה את שטת ערפה כלת נעמי באמונות ודעות, ובזה יושטו למשור כל המעקשים אשר במאמרי חכמינו ז"ל על אודות האשה הזאת והמאמר „ולמה נקרא שמה ערפה וכולו (ערכין דף)" לא יהיה עוד זר בעינינו, ושמע נא מורי ורבי חדושי תורותי ויענה ויאמר הפלא ופלא.

הרב ישב על כסאו בלא חמדה וכבר היה נכון לכוף כאגמון ראשו ולהענות תחת יד ר׳ ירוחם, אך פתאם עמד לו ריוח והצלה ממקום אשר לא פלל ולא עלה על לבו; מבית המבשלים עלה קול שאגת עופות מצפצפים, וקול איש דובר דבריו בקול עז בדרך יושבי הכפרים.

„מדוע המאני לקחת רבנית?" נשמע מרחוק שאון קול הכפרי — „קחי נא את

התרנגל והתרנגלת והיה לכם לאכלה ליום השבת" ועד מהרה נפתחה הדלת וטודרוס ריבאק מכפר ציבולישקי בא הביתה.

„מורי ורבי. „אמר הכפרי כאיש נכלם"— באתי העירה לשאול שאלה גדולה מפי מורנו ורבנו.

שאל בני— אמר הרב בשפתי חן וחסד.

היום יום זכרון אבל לי, יום מות אבי נפשו בצל שדי התלונן, וזה שבע שנים מיום מותו, הנני אומר בכל הקדישים ביום זכרון אבל אבי „לעילא ולעילא" אך היום בבקר לעת תפלת השחרית ספחתי אל המנין איש אורח אחד אשר עבר דרך כפרנו ויאמר כי רק לעילא אחת יאמרו בתפלת קריש.

כן האיש דובר — אמר הרב.

ומדוע יאמרו בכל בתי כנסיות ובתי המדרש אשר בעיר לעילא ולעילא?

מתי תבוא העירה להתפלל בצבור.

לימים הנוראים ראש השנה ויום הכפורים הנני בא העירה אני ואשתי ואנשי ביתי מדי שנה בשנה.

בעשרת ימי התשובה אומרים לעילא ולעילא, ובכל ימי השנה אומרים לעילא לבד.

„אללי לי!" קרא הכפרי ויספוק כפיו, זה לי שבע שנים אשר אמרתי בכל הקדישים לעילא ולעילא ואנכי לא ידעתי, ומי יודע אם בגלל הדבר הזה לא יבולע לנפש אבי במרום.

אל תירא בני—אמר הרב וצחוק קל רחף על שפתיו—בגלל הדבר הזה לא יאונה כל און לנפש אביך.

נקבה לי מורי ורבי ימי צום וענות נפש, למען יכפר לי עוני אשר נואלתי ואשר חטאתי לאמר בתפלת קדיש לעילא ולעילא.

ה' לא יחשב לך זאת עון בני.

החיתני מורי ורבי!"— קרא הכפרי בשמחה ויפנה שכמו ללכת — „יתן לך ה' רבי ומורי ארך ימים ועשר וכבוד, כי נחמתני מיגוני" — הוא טרם יצא ור' ירוחם הזקן שנן לשונו להגיד להרב את חדושי תורותיו. והנה נפתחה הדלת, ולמגנת לב ר' ירוחם באו הביתה שמעון השמש ויוסף כהן, והרב נטש את ר' ירוחם ואת תורותיו ויפן אל השמש ויאמר.

המצאת את חתן האשה האלמנה אשר היתה בזה?

הנה הוא לפניך אדוני ורבי.

האתה זה יוסף כהן?

כן רבי ומורי.

חותנתך הביאה דבתך רעה אלי, כי קרעת לגזרים את הפאה הנכרית אשר לאשתך, האם אמת הדבר, עשית התועבה הזאת?

„אמת הדבר" ענה יוסף כהן ויורד לארץ עיניו.

ומדוע עשית זאת?

„כי לגעל נפש הוא לי לראות על ראש אשתי שער אשה נכריה אשר מי יודע אם לא צרעת ממארת היתה באשה ההיא, או שער סוסים וכל בהמה טמאה אשר מהם תעשינה הפאות הנכריות.

הן הגד לי כי איש יודע תורה אתה

„בתורת ה' אהגה דבר יום ביומו".

הלמדת ספרי השולחן ערוך?

למדתי, רבי ומורי.

אם כן ידעת כי אסור לבת ישראל לצאת ושער ראשה פרוע.

הלילה לי מהיות מורה הלכה בפני רבו, וגם ידעתי נפשי כי נקלותי מאד בדעת משפטי התורה, בכל זאת עצור במלים לא אוכל, מהגיד כי לא נעלם ממני כי האסר על האשה לגלות שער ראשה הוא רק בקרחתה ולא בגבחתה (חות יאיר ס"ו).

„אבל כלל גדול הוא בתורה כי שער שבאשה ערוה — אמר הרב החולה והחלש מעיר קריק אשר בגללו כבר נשחט התרנגול אשר הביא הכפרי טודרוס.

הוא הדבר אשר אמרתי, כי רק שער שבקרחת האשה ערוה אבל לא בגבחתה, וכבר נתפשט המנהג בכל הערים הגדולות בליטא, בבתי שלומי אמוני בני ישראל להעביר גלולי שער נכרי מעל ראשי הנשים, וגם רבות מבנות הרבנים וכלותיהם יוצאות בלא פאות נכריות ואין פוצה פה ומצפצף.

„אין זה כי אם מנהג פריצות".

הן מודעת זאת בכל הארץ, כי היהודים הספרדים היושבים בארצות הקדם רדים לדבר ה' ובמצותיו יחפצו מאד, ונשיהם מצניעות לכת עם ה' ואדם, בכל זאת תצאינה מאז מקדם ושער ראשן יראה החוצה! אך למה זה אכביר במלים, הלא גם בימי חכמי התלמוד היתה כזאת, הן מדי פגע ר' יוחנן בן זכאי את בת נקדימון בן גוריון עת לקטה שעורים מתחת טלפי הסוסים, נכלמה האשה עד מאד, ויספרו לנו חכמי התלמוד, כי כשראתה אותו נתעטפה בשערה, ואם המנהג הזה היה נחשב למנהג פריצות בעיני ר' יוחנן בן זכאי כי אז לא גרע שיחה עם אשה כזאת. או למצער העיר למוסר אונה כי כן לא יעשה בישראל (מהרי"ק).

„ומה ממך יהלך אם תשים אשתך פאה נכרית על ראשה?

אמר הרב בשפתי חן וחסד.

לגעל נפש הוא לי.

„עשה זאת למען השלום.

מדי אראה שער נכרי על ראש אשתי יתעוררו בלבי מחשבות משטמה לחותנתי ולאשתי יחדו.

„עשה זאת למעני" — דבר הרב תחנונים.

הן זאת אעשה למענך אלופי מורי ורבי, כי אתן ספר כריתות לאשתי, ואקח לי אשה מבנות שלומי אמוני ישראל מארץ ליטא אשר לא תעטר על ראשה צרור שער נכרי אשר מוצאיו מי יודע.

„האם לא מצאה אשתך חן בעיניך?"

אני אוהב את אשתי מן היום אשר ארשתיה לי לאשה עד היום הזה, אבל גדולה השנאה אשר שנאתי הפאה הנכרית מאהבה אשר אהבתי את אשתי.

הרב חשב מחשבות רגעים אחדים, ואחרי כן פנה עוד הפעם אל יוסף כהן ויאמר.

האם יש לאל יד חותנתך לשלם בכסף מלא מחיר לחם חקכם אשר נטלה עליה?

„יש ויש".

אבל מי יודע אם תאבה לעשות כדבר הזה?

„אחת היא לי אם תאבה חותנתי ואם תמאן לו אשתי שומעת לי כי עתה יצאתי מבית חותנתי לגור באשר נגור, אף אם לא תשקול חותנתי כסף מחיר לחם העצבים אשר נטלה עליה לתת לנו, הן איש צעיר לימים אנכי, כחי במתני, ומעט כסף בכיסי, גם דרכי המסחר לא נעלמו ממני, ולמה אכל להם עצלות על שולחן אשת מדנים, הן לא קצרה יד ה' להושיע ברב או במעט".

הוא טרם כלה לדבר ושתי הנשים באו הביתה.

„הנה הוא פה הרשע עוכר ישראל" — צעקה הזקנה בקול מר — יעכרך ה' כאש. עכרת את בתי, תן מהרה ספר כריתות לבתי, ואם אין, ארוץ לבית הכנסת ואקרע סגור ארון הקודש, אלך אל שדה הקברים ואפול על קברי אבותי, אקיץ ישני עפר וארעיש שמים וארץ".

השקטי נא זקנה — אמר הרב בשובה ונחת — השיבי נפשך למנוחתה, והאזיני לקול דברי, הנה אתי בזה שני רבנים מערים אחרות, ואם טוב בעיניך, נוסדה יחדו, וברצות ד' את דרכנו נמצא פשר דבר להשקיט את הריב בינך ובין חותנך.

„טוב מאד! קראה האשה בשמחה — הן אם שלשה רבנים יוסדו יחדיו ויצוו במפגיע על חתני הפושע כי יגרש את אשתו, לא יעוז בהותו למרות את פיהם".

וגם את לא תמרי את פי שלשת רבנים, והקימי ותקבלי את המשפט אשר יצא מלפניהם, אף אם לא לרצון יהיה לך.

„הן בת ישראל אני, וחלילה לי לעבור מםצות שלשת רועי ישראל מורי התורה הקדושה.

הרב לקח מטפחת בידו ויגישה לכל אחד מבעלי הריב לאחזה בידו כמעט קט, כחוק לישראל לקים כל דבר, ואחרי כן קמו הרבנים מכסאותם ויבאו לחדר המטות אשר להרב, כי שמה יםתיק הרב סוד ויתיעץ על כל דבר קשה, יען אין חדר במעונו הצר; אך בפעם הזאת גרשו הרבנים גם מחדר המטות, כי שם עמדה הרבנית ליד אמתה אשר רחצה ושטפה במים את קרשי המסד, ולא נתנה אותם לבוא אל חדר משכבה; אז היתה הרוחה לר' ירוחם הזקן, כי דמה בלבו, כי עד אשר תכלה האמה את מלאכתה לרחוץ את מסד החדר ישב הרב באפס מעשה, ועת רצון היא לו לנשוא מדברותיו על דבר שטת ערפה המואביה באמונות ודעות, אך לא כאשר דמה ר' ירוחם כן היתה, כי הרב בקש את פני בעלי הריב לצאת המסדרונה, והוא ושני רבנים אתו ישבו אל השולחן, ויועצו יחדיו למצוא פשר להשקיט את הריב בין האשה ובין חתנה, ואחרי אשר התלחשו הרבנים כחצי שעה, נקראו בעלי הריב לבוא הביתה, והרב ר' דניאל קרא באזני כל הנאספים את דברי הפשר אשר מצאו שלשת הרבנים לאמר.

„ר' יוסף כהן יגרש מבית האלמנה דבורה חותנתו הוא ואשתו עמו, וילכו לגור באשר יגורו, והאלמנה דבורה פטורה מתת להם לחם חקם, עקב אשר חתנה מרה ועצב את רוחה; וככלות שנה תמימה מיום צאת ר' יוסף מבית חותנתו, והוא לא ישוב מדרכו הרעה, ויוסיף לקרוע את הפאות הנכריות אשר לאשתו אז יהיה משפט וצדקה לאשתו, אבל לא לאמה לדרוש ספר כריתות מידו, ואם אחרי עבור שנה הראשונה מיום צאתה מבית אמה, לא תאבה האשה להגרש מאת בעלה, אז תאבד זכותה ותהיה מחויבת לשמוע בקול בעלה, ולחיות עמו בשלום ובמישור כדרך כל הארץ".

ומי ישיב לנו כסף מחיר לחם חקנו אשר נטלה עליה חותנתי לתת לנו במשך שלש שנים? — שאל יוסף כהן.

„נכון ובטוח לבי כי אם תשמע בקול חותנתך ותשוב מדרכך הרעה, לא תעשק חותנתך את בתה יחידתה אשר אהבה".

והפאה הנכרית? — שאלה הזקנה אשר עמדה כאיש נדהם כי לא הבינה דברי הרב ולא כוננה לחקר לבו.

„הלא שפתי ברור מללו פתגם דבר הפשר".

הכזה הוא משפטך רבי? — צעקה הזקנה בתמת רוחה — הן משפט סדום הוא זה.

„הן לא חרצתי משפט כי אם הגדתי פשר דבר, השומע ישמע והחדל יחדל".
אף גרה אחת לא אשלם שכר פסק כזה — צעקה הזקנה ותרץ החוצה בחרי אף; ואת הדלת סגרה אחריה בחוזק יד, אך עד מהרה שבה ותפתח את הדלת ובעמדה על ספהן הבית קראה בקול גדול;

„בואי נא עמי בתי, למה תעמדי לימין הפושע עוכר ישראל"?

אבל הבת לא משה ממקומה, ובעיניה יונים הביטה אל בעלה.

„בואי נא יונתי למה תעמודי" דברה הזקנה תחנונים, אבל הצעירה נצבה על מקומה ולא ענתה דבר, ובאין אומר ואין דברים שמה מבטה אל בעלה הנצב לימינה, ובו בטח לבה כי יחלצנה ממבוכתה.

עד אנה תחשי ולא תענני דבר? — דברה הזקנה רתת „לכי נא חותנתי ואנחנו נבוא אחריך" אמר יוסף כהן.

„לא אליך עוכר ישראל אשים דברתי, כי אם אל בתי אשר טפחתי ורביתי".

אבל הבת התרפקה על בעלה ותדום כאבן, ורק דמעות עיניה אשר נזלו על לחייה הן הנה היו מענה על דברי אמה.

הפעם אראה פידי, „גם בתי יחידתי בגדה בי" צעקה הזקנה בקול מר ותרץ החוצה ואת הדלת סגרה אחריה ברעש ורגז עד כי נעו אמות הסיפים.

„נלכה נא יונתי" אמר יוסף כהן אחר צאת הזקנה — „הן רבה העבודה עלינו, כי עוד היום נצא מבית אמנו".

ואנא נצא לגור?

השליכי עלי יהבך, אל תדאגי יונתי תמתי, כי אלהים מושיע ישרי לב הוא יהיה בעזרנו.

טרם צאתו מאת פני הרב חפץ יוסף כהן לשלם שכר משפטו ודינו אך הרב מאן לקחת, באמרו כי כן לא יעשה לקחת כסף מבעל משפט האחד אם השני ימאן לשלם.

בעצם הרגע הזה באה הרבנית הביתה לקרוא את הרב ואורחיו לאכל בצהרים, ותכה מכעס עיניה בראותה כי ישקלו כסף על יד הרב והוא ימאן לקחת, אך החשתה ולא דברה מאומה, כי ידעה כי בדברים לא יוסר בעלה לנטות מדרך היושר והצדק, ובפנים זועפים ערכה השלחן ותגיש לאכל; אך הרב לא קרב אל השלחן לאכל טרם פטר מפניו את שני המגידים הנצים, כי הגיד להם כי הוא בעצמו ובכבודו ידרוש לפני העם ביום השבת, ואת שמעון השמש צוה ללכת אל הגבאי ולחלות את פניו בשם הרב כי יתן להמגידים מאוצר הכנסת אורחים כסף די הוצאות דרכם וגם יאספו להם נדבות נדיבי לב למען לא יצאו ריקם מאת פני העיר; המגידים יצאו והרב ישב אל השלחן לאכל הוא ושני הרבנים עמו. ושמעון השמש עמד על יד הפתח, ויבקש את פני האנשים אשר דבר להם אל הרב לבל יפרצו לבוא עד אשר יכלה הרב ואורחיו לאכל בצהרים.

אך המה טרם כלו לאכל והנה נפתחה הדלת ואיש אחד בא הביתה, ושמעון השמש לא ערב את לבו לעצור בעדו כי נכבד האיש ונשוא פנים. — שם האיש הבא הוא ר' שלמה בן הרב, כי אביו היה רב בעיר גנאיאבה כל ימי חייו, ואחרי מותו חפצו כל בני העיר להושיב את בנו את ר' שלמה על כסא הרבנות תחת אביו, כי היה גדול בתורה ואיש תם וישר ושומר מצוה, אך ר' שלמה לא חפץ להיות רב ויבחר לשבת בדד בחדרו ולהגות בתורת ה' כל הימים ואשתו עשתה בחפץ כפיה והמצא מחית ביתם בכבוד, ועוד הותירה כסף להיות למהר לבתם היחידה ביום שידובר בה, אך מאז חלתה אשתו ושלש שנים התהפכה בחליה על משכבה עד יום מותה, רשש ר' שלמה

וידל מאד, גם הכסף אשר היה נכון ביד אשתו למהר בתו הלך הלוך ונמוג, ורע ומר מכל אלה כי מעט חלתה אשתו, הלך ר' שלמה קודר בלחץ יגונו ויהי עצב ונכה רוח כל הימים, עד כי פחדו כל יודעיו ואוהביו פן יחלה גם הוא ויפול למשכב; וזה כחדש ימים מעת מתה אשתו ירדו עיניו דמעה יומם ולילה, כל אוכל תעבה נפשו, ובלילה נדרה שנתו גם חדל להגות בתורת ה' אשר היתה שעשועיו כל הימים, לשוא בכתה בתו יחידתו ותתחנן לו לבל ישחית נפשו, לשוא האיצו הרב וכל נכבדי העדה לנחמהו, ויוכיחוהו על פניו, כי כן לא יעשה איש ירא אלהים ושומר מצוה כמהו, אך שומע לא היה להם מאתו כי גדול כאבו מאד מאנה הנחם נפשו.

כבוא ר' שלמה הביתה קם הרב מכסאו וישאל לו לשלום ויתן לו כסא לשבת, גם שני הרבנים אורחי הרב קמו מכסאותם וישאלו לו לשלום.

„דבר לי אליך מורי ורבי" אמר ר' שלמה ויורד לארץ ראשו.

דבר ר' שלמה כי שומע אני.

„אני אמרתי כי שתיתי מציתי את כוס התרעלה עד תמו, והיום ראיתי ונוכחתי כי עוד לא שלמו ימי עניי ומרודי".

ספר נא ר' שלמה מה זה היה לך, אולי אוכל לעזרך.

מה אומר ומה אדבר מורי ורבי, הן ד' חפץ דכאי, ויסך בקרבי רוח עועים לתת את מעט הכסף אשר נשאר לי לפלטה בידי איש זר מבלי קחת מאתו כתב תעודה ועתה יכחש בי ויאמר כי לא לקח מידי מאומה.

מי הוא זה ואי זה הוא האיש בעירנו אשר יעשה עול כזה? קרא הרב מנהמת לבו.

הוא הדבר אשר דברתי כי ה' חפץ דכאי ויביא עלי רעה אשר כל שומעה תצילנה אזניו, וכמעט לא יאומן כי יסופר".

הגידה נא ר' שלמה מי הוא האיש אשר בידו הפקדת כספך, אולי אוכל הועיל לך.

„נפתלי רוקח".

נפתלי רוקח?! — קרא הרב ויתר ממקומו — האם איש כזה יכחש בעמיתו בפקדון אשר הפקד בידו?

על כן אמרתי כי לא יאומן כי יספר על אודות הצרה אשר באה אלי.

„כאשר שמעתי על האיש הזה" אמר הרב המקבץ חותמים על ספרו — הן עשיר היא ונדיב לב, ואיך יעשה עול כזה?"

בכל רחבי הפלך הזה אין עשיר מנפתלי רוקח — אמר הרב ר' דניאל — וגם נודע בישראל ובעמים בצדקת פזרונו, בידו יפקידו כסף אלמנות ויתומים, הוא השליש על כסף מהר הבתולות אשר בעירנו וסביבותיה, והוא לא יתן כתב תעודה ביום קחתו הכסף רק ישים הכסף בתכריך ויכתב על גב התכריך את שם בעליו, ולא קרהו מימיו כי יעשה עול לאיש, היתכן הדבר כי איש כמהו יחפץ לעשק גבר ראה עני כמך? הלא דבר הוא.

גם בעיני יפלא הדבר הזה הפלא ופלא, אין זאת כי אם שכח נפתלי את דבר הכסף אשר לקח מידי ביום מות אשתי, ה' יחונן עפרה.

כמה היה מספר הכסף אשר הפקדת בידו?

„אלף רובל כסף".

זכר אלף רובל כסף לא במהרה ישכח, ואף גם זאת כי הסבן הסכין נפתלי רוקח לבלי קחת ולבלי תת כסף טרם יכתב בספר החשבונות אשר לו.

אמת ונכון הדבר".

ואיך יקח איש כזה אלף רובל ולא יכתב בספר, וגם זכרם ישכח מלבו?
„פליאה דעת היא גם ממני".
„אשלח נא ואקרא לנפתלי רוקח ונשמעה מה בפיו" אמר הרב וירחץ ידיו ויברך ברכה המזון הוא ושני האורחים עמו.
שמעון השמש יצא בדבר הרב ועד מהרה בא נפתלי רוקח, והרב קדם פניו בכבוד ויושיבהו לימינו, אך הרב היה כאיש נבוך ולא יכול לשית עצות בנפשו מה לדבר אל איש נכבד ונשוא פנים כמהו על אודות האשמה אשר טפל עליו ר' שלמה בן הרב, אבל נפתלי רוקח כונן לחקר לב הרב, וימהר לחלצהו ממבוכתו, ויאמר; הן ידעתי מורי ורבי בשלמה נקראתי לבוא הנה, ר' שלמה בן הרב תעה לבבו לחשוב כי הפקיד בידי אלף רובל, ואני חלילה לי לחשוב הועה על איש תם וישר כמהו כי בצדיה יהגולל עלי לדרוש מידי כסף אשר לא נהן לי, אך מי יודע למי נתן כספו ביום מות אשתו, ומרב צרה ויגון נבוכו עשתונותיו וידמה בלבבו כי בידי הפקיד את כספו.
לך ר' נפתלי נתתי את הכסף, לך ולא לאחר ורק מרוב עבודתך במשלח ידך נשכה הדבר מלבך.
„הן כל כסף אשר אקח ואשר ינתן בבית מסחרי יכתב בספר החשבונות, ובכל יום ויום בערב הנני מונה מספר כספי, ואם לא ישא בד בבד את ספר החשבונות אז אחפש חפש מחפש, אני וסופרי עמי, עד אשר נמצא דבר המשנה, ולו לקחתי מידך אלף רובל, ואשכח לכתוב בספר, כי אז נמצא באוצרי מותר אלף רובל, וכדבר הזה לא קרה לי מיום היותי סוחר עד היום הזה.
„אין זאת כי אם נגנב הכסף מידך.
גנבים אשר ינגנבו כסף לעיני השמש, בביתי אין.
הגידה נא ר' שלמה — אמר הרב ר' דניאל — מה המריצך להפקיד את כספך בידי ר' נפתלי, מדוע לא טמנת את הכסף בביתך?
הן כל יושבי עירנו יודעים וגם אתה מורי ורבי יודע, כי אשתי, ה' יחונן עפרה, שלחה בחפץ כפיה ותביא לחם ביתי ואני לא ידעתי אתה מאומה בבית ובכל משלח ידה כי אם הלחם אשר אכלתי, ומיום קחתי לי את אשתי עד יום מותה לא נשאתי בחיקי אף גרה אחת, ורק מעט קט טרם מותה לקחה אשתי מתחת מראשותיה תכריך שטרות, ותאמר לי בקול בוכים לאמר; הנני הולכת למות, הא לך אלף רובל יתר הפליטה אשר נשאר לי מהכסף אשר חשכתי ליום צר; — ואני אשר לא נסיתי מימי לשאת כסף בחיקי, נתתי את הכסף על יד ר' נפתלי רוקח להיות אתו למשמרת עד בואי ודרשתי מידו, כי מי כמהו עשיר ואיש אמונים במקומנו.
„מורי ורבותי — קרא נפתלי רוקח ברוח כביר אמרי פיו — עצור במלים לא אוכל מהגיד נגד כל היושבים בזה דבר אשר דמיתי להכחיד תחת לשוני למען לא יקלה כבוד ר' שלמה, אך למען הסיר מעלי לזות שפתים אכף עלי לספר לכם כי ביום מית אשתו לוה ר' שלמה מאתי חמשה ועשרים רובל לכלכל מחלת אשתו, ואלו הפקיד בידי אלף רובל כי אז לקח מכספו, ומדוע חלה את פני להלות לו כסף".

„אמת נכון הדבר כי לויתי ביום מות אשתי חמשה ועשרים רובל מאת ר' נפתלי, כי אני לא ידעתי אז כי נמצא תחת יד אשתי עוד אלף רובל, ואחרי כן כאשר נתנה לי אשתי לפני מותה את הכסף נתתיו על יד ר' נפתלי, ואמר בלבי כי בבואי לדרוש מאת ר' נפתלי את כספי אשלם לו את נשיו חמשה ועשרים רובל.
„זה לי עשרים שנה אשר מסחרי גבר בארץ, ועוד לא התעשקתי עם איש ולא

נשבעתי מימי, אך למען הסיר מעלי לזות שפתים נכון אני הפעם להשבע, כי לא לקחתי מאום מיד ר' שלמה בן הרב.

„ואנכי נכון הנני להשבע שבועי שבועות, כי הפקדתי אלף רובל כסף ביד ר' נפתלי רוקח".

כל השומעים נבהלו נחפזו, והרב עמד כאיש נדהם ולא דבר מאומה כי גדול כאבו מאד; — שני אנשים ישרי לב עומדים זה לעמת זה, האחד עשיר ועושה צדקות בכל עת, אשר מימיו לא הרע לאיש וכל מעשהו באמונה, והשני איש צדיק תמים ירא אלהים ושומר מצוה ושניהם יכחשו איש בעמיתו, ושניהם עומדים הכן להשבע שבועי שבועות כי הוא הצדיק בריבו, ואחד משניהם הלא חפץ להשבע למרמה; הן אמנם ידע הרב כי לא בזדון יעשו, וכי האחד מהם יחטא בשגגה, אך אבדה עצה ממנו להבין מי הוא הצדיק ומי הוא השוגג; לו חפץ הרב לדון על פי משפט התורה כי עתה שפט את המשפט הזה על נקלה; חכמי התלמוד גזרו אומר „המוציא מחבירו עליו הראיה" ויען כי לא היה לר' שלמה לא עדים ולא שטר על כן היה הצדקה לנפתלי רוקח להיות „נשבע ונפטר" כמשפט הזה שפטו גם הרומאים בימי קדם ואת המשפט החרוץ הזה קימו וקבלו גם חכמי צרפת וזעיעם בראשם עת אזנו ותקנו את ספר החקים הנודע למשגב בשם „קאדעקס נפוליון"; אך הרב ר' דניאל יותר שהיה גדול בתורה עוד חכם לבו בהליכות עולם, ויהי מעט בעיניו להיות רק שופט צדק, ויחפוץ להיות בפעם הזאת גם חוקר דין, על כן חלה את פני בעלי הריב, כי ייחלו למשפטו עד ליל צאת השבת, כי דמה בלבבו, כי עד העת ההיא אולי יצלח חפצו בידו לכונן לחקר הדבר ולהוציא תעלומה אור מי משניהם הצדיק.

כצאת בעלי הריב מאת פני הרב, ישבו שלשת הרבנים ויתמהו איש אל רעהו ויתאמצו לחקור לתכלית המשפט הנפלא הזה, אך אבדה עצה מאת הרבנים למצוא פתרון החידה הסתומה הזאת, והרב ר' דניאל היה כאיש נבוך ולא עשה מאומה כל היום ההוא, וכל דבר הקשה אשר הביאו אליו חשך לעת אחרת, כי עגמה נפשו לשני נכבדי העיר אשר נקלה כבודם לעיני כל עדת בני ישראל.

והשמועה על דבר הריב בין ר' שלמה בן הרב ובין ר' נפתלי רוקח עשתה לה כנפים ותהום כל העיר, שכחו יושבי גנאיאבה את ענים ומרודם, נטשו דברי דאגותיהם לביתם, וישבו וישיחו בר' שלמה ונפתלי היום ההוא וכל הערב עד אשמורה בלילה. וגם ביום הששי בהתאסף העם אל בית הרחצה רק בדבר המשפט בין שני נכברי העדה היתה שיחתם.

ביה הרחצה בערים הקטנות, הוא ככלוב לבני מרומי עם והאצילים אשר בארץ, ורק בזה שונים בתי המרחץ בערים הקטנות מבתי הכלובים בערים הגדולות, כי בבתי הכלובים לא יבואו בקהל כי אם אנשים נקובי שם וידועים לחברי הכלוב, ובבתי הרחצה יבואו כל העם כקטן כגדול כנקלה כנכבד, בבתי הכלובים יתאספו בני מרומי עם לשעשע נפשם בצחוק הכרטים או בצחוק האישקוקי גם ידברו איש את רעהו וישוחחו על כל דבר חדש אשר נהיה בעיר או בארצות תבל, גם ישאו מדברותיהם על גוים וממלכות על מלכי ארץ ועלילותיהם; ובבית המרחץ יעלו העם במעלות על האיצטבא העליונה ויתענגו על קיטור הכבשן תחת חבילי זרדים אשר יעבירו על בשרם, וכרדתם מעל האיצטבא ישבו איש איש תחתיו על סיר רחצו ויספרו איש לרעהו את החדשות אשר שמעו בששת ימי המעשה, גם יביעו רוחם על אודות החזן עובר אורח אשר התפלל בשבת העברה במקהלות משוררים, ועל אודות דרשות המגידים הסובבים מעיר לעיר ודרשותיהם בצקלונם, וגם ישאו דעם למרחוק על גוי ועל אדם, על המלכים, והשרים אשר ישבו

ראשונה במלכות, ועל המלחמות המתרגשות לבוא בעולם.— אבל בפעם הזאת לא נדברו יושבי גנאיאבה בבית המרחץ על אודות החזנים והדרשנים, לא ספרו חדשות, לא נשמע קול מדבר על דברי המדינות והפוליטיק, גם ביסמארק נשכח כמת מלב ביום ההוא, ורק בר' שלמה ור' נפתלי היתה שיחתם כל היום.

ויהי העם נדון ונחלק בדעותיו, יש אשר אמרו כי איש צדיק תמים כר' שלמה לא יתעולל עלילות ברשע לדרוש כסף לא לו, ויש אשר אמרו כי איש נדיב ועושה צדקות כנפתלי רוקח לא יעשה עול לכחש בעמיתו בפקדון אשר הפקיד בידו וכל האנשים אשר חלק להם ה' בבינה, המה שמעו כן תמהו ויהי הדבר בעיניהם כחידה אשר אין לה פתרון, אך לא ערב לבם לשים אשם נפש אחד מאנשי הריב, ויחכו משתאים ומחרישים עד צאת השבת, ויקוו כי הרב בחכמתו יוציא לאמת משפט.

ב.

מוצאי שבת קדש

ביום השביעי כצאת השבת נקבצו באו יחדו רבים מנכבדי העדה אל בית הרב, כל איש אשר לו יד ושם בעיר וכל איש אשר ידע נפשו כי יקבלו הרב ברצון בבואו אליו, גם אנשים כאלה אשר מימיהם לא דרכה כף רגלם על מפתן בית הרב, בלתי אם למצוא חפציהם, לא פגרו מבוא בערב הזה אל בית הרב, כי תאבה נפש העם לדעת שרש דבר הריב בין ר' שלמה ובין נפתלי רוקח; גם ר' ירוחם הזקן היה בתוך הבאים, כי הפעם קוה למצוא עת רצון להביע רוחו להרב ולהגיד לו רבי תורותיו, כי ר' ירוחם לא חבק ידיו בעצלתים, ומלבד מחקרי לבו על אודות שיטת ערפה המואביה באמונות ודעות, עוד גלה חדשות ונצורות על דבר סיסרא ויעל אשת חבר הקני, ונפשו אותה להפיץ מעינותיו חוצה, אך מה חבלה רוחו בראותו כי גם הפעם תוחלתו נכזבה, כי רבים מנכבדי העדה סביב שתו על הרב ורבה עליו העבודה לענות לאיש ואיש כשאלתו, ועד מהרה בא גם ר' נפתלי רוקח, והרב שלח את השמש לקרוא גם לר' שלמה בן הרב, כי חפץ הרב לבצע מעשהו ולהוציא משפטם ודינם בלילה ההוא, וכבר צוה לפנות חדר משכבו למען יהיה לו מקום להתיעץ על צפוניו ולדבר בשלי, אך השמש שב ויגיד כי ר' שלמה יושב סגור ומסוגר בחדרו ולא יתן לאיש לבוא אליו;

„רבות דפקתי על הדלת" —ספר השמש— ואין קול ואין עונה, הרימותי קולי ואקרא כי באתי מטעם הרב, ואין עונה דבר. רק קול אנחה שמעתי לרגעים אחרי הדלת והמזוזה, ובת ר' שלמה ספרה לי כי כזה וכזה יעשה אביה מדי לילה בלילה, יש אשר יבכה כל היום וכל הלילה מאין הפוגות, ויש אשר פתאום ימצא מרגוע לנפשו, ומחה דמעותיו מעל פניו, ויצא מחדרו, וגם ישאל וישימו לו לחם ויאכל. גם חלתה הנערה את פני כי אוחיל בביתם, אולי יתעשת לי אביה בשמעו כי באתי מטעם הרב, אך לשוא הוחלתי עד עתה כי שומע לא היה לי מאתו.

אם כן —אמר הרב— נחשך נא דבר המשפט הזה לעת אחרת.

„צר לי מאד" אמר נפתלי רוקח, כי לא נוכל לבצע הדבר היום, כי כבר נבזה הריב הזה בעיני נמאס מאד, ולולא יגורתי מפני דבת עם, כי עתה נתתי לר' שלמה אלף רובל כסף ולא יהיה לי עוד למפגע ולפוקה, אך יגורתי פן יאמרו כי שמתי הכסף בכלי וכחשתי בפקדון, על כן נכון הנני להשבע אם רק כה יהיה פתגם המשפט.

ועל כן חפץ אני לחשך את המשפט הזה לעת אחרת —ענה הרב— כי אם נשפוט

את משפטכם על פי דין התורה הלא ישבע אחד מאתכם, ואני כל ישעי וחפצי למנע אתכם מבוא באלה ובשבועה, כי רבות ראיתי ונסיתי בימי חיי, ונוכחתי לדעת כי רב ימים יודיעו חכמה, ורבות פעמים תגלה האמת מבלי משים ותפקחנה עינינו לראות את אשר לא דמינו ולא עלה על לבנו, על כן אמרתי כי לא טוב היות האדם נבהל ברוחו להוציא משפט טרם חקר וידרש היטב.

ויהי אך כלה הרב לדבר, ויחיאל החיט בא הביתה; „צר לי מאד" —אמר הרב בשפתי חן וחסד— כי מרב עבודתי נטשתי דבר משפטך עם אשת נחמיה המלמד, ולא יעדתי אלי אנשים יודעי דבר להועץ עמהם.

„זה הוא הדבר אשר באתי להגיד לאדוני ורבי" —אמר יחיאל החיט ופניו צהלו משמחה— כי לא אהיה עוד לטרח עליו, ואנשים מביני דבר אך למותר המה, ואיה המה המבינים על מלאכת החיטות בזמן הזה? יאמין לי אדוני ורבי, כי כאשר אין קץ ואין תכלה לעמק מחשבות חכמת התורה הקדושה כן אין קץ לחקר מלאכת החיטות.

ומה היה אחרית הריב בינך ובין אשת נחמיה המלמד? — שאל הרב וצחוק קל רחף על שפתיו.

היא שלמה לי שכר מלאכתי גרה אחת לא חסרה.

והאדרת?

האדרת אשר אמרה אשת נחמיה כי כבגד אין חפץ בו הוא לה, נהפכה בין לילה לאדרת טובה ועשויה בטוב טעם ודעת מעשי ידי אמן.

הלא פה בבית הזה בכתה ותיבב אשת נחמיה המלמד כי שחת לה את אדרת בתה, ואיך שנתה את טעמה פתאם?

„המקרה היה בעוזרי".

הוי כסילים עד מתי תבערו! לא המקרה כי אם ה' היה בעוזרך.

סלח נא אדוני ורבי כי נוקשתי באמרי פי, ה' הקרה לי מקרה טוב ואני נושעתי.

ספר נא לי, מה קרך?

אתמול לפנות ערב לפני התקדש השבת, בא העירה איש צעיר לימים מעיר קריק לראות את פני בת נחמיה המלמד אשר ידבר בה אתו, והאיש הזה הוא שארי הקרוב אלי, וכאשר נודע הדבר לאשת נחמיה, באה אל ביתי לכפר את פני, ותאמר לי כי אחרי שובה נחמה, וכי נוכחה לדעת כי האדרת עשויה בטוב טעם ודעת ותשלם לי שכרי ככל אשר שתי עליה, וכל זאת עשתה מדאגה מדבר פן אדבר סרה בבתה ויבולע להשדוך.

„אצבע אלהים היא!" קרא הרב וישם פניו אל ר' נפתלי ויספר לו כל דברי הריב בין החיט ובין אשת המלמד — נפשי יודעת מאד, כי אלו הייתי נבהל ברוחי לחרוץ משפטם ודינם עד מהרה בעצם יום בואם אלי, כי אז לא הפיק משפטי רצון מאת אחד מבעלי הריב, או מאת שניהם גם יחד ועלי היתה תלונתם; וכהיום הזה שניהם שבעי רצון ואני את נפשי הצלתי, על כן אמרתי נחכה נא ימים או עשור אולי יאיר ה' את עינינו להוציא לאמת משפטכם והכל על מקומו יבוא בשלום.

לו יהי כדבריך מורי ורבי — ענה ר' נפתלי ויקם מכסאו ויצא, גם יתר הנאספים ראו כי לא נעשתה תאבת נפשם לדעת מוצא דבר המשפט, יצאו גם המה וישובו איש איש אל ביתו.

ג.

פתרון החידה

ימים אחדים עברו מיום נקרו ויאתיו הדברים אשר כתבנו, ויהי היום באשון לילה ואפלה, חצות הלילה כבר עברה, בבית הרב ר׳ דניאל השליך הס, כל אנשי הבית נמו שנתם ורק הרב לבדו יושב בחדרו ויהגה בתורת ה׳, והנה נשמע קול דופק על הדלת, הרב לקח את הנר בידו ויגש אל פתח הבית וישאל; מי זה דופק על הדלת?

„פתח דלתיך מורי ורבי לשלמה בן הרב" נשמע קול מדבר מאחרי הדלת. — „כי דבר נחוץ לי אליך אדוני".

הרב פתח את הדלת ור׳ שלמה בא הביתה ויאמר:

דבר סתר לי אליך מורי ורבי.

„דבר נא ידידי כי שומע אנכי".

ברוך ה׳ כי לא השבית גואל לתורתנו הקדושה! —קרא ר׳ שלמה בעים רוחו ונפשו דרכה עז— הנה בכל דור ודור עומדים עלינו אנשים רעים וחטאים להכחיד את תורת ה׳ תמימה אשר נשארה לנו לפלטה מכל מחמדנו מימי קדם, ובכל דור ודור ישלח לנו ה׳ מושיעים להצילנו מכף כל הקמים עלינו, הנה כי כן הקים לנו ה׳ בימי קדם מושיע ורב את ר׳ שמואל הנגיד ובנו ר׳ יוסף הנגיד, את הנשיא ר׳ יוסף (נ״ט) אשר היה משנה למלך התוגרים ועוד רבים כמהם אשר לא ידעתי ספורות! גם בדור תהפוכות הזה, אשר תורתנו הקדושה מונחת בקרן זוית, ראה ה׳ בענינו ויעמוד לנו רוח והצלה ממקום אשר לא דמיתי ולא עלתה על לבי.

„חידות לי דבריך הבינני פשר דבר".

אודך ה׳ כי עניתני ותהי לי לישועה! — קרא ר׳ שלמה מבלי שום לב אל דברי הרב — „אנכי אנכי הנני האיש אשר בי בחר ה׳ להושיע את ישראל ולהרים קרן התורה כימי קדם".

ובמה כחך גדול? — שאל הרב כאיש משתאה.

„אשה עשירה ורבת אוצרות אשר לה העז והמשרה, שלחה להגיד לי כי חפצה להיות לי לאשה, ובישע האשה הזאת אפיץ דעת התורה על פני תבל, אכונן בתי ישיבות לתורה בכל קצוי ארץ ואיים רחוקים. כי אדיר שם האשה הגדולה הזאת וזרועה משלה לה לעשות גדולות.

ומי היא האשה הגדולה אשר אמרת? — שאל הרב ומבוכת נפשו גדלה מרגע לרגע.

„האשה הזאת לא מבנות היהודים היא, והיום בערב עת שכבתי על משכבי ושנתי ערבה לי. באו שני שרים גדולים ונכבדים ויעוררוני משנתי ויאמרו לי כי הגבירה שלחה להגיד לי כי למען היות לי לאשה תמיר את אמונתה בסתר, ותבוא לחסות תחת כנפי ה׳ אלהי ישראל.

אבל מי היא הגבירה אשר אמרת? שאל הרב ברוח חבלה כי כבר נפקחו עיניו לראות כי ר׳ שלמה ידבר דברים אשר אין להם שחר — האשה הגדולה הזאת היא אלמנה מאישה אשר מת עליה זה כעשרים שנה ומעלה, וכבר זקנה היא באה בימים ובכל זאת אחפוץ לקחתה לי לאשה למען הגדיל תורה ולהאדירה — אבל מי היא האשה הזאת, ומה שמה כי אדע? שאל הרב והכרת פניו ענתה בו כי כבר כשל כח סבלו.

האשה הגדולה אשר תחפוץ להיות לי לאשה היא המלכה וויקטוריא, מולכת בארצות בריטניא הגדולה ארצות הודו ומדינות הים. — „לך ידידי הביתה" אמר

הרב בדברי חסד ורחמים תן תנומה לעיניך כי כבר עלה השחר, ומחר בבקר נראה מה לעשות.

ויהי ממחרת בבקר וישלח הרב לקרוא אליו את נפתלי רוקח ואת כל עשירי העיר ונכבדי העדה, ויספר להם את האסון אשר קרה לר' שלמה בן הרב, כי מעצר רעה ויגון הסתתרה בינתו; ויחדו המתיקו סוד ויביאו עצה להביא סדרים בנכסי ר' שלמה למען תמצא ידם לכלכל מחלתו ולדאוג לאחרית בתו היתומה, ובעוד ימים אחדים נשלח ר' שלמה אל בית החפשית אשר בעיר הבירה, ור' נפתלי לקח את בת ר' שלמה אל ביתו ותהי לו לבת וכל מחסוריה עליו.

טרם יצא ר' נפתלי רוקח מאת פני הרב אחז בידו באהבה רבה ויאמר; „אודך מורי ורבי על אשר מנעתני בחכמתך מבוא באלה ובשבועה חנם; הפעם ראיתי ונוכחתי כי איש יודע תורה ויושב אוהל אשר דרכי תבל והליכות עולם נעלמו ממנו לא יסכון להיות רב בקהלות יעקב, ולכל לראש בימינו אלה ובזמן הזה.

וכל העם שמעו את אשר נעשה בר' שלמה בן הרב ויקראו איש אל רעהו; נפתרה החידה! נפתרה החידה!

י. וויסבערם.

משנות ראינו רעה

מספורי הערצבערג־פרענקעל:

נעתק ע"י י. דאמאשעוויצקי.

בחצות ליל אפל, בנפול תרדמה על אנשים, יעברו ברחובות אחת הערים הקטנות אשר בוואהלינין אנשי צבא מספר ובראשם שרי פקידות אחדים ויעמדו ליד בית־עץ קטן ונמוך. שר הגדוד ידפוק במטהו על הדלת הפונה לעבר הרחוב ואשר דרכה יבואו אל מעון אדוני הבית. הוא יתדפק בלאט ויזהר לבלי הקיץ משנתם את גרי הבתים הקרובים, אשר גם אליהם יכינו פעמיהם האורחים הלא־קרואים האלה בכלותם מלאכתם בזה, ובקרת־רוח יחכה עד כי יראה אור נר בבית ואיש יהודי אשר שערותיו פרועות ועיניו אחוזות בחבלי שנה, יופיע על מפתן הבית. אחד מאנשי החיל ימהר לשים ידו לפי האיש הפותח את הדלת לבל ישמע קול הפחדים אשר יתפרץ מגרונו למראה פני אנשי־הצבא והשרים העוטרים עליו. הדלת תשוב תסגר ואנשי חיל אחדים יחזיקו מעמד בחדר אשר רק אור נר כהה יאיר חשכתו.

האורחים האלה הסובבים בלילות הם המחפשים; בחשכת הלילה יתגנבו אל בתי האנשים הישנים שנתם במנוחה מבלי דעת כי האורב להם בחוץ, יתנפלו לפתע פתאום על אנשים שלמים ושלוים ויובילו אתם את אלה אשר יוסם חתמו להם.

על מטתו ישכב סרוח נער כבן שתים עשרה שנה. שני אנשים יקרבו אליו, הנער יקיץ משנתו, יפקח מעט את עיניו ויהי לנציב מלח מפחד פתאם; האנשים יוציאוהו ממטתו, יציגוהו על הארץ לפניהם ויתבוננו אליו. הנער שתום עין — הוא נצל!

בלב רגז יהדפו המחפשים את הנער הזה מעליהם עד כי תמעדנה רגליו ליפול ארצה, והם יגשו אל מטת בעלת הבית. זעקת שבר תקיף את כל החדר. האם תחבק בזרועותיה את בנה — נער רך, אשר עוד ינום שנתו בהשענו בראשו אל חזה

ושחוק נעים ירחף על שפתיו; היא תתחנן, אך לא אל האנשים השולחים ידם לאחוז בנער הישן: היא תכנה מכבר את רוח האנשים האלה אשר לא ידעו רחם, כי אם לפני ה' תשפוך שיחה ואליו תתפלל כי ישלח לה עזרתו מקודש ויחביא בסתר כנפיו את בנה יקירה, אך שתם ה' מעבור לו תפלתה והמחפשים לעמת שבאו כן יחישו ללכת — והילד איננו עוד בזרועות אמו.

לעבודת הצבא נלקחו בימים ההם מאחב"י ברוסיא ילדים קטנים ורכים בעודם באבם ומהם אמרו לגדל אנשי-צבא בריאים ומוצקים, אותם אמרו להרגיל מנעוריהם לשאת כל יד עמל ותלאות עבודת-הצבא, לנכר אותם להוריהם, ללאומם ודתם. בארצות רחוקות ונכריות, אשר הודחו שמה, בין אנשים זרים מבלי מכיר ומודע, שמו עליהם עול-ברזל ויעבידום בפרך ויתנו עליהם עבודה קשה בבית ובשדה. רבים מהם חלו ויגועו משבר רוח כי עגמה נפשם לארץ מולדתם ולבית הוריהם, רבים מהם, אשר נלאו כלכל משא צרותיהם, ובחשבם להקל מעט מהעול הקשה אשר שמו עליהם הסירו את דת-אבותם בדת-השלטת; אולם גם אלה אשר נשארו בחיים ואמונים לדת-אבותיהם לא הצילו מאומה מכל זכרונות ימי נעוריהם, שכחו את מקום ערש-ילדותם, את צור מחצבתם גם את התפלה אשר נשאו בילדותם... עד כי גדלו הילדים הלקוחים מזרועות הוריהם והיו לגברים. עד עבור שנות עבודתם בצבא ועד שובם מהרי קוקז, משדות השלג בקאמט-שאטקא או מגבולות ארץ סנים עברו שנים רבות ובין כה וכה שת המות קציר לכל קרוביהם ושאריהם, גם ההורים האומללים ישנו שנת המית מבלי שוב עוד לראות פני בניהם, מבלי חבק אותם בזרועותיהם טרם הלכו בדרך כל הארץ...

הלילה עבר ועקבותיו נודעו בבתים רבים, ששם אמות סבבות את ילדי שעשועיהם ואבות ממאנים להנחם על בניהם אשר יצאום בליל עברות זה. הורים רבים אבדו בן לילה את מחמדי בת-עינם, את בניהם היקרים. דמעות ושאגות נתכו כמים; כמספד על המתים ספדו ההורים ומיודעיהם את הילדים הקטנים, אשר שלחו ממחרת הלילה הזה כעדר הרחלים הנכונות לטבח אל עיר-הפלך: קול נהי ברמה, זעקות שבר ואנחות חודרות קרב ולב ונאקות נשים מתעלפות בחוצות מעצמת כאבן — כל אלה לוו את האורחה הנוסעת... ובהרחיקה ללכת התנודדו האמות השכולות כצללים בדרך שובן העירה; שערותיהן פרועות, בגדיהן קרועות וידיהן גדודות ומלאות פצעים ומכל עברים תעלינה באזנינו אנחות עמוקות, אשר רק מקרב לב אם רחמניה השדודה מפרי בטנה תגיחנה, וזעקות שבר, אשר רק משפתי אב שכול תתמלטנה...

* *
*

אל החדר, ששמה שודד בלילה הזה הילד מזרועות אמו, בא לאטי ובדממה איש שפל קומה, גידי פניו כעבותים משורגים, מבנה גוו איתן ומוצק, עיניו מפיקות ערמה ומזמה ומזרות אימה, שער זקנו צהוב והוא לבוש כאחד האכרים באדרת עור כבשים קצרה ואזור אדום חגור על מתניו, למראהו נהרו פני ההורים האומללים המתאבלים על בנם מחמדם וקו-תקוה התגנב אל לבם.

— הה, ר' יונה! הכבר לקחה אזנך מהשוד והשבר אשר כתמם באו עלינו? — קראה האם השוממה.

— לשמע אזן שמעתי את אסונך.

— עוץ נא עצה מה לעשות, ר' יונה יקירי.

— עצתי אמונה להעבירהו את הגבול; עצה אחרת אין לפנינו.

— האמנם עוד לא אבדה העצה הזאת ממנו?

ר' יונה משך כתפיו בתמהון. — האם הסתירה פעם ההצלחה את פניה מיונה, באשר זמם לבצע איזה דבר או אולי שקר פעם באמונתו ולא הקים את דברו.

— ומה המחיר אשר תשית עלינו? הן ענינו לא נכחד ממך וידעת גם ידעת כי אין ידנו משגת לשלם לך כפעולתך — הטה נא אלינו חסד.

— אמנם חסד גדול אני עושה לך כי אדרוש בשכר פעולתי רק חמשים כסף, חמשים כסף, רבקה חיתי, ולא יותר. הנרצית לדברי.

— הה, אלהים! האם לא יכמרו נחומיך על אשה קשת-רוח כמוני, כי תדרוש ממני סכום כסף רב כזה?

— אבל שימי נא אל לבך כי לאחרים יקר פדיון נפש בניהם ושלם ישלמו לי ששים, שבעים גם מאה כסף, האמנם תדמי כי חבלנו נפל לנו בנעימים לעשות הון לנו בעמל מעט? לו נסית את להיציא את הנער מתחת ידי השומרים ולהעבירו את הגבול ששם יעמדו על משמרתם הקוזקים הנמהרים ואז ידעת מה רע ומר גורלנו בחיים, אף אגורה אחת לא אגרע לך מחמשים הכסף.

— ומדוע תחריש אתה, חנן, האם נפתלי לא בנך הוא?! — פנתה רבקה אל אישה השקיע במחשביתיו הנוגות ותדפוק אותו על צדו בחזקה.

ר' חנן יושב דומם ועצוב רוח, מקור דמעותיו כבר יבש ונחרב וברוחו שממון ועצבת נוראה. — עמוק עמוק יחתו חצי הדאגה בלב גבר, אף כי על פניו השכון מנוחה!

— רבקה-חיתי — ענה ואמר: — תני את כל אשר לך כפר פדיון נפש בננו; אם קצרה ידך מתת הבה נצא לסבב על פתחי נדיבים ולאסוף את הכסף הזה.

— הני! תני! — שנתה רבקה את דבריו בקצף: — הנקל לך לאמר תני; כל היום תשב נשען על הגמרא באפס מעשה ומעודך לא נסית להשתכר אף אגורה אחת, הביטה נא ר' יונה וראה את עניי מה אומללה אנכי: אישי לא יצלח לכל, אזלת ידו להשתכר אף אגורה אחת ועלי היו כלם: לנהל את החנות, להאכיל את הילדים ולנקותם ולרחצם; האמינה לי כי בזעת אפי אעבוד על כל אגורה ואגורה. הנני לתת לך שלשים כסף...

— באמינתי נשבעתי כי אם יחסרון חמשים הכסף אגורות אחדות לא אמוש ממקומי ולא אעשה גדולה או קטנה להציל את בנך. הנה נפשי בכפי תמיד, ואם לא אראה שכר טוב בעמלי מה ימריצני להשליך את נפשי מנגד?

— אנא, יכמרו נא רחמיך עלי!

ר' יונה הפנה שכמו בחפזון ויאחז בכפות המנעול ויאמר לצאת את הבית, אך רבקה עצרתהו ותקרא: — לו יהי כדבריך, אם כה רצה ה'!

הבי נא את הכסף — אמר ר' יונה ברוח-קרה ויושט את כפו.

— האם עלי לשקול את הכסף על ידך עתה?

— הכסף הזה ישקל על כפינו עתה.

רבקה הסירה את צרור חרוזי-הפנינים מעל ראשה ובדמעות שליש נתנה אותו לר' יונה ותהדפהו אל הפתח.

— עתה לך והצלח במעשיך ואלהים ישמור את בני מפגע ואסון — קראה בקוצר רוח: — חרוזי הפנינים פי שנים בשוים מהכסף אשר נקבת לי בשכרך, כאשר יגיע בני שלום אל מחוז חפצו אז אבקש מוצא לכסף לפדות אותם מידך.

* *
*

ברחובות עיר זיטאמיר ההומים מרוב אדם יתהלך נער קטן בלב נשבר ורוח נכאה, כדרך הילדים המשתוקקים להתבונן לכל מראה עיניהם, יעמוד גם הנער הזה להתבונן אל כל שלט מפואר, אל כל בית-מדות נהדר ואל כל איש לבוש מחלצות, אשר אף למראהו יוטל הנער וימהר להסיר כובעו לפניו, בעינים מפיקות תמהון יביט על כל דבר אשר יפגש בדרכו בקריה ההומיה הזאת וחזות פניו תעיד בו כי כל אלה יוסיפו להפליא אותו הפלא ופלא ויקחו את כל לבו. אך כמעט יעלה הנער על לבו את זכר מצבו הנורא, כמעט יזכור את עיר מולדתו, את בית אבותיו, את אחיו ואחיותיו ואת כל מרעיו אשר היו לו בחדר — בזכרו את כל חמודותיו ההיו לו לפני ימים מעטים ואשר אבדו לו לנצח, יופיעו על עפעפי עיניו רסיסי דמע וראשו ישח אל הזהו כפרח רך ביום סופה וסערה, ורק מתגרת יד איש צבא הנוהג בו יתעורר מתרדמת חושיו וישא רגליו ללכת הלאה. הנער הזה לקוח לצבא הוא!

שרוד מזרועות אמו בליל-עברות ההוא בעודו ילד רך וצעיר בעוד לא נסה לשאת תלאות החיים ומצוקותיהם — הוא עהה נעזב ניח, ערירי ונלמוד בין אנשים זרים אשר לא יאירו אליו פנים ולא ינחמוהו אף באמ־רצין אחד, על ידו יתהלך איש צבא זקן, אשר יציב תמונת עתידותיו לנגד עיני הנער — איש זקן חדל-אונים וכושל-ברך, אשר גלי העת עברו עליו ויכשילו כחו ורק בשארית עזו עוד יתאמץ להחזיק מעמד בפני משברי ים-החיים הזועף!

בקרן הרחוב, במקום המון אדם רב ישוקו, נגש אל איש הצבא איש סוחר בעל זקן ארוך ומסוה דק על פניו; על זרועו ישא צרור מטפחות בשלל צבעים. „קנה נא מידי מטפחת טובה ויקרה" קרא אל איש-הצבא: „לא אוקיר במחירה".

— אין לי כסף — ענהו איש הצבא בקוצר-רוח ויאמר לאחוז דרכו הלאה, אך הרוכל עצרהו בדבריו:

— האם דרשתי מידך כסף? הן מכירך אני וידעתיך בשם.

— האתה מכירי ואנכי לא ידעתי?

— הן בני עיר אחת אנחנו! האתה אינך מ...

— מיעדעניץ.

— כן, ואני גם אני יליד העיר ההיא.

— אבל אני לא הייתי בארץ מולדתי זה כחמש-עשרה שנה...

— כמספר השנים האלה לא הייתי גם אנכי שם, הן אנכי הכנתי את רוחך ואדעך כי איש טוב וישר הנך, קח נא את המטפחת הזאת וכאשר נשוב נתראה פנים בעיר מולדתנו תשלם לי את נשיי.

איש הצבא אחרי הסתירו את המטפחת בצלחת מעילו הרחבה והעמוקה נשא עיניו לראות אנה הלך לו הנער אשר נתן על ידו לשמרו. הנער חמק עבר ועקבותיו לא נודעו. איש-הצבא היה לנציב מלח מרוב חרדת-נפשו.

— הה, ד' אלהים! — התפרצה מלבו זעקת-שבר: — איה הוא הלקוח-לצבא?!

— האם הפקד על ידך לקוח-לצבא?

— כן, נער עברי קטן; אהה, ה' אלהים, הוא התחמק ממני ואני אנה אני בא?!...

* *
*

ליל חשך ואפלה מנורח; בשמים אין כוכב מאיר, אין עובר אורח בדרך; רק הרוח יהמה ויהגה תמרורים כמו כבד עליו מנשוא משא העננים הנשאים על אברותיו. במלא רחבי העיר הקטנה פ. העומדת ליד הגבול כבר פרשה השנה מוטות כנפיה, רק שערי בית-מלון אחד עוד פתוחים לרוחה. את חשכת הבית האירה מנורת נפט כהה, ובעל המלון עיף ויגע מעמל היום נרדם ליד השלחן בחדר הריק והשומם מאדם. כנראה חכה האיש לבוא אורחים, אשר יסורו אל בית-מלונו הלילה. האורחים, אשר חכה להם בעל המלון, הנה זה באו; בעל הבית יצא המסדרונה ויאר בעששית אשר בידו לעבר פני העגלה, אשר ישבו בה שני גברים.

— ברוכים הבאים — קרא לקראתם בקול נחר.

— האין בזה איש? — שאל אחד הבאים בקול דממה ברדתו מן העגלה.

— אין איש.

— אם כן עזור נא על יד הנערים לרדת מן העגלה.

— מה מספרם?

— ארבעה.

העגלה היתה מלאה לה חבילות שחת, חביות ריקות ועוד חפצים שונים וביניהם בבצו שכבו למעצבה ארבעה נערים, אשר רעדו כל עצמותיהם מקור ופחד, כאשר סגרו השערים אחרי העגלה הגיחו הנערים ממקום רבצם, ששם שכבו צפופים ויתנגשו ברעדה איש אל רעהו. בידיהם אחזו צרורות קטנים צדה לדרך אשר נתנה להם מבית אבותיהם. החדרה! — נתן אחד ממנהליהם צו, והנערים החישו למלאות פקודתו ויבואו אל חדר-האורחים, ששם נתן להם פת לחם ומעט יי"ש להשיב את נפשם. לא אחד מהנערים האומללים האלה מצא און בנפשו לדבר עם האנשים הקשים האלה מטוב עד רע; באלמים לא פתחו פה וישבו צפופים באחת מפנות החדר.

העת התנהגה בכבדות, הילדים נרדמו איש על מקומו. בשעה כזאת הסכינו לנום שנתם בשלות השקט בזרועות אבותיהם. אך קול מנהלם העירם מתרדמתם. — עושו חושו, ילדים! — קרא אליהם: — הלאה!

הנערים התנשאו ממושבותם, באצבעותיהם הרועדות מחו שנה מעל עיניהם וישיתו פניהם השערה. העגלה והסוסים נשארו במלון והם אחזו דרכם ברגל. שערי המלון נסגרו אחרי אשר יצאו האורחים דומם... ליל חשך ואפלה היה ורוח סערה התחולל בעזו.

אחרי רגעים מספר הגיעו עד היער, ששם מוצבים עמודי הגבול בין ארץ רוסיא ואוסטריא ושם ישוטטו גדודי הקוזקים המצפים דרך בוא הנה מבריחי המכס ומעבירי הגבול.

הרגע הנורא, בו תקוה ובעותי-מות נשקפו, הולך הלך וקרב.

הבציר הוביש עלי העצים, הרוח החזק טרף את העלים הנובלים וישליכם ארצה ברעש והמולה ובקול כחלילים היה בין עפאי העצים הכסוחים. אכן אצבע אלהים היא לבל ישמע קול צעדי ההולכים על העצים הנובלים, אשר ישמיעו קול שאון בדרוך עליהם רגל. המנהלים עצרו נשמת אפם בקרבם ויושיטו ראשם; אזניהם היו נטויות להקשיב קשב רב קשב ועיניהם שוטטו בחוריהן לכל עבר ותעמוקנה לחדור בחשכת הלילה ובזהירות נמרצה פלסו להם נתיב בין עצי היער העבותים. לרגעים כאשר לקחה

אזנם קול המולה או למראה עץ חשוף עמדו פתאום כנטועים במסמרים על עמדם ולא הניעו יד או רגל, ואחרי רגעים מעטים, בהוכחם כי אין כל פחד לנגד עיניהם אחזו דרכם הלאה, הדרך הקצרה נראתה בעיניהם כמו היתה ארוכה מארץ מדה והרגעים כשעות נדמו להם.

הה רע ומר גורל האיש אשר בנפשו יביא לחמו ועתיד הוא לכדור מות בכל רגע; גם מארת ה' „בזעת אפיך האכל לחם" אך כברכה נחשבה לעמת חיים מרים ומאררים כאלה?

הארץ אשר אליה נשאו עינם, לא היתה רחוקה מזה; אל מצב הקזקים שומרי-הגבול עוד כמאתים או כשלש מאות צעדים.

הרגע הנורא הנה זה בא!

פתאום נשמע לא רחוק מהם קול כלב נובח. האורחה הקטנה עמדה על מקומה בלב חרד ומלא פחד, ככבשים המתנגשים אל רועם למראה זאב טורף כן התנגשו הילדים אל מנהליהם, אשר היו נרעשים ונפחדים גם הם, לא רחוק ממקום עמדתם נשמע קול אנשים נדברים. ברגע קטן חבלו המנהלים מזמה חדשה וימהרו להרים איש איש חלוק-אבן ויזרקים בכח עד כי עברו מעל לראשי העצים ההם, אשר בסתר דליותיהם ישבו הקזקים למו ארב, ואמנם הצליחה הערמה הזאת בידם: שאון האבנים בנפלן ארצה הוליך שולל את שומרי הגבול אשר שמו כל מעינם בעבר השני, ובין כה וכה ומעבירי הגבול אחזו בשני הנערים הקטנים ויקחום על זרועותם ובמרוצה אחזו דרכם לרוחב היער. שני הנערים הנשארים רצו בעקבותיהם וישימו וישאפו יחד, מצב שומרי הגבול היה להם מאחריהם, אך הם לא מצאו עוד עז בנפשם לעצור במרוצתם, הן גם עתה אינם בטוחים עוד מרעה ויד שומרי הגבול תוכל להשיגם גם בעמוד רגליהם על אדמת ארץ אוסטריא. כה רצו בחפזון עד כי לא נשאר בהם עוד כח לשאת רגליהם, ורק כאשר האירו קוי השמש הראשונים את פאתי קדים עמדו לנוח. רטובים מזעה, עיפים ויגעים כרעו רבצו באין אונים על חלוקת שדה חשופה מצמח — הם נצולו!

עוד כמהלך שעה אחת עד עיר אוסטרית קטנה, אשר בתוכה מצאו מקלט למו המון בורחים צעירים כאלה, אשר נסו מלטו נפשם מעבודת הצבא הקשה. בהגיעם עד הבית הראשון בקצה העיר, התמה מלאכת מעבירי הגבול והעבודה אשר קבלו עליהם לעשות ושם יעזבו את הנערים לנפשם מבלי דאג עוד לאחריתם.

— פנו לכם השמאלה ואחזו דרככם ברחוב הזה — אמרו אל הילדים הנדחים — בדרככם תפגעו בבית-ההפלה, בית-מדות אשר קירותיו בחוץ משוחים בששר ירוק ככרתי וחלונותיו מטעלה כעין כפות נטויות אל הבית ההוא תסורו; שם ימצאו אנשי-חסד אשר לא יתנו למוט רגליכם וידאגו למחסוריכם.

הדברים האלה התמלטו מפי המנהלים בחפזון וכרגע חלפו הלכו למו; הילדים נשארו לבדם.

בלב מלא שממון ופחד באה האורחה הקטנה הזאת אל בית-אלהים; הנערים האלה עיפים ויגעים, שמורות עיניהם אחוזות בחבלי שנה וכחם כשל מרעב וקור ורק בדי עמל יחזיקו מעמד על רגליהם אשר בצקו מרוב הדרך. אחדים מהמתפללים, אשר אחרו שבת בביה"ת אחרי צאת משם כל הקהל, סבבו את הנערים. החמלה והחנינה הן מהמדות שנצטיינו בהן אחינו בני ישראל.

— הרוסיא היא ארץ מכורתכם? — שאלו את הנערים ברחמים רבים. כן — ענו הנערים במנוד ראש.

— היש לכם בזה מודע וגואל? — לא — השיבו עוד הפעם במנוד-ראש.

— לאן פניכם מועדות ? — הנערים החרישו לא ענו דבר, אך אותותם לא נכרו כי לשאלה הזאת לא ידעו גם הם פתרונים.

— מי העבירכם את הגבול ויביאכם הנה ?

— שני מעבירי-הגבול ר' יונה ור' ליב.

— ואיה הם ?

— לא נדע.

ואמנם מאין יכלו הנערים האומללים האלה לדעת אנה פנו מנהליהם? האנשים עזי נפש האלה אשר ישליכו נפשם מנגד עקב שכר, חוננו מאת הטבע בידים חזקות כמטילי ברזל, ברגלים מסהרות לרוץ אורח בחפזון נמרץ ובעינים חודרות אשר כל חשך לא יחשיך מהם, אך חסרי „לב" המה ורגש החנינה כמו זר נחשב להם. הנערים, אשר יוציאום בערמה מתחת יד שומריהם ויעבירום את הגבול, נחשבו בעיניהם רק כמרכלת, כחפץ עובר לסוחר אשר יביא שכר למו; הם יעשו רק את אשר נטל עליהם ואחרי הביאם את הנערים למקום בטוח, ששם לא תשיגם יד שומרי הגבול, יעזבום לנפשם ולא ישיתו עוד אליהם לב. כהתיםם מלאכתם את האורחה הראשונה יתגנבו עוד בלילה השני לעבור את הגבול ועוד הפעם ישובו לפעלם ולעבודתם: להוציא בערמה ומזמה חדשה נערים לקוחים-לצבא מתחת יד שומריהם ולחרף נפשם לעבור את הגבול, אשר יחזיקו עליו משמר יומם ולילה המון קוקים. ואם יפגע בהם כדור-מות וינחת בלבם-האבן — אין רע הן מות ימות איש רק פעם אחת והחסרון ימנה חיש את עסרתו יקח איש אחר עז — נפש, אשר כמוהו גם הוא עין תשמור נשף ובליל חשך ואפלה מנודח יעביר את סחורתו — הנפשות החיות — דרך היער העבות בין גדודי הקוקים העוטרים על הגבול ויביאם עד מפתן בית אלהים.

אולם מה תהי אחרית הילדים האלה?

היתומים החיים האלה, אשר שורשו מארץ מולדתם והוסעו בחזקת היד לארץ אחרת, משולחים ונעזבים לנפשם בחוסר ובכפן גלמוד מבלי משען ומשענה ומבלי פת לחם להשיב נפשם — האומללים האלה יסחפו בזרם הגולים, במשברי ים-החיים הזועף; שם יפרשו ארבות ידיהם לשחות, בשארית אונם יחצו את הגלים הסוערים, אפס רק מעטים יעברו שלום את הים-הנגרש ורובם יאבדו ויצללו כאבן במים אדירים.

אמנם אחיהם בני אמונתם לא עמדו מנגד נגעם ויתמכו ביד הילדים המרודים האלה: זה האכיל אותם מפתו ימים אחדים, זה העניק להם בבגדים קרועים ובלויים ויראי אלהים הורו להם גם דעת בספרי־הקודש וההפלות, אפס יד הנדיבים קצרה מכלכל כל מחסוריהם ולתמוך בידם בכל פעם ולפעמים שחתו הנערים, אשר לא היתה עין פקוחה על כל עלילותיהם את דרכם וישובבו משובה נצחת, עד כי לא היו שומים את החסר אשר גמלו עליהם בני בריתם. האומללים האלה בבואם באנשים מלאו את כל בתי המשתה בתי האסורים וישיתו ידם את גנבים, עצרת בוגדים, רק מעטים מהם עצרו כח לעמוד מול פני המלחמה החזקה עם המחסור והעני ולהיות לאנשים ישרים ותמימי־דרך — רבם ספו תמו מן בלהות!

*   *
*

חדשים הרבה עברו, שנים נקופו, הסתיו האכזר שדד את אדרת היקר מעל פני האדמה ויעטה כמעיל בתכריכי מתים, שמה ושאיה בכל היקום, ביער לא נשמע קול צפור מטיבה נגן, בשדה לא נראתה כל נפש חיה ועקבות איש הלך לא נודעו ברחובות; רוח סערה, אשר מדי עברה סחפה המון שלג ותאמר להוריד עז גאון כל אלוני היער, כמו

מאטאה במטאטא השמד את כל היצור מע"פ האדמה ותמנע רגל איש מרחובות. עין מבריחי המכס תשמר ליל צלמות כזה לעשות את מלאכתם בלי חרף־נפש רב.

בחשכת ליל כזה יצא איש צעיר לימים את פני העיר; צרור כבד על שכמו ומקל חובלים בידו, רוח זלעפות וכפיתי שלג נחתו כחצים שנונים בפניו, אך הוא לא ישים לב לזאת וברגלים ממהרות יכונן צעדיו דרך השדה המכוסה בכפור דק אל היער ושפתיו נעות כמדבר אל לבו.

הוא ישפוך צקון לחשו וישא תפלה אל ה'! זאת היא הפעם הראשונה, אשר בהשענו על עצם ידו ומהירותו שם נפשו בכפו להעביר צרור סחורות אסורות את הגבול, אמנם זה ימים רבים חקר את כל מוצאי היער ומבואיו וישם לבו לעקלקלות הנתיב הנסתר מעין כל ואשר לא דרכה עליו רגל אנוש זולתי מבריחי־המכס; אך זאת היא הפעם הראשונה אשר נסה לעמוס צרור חפצים אסורים על כתפו, — אשר עשה חוזה עם חשכת הלילה ויקרב אל מצב הקוזקים, המצפים דרך בוא מבריחי־המכס בעבי היער וכזאבים משחרי לטרף ישוטטו בכל היער.

כל אשר קרב האיש הצעיר אל היער כן הוסיף להשמר ולהזהר; עיניו העמיקו לחדור באפל הלילה ויוסף להתפלל מקרב לב עמוק, הוא בא במעבה היער, עצי השטה הלבנים ועצי הלבנה השחרחרים עברו חליפות ליד מעגלו; הרוח המה בקול כחלילים בין עפאי היער, השלג הנקפא השמיע קול שריקות בדרוך עליו כפות רגלי ההלך, אשר עמד לרגעים וילטוש עיניו ויט אזנו להקשיב קשב; בלב חרד התבונן אל כל עבריו וימח בכנף מעילו את אגלי הזעה אשר נגרו על מצחו מכבד משאו ומסערת רוחו, רגליו אשר נלאו לשאת את גויתו נוקשו לרגעים בשרשי העצים או בערמות שלג וכפור; לרגעים נפל במהמורה עמוקה ומכסה בשלג ורק בדי עמל הצליח חפצו בידו לצאת מסנה עם סבלו ולאחוז דרכו המלאה חתחתים הלאה. הדרך הארוכה הכשילה כחו רגליו התנהלו בכבדות, כל יצורי גוו קפאו מקור וכל חדרי לבו מלאים פחד ויאוש.

מתי יבוא הקץ לתלאותיו?

באחד המקומות, ששם גדעו עצי היער, עמד לנוח רגע קטן רק כברת ארץ עד מקום עמדתם — רחשו שפתיו — אל תטשני אלהי ישעי! כלו רועד מקור ופחד, אזניו נטויות עיניו לטושות — והוא הולך הלאה, הלאה כה „יהודי־הנודד" נצח מבלי מצוא מנוח לכף רגלו.

האיש אשר האשר באמנה אתו מיום גיחו מרחם, אשר חבל נפל לו בנעימים לנסוע במרכבה כבודה עת רוח צח יפוח בארץ ובימי סגריר לשבת ספון בחדר משכיתו, להתעלם בנעימים עם בני ביתו ע"י האח המבוערת־אשר ישתה כוס מלא מסך מהענוגות החיים ודאגה לא תשבר לבו — האיש הזה לא יוכל גם לשער את מצב האיש המרדף בלי חשך מאסונו, אשר מעודו לא ישב אל שלחן מלא דשן ולא חלץ עצמותיו על מצע רך במטה כבודה, אשר צרותיו לא התנינה אותו השב רוחו וכזאב ערבות משחר לטרף ישקוד בלילות סופה וסערה להביא לנפשות ב"ב העטופים ברעב.

על הדרך הזאת תצעדנה רגליו לא בפעם הראשונה; בעודו ילד קטן ורך עבר בה בלוית מנהליו — מעבירי הגבול.

אחרי הלילה ההוא עברו רבות בשנים ועתה כמו זר נחשב לבני המשפחה ההיא, אשר דאגו לו למלטו מעבודת הצבא וישלחוהו אל מעבר לגבול. כל מכתב כל משען כסף לא הגיע אליו מארץ מולדתו, כי רחמי הוריו האובדים אליו התאפקו ויהעלמו משארם מדאגה בדבר פן יורעו עקבות הבורח, אשר בתקף הברית הכרותה אז בין שתי הממלכות לא היה בטוח ושאנן מפחד גם בעברו את גבול ארץ מולדתו, היתום הנעזב

מכל, אשר היה ימים רבים מטרה לחצי הפגעים והמחסור, באין יד תומכת בו גם מבלי דעת כל מלאכה לא מצא לפניו דרך אחרת כ"א לאחוז במחיה הזאת, אשר עליה ישליך נפשו מנגד תמיד ועפ"י הדברים האלה היתה שומה כי בליל עברות זה הובילוהו רגליו מרחוק אל ארץ מולדתו.

הוא הרחיב צעדיו תחתיו ומגמת פניו קדימה וירחיק לחדור במעבה היער המכסה בערפל. המון השלג כסה פני כל הנתיבות וינכר את כל האותות, אשר על פיהם יכול היה האיש הצעיר להכיר אם לא תעה מדרכו, אם עבר את מצב שומרי הגבול או רגליו תובילנה אותו עד עמדתם? ופתאום האיר כברק את מחשכי היער, נשמע קול רעם קנה־רובה, וכדור־עופרת חלף עבר ע"פ מבריח־המכס, אשר נשאר כנציב שיש על עמדו מפחד פתאום, וטרם התבונן אל הנעשה כתרוהו שני אנשי צבא ויאסרוהו בעבותים, בזרוע עוז סחבוהו סחב והשלך אל אהל נטוי בקרבת המקום ההוא וידחפוהו על גל הבן נרקב ועלים כסוחים ואת צרור סחורתו העמוס על כתפו לקחו מאתו. אנשי הצבא העלו נר בעששית קטנה ובעת אשר האחד פתח את השק לראות את הנמצא בתוכו נגש השני אל האסיר וירק את צלחתו ויסר את הענק אשר על צוארו אף משש את כל כליו ויקח לו את האגורות האחדות אשר נמצאו בכיסו, ויהי במששו את כל כלי האסיר פתח גם את שולי כתנתו ולעיניו הופיע ארגז קטן האחוז בפתיל משי על צוארו.

— מה זה? — שאל איש הצבא.

— מתנת אמי אשר נתנה לי טרם הפרדי מעמה — ענה האסיר — בארגז הזה ספונה קמיע כתובה באצבע איש קדוש וטהור אשר תשית נצרה עלי לבל יאונה לי כל רע.

— האמנם מיד אמך לקחת את זאת? — קרא איש הצבא ויתבונן בעינים כלות אל הקמיע.

— כן בהיותי ילד קטן. — מאין אתה? —אנכי? מעיר בראדי. — שקר אתה דובר!

— באמונתי נשבעתי כי כנים דברי!

— שקר אתה דובר. יושבי העיר הזאת לא ישלחו בהברחת־המכס ידיהם; רק האכרים הנוצרים והיהודים פלימי־רוסיא יאחזו בענין הרע הזה, רוסי אתה — הא לך ערובתי!

— באלהים נשבעתי כי לא כן הדבר!

— הגידה לי קשט אמרי אמת, אל תירא ואל תחת כי — „עברי אנכי". .

— עברי? . . . הה, יכמרו נא נחומיך על בן־עמך האובד.

— בקש רחמים מאנשים מאושרים ממני, האם שם איש עינו לחמלה עלי כאשר הוציאוני בחזקת היד מזרועות ב"ב וימסרוני לעבודת הצבא? האם נדו לי אחי אז כאשר הורדתי דמעות כנחל ואעורר מספד בחוצות אף קרעתי את שמלותי ואגוז שערות ראשי?

— האתה?!

— האמנם תואל להאמין כי בחפץ לבבי הייתי לאיש צבא? האמנם תדמה כי ימצא איש אשר יכשר בעיניו לבלות כל שנותיו במעבה היער, לחפש ככלב־הצידים עקבות מבריחי־המכס לרדוף אחריהם ולשלוח בהם חצי־מות כבמשלחת חיות רעות?!

— אם אמנם עברי אתה ולב אבן לא יצוק בקרבך אף זיק אמונתך באלהים לא נדעך כליל מלבך תן נא לי ידים לברוח ולהמלט על נפשי; קחו לכם את כל אשר לי אך שלחוני לחפשי כי אבדתי אבדתי אם תציגני לפני השרים, המיתני נא אתה ואל השרים אל תסגירני.

— קצרה ידי מהושיעך ידידי הן לא אחד אני, הרואה אתה את האיש הלז? זאב

ערבות הוא אשר שכח חנות ורגש החמלה כמו זר לו. אך פליאה דעת ממני מדוע תפחד כה מחמת המשפט? הן כסף ענושים לא תשלם, כי מה מידך יקחו — ומה ממך יהלך אם תעצר במשמר כירחים שנים או שלשה! אח"כ יגלחו חצי ראשך וישלחוך ארצה אוסטריא. שער ראשך ישוב לצמח ואתה תשוב אל כנך כבראשונה.

— הה! לו הייתי איש אוסטרי מלדה כי אז לא שמתי לבי לדבר הזה וידעתי נאמנה כי יקראו דרור לי אחרי ימים לא כבירים...

— האמנם אינך יליד אוסטריא? האם לא אמרתי כזאת מראש?

— בשם ה' השבעתיך, אל תעשני לאומלל באומללים.

— בטח בי — אך הגידה נא לי את האמת היליד רוסיא אתה?

— השבעה לי באלהים כי לא...

— רב לך להגות ריק — גער בו איש־הצבא — הן מה יסכון לי כי אגלה סודך? הגידה נא לי את האמת והיה בטוח כי לבי יהיה קבר לסודך הכמוס אתך.

— יליד רוסיא אנכי־אמר האיש הצעיר בשפה רפה. — ומה שם עיר מולדתך? האיש הצעיר לא מצא און בנפשו להשיב לשואלו דבר, בעינים בוחנות הביט על איש הצבא אשר כרע רבץ על ידו, היוכל לבטוח בו ולגלות לו את כל לבו? על פניו השחרחרים והשזופים משמש, המזרים אימה ומפילים חתית לא נודעו עקבות חמלה וחנינה. אולם האיש הצעיר נוקש באמרי פיו, הנה אחד עבר על דל שפתיו וידו קצרה מהשיבנו עוד. — מה — ענה בקול כחולה.

— מה? — קרא איש הצבא ויעמוד מכרוע על ברכיו. — הלא לא מוזר אתה לי, מה שמך כי אדע?

— כאשר עזבתי את עיר מולדתי הייתי נער קטן ובלי תפונה לא שמעת את שמי מעודך. — הלקוח לצבא היית?

פני האיש הצעיר חורו כשיד בהשיבו אל לבו כי גלה סודו לאיש זר ועתה הוא בידו אם לשבט או לחסד. אך איש הצבא לא חכה עוד למענה פיו חוות פניו העידה בו כי מצא את חידתו.

— מה שמך? הוסיף לשאול — בטח בי כי לא יאונה לך כל רע, רק הגידה ואל תכחד מה שמך ומה שם הוריך?

הזקן התנשא ממושבו! ידו האחת אחוזה בהקמיע התלויה על צואר האסיר ובכליון עינים חכה למוצא פיו, האסיר ראה כי בא בכף ואם יוסיף להקשות ערפו ולכחד את האמת תחת לשונו יוכל להעיר עליו חמת איש הצבא, וע"כ גמר אמר להגיד את כל אשר אתו אולי יתעוררו רחמי איש הצבא עליו בראותו כי האמין בו ויגלה לו את כל לבו ולא יעשה אתו כלה.

— שמי נפתלי — אמר בקול כחולה. רעדה אחזה את איש הצבא וכל איבריו נזדעזעו.

— ואבותיך אימו?

— האמנם ארע אם עודם בחיים. — ומה שמם? — שם אבי חנן שם אמי רבקה. זעקת שבר התפרצה מגרון איש הצבא. איש הצבא השני כרע רבץ בפנת האהל בין המון הסחורות השונות ובשום לב התבונן ויבחן את כל החפצים, אשר הוציא אחד אחד מהאמתחת הגדולה ולרגעים שם בכליו חפץ אשר מצא חן בעיניו ויטמינהו בצלחתו הרחבה והעמוקה.

בתאות נפש הביט על בקבוק יין טוב אשר נמצא בתוך האמתחת, ויצחק בקרבו על אולת לב רעהו אשר בחר לשבת ולשוחח עם האסיר מחלק אתו נחלה בסחורות

האסורות, אך לקול הזעקה אשר הקיפה את כל האוהל התעורר ויקרא בתמהון.

— מה לך זקן?

— הה, איוואן. הנבל נשך את ידי — השיב הראשון בקול רועד.

איש הצבא השני מלא פיו שחוק ובשובו לעבודתו הראשונה ענה ואמר — סתום פיו בקש ולחץ גרונו בחבל.

הזקן אחז בשתי ידיו הרועדות את ראש האסיר המשתאה ויאמצהו אל לבו וילחש באזנו.

— הזהר לך מהרים קול פן יבולע לשנינו... ודע לך כי אביך אני!

בדי עמל עצר האיש הצעיר ברוחו מהוציא צהלת תמהון וגיל... —האמנם אבי אתה?

— הס! שמי הוא יחיאל חנן ושם אשתי רבקה; לפני חמש עשרה שנה העברנו את בננו נפתלי, אשר לוקח לעבודת הצבא בהיותו נער קטן ורך את הגבול, והקמיע הזאת אשר תשא כחותם על לבך, נתנה לך אמך במות עליה שני בניה הגדולים. בני אתה, בני היקר!

שטף מים כבירים זורמו דמעות איש הצבא ותשטפנה ותעבורנה על לחיי בנו החבוק בזרועותיו.

ומה שלום אמי, העוד בחיים חיתה? — שאל האיש הצעיר אחרי קום מעט סערת רוחו לדממה — הודות לאל הנה עוד בחיים.

— ואתה אבי. הה התמכרת לעבודת הצבא?

— כאשר העבירוך את הגבול משכו עלינו קו חשד כי אנחנו הוריך עזרנו על ידך לברוח ולהמלט על נפשך ועוד ביום המחרת תפשוני, שמו בסד רגלי, חקרו ודרשו וכאשר לא יכלו להציל מפי דבר אמת הובילוני אסור באזיקים קיובה! שם נחרץ משפטי לעבוד כל ימי חיי בצבא, עד מהרה גלחו את פרחתי וילבישוני בגדי צבא וישלחוני.

— הה, ה' אלהים — לעבוד בצבא כל ימי חייך.

לאשרי הנה קרב הקץ למועד הזה — ענה הזקן ואמר בשחוק מר הנה זקנתי ושבתי מאוד כאשר עיניך רואות בני, כאשר אחזה לי אמנם תקצורנה התלאות את מדת חיי האדם עלי אדמות מאוד ואנכי, הה, תלאות רבות השתרגו עלו על צוארי ותכשילנה את כחי, ימים רבים שבעתי נדודים ואהיה נע ונד בארץ פעם אחזתי דרכי על גלי שלג וכפור בעקבות אורחים אסירים ששלחה סיבירה, פעם הובילוני רגלי מרחוק אל חופי ימים רחוקים ופעם העפלתי עלות על גבנוני הרים חלולים ונשאים ולאחרונה הציבוני פה ככלב אסור באזיק, על משמרתי לשמור את הגבול.

האם לא מצאת ידים לברוח ולהמלט על נפשך?

— לברוח מעבודת הצבא, בלבוש-השרד, בשנות זקנותי ואחרי השבעי שבועת אמונים?

— פתח נא אבי למוסרותי למען אוכל לחבקך בין זרועותי.

הה, בני, גם נפשי תכל לעשות זאת, אך אפחד פן יבולע לשנינו כי יודע סודך. הרואה אתה את האיש הלז? הוא אכזר כתנים וערום כנחש... אך הבה אשביע עיני ממראיך, בני היקר, הן עבית כשית בני ותהי לאיש מוצק וגדל-כח למרות המחסור וכל התלאות אשר עברו נפשך מימי נעוריך. אשער כי רבות סבלת עני ומחסור בארץ נכריה בלי מכיר ומודע ובלי משען ומשענה, אחרי כי ידינו קצרה מעשות דבר מה לטובתך: אותי הוליכו שבי ואמך, אשר בכל לבה היתה נכונה לחלק אתך פת לחמה האחרון, אך התאפקו רחמיה עליך פן יחמסו עקבותיך להשוטרים.

— מתי ראית את פניה בפעם האחרונה?

— מאז יצאתי את פני עירנו לא שבתי לראות את פניה. הן נבצרה מהאשה האומללה הזאת, אשר נטל עליה לכלכל את נפשה ונפש ילדיה הרכים, ללכת אחרי, אף אנכי לא מצאתי מועד לסור אל ביתי ולשחר את פניה. בני הקטנים כבר גדלו והיו לאנשים, אם רק נתן להם ד' חיים ועצמה.

— הה, נקל לי לשער מה רבו צרות נפש אמי כאשר שכל ואלמן כתסם באו עליה ומה אנוש היה כאב לבך גם אתה אבי בדאגתך לנפשי!

— העוד תשאלני אם נשאתי וסבלתי אני? שור נא את שערותי שהלבינו, את עצמות לחיי ששפו ונוכחת לדעת מה נעכר כאבי בזכרי את אהובי נפשי הקרובים ללבי ורחוקים מעיני.

— ומי הביאך עד הלום לבלות טפחות ימיך בגדוד שומרי הגבול?

— לפני שנים אחדות כאשר חנה גדודנו בר. הלכתי פעם לשוח ביער הזה ויקרה לפני בדרך צרור חפצים אסורים. כנראה עזב אותו אחד ממגנבי-המכס בהיותו מרדף על צואר מהקוקים והרודפים לא מצאוהו. בהיותי אז ביער לבדי ואין איש אתי לא נבצרה ממני להעלימו מן השרים ואנכי לא כן עשיתי, כי הביאותיו אל האינספעקטור אשר על הגבול, סופרו חרץ משפטו כי עלי לשאת ענשי על בלי הביאי יחד עם הצרור גם את בעליו מעביר-המכס, אפס האינספעקטיר, אשר הכיר את ישרת רוחי, השתדל לפני שרי-גדודי לפטרני מעבודת-הצבא, אשר גם בלעדי זאת לא צלחתי לה עוד, ויפקדוני בגדוד שומרי הגבול, ששם יעבוד האדם עד זקנה ושבה, כל עוד יעצר כח לכונן נשקו ולירות בטו אפל למעבירי המכס.

— הה, אבי האומלל והאובד!... אבל מה יעשה בי כעת.

— אותך יעצרו במשמר ירחים אחדים, ואחר ימסרוך לממשלה אוסטריא.

— ואנכי לא אשוב לראות באור פניך?

— אם גם בימים הבאים לא תחדל ממשלח ידך זה אז נפגש רק לעת יאונה לך אסון, בעת תתפש בכף שומרי הגבול או עת יפלח חץ-מות כבדך. הן אני זקנתי ושבתי ועוד מעט יבוא הקץ לימי חיי המלאים עמל ותלאה; כחי ידל מיום ליום ואל נכון ישחררוני חיש מעבודתי. אז אשובה אל אמך, אם עוד ההיה בחיים חיהה, ואפקוד לשלומה בשם בנה האהוב וטפחות ימי אבלה באחת מפנות ביתנו בצום, בתפלה ובתחנונים. הה, רבות חטאתי לה' ולהורתו בהיותי נע ונד בארצות, אשר לא נודעו שם עקבות אחינו בני אמונתינו, לא סרתי זה כמה אל ביה"ה, לא שמרתי את הפסח כדה אף התגאלתי בבשר טרפה ובמרק חזיר; שכחתי מועד וצום אף את יום-הדין לא ידעתי. ימים מעטים אחרי צאתי בגולה אבדתי את התפלין ואת סדור-התפלה, ואחרי אשר לא השיגה ידי לקנות אחרים המורתם לא התפללתי זה כמה וכמעט שכחתי גם את נוסח התפלה.

שטף דמעות אשר פרץ מעיני הזקן העתיק מפיו מלים רגעים אחדים.

— ואם, הוסיף הזקן לדבר אחרי דומיה קצרה: — אם האשה, אשר אליה עיני נשואות, לא תמצא עוד בארץ החיים, אז אצא מן הארץ הזאת ואעבור אל הארץ ששם מצאת מפלט לך, למען אוכל למות בזרועותיך; ואם יהיה הדבר נחוץ אבלה שארית ימי זקנתי כאשר בלה אתה את ימי עלומיך בחרף נפש ועמל רב, בליל אפל וסופה אתגנב דרך נתיבות היער הזה והזקן חדל-אונים, אשר לא יצלח עוד לכל עבודה בצבא יהיה למגנב-מכס חרוץ ומהיר במלאכתו.

— הה, לא לא! כדבר הזה היה לא יהיה! — קרא הבן ברגש. — אנכי אראג לכל מחסוריך ואתי יחד תחלק את פת לחמי האחרון. כל עוד נשמת שדי תחייני לא

אתנך לבלות שארית ימיך המרים ומאררים במעבה היער בין כדורי-מות מעופפים מכל עברים. אם תקצר ידי מהושיע לך, כי אתפש בכף כהיום הזה או אפול למשכב, אז ימצאו בעירי אנשי חסד אשר ישימו עינם עליך לטובה ולא יתנו לך לנוע על פת להם; הן שערי ביה"מ פתוחים תמיד לכל איש קשה יום ושם ימצאו רודפי-צדק הזוכרים את דבר הכתוב „צדקה תציל ממות" ויושיטו יד עזרה לכל דורש.

בין כה וכה עבר הלילה, הבקר אור ופני קדים האדימו.

איש הצבא השני כהתימו לבקר את כל חפצי האסיר שם אותם שנית בשק ויקשור פיו. בחפזו ישכח כנראה את החפצים השונים אשר שם בכליו ולא השיב אותם אל מקומם, רק בעברו ע"י בית-המרזח יעלה זכרונם לפניו ובכסף מחירם יסבא שם יין ושכר.

— עושו חושו — קרא אל האב ובנו — התנשאו ממקומכם כי עלה השחר. ואתה עלם, שא נא את צרורך וקרא לשלום לרוח-הצח אשר לא תוסיף לשאפו עוד אל אפך ירחים אחדים. אך יקחך אפל, מדוע לא לקחת בעדנו בקבוק יי"ש הן השמים התקדרו עבים ורוח סועה וסער ייליל בחוץ — האם לחנם שקדנו עליך כל הלילה עד כי קפאו יצורי גונו מקור?

ובדברו בעט באיש הצבא בכח עד כי נפל אחורנית ארצה. — עזר נא על ידו לעמוס את צרורו פקד על הזקן: — הן אתה הריקות את כליו ואין כל רע אם תעזר לו בדבר הזה.

— אנכי אפתח מעט למוסרותיו — אמר הזקן — כי למה יכרע תחת נטל סבלו?

— השמעת? הוא יאמר לברוא חדשות לא שערגון מעודנו? הלא יביטו יראו בנו כל העוברים בהמהון אם נעשה כדבר הזה. אין דבר — אם יפול נרימהו ע"פ דרכנו, אם יכשל כחו לא יבצר ממנו להאיץ בו כי יחליף כח.

הם שמו לדרך פעמיהם. דומם לוה האב את בנו ומבלי פצות פה מסר אותו אסור בחבלים ליד השרים; בסורו מעליו לא קרא לו לשלום, לא האציל לו נשיקה אחת אף לא הניע לו בראשו, אך מה סער לבו ומה אנוש היה כאבו בהפרדו מבנו מחמדו, אשר אולי לנצח לא ישוב עוד לראות את פניו!

* *
*

עברו ירחים אחדים. ליד המעברה אשר על הגבול עמד נפתלי מוקף בארבעה אנשי צבא, ידיו אסורות וראשו גלוח, אנשי הצבא מסרוהו בידי שר אוסטרי אשר בא הנה בלוית גדוד אנשי צבא. פה התירו חרצבותיו וישלחוהו לחפשי.

— בית-האסורים היה מאחריו, „הנסיון" הראשון עבר.

— פעם התיצבתי על דרך זו — חשב בלבו בהקריבו בצעדים מדודים אל העיר ולא אסור ממנה. ומה אעשה אחרת להחיות את נפשי לגנוב או לפשוט יד לבקש נדבות לא אמצא און בנפשי, כל מלאכת יד לא למדתי גם כסף אין לי, ובמה אשלח ידי אם לא בהברחת-המכס?. אולם ליד האהל ששם יעמוד אבי האובד על משמרתו ומטה אזן להקשיב קול צעדי „האורחים בלילות" אזהר פי שנים כי לראות פניו בפעם השניה יקר לי פדיון נפשי מאד!

ר׳ שמואל הדַיָן מהוראדנא.

(מעשה שהיה)

הבאתי לכם, רבי, את הכסף, ועתה עשו נא קץ לדבר, בדברים אלה נגשה אשה צעירה לימים אל אחד משני אנשים נשואי פנים אשר ישבו בחדר מלא ספרים ויהגו יחד בספר אחד, הנה הכסף — הוסיפה האשה לדבר — ותנח על השלחן לפני האחד צרור מלא שטרי המדינה, והוא לקח את השטרות מעל השלחן ויחל למנות לעיניה, וכאשר כלה לספור אמר: אלף ומאתים!

רחל בת ירוחם בעל מלון-אורחים, היתה נשואה בפקודת אביה ולבה בל עמה להבחור נח בן מנשה סוחר העצים, ונח לא מצא חן בעיני רחל גם אחרי חתונתם, כי זה כבר נשאה עיניה אל יוסף האשכנזי, אשר מדי בואו להוראדנא יסור אל מלון ירוחם, והוא גם הוא הראה לה אותות אהבתו, אף הודיע כי אלמן הוא ובנים אין לו, וכאשר התבונן ירוחם בדבר הזה החל להתחקות על דרכיו, וירא כי הנהו איש אשר השהו ד׳ ידיעת התורה, וכל ידיעתו רק במסחר התבואה, ובשבתו בין אנשים בעלי תורה היה כאלם לא יפתח פיו, ויהי הנקל לו לעשות אחת ושתים ממצות ד׳ אשר לא תעשינה, כי על כן מאס בו, ויבחר בנח, אפס כי רחל לא מצאה בו נחם, והתאמץ להוציא ממנו ספר כריתות, ואחרי אשר שאל נח עצה מפי הגאון ר׳ בנימין, ראב״ד בעיר הוראדנא בעת הזאת, נאות לתת ספר כריתות לאשתו במחיר אלף ושתי מאות רו״כ אשר היו עליה להשליש אצל הראב״ד, וזה הוא הכסף אשר הביאה רחל אליו.

לכי לביתך — אמר הראב״ד אל רחל — ומחר יהיה הקץ, ותצא רחל מביתו ותלך לה.

בעת הזאת ישב ר׳ שמואל הדין — הוא האיש השני אשר ישב עם הראב״ד — באיש אשר לא ראה ולא שמע מאומה מכל הנעשה לפניו, כי היו עיניו ולבו רק בספר הפתוח לפניו, ובא האות על זה, כי אחרי אשר יצאה רחל מהבית שאלהו הראב״ד אם יודע הוא את בעל האשה הזאת? והוא ענהו. „לפי הרי״ף קשה מאד״, ורק אחרי אשר ראה ר׳ שמואל כי שחוק קל עבר על שפתי הגאון, התבונן בדבר, ויאמר: לא ראיתיה! — וגם אמנם היה נודע ר׳ שמואל בעיר לאיש צדיק תמים, לדין מובהק ולשונא בצע, אשר כלכל את נפשו ונפשות ביתו בלחם צר ומים לחץ ולא התאונן מעודו על מצבו, ונהפוך הוא, כי היה שמח בחלקו, כי גר בביתו אשר היה לו בקצה העיר, ועוד באו לו עשרים שקל כסף לשנה משכנו אשר גר בביתו, כי על כן היה רצוי לעדתו, וגם הראב״ד אהבהו אהבה עזה, ויתרועע עמו כפעם בפעם בביתו — בית הראב״ד — מקום בלו עתותיהם בדברי תורה.

כעשרים רגעים ישבו עוד שני הרעים האלה יחד, ואחרי כן אמר ר׳ שמואל; עת ללכת! ויקם ויצא מבית הראב״ד וילך אל ביתו.

אך יצא ר׳ שמואל מהבית, זכר הראב״ד את דבר הכסף אשר הביאה רחל, והנה — הכסף איננו! ויפן כה וכה, ויחפש בכל אשר לו, אך לא מצא את הכסף, ויוסף לחפש בכל פנות הבית, אף חפש בהספרים אשר היו צבורים על השלחן, אך הכסף איננו! — בקול רעש גדול קרא לאשתו אשר ישבה בחדרה לבדה, רחוק מחדר הספרים, וכפיה תמכו פלך, ויספר לה את אשר קרהו, והתחלחל הרבנית מאד ותנסה לחפש גם היא בין הספרים ובין הדבקים — אך לשוא! הכסף איננו!

ומה תאמרי עתה? שאל הראב"ד את אשתו.

מה אמר — ענתה הרבנית — אין זאת כי לא השאירה רחל את הכסף. כדבר אחת הפתיות תדברי, הלא אמרתי לך כי השאירה הכסף אצלי, ואזכור היטב כי בצאתה היה הכסף על השלחן.

ומה תאמר נפשך?

מה אמר ומה אדבר... אלך אל ר' שמואל.

ר' שמואל לא יקח כסף לא לו.

גם אני יודע את ר' שמואל, ובכל זאת אלך אליו, כי איש לא היה פה זולתי ר' שמואל.

ואני איעצך, הרף היום, הלא בא תבא רחל מחר, ונראה איך יפול דבר, ואולי תביא את הכסף.

לו יהי כדבריך — אמר הראב"ד — אם כי לא אפונה כי הכסף נעלם אחרי צאת רחל מביתי.

בלילה ההוא נדדה שנת הראב"ד, כי פרשת הכסף הנידה שנה מעיניו כל הלילה אך גם שנת רחל עליה נהיתה, כי תקוה נעימה מלאה את כל חדרי לבה, כי עוד מעט והיתה אשה לבחירה רצתה נפשה בו, הלא הוא יוסף האשכנזי אשר נתן לה הכסף בעד נח למען יתן לה ספר כריתות, ותהי לו לאשה, כי כן נדברו שניהם למהר הדבר בטרם ישוב ירוחם — אשר היה אז בדרך רחוקה — לביתו, ולא יפריעם ממעשיהם, בידעם כי אחרי כן יאמר גם הוא לדבק טוב, כי את הנעשה אין להשיב; אך הנה גם את יוסף נראה ער בחדרו, והוא מתהלך בו אחת הנה ואחת הנה, ומדוע פניו זועפים? האמנם ינחם עתה על מעשהו? או חולה-אהבה הנהו? אך לא אחת משתי אלה! אבל זכרון אשה אחרת עלה עתה על לבו, אשה קשת רוח אשר עזב בארץ אשכנז זה שלש שנים, ימים אחדים אחרי חתונתם, ועוד לא נפרד ממנה, ובלבו פרצה עתה מלחמה גדולה אם לעשות הרעה הגדולה הזאת, לקחת אשה על אשה, או לחדול, ולולא נתן כבר הכסף לרחל, כי עתה אולי נחם על מחשבתו הרעה, אשר סוף סוף לא יכול להסתירה, וידע כי חרפתו תגלה בקהל, אבל מה יהיה עם כספו? כה חשב מחשבות רבות, עד כי באחרונה גברה אהבתו על יראתו, ויגמור בנפשו לכלות את אשר החל, ומה גם כי היה לבו סמוך ובטוח כי לא נודע לאשתו מקום מושבו, וכן היו כלם שומרים לבקר, ולבותיהם חרדו חרדות שונות לדעת מה ילד יום.

עבר הלילה וגם הבקר למחרתו, ורחל באה אל בית הראב"ד, מקום קדמה פניה הרבנית, אשר לדאבון לבה נוכחה עד מהרה כי אמנם השאירה רחל את הכסף, כי על שאלתה: מה לה — ספרה לה כי תפרד מבעלה בספר כריתות אשר יסדר הראב"ד היום, וכי שתים עשרה מאות רו"כ ערוכים ושמורים כבר אצלו מאתמול, כחצים שנונים היו דבריה האחרונים ללב הרבנית, ועד מהרה הלכה אל חדר הראב"ד ותספר לו כי רחל באה, וכי מדבריה נוכחה כי השאירה את הכסף...

הראב"ד לא חכה לסוף דבריה, כי עטה את בגדו העליון וילך, ובצאתו מביתו אמר אל רחל אשר עמדה בחדר הראשון, כי ישלח היום לקרא לבעלה, ושניהם יצאו מהבית, רחל הלכה לביתה והראב"ד — אל ר' שמואל, אשר בראותו חרד לקראתו ויקבל אותו באהבה וכבוד.

דבר סתר — אמר הראב"ד — ויוצא אותו החוצה, וידבר אתו את הדברים הקצרים האלה: „אתמול הייתם בביתי עת הביאה אלי האשה רחל בת ירוחם שתים

עשרה מאות רו"כ, ואך יצאתם מביתי אבד הכסף, וחלילה לי לחשוב כי נגעתם בהכסף, כי יודע אני את נפשכם, אך הכסף איננו, וכסף אחר אין לי להשיב, ואין לי כי אם להשבע אשר לא שלחתי ידי בהכסף, ובאתי להודיעכם כי גם עליכם להשבע שבועה כמוני, והיינו שנינו נקיים".

שמע ר' שמואל את דברי הראב"ד במנוחה, ויענהו כי היום לא יוכל לתת לו מענה, אך מחר יבא אליו וידבר עמו.

תשובת ר' שמואל לא מצאה חן בעיני הראב"ד, אך לא דבר מאומה, וישב אל ביתו, ושם ספר להרבנית את אשר דבר עם ר' שמואל, ואת אשר ענהו, וגם בעיניה לא ישרה התשובה, ובין כה וכה באה רחל עוד הפעם, ויענה כי עוד לא בא נח, וכי ישלחו להודיעה כאשר יבא, אולם מה גדלה מבוכת הראב"ד בראותו כי פנה חצי יום השני ור' שמואל לא בא, וישלח לקרוא לו כי בא יבא ולא יאחר, אך ר' שמואל בא בערב, ובבואו לא דבר מאומה, רק הוציא מצלחתו צרור כסף וינח לפני הראב"ד ויאמר: שש מאות רו"כ הבאתי לכם, אם יש את נפשכם לעשות עמדי חסד קחו זאת מידי ד' הצדיק והוא יודע מרת נפשי.

הראב"ד והרבנית השתוממו למראה עיניהם, ומפיהם נעתקו מלים, כי את אשר לא דמו ולא פללו לראות ראו, הן ר' שמואל היה נודע בעיר לאיש אשר לא רק שש מאות רו"כ, אבל גם שש מאות אגורות לא היו לו מעודו, ומאין לקח פתאם כסף רב כזה? והלא זה הוא גם אות כי ירא הוא את השבועה ולא יוכל להשבע...

צר לי מאד — ענה הראב"ד — כי לא שמתי עיני בהשטרות אשר הביאה רחל, כי עתה יכלתי להכיר: הכסף רחל הוא אם לא, דעו לכם ר' שמואל, כי אם יחסר שקל כסף אחד לא אקח מכם.

אם כן אשבע, אמר ר' שמואל בשפה רפה, ויצא מבית הראב"ד עצוב-רוח.

הקשית לדבר אל ר' שמואל אמרה הרבנית אחרי צאת ר' שמואל מהבית, יוכל היות כי לקח את הכסף, אך לא גנב, אולי לקח בשגגה.

שגגה כזאת עולה זדון ענה הראב"ד, ומדוע הביא רק החצי?

מי יודע אם לא קרהו אסון גם הוא, כי נאבד או נגנב ממנו החצי

דברים אין להם שחר תדברי, ועוד בלילה ההיא שלח להגיד לר' שמואל ולהזהירו כי יעשה מחר קץ להדבר הידוע לו.

הבקר אור ור' שמואל בא אל הראב"ד ויודיעהו כי יתן לו שמנה מאות רו"כ, ואם לא יקח גם את אלה — נאלץ הוא להשבע כי לא גנב את הכסף.

ומי יתן ארבע המאות הנשארים? שאל הראב"ד ברגזה.

אסון אחד קרה את שנינו, ענה ר' שמואל, וכבר אני נותן יותר מהחצי.

לא אבין את החשבון הזה, השיב הראב"ד וארבע מאות שקל כסף סכום עצום הוא, ולא אוכל לשלם על בלימה.

נפשי בשאלתי, קבלו נא את אשר הבאתי, כי מה התועלת אשר תוציאו אם תאלצוני להשבע.

הרבנית אשר עמדה עד עתה מרחוק, נגשה אז אל הראב"ד, ותטהו הצדה, ותלחוש לו באזנו כי לפי דעתה טוב יעשה אם יקח את שמנה המאות, ועל ארבע מאות הנשארים יקח מר' שמואל שטר חוב, כי הלא „בעל-בית" הוא, ויראה היום לפטור את רחל אשר היתה כבר פעמים רבות ולא תתן מנוח, כי ערב שבת מחר, והאיך לגמור היום.

הראב"ד נסה עוד לדבר עם ר' שמואל רכות וקשות, אך בראותו כי לא יוציא

ממנו יותר, קבל בלי חמדה את שמנה המאות, ושטר חוב אשר בו כתב ר' שמואל כי מתחיב הוא לשלם להראב"ד ארבע מאות רו"כ כאשר ירחיב מעט ד' את גבולו.

אך יצא ר' שמואל מבית הראב"ד באה רחל אל ביתו, ולא יכול עוד הראב"ד לפטרה „בלכי ושובי" וישלח לקרא לנח ולסופר, ובין כה וכה הכין את האלף ושתי מאות רו"כ, ולא עברו שלש שעות, ותהי רחל „גרושה", ונח מצא הון אלף ומאתים רו"כ.

בשוב רחל לביתה מצאה אורחים נכבדים, הלא הם: אביה ירוחם ועוד איש ואשה אשר אך זה ירדו מהעגלה אשר באו עליה יחד מדרך רחוקה, ועד מהרה נודע לירוחם כי בתו „גרושה", ויבך סנהמת לבו, כי לבו לנח היה, אך את הנעשה אין להשיב; אולם בשמעו כי בתו שלמה לנח אלף ומאתים רו"כ, השתומם למשמע אזניו, כי לא ידע מאין לקחה בתו כסף רב כזה, כי כל הונה לא הגיע לאלף רו"כ, וגם זה היה תחת ידו, ואחרי „חקירה ודרישה טובה" נתנה לו בתו תודה כי יוסף האשכנזי נתן לה את הכסף, באשר נדברו כי לו תהיה לאשה, וכי מחר יהיה האות הזה בפרור העיר, ששם יושב יוסף ומחכה כבר לה.

ברוכה את בתי! — קרא ירוחם בקול רם, עד כי אנשי הבית וביניהם גם האורחים השנים חרדו ובאו לקולו — ברוכה ומאושרה את כי לא נלכדת בשחיתות האיש הזה, דעי לך, כי יוסף האשכנזי הוא בעל אשה, וזאת האשה הנצבת עמך בזה היא אשתו, אשר באה יחד עם אביה, האורח הנכבד הזה, להראות את פני הארון היקר ההוא, אחרי שבעם נדודים שתי שנים, כי אין בארץ-ממשלתם עיר וכפר אשר לא בקשוהו שם — ואין, עד כי אנכי בדרך נחני ד' עד עיר מגורם, ובשמעי את אסונם הודעתי להם כי נמצא איש כזה בביתי, ועוד טרם באנו הנה נוכחנו כי הוא הוא האיש אשר הם מבקשים, ועתה בתי, השיבי תודה לד' כי שמר את רגלך מלהלכד בפח האיש הזה, וישמור את צאתי ובואי, כי לולא זאת, כי עתה היה גדול כים אסונך, אף הגדלת בנפשך את אסון האשה הצעירה הזאת...

זרם דמעות התפרץ מעיני שתי הנשים יחד, וגם יצחק — אבי האשה הבאה — מחה במטפחתו דמעות מעל עיניו.

„גרשון"! קרא ירוחם להמשרת, הבא את האורחים ביתה יוסף, כי אתו בחדר אחד יהיו, ושם ילינו, ואתה — הוסיף ירוחם לצות — השמר לך מלהודיע את יוסף דבר, טרם יבא אל חדרו.

לאה! אמר יצחק אל בתו, גם את השיבי תודה לה' כי הקרה לנו את האיש היקר הזה אשר הנחנו בדרך אמת.

מלים אין בפי להשיב תודה על זה:

ומה יהיה עם הכסף אשר נתן לי יוסף, שאלה רחל את ירוחם אחרי אשר יצאו יצחק ולאה מהבית, וקול דבריה העיד כי לא היתה שבעת רצון מהחדשה אשר שמעה אזנה ומהאורחים החדשים גם יחד.

הכסיל נותן והחכם לוקח, אמר ירוחם! מה המריצו לתת לך? הניחי את הדאגה הזאת בעדי.

עוד הרבה דברו ביניהם האב והבת, ויאחרו עד חצי הלילה, ואז הלכו לנוח, כי היה ירוחם עיף מעמל הדרך, ורחל לא ידעה שנה זה לילות שלשה.

ועיני יוסף כלו מצפות לרחל בפרור העיר. מקום חכה ביום ההוא לבשורה מוצאת בפיה, כי קבלה את ספר הבריתות, ובראותו כי פנה היום ורחל לא באה,

הלך אל ביתה, ומה נבהלה נפשו בראותו מבעד החלון את ירוחם עומד בבית! הוא ירוחם אשר עמד כצר בינו ובין רחל ואשר אמר: „טוב תתי אותה לבן בוזי מתתי אותה ליוסף האשכנזי", ועד מהרה נואש לבו מרחל, ויאמר: לוּ תשטמני רחל והשב תשיב לי את הכסף אשר נתתי לה בעד נח, כי חשב אשר הכסף עדנו ביד רחל, אפס כי בצעדו עוד צעדים אחדים ברחוב שמע כי „נח בן מנשה עשה היום מסחר טוב", כי נתן לאשתו „שתים עשרה שורות", ויקח מאה רו"כ בעד כל שורה, אז התבונן יוסף כי הוא לא עשה „מסחר טוב", כי בטלה אהבתו וגם כספו אבד בענין רע; בלב מלא יגון הלך אל חדרו אשר בבית ירוחם, ויקו לראות משם את רחל ולדבר עמה על דבר הכסף, ומה פחד ורחב לבבו בראותו מבעד המסך הנטוי על חלון חדרו צל אשה מתהלכת הנה והנה, אפס כי בפתחו את הדלת ראה — והנה היא לאה אשתו! כנציב מלח נשאר על עמדו רגעים אחדים, וכלו הפך לבן! אך לאה נגשה אליו ותשאל לשלומו ותאמר; ראות פניך לא פללתי והנה הראה אותי ה' גם את אהובתך!...

יום ערב שבת הגיע, יום מלאכה ועבודה רבה להראב"ד ר' בנימין, כי היה דרכו מעודו להתעסק בכבודו ובעצמו לכבוד השבת, וראשית מלאכתו היתה להסיר במטאטא השמד את קורי העכביש בכל המקומות אשר שם היו האורחים הלא-קרואים האלה נחתים, וגם בפעם הזאת לקח את היעה ויגש אל הראי אשר היה מעל שלחנו תלוי על הקיר, והנה חרדה נפלה על הראב"ד, ויצעק בקול מר: אויה לי! — בלי כח אצה רצה הרבנית אל חדרו, ונפשה נבהלה לראות את פני הראב"ד הלבנים כסיד, מים! מים! צעקה הרבנית אל האמה — „אל תאמרי מים מים"! ענה הראב"ד מי יתן ראשי מים, ובדברו כן, הוציא לעיניה מתחת הראי ניר מעוטף ויראה אותה, והנה — כסף רחל, אלף ומאתים רו"כ! הה! הוסיף הראב"ד לצעוק בנפש מרה, הלא בעצמי הנחתי תחת הראי את הניר עם הכסף אשר הביאה לי רחל בעת ישבתי עם ר' שמואל! הלא אזכור זאת עתה כנכון היום! ואיך שכחתי זאת?! הה! ואיך הצרתי להצדיק ר' שמואל! ולמה נתן לי שמנה מאות רו"כ? ומאין לקח אותם?! אויה לי! ויספוק את כפיו ויבך בקול גדול, וגם הרבנית בכתה למולו, ואחרי כן קם הראב"ד וירץ בלי אונים אל ר' שמואל, ויפול על צואריו וישקהו, ויבך על צואריו כילד, ויספר לו כי מצא את הכסף, וכי זכרונו הרפה היה במעל הזה, ופה אין לו לבקש ממנו סליחה.

הנני מוחל וסולח לכם — ענהו ר' שמואל בנשקו אותו עתרת נשיקות, אף לבי ירחש לכם תודה רבה, כי שמתם את חלקי „עם מי שחושדין אותו ואין בו".

ולמה נתתם לי שמנה מאות רו"כ, ומאין לקחתם אותם!

הלא תדעו — ענה ר' שמואל בענות חן — כי לא נשבעתי מעודי גם על דבר אמת, ובשמעי מפיכם את האסון אשר קרה, וכי גם עלי להשבע, חשתי ומכרתי את הבית שלי, ושש מאות רו"כ אשר לקחתי מחירו הבאתי לכם, וכאשר אמרתם כי לא תקחו את הכסף הזה, מכרתי גם את הספרים שלי ועוד כלים מביתי, ומחירם השגתי שתי מאות רו"כ, ויהיו בידי שמנה מאות רו"כ אשר נתתי לכם.

הראב"ד נבהל למשמע אזניו, ובידים רועדות הוציא מכסף רחל שמנה מאות רו"כ וימסור לר' שמואל, ויפרד ממנו באהבה רבה ויראת הכבוד.

בשוב הראב"ד לביתו מצא שלשה אנשים נצבים ומחכים לו, הלא הם: יוסף עם לאה ויצחק אביה, אשר באו למען יתן יוסף ללאה ספר כריתות, הראב"ד נסה להשיב את פניהם, כי לא אבה להפריד ביניהם בחפזון ובערב שבת, אך יצחק לחש לו באזנו, כי אם לא תקבל בתו היום ספר כריתות — תעגן על כל ימי חייה, כי יעזבנה ויברח מפניה, ולא אחר הראב"ד לעשות הדבר, ועוד ביום ההוא נוספה בבית ירוחם עוד „גרושה" אחת.

„יוסף איננו!" קראה יוכבד אשת ירוחם בקול כאוב מארץ, כי חולה היתה, ולא ירדה ממטתה זה שנים שלש — הוא לא שב עוד, ומגיע ממנו בעד מעון ומזון — „כבר שלם!" השיב ירוחם.

וגם לי לא השאיר מאומה — ענה גרשון המשרת גם הוא חלקו.

הוא השאיר בידי גם בעדך, ויושט לו ירוחם מחצית השקל.

ועוד בעד אחד השאיר בידי, הוסיף ירוחם בשחוק על שפתיו, ויגש אל קופת ר' מאיר בעל הנס ויתן בה ח"י אגורות.

ונח מצא חן בעיני לאה.... והוא הביא לה בפריו אלף ומאתים כסף!

שמעון פריעדענשטיין

מיגון לשמחה

מספורי הערצבערג־פרענקעל:

נעתק ע"י י. ד.

הימים ימי הקציר. במלא רחבי הכפר שוררת דומית קבר כמו נאסף כל היקום מעל פני האדמה. כל איש, אשר ידיו תצלחנה לעבודה, הגברים והנשים אף הנערים הקטנים — כלם גורשו מבתיהם בתגרת יד הפקיד החמוש במקל רודה ושוט־מוסר אל השדה והיער; אלה יצאו גדודים גדודים לקצר תבואת השדה, אלה לאסוף אחרי הקוצרים ולאַלם אלומות ואלה פשטו ביער לקושש עצים, להפיל אלונים ולבקוע אותם. בחוסר ובכפן יבלו האנשים החשוכים האלה את ימיהם, יכלו שארית כחם בעד פת לחם יבש, בעד מלא־קומץ ירק־שדה; כל מאודם ונפשם, כל ימיהם, עמל כפיהם ושכרם אף כל דעתם וכשרונם — כל אלה נתונים נתונים לאיש זר, אשר בתקף חקי המדינה הוא השליט בהם וכמקנת כספו יחשבו. החוק הזה סגר את האכרים האובדים בידי אדונים קשה, אשר הרשות בידו לעשות בהם כרצונו, לתתם בחכירה אף למכרם לצמיתות, לתתם במתנה לאשר יחפץ ולאבדם בשחוק הקלפים ככל חפץ עובר לסוחר. כתולעת בזויה הם בעיני אדוניהם, אשר יתעמרו בהם להפריד בין איש לאשתו, בין אב לבנים ובין אח ואחות, ובכל זה ישאו ויסבלו את כל אלה ברוח אמץ. העבדים האֻמללים האלה, אשר הסכינו משחר טל ילדותם להטות שכמם לסבול כל יד עמל ותלאה, כל צר ומצוקה; האובדים האלה הלמודים מנֹער לשאת מרי גורלם ברומיה, למלאות פקודת מושלם מבלי פצות פה והמלאים פחד־תמיד מעריצות אדוניהם הרודים בם בפרך ובאכזריות חמה — האֻמללים האלה יבלו באנחה כל ימיהם מבלי ראות בטובה, מבלי להתענג בחיים אף רגע קטן.

עתה הם כלם ביער ובשדה; בכפר, אשר כמקום קברות יראֶה, נשארו רק זקנים חרלי-אונים והטף אשר לא יצלחו לכל מלאכה. אהלי-חמר הקטנים, אשר גגיהם מתבן רקוב וחלונותיהם קטנים, ריקים ונעזבים עתה מאדם. מהארובות לא יתפרצו עמודי עשן, ברפתים לא ישמע קול שריקות עדרים, ברחובות לא יריע קול ענות ילדים משחקים והזקנים אף הם כאלמים לא יפתחו פיהם; מפחד-תמיד הממלא מלא חללו של הכפר הזה נאסף כל קול, נסו כל אותות ששון וגיל.

כמראה מלאך מבשר רע ירחף על הכפר מראה בית „האדון", המתנשא לתלפיות על ראש הגבעה הקרובה; שם ישכון כבוד האציל השורר בכל אשר להם, אשר אין מעצור לרוח תאותו הזועמה.

מעל הגבעה הזאת ירד לאטו איש רם קומה; נעלי צידים ברגליו, מעיל קצר יעטוף גוו ושוט ארוך בידו; לפניו ירקדון שני כלביו עזי-הנפש. האכרים אשר יפגשו אותו יקדו לפניו אפים. ה„אדון" הגאה אף לא יעיף עינו בם ובצעדים מדודים יעבור דרך הכפר השומם, ואל בית מדות הבנוי בקצהו השני ירים פעמיו. הפרחים הצומחים על ערוגות-מטעם לידו, צפרי-רננים בכלובי-זית האחוזים בקירותיו המשוחים בשיד לבן, הנקיון היקר והפאר אשר בתוכו פנימה ומסביב לו יציבו לנגד עיניו את ההפך מהכפר השומם והנוגה. הבית הזה הוא בית-המרזח. פה ישכון ר' יעקב אשכנזי, אשר אמנם לא חֹנן בעשר רב אך בבת יפה להפליא. שכיר יום יחפור לפני הבית תעלה להמשיך את המים. בהגלות לפניו האדון יניח את מעדרו, יסיר את כובעו ויקוד אפים ארצה.

— הבביתו הוא בעל-הבית?

— לא. — ואיהו? — בבית הטחנה. — ובתיה'נקע? — בבית.

האדון בא הביתה ויפתח את דלת החדר, ששם ישבה עלמה יפה וענוגה באביב עלומיה והעש מלאכתה בחפץ כפים; למראה האורח הזה קמה עמדה ממושבה ועל פניה נראו אותות בהלה ופחד. האדון לא שת לבו לחרדתה וישלך את מצנפתו ושוטו על המטה וישב עליה גם הוא, ובשוטו הדום לרגליו את הכסא הנשען על ידה בא בדברים את העלמה, אשר פניה אָדמו כתולע מסערת-רוח חזקה, וידיה רעדו. היא תעמוד לפניו כחוטא לפני שופטהו, ראשה מוטה ועיניה תשפילנה לארץ מבטן.

— אנכי כתבתי אליך מכתב, בתיה'נקע — אמר אליה — הקבלת את מכתבי?

— קבלתי. — ומדוע לא באת אל ביתי כדברי? — ומה חפצי שם?

— להיות לי לסוכנת ולנהל את ביתי עד אשר אקח לי אשה.

— הן מי אנכי ומה חכמתי כי אדע לכלכל את עניני ביתך בטוב טעם ודעת כאשר יאתה; אף את זאת שים אל לבך כי אבי ערירי — ואיך אעזבהו לבדו?

— הלא גם אנכי ערירי. הנה כל ביתי לפניך, אך בואי אלי, היי נא לגברת אם בזאת חפצת — אך אם כה ואם כה נטל עליך להיות בביתי. זה הוא חפצי ואקימנו אף אם יעבר עלי מה. ואַת תנעם לך מאד שבתך בביתי; אנכי אשלח להביא לך בגדי חמודות ממאסקוא, אתן לך מרכבות כבוד ואצו על אנשי לשרתך ולמלאות כל משאלות לבך, אך עשי שאלתי, בתיה'נקע; האמיני לי על דברתי כי ייטב לך מאד.

— אל נא יחרה אפך בי, אדוני, אם אומר לך כי הדבר הזה אשר תאמר לי לעשות עון פלילי הוא וכל עוד רוחי בי לא אעשנו. אני עלמה עבריה,- עניה ושפלה, ואתה אדון נכבד ומרומם, אשר עלינו לעשות ככל אשר הצונו...

— אך את הדבר הזה לא תשיבו אל לבכם כאשר אדמה. חסדי הרבים אשר משכתי לכם תמיד המה שובבוכם וישיאוכם לבעט בי וכמעט שכחתם כי כל אשר עיניכם רואות לי הם, כי בידי לגרש אתכם בכל רגע מהבית הזה ומאת הכפר. כי אם

אטה ידי עליכם תצאו מזה נקיים מבלי אשר תמצא ידכם לקחת מחוט ועד שרוך נעל מכל אשר תחשבו לקנין כספכם.

— האם אבי לא ישלם לך דמי החכירה ?

— ולו גם ישלם אביך עשרת מונים! הן ליהודים אין הרשות להתישב במקומות האלה ואביך בזה רק כפקידי יחשב, כעבדי, איש-אחוזתי אשר בכל עת שיעלה רצון מלפני אוכל לקחת מאתו את כל הונו ורכושו ולגרשו מאחוזתי.

— גם מאבי לא נכחד הדבר הזה, גם הוא אמר אתמול כדבריך, כאשר הראיתי לו את מכתבך.

— את מכתבי ? האמנם ראהו ? — כן. — ומה ענה אביך ?

העלמה לא השיבה דבר.

— הה! לא אפונה כי גם הוא ישיאך להקשות ערפך, האף אין זאת ?

העלמה לא ענתה דבר מדאגה מדבר פן תעלה חמתו על אביה. האדון קם ממושבו וינח את ידו על כתפה ובקול נעים ענה ואמר:

— שמעי נא לקולי; בהיותך עוד ילדה קטנה, ואנכי כבר הכרתי בך אז כי תהי לעלמה רבת-חן, שמתי לבי אליך. מאהבתי אליך נתתי את בית-המרזח הזה לאביך בשכר מצער, גם עמלתי הרבה לשפות שלום לו ולתת לו ידים לחיות ברוח. הוא בעל חובי, אשר בכל כפר לא ישלם לי נשיי. ואת ידעת זאת, שמעי נא: שלומים לכל החסדים אשר גמלתי עליו אדרוש אותך מידו; את חובו ישלם לי בנפשך או בכל הונו ורכושו. פן נקל לך לשער מה מרה תהי אחריתכם כאשר אפילכם למשואות, אשר הרימותיכם משם.

הדברים האלה נחתו כחצים שנונים בלבה. היא הבינה אל מה ירזמון מליו ותכנה בבר את רוח האיש הזה, אשר לאסונה מצאה חן בעיניו.

— ומה תשיבי לי אמרים ? שאל האדון.

— עשה בנו כחפצך! עשה בנו כלה! — לחשו שפתיה. היא לא נסתה עוד לדבר תחנונים באשר ידעה את רוחו כי רחק מחמלה לבו ולא ידע חנות.

האדון התגעש ויתקצף ויתר ממקומו; מנחיריו יצא עשן, שפתיו רעדו; דמיונו היה ברגעים האלה כאריה טורף הנכון להתנפל על טרפו.

— וגם אעשה בכם כלה! — קרא בשצף קצף: — השמרי לנפשך!

כל יצורי גוה רחפו, דמה נקפא בעורקיה; היא ידעה את מחשבתו הרעה ואת השפטים אשר נכונו לה מידו — אולם איך תחלץ נפשה מן המצר? להעתר לו — הלא עליה להפקיר תמתה וכבוד עלומיה; להשיב פניו ריקם — הלא ישבר מטה לחמה; אם תעתר לו — אז מנת גורלה חרפה ובוז, שברון לב ומפח נפש, ואם אין — הלא תתם לגוע ברעב. ואביה! הזקן האמלל הזה אבד כאשר אבד אם כה ואם כה תעשה... לברוח ? ואנה ? מי יפתח שעריו בארץ הזאת ליהודים עניים, מי יחביא בסתרו בורחים אובדים ?

— השמרי לנפשך — שנה האדון את דבריו: — אמנם כאשר אראה תדמו בנפשכם כי לא אדונכם אני, יען כי זה כביר לא ידעתם את תנואתי. שכחתם ולא תשיבו אל לבכם כי אף אם קצרה ידי מהמית אתכם, אך לא יבצר ממני לרדוף אתכם עד חרמה, לא יבצר ממני לקחת מכם את כל אשר לכם ולגרש אתכם ככלבים מצורעים, לא יבצר ממני למוץ מוח עצמותיכם, דמי עורקיכם טפות טפות ולכם לשאת כל אלה ברומיה מבלי פצות פה והתאונן. או אולי יש את נפשכם לקרוא עלי חמס באזני השופטים ? אם אולת בזאת קשורה בלבבכם, הה! אנוד לשברכם. השכחתם כי

אין ליהודים הרשות להאָחז במקומות האלה? האם לא ישאלוכם השופטים הצדיקים: איך הרהבתם עוז בנפשכם לדרוך על אדמת המקום הזה למרות פי החוק? איך ערבתם את לבכם להאָחז בזה?

ברוח נואשה הביטה העלמה בעד החלון; ברגע הזה בא הביתה יעקב אשכנזי, אשר לא שער את הסערה הנכונה לגיח עליו ולדכא אותו.

— הנה אבי בא! — קראה העלמה.

רגע קטן היה די להאדון להשביח שאון רוחו ולהשקיט את סערת חמתו. במנוחה פתח את דלת החדר השני ויאמר אל בתיה'נקע: — בואי נא הנה, לא אחפוץ כי ימצאני אביך בזה אתך יחד — לכי נא. — בתיה'נקע לא המרתה את פיו.

כמעט נעלמה העלמה והזקן בא החדרה; ומה גדלה חרדת נפשו כאשר ראה את ה„פרס" בקן „יונתו", אפס הסתיר מבוכתו ויקוד אפים ארצה.

— אנכי באתי אליך בדבר נחוץ, יעקב — אמר האדון: — שב נא על הכסא, שבה ושמע את דברי במנוחה, ויעקב כלו רועד מפחד ישב בקצה המטה. האדון החל לדבר: — שמע נא, זקן, אנכי מהאנשים אשר ידברו דברים ברורים ולא יסבבו פני הדבר בשפת יתר, מה דעתך על אודות בתך?

— היא עלמה טובה וישרה, פאר ביתי....

— ונוסף לזאת גם יפה מאד, יפה עד להפליא — האין זאת?

— כמלאך אלהים ליופי וגם לתום.

— וכאשר תדמה תאַשר את האיש אשר תפול לו חבל בנעימים?

— בלי כל תפונה.

— אם כן בדבר הזה נתאים שנינו. מעודי לא ראיתי עלמה כלילת יופי כבתך וכאשר אדמה, יהיה יציר צעיר ונחמד כזה, אשר כפרח בעודו באבו דמיונו, לי לשעשועים בערבות הנוגות האלה, בביתי השומם והעזוב ובחברתו אמצא רק ענג מאשר בציד, משחק-הקלפים ושכרון — ומה תאמר אתה על זה?

— אדוני האציל, אנכי איש זקן, נגש ונענה....

— אמנם כנים דבריך; חושיך כבר פגו ונוסף לזאת אתם העברים אנשים מוזרים, שלש אלה יקרות בעיניכם מכל חמודות: אלהיכם, תורתכם ואשת ברית... שמע נא, אנכי באתי לעשות אתך חוזה. הזוכר אתה, איש זקן כאשר גרש אותך קשה-יומך מארץ מולדתך ואתה באת אלי ותדפק על דלתי! לך לא היה כל כי אם אשה חולה וילד נחמד. את אשתך קברת באדמת אחוזתי ואתה שמת מושבך ליד קברה ותהי השורר באחוזתי, פרי אדמתי אספת ותשכון כבוד בחצרותי; אתה העשרת מאכרי, בתך גדלה בעשרי, בחסדי הרבים אשר השפעתי לכם.

— אדוני...

— אל תשסעני בדברי. אתה חבת לי הרבה, לא רק כל הונך ורכושך הנמצא אתך כי גם כל הכסף אשר פזרת מאז ועד היום משלי הוא ומידי נתן לך, ועתה אם רק אטה ידי עליך ואתה תצא מזה לעמת שבאת הנה בעירום וחוסר כל; אך אם תחפוץ להשיב לי נשיך, אם תחפוץ לכונן עתידותיך בטוב, להיות הבית הזה עם כל שדותיו וגנותיו נתונים נתונים לך לצמיתות — שלח נא את בתך אל ביתי...

— אל ביתך? ובתור מה?

— בתור... באחת לא בתור אשת בריתי. היא תהי לי לסוכנת, על פיה ישק כל ביתי וכל משרתי יסורו למשמעתה; היא תלבש שני עם עדנים, תרכב במרכבת כבודי ותראה בטובה. כאשר אקח לי אשה אז תשוב לחסות בצל קורתך ולכלכל את

שיבתך, ואתה תעשה ככל העולה על רוחך ותגור באשר ייטב בעיניך. בעצם היום ההוא אשר תבוא בתך אל ביתי תהי אתה לאדון ולמושל בכל קניניך מבלי היות עיניך נשואות לאיש.

לו יכלני חרון אף ה׳ — קרא הזקן בנשאו למרום עיניו: — אם אעשה את הרעה הגדולה הזאת למכור כבוד בתי ואשרה! לא, אם גם תתן לי את כל אחוזותיך עם אנשיך יחד לא אעשה כדבר הרע הזה.

— אולם השיבה נא אל לבך מה תהי אחריתך אומלל! האמנם תשלה את נפשך בשוא כי בהמרותך את פי תשאר על מכונך כבראשונה? לא, לא, באחרית ימיך תדע קשה מתגרת יד העני והמחסור. ירחי עמל ושנות נדודים רבים מנו לך עד אם חלצת נפשך מיון העני ותעמיד במרחב רגלך כיום הזה, ועתה ברגע קטן תרד שנית מצולות. לא פעם תקלל את קשה-יומך ואת קשה-ערפך; שבע נדודים ורוגז, מלא יאוש ומפח נפש תעבור בארץ יחד עם בתך, רעבים גם צמאים; קו השחר הראשון יפקח עיניך לראות עמל ותלאות חדשות וקו השמש האחרון אף הוא לא יביא לך מנוחה מעמלך. השיבה נא אל לבך, זקן, כי אתה בידיך תשחת את טובך, אשר במשך שנות עמל רבות מצאת אותו, ובתך הענוגה אשר עליך לדאג לשלומה, תפשוט ידה הצנומה לבקש נדבות אם תמאן להחיות נפשה ונפשך בתמת עלומיה... התבין לרעי, זקן?

והזקן יושב דומם, כפושע לפני שופטהו, עת אשר האדון ישפך עליו מבול נאצות וחרפות; דמי עורקיו יתגעשו, יקדו כיקוד ועצמותיו תחרינה; כל תקוה פסה מלבו... איפה ימצא תחבולה להשביח חרון אף השורר העריץ הזה, את תאות נפשו הזעומה ונקמתו הקשה כשאול?!

— הנני נותן לך מועד רק עד בקר יום המחרת — אמר האדון בקומו ממושבו: — או בתיה׳נקע תבוא אלי או אנכי אקים את דברי. עשה כחפצך!

ארוני רב החסד — קרא ר׳ יעקב ונחל דמעות פרץ מעיניו ויאחז דרכו על לחייו: — אם כלה ונחרצה היא מעמך, אם תקשיח לבך מרחם על זקן עומד בעברי פי פחת ועל עלמה תמימה, אשר תמתה כל חטאת נפשה — עשה נא בנו כחפצך. הן אנכי הולך למות; ה׳ יוציאני מהר מעמק הבכא ויפדני מכל צרותי ועניי, ולבתי יתן עוז ותעצומות לשאת ברומיה את אשר נטל עליה ולבלי התאונן על מעלליו!

— ובכן חרצת: לא?

— לא, אדוני, לא, לא!

ברגע הזה נפתחה הדלת ומן החדר השני יצאה בתיה׳נקע לאטה. כנראה שפכה שיחה לאלהים והתפלה עודדתה: עיניה החכלילים מבכי יבשות ועל פניה מנוחה שאננה, אשר לא התאימה לשבר הגדול אשר בא עליה כתמו, באהבה רבה חבקה את אביה.

— ברכת ה׳ תחול על ראשך, אבי היקר! — קראה מקירות לבה: — לו יתן לך ה׳ און ועצמה לשאת את האסון הצפוי לנו. העריץ הזה הרס את סכת שלומנו, הרס ולא חמל, וה׳ ישלח לנו ישועת עולמים.

קירות הבית חלו רגזו מקול הדלת בהסגרה אחרי האדון אשר יצא בחרי אף. בלב חורש מחשבות נקם יצא את הבית, אשר בו מצאו קן להם עד הנה שלות-השקט ומנוחת-שלום, ואשר לרגלו באו שמה עתה דאגה ותוגה. שירת הצפרים בכלובים, הריח הניחוח העולה מן הפרחים אשר בספי החלונות, האור הבהיר אשר ישלח השמש ממרומיו — כל אלה יראו כלעג מר למצוקות הזקן האומלל ובתו המבכים את

אשרם כי גז חיש ויעוף, את גורל חייהם, אשר נתן בידי רשע עריץ, אשר לא יחשוב כל קודש זולתי חפצו אשר לא יסור לכל משמעת כ"א לתאותיו. הבית האחד במלא רחבי הכפר, אשר יושביה אכלו לשובע ויישנו על מטה כבודה, אשר בחדריו נראו פנים צוהלים ונשמע קול עליז, נהיה עתה נדמה לכל אהלי-הכפר הנותרים, למקום משכן היגון והיאוש הנורא.

* *
*

היום רד; בכפר דומיה שאננה שוררת והאכרים העיפים והיגעים נאספו איש איש אל אהלו לבקש בחיק השנה מנוחה ומרגוע מעמל היום. ר' יעקב אשכנזי עזב את בתו לבדה בפנת חדרה האפל וישם פניו אל בית-התפלה לנוצרים, נשען על ידו היה בית-חומה קטן, אשר מבעד בדקי דלתות חלונותיו הסגורות התגנבו קוי אור אחדים על הרחוב, זה היה משכן כהן הכפר. ר' יעקב בא הביתה. הכהן ישב ראש לארוחת הערב וסביב לשלחן ישבו כל בני ביתו. הכהן הנכבד ונשוא פנים הזה, אשר שבעים שנות חייו הלבינו שערות ראשו וזקנו, היה איש תם וישר, אוהב אמת ורודף שלום, אשר לא נשא פני איש חוטא אך גם לא הקשיח לבו להתהלך עם איש בחמת קרי, ויחד עם תוכחת מוסרו אשר הטיף על לב צאן מרעיתו ידע לקחת לבם גם באמרי רצון ונחומים, ובתכונות נפשו הטובה נחל כבוד מכל יודעיו ורבים בקשו עצה מפיו ויחשבוהו כאב להם.

כאשר נפתחה הדלת סכך הכהן בידו על עיניו למען יוכל להתבונן אל הבא.— כנראה, יעקב אשכנזי? — אמר אל אשתו.

אך עיניה כבדו מראות עוד יותר מאישה וטרם הספיקה לפנות בשאלתה אל אחד מנכדיה כבר עמד האורח ליד הכהן.

— אמנם יעקב, — אמר הזקן:— אורח יקר אתה, אך תוקיר רגליך מאד מביתי — ומה הוא הדבר אשר הביאך עתה הלום? בני, פנו נא לו מקום — דמיטרי, מלא נא כוס חמין. הלמסוך רום בכוס אם לא, יעקב? אך שבה נא, מדוע כה פניך זועפים? אולי אנה לך, ישמרנו ה', איזה אסון?

— אמנם, אבי, אסון נורא קרני.

— אסון? הלא בתך, כאשר אקוה, בריאת-אולם היא, עסקיך הולכים למישרים ומה הוא הדבר אשר ירגיז רוחך?

— האם לא קרה לך, אבי, לראות שדמה פוריה מעוטפת בר תוכה פתאום בברד, אשר ירד עליה לפתע פתאום בעת אשר לא שערנוהו?

— אמנם כן, כאשר תצאנה הרעות מן השמים לא יבואו אלינו צירים שלוחים לבשר את בואן.

— אל נכון חטאתי לה' והרביתי לפשוע כי כה יסרני יה! אך הגידה נא לי למי תחשבני?

— חידות לי דבריך ולא אבין אל מה ירמזון מליך?

— הגידה נא לי מי אנכי?

— מי אתה? — השיב הכהן בשחוק קל:— יעקב אשכנזי הנך, אב מאשר, חוכר טוב ועשיר, איש נדיבות אשר אהבהו ואכבדהו!

— הה, כזאת הייתי עד הנה; אולם מחר בבקר בעוד תשכב על ערשך ואנכי אהיה לעני נודד בלי מעון ומחסה, אשר יסובב על פתחי נדיבים לבקש פת לחם;

פלטת נחלתי יהיו ימי עמל ולילות חסרי-שנה, מפח לב וזכרון מר מימי אשרי אשר נגוזו וחלפו.

— יעקב, דבריך יביאו פחד בלבי. מה היה לך—. הכהן שם אות לב"ב ויצאו וישאר בחדר רק הכהן ור' יעקב.— ומה קרה, יעקב?

— בשעה אחת נהיתה תמורה עזה במצבי! הה, בתי, בתי האֻמללה! אני הנה זקנתי ומעודי לא פנקתי את נפשי, ידי עוד חזקות ותצלחנה לעבודה גם כחי עוד במתני ואם גם אבלה שנים אחדות בעני ומחסור — לא לזאת נשבר לבי... אולם בתי! הגידה נא אבי התוכל לשער בנפשך את בתי פושטת יד לבקש נדבות או משרתת בבית זרים אחרי חיי העדנים אשר ראתה בשחרותה.

— האמת אגיד לך ידידי כי כאיש אשר אש הקדחת עצורה בעצמותיו תדבר הפעם — קרא הכהן בבהלה.

— לראבון נפשי לא צדקו משפטיך הפעם.

— א"כ באר לי דבריך והרגיע רוחי.

— התישר בתי בעיניך, אבי?

— כן, ישרה היא בעיני.

— היא מצאה חן גם בעיני „ארונינו". — ומה ממך יהלוך?

— העוד לא מצאת את חידתי? אתה איש זקן וירא אלהים ואדונינו איש בחצי ימיו אשר אין פחד אלהים לנגד עיניו — העוד לא בינות לרעי? לאסוננו חלק היוצר לבתיה'נקע מנה אחת אפים ליופי, היא יפה עד להפליא וע"כ יבקש האדון כי תהי לו לסוכנת עד אשר יקח לו אשה. הוא יבטיח להשיבה אל ביתי ואל נוי כמעט תצער על מפתן ביתו אשתו החדשה, וחלף זאת יאמר לתת לי בית וכסף, אקוה כי כעת בינות להגיגי?

— למגנת לבי הבינותי את דבריך במלא מובנם. ומה דעתה היא בדבר הזה?

— העוד תשאלני, הכי יסיתך בשפק לבך?

— בתיה'נקע תשיב פניו ריקם! א"כ תבחר בחיי עני ועמל מהיות פלגש להאדון המרומם הזה.

— האם נפתה רגע לבך להאמין כי רוח אחרת אתה?

— כזאת לא עלה על לבי, אך אשמח מאד למצא בתבל אנשי לבב, אשר לא נשחתה עוד רוחם ולא נשבת מטהרה, ואל דתם וצור מחצבתם לא אשית לבי.

אחרי הדברים האלה שררה דומיה רגעים מעטים.

— ומה הנה המחשבות אשר העמקת לחקור בהן — שאל ר' יעקב בהביטו בפני הכהן הזקן המפיקים דאגה.

— זכרון בתך ויוסף עלה על לבי עתה.

— האמנם?

— מה נחמד היה הצמד הזה לולא הקשית אתה את ערפך ותכבד את לבך לבלי ברך את אגודתם.

— אך ה' לא חפץ בזאת — ענה ר' יעקב באנחה.

— אל לך להתאונן על ה', כי האשם הזה על ראשך יחול; בעת ההיא משלה בך רוח גאון רעה וע"כ יצא מלפניך משפט מעקל. ומדוע מאסת בו? על כי יוסף היה איש-צבא, על כי לא יתחסד הרבה ולא כביר מצאה ידו הון ועשר, ואל זאת לא שמת לבך כי איש נלבב וישר מעללים הוא ורבות ראו עיניו בתבל.

— צדקת בדבריך, בעת ההיא הוכיתי בסנורים ואשכח רגע מי אנכי, וכי גם

אנכי אינני בטוח מעני ומחסור; אך את הנעשה אין להשיב! למה לנו לרדוף אמרים רקים ולהעלות מתהום הנשיה דברים נשכחים?.

— האם גם מלב בתיה'נקע נשכח הדבר?

— הדבר הזה יפלא גם ממני. בתיה'נקע היא עלמה ישרה ומצניעה-לכת, אשר תמלא חפץ לב אביה מבלי פצות פה ודבר דבר. מהיום ההוא אשר השיבותי פני יוסף ריקם לא התאוננה באזני, לא דברה אתי בדבר הזה מטוב עד רע ואף בהגה אחר לא גלתה לי את חפצה; אך הנעשה ברוחה פנימה נכחד גם ממני.

אך ראה נא גם ראה כי יד אלהים עושה פלא! אתה השיבות ריקם את פני בן אחיך, אשר כמעט שחרר מעבודת-הצבא חש אליך כעל כנפי נשרים ויבקש ממך את בתך לו לאשה; אתה מלאת פניו קלון ותובישהו משברו תחת אשר היה עליך למשכו אליך בעבותות אהבה למען יהיה לבתך למגן ולך-למשען עז בזקנותך, בלב קרוע ומרתח, ברוח נואשה ומלאה ראבה פנה הלך לו מזה וישם פניו למאסקוא לבקש לו שם עבודה להחיות נפשו גם למען השכיח את צרות נפשו אשר התגברו. עתה בצר לך תפנה אליו — הוא איש ישר, אמיץ לב וחרוץ, הוא יבא ויושיעך.

— הה, לא! הוא לא יעשה כדבר הזה.

— אות הוא כי לא תדע מה היא האהבה. האמינה נא לדברי הכהן הזקן: כל אשר יגדל השבר אשר יהפך על אהובתו משאת נפשו כן יגדל אשרו בהיות לאל ידו להושיעה, הוא יודה במועל כפים לד', אשר בחר בו למלאך מושיעה ואין כל ספק כי בהגיע אליו השמועה ע"ד הרעה אשר מצאתך יחיש לראות כעל כנפי נשרים הנה.

— לו יהן ה' ויאמנו דבריך! עת כרעם בגלגל המטוני דברי האדון אז ראשית דרכי היתה אליך, אבי כפרנו, הפושט ידו לכל איש מבקש עזרתו אם נוצרי ואם עברי, אם עשיר ואם עני. יהי ד' בעזרך תמיד, אבי, וינחמך כאשר נחמתני אתה.

בדברים האלה יצא ר' יעקב מאת פני הבית. כמו הוסר נטל מעמסה מעל נפשו היה ברגע הזה וברוח שוקטה שב אל בתו הנוגה והעצובה.

הגיע תור חצות הליל כאשר שב אל ביתו, בכל הכפר לא נראה אור נר. בתיה'-נקע היהה כנדהמה וכל חושיה נדעכו, כמו אש הקדחת קדחה בעצמותיה. נר-החלב הגיע עד קצו, בחדר שררה אפלה ורוח יגון היה נסוך עליו; על השלחן היו ערוכות קערות מאכל אחרות, אשר כבר יצא חמן ואיש לא שלח ידו אליהן ולא טעם מהן מאומה. בבית-המבשלות, ששם נשמעה בכל הימים ענות שמחה ושיחות השכירים והמשרתים שררה כעת דממת קבר, כל בני הבית חשו עתידות לא טובות, אף כי גם ר' יעקב גם בתו חשכו שפתים ולא ספרו לאיש מהאסון הצפוי להם.

— בתי אמר ר' יעקב בגשתו אל המטה, אשר שכבה בתיה'נקע עליה: — הנה הבאתי לך מאוהבינו הכהן נחמה ותקוה. רק שבוע אחד, כן אמר לי, נסבול מעט ואחר, קרוב ישענו לבא.

— ומה תקותך לה תיחל אבי? — שאלה בהתנשאה מעט ממשכבה.

— בתי חמדת נפשי. — אמר הזקן בלחצו אותה אל חזהו ועיניו נגרו דמעות: — הבטיחיני נא כי אם בימי רעה ומצוק אלה אולי יפרידונו ואם האכזר הזה יאמר למשך אותך ברשת ערמתו, למשול בך בחזקת היד — הבטיחיני נא כי תחזיקי בתמתך למרות כל הבטחותיו ומוראיו.

— בכל הקדוש לי נשבעתי לך כי בתמתי אחזיק עד רגע חיי האחרון.

— טוב הדבר, עתה לבי סמוך ובטוח בך בתי.

— ועתה הגידה נא לי אבי, מה היא תקותך והישועה לה תצפה מה היא?

— יוסף... — הה, ה' אלהים, יוסף!

— נבהלת למשמע אזניך... הה, ואנכי דמיתי כי תאהביהו...

— כאשר גדלה שנאתי להאדון ועום נפשי כן רבה אהבתי אליו בחירי רצתה נפשי בו!

— האמנם? ומדוע כחדת זאת תחת לשונך עד הנה.

— יען כי ראיתי מה רחק לבך ממנו, כי מהרת לנטות מן הדרך בראותך אותו מרחוק לבל תפגש אתו, וכי השיבות פניו ריקם ותחלל את מוצא שפתיך אשר הבטחת לו זה מאז... האמנם אחרי כל אלה יכולתי לגלות לפניך את כל לבי? האמנם יכלתי להרהיב עז בנפשי לעכור רוחך באחרית ימ'ך — הה, רבות בכיתי במסתרים, נעכר היה כאבי אך צפנתיו בעמקי לבי ואף בהגה אחד אף במבט עין אחד לא גליתי לך את הדבר הכמוס עמדי, אשר באהבתי אותך התאמצתי להסתירו מעיניך.

הזקן הוריד את ראשו בינון. — ה' השיב לי כגמולי. — אמר אחרי דומיה קצרה: — יסר יסרני יה בעוד הייתם שניכם ילדים קטנים כאשר צחקתם שניכם בחצר ותגדלו יחד כיונים שתים — אז דברה אלי אמך נ"ע תמיד „צמד נחמד יהיה זה באחרית הימים". בעת ההיא בא שוד ושבר על משפחתנו ויהפך עלינו בלהות: אנחנו אבדנו את כל רכושנו בענין רע, הורי יוסף דלו ויורשו ויוסף, אשר היה אז נער קטן, לוקח לעבודת הצבא. אנחנו נאלצנו לברוח חרש מעיר מולדתנו למען המלט מיד הנושים אשר לכל אשר לנו נקשו ויתנקשו גם בנפשנו. אנכי הרימותי פעמי צפינה, אל המקום אשר לא דרכה עליו כף רגל יהודי מעודו; אמרתי אני בלבי: הן מלא כל הארץ כבוד ה' ולפניו נוכל לשפוך שיחנו בכל מקום. אמך החולה יצאה בעקבותי. לך מלאו אז שמונה שנים. בחסר כל, עיף ורעב באתי עד הבית הלז הבנוי כמו רמים על הגבע. עתה שם משכנות לו בזה זאב טורף, לפנים גר בו איש טוב ורב חסד. אני טרם כליתי לספר לו את כל קורות ימי המעטים והרעים ועוד לא יבשו עפעפי אמך מדמעותיה ולבו התעורר לחמלה עלינו ויתן לי בשכר מצער בחכירה את הבית הזה, אשר היה אז אהל אבר דל וסביבו גן-ירק עצי פרי וכברת שדה. אמך לא זכתה לראות בעיניה את הבית המפואר הזה, אשר לקח עמדת האהל הדל ההוא, את המסגורות המלאות מכל טוב אשר הוצאנו מאת האדמה בזיעת אפים וחריצות ידים. היא מתה ימים מעטים אחרי אשר נאחזנו במקום הזה ובעת מותה נשאה תפלה בעד שלומנו, ואלהים שמע לקול תפלתה, מצבנו הלך וטוב מיום ליום, רכושנו הלך הלך ורב. לא ארכו הימים והאחוזה הזאת עברה לאדון אחר, אשר למראית עין משך גם הוא כההולך לפניו אותנו חסד ויפליא אותנו מכל האנשים אשר נתן אלוף לראשם, ובעת אשר את כל האכרים התהלך בחמת קרי התהלך אתנו באהבה ומישרים. הה, עיני טחו מראות אז כי ימשך חסדו להאב בגלל בתו, כי זאב מתסם בעור כבש הוא העריץ הזה. בעת ההיא בא אלינו יוסף, מבלי אשר שערנוהו מבלי אשר פללנו לראות פניו, ואחרי אשר לא ראינוהו כחמש עשרה שנה הופיע אלינו איש חסן כאלון וגבה קומה, פניו שזופים מחרבני קיץ, קולו עב, על חוהו מתנוססים אותות כבוד למכביר ולא כיהודי חזותו. הוא בא ויזכירני את הבטחתי אשר כבר נשכחה מלבי, את לא הגדת לי דבר על אודות רגשותיך ואנכי — מערבי לבבי היו שונים מאד ולא איש כזה אויתי לחתן לך, אך עתה ראיתי ונוכחתי כי חמריתי אז רצון ה', עתה אנחם על מעשי ובחפץ נפש אבקש קרבתו. להגן עלינו מפני המושל העריץ הזה תקצר ידו, אך הוא יהיה לנו לעזור להקל מעט את נטל עמלי ולהקטין מאת אסונך ודאגתך; הוא יוכל, אם רק יאבה להיות לנו למשען עז, עליו נשען בימי מרודנו אלה!

ביום המחרת כמעט האירו פני המזרח ואל בית המרוח קרבו אנשים אחדים וקול דופק בחוקה על הדלת העיר את בעל הבית ובתו משנתם המעטה והמלאה נדודים. ר' יעקב קם ממשכבו; קוי השמש הראשונים הציצו מבעד בדקי מכסה-החלון הביתה, אפס לא עצרו כח להניס מפניהם את צללי היגון אשר פרשו מעטה כהה ע"פ כל הבית; ר' יעקב היה בעיניו כחוטא, אשר נחרץ משפטו למות על במת-מטבח, והוא מתעתד לקדם פני שר הטבחים, אשר יבוא לקחת נפשו; אנחה ממשכה התפרצה מעמקי לבו הקרוע. ויאמר ללכת אל חדר בתו להעירה משנתה, אך ברגע הזה הופיעה בתיה'נקע לפניו, פניה חורים אך עליהם שוכנת מנוחה.

— באו מלאכי המשחית — אמר הזקן — הה, בקר יום עברות!

— מראש ידעתי כי הארון יקים את דברו.

ר' יעקב נגש אל החלון למען הסתיר מנגד עיניה את הדמעות אשר נראו על עפעפיו, ובתיה'נקע פקדה על המשרתת הזקנה לפתח הדלת.

— הה, ה' אלהים! — קרא הזקן מנהמת לבו ויגש אל הארגז ויפתחהו ויוציא משם תכריך כסף ויטמנהו בצלחתו. — הלא יהיה לנו להוצאות הדרך, אם אנוס אנכי לעזוב לאחרים חילי, אשר מצאה ידי בעזר אלהים; ממגורות מלאות בר, עדרי בקר וצאן, גן ושדה אשר עבדתים בזיעת אפי וכח ידי, את בית-הטחנה אשר בניתי לי, באחת, כל פרי עמלי שעמלתי במשך ימים כבירים, האם לעול יחשב לי כי אחפוץ להציל למצער מפי הארי מעט הכסף אשר צברתי על יד; בכסף הזה נחיה נפשנו זמן מה ולא נדע מחסור.

אחרי הדברים האלה נפתחה הדלת ואל הבית התפרצו משרתים אחדים ובראשם הארון, אשר על פניו נראו אותות חמת שעירים.

האב ובתו נסוגו אחור למראה האיש הזה, אשר באכזריות חמה יכון לשדד רבצם ולשלול מהם את כל אשר רכשו בעמל כפיהם. אך הוא נגש אל הזקן, הניח את ידו על כתפו ויאמר:

— הגיעה העת להחליט דבר, לא אתן לך מועד להתעשת אף רגע קטן, הנני נותן לפניך את החיים והמות, או רע מזה, את העשר והעני... קראו לשלום להבית הזה, להאספות האלה ולכל אשר עיניכם רואות — תנועת ידי האחת תסגר בעדכם את הדלת לנצח, בעני וחסר כל תהיו נודדים בארץ נכריה, מבלי מצא מעון ומשכן — בתך, זקן, טובה ויראת אלהים מאד ולא תגמר אמר להשליך את אביה הזקן אחרי גוה להעלות כליל את אשר אביה, אשר אחרי שנות עמל ותלאה הרבה מצא לו מנוחה, הון ובית, ואשר עתה יאבד כל אלה בגללה ויטל עליו לבקש לחמו שנית בזיעת אפיו. אמר מלה ובתיה'נקע בתך תהיה בביתי לגברת, לא יחסר לה כל דבר המשמח לב עלמה ומנשא את רוחה, ואחרי אשר לא אמצא בה עוד חפץ והיא תשוב לביתה כבדה במתנות יקרות כיאות לאהובת השר גאלאסאו ותהי היורשת היחידה לכל הון אביה העצום, אשר אז לא יהין איש לגעת בו — אז בלי תפונה ימצא איש עברי אשר בנפש חפצה יקחנה לו לאשה. באחת, אין לך לדאג לאחריתה.

בתיה'נקע אשר הדברים האלה נחתו כחצים שנונים בלבה נפלה על צוארי אביה. — נלכה נא, אבי, נלכה נא! — קראה בעז;

— יהיה מה שיהיה, טוב לי לפשט יד לבקש נדבות מחיות בביתו, בהיכלי עונג ובטירותיו.

אולם ברגע ההוא כאשר אחזה בכפת המנעול, והנה הארון אשר אבדו חושיו מרוב קצפו, אחז בידה.

— עמדו, עמדו! — קרא שכור חמה וקולו גם כל יצורי גוו רעדו מקצף: — עמדו! אתם לא תצאו מזה עד אם משׁשו את כל כליכם. יוכל היות כי גנבתם דבר מה ותשימו בכליכם — פה כל אשר עיניכם רואות לי הוא — כל מסמר בקיר, כל אגורה בכים וכל בלויי הסחבות בארגז: חסרי כל באתם הנה וחסרי כל תצאו מזה.

ויהן אות; וידים חזקות תפשו כרגע את האב ובתו, משׁשו את כל כליהם ויקחו מהם את מעט הכסף אשר אמרו להציל מכל רכושם האובד. ורק בגדיהם לעורם נשאו האובדים האלה מזה...

בכבדות ובמוראים גדולים נסגרו אחריהם השערים. הזקן ובתו נשארו ברחוב, מבלי מעון לשבתם, מבלי יד עוזרה, מבלי אגורה בכים ומבלי כל תקוה בלבם. ולמי יפנו? הם יביטו איש אל רעהו במבטי — שאלה... אתמול עוד היו מאשרים, לא חסר להם כל דבר אשר יפאר את האדם ויסיר מלבו כל דאגה ליום המחרת והיום הם חסרי כל מבלי דעת מה ילד יום.

והנה עגלה ריקה עברה עליהם; העלמה קראה את העגלון. היא תדעהו.

— הלא תובילנו באלאסלאווה? — שאלתו ובהפנותה פניה אל אביה אמרה: — בעוד שתי שעות נהיה בעיר בין אחינו בני בריתנו.

— בכל אות נפשי! — ענה העגלון וירד מעל מושבו לעזור על יד העלמה לעלות, הזקן עצר בעדה. בתיה'נקע אמר:

— הלא שבת היום! העלמה נסוגה אחור צעדים אחדים, העגלה חלפה עברה והאובדים נשארו לבדם. — מה לעשות?

תמונת הכהן הישר באדם עמדה פתאם לנגד ר' יעקב. שם ליד ביה"ת בנוי נוה-שלום אשר להכהן, המקום האחד שבו ימצאו מחסה למו ושם לא תשיגם יד האדון העריץ הנטויה עליהם.

ואמנם כל איש אשר דרש עזרה לא לשוא דפק על דלתי הבית-הזה; כל אחד מצא פה עצה נכחה, דברי נחומים ופת לחם.

בלב מלא מורך הקריבו האב ובתו אל הבית הזה אשר רק בו בעזרתם ואליו עיניהם נשואות, בשם המצוה הנעלה „ואהבת לרעך כמוך" השגורה על כל לשון ורחוקה מכליות רב אדם, יושיט הכהן יד עוזרה לכל; אותות אהבתו וקחתו-חבל בצרת האמלל היו כצרי ומזור לנפש האובד הנדכאה והנהלאה. פה בלו ימים אחדים; פה חבלו עצות במה להרך לב האבן אשר יצוק בקרב העריץ האכזר, מזה ירו מבטי-יגון על ביתם השומם והנעזב, פה התפללו לאלהים כי ברוגז רחם יזכור ולא יתן למוט רגליהם.

ואמנם נתן להם ה' רחמים!

כעבור ימים אחדים ובכפר, אשר דממת קבר שוררת בו, נשמע קול מצלות ומרכבת בי-הדוהר רתומה לצמד סוסים קלי-מרוץ הקריבה ותעמוד ליד בית-המרזח. לשוא ההדפק האורח על השער, הדלת והחלונות; לשוא קרא בשם אדוני הבית מאז — אין קול ואין קשב. שער אחז את האורח, זעה קרה כסתה פניו, בדי עמל עצר כח לעמוד על רגליו בעלות על לבו רעיון נורא כי קרה בזה או רצח או אסון אחר איום.

אשת אכר עברה על הבית, האורח נגש אליה בחפזון ובסערת נפש חזקה עד כי נבהלה האשה וקול פחדים ההפרץ מפתחי פיה — אים בעלי — הבית הזה?

— שם! ענתה האשה ותיר באצבעה על בית הכהן ותלך לדרכה.

האורח התאמץ להרגיע סערת — רוחו וברגלים ממהרות רץ אל הבית ההוא.

הה, מה נפלאו דרכי ה'! האיש אשר עזב את בית העברי הזקן הזה בלב נשבר ורוח נכאה על תקותיו כי נכזבו יופיע עתה ככרוב סוכך להמשפחה הזאת, ככוכב מזהיר

בחשכת ליל יגונם; אליו נשואות עתה עיניהם וכו בעזרתם.

קולות שמחה קוראים לשלום, דמעות—עין, לחיצות יד, הבטחות, קללות ומארות לראש—העריץ האכזר, מוראים ובלהות. הכהן הזקן עומד בפנה ומתענג על המחזה הנהדר הזה הוא — מעשה ידיו להרבות השלום ואהבת חסד.

קצף יוסף עבר כל גבול כשמעו את הנעשה, עיניו הבריקו, שפתיו רעדו, אנרופיו התלכדו; ולא עצר כח לשבת על מקומו ויתהלך בחדר בחרי אף, —אלכה נא שמה קרא ככלות הזקן לספר.

— אנה? — אל בית הארון.

בתיה'נקע התנשאה חיש ממושבה ובהניחה את ידה הענוגה על שכם יוסף, אשר הרונו הולך עליה אימים, ענתה ואמרה — לא, לא תלך כעת שמה; אנכי מבקשתך לבלי עשות כזאת.

—היא צדקה ממך— התערב הכהן בשיחתם, — האיש אשר יחפוץ לפעל על לב השני עליו למשול בראשונה ברוחו.

— לו יהי כדבריכם, אחכה מעט —אמר יוסף— אף כי דמי עורקי יתגעשו בקרבי ולבי יתר בחובי האין חוק ומשפט ברוסיא? האם נתן העז בידי האנשים העריצים האלה להתהלך עם אנשיהם כעם חית השדה? אנכי הייתי איש צבא והסכן הסכנתי לשמוע בקול נגיד ומצוה; לומדתי לכבד את הגדולים ממני במשרה ופקודה, אפס גם זאת לא נכחד ממני, כי גבוה מעל גבוה שומר, גם לשרים נתנו חקים וגבול הוצב לחפצם ואותם להשתרר, ופה בכפר יגזרנו האדון לגזרים ימוץ לשד חיינו — ואנחנו מחשים! לו ידע המלך מה רבו האנשים הנרמסים תחת רגלי האדונים העריצים האלה במלא רחבי ממשלתו, כי אז שם קץ לעבדות ויתן חופשה לאובדים המרטיבים אדמת זרים בזיעת אפיהם ובדמי לבבם!

— הלא כה יאמר משל ההמוני —אמר הכהן— „ה' ישכון גבוה, והמלך — רחוק מאתנו". הה! לו לא נבצרה מאתנו להרים קול והקול יכל להגיע עד אזני המלך החסיד! אולם יבוא יום — אשורנו ולא רחוק! — אשר ישמע קולנו, עת הנאנחים והמדוכאים יצאו לחפשי והאלמנה שפתי לוחציהם, עת „העבדים" האובדים יקראו את האדמה אשר יעבדו כעת כשור וסוס אין הבין, רעבים ויחפים סובלי מהלומות, בשם „מקנת כספם"; עת יוסר ברוסיא העול מעשרים וחמשה מיליון אנשים, אשר השפלו עד מדרגת חיתי האדמה. בא רקב ברוח השררה של האדונים — עוד מעט יערה עד היסוד ואתו יחד תסוף העבדות המוראה. הגדרים החזקים המפרידים כעת בין מפלגה למפלגה יפלו בנשוב בהם רוח העת וכל בני ארצנו הרחבה יהיו למשפחה גדולה אחת. עיני לא תשורינה עוד את עת—הזהב הזאת, אך שוש אשיש בקבר ורוחי תשוטט באהלים האלה ששם ישכון דור מאשר מזה ההולך.

ביום השני, אחרי ליל נדודים ארוך כאורך הגלות, קם יוסף בבקר, שם עליו את בגדיו החמודות וירם פעמיו אל היכל האדון עטור בברכות פי הכהן הנכבד ושני האובדים, אשר להם הכי נכבדו תוצאות דבר הראותו עם הארון.

* *
*

משרתים אחדים היו נפוצים בחצר אשר לפני הבית הגדול הבנוי לתלפיות בלי כל סדר, אלה התהלכו אנה ואנה באפס מעשה ואלה ישבו בחבוק ידים וישעשעו נפשם בהשליחם את הכלבים עזי הנפש באכרים העוברים למלאכתם הקשה על יד בית האדון;

הכלבים התנפלו על האמללים בעזות נפש נמרצה כמו חשו בנפשם כי בקרעם את בגדי האובדים האלה ועורם לא ימצאם כל עון. וכאשר הרימו האכרים קולם—קול מר צורח— כן הוסיפו אנשי בליעל אלה העטויים בבגדי שרד מצבעים בהירים לפער פיהם לבלי חוק ולשחוק מטוב לב. בוא יוסף, אשר חזות פניו כאחד שרי־הצבא פעל פעולה נמרצה על לב המשרתים וישם קץ לשעשועיהם אלה.

— השר גאלאסאו בביתו? — שאל בגשתו עדיהם — האוכל לראות פניו!

— יואל נא אדוני לעלות במעלות ושם בשמאל האלם יגידו לאדוני.

יוסף עלה לאטו במעלות. בהגיעו אל מרום קצן עמד לנוח מעט למען הביא סדרים במחשבותיו הנפוצות ולזכר את כל הדברים אשר חפץ להגיד להאכזר למען הרך לבו— האבן. הוא ידע ויבן כי בהראות פניו זאת יוטל גורל האנשים היקרים לנפשו מכל, אף לא נכחדה ממנו תכונת האיש אשר אליו ינסה הפעם דבר.

ליד דלת המסדרון עמד משרת, ולמען פעל עליו פעולה נמרצה לבש יוסף גאות כמדו, הרים ראשו ובגאון קרא: האדון בביתו?

המשרת הניע בראשו לאות כי כן ויתן להאורח לעבור את הסף ויבוא אל הבית פנימה.

החדר הראשון היה ריק, בחדר השני ישב האדון ליד השלחן־הירוק ופניו אל הקיר וילמד אצבעותיו לערוך את הקלפים להוציא להשליך הכסף ועוד דברים רבים כאלה שבהם יתפאר האציל בחברת מרעיו בצחקם, קול הדלת בהפתחה הפריע אותו מעבודתו חיש קפץ ממקומו וישא עיניו על הבא, ברגע קטן הכירו איש את רעהו וקול פחדים התפרץ מפתחי פי שניהם; האחד נשען על השלחן והשני נסוג אחור צעדים אחדים, רגע קטן שררה דומיה כבדה.

העברי משל ברוחו בראשונה, במעוף עין הבין את כל ויערוך בלבו את אפני דבריו, מתנגדו טרם שב למנוחתו מפחד פתאום אשר הקפהו עת עמד הוא לפניו חמוש ונכון בכל לצאת לקרב.

— אדוני, שר־הלגיון — קרא יוסף — ברוח נכון.

הדברים האלה היו כחרבות ללב האדון; חיש התנער ויגהר מלא קומתו כאיש ערוך להגן על נפשו; חורת פניו העידה על המלחמה הערוכה בקרב לבו פנימה.

— טעית, אדוני —אמר — מי אתה ומה תבקש ממני?

יוסף כבר שב למנוחתו וידע ויבן כי רמה ידו על האדון.

— אנכי איש־צבא משחרר, משנה־אפיציער בלגיון־הרגלים הוואהליני השביעי ואבוא לפקוד שלום שר לגיוני — היתה תשובתו.

— ומי הוא זה שר־הלגיון בזה? — קרא האדון.

— ראמאן וואסיליעויטש קאנאפקאו.

— א"כ לך לעזאזל ששם תמצא ראמאן קאנאפקאו שלך, פה ישכון כבוד האדון גאלאסאו אדון הכפר מיליאטינא.

— אדוני רב־החסד — אמר יוסף בהשקט ובטחה — תשובתך המריצני להחליט כי אמנם אתה הוא האיש שהיה לפנים שר־לגיוני כי במשבתיך כדרכך שכחת מי אתה, ותשגה לחשוב כי איש אחר אתה „במשבתיך" הואלת להיות נודע לשם מאז; עוד היום אזכרה כי הנה השיאוך להחליף את הקלפים בשחקך עם רעיך שרי־הגדוד.

פני האדון הלבינו כפני מת ויבט בעינים מפיקות זועה על האיש העומד לפניו כמן בקשה נפשו להמיתהו במבטיו, אך יוסף מבלי שים לבו אליו הוסיף לדבר במנוחה.

— כמו כן רק יד „משבתיך" היתה בזאת כי לא לעתים רחוקות שכחת לשלם שכר

לאנשי־הצבא ותקבל כסף גם בעד אנשי־צבא שכבר מתו או שחררו או ברחו, רק יד „משבהיך" היתה בזאת כי המתה במלחמת־השנים את הגרף גארעצקי, אשר חרף אותך קבל עם על „משבתיך" במשחקך, וכאשר ברחת אחרי הדברים האלה מחרב המשפט אשר היתה נטויה עליך גם אז רק „במשבתיך" נשאת אתך גם את הכסף השמור באוצר־הלגיון ועתה הודות „למשבתיך" היית במרחק לבעל־אחוזות גאלאסאו.

בחרי אף עצור הקשיב האדון את הדברים האלה, כנמר אכזרי היה דמיונו בעמדו נשען על יד השלחן מבלי גרוע עין ממתנגדו כמתעהד להתנפל עליו ולעשות אתו כלה, עיניו נמלאו דם וכמו בקש כלי משחית לחבל את האיש אשר ערב את לבו לבוא אל מערת הארי ולהתעבר בו. על הקיר לא רחוק מהתנור תלו קני־רובה אחדים, עיני האדון נמשכו אליהם; כל יצורי גוו רעדו ובקפיצה מהירה אחת הקריב עד הקיר הזה, כפשע היה בין יוסף ובין המות, יוסף הבין את מצבו.

— אדוני, שר הלגיון! — אמר במנוחת־לב מבלי נסוג אחור כמלא שעל, — שם בחצר יחכו לשובי הותני וכלתי, כהן כפרך אף הוא לא יאחר לבוא; אם הרג תהרגני אמנם לא יודע לאיש כי האדון גאלאסאו ושר־הלגיון קאנאפקאו אחת היא, אפס לא נכחד ממך כי גם רוצח נפש בצדיה נקה לא ינקה.

האדון נשאר על עמדו כנטוע במסמרים. — מי היא בחירתך? — שאל אחרי רגע.

— בת דודי: בתיה'נקע! אביה הוא דודי וחייה — חיי גם אנכי.

— הכן הדבר? בתיה'נקע! עתה אבין הדבר! א"כ הלא נוכל להעתר איש לרעהו האין זאת ידידי?

מנוחת שר־הלגיון החלה לשוב אליו, כאשר העידה בו חוות פניו. — ואתה, כאשר ארמה — הוסיף לדבר: — באת הנה למענם.

— אמנם כדבריך כן הוא אדוני, שר־הלגיון!

— הס... אל תעלה עוד את השם הזה על שפתיך! הלקחה אזן מיודעיך שמץ מהדבר הזה?

— איך יכלתי לגלות להם דבר אשר אנכי טרם ידעתיו. אנכי באתי לדבר את האדון גאלאסאו ואמצא את ראָמאן...

— הס... הלא אמרתי לך לחשות, עתה אבין את הדבר לאשרו, כמה תדרוש ממני בעד שמך מחסום לפיך?

— אנכי דורש להשיב לחותני אחוזתו אשר עשקת ממנו.

— לחותנך אין כל אחוזה.

— אחת היא לי אם יש או אין, בקשתי כי תתן לו לאחוזת נחלה לדורותיו את הבית והשדה, אשר היו בידו עד הנה בחכירה ואשר יצרם הוא כמעט רק בעמל כפיו, ברוי עמל במשך שנים רבות.

— האם לא תוזיל מהמחיר הזה?

— לא אוזיל אף אגורה אחת.

— אתן לו מחיר הבית וכל האחוזה בכסף ואצו עליו במפגיע להרחיק נדוד מהמקום ולשכוח אותו לנצח...

— אז נשים פנינו אל העיר הקרובה ונספר להשופטים כי ראמאן וואסילעוויטש קאנאפקאו עבר מקוקו אל ארצות הצפון ויהי לבעל־אחוזה גאלאסאו.

האדון ההגעש וקללה נמרצה התמלטה מפיו. אולם הקללה לא פעלה במאום על לב יוסף; הוא עמד לפניו וידיו חשוקות על לבו במנוחה כאיש היודע ומכיר את כחו כי עז ומביט בשאט נפש על מתנגדו. ואמנם הפליא המקרה לעשות בהרכיבו אותו

אלוף לראש ארונו מבלי בקש להרע במקרה הזה לאיש-חרמו גמר אמר להשתמש בו לחפצו. אפס הרעיון כי עליו יהיה לראות יום יום את אויבו-מנצחו לא נתן מרגוע להארון וירתיח את דמי עורקיו בקרבו.

— האמנם כן משפטך חרצת כי עלי נטל לשית אהכם תמיד נגד עיני?

— כאשר תקצר נפשך, אדוני שר-הלגיון, להמצא בקרבתנו אז תבחר לך מקום אחר למושב ואנחנו נשאר פה. ראה ארוני שר-הלגיון.

— יקחך אפל, מאנה נפשי לשמוע עוד הפעם את השם הזה...

— אנכי הסכן אסכין לשאת שם אחר על שפתי. — חותני כבר הסכין אל המקום הזה, הוא מצא לו בזה מנוחה, עשה לו בית נטע לו גן בנה בית-טחנה וישקיע בהם עמל ימים רבים וכסף הרבה ועתה להפרד מהם עגמה נפשו ולא יחפוץ לקחת כסף תמורתם. האמנם תדמה בנפשך, אדוני שר-הלגיון...

— עוד הפעם שבת לכסלה!

— שא נא לי אדוני לפשע שפתי. האמנם תרמה בנפשך כי רק הכסף אדיר כל חפץ היהודי והאדמה נבזה נמאסה בעיניו? התדמה כי כל איש יהודי יתרצה לך אם תאמר לו; לך לך מהבית אשר בנית, עזוב את הגן אשר נטעת, נטוש את השדות אשר עבדת בזיעה אפיך ואת העדרים אשר עשית לך — הא לך המורת כל אלה כסף!? לא ארוני רב-החסד גם נפש היהודי קשורה בעבותות אהבה אל האדמה ששם נולד או טלטלהו קשה-יומו, והזקן אשר נכנע מתגרת ידך, גם נא דבר אליו וראית אם יקח בחפץ לב כל הון ורכוש תמורת ביתו וגנתו.

— אך השיבה נא אל לבך יקחך אפל ושפט בעצמך: למי הבית הזה, השדות האלה והגן הלחותנך אם לארון גאלאסאו?

— כאשר אדמה אין לארון גאלאסאו חלק בהם — השיב יוסף בשחוק קלסה. — חותני לקח אהל דל ויבנה על מקומו בית רם ונשא; חלף עמלו הבטיחו לו כי יחזיק בחכירה בשכר מצער את הבית הזה כל ימי חייו. כמעט במדבר ערבה נטע לו גנות ופרדסים ויגדל עדרים — ואתה עוד התחלת למשפט, כי אין לו חלק בהם! אמנם מה לנו להוכח למי היא האחוזה, הלא אחת היא לנו: עלינו להשלים איש את רעהו! אתה תכתב ותחתום אמנה כי האחוזה אשר עמדה בחכירה לחותני נתונה לו לצמיתות, גם תשיב לו את כל אשר עשקת ממנו, וחלף זאת הנני נוטל עלי להיות לבי קבר לסודך הכמוס אתי.

הארון התהלך בצעדי און הנה והנה בחדר ויחבל מזמות בטה להטות לב יוסף להתרצות אליו באופן אחר.

— ובכסף לא תתרצה לי? מאד אותה נפשי כי תרחיקו נדוד מזה ולא אוסיף לראות את פניכם לעולם.

יוסף ענהו באחת: לא!

— יקחך אפל! — קרא הארון וירקע ברגל בכח עד כי נעו אמות הספים ולוחות החלונות השמיעו קול צלצל: — לו יהי כדבריך!

— עליך לכתוב את כל אשר נדברנו בספר כחוק. בדבר שפתים לא תרצה אלי,

— טוב הדבר; מחר בבקר נסע העירה.

— נסעה נא ונלכה היום.

— יקחך אפל! נסעה נא היום!

* *
*

איש זולתי בתיה'נקע לא ידע שורש דבר נמצא בחסדי האדון כי גדלו. כחידה חתומה היה הדבר הזה בעיניהם, הכהן השב שש ועלץ מאד לראות כי שב האשר לנוה ידידיו הישרים.

— ועתה הגיעה עת החתונה — אמר הכהן: — עליכם לעשות את החתונה בקרב הימים. למותר לכם כל הכנה והזמנה; בואו במסורת הברית בלי כל שאון והמולת כדרך הכפרים.

אך איה ימצא בכפר רוסי רב, מנין ויתר כלי-הקודש המשרתים לעתות כאלה. מיודעינו החלו להעסיק מחשבות ולחבל תחבולות וסוף דבר היה כי זכר הזקן כי בודד וגלמוד הנהו וזכרון יום המיתה עלה לפניו.

— שמעוני נא בני — אמר הזקן ברוח נכאה: — כאשר אעלה על לבי כי היום או מחר עלי ללכת בדרך כל הארץ, ומי יודע אם לא יקדמני המות לפתע פתאם ופה במקום הזה אין אף יהודי אחד, אשר ילוני לבית-עולמי ויתפלל בעד נשמתי החוטאת; סדי זכרי כי זה ימים רבים בודדים אנו במועדנו, איש לא יחוג חגינו ולא יתערב בשמחתינו אף לא יקח חבל בתפלהינו עת לפני ה' נשפך שיחינו — מדי זכרי כל אלה ישאלני רוח סבינתי: האם לא טוב לי לזכור את יום המיתה ולחוש עתידות לו לבל יקברוני ככלב מת...

אגלי דמע נוצצו בעיני הזקן. יוסף ובתיה'נקע היו נבוכים ונפעמים.

אחרי דומיה קצרה ויוסף אשר חבל עצות רגעים מעטים התעורר ויקרא בשמחה:

— לדבר הזה אל יפל לבך, דודי היקר, שמע נא את העצה היעוצה מאתי, אך אל תשחק לי.

— השמיעני נא עצתך.

— אנחנו נכונן במקום הזה מושבה עברית.

— היצאת מדעתך כי תדבר דברי-רוח כאלה? — ענה הזקן בשחוק.

— מדוע תחשוב את דברי לדברי-רוח? אנחנו נביא הנה עשרה אנשים צעירים לימים מאחב"י, אנחנו נחזה לנו אנשים חרוצים ואוהבי-עבודה אשר ישישו אלי גיל כי ימצאו מקום להחיות נפשם בעמל כפיהם. אנחנו נתן להם עבודה בשדותינו ובבית-הטחנה ובכן תהיה בכפרנו עדת-יהודים קטנה.

— ובעל-האחוזה?

— לזאת אל תדאג, כי הוא לא יפצה פה ולא ידבר על הדבר הזה. לא יבצר כל דבר מאיש אם רק חפץ בו בכל לב — הן אתם ידעתם כי האדון לא ישיב פני ריקם בכל אשר אבקש ממנו.

* *
*

כשלשה חדשים אחרי הדברים האלה נראו מאחרי הבית הגדול שני בתי-עץ קטנים ונקיים בנויים; פה גרו האכרים החדשים כלם צעירים לימים ומלאי כח עלומים. אחדים מהם באו הנה עם נשיהם; הגברים עבדו בשדה והנשים בגן או שלחו לכישור ידן. יוסף ובתיה'נקע באו במסורת ברית החתונה. החוכר הזקן חדש כנשר נעוריו:

אחרי שנות נדודים רבות מצא לו שנית מנוחה בין עדת אחיו בני אמונתו, אשר היה להם לאב ולראש-משפחה.

בימים האלה עברה הרנה בעם כי נקרא דרור לאכרים מעבדות אדוניהם. האדון נלאה כלכל כעסו והוחו ויסע מעבר לגבול. האכרים הנענים השיבו רוחם, כל הכפר קבל פנים חדשות ורוח שמחה וששון עבר עליו.

עוד שבע שנים נגוזו וחלפו. האדון כלה תבואות אחוזתו על אדמת נכר; הכהן הנכבד והישר באדם כבר ישכן דומה — עיניו לא ראו בצאת האכרים מעבדות לחירות. יוסף ובתיה'נקע מאושרים ושבעי רצון; להם נולדו ארבעה בנים יפים ובריאי-אולם. אביהם כבר רופף מזקן, הוא שבת מעבודתו וכל הימים יבלה בבית-תפלתו. המושבה רחבה ונסבה למעלה ראש ובה נאחזו כשלשים משפחות עבריות אשר עברו הנה ממערב רוסיא; הם יעבדו את אדמהם, יגדלו עדרי בקר ועשתרות צאן גם יטוו ויארגו... וכעבור ימי הקיץ, בהיות לחמם נכון לפניהם לכל השנה והקור יפרש מוטות כנפיו בארץ — אז יאספו האנשים החרוצים האלה אל מעונותיהם ויעבדו עבודת חרשי-ברזל, תופרי-נעלים וחרשי עץ גם ילמדו את בניהם — אשר ברבות הימים יהיו לדור אכרים ישרים וחרוצים!

מעין מעשה שהיה

העתקה מש"ר

רע מאד מצב הזקן ר' שמואל בעת האחרונה, הנני אומר בעת האחרונה, יען כי היו ימים טובים לר' שמואל מאלה. היו ימים וביתו היה מלא מלאכה רבה, בהיותו תופר לכל האדונים הפולאנים גרי המקום ההוא ולא פעם ושתים גם לסוכן אדון המקום ההוא, ואף כי לא קבל ממנו שכרו משלם אף פעם אחת, בעבור זאת הועילה לו, כי כל אשר היה לו דבר אל הסוכן והיה לו ר' שמואל לפה. בימים ההם ומלאכת התפירה לא היתה צריכה לרוח בינה יתרה, העיקר היה שיהא המלבוש רחב מעט מכפי השיעור ודיו. ואף כי ר' שמואל הוקיר במחיר משאר החייטים, שני רו"כ בעד ערך-בגדים, בכל זאת החזיקו בו רבים ויוקירוהו ובדברם עמו קראוהו: פאן שמואל.

לא כן עתה, הזקין ר' שמואל ושיבה נזרקה בו, ירד ממרום מצבו ומקומו לקחו צעירים ממנו לימים, גבורי חיל תופרים באופן משונה מאד, מקבלים ספרים מקצות הארץ המלמדים אותם חוקי המאדע לכל פרטיה ודקדוקיה והמקחים אשר הם לוקחים!!...

בבית ר' שמואל האומלל אפסה העבודה. אין דורש ואין מבקש אותו. גם המטבקר אותו לעתים רחוקות, ידרוש ממנו את ספרי החוקים והמאדע, למען דעת את אשר יבחר ור' שמואל לא ידע מזה מאומה, ואיה אפה יקחם? כמעט שהיה מת מרעב לולא תמכוהו בניו יצחק וחיים, הם עושים מלאכתם אצל החייטים החדשים וכל כספם משכורת יגיע כפם המה נותנים לו. אמנם אך אלה זרע ברך ה' המה, לא כחניכי החייטים בזמן הזה, פרוטה יתרה שלא לצורך לא יוציאו מכיסם, בגדי אצילים לא ילבשו ועם רעים לא יתרועעו, את מלאכתם המה עושים תמיד ולבושים המה בתכלית הפשיטות

ומאכלם רק למלא נפשם כי ירעבו למען אך ימציאו להוריהם צרכיהם בשפע.

שמח בגורלו היה ר' שמואל מודענו ויהלל את ה' שבע ביום על כי לא אסף חסדו ממנו לעת זקנתו, ויפיל חבלו בנעימים לחסות בצל בניו היקרים, ואף כי למורת רוח היה לו כי יעבדו בניו אצל זרים הן הוא למד אותם את המלאכה הזאת למען יהיו לו לעזור לימים יוצרו. אך עתה אהה, נשתנו העתים ובעת אשר ידי כל החייטים מלאות עבודה רבה הנהו יושב בטל אין דורש ומבקש אוהו, ולמרות חפצו על בניו לעבוד אצל אחרים.

אך לא לעולם חוסן. לא ארכו ימי השלוה לר' שמואל מודענו אשר אמר בצל בני אחסה ומעמל כפיהם אשבע טוב ולא אירא רע, שנת העשרים ואחד הגיעה לבנו הבכור, קרב יום פקודה אשר בו נפקד בנו, מחמד נפשו, ממנו לצאת בצבא.

נפעם ונדהם ילך ר' שמואל כל היום, אשתו חנה מר בוכיה, יודעים המה כי בנם ילקח לצבא מבלי כל ספק, אך במה יושיעוהו?

יצחק בא ביום פקודה לבית הבחירה ודעת לנבון נקל כי בהיותו בחור וטוב נלקח ויצא לעבוד עבודתו בצבא, מר בכה ר' שמואל מאד בדעתו את האבדה הגדולה אשר אבד, ואף גם זאת כי מעתה תנטל סבל כלכלת הבית ותנתן על שכם האחד והוא בנם הצעיר. תמרורים בכתה חנה, ביתר שאת בכתה הרבה בכי בהעלותה על לבה כי על בנה זה הצדיק והתמים להיות מעתה איש צבא, הן הוא לא יצא מעודו מקיר העיר וחוצה, עתה עליו לעזוב בית אביו ועיר מולדתו ולנוע אל ארץ לא ידע ולחיות חיי איש צבא בין כותלי הקאזארמע בין עם לא ידע ולהתגאל בטרפה כאחד מהם, ומי יודע אם הכה לא יכוהו עוד?..

אך לשוא שפכו דמעות, יצחק נלקח לצבא ונשלח לארץ רחוקה. במרוצת הימים התנחמו ר' שמואל ואשתו על בנם יצחק הבכור, וחיים בנם הצעיר עשה מלאכתו בשתים למען מלא ספק הוריו כאשר בעוד אחיו הבכור חדש עמם. חנה גם היא מצאה לה פרנסה להשתכר ממנה ברב או במעט בצאתה כמעט יום יום כפרסה מן העיר להקדים פני נשי האכרים הנושאות תרנגולות ובצים למכירה לקנותם מהם במחיר אשר תוכל גם היא להשתכר אחרי כן בשוק. אך הזקן ר' שמואל בהיותו דל אונים ורפה כח לא יכול נשוא עוד משא הבית ולעבוד שכם אחד עמם בדבר מה, על כן בלה רוב זמנו בבית המדרש, בבוקר השכם הקדים ר' שמואל לבוא יום יום אל בית המדרש ויזרז להיות מן העשרה הראשונים תמיד ויאחר שמה עד בוא הצהרים ואחרי סעדו לבו בביתו מהר לשוב על עקבותיו לבית המדרש ויהי שם עד אחר תפלת הערב. ככה עברו עליו שנתים ימים. יצחק בנו עובר בצבא זה שנה שלישית. בעד ישרו וחריצותו אהבוהו פקידיו וירוממוהו לשר עשרה ולולא עמדה אמונתו לשטנה לו על דרכו כי עתה היה גם לשר עשרים. חיים גם הוא עושה מלאכתו בשקידה רבה. חנה תסחר מסחרה ור' שמואל מודענו גם הוא עומד על משמרתו בבית המדרש ושופך שיחו מבוקר עד הצהרים ומאז ועד ערב יום יום.

עוד הפעם וחנה בוכיה בלילות, מתוך שנתה מר תתיפח ועצובה עד מאד תשכים קום בבוקר, פרנסתה איננה יקרה לה כאשר מאז וכצל תהלך כל היום. פני ר' שמואל גם המה שונו מאשר היו מתמול שלשום ובהביטו לפעמים על חיים בנו הצעיר יאנח בשברון מתנים. בתפלתו הנהו שופך שיחו עתה יותר מאשר עד הנה בקול חורר כליות ולב. חיים גם הוא כאבן דומם כל היום לא יוציא הגה מפיו ובמסתרים יבכה מאין הפוגות.

„מדוע כה נפלו פניך, פאן שמואל ?" שאלהו פעם אחת שכנו הפולאני שילה הסנדלר מיודעו מנוער.

— ומדוע לא יפלו פני — ענהו ר' שמואל באנחה — בני האחד עובד בצבא וחיים בני הצעיר זה האחד אשר נשאר לי לכלכל שיבתי קרוב יומו גם הוא לצאת בצבא באחיו ומי יכלכל שיבתי אז ?

— כזאת לא תהיה — נחמהו שילה — הן זכיותיו יעמדו לו ואיככה איפה ילקח לצבא ואנחנו הן כלנו מוכנים לשבוע כי בנך זה הוא האחד אשר נשאר לך לכלכל שיבתך.

— אך שוא תנחמני — ענהו ר' שמואל — אצלינו גם בעלי הזכיות מסדרגה הראשונה ילקחו לצבא ולא ינצלו ביום פקודה זכורני כי גם בשנה העברה נלקח בנו היחיד של בן ציון העור והלא אך הוא תמך בימינו לעת זקנתו ועתה סובב הנהו על פתחי נדיבים.

נוראות התפלא שילה, איככה זה ילקח הבן היחיד מזרועות הוריו בלי דין ודברים. אך בעיני ר' שמואל לא יפלא מאומה בדעתו כי יקרה ולעתים לא רחוקות כי יחסר מספר בלתי בעלי הזכיות ובאו בעלי הזכיות וימלאו מקומם.

עולם כמנהגו נוהג ומשטרי השמים לא ישנו את הפקידם, בפנות היום יבוא הליל אחריו יאיר הבוקר וככה ישובו על תקופותיהם מבלי משים, ככה עברו לר' שמואל מודענו ימי הקיץ וימי חג הסוכות קרבו גם באו. היו ימים לר' שמואל אשר בהם התנחם וישכח צרותיו רגעים אחדים בבוא יום טוב של שמחת תורה, בערב היום ההוא בבית הכנסת אור יקרות מסביב והמון עלז מלא את כל הבית, קרואי מועד לבושים בבגדי יו"ט כלם נותנים כבוד ליוצר החג הזה, אז מבלי חפץ התגנבה השמחה בלבו ופניו נהרו, אז הגיח גם הוא כוס יין חמר (הנקנה מדמי הציבור) אל פיהו ואז השתפכה נפשו בזמירות אין חקר, שחק עם הצעירים ויהתל בנערים וישכח כלה מלבו זכר מצבו בימי החול. אך ביום שמחת תורה זה לא יכול לשכח מאומה, נפשו יודעת מאד כי עוד מעט וילקח שבטו האחרון תומך גורלו מעל ראשו ועל מי איפה ישליך יהבו אז. ובהוכיח אותו מכיריו מדוע יחטא בהתעצבו ביום טוב של שמחה אשר כזה, אז מבלי ענות להם על דבריהם מאומה הראם על חיים בנו הצעיר ופני כלם נשתנו ככרום.

עברו ימי החג.

באחר הלילות ונפש ר' שמואל לא תרע שנה, חיים גם הוא יתהפך מצד על צד.

— הישן הנך אבי ? שאלהו חיים.

— ער הנני — ענהו ר' שמואל ומה חפצך, בני ?

הידעת אבי את שעלה במחשבתי, הן אנכי לא אוכל עוד לצאת בצבא כי בהלקחי מעל ראשכם מי יתמוך בידכם אז, ע"כ עצתי אמונה לשום לאמעריקא פעמי, הן רבים עתה עם הארץ העוזבים את ארץ רוססיא ויבואו עד אמעריקא ומעמל כפיהם שמה ישבעו נחת, לכן אהיה גם אנכי כאחד מהם וברצות ה' דרכי ופועל ידי ירצה אז מרחוק אהיה לכם לעזור עד אספי שמה כסף די הוצאותיכם ואשלחה אחריכם ותבואו אלי.

— אל נא בני אל נא תעשה כדבר הזה — ענהו ר' שמואל בקול חנינה — הן בעברך את הגבול לא תוכל לשוב אלינו עוד עד עולם וגם אנחנו אליך להיותנו זקנים וחלשים מאד.

חיים החל לבכות לשמע דברי אביו, אחריו בכתה אמו חנה בהתעוררה לקול בכי בנה וגם ר' שמואל לא עצר כח ויבך הרבה בכי עד מאד. יום הפקודה הנה זה בא.

עוד בהיות הבקר נשמע קול המולה בכל פינות העיר כמו כל היקום השכימו קום ביום ההוא.

הקרואים הצעירים מבני הנוצרים התחילו עוד שלשה ימים לפני זה לתת בכוס עינם להשכיח מלבם כל צרה ומתלאה, לא כן הקרואים מבני ישראל עצבים וכשיות נאלמות התהלכו יחד כל היום.

באה הפקודה כל הקרואים התיצבו למקומותיהם ולקול הקורא את כלם בשמותם יענה כל אחד במקומו בקול, אז נודע הדבר כי חיים בנו של ר' שמואל החייט הזקן איננו ויבקשוהו ולא נמצא. יוכל היות כי מבלי שום לב להבטחתו לאביו ברח ארצה אמעריקא.

מאז נעלמו עקבות חיים קמו ימים רעים לר' שמואל מודענו מאין כמוהם, מקור חייו האחרון זה דלל וחרב ולא נודע מקומו איה.

אז התאושש ר' שמואל וישכיר את ביתו לאחד ממיודעיו בשכר שלשים רו"ב לשנה ולו ולאשתו חנה השאיר פינה אחת בירכתי הבית, דעת לנבון נקל כי מצבו לא הוטב בזה במאומה, אך „ה' הצדיק ואנחנו עונותינו נסבול והוא מה כי נתלונן עליו" רגל על לשון ר' שמואל תמיד ויסבול בדומיה משא צרותיו.

חנה זכרה תמיד ימיה הטובים מקדם בהיות שני בניה כשני המאורות וכבוד שניהם חדש עמה בצל קורתה ועתה הה, חשכו המאורות וקדר עליה היום, ותבך מר מאד.

באחד הימים בבוקר צח ובהיר בא אחד השוטרים לבית ר' שמואל בפקודה נמרצה מאת פקידו כי ימהר לבוא אליו ולהתיצב לפניו, למורת רוח היתה הפקודה הזאת לר' שמואל בדעתו כי בדבר בנו הבורח יקראוהו להוכיחהו בדבר והוא לא ידע ואשם, אך מה יעשה ודבר השוטר נחוץ עליו מאד, ע"כ שם אדרתו עליו וישק המזוזה ויצא אחרי השוטר, ואחרי חכו בכליון נפש בחדר המבוא יצא אליו השר בעינים מלאות זעם.

— איה איפה הסתרת את בנך? שאלהו השר בגאוה ובוז.

— חי ה' כי אינני יודע אנה הוא בא כי יצא מרשותי מבלי דעתי — ענהו ר' שמואל בקול שפל מאד.

— הבל וריק יפצה פיך — ענהו השר בזעם — יודעים אנחנו כי אך למען התחמק מעבודת הצבא יוצאים אחיכם ארצה אמעריקא, אחרי כל אלה, לא לי זאת לדעת ורק זאת אודיעך כי קבלתי היום כתב-פקודה הדורש ממך שלש מאות רו"ב כסף ענושים תחת אשר הסתרת את בנך מעבודת הצבא כחוק החדש בעד אחיכם.

ככדור מכלי קרב פוצצה השמועה הזאת את לב ר' שמואל האומלל.

— ואיה איפה אקח סך גדול אשר כזה?! שאלהו ר' שמואל בקול חרד ומתחנן.

— הדבר הזה לא לי לדעת — ענהו השר — הנני נותן לך ארוכה לשלם חובתך מעתה שלשה ירחים ואם לא תמלא פקודתי את ביתך נמכור ונשלם את המגיע ממך לאוצר הממשלה.

כהלום רעם יצא ר' שמואל מבית השר, איככה? — את ביתו ימכרו, אחרית משענתו שארית תקותו אשר נשארה לו מימי קדם, ממנה לו עתה שכר שלשים רו"ב אשר בהם יחיה את נפשו, ובמה אשם הוא כי בנו ברח ואיננו? הכי היה גם הוא בעצתו לשלחו ארצה אמעריקא? בנו הבכור עובד בצבא ובנו הצעיר ברח ועקבותיו לא נודעו והוא לא ידע ואשם? בבואו לביתו סיפר לאשתו חנה ככל אשר השמיעהו השר. חנה

החלה להעביר במספר כל טובה ההיה לה בימי קדם, ועתה הה, לא יתנו לה למות גם בארבע אמותיה.

עברו שלשה ירחים ור' שמואל כמובן לא שלם עוד את חובו, ע"כ הועידו את ביתו למכירה ויקנהו איש נוצרי במחיר מצער עד מאד, יען כי לא אבו יושבי העיר היהודים לקנותו. חנה מרוב עמל ויגון זכתה למות בד' אמותיה, ור' שמואל יצא לו מביתו ויפן לו קרן זוית בביהמ"ד, שם בלה רוב זמנו בצום ובתפלה. צר היה לו לר' שמואל לחיות על חשבון אחרים בעירו מקום שהכל יודעים אותו ורבים ממכיריו לחכו עפר רגליו ועתה יגדילו עליו עקב, ע"כ יצא דך נכלם זה מעירו למקום שאין מכירים אותו ויחיה את נפשו בנדבת רחמנים בני רחמנים.

אם לא הדע נפשך, ידידי הקורא מי הוא זה ר' שמואל מודענו, הבה אראך תמונתו אולי תפגשהו על דרכו ותהי גם אתה מסקומך לו לעזר: קומתו רמה וכפופה, לחייו צנומות, פניו קמוטות ועיניו יורדות מים תמיד ובלכתו ינוע כשבלים בקמה ומרגלא בפומיה תמיד: „ה' הצדיק ואנחנו אך את עונותינו נסבול והוא מה כי נתלונן עליו".

אליקום זארעצקי.

מימי קדם

היהודים בנירנבערג.

א.

ויהי בשנת 1349, היא שנת מאה ותשע לאלף הששי למספרנו. בימי החרף האחרונים. השלג עוד כסה ארץ, ורחובות נירנבערג הבירה נשמו מאין אדם, מקור וקרח כי עצמו מאד, ומאחד הבתים אשר ברחוב הקטח (מעהל גאסליין) יצא איש אחד בנשף בערב יום, ויפן כה וכה וירא כי אין איש, ויסגר דלת הבית ונעל, ויבחר דרכו דרך השוק הירק, ויהי בבואו לפני בית פקדות העיר האיר אל מול פניו אור נר העששית אשר עמדה שם, והנה האיש הולך שחוח לבוש קרעים, פניו וידיו לוטים באדרת בלה, ונעלות בלות ומטולאות ברגליו. אך פניו פני נדיבים וזקנו ששיבה זרקה בו יורד על פי סרותיו. ויגש האיש אל השוטר אשר עמד על משמרתו לפני פתח בית הפקודות וישאלהו בחילה ופחד ויאמר אליו: הגידה נא לי אדוני, העוד שרי בית פקדות העיר יושבים בזה? ואולם השוטר נתן עליו בקולו ויאמר: מה לך פה יהודי? גש הלאה! וישב היהודי הנכלם ויחנן קולו ויאמר: אך הלא תגיד לי אדוני, ומה ממך יהלך? אך שומר הסף שב וירעם עליו בזעם אפו לאמר: ברח לך מהר מזה יהודי נבזה! היהודי שמע חרפתו ויאנק דום ויסג אחור, וילך בדרך אחרת, ויבוא עד לפני פתח בית גדול ברחוב הרפול (באָנגענבערג) ויעמד שם, רגע אחד חשב מחשבות וידפק על הדלת בחזקה פעמים. והנה חלון בית השוער נפתח, וקול קורא משם אליו לאמר: מה חפצך? ויען היהודי ויאמר: הכבוד שר העיר עתה בבית? ויאמר השוער: בביתו הוא, ומה אתה מבקש? ויאמר היהודי דבר אלהים לי אליו. ויאמר השוער ומי אתה? ויאמר היהודי: אנכי עבד נאמן לשר העיר. ויוסף השוער ויאמר: אך עלי לדעת את שמך. ויאמר היהודי:

אנכי אברהם בן ישמעאל העברי, ובית מגורי ברחוב הקמח, ויהי כשמע השוער את דברי היהודי, וימהר ויסגר את החלון ויעזב את היהודי בחוץ מבלי השיב אותו דבר. והיהודי אמר בלבו, אך הולך הוא להגיד את בואו אל השר ויוחל עד בוש, וירא כי אין פותח, וישב ויגע במושכות הפעמון וימשך בכח להשמיע קול, והנה השוער השקיף אליו שנית מבעד החלון, אך לא לבקש פשר דבר כבראשונה, כי אם למען שפך בוז וקיקלון על היהודי האמלל, אשר רחפו עצמותיו מקרה בחוץ, נמס לבו בקרבו ותכה מכעש עינו. ואולם הלא הסכן הסכין ככל אחיו היהודים לשאת בחיקו חרפה ונאצה כלמות וגדופים לעג שאננים ובוז לגאיונים, ויאמר אברהם לשוב אל ביתו ריקם. וישא עיניו וירא והנה שני אנשים עולים במעלה הרחוב ולפידים בידיהם, להאיר הדרך לפני אשה כבודה לוטה באדרת יקרה ההולכת אחריהם, ויבאו לפני פתח בית שר העיר ויעמדו שם. ויהי עד יצא השוער וצרור המפתחות בידו לפתח הדלת, והאשה הרימה את ראשה מתוך אדרתה, ואברהם עודנו עומד נסתר באחת הפנות, וירא את פני העלמה ויכירה והנה היא מארגאריטהא היפה בת שר העיר, וישם אברהם אל לבו להפיל תחנתו לפניה לתתו לבא לפני אביה. וימהר אברהם ויגש אליה, וישתחו אפים ארצה ויאמר: אנא גברתי, ענותך תרבני תרהיבני בנפשי עז... הנני בא לדבר דבר באזני ארוני אביך השר. דבר אשר בו שלום בית אביך ושלום כל עיר מולדתנו, ועתה יגדל נא חסדו לתתי לדבר דבר באזניו רגעים מספר... והעלמה האירה פניה אליו ותאמר ומי אתה כי אדע? ויען העברי ויאמר אנכי איש רש ונקלה, קטנתי מעבור על סף הבית הזה, ואולם בעבור חושי בי ורוח בטני תציקני לשמר רגלי מיטיבי ואיש חסדי מלכד ומשואת פתאם כי תבא. אנכי אברהם בן ישמעאל העברי עבדך. כשמע העלמה את הדברים האלה, התנודדה כמעט ותסג אחור. אך עד מהרה שבה ותפן אליו ותאמר: בואה הביתה וחכת שם כמעט, ואנכי אגידה לאבי את בואך. והנה הדלת נפתחה, והשוער ראה וכעס כי העברי הנבזה אשר מאס ואשר מלא פניו קלון בא גם הוא אל הבית, ובת השר גברת הביה מגן לו.

ואדוני הבית הוא השר היועץ ראש עיר-ממלכת-החפש נירנברג, הוא הארון קספר מאצילי הארץ, יושב אל שלחן הסופרים בביתו חדר גדול ורחב ידים, בעת ההיא, ויכתב דברי חפץ. וכראותו את היהודי בא הבית, ויקם השר ממושבו, ויפן אל היהודי ויאמר אליו ברצון ובידידות: מה בקשתך אברהם? ויגש אברהם ויען ויאמר: זה לי עשרים שנה בעיר הממלכה הזאת אשר נתנו לי שרי בית הפקודות בחסדם לשבת בה ולסחרה בכל אות נפשי ואין מכלים דבר, אנכי סחרתי לאמונה כיד ה' הטובה עלי, וה' אלהי אבותי צוה את ברכתו אתי בכל משלח ידי, ואעש חיל... ויאמר השר היועץ אליו, כי קצרה רוחו בדברי היהודי ולא ידע שחרם ויאמר: רב לך אברהם, לא עת להג הרבה, הגד פשר דבר בואך הנה עתה בלילה ואדעה, ויתר דבריך תחשך ליום אחר. ויוסף היהודי ויאמר, אם כן איפוא אפסח על תולדות ימי חיי שנים רבות; הלא ידעת אדוני השר, כי זה שש שנים לקחתי את רבקה בת ר' דוד לי לאשה, והיא אשה יפת תואר וטובת מראה מאד, ויראוה רבים ויחפצו בה, ואנכי אם אמנם עבד נקלה אנכי בעיר הזאת, אך כבוד ביתי גדול בעיני מאד מאד, ואשמר את אשתי מכל משמר, ואהי עליה סתרה על כן היה עלי הקצף מאת שוררי שונאי חנם ויכוני בלשון וישימו לי עלילות דברים. על לא חמס בכפי השלכתי בבית האסירים ולקול תחנוני אין נוטה אזנו. כשנה תמימה התעטפה עלי נפשי במשמר ואין משפט. ואולם לא אפס צדיק וישר מן הארץ, כי אתה אדוני השר היית מגן בעדי מלאך מושיעי אשר פתחת למוסרי ותוציא לאור צדקתי, והשיבני אל ביתי ואל נחלתי ואל כבודי הראשון. והנה עד כה עוד לא חפץ בי ה'

לחתי להשיב תודה לך אדוני כעל כל אשר גמלתני בחסדך, אך עתה הנה זה היום עשה ה' כי אבוא להשתחות לרגליך להורות לך חסדך ואמתך. וימהר אברהם ויפול על פניו לרגלי השר היועץ, ועיניו תרדנה דמעה מרב שמחת גילו והמון תודה, והשר מהר להקימו מן הארץ, ויאר את פניו אליו ויאמר: רב לך אברהם, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, כי מה עשיתי לך אז גדולות ונפלאות, הלא אך כאדם עשיתי, ומה התודה הזאת לך? גם כמעט שכחתי כל המעשה אשר עשיתי לך. ועתה האסנם באת הנה בלילה הזה, אך להזכירני דבר נקלה כזה? וימהר אברהם וימח דמעתו מעל פניו ויאמר: סלח נא אדון כרב חסדך, כי העתרתי עליך דברי. ואולם כל לבי מלא תהלתך, כל היום תפארתך, על כל טובך וחסדך, ולא אעצר כח לשום בריח ודלתים להמון מעי בל יעבר פי, גם עוד לא כליתי את דברי. ויאמר השר: דבר נא דברה. ויוסף אברהם ויאמר: הנה בן אחי בביתי יושב, והוא איננו יהודי תמים „רד עם ה' ועם קדושים נאמן" כמשפט לשלומי אמוני ישראל, כי מהלכים לו בין חשכים, ובאשר הוללים שם הוא; ואנכי אספתי אותו אל ביתי אך בחמלתי עליו. אמש בא אל ביתי, והוא שותה שכור. ויוציא מפיו דברים רבים אשר לא ישרו בעיני מאד. מפיו התמלטו אז מלים: כי התגודדו אנשים רבים בני בליעל בבתי מרזח ובבתי היין, שם לעגו לכל דבר חק ומשפט, הפרו תורת הממלכה, ויתהוללו, ויתהללו כי אין פחד לנגד עיניהם, אף נועצו לב יחדו, לשום להם ראש, ולהסגיר את העיר ביד אויביה הצרים עליה. אלה הדברים המרים והנוראים החרידוני ויבהילוני, והם הביאוני עתה אל אדוני השר בלילה הזה, למען גלות את אזניך. ולמען אשיב לך בזה תודה כמעט קט כעל כל תגמוליך עלי ועל ביתי.

דברי היהודי האלה ירדו חדרי לבב השר וישתאה לאמונתו ולתם דרכיו ויען ויאמר: נפשי תברכך אברהם על חסדך ואמתך, ואולם דבריך אך למותר, כי כל זאת שמעה אזני ותבן לה, וכבר יצא דבר מלכות, להשביח שאון מפיחי קריה ולא יוסיפו בני עולה עוד להרים ראשם. ואתה לך לביתך בשלום, השמר והשקט ואל תירא רע.

היהודי חפץ לפתח עוד שפתיו עם השר, אך השר הניף ידו, ויבינהו לדעת, כי אין לו חפץ בדבריו עוד, וישתחו אברהם ויברכהו, וילך אל ביתו.

ב.

ויהי לחדש ימים ומלך אשכנז קארל הרביעי נסע עבר בארץ הפראנקים, ובמפתח זהב פתח לו דלתות שער העיר נירנברג, וזקני העיר נשבעו לו שבועת אמונים, וישמע קארל אל ארץ אחוזתו בעמען לאמר: הנה מהומות רבות בתוכה, וימהר וישב אל ארצו ויקם המהומה לדממה, ויכנעו יושבי הארץ תחת ידו החזקה, והשקט הארץ. ויאמר המלך קארל לבא בשנה ההיא אל עיר אכען הבירה לשום שם כתר מלכות בראשו.

בהיות כבוד המלך קארל בעיר נירנברג, שקטו יושבי העיר במכונם. ויהי אך יצא יצא מאת פני העיר, וסער הסרד שב לאיתנו, ויהי הקשר אמיץ: אנשים רבים מעדת כל בעלי מלאכת יד, מנערי הטבחים ועד החרש והמסגר התגודדו יחד, ויערבו את לבם להגיש עצומותיהם אל בית פקודות העיר, לשנות חקים ומשפטים אשר לא ישרו בעיניהם; להסיר מעל שכמם משא מלך ושרים ולקבל עליהם עול מלכות המלך גינטר לבית שווארצבורג ולסור אל משמעתו. ואולם שרי בית פקודות העיר לא הטו אזנם לחלומותיהם ולדבריהם, ויהיו כמחרישים. ויראו המורדים כי אין מקשיב, ויעטו כמעיל קנאה ויצאו ביד רמה. ויהי היום ואברהם בן ישמעאל שב לפנות ערב מדרכו

אשר עשה בסביבות העיר, לערב שם מערבו כמשפטו, והקור עודנו חזק בארץ, וילט אברהם את פניו באדרתו, ויבא בעיר דרך שער הרצים: ויהי בבואו עד לפני בית תפלת הדומיניקנים לא הרחק מבית פקודות העיר, וישא את עיניו וירא, והנה כתמונות שחורות כצל יחלפו לארך החומה ובאים באחד הפתחים הקטנים אשר לבית התפלה ההוא. ויאמר אברהם בלבו: אסורה נא ואראה את המראה הזה, ידעתי כי רבים מהמורדים נוסדו יחדו ונקבצו אל הבית הזה, כי כן הגיד לי אהרן בן אחי, והוא גם הודיעני את כל צפונותיהם ואת האות אשר שמו להם להכיר בו איש את רעהו. ועתה הנה חשך ישופני, ואין רואני פה, אבואה נא בתוך הבאים, והייתי כאחד מהם ולא יכירוני למען אוכל אתחקה על שרשי רגליהם. ויהי כאשר חשב אברהם כן עשה, וילך ויגד לשומרי הסף את דבר האות ויפתחו לו את השער ויבא בו. והנה המון אנשים רבים מכל קצות העם נקבצו ובאו במקום ההוא. ויהי העם האספסוף נדון שם על דברים „העומדים ברומו של עולם", כדרך ההמון האוהב להלך בגדולות ובנפלאות ממנו. ואברהם הסתיר פניו ויעמד מאחרי העמודים למען תראינה עיניו הכל ולא יראוהו. כי היה חשך סתרו ולפידי האש לא עצרו כח להאיר את הלילה. והנה שמעה אזנו דברים כמתלהמים ותסמר שערת בשרו כי נועצו המורדים כלם לב יחדו, וישימו להם מועד ביום הרביעי אחרי חג השבועות לאמר: כמשוך בפעמון בית הפקודות ביום ההוא, יהאסף העם גדודים גדודים, והמיתו את שרי הבית לפי חרב, ואחרים יעלו אז בבתי היהודים להמית את כל הנמצא ושללם לבוז. אז יבחרו להם שרים אחרים מקרב אחיהם, ושערי העיר יסגרו על מסגר, וקראו למלך גינטער לבוא הנה בכל חילו, לשכן כבוד בתוכם, ולעמד בפרץ לפניהם. ויהי כשמע אברהם את כל הדברים האלה, ותכסהו פלצות, כי ראה כי כלתה הרעה אליו ואל כל אחיו, כי עוד מעט והיו כלם לבז ולמשסה ואין מציל. וימהר בחרדת נפשו לעזוב את מקומו, ללכת להציל את אשר המצא ידו בעוד מועד, ולבבו לא הבין בהחפזו, ולא ראה את הרעה אשר נגד פניו, כי בהתגנבו תחת צל עמודי החצר הגבוהים, לחלוק משם בתוך העם, לבוא עד פתח השער, והנה אחד הקושרים שם עיניו בו, ויתפשהו בבגדו, וימשכהו בכח עד לפני אור הלפידים, לדעת מי הוא, ויביטו אליו כל הנאספים ויראוהו ויקראו כלם פה אחד: הוי מרגל, מרגל! תפשוהו, הכריעוהו לטבח! וימהרו ויסירו את מגבעת השער מעל ראשו, ויכירוהו והנה הוא אברהם היהודי אשר בא בקהל להם והם לא ידעו. וראש המדברים גיסברט שמו, קרא בקול גדול בחמה שפוכה לאמר: שמטו את הכלב הנבזה הזה אשר בא לרגל אותנו, ויחלל את מקדשנו! והנה כל הנאספים מהרו שלפו איש את חרבו להמית את היהודי כרגע, וכמעט שכנה דומה נפשו, לולי ראש עדת חרשי-העץ שהשיב את חמתם ממנו מהשחיתו, בדברו אליהם לאמר: אל תשפכו דם במקום הקדוש הזה, ואל תטמאוהו! גורו לכם מפני מארת אבותינו אשר ידיהם יסדו את הבית הקדוש הזה להיות למנוס ולמפלט לנו בכל עת צרה ומצוקה. השיבו אל לבכם אחי כי אך בכבוד אבותינו אלה נתיסר רק בהם נעשה חיל, וזולתם כל מעשנו מאין ופעלנו מאפע. וראש הקושרים אמר: הן בעזבנו את הכלב הזה עתה לנפשו, הלא הכה יכנו בלשון, ונגלו כל מצפונינו והביא עלינו רעה אשר לא נמיש משם צוארותינו. ויען ראש חרשי-העץ ויאמר: על כן יתנו לו מקום עד עת מועד באחד מבתי הבור, עם החפרפרות והעטלפים, והיה כי יגמר ה' בעדנו ונתן הממשלה בידינו, אז נדע מה נעשה ליהודי הזה, ויאמר ראש הקושרים: יהי כדבריך, או הסגר נסגירהו על ידי שופטי כהני הבית הזה, כי להם המשפט, כי חלל היהודי את בית קדשנו. וימהרו וישימו אותו אל המהפכת להיות שם עד עת מועד ולא הטו אזנם לשועת היהודי האמלל ולקול תחנוניו. ואנשי האספה התיעצו עוד על צפוניהם

ויגמרו אמר, ויאחרו בבית מועדם עד חצי הלילה, וישובו אל ביתם שמחים וטובי לב, והעיר שקטה.

ג.

ויהי ממחרת חג השבועות בבקר השכם, וקושרי הקשר התגודדו אל מקום מועדם נועדו יחד לבצע את מזמתם אשר יזמו לעשות. ושרי בית הפקודות יושבים לבטח ויראו את כל אשר המורדים עושים, ולא כהו בם ולא גערו בהם, כי לא האמינו כי באמת יתיצב העם כצר נגד ה׳ ונגד משיחו, ויאמרו: אך משחקים הם, ושבו ושקטו במכונם. ואולם אחרי כן ראו שרי הממשלה וידעו, כי לא כן בריהם, כי אחרי אשר כלו המורדים להועץ, מקץ שני ימים, שבו ויבאו העירה בהשקט ובבטחה. ויהי ביום הרביעי יום הפקודה בכל מקום השליך הס, וידעו כל העם מקטן ועד גדול, כי זה היום יפל דבר אם לשבט ואם לחסד. אך שרי העיר עודם יושבים שאננים מפחד רעה. ובנשף בערב היום ההוא נקבצו כל השרים ויבאו אל בית השר פֿאן גרונדהערר, לכבוד שמחת חג בתו העלמה מארגאריטהא, בהארשה לבחירה רצתה נפשה, להאדון לודוויג פֿלקמר. השר העשיר והנדיב הזה עשה משתה גדול לקרואיו בארמונו בבית גדול ורחב ידים ואין קצה להכונה לכבוד ולתפארת. השלחנות היו ערוכים בכל מטעמים ומעדנים ומגדנות, ויין הטוב לרב מאד, נחמד למראה ותאוה לעינים. והקרואים אכלו וישתו וישכרו וייטיבו את לבם. ויהי כטוב לב הקרואים ביין, וידברו וישיחו חד את אחד באהבה וידידות והנה קול הקריה הומה, ויקומו הקרואים ויגשו אל החלונות הנשקפים אל פני הרחב. והנה המון אדם רב נסבו על הבית, וקוראים בקול גדול: צא צא יהודי נבזה איש חרמנו! ויהי כאשר נגש אדון הבית לשאל מה זה ועל מה זה. והנה דלת הבית נפתחה בחזקה, ואיש אחד, פניו כפני מת, פרץ ויבא אל הבית, וערב רב רודף אחריו, ויפל האיש לרגלי השר בלא-כח, ויראו כל הקרואים וינועו ויסגו אחור. אך אדון הבית ראה את פני האיש ומראהו נורא מאד ויכירהו, וישתאה אליו ויקרא: האתה זה אברהם העברי? וכל הקרואים חרדו ויבאו אל הלשכות חדר בחדר, אך אדון הבית לבדו נשאר, והפליש שאף רוח וינוח במעט, ויקרא מנהמת לבו ויאמר: הוי אדון! הוי! המורדים — הוי! הם חפצים להמית — הוי את כל שרי הבית — ויפל העברי לארץ בדברו ויתעלף. והאדון ראה כי בנפשו ידבר העברי את דבריו ויחרד מאד ויצו על האנשים העוטרים את היהודי לצאת החוצה, וימהר ויקח כוס יין טוב ויתן להיהודי המתעלף, ויחזק כמעט והאורנה עיניו, אז צוהו השר להגיד לו את כל אשר ידע, ואת המקום אשר היה נסתר שם עד כה, והיהודי החליף כח מעט מעט, ויגד להשר את כל אשר קרהו בחצר בית הדומוני-קנים, ואת אשר השליכוהו המורדים אל בית הבור, ויוסף אברהם ויאמר: שלשה ימים נעניתי עד מאד ברעב ובצמא עד כי אמרתי נגזרתי, והנה אחד ממשרתי הבית נראה אלי ויתן לי מעט אכל להשיב נפשי יום יום. ואולם נפשי עלי השתוחחה מכבד צרה ויגון, מאפס מנוס ומפלט למלט את נפשי למען הציל את עיר מולדתי בעזרתך אדוני, מן הרעה הגדולה אשר לנגדה. והייתי כאיש נדהם עד כי זה שלשת ימים שמעתי מבית כלאי קול פעמונים וקול בני אדם כקוראים לאבל ולקינה, ואשאל את משרת בית האסורים פשר דבר, ויגד לי כי יום חג השבועות היום הזה וכי ביום הזה נחרץ משפטי למות, הוא קול האבל אשר שמעתי. כל הימים אשר ישבתי בבית כלאי עוד לא נואשתי מתקוה, כי אמרתי, עוד יחנני ה׳ ויראני בישועתו, והוציאני מן הבית הזה לשוב אל ביתי לראות חיים. ואולם עתה שבתי ראיתי כי כל תקותי נשארה מעל, וידעתי את גורלי

ונורל אחי וגורל עיר מולדתי כי ברגע הוא, כה חלפו עברו שני ימים בבהלה ובדאבון נפש. ויהי היום הזה בבקר השכם, ודלת בית כלאי נפתחה, ושומר בית האסירים הביא לי את ארוחתי לחם ומים כמשפטו, ואמר אני עם לבי לאמר: הלא בטמני עתה את ידי בצלחת ברגע הזה כי אז אבדתי בעניי לנצח, אני וביתי וכל עיר מולדתי, ואין מציל. ואתמרמר אל השומר ואחזה בו בכח ואשליכהו ארצה, ואנכי מהרתי יצאתי ודלת הבית סגרתי על מסגר אחרי, ואמצא את הדרך אל שער החצר ואין עומד לנגדי. ויהי כבואי עד לפני פתח השער והנה הדלתות נעולות וסגורות, ואנשים אחדים מתהלכים בחצר הנה והנה, ויראוני וישאו את קולם ויזעקו וירוצו אלי לתפשני. ואולם ה׳ אלהי אבותי נתן בידי כח וחיל, ואמהר ואקח אחת מהחניתות התלויות בקיר החומה, ואך בה סביבי את כל הקרב אלי להתיצב לנגדי, ויבהלו ויחתו ויסגו אחור. ואשא את עיני ואראה והנה אלה עבתה אצל קיר החומה, ואמהר ואעל בענפיה אל החומה, ומשם דלגתי בחפזי וארד אל הרחוב בשלום, אך כחי עזבני מלכת בדרך, ואולם שבתי התאמצתי חגיתי שארית כחי ואמהר לרוץ עד בואי אל ביתך אדוני. רבים מבני האספסוף קראו אחרי מלא אך ה׳ צבאות היה עמדי ויסך לי באברתו, ויביאני עד הלום.

וישמע השר את כל דברי היהודי האלה, ובתוכו השתוסס לבו ויאמר: אמנם אברהם יקירי, הגדלת לעשות עמנו היום הזה, ושכרך הרבה מאד, ועתה יקירי, שובה אל ביתך ואל אשתך החרדה על שלומך והדואגת לך, מבלי דעת אנה אתה בא, והשיבה נפשה למנוחתה. ואנכי הנני לבקש עצה ודבר הלום, להציל את עירנו מכף עריצים, לבל תאונה אליה רעה, עד יעבר זעם.

ויתמהמה אברהם עוד ולא מהר ללכת לביתו, והשר הבין לרעו ויאמר אליו: ידעתי אברהם ידעתי, כי ירא אתה לנפשך פן ישובו יתפשוך צורריך, ואף אמנם גם אנכי חרדתי לך את החרדה הזאת. ואולם אל תירא אברהם ולבבך אל ירך, כי הנה אנכי מצוה והביאו לך בגדים אחרים, ורחצת והיטבת את ראשך, והתחפשת והיית לאיש אחר, ולא יכירוך כל רואיך בלכתך בחוץ, מאחרי בית משכני עד בואך אל ביתך בשלום.

ויהי כאשר כלה השר לשלח את העברי אל ביתו וישב השר אל קרואיו ויגד להם את כל אשר הגיד לו העברי, וישמעו הקרואים ויאחזמו רעד, וחרדת אלהים נפלה עליהם ויפוצו כל הקרואים איש אל ביתו למלט איש איש את נפשו ונפשות ביתו ולהציל את אשר המצא ידם. רק שר העיר וראש השוטרים ועוד שרים אחרים נשארו שם בבית לבקש עצה ודבר הלום ולמצא עזרה בצרה. ואולם כל חכמת השרים האלה התבלעה וילאו למצא עצה ותחבולה. ותהי רק אחת עצתם: לבל ישמיעו היום את קול פעמון בית הפקודות כיום ביום, למען לא יהיה לאות לבני המרי להחל את דבר הבליעל אשר יזמו לעשות, ולבל יאספו שרי הבית הנה כמשפטם, וכל החרד לנפשו המלט ימלט אל העיר הקרובה הידאק. אחרי כן הלכו גם השרים הנשארים אל ביתם, רק שר העיר לבדו עם בתו וחתנו יחדיו המתיקו סוד מה לעשות עוד, ויראו כי אין טוב להם, כי אם המלט ימלטו מזה, להנצל מחמת צורריהם. ואולם למגנת לבם ראו כי אחרו המועד, כי מנוס אבד מהם, כי שבו משרתי שר העיר ויגידו לו כי סבבו המורדים את שערי העיר ולא יתנו צאת ובוא, אז אבד לבב שר העיר ולבב כל בני ביתו מבלי דעת מה לעשות ומאין יבא עזרם, ותקצר נפשם באפס מעשה, וישבו נדודים עד עבור הצהרים.

ד.

והמורדים קושרי הקשר גם הם לא טמנו ידם בצלחת בעת ההיא. בשער המבצר, בשער הרצים בשער לורנץ ובשער-יעקב ההגודדו בני המרי גדודים גדודים ביום ההוא. בשעה האחת עשרה לפני הצהרים, צהלו כאבירים ויריעו וירוצו ויבואו אל אי השטים (Schritt) כי שם מקום המועד להם. שמה נועדו נוסדו יחד ויחכו לרגע השמיע הפעמון בבית הפקודות בעיר את קולו כיום ביום לאות האסף שרי בית המועצה, והיה הפעם הזה לאות-קטל לבני המרי. ואולם על פי דברי אברהם העברי לא נאספו שרי בית הפקודות ביום ההוא, וקול הפעמון לא נשמע. ואף אמנם העבר העבירו קושרי הקשר המועד אשר יעדו לעשות הסומתה, בכל זאת בצעו את אשר יזמו לעשות. גדודים גדודים נאספו וירימו קול ענות גבורה ורצח, פרצו ויעברו עד לפני בית פקדות העיר, כל דלתות הבית שברו לרסיסים ובריחי הברזל גדעו, וכל מטמוני מסתרים חפשו, ויקחו את הספרים הגליונות והסכתבים, וישטטום וירמסום ברגליהם. דלתות בתי האסורים נפתחו, והגנבים והשודדים אשר היו אסורים שם יצאו לנפשם, ויוסיפו עוד פחם לגחלים להגדיל חמה ולהעיר קנאה לבלע ולהשחית ולשפך דם. ואנשי השלום אשר היו בעיר אשר לא חפצו קרבות ואשר לא היו בקושרים, נאספו גם המה, ויהיו לאגודה אחת, להתיצב בפני המורדים, ובני הטבחים נקהלו אל בית המטבחים לעמד שם על נפשם. ויהי כראות המורדים כי אין איש בכל בית פקודות העיר לכלות חמתם בו, ויבאו אל בתי שרי העיר וחוריה ואל משכנותיהם, ויבקעו הבתים ויחרימו את כל אשר מצאו שם; כל דבר חפץ בזזו להם, וכל הנפש אשר נמצא שם הרגו לפי חרב, מאיש ועד אשה מנער ועד זקן, והעיר נירנברג נבוכה.

ואברהם העברי בא אל ביתו עוד בצהרים ואין מחריד, ויקבץ את כל רכושו, ויסתירהו בירכתי אחת המערות, ואת אשתו ובנו הביא אל בית אחד מגואליו הקרוב אל בית המטבחים, למען ימלטו שמה בראותם כי צרה קרובה; כי בני בית המטבחים כלם נאספו ויתיצבו כחומה נשגבה ולמחסה ולמפלט לכל הנמלט אליהם מחמת המורדים. אחרי כן מהר אברהם ללכת עם אהרן בן אחיו, וישובו אל רחוב הרפול להיות עזרה בצר לשר העיר, לא פחדו ולא רהו וישימו את נפשם בכפם, ויעברו שניהם אל בית שר העיר ויבואו שמה. והנה השר קיבץ כל אשר לו כל סגולה וכל יקר, וישם בצרור להסתיר מעין רואה, ורוחו נבקה בקרבו מבלי דעת איפה ינום לעזרה ואנה ימלט את נפשו. ויהי כבוא אברהם אליו וישתחו אפים ארצה ויאמר: בי אדוני השר! הנה זה מעט פרצו המורדים אל בית פקודות העיר, וחכית אדוני עוד רבע שעה ואבדת ואין מציל. ויאמר השר: אך מאין יבוא עזרי ואנה אמלט? הן פה בעיר אין מנוס ומפלט מחמת ההמון הסואן ברעש, ומהוץ לעיר אין לצאת, ואיה איפה תקותי למלט את נפשי? ויאמר אליו אברהם: אנא אדוני, השלך עלי יהבך, ואלהי אבותי הנותן ליעף כח הוא ירבה לי עצמה להיות מגן לך. ויפן השר אל בהו ואל חתנו ויאמר אליהם: שמעוני בני, נלכה נא אחרי היהודי הנכבד הזה, הלא טוב הוא לנו מאלף אחינו הנוצרים. וילבש השר את מעילו ויצאו כלם בשער מאחרי החצר אל אחת הנתיבות הצרות ואצל המבצר. ויהי בבואם אל שוק-החלב והנה קהל הקושרים עומד, ויראום, וימהרו הפלטים ויליטו את פניהם במעיליהם ויעברו בחפזה מעל פניהם. ואיש אחד מהגדוד קרא בקול גדול בראותו את הפלטים לאמר: ראו נא הלא זה העברי הנבזה, אשר הקדשנו לטבח ביום הקהל בבית התפלה! ועוד אחד מהגדוד הוסיף על דבריו לאמר: והאיש ההולך לימינו הלא הוא שר העיר הזה היהיר, אויבנו ומבקש נפשנו! וכל הגדוד ענה אחריהם

פה אחד: חבה, נפלה עליהם ונתפשם חיים! ויהי עד כה ועד כה, והפלטים נמלטו מהרה ויגיעו עד שערי בית המטבחים, וגדוד הקושרים רודפים אחריהם. וימהר אברהם וידפק בחזקה על דלת השער, ויקרא מנהמת לבו: פתחו לי השער, מהרו חושו! והנה קול מדבר אליו מתוך הבית: לכו דרך הגשר, כי שם מבוא הבית. וימהרו הפלטים וירוצו בבהלה והרודפים אחריהם. ויהי כהציגם כף רגלם בתוך הבית, וכמעט לא נותרה בהם נשמה מפחד ומבהלה, והנה צורריהם אשר רדפו אחריהם נצבו גם הם לפני פתח השער לבוא אל תוך הבית. אך בני הטבחים חשפו את זרועם וימטירו עליהם זקים חצים ומות, עד כי נלאו המורדים לעמד בפניהם, וישובו על עקב בשתם, וילכו להביא עליהם עוד מאחיהם להיות זרוע להם במלחמה.

וכל חדרי בית המטבחים היו מלאים אנשים רבים פה לפה, והפלטים החדשים התרועעו אל אגודת בני החיל הגבורים החמושים בכל כלי נשק. גם שר העיר ובתו וחתנו התבוללו בתוך הנמלטים, וימצאו בהם רבים ממכיריהם וממיודעיהם. וירחב לבבם ותחי רוחם. ואברהם הלך בין הנאספים למצא את אשתו ובנו ולדעת את שלומם; והנה אשתו יושבת בין קהל היהודים אשר נמלטו שמה בירכתי הבית הרחק מיתר ההמון ובנה הילד בחיקה, וירא אברהם את אשתו ואת בנו וישמח מאד; ויברך את ה׳ מקרב לבו על הטוב והחסד אשר הגדיל לעשות עמו ביום הזה.

ויהי כעבור שעה אחת והנה קול ענות הקושרים בפתח שער בית המטבחים ויבקשו מאת הנמלטים להסגיר בידם את השרים אשר בתוכם להמיתם. ויהי כאשר מאנו הנמלטים לשמע בקולם לעשות את שאלתם, ויחלו להכות על דלתות השער בכשיל וכלפות לבקע את הבית עליהם בחזקה. ואולם הדלתות היו דלתות ברזל בצורות מאד, וכל כלי יוצר עליהן לא יצלח; וכאשר נגשו המורדים אל הפתח הקטן אשר אל מסלת-הלוטשים לפרץ אל הבית משם, ויצאו אליהם נצורי הבית, ויכום ויכתום ויפיצום לכל רוח. ויהי לעת הערב, והנצורים היו עיפים ויגעים מעמל ותלאה ועבודה רבה, ויבקשו בני בית המטבחים וימצאו עורות בקר וצאן, ויערכו בהם משכב ומצע לכל הנמלטים שמה. ויהי ממחרת וישכימו הנמלטים בבקר, וראשי בית המטבחים המתיקו סוד מה לעשות עוד להנצל מחמת המורדים, כי ראו כי לא לנצח יוכלו להשגב בבית הזה. ויהי באשר לא מצאו בכל העיר מקום בטוח למנוס ולמפלט להם, ויראו כי אין טוב להם כי אם המלט ימלטו אל הידק, עיר מצער הקרובה אליהם, וימהרו וישלחו מלאך אל בני החרש והמסגר, אשר גם לבם לא הלך אחרי עצת המורדים והקושרים ונשארו באמונתם אל הממשלה הראשונה, וישאלו מהם להחיש להם עזרה בצרה. ולא אחרו בני החרש והמסגר לעשות בקשתם, וימהרו ויבואו כלם חמושים חלוצי צבא, ויעמדו לפני פתח בית המטבחים. ויצאו כל הנמלטים מבית המטבחים ויקחום שני הגדודים גדוד הטבחים וגדוד החרש והמסגר, ויסבו אותם, וילכו ביד רמה ברחובות העיר לבוא אל הידק. ויהי בלכתם, ויפגשום רבים מהמורדים, ויאמרו להתיצב לשטן להם ולסגר עליהם הדרך; ואולם בני החיל הנמלטים הראום את ידם החזקה ואת זרועם הנטויה, וינוסו הקושרים מפניהם. ויהי כאשר קרבו לבוא אל מחוז חפצם, והנה שר הידק יוצא לקראתם ומאת אנשי חיל עמו, ויולך את כל הנמלטים אליו העירה, ויהי עליהם סתרה; וחיל הטבחים וחרשי הברזל שבו העירה.

ה.

ואברהם שמע כי היה את לבב הקושרים להאריך עוד את יום מלחמתם עם היהודים

ולחכות ליום אחר; וישם אברהם בלבו לשוב אל נירנבורג, לקחת משם את הכסף והזהב אשר טמן במסתרים, להביאם אל מקום בטוח. ויצא בנשף ויבוא אל העיר, וילך בנתיבות עקלקלות עד בואו אל ביתו, וישמח בלבו בראותו את ביתו עומד על משפטו ולא חלו בו ידים. וישלח את אהרן בן אחיו אל הידק, להביא אליו גם את אשתו ובנו לשוב אל ביתו, כי ראה כי ראשי המורדים הולכים ודלים; לא יכלו לצאת מקיר העיר וחוצה מפני גדודי חיל הידק אשר ארבו להם על כל מדרך כף רגל, ובתוך העיר נקוטו המורדים בפניהם: כי רבים מיושבי העיר אשר היו עמם בקושרים, שבו מעט מעט וינחמו על אשר יזמו לעשות, לשית ידם עם אנשים ריקים ופוחזים, אנשי בני בליעל מתי מספר. שבת כל מסחר העיר, אין יוצא ואין בא; כי החרים המלך כל מקנה וקנין בעיר הדמים והיה לאין, כי אין תקף עוד לחותם העיר המורדת, וכל מעשה ממשלת הרשעה לא נחשב למאומה. ובכן נכרת אכל מפי יושבי העיר, ויהי להם נקיון שנים וחסר לחם, ואוצר העיר ריק, כי אפס כסף.

וראשי המורדים אשר נשארו עוד ואשר עמדו במרדם, נלאו לבקש עצה ותחבולה להרגיע את רוח אנשי מעשיהם, המתאוננים באזניהם רע כל היום, ויחבלו מזמות לתתם לכלות את חמתם ביהודים שנואי נפשם אנשי עברתם, כי חלי-רע ודבר הות היה אז בארץ, וגם בנירנברג היתה המגפה גדולה בעם; ויהי הדבר הזה כלי משחית בידי הקושרים לחבל את היהודים האומללים, בשוטם אשם נפשם, כי רק מידם המגפה הזאת להם: כי ישימו רעל ומות בבארות המים, וכי התעוללו היהודים בפסל משיחם, ואת לחם קדשם חללו. ויעבירו הקושרים הקנאים קול במחנה לאמר: מי לה' ולמשיחו אחרינו! והאיש אשר יכה נפש יהודי שכרו הרבה מאד, כי נשוא-עון יהיה שש שנים. ויקחו הקנאים את צלמי קדשם בידיהם, ויעברו בשוקים וברחובות למען העיר קנאה ולהגדיל נקם. והיהודים אשר עיניהם בראשם ויראו את השואה אשר תבוא אליהם, קדמו בעוד מועד, ויקחו את רכושם ויטמינו במסתרים. והנה אידם כסופה אתה, ובפתע פתאום נפלו עליהם גדודי המורדים השואפים דמי נקיים. רבים נמלטו אל היכל ה', ואברהם העברי בתוכם, הוא ואשתו ובנו. ויהי כאשר נאספו המורדים ויתגודדו בחוצות, ויסבו גם את בית ה' כדבורים, ויהלמו את דלתות הבית בכשיל וכלפות, ולפידי אש השליכו על בתי העץ אשר אצל בית ה'. אז נפלה אימת מות על נצורי הבית, וחרדת אלהים נפלה עליהם. אלה היו כאבן דומם מפחד פתאום ומבהלה; ואלה פרשו בכפיהם ויצעקו מרה; ואלה מהרו אל ארון הקדש ויפתחו דלתותיו ויספדו וייללו באין הפוגות. אך רב העדה המורה צדק לעדתו, איש זקן מאד, שער ראשו כשלג זך וזקנו כצמר צחר יורד על פי מדותיו, עמד על הבמה בתוך הבית, דמעותיו ירדו על לחייו אשר קמטו מזקן, ועל הטלית אשר עטה וילט גם את פניו בטליתו, ויפרש את כפיו למרום ויקרא ויאמר: צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו; הנה יום צרה ותוכחה היום הזה לנו. שוד משדי בא עלינו. אכן אחי הנאהבים והנעימים! הלא גם את הרע נקבל מאת האלהים באהבה וברצון, כי תמים פעלו וכל דרכיו משפט ולא עולתה בו וממנו לא תצא הרעות. ואנחנו מה כחנו ומה חיינו! מה יתאונן אדם חי, מי גבר יחיה ולא יראה מות, הלא כימי שכיר ימי האדם, רק למען עשות טוב וחסד בחייו, להתענג נפשו על ה' אחרי מותו. הבה אחי ורעי! התאוששו נא, שובו אל ה' אלהינו בכל לבבכם, העתירו אליו, כי אלהים מחסה לנו סלה! אך מכל העם אין שומע אל דברי הרב ואין פונה אליו, מקצר רוח ומרב מהומה ומבוכה, רק קול מספד ויללה נשמע בבית ה', ותעל שועת העם השמימה.

ואברהם בן ישמעאל יושב בתוך הסופדים וחושב מחשבות, ואשתו על ידו ירדת

בבכי, אך הוא לבדו לא ספד ולא בכה, כי בשרעפיו בקרבו מצא תנחומות אל לנפשו; כי אמר בלבו לתת היום הזה נפשו כפר נפש אחיו היהודים. ואף אמנם גדלה עליצותו מאד על המחשבה הקדושה והנשגבה הזאת, אם אמנם שפרה עליו עצתו זו אשר יעץ, לתת נפשו תחת נפש אחיו בני עמו; בכל זאת נשבר לבו בקרבו בהביטו אל רבקה אשת חיקו ואל בנו יחידו אשר אהב כנפשו. נוראה היתה מלחמת מחשבותיו בקרב לבו אך לא ארכה המלחמה. וימהר אברהם ויאחז ביד אשתו ויושיבה על מקומה, ויחבק את בנו וינשק לו וישימהו בחיקה, וימהר ויעל במעלות לפני ארון האלהים בחרדת קדש ויעמד שם, וינף ידו להחריש את העם; ויחרישו כל העם אליו, כי היה אברהם איש נכבד ונשוא פנים בעדתו, וכל יודעיו אהבוהו ויכבדוהו. וישא אברהם את קולו ויאמר: הלא ידעתם אחי, את אשר קרה ליונה בן אמתי הנביא, אשר אמר לברח מלפני ה' וירד באניה לבוא תרשישה, ויטל ה' סער גדול על הים, והאניה אשר ישב בה הנביא חשבה להשבר, ויועצו המלחים להפיל גורל ולראות בשלמי מכלם הקצף הגדול מאת ה', ויפל הגורל על יונה, ויוטל אל הים ויבלע אותו דג גדול, וידם הסער והים שתק מזעפו. ועתה הנה גם על ראשנו סערת ה' חמה יצאה, ועלינו לחשב מחשבות מה לעשות ותשוב חמת ה' מעלינו: אנכי האיש אשר בשלי הסער הגדול הזה עליכם! עלי לבדי מסבה חמת ההמון הסואן ברעש, ואנכי אקריב את חיי בעד חייכם ונפשי אתן כפר נפשכם, לכפר פני הקושרים השואפים לדמי נקיים. הלא אנכי סבתי בכל הרעה הזאת הבאה עליכם; אנכי ארבתי לאספת הקושרים ואגלה את צפונותיהם לפני שרי יועצי העיר; הנה מידי כל הרעה הגדולה הזאת לכם, ואנכי אצילכם גם הצל! שאוני והסגירוני בידי האנשים קושרי הקשר, וחמתם תשתה רוחי וחמסם על קדקדי ירד, ואתם היו נקיים. ויהי ככלותו לדבר ויאנק דום, ובכל בית ה' השליך הס. ואף אמנם ירעו כל הנאספים בבית ה', כי ישר לבו אסריו, לא אבה איש לשלח ידו בו. וימהר אברהם וירד במעלות אשר לפני ארון ה', וירץ אל פתח הבית. וכראות אשתו את אשר הוא עושה, ותעצרהו בלכתו ותחבקהו ותתחנן אליו ותאמר: חכה נא אברהם, אל תלך מזה, הבה נמותה יחד. ותצלח עליו רוח ה' ויקרא בקול גדול ויאמר: הניחי לי אשתי, הרפי ממני המות נפשי מות ישרים, אמותה נא פה בעד אחי בני עמי! ויאמץ כחו וישמט מבין זרועות אשתו, וינס החוצה אל קהל הקושרים. והנה גם אשתו יוצאת אחריו, ותתצב באחת הפנות לראות מה יעשה לאישה. ואברהם נגש אל קהל הקושרים ויקרא בקול גדול ויאמר: אנכי האיש אשר אתם מבקשים! אנכי הייתי בעוכריכם, הנני אמות; הרגוני נא הרג, רק על אחי לא תעבר רעתכם, ויראו איתו הקושרים ויריעו ויקראו בקול גדול: ראו נא! הלא זה אברהם העברי המרגל הנבזה, מהרו תלוהו על עץ לפני פתח בית אלהיו ושלחו את הבית הזה באש, למען ישרף הוא ואחיו יחדו, וימהרו ויתפשוהו ויתלוהו על עץ פתח בית ה'. וראשי הקושרים קראו ויאמרו: מהרו גם את אשתו הנה ויתלו יחד. ויבקשו אותה ולא מצאוה, כי ברחה האשה מזה שלא תראה במות אישה. ואולם מרב מהומה ומבוכה ומעליצות האכזרים, כי בצעו את מחשבתם, לא שמו את לבם אל האשה הנפקדה, אין דורש ואין מבקש. כי אמנם בצעו האכזרים את כל אשר יזמו לעשות ואך לשוא הקריב אברהם לשחת נפשו וחיתו לממיתים; אך לשוא קוו היהודים האמללים כי בצאת האיש אשר הקריב נפשו בעדם אל הקושרים תשוב חמתם מהם מהשחיתם. כי יצא מפי בני הבליעל דבר ולא ישובו ממנו: לשלח את בית ה' ואת כל היהודים הנצורים בו באש. ויראו האמללים את האש אשר אחזה בכל פנות הבית וזלעפה אחזתם ויברחו וימלטו מתוך התבערה, וירוצו אל הקושרים אשר סביב שתו עליהם, ויריעו לקראתם תרועה גדולה ויקראו: האח, האח, ראתה עיננו! ויסבו הקושרים אותם.

ויעבירום בשוקים וברחובות עד שער הרצים, ויתלכדו האמללים ולא התפרדו, כאיש אחד חברים. ויערכו הקושרים עצים, ויגדילו את המדורה, ושועת העם המטים להרג עלתה השמימה. וכעבור שעה אחת לא נשאר להם שריד ופליט, כי נשרפו כלם באש, ויהי תל אפר גדול. על כן קראו למקום ההוא תל-היהודים עד היום הזה. ויהי כאשר כלו הקושרים את כל חמתם ביהודים אנשי עברתם, ואת כל רכושם בזזו, וישבתו הנבלים ממשובתם, וחמת בני הבליעל שככה.

ו.

ואולם בא הקץ אל ממשלת הזדון: וישמעו את השמועה אל המלך גינטר ראשית מעוזם ומבטחם, כי השלים עם המלך קארל הרביעי, וכי מ"ת המלך גינטר אחרי כן, ותצא רוחם, כי ידעו כי כלתה עליהם הרעה. ובכל זאת קוו עוד לעשות שלום עם מלך אשכנז בל יפקדו רע. ויהי כבוא המלך קארל וחיל כבד עמו, ויחן על העיר ותבוא העיר במצור, אז ידעו הקושרים כי נכון בידם יום חשך, ויראו כי אין טוב להם כי אם להמסר ביד המלך אם לשבט אם לחסד. ויצו המלך ויקחו את שבעת ראשי הקושרים, ויהרגום לפי חרב, ואת בשר הנשארים דשו בקוצי המדבר והברקנים, ויגרשום מן הארץ, ואת שרי יועצי העיר השיב המלך על כנם ועל משפטם. ואת ראש העיר השר לבית גרונדהערר כבד המלך כבוד גדול לחוג אתו יום חתונת מארגריטא בתו, למען הראותו אות חסד ואמת על אמונתו ותם דרכיו. ויהי ביום ההוא, ויעש השר משתה גדול בביתו בכל הוד והדר ויקר תפארת. ויהי כטוב לב הקרואים ביין, ויצא השר מבית המשתה וישב ואשה צעירה לימים הולכת לימינו, ויציגה השר לפני המלך, וישתחו אפים ארצה ויאמר: ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני המלך בעד האשה האמללה הזאת אשר לקח אישה מעל ראשה בחמת קושרי הקשר ביום הזעם, כי הקריב את נפשו בעד שלום העיר. ויוסף השר ויספר למלך את כל פרשת גדולת לב אברהם העברי, וכי חתנו השר לבית פֿאלקמאר הציל את האשה הזאת ממות, בשרף האש בבית התפלה בידי הקושרים ויאמר: אין לאל ידנו לגמל חסד עם העברי המומת הנכבד ויקר-הרוח, כי אם בהותירנו לטובה את אשתו ואת בנו אשר השאיר אחריו, ובשימנו להם רחמים, וקויתי כי אדונינו המלך הגדול לא יעזב מהם חסדו. ויצו המלך, כי נכמרו רחמיו אל האשה הצעירה והאמללה, ויצו לבנות לה בית גדול ברחוב היהודים. ותמהר האשה ותפל לרגלי המלך ותודה לו על חסדו ואמתו, וירימה המלך וינחמה וידבר על לבה, ויצו את השר ראש העיר לשים עינו עליה לטובה ולמשך אותה חסד.

יעקב קאפלאן (מבין).

לתולדות גדולי ישראל בליטא *).

ב.

בשובי עתה לדבר ע"ד יתר הגדולים אשר היו בעיר הוראדנא ולא בא זכרם בס' ע"ג, כהבטחתי בס' כנה"ג חלק שני, חפצתי מאד לשום זכרון גם להגדולים אשר היו בפרור העיר (פֿארשטאדט) אשר כאָחות קטנה נחשבה להוראדנא, ואשר רבניה מעת האחרונה, כמו הגאון ר' בנימין ז"ל (הראב"ד) והגאון ר' שמואל אביגדור תוספאה ז"ל — יעידו כי עיר לא קטנה היא ואנשים בה לא מעט, אך נוכחתי כי עד שנת תק"ן היתה נחשבת עם הוראדנא לעיר אחת, ומצודת האחרונה היתה פרושה על החיים והמתים שבה, כאשר יעידו הדברים הרשומים בהקדמת הפנקס של חברת גחש"א שנתיסרה בה בשנת תק"ן וזה תוכנם:

„לא מתוך התרשלות לדבר מצוה כזה היתה הנסיבה אשר עד הנה זה כמה מאות בשנים אין לנו בית מועד לכל חי, רק לא היה לנו חירות וחופשה לקבוע מקום על ב"ע, והנה עד הנה הוצרכנו לטלטל מתינו ולהעבירם מעבר הנהר ניעמען, וכמה פעמים כמעט הגיעו עד שערי מות ולסכנה גדולה ועצומה, כי מההכרח היה להסיעם לפני כמה וכמה בתי תפלתם, ונושאי המטה חרפו נפשם מאבני הקלע אשר ירה יירו, וזה כארבעים שנה מאז נתבטל החוק אשר ח"ק גחש"א הוכרחו לתת לבית מקלט הפראנצישקאנים שור פר מדי שנה בשנה, יען דרך שם מובילים מתינו לבית הקברות, ברוך משנת עתים, ומן יתר האכזריות הנוראות — עד אשר קם איש אשר רוח ה' בו, הוא אחד מיקירי עירנו האלוף התורני הראש ר' נח בר' אברהם ולא נח ולא שקט והפיל תחינה ובקשה לפני כמה שרי מלוכה להיות עוזרים בדבר הזה, ופזר כסף הרבה מהונו, עד אשר בחמלת ה' עלינו גבר חסדו עמנו, ונח מצא חן בעיני הדוכס הגדול ג' פאן פא-טאצקי יר"ה ובעיני הבישוף הגדול בווילנא והשיג רשיון על שדה לאחוזת קבר — והנה נצר תאנה יאכל פריו ולא יקופח שכר כל בריה, לזאת גמרנו אומר אנחנו מהראשונים למצוה אשר הרבני התורני והקצין ר' נח בר' אברהם, אחרי אשר חרף נפשו והעמיד עצמו בסכנה ובכל נפשו ומאדו עבד באמונה ודרש מהחיים בעד המתים, ראוי הוא להיות ראש החברה כל ימי חייו, ונח זה ינחמנו מעצבון ידינו ולא יסור שלטון מביתו ומזרעו עד עולם.

בזמן האב"ד הגאון ר' אברהם עפשטיין ז"ל שהיה אב"ד בהוראדנא משנת שע"ו עד שצ"ג (ראה במאמרי בכנה"ג ספר שני), נפלגו הועדים של מדינת ליטא ממדינת פולין אשר התנהגו ע"פ ועד דד' ארצות, והנהיגו לעצמם בשנת שפ"ג ועד דשלש קהלות ראָשיות, הראשונה בריסק, והשניה הוראדנא, והשלישית פינסק, ומשנת ת"ל נהיתה ווילנא ג"כ לקהלה ראשית ונמנית לרביעית, ובשנת תנ"א נהיתה גם סלוצק לקהלה ראשית ונמנתה לחמישית, ולפ"ז הפנקס הראשון מהועדים דמדינת ליטא הוא משנת שפ"ג שאז כאשר אמרנו, היה לאב"ד בהוראדנא הגר"א עפשטיין הנ"ל, ומזמנו נוכל לשום זכרון ליתר הגדולים אשר היו בעיר הזאת, אחרי כי אין פנקס קודם לשנת שפ"ג, והיו עמו בהוראדנא האלוף המנהיג מו' אליעזר במו"ה חיים ז"ל, והוא חתום בפנקס מדינת ליטא בין פרנסי המדינה משנת שפ"ו עד שפ"ז ועד בכלל.

---

*) ראה כנסת הגדולה ס"ב.

הרב הג' המנהיג מ"ו ישראל שמואל במ"ו יושע ז"ל המכונה זעליג מאן טראפא, חתום שם בין פרנסי המדינה משנת שפ"ו עד שצ"ב.

האלוף המנהיג מ"ו דוד במו"ה אליעזר, נזכר שם בין המנהיגים משנת שפ"ו.

והאלוף כמר שמעון בר' מנחם, נזכר ג"כ שם שנת שפ"ו.

בזמן האב"ד הג"מ יונה תאומים בעל קקיון דיונה, שהיה אב"ד בהוראדנא כאשר כתבנו משנת ת"ד — היה בה האלוף פו"מ הנגיד המפורסם מו"ה יצחק בר' אורי שרגא ז"ל מאשטיר מהוראדנא", כן הוא נזכר בפנקס המדינה משנת ת"ד עד תל"ו, ונמצאה שם גם חתימתו, והוא היה חותן הגאון מהו"ר צבי הירש הלוי הורוויץ ז"ל אב"ד דג' גלילות מדינת זאמוט בעהמ"ח ס' גאון צבי, וכן הוא נזכר עם אביו ר' אורי שרגא הנ"ל בשו"ת פ"י ח"א חלק אהע"ז סימן י"ב ע"ש.

הקצין ר' ליזר מהוראדנא, נזכר שמו לתהלה בפנקס המדינה שנת תי"ב.

האלוף כהר"ר בונם מהוראדנא נזכר ג"כ שם שנת תכ"ד, והיא השנה שמאז מצאנו לאב"ד בהוראדנא את הג"מ יהודא איש טראפא.

האלוף מהו"ר שמואל האו בר' אברהם עבריל מקראקא בהוראדנא, והוא חתום בין פרנסי המדינה משנת תכ"ד עד הל"ט.

האלוף מהו"ר נטע בהגאון מהו"ר משה שפירא האבד"ק הוראדנא (בן הגאון בעל מגלה עמוקות), נזכר שמו בפנקס המדינה משנת תכ"ד עד תנ"א.

הר"ר צבי הירש במ"ו אברהם ז"ל חתום בפנקס המדינה שנת תכ"ד.

מ־דכי בהחסיד מו"ה מאיר וועלי, חתום בפנקס המדינה על כמה פסקי דינים ועל כמה תקנות המדינה משנת תל"ו עד הנ"ז, והיה מחותנו של בן הגאון ר"א עפשטיין האבד"ק הוראדנא ובריסק, ובפנקס הוראדנא נמצאה חתימתו בראש החתומים ובתואר וועלר במקום וועלי, גם נמצאו בפנקס הוראדנא חתומים אחיו הר"ר אברהם במ"ו מאיר וועלר זלה"ה ושני בניו הר"ר מאיר בהרב מ"ו מרדכי וועלר והר"ר צבי הירש בהרב מ"ו מרדכי וועלר זלה"ה. והיה הרב ר' מ־דכי הזה אביו זקינו של הגאון בעל הפרדס, והיה בימי האב"ד הגאונים בעל תפארה למשה ור' מרדכי זיסקינד רוטינבורג, ובימי הראשון היה:

האלוף הראש הרב מה"ו יהודא ליב בהרב מ"ו שלמה שפירא מהוראדנא, ונזכר לתהלה בפנקס המדינה משנת תל"ט עד תמ"א, וכנראה היה בן הגאון מהו"ר שלמה שפירא בהגאון בעל מגלה עמוקות אשר מזכירו הש"ך ז"ל בהקדמת הסליחות שחבר על גזירת ת"ח, והיה הרב מ"ו יהודא ליב שפירא הנ"ל חתן דודו הגאון מ"ו משה שפירא האבד"ק הוראדנא, כי כן נזכר בפנקס המדינה ביחד עם חמותו הרבנית מרת גרונא אלמנת הגאון מ"ו משה שפירא ז"ל.

האלוף מ"ו צבי במ"ו שלמה מהוראדנא, חתן האלוף מה"ו יצחק סג"ל מאשטיר הנזכר לעיל, ונזכר לתהלה בפנקס המדינה שנת המ"ד והמ"ז.

האלוף מה"ו שלמה זלמן בהרב מ"ו צבי מהוראדנא, נזכר בפה"מ שנת תמ"ד.

האלוף מו"ה שלמה שתדלן מהוראדנא, נזכר כנ"ל שנת תמ"ז.

האלוף מ"ו אברהם בהגאון מ"ו משה מהוראדנא (כנראה בעל תפארת למשה), נזכר לתהלה בפנקס המדינה שנת תמ"ז.

האלוף מה"ו שמעון בהרב החסיד מה"ו אברהם ישראל יעקב כהנא ספרא דהוראדנא והמדינה, חתום על כמה קיומים בשנת תנ"א תנ"ה.

הר"ר יעקב במו"ה שמעון כ"ץ ספרא מהוראדנא, נזכר בפנה"מ שנת תנ"ה, וכנראה היה בנו של האלוף ר' שמעון כהנא הנזכר מקודם.

הר"ר מענקי כהנא ספרא דהוראדנא, חתום בפ"ה שנת תנ"ה.

הר"ר ליזר חזן מהוראדנא נזכר בפנקס שנת תנ"ה.

הר"ר שלום במ"ו יצחק שמש בהוראדנא, חתום על קיום העתקה שנת תנ"ה.

האלוף מהו"ר שלמה זלמן בר' בער סג"ל ז"ל מהוראדנא, חתום בין האלופים שנת תע"ר ות"פ.

ארי' יהודה ליב נבחר מהוראדנא, חתום בועד שנת ת"פ י"ד שבט בראש לפני הגאונים מהו' אשר גינצבורג אבד"ק פינסק ומו"ה יהושע העשיל אבד"ק ווילנא ומהו"ר ארי' ליב אבד"ק סלוצק ומיום הנ"ל חתום שם בראשונה לפני יתר החתומים: יהושע העשיל דו"ס דהוראדנא.

האלוף מה"ו משולם פייווש במ"ו יעקב מהוראדנא חתום בין האלופים שנת ת"פ.

האלוף מהו"ר יונה במוהר"י ווייל מהוראדנא חתום כנ"ל שנת תפ"א.

האלוף מה"ו מאיר הנקרא מהר"ם ג"כ מהוראדנא חתום כנ"ל שנת תפ"א.

הר"ר שלמה זלמן בהרה"ג מו"ה שמשון כהנא ספרא ודיינא דהוראדנא חתום תפ"א.

הר"ר אליעזר במ"ו יהודא ז"ל שמש דדיינא דק"ק הוראדנא חתום תצ"א.

האלוף מהו"ר ארי' במ"ו יעקב מהוראדנא חתום בפנקס המדינה בין האלופים שנת תצ"א.

האלוף מהו"ר ישעיה במ"ו יצחק ז"ל חתום בפנקס המדינה בין האלופים שנת תקי"ב, גם נמצא חתימתו בין גדולי מדינת ליטא בס' לוחות עדות להגאון ר"י אייבשיץ בועד ק"ק מיר שנת תקי"ב, עוד נמצא חתימתו בין גדולי המדינה בועד הנ"ל בספר שערי בנימין על נדבת בדק בהכנ"ס של מרן הב"י בעיר ניקופול.

האלוף הרב הג' מהו"ר שלמה בהרב מ"ו חיים בהגאון בעל תפארת למשה ז"ל, חתום בפנקס המדינה שנת תקי"ב ותקכ"א, הוא הביא לדפוס ספר תפ"ל הנ"ל ובהסכמות הוא מתואר בתוארים גדולים, וחתנו היה הרב הגאון מהו' משה אבד"ק נאווהרדאק והגליל בהגאון מו"ה נטע אחי הגאון מו"ה שמואל אב"ד דגליל עליון בעהמ"ח ס' תשובת שמואל וחידושי מר שמואל, ונמצא ג"כ חתימת הרב מהר"ש הנ"ל בין גדולי מדינת ליטא בס' לוחות עדות בועד מיר תקי"ב וכן על ספר שערי בנימין על קבוץ נדבות על בהכנ"ס הב"י בניקופיל כנ"ל.

האלוף מהו"ר זאב וואלף במ"ו נתן נטע מהוראדנא, חתום על פס"ד ותקנות המדינה בפנקס הנ"ל שנת תקכ"א.

הר"ר יוסף יוזיל בהראש הנגיד מ"ו מאיר ז"ל הנקרא בפ"כ ר' מאיר ר' יוזילש מהוראדנא חתום על העתקת פנקס המדינה ביחד עם הגאון מהו"ר אלעזר הלוי הורוויץ אבד"ק מיר שנת תקכ"ו.

הרב הגאון המפורסם מהו"ר יעקב איתן מושבו בהיכל כבוד אומר כולו בק"ק הוראדני גדולה כי שם ביתו, ומצ"פ על ק"ק בלוניאן מדינת זאמוט, כן הוא מתואר וחתום בהסכמתו על ספר אחיו הרה"ג מ"ו יהודה ארי', הנקרא אהלי יהודה על שרשים הנדפס ביעסניץ שנת תע"ט, וחותם שם א"ע: אברהם מתקרי יעקב במ"ו צבי זצ"ל יושב אהלו בק"ק הוראדנא גדולה ומצ"פ על עדת ישורון ק"ק בולגיאן מדינת זאמוט יע"א וכותב שם בתוך ההסכמה: ויםחול מעלתך, כי לא יצאתי לקראתך לפי כבודך מגודל הטרדה מוטלת עלי, כי זה כמה שנים בין מל"מ הטתי שכמי לסבול עול קהלתנו יצ"ו, ובשגם כי כרמי שלי לפני ק"ק בלוגיאן מדינת זאמוט לא נטרתי. (ואולי היה ר"מ או פרנס. כי לא היה אב"ד בהוראדנא).

שמעון פריעדענשטיין.

הערה.

ע"ד שאלתי בכנה"ג ספר ראשון אודות מצבת הגאון ר"ם בעל תפארת למשה ואשתו — השיב הרה"ג ר' שלמה באבער נ"י בכנה"ג ספר שני בפשטות, כי תחת הפרט: „תק"ב" צ"ל: „המ"ב" או „תנ"ב" (שם בכנה"ג נדפסו דברי הרב באבער בטעות: קמ"ב או קנ"ב, והוא טעות הדפוס, ובלי ספק כתב החי' באבער שצ"ל: תמ"ב או תנ"ב, ע"ש). וראיתי להשיב שאין התקון עולה יפה לא על שנת תמ"ב ולא על שנת תנ"ב, כי אלו נפטרה בשנת תמ"ב, היה נכדה הרב בדרוש ההספד שלו, אשר הבאתי מזכיר בלי ספק שנפטרו שניהם בשנה אחת, אחרי כי גם הוא נפטר בשנה ההיא, וגם על תנ"ב לא נוכל לאמר, אחרי כי נדע מדברי נכדה וממצבתה שנפטרה ביום „כ"ד אדר ראשון", ושנת תנ"ב לא היתה מעוברת.

הנ"ל

לקורות היהודים ברוסיא.

מאת משה ריינעס.

עֵת כְּנוֹס אֲבָנִים.

אם יש מקצוע ספרותי אחד שבו ספרותנו העברית עניה מאין כמוה בכל ספריות העמים, — הנה הוא מקצוע „דברי הימים לבני ישראל ברוסיא". הן אמנם גם בכלל עוד לא השתלמה ספרותנו העברית ולא הגיעה עוד למעלת ספרות שלמה ומשכללת; ולמרות כל דרשות הסופרים הנלהבים אשר יפרכסוה, יסלסלוה וירוממוה ובשם „ספרות גדולה ונכבדה" יקראוה — עלינו, כאנשי אמת ושונאי תהלת שוא, להודות ברוח נכאה כי התהלה הזאת לא נאה לה כלל; אמת, כי מיום ששבה ספרותנו לתחיה עלתה מעלות רבות מאד במעלות ההשתלמות וההתפתחות, אמת כי בעשירות שנים האחרונות צעדה בצעדי און קדימה עד כי כל רואיה, כל המסתכלים והמתבוננים בה היטב, לא יכירוה כי זוהי „הספרות הקטנה והדלה" שהיתה לנו לפני מאה שנים; אך עד מעלת „ספרות שלמה ומתוארת", כאחת הספריות של אומות העולם המתוקנות, לא הגיעה עד היום ומי יודע כמה עשירות שנים תעבורנה עוד בטרם תשתלם ותשכלל עד שיהיה שם „ספרות שלמה" באמת נאה לה והיא לשמה[1]). אבל גם אחרי כל זה, נפלא הדבר מאד כי מקצוע עקרי ויסודי כזה יחסר בה. לא יאמן כי יסופר כי תולדות היהודים ברוסיא, המדינה שבה רב אחינו הנחתים, הארץ שבה רב מנינה ורב בנינה של כנסת ישראל ואשר ממנה תצא אורה זו תורה לכל בני הגולה, — תולדות אחינו

[1]) ידעתי כי דין קשה מאד מתחתי על ספרותנו העברית, ורבים אשר יקנאו קנאת „הספרות העלובה", יתנגדו לי ויבאו עלי בטרוניא כי חללתי כבודה (העיקר בעיני מאד); אך אינני חוזר ממשפטי זה חרלתי, ולא אבטל ממנו אפילו כקוצו של יו"ד. במאמר גדול מיוחד („הספרות העברית בזמן הזה") שאני עתיד להדפיס בקרוב — יראו הקוראים ויוכחו כי לא הפרזתי על המדה והאמת אתי.

בארץ הזאת (שבה שרש גזעם זה הרבה הרבה מאות בשנים!) עוד ערפל חתולתן, עוד לא נכתבו על ספר! אין את נפשי להאריך בזה כי כבר דברתי בענין זה בארוכה במקום אחר ועוד—כלום הדבר צריך עוד לבאורים? אחת היא לנו אם משנאתו לנו „היהודים הפולאנים, עקומי השכל" פסח גראֶטץ, ראש האיסתוריגראפֿהים העברים, על תולדותינו ברוסיא ותחם עינו לבזבז איזו טפות של דיו להזכיר בספרו למשל את הריב"ל ז"ל (מבלי להזכיר עוד את יתר חכמינו וסופרינו הגדולים ברוסיא שלא זכו להזכר גם בשמם בספרו, בשעה שאנשים קטנים מהם הרבה, אנשים שלא הגיעו לקרסולי הראשונים, אם רק זכו לצאת לאויר העולם בארץ הקדושה של הטייטונים, זכו שתכתבינה תולדותיהם בפרטי פרטיהן—והדברים עתיקים..), כמו שיאמרו רבים, או, בפשטות, מפני שגם יד כיד התיר הגדול גראֶטץ לא מצאה לברא יש מאין, ולפי שלא מצא החומר הדרוש להבנין (כי הוא מפוזר לכל רוח ולא לאיש אחר המלאכה לאספו למקום אחד) לפיכך עבר על תולדות היהודים ברוסיא בשתיקה ויפטור אותנו, כמעט, בלא כלום, כמו שרעתי אני נוטה לחשוב; אם כה ואם כה אחת היא לנו; לנו די רק לדעת את הדבר כמו שהוא כי—אחרי כל הצוחות שצוחה עזרת ההשכלה בארצנו—עוד אין בידנו ספר שלם: „ספר דברי הימים לבני ישראל ברוסיא",— והדבר הזה לבדו דיו להכות בחרפה את לחיינו!... כן! חרפת עולם היא לנו, חרפה שלא תמחה לעד מספר התולדה הכללית, כי עד היום עוד לא התעוררו כל חכמי ישראל וסופריו ברוסיא לעשות אגדה אחת אגדה הסתורית (כעין האגודה ההסתורית הנקראת על שם „יוליום בּאראש" אשר לאחינו ברומיניא) לתכלית הנכבד הזה. לחמשת מילליאָן היהודים (יוסיף ה' עליהם כהם אלף פעמים!) היושבים ברוסיא אין ספר דברי ימיהם בארץ הזאת... ועוד מבקשים אתם, אחינו בני ארצנו המשכילים, מאחיכם „האשכנזים הגאיונים" כי לא יביטו עליכם מגבוה, ועודכם מתאוננים רע עליהם כי מבטלים הם אתכם כקליפת השום ועוד מתרעמים אתם עליהם...?! אמת כי ההסתוריה איננה „עיקר מעקרי הדת"; אבל כי הוא אחד הדברים היותר נכבדים והיותר יקרים לכל עם ועם ומה גם לעם ישראל, בזה הלא לית מאן דפליג (עי' בפתיחה למחברתי „אכסניות של תורה" מה שכתבתי שם בענין זה בארוכה) ובכ"ז... בכ"ז מה עשיתם בדבר הזה אתם, אתם הסופרים! איה פעולתכם אשר פעלתם במקצוע הגדול הזה אשר כמעט אין ערך לו בערכו ובנחיצותו?... אך מה זה הבל יפצה פי, הכי יבאו סופרנו לעסוק בהבלים כחקירת תולדות ישראל ברוסיא? חלילה להם, חולין הוא להם לטפל בקטנות כמו אלה! הכי תמו כל „השאלות הגדולות העומדות ברומו של עולם היהדות"?... תודות לאל עוד יש רבנים בישראל ויש גם—„שאלת הרבנות"; ברוך השם עוד יש מלמדים בישראל ויש גם—„שאלת המלמדים"; ויש נשים בישראל ויש—„שאלת הנשים"; יש... ויש עוד „שאלות" גדולות כאלה— היחדלו הסופרים „את מתקם ואת תנובתם" וילכו לנוע על העצים? ושאלות הרבנים והשוחטים והמלמדים והנשים מה תהא עליהן? ומי ילחם ברחים של רוח כדון קישאָט ומי יציע הצעות ומי יועץ עצות טובות „להושיע את ישראל??"... כן, סופרינו טרודים מאד ב„שאלות"; שקועים הם ראשם ורובם בה„שאלות" הללו אשר לא תתנינה להם מנוחה וקוראות: פתרונו! (כן יבטיחו לנו הסופרים נאמנה: כי כל שאלה ושאלה מאותן השאלות הידועות צועקת בברוכיא: „פתרוני!" והסופרים טובי לב הם מאין כמהם ולא ישיבו פניה ריקם ח"ו...) ואע"פ שעוד לא זכו לראות אף אחת משאלותיהם שתפתר כהלכה ותצא מד' אמות של ד ר ש ה להכנס לגבול עולם ה מ ע ש ה; אע"פ שיודעים הם היטב בסתר לבם, כי כל דבריהם ועצותיהם ישא רוח יקח הבל, כי כל עומת שיבאו כן ישובו מבלי עשות

שום רושם ניכר וקים — אך הכי בשביל זה רשאים הם לחדול מ„הטיף אמרים ?" הכי בשביל זה ירדו מעל הבמה ויעזבו את השאלות החביבות עליהם כגופם ואשר נפשם דבקה בהן (כי מהן להם כל „החיל" הזה . . .) ועם ישראל ? והשפה ? והרבנים והמלמדים והנשים מה תהא עליהם ? . . . כן, כל עוד לא יתמו הגליונות ולא תשברנה הקולמוסים ולא ייבש הדיו ולא יחדלו מכה"ע ל„הופיע" בעמנו — סופרינו לא יניחו את ידיהם ולא ישליכו את „שאלותיהם" ואת „מאמריהם" ; שאלת הרבנים [2]) שאלת החנוך „

---

[2]) מדי הזכירי בזה את „שאלת הרבנות" [אשר גם אנכי עסקתי בה במאמר מיוחד — עי' מאמרי „שאלת הרבנות ופתרונה בזמן הזה" ב„כנסת ישראל" ספר שני צד 97—111. ואגב אעיר בזה כי ה' מארקוס (במאמרו „חובר חבר", כנסת הגדולה ספר א' צד 172 בהערה) המיחס אותו למר אבי הגאון נר"ו, טעה מאד; כי המאמר ההוא, כמו שכתוב עליו מפורש, מעטי יצא. ונראה טעה הסופר גם בזה, כי באמת לא אל מאמרי שאלת הרבנות כו' כי אם אל מאמרי „הספרות התלמודית והמדרשית" („בית המדרש" צד 74—86) כון, כי שם נאמרו הדברים שהביא ה' מ. ממאמרי—] הנני להביא פה (כי אין את נפשי לשוב לטפל בשאלה זו במאמר מיוחד) מכתב אחד הנוגע בשאלת הרבנות ונכבד הוא לנו מצד תוכנו. המכתב הזה כתבו אחדים מנכבדי ווילנא לאחיהם שבערי המדינה בבקשה: שישתדלו בכל כחם להרוס את בי"ס הרבנים, ויתנוהו על יד איש חו"כ שכחו בפיו ואשר במלאכותה שלח לערי ישראל למטרה זו: לירות חצים ואבני בלסטראות להפיל חומת בית הזה (האיש ההוא הוא הדרשן ר' ברוך זלמן ז"ק (בז"ק) מקאשוא שבידו ראיתי את גוף המכתב ועשיתי לי העתק מדויק ממנו). ואלה דברי המכתב אות באות:

„ב"ה יום ב' ניסן התרכ"ו לפ"ק ווילנא.

שלומי אמוני ישראל הנאמנים עם ה' ועם תורתו המה אלופי קהלות ישראל הרבנים הגבירים והרוזנים בכל מקומות מושבותיהם, ה' עליהם יחיו!

מודעת זאת בישראל גודל החסד והטוב אשר חשב עלינו אדונינו הקיר"ה ניקאלי הראשון בראותו פרי ההשכלה אשר כל אוכליו יאשמו פרקו עול נתקו מוסרות, ורוח הזמן הולך וסוער להביא פרי כחש לטעת גם על אדמת צפון. את זאת ראה בעין חכמתו וירא פן יחבל כרם ה' צבאות אמוני ישראל המאמינים לה' ולמלכם ויעל על לבו ללמד יחד החכמה והאמונה; לזאת יסד בית ספר הרבנים למען יצאו משם רבנים ומורים אשר יאמנו על ברכי האמונה ללמד את העם חכמה ויראת אלהים. אולם לדאבון לבבינו לא מלאנו אחרי עצתו, כי חכמינו אשר היו בעת ההיא לא באו בסודו ולא ראו את הנולד, כי אם חתרו בכל עוז להתרחק מן ההשכלה בתכלית הרחוק כי אמרו מות בסיר. ובעמדם מנגד נתנה המשרה ביד בני בלי אמון עד אשר יצאו מבית הספר בנים סוררים מחללי שבתות בפרהסיא ועושים כל תועבה, והמה ישחיתו גם את יתר זרע יעקב. והנה רוזני עיר וויטעפסק היו הראשונים אשר ערכו מכתב בקשה להממשלה להסיר מעלינו את המות הזה ואחריהם החרו החזיקו גם יושבי עירנו שתים ושלש פעמים במכתבי בקשה להמיניסטריום עד אשר נוסדה קאמיסיאן מיוחדת להקור ולדרוש הדבר ולערוך עצה מה לעשות. ובנסוע שר ההשכלה בחורף הלזה לבקר את בתי הספר בהיותו בוויטעפסק שנו את מכתב בקשתם גם דברו אתו פה אל פה ויבטיחם כי ישים מקום לדבריהם. גם בהיותו פה בבית ספר הרבנים הוכיחם בהדברים אשר ספרו לו אנשי וויטעפסק ויגד להם בפה מלא כי סרו מן הדרך אשר כונה הממשלה. ועתה, אלופי ישראל! שימו נא לבבכם לדבר הזה, עולו ודברו. ערכו מכתבי בקשות להממשלה מכל מקומות מושבותיכם כי עין הממשלה טובה עלינו ולא תחפוץ להניא אותנו מאמונתנו הטהורה. ואל תחכו עד אשר יעבור המועד כי עת עתה לעשות לה' בעת אשר הקאמיסיאן לא גמרו מלאכתם

שאלת הישוב, שאלת השפה, שאלת הנשים — אלה הם הגיוני הסופר העברי הממלאים את מחו, את ראשו ואת לבו ומהם לא יניח ידו חלילה, ויהי מה!...

וספר קורות היהודים ברוסיא מה תהא עליו?

באמת כבר באה העת כי יביאו סופרינו לבב חכמה להבין את אשר לפניהם! הגיע הזמן שישליכו סופרינו את השאלות שנבראו מן הרקק ואת הדברים של מה בכך שבהם הם עוסקים אחרי גום; ותחת מאמריהם ושאלותיהם והצעותיהם ועצותיהם והגיונותיהם וכו' וכו' אשר לא יתנו ולא יוסיפו (זולתי להג הרבה) — תחת זה ישימו לבם אל העזובה הרבה אשר בשדה התולדה וישתדלו לאסוף חמר ולבנים לבנין הנכבד הזה: קורות היהודים ברוסיא וכל אשר עבר עליהם בארץ הזאת מיום האָחזם בה עד היום הזה. „אני—כותב אלי הסופר המצוין שמעון דובנאָוו בין שאר דבריו במכתבו אלי מן 23 מאָרץ שה"ע—„אני מתפלא מאד על כל הסופרים העברים שלא יעשו מעצמם מאומה להבנין הגדול והראשי—קורות ב"י ברוסיא. אין אוסף חומר, אין חופש מטמונים כ"י וכלם מחכים לנדבת לבם של האשכנזים! הלא כל איש בעירו יוכל לחפש אחרי פנקסים עתיקים המצויים כמעט בכל הקהלות ולהעתיק משם את כל הנוגע לקורותינו ברוסיא, ולמה זה נחשה? עד מתי נחכה? אין זאת כי אם עצלות ורפיון ידים! רבים אצלנו הסופרים האוהבים לכתוב „רעיונות", „הגיונות" ופלפול על כל דבר ואין אף אחד שיצבור פאַקטים פשוטים ויאַחדם כנצרך (לראיה: הארי שבחבורת צווייפעל כתב ספר גדול שע"י בר' חלקים מלא הגיונים ע"ד החסידות; וה' יעללינעק בצדק הוכיחו שלא כתב מאומה על דבר קורות החסידות שזה נחוץ במאד מאד)..." ואנן מה נעני אבתריה? למורת רוחנו מוכרחים אנחנו לנענע בראשנו אחרי האמת המרת הזאת ולהודות בפה מלא: „אין זאת כי אם עצלות ורפיון ידים!"...

למלאות החסרון הגדול הזה, חסרון ספר קורות היהודים ברוסיא, נחוץ היה לכונן אגודה הסתורית ולהוציא לאור מאסף כתבים ותעודות הסתוריות ומאמרים לחקר „דברי הימים לבני ישראל בארץ רוסיא" כעין המאסף היוצא לאור, למשל, ע"י פרופ. ד"ר לודוויג גייגער בברלין: לחקר קורות היהודים באשכנז בשם: Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland. ומה טוב חלקי ומה נעים גורלי כי

ה' יהיה בעזרו ויקים לנו הבטחתו על ידי נביאו לא ימושו וכו'. כ"ד המעתירים הבאים עה"ח לכבוד התורה"...

(ועל החתום ששה אנשים מנכבדי ווילנא).

ואת הסופרים אשר ישובו עוד לטפל ב„שאלת הרבנות" אעיר, כי הנה להעלות גרה כלומר לשוב ולכתוב (אם גם בסגנון אחר מעט...) את הדברים שכבר נאמרו ונשנו בענין זה מאה פעמים ואחת עד אשר יצאו מאף הקוראים והיו להם לזרא — תחת זה ישימו לב לס' קובץ החקים של המיניסטריום להשכלת העם (Сборникъ постановленій по Мин. нар. Пр., томъ второй, отд. второе, 1876.) להעתיק משם כל הדברים הכתובים שם ע"ד בתה"ס לרבנים וכו'. (עי"ש צד 549—560). בספר ההוא נמצאו עוד הרבה דברים הראוים להעתק לעברית ואשר עד היום לא שם איש מן הסופרים לבו להם; וארמוז בזה על איזה דברים: צד 227—243 (1841. Марта 17.) „ע"ד השכלת היהודים ודעת חכמי תו"ל ע"ד הענין הזה"; צד 521—528 (1844. Ноября 13.): „ע"ד יסודי השכלת היהודים", בד"ה: „Цѣль образованія евреевъ состоитъ въ постепенномъ сближеніи ихъ съ христіанскимъ народонаселеніемъ и въ искорененіи суевѣрія и вредныхъ предразсудковъ, внушаемыхъ ученіемъ Талмуда“

אוכל לבשר לקוראי דברי כי יש תקוה כי החסרון הזה ימנה בקרוב באמת; כי לשמחת לבבנו התעורר אחד מטובי סופרינו לגשת אל המלאכה הנכבדה הזאת. האיש הזה — שמו לא מוזר בל"ם לרב קוראינו — הוא הסופר החכם שמעון דובנאָוו (הנודע לשם בספרות העברית הרוסית במאמריו הרבים וביחוד בחקירותיו על דבר החסידות וקורותיה שהוא מוציא לאור בהוואסחאָד) אשר יודיעני לאמר: „בקרב הימים יש בדעתי להוציא לאור מעת לעת קובץ כתבי-יד עתיקים השייכים לקורות ב"י ברוסיא בשפת רוסית ועברית" ובמכתבו האחרון אלי (מיום 2 מאֶרץ ש"ז) יאמר: „... רחוק אני מלעזוב את מחשבתי ע"ד הוצאת קובץ כ"י עתיקים בתור חֹמר לקורות ב"י ברוסיא ולהפך, מחשבתי זאת תתחזק מיום ליום וגם בין המון טרדותי הספרותיות הנני עושה הכנות להוציאה אל הפועל בשנה העתידה לבא... ואקוה כי תראני אדוני בקשרי המלחמה בשם הרעיון הגדול הזה, ויוכל היות כי אשיג לא רק תוצאות עיוניות, אך גם מעשיות וממשיות..."

והנה הבשורה הטובה הזאת תשמח בל"ם לב כל הקוראים המשכילים על דבר אמת. ועתה הנני קורא קריאה גדולה לכל חכמי ישראל וסופריו ולכל אוהבי עמנו וחובבי ספרותנו המושכים בשבט סופר: עת כנוס אבנים! באה העת לקבץ את החמרים היקרים המתגוללים ככלי אין חפץ בו בכל ערי ישראל מבלי שים לב להם! הסופר אשר יבא לכתוב בספר תולדות היהודים ברוסיא, אם לא ימצא את החמר הדרוש למלאכה צבור ומונח לפניו לשוא ייגע — ידיו לא תעשינה תושיה! והחמר הזה הלא הוא כתבים עתיקים, העתקות מכתבי המלכות, מפנקסים ישנים, משרידי מצבות עתיקות, מסורת זקנים אבני זכרון וכאלה הרבה. האבנים האלה הן אבנים יקרות מאד, אשר בהאספן למקום אחד יהיה מהם פנה מהם יסוד לבנין היכל קורות היהודים ברוסיא — היכל כלו אומר כבוד לעמנו בארצנו! — ועתה, הה, „תשתפכנה אבני קדש בראש כל חצות"!... בדבר הזה יהיו נא לנו אחינו אשר ברומיניא למופת: גם הם ראו את הצורך הגדול לכתוב בספר תולדותיהם בארץ רומיניא והנה חברו יחדו לאגדה אחת, „אגדת חוקרי דברי הימים" הנקראת על שם החכם המנוח ד"ר „יוליוס בראאש" וחפצם הצליח בידם, עד כי במשך הימים המעטים שהאגדה קימת (היא נוסדה ביום כ"ב יוני שנת 1886) כבר מצאה יד אחד מראשיה, החכם מ. שווארצפעלד, לכתוב „ספר זכרון" אשר יכלכל השקפה על דברי ימי היהודים ברומיניא משנים קדמוניות עד שנת 1850) לספה"נ! [3]) — מהם ראינו וכן נעשה גם אנחנו: נוסד לנו ברשיון הממשלה „אגדת חוקרי דברי הימים לבני ישראל בארץ רוסיא", נבחר לנו חברים-עוזרים מכל קצוי ארצנו אשר ישיתו ידם עמנו ויטו שכמם אל הסבל הזה וגם אנשים אשר יעמדו בראש האגדה אשר תוסד על בסיס קים; ואז, כאשר תהיה נכח מטרה אחת דרכנו והכל ילך אל מקום אחד — או אז נעשה וגם נצליח, ובישע ה' לא יארכו הימים ו„ספר דה"י לב"י בארץ רוסיא" יכתב. בנוגע לתקנות האגדה (סטאטוטען) — הנה כבר ערוכה השטה המסוימת (פראָגראַמם) אשר שמו ראשי אגדת „יוליוס בראאש" לפני חבריהם ועוזריהם להורותם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. והיו הדברים ההם גם לנו לעינים ובאשורם תאחז רגלנו [4]).

---

[3]) „ספר הזכרון" הזה נעתק לל"ע ע"י הר"ר מבש"ן ונדפס–ראשונה בהמשכים ב„המליץ" שנת 1888, ושנית ב„אוצר הספרות" השלישי.

[4]) „חקי האגדה" נדפסו בהמליץ לשנת 1888 גליון 90—89 ושם ידרשם הדורש.

עוד זאת עלינו לראות כי החמר שנצבר יהיה ראוי שיצרף בכור הבקרת של חכמי עמנו בחו"ל (אשר גם להם נקרא לעזרה) כי בל"ס יביאו לנו תועלת לא מעט במקצוע זה, כיד החקירה בדברי הימים הטובה עליהם. ומפני שלרבם זרו לשונות הסלאווים, כידוע, ע"כ ראוי כי כל המאמרים והספרים ע"ד קורות היהודים ברוסיא יכתבו בלשון עבר (וכן החובה והמצוה על הסופרים לתרגם את הספרים והמאמרים שחברו במקצוע זה בלשון רוסיא ופולין—ללשון עבר), למען תמצא יד חכמינו בחו"ל להשתמש בהם. ומינן ומינהון תסתיים שמעתתא!

* *
*

הנה לבל אהיה בעיני הקוראים רק כנאה דורש, ובכדי לקיים (ולו גם במקצת) „קריינא דאגרתא איהו להוי פרוונקא" הנני מוכן גם אני להביא חמר ולבנים לבנין הזה ככל אשר תמצא ידי הרלה. וזה החלי: שתי תעודות (דאקומענטען) עתיקות ליסים הנוגעות לקורות היהודים ברוסיא הלבנה במחצה הראשון של המאה השמונה עשרה. התעודות היקרות האלה מצא הר"ר זאב וואלף דובנאָוו בפנקס ה„חברא קרישא" בעיר מסטיסלאַוול פלך מאהילוב ויםסרן ליד אחיו הר"ר שמעון דובנאוו והוא הוציאן לאור בהעתקה רוסית בלוית הערות מאירות נתיב בדברי הימים ומפיצות אור על המקרים הסובאים בהן — בוואָסחאָד[5]) ולבקשתי שלח אלי את גוף שתי התעודות בלשון עבר שבה נכתבו, בפתשגן מדויק. והנה הפנקס ההוא, (שממנו לקחו שתי התעודות), שהיה מונח ביד גבאי ביהכ"נ שם, כמו שנראה מה„פרט" הכתוב עליו (על שער הפנקס כתוב פינקס של חברא קדישא במסטיסלב. לסדר והייתם לי קרושים ולפרט „כי קדוש אני ה'"), חבר בשנת ה' תק"ו למספרנו או בשנת 1746 למה"נ. בו כתובים לזכרון דברים שונים פקודות ותקנות החברא וגם-אסת, במדה זעומה מאד — דברים וזכרונות ע"ד איזה מקרים הכי מצוינים שקרו ליהודים במסטיסלב וסביבותיה, שהעלו על ספר לזכרון. בראש הפנקס יש תעודות אחדות שנעתקו מפנקס יותר עתיק, שחדלו להשתמש בו לרגלי הפנקס החדש, ובגלל זה בל"ס גם אבד מתוך הקהל[6]). אחת משתי התעודות האלה אשר

---

[5]) עי' Восходъ за 1889, кн. 1—2.

[6]) על שער הפנקס ההוא, כמו שהעתקנו רואים ברור מתוך הפנקס דשנת 1746 הנמצא עתה, היה כתוב פרט ישן מאד וזה: שנת 1398 (או ה' קנ"ח למספרנו). לפרט הזה, שאי אפשר להטיל ספק באמתתו, לפרט הזה —יעיר בצדק ה' דובנאוו— יש ערך היסתורי רב מאד: הוא יגיד בדברים ברורים כי עוד בסוף המאה הי"ד היתה באחת הערים העתיקות ברוסיא הלבנה, בעיר שהיתה בירת אחד מנשיאי המלוכה (בימי מחלקות הארץ) — במסטיסלב, קהלת ישראל ערוכה ושמורה בכל; בעוד שכל חוקרי דברי הימים ברוסיא עד היום (מבלי להוציא מן הכלל גם את הפרופיסור הנודע בערשאדסקי בחקירותיו החדשות) מדברים ע"ד היהודים ברוסיא הלבנה רק מראשית המאה הט"ז! (עיין ב„ארכיו הרוסי־העברי" לבערשאדסקי חלק ראשון NN 53, 73, 74; חלק שני N 3). אם עוד בסוף המאה הי"ד, היינו מיד אחרי צאת רוסיא הלבנה מתחת עול מלוכת נשיאי מחלקות ארץ רוסיא לממשלת ליטא, היתה עדת ישראל מסודרה במסטיסלב —כמו שיגיד לנו הפרט— הנה יש לשפוט מזה כי קהלות ישראל כזו היו בעת ההיא גם בשאר ערי רוסיא הלבנה, וכי תחלת התישבם שם היתה בראשית מולדת ממשלת ליטא. אם הדבר הזה יאשר ויקוים ע"י תעודות חדשות, הנה תתעורר שאלה נכבדה: אם לא היתה ראשית צמיחת קהלות ישראל ברוסיא הלבנה עוד בימי מלוך הנשיאים בימי מחלקות הארץ?

לפנינו, זו משנת 1708, נעתקה מאותו הפנקס הישן; והשניה, המסומנה משנת 1744 כתובה בראש הפנקס החדש שנוסד בשנת 1746, והשמור אתנו עד היום.

א.

פיטר הגדול והיהודים בימי מלחמת שוועדן.

ועתה הנני נותן לפניכם, קוראים נכבדים, בפעם הראשונה את שתי התעודות היקרות האלה בהעתקה נאמנה אות באות וברור הדברים הכתובים בהן עפ"י ה' דובנאוו שחקרן היטב.

„בנים יולדו ויספרו לדור אחרון שגואלנו הראשון לא עזב אותנו מראשון ועד אחרון. ואלו היו כל בני-אדם לבלרין לא היה באפשרי לכתוב הנסים מה שנעשה לנו; באשר שהיום יום ה' כ"ח אלול תס"ח לפ"ק בא הקיסר הנקרא צר של מאסקוויטר הנקרא בשמו פיאטר בן אליקסעוויץ יר"ה עם כל המונו חיל גדול וכבד הרבה מאד ונפלו עלינו מעטו שודדים ועושקים בלתי ידיעתו וכמעט שבא לידי שפיכות דמים ואלמלא שנתן הקב"ה בלב הקיסר שבא בכבודו ובעצמו לבהכ"נ שלנו בודאי היה בא לידי שפיכות דמים. אך בעזה"י שהקיסר הציל אותנו ונקם את נקמתנו וצוה לתלות תיכף ומיד שלש עשרה אנשים מהם ושקטה הארץ".

עתה עלינו להתבונן ולברר היטב באיזה זמן בדיוק ולרגלי איזה סבות הסתוריות יצא הרעם הזה, שלא נודע לנו ממנו עד כה דבר, לפעלו.

הזמן הזה הרשום בתעודה זו לספירת העברים: כ"ח אלול ה' תס"ח, הוא סוף אויגוסט או תחלת סיפטימבר שנת 1708 לספירת הנוצרים. בעת ההיא רעשה ארץ ע"י „מלחמת הצפון הגדולה" בין פיטר הגדול ובין קארל שנים העשר. פטר עם חילו חנו בערים שונות בפלך מאהילוב, בעת אשר מחנה האויב — השוועדים תקעו אהלם במקומות אחרים. ביום 28 סיפטימבר שנת 1708 סערת המלחמה חמה יצאה: חיל רוסיא השתער בפתע פתאם על מבחר חיל שוועציא ויכם ויכתם מכה רבה מאד והרוסים יצאו מן המלחמה בזר תפארת מנצחים על יד ליעסנאָי סמוך לעיר הקטנה פראָפאָיסק אשר בפלך מאהילוב. ובטרם החלה המלחמה יצא הרעם הזה במסטיסלב שעל אודותיו ידבר בתעודה אשר לפנינו. דבר מצוי הוא בשעת מלחמה, כי הצאינה הערים מיד ליד הלוחמים: יש אשר תגבר יד אחד הלוחמים וכבש איזה ערים ותקע בהן יתדו אך עד מהרה תגבר עליו יד אויבו וגרש אותו מן הערים ושם הוא מושבו בהן; ובין כה וכה — ויושבי הערים האלה סובלים משני הלוחמים גם יחד. והנה דברי ימי רוסיא יספרו לנו כי בעת ההיא רבתה המהוסה גם בעיר מאהילוב בעצמה לרגלי צאת השוועדים ממנה ובא הרוסים בה כי הקאלמיקים והטאטארים, חלק אחר מחיל רוסיא, הרבו לפרוע בה פרעות ולהשחיתנה [7]. כדבר הזה קרה כנראה גם לעיר מסטיסלב, ביחוד ליהודים היושבים בה (אם כי הרעם פגע ביושבי העיר בכלל ולא רק ביהודים). אך בעת אשר

---

[7]) עיין „Записки игумена Ореста" אשר תולדות פרטיות מהם הובאו בספר „פרשת פלך מאהילוב" (Описаніе Могилевской Губерніи) חלק ראשון צד 91—93 (מאהילוב שנת 1882).

במאהילוב, על דברת כל סופרי קורות רוסיא, הרבו לפרוע פרעות לא לבד בידיעת הקיסר אך גם עפ"י פקודתו[9]; הנה בעיר מסטיסלב ראינו ההיפך: כי הקיסר בעצמו הציל את היהודים היושבים בה מהרג ואבדון וגם ממות. ומלבד אשר ענש את המתקוממים פורעי הפרעות בענש מות ויצו להשמידם מתחת שמי ה'. עוד עשה יקר וגדולה ליהודים בבקרו את בית כנסתם. בכל זאת, להוציא מזה משפט נכון על יחס הקיסר פיטר הראשון אל היהודים לא נוכל; ביותר, מפני שבמקום אחר רואים אנחנו ההפך, כי הקיסר האדיר הזה לא משך חסדו ליהודים, המעשה הזה שעשה הקיסר היה איפה רק תולדות השכל הטוב והחשבון הישר.

בכל אופן, התעודה הזאת כשהיא לעצמה נכבדה ותפיץ אור, ולו גם אור קטן, על קורות היהודים ברוסיא באחת התקופות היותר חשכות, אשר עליהן תשכון ענן חסרון הידיעה ועל פניהן פרוש צעיף עלטה.

ב.

פרעות בישראל בפלך מאהילוב.

„היום יום שבת קודש ד' שבט תק"ד לפ"ק. מי יוכל לספר חסד של הקב"ה שעשה עמנו בימים ההם ובזמן הזה: בשנת תק"ד ביום ד' שבט הסמוך לאדר הסמיך לנו הקב"ה גאולה לגאולה[10]). באשר שעמדו עלינו, דהיינו על כלל ישראל, גוי נבל, וכמעט שנתקיים בנו קללות משה רבינו ע"ה בגוי נבל אכעיסם; שגוים הנ"ל אנשי כפרים סביבות פ"ק קריטשוב[11]). עשו קשר של רשעים על ישראל להכרית זרע ישראל ממש (ושמם של רשעים הראשים: הראשון וואסצילע, ותהלה לאל כרונג נמס; ושם השני רג קארפאץ ות"ל נתפש כרג, ושם השלישי רוח בלשונם ווייעצער ונתפזר תהלה לאל כרוח כי דנו אותם במיתות משונות ושמם הולך בכמה מדינות) ועשו מעשים אשר לא יעשה וגירשו את אנשי ק' קריטשוב עם נשיהם ובניהם בעירום ובחוסר כל. ובק' חאַטימסק[12]) הלכו לבה"כ ונטלו ושרפו הס"ת ועשו מעשים אשר לא יעשו עם הס"ת וגירשו את אנשי הקהלה והכום עד שברחו בעירום ובחוסר כל ובשארי קהלות וכפרים הרגו בעוה"ר כמה נפשות בעינוים קשים ולא נתנו לקבורה; ונתקיים בהם: נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף

---

[8]) „קיסר רוסיא, פטר אלעקסעיעוויץ, חרה אפו ביושבי מאהילוב על אשר הספיקו מזון וכסף לחיל שוועדיא; ויכתוב פקודה לגדודי הטאטארים והקאלמיקים לשרוף את העיר מאהילוב באש" („Записки," стр. 19).

[9]) בספר הנ"ל (Записки, стр. 83) יסופר כדבר אמת כי בעת אשר עבר פטר הראשון בפעם הראשונה דרך מאהילוב, בשנת 1706, בלכתו ליסע בעל בריתו פולין, קבל בסבר פנים יפות לחם ומלח שהגישו לו יושבי העיר השונים; אך „על היהודים לא הפך גם להביט, רק את הלחם צוה לקבל מידם". את הספור הזה לא נוכל לחשוב בכ"ז לאמת ברורה, מפני שע"י מקורים אחרים ונאמנים לא יאושר.

[10]) רמז לפורים שהוא בי"ד באדר, שבו נעשה נס לאבותינו.

[11]) קריטשוב — עיר קטנה במחוז טשעריקוב בפלך מאהילוב.

[12]) חאטימסק = עיר קטנה במחוז קלימאוויטש בפלך מאהילוב.

השמים. ויותר מזה: שאנסו בעוה"ר כמה וכמה נפשות אנשים ונשים וטף לכפור באלקי ישראל ונשמע הגזירה בכמה סדינות ואי אפשר היה דרך לעבור יהודי שהיו כל הדרכים בחזקת סכנה ובכל מקום שהיו שם — שם היה אבל גדול ליהודים וצום ובכי וזעקה להקב"ה ובפרט בקהילתנו ק' אמשטיסלאב הסמוך לק' קריטשוב בקשו לשלוח יד בנו, וזה בא מחמת שנתקנאו אומות העולם באשר שנתקיים בנו ת"ל ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו'. ות"ל זכו לגדולה ולכבוד המה האחים הא' המרומם הקצין והנגיד מה' שמואל ואחיו הקצין נגיד מה' גדליה. בקשו לשלוח יד בעם בקצינים הנ"ל ות"ל בא צעקתינו לפני הקב"ה. בכן שלח הדוכס יר"ה עבדיו הנכבדים כמה פעמים והערלים מרדו בהם. ואח"כ שלח את השר ינמ"פ [13]) שיליצקי עם מעט חיל, והערלים נאספו עם רב ובקשו להרוג את השר הנ"ל ואת אנשיו; ותהלה לאל שהשר הנ"ל נצח את הערלים והרג מהם מכת רב והרבה לקח בחייהם ואח"כ נאספו הערלים עוד פעם אחד ות"ל נצחו גם בפעם שני; ואח"כ הטריח א"ע הדוכס יר"ה לק' קריטשוב ואתו עמו הנגיד מ' שמואל. בכן נעשה ת"ל נקמות גדולות בערלים הנ"ל וגם ביהודים שהמירו דתם בע"כ החזירו לדת יהודית. ע"כ ראוי לקבוע תענית ביום הנ"ל ולעשות פורים כי נס זה גדול מכה שנעשה בימי המן. ע"כ קבענו תענית ביום הנ"ל והיה אנחנו בשמחה ובטוב לב להודות ולהלל להי"ש על הנסים ועל התשועות ועל המלחמות שנעשה בימים ההם בזמן הנ"ל ולהתפלל להקב"ה שיתן הי"ש להנגיד מ' שמואל הנ"ל ואשתו הצנועה מרת העני' שת' משאלות לבם; שגם היא עשתה פעולות טובות אצל הדוכס כאסתר המלכה שהתחננה ובכתה לפני הדוכס, ועלי' נאמר מנשים באהל תבורך כי הטה בנו את בית ישראל. ואנחנו כתבנו זאת בפנקס, והקב"ה יכתוב את הנגיד עם אשתו וזרעו בספר החיים עם מרדכי ואסתר בפינקס שלמעלה. וכמה מעלות למקום עלינו! אלו הצילנו מידם ולא עשה בהם נקמות, דיינו; ואלו נעשה בהם נקמה ולא החזירו את האנוסים, דיינו; אלו החזירו את האנוסים ולא החזירו את ממונם, דיינו. על אחת כמה וכמה טובה כפולה עלינו: שהצילנו מידם, ונעשה בהם נקמה, והחזירו את האנוסים! וכתבנו זאת לזכרון למען ידעו שבכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם, ויהיה עמנו כאשר היה עם אבותינו עד ביאת המושיע וישמח לבנו אמן סלה.

„ואם שיהיה חל בשבת קודש אזי באלו אמרו מקדימין ליום הכניסה".

מדברי התעודה הזאת אנחנו למדים: א) כי בחודש פיברואר שנת 1744 לספה"נ (מכון להפרט העברי: שבט ה' תק"ד) קצצו ביהודים ונעשו פרעות בישראל בעיר מסטיסלב; ב) כי הפרעות והרעמים החלו בעיר הקטנה קריטשוב, אשר בסביבותיה התגודד גדוד שודדים תחת הנהגת וואשצילי; ג) כי פרעות כאלה נעשו, מלבד המקומות הנזכרים בה, גם בחאָטימסק וגם בהרבה ערים וכפרים בפלך מאהילוב העתיקה; ד) כי בפרעות האלה נהרגו הרבה נפשות מישראל וכמה מהם נאנסו להמיר דתם ולעזוב אמונתם; ה) כי השמועות ע"ד הרדיפות הנוראות האלה, שעד מהרה עשו להן כנפים, העירו מבוכה במושבות היהודים; וכי ו) קהלות-ישראל אחדות נצלו מהרג ואבדן רק ע"י השתדלות שני עברים עשירים בעלי יכלת והדוכס (כנראה, אדון העיר) שעמד בפרץ ושלח חיל כבד תחת פקודת סעלעצקי, להשמיד את השודדים ולעשות בהם נקמות.

עתה תתעוררנה שתי שאלות: א) אם תאשרנה ותתעוררנה הידיעות האלה ע"י

---

[13]) המלה הזאת בלתי מובנת.

מקורים אחרים; ב) ומה היתה סבת הפרעות הנוראות האלה שעל אודותן ידבר בתעודה זו? על השאלה הראשונה נוכל להשיב בפה מלא: הן; ועל השניה נוכל להשיב אך לא תשובה מספקת, רק במקצת.

אלה הדברים אשר אנחנו קוראים בתעודה הסתורית אחת הכתובה רוסית: בחצי המאה השמונה עשרה סבלה קריטשוב הרבה על ידי תהפוכות ואי-סדרים פנימיים. בשנת 1740 אסף אליו מושל הכפר סעליטש, איוואַן וואשצילא, חבר אנשים רבים ובמשך שלש שנים עשה חמס ושוד בהכפרים אשר סביבות קריטשוב וגם את העיר (קריטשוב) בעצמה תפש לזמן-מה. למעשי וואשצילא ועלילותיו היה קשר אמיץ עם מעשי היעזואיטים, אשר אזרו זקות בלב הקאתולים ויעירום ללחום נגד הרוססים הנספחים על הכנסיה הרומית (уніаты)[14]. הדברים האלה יאַשרו ויקיימו את הדברים בתעודה העברית אשר לפנינו. גם פה יזכר שם מנהל אגדת השודדים איוואן וואשציל, שם העיר קריטשוב, כשם המקום שבו נוסדה ראשונה אגדת-השודדים, וגם הזמן הרשום בתעודה הרוסית מכון להזמן הרשום בתעודה העברית שלנו (בזו האחרונה שנת 1744 רשומה בתור הזמן שבו חדלו הפרעות ובתעודת הרוסית יאמר, כי מעשי גדודו של וואשצילי ארכו מהחל בשנת 1740 „במשך שלש שנים"). מהתעודה הרוסית אנו רואים, כי מעשי וואשציל היו מכונים לא לבד נגד היהודים, אך גם נגד שאר התושבים. ובכן: דברי התעודה העברית נאמנים ונכונים ואין להטיל ספק באמתם. ואין ספק כי גם יתר הדברים הכתובים בה (ע"ד הפרעות בשאר ערי פלך מאהילוב) יאשרו ויקוימו ע"י מקורים אחרים נאמנים, אם נחקור ונדרוש היטב. בכלל רואים אנחנו, כי התמונה המצוירת בתעודתנו זו, תמונת הפרעות בישראל שאליהן נלוו גם הרג ושפך-דם וגם המרת-הדת, אם איננה בהירה ובולטת כל כך מפני שיחסרו בה איזה צבעים (צבעים אשר יתארו לנו כמו את סבות המעשים); תחת זה היא כשהיא לעצמה נבונה ומדויקת מאד ומכונת להמעשים שנעשו באמת.

יותר קשה הוא, למצא את סבת הרעמים והפרעות האלה בעת שלום, אך גם להתרת השאלה הזאת מצאנו מפתח. עלינו רק לזכור כי המעשים האלה הכתובים לזכרון בפנקס העברי נעשו בשנות הארבעים במאה החולפת כשלשים שנה לפני נפול פולין. ואנחנו הלא ידענו את מצב רוסיא הלבנה בעת ההיא, את הפרעות בעם באין מלך ושר, את האנארכיא, משובת השלאכטיטום, דרכיהם ומנהגיהם, ואת הרדיפות אשר נרדפו על צוארם הדיססידענטים, הנוטים מאחרי הדת הקטולית, על ידי היעזואיטים... ובעת שהעם פרוע לשמצה באופן מורה כזה — הנה אי סדרים פנימיים, מלחמת הלאוסית וכאלה הן כמעט תולדה טבעית ומחויבת; וגם הפרעות שנעשו בישראל בפלך מאהילוב אינן בלתי אם תולדות המצב הרע שעליו עמדה פולין בעת ההיא ואשר הביא עד מהרה את הממלכה האמללה הזאת עד ירכתי שאול... פאן וואשציל היה בלי ספק כלי נשק ביד היעזואיטים אשר מצאו בו מקל חובלים טוב להכות בו את שנואי נפשם; ובני גדודו השודדים התנפלו בעת אחת גם על היהודים וגם על האוניאטים הפרוביסלאוים. וחוקר קורות הסתפחות הרוסים על הכנסיה הרומית הידוע, ה' באנטישקאמענסקי מפורש ואמר כי מעשי גדוד-וואשציל נעשו בסרמת היעזואיטים אשר הסיתו את הקתולים בהאניאטום[15].

---

14) עיין „Описаніе Могилевской Губ." חלק שני צד 143 בדברי ה' פּאָלוּבינסקי אשר השתמש לחקירותיו במקורים רבים ושונים, כמו: „מושב הערים בממלכת רוסיא"; „תולדות הסתפחות הרוסים על הכנסיה הרומית" מאת באנטישקאמענסקי; „ארכיו רוסיא-הלבנה" 1824 ואחרים. 15) שם.

את היהודים הרגו ואנסו להמיר דתם רק בדרך אגב, כמו שעשו כן גם נושאי הצלב הראשונים בימי הבינים. ואם כן איפה נפל יפול כל היסוד אשר בנו האיסתוריקים הרוסים היודאָפאָבים כמו קאָיאַלאָוויץ, קוקאָלניק, ולפעמים גם קוסטומארוב, בהחליטם לאמת ברורה: כי בטרם נתאחדה רוסיא הלבנה לממלכת רוסיא בשנת (1772) היו היעזואיטים בעצה אחת עם היהודים ללחוץ את הפרוואָסלאַווים [16]. פה רואים אנחנו הפך ההחלטה הזאת; הננו רואים את גרוד הפאַן הקתולי — בעצת היעזואים ועפ"י השפעתם מתנפל גם על האוניאקים וגם על היהודים... הנה כי כן נוכח עוד הפעם אמתת הדבר אשר ידענו זה כבר, והוא: כי בשעת מלחמת הדת והלאומיות היו היהודים בין שני לבות-אש ותמיד היו הם בין הנהרגים... בשעת מלחמת הקאזאקים בשנת (1614) — היו היהודים באוקריינא וברוסיא הלבנה בין הפולאנים; ובעת ממשלת משפט האצילים הקתולים הפילאנים בשנת (1840) — נחשבו היהודים עוד הפעם בין הפראוואַסלאווים... זה תכונת התעודה האיסטורית השניה משתי התעודות שהבאנו בזה.

קהלת יעקב בסלאנים.

חֲלִיפוֹת לְכָל חוּקוֹת הַחַיִּים וּמִשְׁפְּטֵי
הַצֶּדֶק לְדוֹר דּוֹרִים (אור לישרים).

ככל הערים הגדולות אשר יתנוססו להפארה בצדקה וחסד, בתורה ובחכמה, תתנוסס גם עיר סלאנים לתפארה, ולא נופלת היא מכל קהלות ישראל אשר בם ישראל יתפאר! כי גם היא רכשה לה חברות נכבדות אשר על אדני הצדק הטבעו ומתנוססים לכבוד ולהפארה לבית-ישראל. לרוב מעלליה הטובים יצא לה שם-טוב בארץ, עד כי אחיותיה הצעירות ממנה קנאו בה קנאה עזה וגדולה ויחלו להתחקות על מעשיה הטובים.

מספר החברות אשר נוסדו בקרבנו הנה: בית גמילות חסדים, בית חולים, בית אסף לזקנים וזקנות, תלמוד תורה, הכנסת אורחים, וחברא קדישא. הנה אבאר מעשי כל חברה וחברה בפני עצמה, האם חזקה היא או רפה, ואציגן לפני „כנסת הגדולה" למשפט ולבקרת.

בית גמילות חסדים.

מטרת החברה הזאת — להלוות לעניים כסף על עבוטים ומשכנות בעת צרתם, בלי נשך ומרבית. נוסדה זה מכבר ע"י הרב המ"מ דפה בעל „אפיקי יהודה" זצ"ל, אך לא הפיקה את זממה ולא לתועלת היתה עד שקם בשנת תר"ל האיש הנכבד ר' אברהם שמואל מעננצער ויקימה לצדקה בל תצען לעולמים: באספו על יד מנדבות קטנות סך שלשת אלפים רו"כ, מלבד הכסף 958 רו"כ שנקבץ מנדבות לקרן קימת על החברה הזאת *) מהאנשים האלה: הרב הגאון ר' יוסף רויזין זצ"ל 18 רו"כ, הגביר המפורסם

[16]) עיין ג"כ „Описаніе" חלק ראשון צד 105.

*) בשנת תרמ"ט נתקבלו נדבות לזכרון עולם: בעד נשמת הבחור המשכיל אליעזר ב"ר דוב כ"ע, מאמו הגבירה מערע אשת הנ' ר' צבי קראנינבערג — 61 רו"כ. ומהג' ר' מאיר אריה ווינדערלאווין בעד נשמת בתו העדינה חיה כ"ע — 18 רו"כ. תנצב"ה.

הרב ר' צבי ארקין נ"ע 100 רו"כ, אשתו החשובה הדס נ"ע 50 רו"כ, הגביר המפורסם ר' הילל ליפשטיין נ"ע 25 רו"כ, הגביר הנכבד ר' מרדכי ראזינבלום נ"ע 225 רו"כ, ר' יצחק אייזיק ארקאווסקי מפעטער האָף יחד את רעיתו הכבודה אסתר רייזיל 100 רו"כ. ע"י האשה הצנועה יענטה פראדיל נ"ע בת הרב ר' אלעזר ז"ל 200 רו"כ, האשה החשובה מינא-באשע מפעטערהאף 50 רו"כ, האשה באשע זעלוויאנסקי 25 רו"כ, ר' בנימין מאניקאוו נ"ע 100 רו"כ, ר' אבא ראזענשטיין נ"ע 40 רו"כ, ור' יוסף מירקעס 25 רו"כ. בס"ה 958 רו"כ.

חוק ולא יעבור הוא להבית הזה לבלי להלוות על עירבון רק אם ישוה פי שנים על סכום הלואה ורק על משך שלשה חדשים, ולא יאלצו את הלווים לשלם בבת אחת את נשים אשר נושים בם (ובזאת עולה החברה הזאת על רוב גמ"ח בערים אחרות). האנשים המפקחים על הבית הזה המה: הרב ר' יהודה ווירניקאווסקי ר"מ דפה, ר' מרדכי שמואל הכהן וויניקאָוו, ר' אלעזר יוסף קלאצקא, ר' אליהו ריפפ, ר' אשר עדעלשטיין, ר' זלמן ארקין, ר' ישעיהו האלפערן, ר' דוד ב"ר יהושע ור' אברהם שמואל טאָנצער המיסד והמנהל. ההכנסה משנת תרמ"ט היתה 537,25, וההוצאה 443,38, הלואות עד 4542,48. הכסף אשר רכשה לה החברה הזאת עד היום הזה הוא 4100 רו"כ. באמת ובאמונה תעבוד החברה הזאת עבודתה ובראשה הַנִזְבָּר והמנהל רא"ש טאָנצער, אשר בענות רוחו קנה לו לבות אנשי עירנו לאהבהו ולכבדהו — יריק ה' להחברה הזאת ברכה עד בלי די כמדת טובה!

בית החולים.

אשר זה כשמנה שנים קנה החברה — הוא בית חומה בנוי לתלפיות תחתיים ושניים. על ידו ישתרע גן נחמד למראה נושא פרי ומצמיח פרחי שעשועים המפיצים ריח ניחוח על כל פני הבית. אין ערוך לרוב ההוד וההדר הנשקף על כל פני הבית הזה מבית ומחוץ, מהרצפה עד הספון כלו טהור הוא וכל אשר בו בסדר ובמשטר. גם השמלות אשר ילבשו החולים, מצעיהם ורבידיהם, נקיים המה. פעמים ביום יבקר הבית הד"ר של העיר. היציע התחתונה היא בית המבשלת ובית האוצר אשר יאצר בתוכו מזן אל זן כל מיני מזונות, תפוחי אדמה ושאר ירקות. גם שתו נוספות על הבית הזה ויבנו עוד בית חומה גדול אשר שמה הוא בית-הרחצה בעד החולים. ועל טוב יזכרו נדיבי עירנו — יהי זכרם ברוך — כי מרבים המה להרים תרומת כספם על דבר מצוה זאת.

האנשים אשר על ידם ינהל הבית הזה המה: ה' מנחם מענדל מיללער, ה' חיים פאָמעראנץ, ה' מארקיל שערשעווסקי, ה' עקיבא יוסף ברילל, ה' אבא שאכנערס, ה' יואל זאקהיים, ה' אברהם מאיר וויינשטיין, ה' וואלף ווינדערראוויץ, ה' מ"א גראָדענציק. ה' זעליג יודקאווסקי, ה' נח בלאשטיין, ה' מרדכי עפשטיין נאמן גם ממונה על בית המרקחת וה' שמואל גראיעווסקי משגיח על צרכי אכילה ושתיה, מבית המרקחת אשר שמה ינתנו סמי-מרפא לעניי העיר ולתלמידי הת"ת חנם אין כסף. ההכנסה בשנת תרמ"ח עלתה עד 5000 רו"כ וההוצאה — 4087 רו"כ.

בית אסף לזקנים וזקנות.

מלבד בית החולים המפואר הזה בנתה לה — החברה הנ"ל — בית עצים גדול ורחב ידים למול בית החולים ויקדישו את הבית הזה לבית מחסה ומקלט לזקנים וישישים אשר עבר עליהם כלח ולמלאכה לא יצלחו עוד, שמה ינוחו שארית ימי חייהם בהשקט

ובמרגוע מבלי פחד חסר וכפן אשר ישתררו היום לרוח הזמן... גם בית תפלה יש להם בחצר הזה ושמה יתפללו שלש פעמים ביום. הבית הזה יחלק לשתי מחלקות האחת לאנשים והשנית לנשים. מספר הזקנים והזקנות אשר יסתופפו בבית הזה שלשים.

תלמוד תורה.

הבית הזה כביר לימים הוא ועומד לנס בעיר סלאנים. ובצדק ניכל לאמר: כי מסלאנים תצא תורה! מספר התלמידים בשנה הזאת עד 500, אשר רובם ככלם יושבים והוגים ה„תלמוד" בשום לב ובחשק נמרץ. בני ערים אחרות יאכלו ארוחתם בית איש יומו — כמנהג ישראל — ולאלה אשר יחסר די כלכלתם יתנו למו מבית הת"ת. תשעה חדרים בבית הזה אשר יפרדו לתשעה מערכות, והלמוד עולה יפה למאד; ובפרט ימצא חן בעיני עירנו דרך הלמוד במערכה השמינית. מלמדה להועיל הוא השנון הנכבד ר' צבי הכהן ריעזניק ממויצעד, אשר יסולל דרך בים התלמוד ובמים עזים — המפרשים — נתיבה, ואור חדש יופיע על שטת הלמוד הבקי הזה. יתר המלמדים להועיל המה: הרב הג' ר' יהודה ווירניקאווסקי ר"מ דפה במערכה התשיעית, המופלג ר' יצחק עליקאוויץ במערכה השביעית, המופלג ר' יהושע העשיל הארადישץ במערכה הששית, הלמדן הנפלא ר' אשר עדעלשטיין במערכה החמשית, ועוד ארבעה מלמדים על יתר המערכות. התלמידים יעמדו בכל שבוע למבחן לפני הרב הגאון אב"ד דפה יצ"ו. גם שני מורי שפת רוסיא, האחד סגן בית הספר מטעה"מ ר' הלל ריוואש, והשני המורה ה' נחום האמבורג, יורו את השפה הזאת בבית הזה. שבעים המה במספרם התלמידים אשר יקחו לקח בלמודי חול וילמדו ידם לכתוב בכתב-יושר (Ор,orpaфія) אשר ילמדם המורה עברית ה' אברהם יצחק זאקלאד. ההכנסה משנת תרמ"ח היתה 2800 רו"כ, וההוצאה עליה עד 3000 רו"כ. אלה המה האנשים למשפחותם אשר הביאו נדבתם לקרן קיימת על הבית הזה: הגביר המפורכם ר' הלל ליפשטיין נ"ע 300 רו"כ, הגביר ר' מרדכי ראזינבלום נ"ע 700 רו"כ, הגביר הנכבד ר' יקותיאל קוניצע נ"ע 300 רו"כ, הגביר ר' משה קוקס נ"ע מחארקאוו 500 רו"כ, הגביר ר' לייבוש גרינבערג נ"ע מפינסק 100 רו"כ, ה' מרדכי אריאוויטש נ"ע 350 רו"כ, האשה איטע בת ר' משה חן-טוב 50 רו"כ. הבית הזה עומד תחת השגחת הרב ר' שמואל הכהן ראטנער מ"ץ דפה, ר' עקיבא יוסף ברילל, ר' מרדכי שמואל הכהן וויניקאוו, ר' אלעזר יוסף קלאצקא, ר' אפרים יעקב לעשצינסקי, ר' אליהו ירוחם ווייסברעם, ור' ליב מישקין משגיח הבית.

פה מקום אתי להאציל ברכה להנשים הכבודות והעדינות: מערע קראנינבערג, פעלטע מינץ, טעטע לעווין, לאסקע שאכנערס ועוד שכוננות מאכל לעניי הת"ת, ילבישום, ינעלום וכל עמלן ויגיען הרב — לבני העניים אשר מהם תצא תורה. יהי שמן מבורך!

הכנסת אורחים.

חרפה היא לי להוציא מלים מפי לאמר: כי המצוה הגדולה הזאת מפרפרת היא בעירנו בין החיים ובין המות, ואם לא יוסיפו נכבדי עירנו להיות למשען לה ולהחזיק בחיים חיתה, אז נפול תפול עד כי לא תוסיף קום; אולם אל ידמה הקורא כי אין בית ואין מקום בעירנו להכנים שמה עניים אומללים, זאת לא זאת! גם בית גם מקום יש לנו בעד אורחים כאלה. אך — חסרון אחד יוכל להמנות — כי מוצא לכסף אין! והעזובה גם היא שוררת בעצם תקפה בהבית הזה ואין איש אשר ישים אל לבו הדבר הזה מלבד שלשה הנכבדים: ר' מאיר אריה וויגדעראוויטש, ר' נפתלי בורשטיין ור' אלעזר

יוסף קלאצקא (אשר גם התוו המשלש הזה, לפי מראות עין, במהרה ינתק), לזאת התעוררו נכבדי וראשי עירנו ואל נא תרפינה ידכם מלהחזיק את המצוה הזאת כראוי, שימו לבכם לדבר הגדול הזה ואל תנפשו בפרק הדמים... או אז ברכה תהיה בקרב החברה הנכבדה הזאת אשר מקדם קדמתה חשובה היא בעיני ישראל בני אברהם.

חברה קדישא.

פירוש שתי המלות האלה, בלתי שפק, נדעה לכל קהל ישראל, (ואם לא ידעו ידעו, כי: „מכל יש מפלט לנו בארץ, אך מפלט אין מחברא קדישא"... גארדאן). וגם נקל לדעת לכל אחד ואחד מטרת החברה הזאת ומה מגמתה... כמו כל החברות הנכבדות בעירנו אשר תתנהלנה לאטן על מבועי הדעת והצדק, גם החברה הזאת תתנהג, ועוד יתרה לה — כי תפעול עבודתה בחריצות כפים ולא נרפים המה בעבודתם זאת!... גם עדת סלאנים לא עדת קשי-ערף היא ולא תתן כתף סוררת מהסהפח עמהם... ובגלל זאת מצא לכסף להחברה הזאת וחיתה נפש החבורה בגללם... ועוד זאת לדעת להקורא כי לא נופלת קדושת החברה הזאת בעירנו מבערים אחרות, וככל חברי קדישא, ביתר פליטת קהלות ישראל, נוהגת גם החברה הזאת בחוקי הליכותיה עם ה„עומדים" וה„מהלכים" — (ה„עומדים" המה המתים אשר יעמדו מעבר לגבול, וה„מהלכים" — ההולכים למות...) במשתיה ובכל פרטיה ודקדוקיה.

כלם יחד חברים.

מלבד החברות הנכבדות אשר אמרנו עוד יש בקרבנו המין חברות אשר אין פה המקום לפורטן אחת אחת כמו שהן, מפני שיארכו הדברים יותר מדאי, והנני להזכירן כלם יחד חברים: חברה משניות, חברה תהלים, חברה מקרא, חברה פדיון שבוים, חברת שומרים לבקר.

עוד חברה אחת נכבדה מאד לאיש ישראל ו„חברה ש"ס" שמה! וכמעט אין בית תפלה בעירנו אשר אין שם חש"ס — ומה נעים הוא המחזה לראות אם יצעור בפנים הבית, איך גבירים ולומדים יושבים ועוסקים בתורה, איש איש על פרקו והלכתו. — פה — בבתי התפלות — ישאו מדברותיהם אילי ערר-ההשכלה בעירנו על תהלוכות המדינה ועניני דיומא איזה למלחמה ואיזה לשלום, מי יעשר ומי יעני... יחוו דעתם באזני שומעיהם — הצמאים לדברי חן... — על המסחר והקאנקורענציא השוררת בכל אפסי תבל, לעומתם יושבים אגודות אגודות כבכרם ביבנה ויספרו ספורי נפלאות אשר על הררי ה„צדיקים" יסודתם, ואשר יעוררו לבות השומעים לעבוד אותם ביראה ובאהבה בכל נפשם ובכל מאדם (כספם, אם יש למו) — אשרי אזן ישמע כאלה!... פה יתרוצצו החברה-לבנה, ידחקו איש את אחיו ואיש את רעהו להראות כח גבורתם ועצמת ידם כי גבירה; ועוד חזיונות נשגבות (?) כאלה... כי בתי התפלות בערים כסלאנים ימלאו גם את מקום הבערוזע לכנעני נכבדי העיר, בית-אספה לאומנים ועושי מעשה, בית-ועד למשכילים המחקים כל דבר ומקום מקלט לכל דבר שבקדושה!

מספר בתי התפלות בעירנו המה כעשרים לערך — כחמשה מהם בנוים ברוב הוד והדר — מלבד בית התפלה הגדול אשר יתנוסס בהדר גאונו ושיא חסנו ואין ערוך ליפיו. גם חברת חסידים יש בתוכנו והמה תחת השגחה רבם הצדיק ר' שמואל נ"י, גם חסידי ליבאוויץ לא נעדרו מאהנו (יוסף עלימו ה' כהנה וכהנה כי מעט מזעיר

המה...) ולוית-חן המה ליושבי עירנו. סוף דבר עשירה היא סלאנים בקהילותיה וחברותיה כאחת הערים הגדולות אשר בליטא.

ועתה לכנה הקהלות והחברות על מקומכן בשלום ואל יחר נא אפכן כי על אשר הרגזותיכן מסקום מנוחתכן והצגתיכן על במת הכנסיה למשפט ולבקרת. ויהי נועם ה' עליכם (יושבי העיר) ויכונן מעשי ידיכם לשם ולתהלה עד עולם!

משה בן צבי זאבלאצקי.

קורות חכמת התכונה.

שאל נא לדור רישון וכונן לחקר אבותם (איוב ח' ח').

אם נמצא לפעמים מענה נכונה, בשאלנו לדורות ראשונים מקורות העולם, כשנכונן אל חקריהם, לפשוט מעליהם את מעילי ההגדות, אשר רבי ספוריהם מעולפים בהן, ייקר החזון עד מאד להציל מפיהם דבר אמת בדבר הזמן, יען כי הדורות הראשונים עוד לא קצבו את מדת הזמן מה הוא, עד שגם השמות המסורים לנו על אדותיו היו הולכים ומשתנים בהוראותיהם. ה„יום" הורה ראשונה רק על מדת זמן האור, ושוב חזר להורות על מדת היום והלילה יחד; ה„שבוע" הורה לפעמים על קבוץ עשרה ימים, ופעם על שמונה ימים ואח"כ על שבעה ימים; השנה הורה ראשונה על חדש ימים, אח"ז על תקופה אחת בת ג' חדשים, ואח"ז על חצי שנה ואח"כ על שנה שלמה, גם השנה השלמה היתה לאחרים בת עשרה ירחים ולאחרים בת י"ב חדש בני שלשים יום, ואח"כ היתה לבת שס"ה יום שלמים ואח"כ לבת שס"ה יום ורביע, וכן הלכה מדת הזמן ומשתנה על פנים שונים. אולם אם נשאל לדור ראשון על דבר הזמן: מתי החלה חכמת התכונה להציץ בבני האדם? הנה בטח נדע מראש, כי אי אפשר למצוא ע"ז מענה כלל! יען מה? יען כי היא היא הקוצבת את מדת הזמן, ע"י מהלך השמש והירח, ואם אין דעה בתנועתם הבדלת הזמן מנין? ודעת תנועתם הלא היא צריכה לימים רבים ולבחינות מושכלות, ואין לבקש כזאת מיד האדם, בהיותו נטרד מגן עדן לעבוד את האדמה למצוא טרף לנפשו. אם נתור את הארץ כולה למצוא מקום עליה, אשר יצלח שם ליושביו למצוא לחמם על נקלה, למען תהי נפשם פנויה לשאת מרום עיניהם, ולחקור ולדרוש בחזיונות הנראים בגבהי שחקים, הנה נמצא ארבעה מקומות, אשר כגן ה' המה, כארץ מצרים התחתונה החבוקה מזרועות הנילוס בהשתפכו אל ים התיכון, כארץ הסינים בעמק נהרי האַנג-האָ ויאן-טשי-קיאַנג, כארץ הודו אשר עמק הברכה בה הוא שטף תאומי הנהרות גאנגעס ובורעמפוטער, וכארץ כשדים אשר נהרות חדקל ופרת נשאו אליה ברכה למכביר. ובאמת נמצא שם זכרונות דברי ימיהם היותר עתיקים על פני תבל, המעידים על קדמות התבוננם במאורות השמים וכל צבאם, אשר אחרי כי נסיר מעליהם צעיף האגדות, אשר הן תכונת כל עם ועם, למען הגדל שמו בקרב העמים זולתו, להליט קורותיהם בסות אדר היקר הרקומה בהפלגות וגוזמאות, נסים ונפלאות, נמצא את פרי עמלנו נושא תנובה שוה להבונה, בגשתנו כיום לתת לפני קוראינו, דברים ברורים המטוהרים מאמונה תפלה ומסרה נפרזה.

התכונה בארץ הסינים (כינא).

אף כי מושל עריץ, שי-הואנג-טי, אשר מלך בסינים (246 לפני סה"נ, ג"א תקי"ד למנייננו) בער אחרי ספרי זכרונות עמו, ויצו להעלותם כליל על המוקד לבלתי השאר זכר למו, נמלטו בכל זאת רבים מהמה אצל יחידי סגולה, ורבים מהמה שבו ויכתבו בע"פ על ספר; כי אין עם בתבל אשר ילמוד את ספרותו בע"פ על נקלה, כסינים, ע"י מלאכי הישועים (יעזואיטען), גויביל והבריו וההולכים בעקבותיהם, אשר ישבו בארץ ההיא כמאתים שנה, וחזרו ויסדו שם את חכמת התכונה, אשר כמעט אבדה מן הארץ בימים ההם, נודעו לנו רבים מהם; ולו חכמו השכילו להעתיק את ספריהם כלם ללשונות איראפיות, כי עתה נגלו לנו עתיקות ונצורות, אשר תמכו ביד החכמה אתנו כיום הזה.

מימי עולם ומשנים קרמוניות מאד הטילה ממלכת הסינים חוב קרוש עליה לחקור ולדרוש בצבא השמים ותהלוכותיהם. על מלכיה היה לדאג להכנת כלי הבטה, להקים תוכנים על משמרותיהם, אשר יתורו את כסילי השמים ואשר יבחנו מהלכיהם ואשר יכתבו כל קורותיהם בספר, למען דעת דור אחרון ויוסיף ללכת הלאה למצוא חשבון צדק לכל האותות אשר בשמים ממעל, וביחוד הגדיל לעשות בזה המלך הגדול והחסיד יאָאָ (אלף ותע"ד למנייננו). וכ"כ גדלה המצוה הזאת בעיניהם, לחשוב תקופות ומזלות, עד שענשו ענש מות לשני תוכנים הי והאָ, על כי לא הגידו מראש את דבר לקוי החמה, אשר התעתד לבא בשנת 2128 (לפני סה"נ הוא אלף ותרל"ב למנייננו) ביום 13 אָקטאָבר, בשעה 12 (חצות היום) 8 מינוט 47 זעקונדים באופק טאי-קינג-קיאָ (אורך מזרחי 141° ורוחב צפוני 7′ 34° לפי חשבון תוכני אירופא), במשכם ביין את לבם. הפקודה הראשונה לערוך בחינות והשקפות אל הכוכבים יצאה מאת המלך פאָ-הי אשר מלך בשנת 2900 לפני סה"נ (היא שנת תת"ם לחשבוננו), וישנן השקפות הרשומות אצלם אשר נעשו בשנת 2500 לפני סה"נ (היא אלף ר"ם למנייננו).

מספר כוכבי השבט (קאָמעטען) הרשומים אצלם משנת 2296 לפני סה"נ עד ראשית מנין אירופא עולה עד 372. הסינים מחייבים במסורה זו את העולם כלו, יען כי לא ערבו בספוריהם אלה על דבר המחזות הנפלאים האלה, שמץ דבר מאמונות תפלות ביתר העמים, לא אש ולא דבר גם לא מיתת החתולים ועוד הבלים כאלה, אשר חכמי אירופא העלו בספריהם עוד לפני שלש מאות שנה. אלה פראי האדם ואלה חכמיו!

כבר בשנים קדמוניות מאד חתרו לקצוב גובה הציר (פאָל האָהע) במקומות שונים. הכלי למדידת גובה זה, היה העמוד המחודד, הנודע בשם ה„גנאָמאָן", בהציבם אותו נצב הכן, וע"י מדת צלו ביום הקצר וביום הארוך ובימי תקופות ניסן ותשרי מצאו למו אחרי חשבונות רבות ורשימות את אשר בקשו; וכבר מצאו בימי המלך טשו-קאָנג (1100 לפני סה"נ — היא ב"א תר"ס למנייננו) גם את נטית קו הקדרות (שיעפע דער עקליפטיק), שעלתה בעת ההיא לכדי 23 מעלות 52 מינוטען.

גם מכוכבים מעופפים, הם הזיקים, יספרו לנו, והראשונים הרשומים אצלם היו הנראים בשנת 687 לפני סה"נ (היא ג"א ע"ג למנייננו); גם מאבני אלגביש כי נפלו יגידו לנו, והראשונים אשר נפלו במספר רב מאד היו בשנת 1768 לפני סה"נ (היא אלף תתקצ"ב למנייננו); גם מכוכבים חדשים, והם מן היותר זרים אשר יקרו בצבא המרום, הנה הסינים הם הראשונים לכל העמים, שהגידו לנו על אודותם. אפס כי ברבים מאלה לא נוכל לברר אל מה כיון הסופר. אם אל כוכבים חדשים באמת, כמו אשר נגלה בימי התוכן טיכאָ דע בראהי, או אם הוא ממין כוכבי השבט חסרי זנב, או אם הוא אבן גביש אחת.

כפעם בפעם נמצא אתם מערכות חדשות, אשר השתדלו תוכניהם הנקובים בשמות להיטיב את בחינותיהם, ועל פיהם שנו את התקופות ואת החשבונות, אף כי לא בכל פעם עלתה בידם להגיע אל מטרתם; ותהיינה למו תקופות בנות ששים שנה ובנות ששים יום, אשר כל יום וכל שנה בהנה קורא להם שם אחר. את רקיע השמים כלו חלקו אל 28 בתים השונים במדת ארכם, אמנם אל הבדל הנטיות (דעקלינאציאָנען) אשר לכוכבי השבת לא שמו לב כמעט.

אילם מעת שבת משפחת זונג לכסא, והיא משנת 420 לסה"נ (ד"א ק"פ למנינני), וביחוד במשול בם עם המונגולי, במאה הי"ד לסה"נ, הלכה חכמתם הלוך ודלה עד כי כמעט חדלה כלה; לשוא עמלה משפחת מינג, אשר העמידה 16 מלכים אדירים להקים הריסותיה, עד בוא אליה הישועים, מיד אחרי הוסר חברתם בשנת 1540 (ה"א ש' למנינגו) ויקימוה מערמות עפרה.

התכונה בארץ הודו.

בככר הדלתא אשר לנהר גאנגעס, אשר לטיב אדמתה אין ערוך בתבל, התפתחה חכמת התכונה בימים קדמונים מאד, אבל מעטות עוד הידיעות אשר הגיעו אלינו מהעם היושב עליה, יען לא נעתקו אלינו ספרי הזאנסקריט אשר בידיהם ולא נחקרו עד היום.

מקצב מהלכי כוכבי הלכת צדק ושבתאי, אשר נמצא להם, כי ילך צדק "42 '20 °30 לשנה ושבתאי "14 '13 °12, שפט התוכן לאפלאס, אשר קצבה זו נעשתה בשנת 3012 לפני סה"נ (היא שנת תשמ"ח למנינגו). משפט זה מהאמת גם ע"פ מספרים אחרים המסורים לנו בספרידם. גם להם נמצא 28 בתי לבנה השוים במדתם, אבל דבר אין להם עם בתי הרקיע אשר לסינים, גם מטרתם בהם אחרת היא מאשר לסינים, וע"כ אין לשפוט מזה בשום אופן כי קבלו העמים האלה חכמתם איש מרעהו.

כללי החשבונות במהלכי צבא השמים, וביחוד הכללים לחשבונות הלקויים ערוכים הם בחרוזים בספריהם אתם. שר הצבא רענעל הבריטאני (מת 1830) נסה לחשוב לקוי אחד, אשר העתד לבא בימיו, ע"פ הכללים ההם, ואחרי עמל רב מאד עלה בידו החשבון צודק, אבל איננו מדויק די צרכו, כאשר יצא ע"פ חשבון התוכנים כיום. אמנם הלא נראה מזה את חכמתם כי רבה היא ואת תבונתם כי ישרה, יען חשבון הלקויים הוא אחד מהפרקים הקשים בחכמת התכונה. אך לא בחכמה זו לבדה גברה ידם, כי גם בחכמת החשבון בכלל עלו למדרגה גבוהה מאד נעלה; ונמצאו להם חרוזים לחשבון החרוזות הבלתי תכליות (אונענדליכע רייהען), הנודעות בחשבון הנשגב (אלגעבראישע אנאליזיס), ועוד חרוזים לכללי הלמודיות שונים ולמרובעים מהגים (מאגישע קוואדראטע). והלא גם שטת המספרים וציוניהם (1, 2, 3, ...), אשר בידינו היום, באו אלינו מהודו ע"י הערביאים, בשנות מאה הי"ד לספ"נ, וע"כ נקראו אצלנו בשם ציוני הערביאים (אראבישע ציפפערן), תחת האותיות הרומית (100=C, 50=L, 10=X, 5=V, 1=I, 1000=M, 500=D) שנהגו בהם עמי אירופא לסמן המספרים עד שנות המאה הי"ד לסה"נ.

התכונה בארץ כשדים.

ארץ שנער, היא הבקעה אשר זרועות חדקל ופרת יחבקוה, דשנה ופוריה עד מאד, היא הרת חכמת התכונה אשר אתנו. חקירת צבא השמים היתה ביד הכהנים, וברוב שקירתם עליה להשקיף תמיד אל מהלכי המאורות היו לאל ידם להגיד האותיות לאחור מלקויי המאורות ושאר חזיונות השמים. המגדל אשר בנו שם בני האדם,

ויקרישוהו לאליל הבל, נשא על ראשו ממעל מגדל מצפה הכוכבים, ששם עמדו הכהנים לשמור צאת הכוכבים במשמרותיהם ברקיע. הם כבר ידעו מאורח עגול הצהרים (מערי-דיאן). גם להם היה הגנומון לעינים לקצוב בו ארבע תקופות השנה.

הן גם בכתבי הקודש יזכרו הוברי השמים בבבל (היא שנער או ארץ כשדים). כי יגידו האותיות לאחור, אולם ההגדות, אשר לעמים קדמונים אחרים על ארותם, מפליגות מאד את חכמת הכשדים. ובדברים רבים נוכל לכזבן על פניהן, עד אשר נמתח עליהן קו חשד, לבלתי תת אמון בהן בכל אשר תדברנה, כמשפט ענשו של בדאי. אולם כנים הם הדברים אשר הגיעו אלינו מחכמי בבל בעצמם ע"י אלכסנדר מוקדון. כי אריסטוטלוס רבו פקד עליו ועל נכד אחיו, תלמידו קאלליסטהענעס, אשר הלך אתו בלכתו למסעיו בבלה, לחקור שם מאד אחרי שרשי השקפות תוכני הכשדים; והם מסרו בידו את הלקויים, אשר בחנו קדמוניהם משנות 1913 לפני בואו שמה, הלא היא משנת אלף תקט"ז למנינגו, ע"פ הרשימות אשר נחרתו על אבני מאפה (באקקשטיינע), והם נבחנו כיום, וימצאו כולם צודקים ע"פ חשבוננו. אף כי ההוכן פטאלעמאוס (בטלמיוס) לא סמך עליהם, רק על אותם הרשומים משנת 747 לפני סה"נ והלאה, והוא מימי מלוך המלך נבונאסר ביום 26 פֿעברואר בשנה ההיא, שעל שמו נקרא מנין השנים „מנין נבונאסר", לאשר לא יוכל למצוא חשבון הזמן אל נכון, כהיפפארך רבו אשר יצא בעקבותיו.

גם נודע היה להם המחזור בן י"ט שנה, אשר לסולרות הירח ביחוסם אל שנות החמה, והמחזור בן י"ח שנה וי"א יום, שבו ישובו חלילה הלקויים, ונקרא אצלם המחזור הזה בשם „זאראָס". עוד תקופה אחת בת 600 שנה נמצאה בידם, ואין אתנו יודע מה טיבה.

לפי דברי הסופר שטאָבום (חי 500 לספה"נ) ידעו הכשדים שכוכבי השבט הם כוכבים המהלכים במסלולים קצובים, ונגלים אלינו ברדתם משמי מרום ובהעלותם יעלמו מעינינו, גם ערכו השקפותיהם עליהם גם כתבון בלוחות, אבל לא הגיעו אלינו; ודבריו כנים, כי גם שמואל ירחינאה (אשר חי בבבל) חשבם לכוכבים, והתאונן כי לא נקצב לו מהלכיהם. אך בכלל מעט הוא אשר נשאר לנו מהם, למען נוכל לשפוט למראה עינינו, כי לא הגיעו כתביהם אלינו.

בירוסוס, אשר חי בשנת 640 לפני סה"נ (היא ג"א ק"ב למנינגו), אחד מחכמי בבל בקר את העיר אתונא (אטהען) מושב חכמי יון, ועל ידו הגיע מעט מחכמת בבל אל היונים, והוא יסד בית מדרש גדול למדעים על אי קאָס (הוא קא אשר בסקצוע דרומית מערבית לאסיא הקטנה).

מארת ה' רובצת על הארץ ההיא מעת נפלה ממלכת בבל, כדבר הנביאים, עד היום הזה. הן בסיני, בהודו ובמצרים אם כי נפלו אבל גם קמו, ותוכני אירופא שבו ויפחו בהן רוח חיים, וחכמתן הציצה ותחל לפרוח כיום הזה. אך בבל נהייתה שממה ומשמה מאין כמוה, אשר אין תקוה עוד להחיותה, נפלה ולא תוסיף קום.

התכונה במצרים.

גם כתבי הקודש גם שרידי חרבות מצרים יעידון ויגידון, כי החכמה והמדע מצאו קן למו בארץ ההיא עוד מימי קדם; הפיראמידען, אשר נבנו כמו רמים בערך 3000 לפני סה"נ, הוצגו מכוונים לארבע רוחות השמים (וראוי להעיר על זה כי הצמצום לכוון את אורח הצהרים, לא דבר נקל הוא, והלא נמצא גם בירושלמי, עירובין פ"ה „כסה

יגיעות יגעו הנביאים הראשונים לעשות שער המזרחי, שתהא החמה מצמצמת בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז", ע' ספרי „המאור" פ"ה), אבל ידיעות נכונות על דבר חכמתם נעדרו לנו, ואין לאל ידינו להגיד דבר ברור מתי עלתה שם חכמת התכונה כפורחת. ואם הסופר סיניקא יחס רשימת הכוכבים למקומותם בשמותם אל היונים עוד בזמן 1500 שנה לפני סה"נ, הנה ידענו בטח, כי היונים קבלו זאת מן המצרים; הן השמות אשר העלו ראשונה לכוכבי השמים וכסיליהם, והם הכלב הגדול והקטן, כימה (היאדען, רענענשטערנע) וכוכבי הספנים (פלעיאדין), יורו כי מארץ מצרים מכורתם אשר נוסדו על עלות מימי הניל, ומשם הגיעו גם לבני יפת.

האמנם חלוקת המזלות לשנים עשר נולדה בימים אחרי כן, ומקורה מחכמי יון; אבל מסציאיה לקחו למו את המזלות ואת שמותם אשר הגיעו אליהם מן הקדמונים, ויבחרו להם מן הקרובים אל עגול הקדרות (עקליפטיק) וישימום למזלות, וע"כ אין המזלות שוים בארכם זל"ז, כאשר היה ראוי להיות, לולא נקצבו לתכלית הזאת שהם משתמשים אליה, גם מצבם לעומת קו הקדרות איננו במשטר נכון, כמו שהיה ראוי להיות לתכלית הנ"ל; גם ידענו כי לא היה מספר המזלות בתחלה כי אם אחד עשר, ורגלי העקרב היו במקום מצב המאזנים כעת. היונים לא לבד ששנו את שמות המזלות אשר היו מקדם, אך גם החדשים אשר יצרו למו ברקיע השמים, קראו בשמות הנפילים והאלילים, כאשר הושם כל ספור האגדה בדבר הצלת אנדראָמעדא ע"י פערזיוס ביריעת השמים, וכרומה הרבה, וכן זכר המורה (בשני לראשון) ע"ד האגדה, כי איש אחד הפליג במ־י ויושם לכוכב בשמים (לאמר כי רתק באזיקים אל השמים), גם בדברי קדשנו כתוב לאמר „ומושכות כסיל (מל' כסילי השמים) תפתח", ואל זה רומז הכתוב „כנמרוד גבור ציד (שהושם במרום) לפני ה'".

אורך השנה היה למצרים שס"ה יום, ולרביע יום החסר עשו למו תקופת הכלב, אשר ארכה 1460 שנה, כי מכל 1461 משנות החמה נעשה רק 1460 לכוכב הגדול זיריים אשר בפי תמונת הכלב בשמים, המצרים היו הראשונים לחשבון השנים ע"פ תקופת השמש, ובשנת 1866 מצא לעפסיוס ומרעיו אבן חרותה במעבה האדמה על יד הכפר זאן, וכתוב עליה שבשנת 238 לפני סה"נ נהגו המצרים להוסיף יום אחד עבור לכל ד' שנים בנות שס"ה יום, וכל שנה היתה בת י"ב חדש בני ל' יום ועוד חמשה ימים הוסיפו עליה באחרונה. ונמצאו אתם תקופות שונות, אשר הוטבו מעת אל עת ע"פ השקפות היותר קדמוניות מזמן אלפי שנים, אבל נעדרות הן מכל שטה ורעיון בצבא השמים, כאשר לא נמצא כזאת בכל העמים הקדמונים, העם במצרים מנו ללבנה כיתר העמים הקדמונים, ועוד נבא לדבר בזה לפנינו.

התכונה בארץ יון.

אם כי החכם טהאלעס (חי 640 לפני סה"נ ג"א ק"כ למנינו) כבר הגיד מראש את לקוי החמה אשר התעתד לבא ביום 28 מאי 585 לפני סה"נ, ואף קדמו מערכות שונות לחשבון השנים להם גם בטרם העריך מעטאָן (432 לפני סה"נ = ג"א שכ"ח למנינו) את המחזור הנודע בן י"ט שנה, בכל זאת לא פרחה המדע בארץ ההיא לעשות פרי תנובה, אשר סמנו יזונו עמים רבים עד מלוך המלך החכם והחסיד פטאָלעמאוס במצרים, הנודע בתלמוד בשם תלמי המלך.

לא בצדק יחסו רבים מכותבי קורות התכונה לפיטאגארוס (חי בערך 500 קודם סה"נ) את ההשערה לשטה החדשה בחכמת התכונה, אשר נחלנו מאת קופרניקוס, כי הארץ מקפת במסלולה את השמש, בעבור שנמצא בבית מדרשו אומרים בשמו כי הארץ

סובבת מסביב לאש מרכזית; גם קופרניקוס בעצמו האמין כן כי פיטאגארוס קדמהו בסברה זו. אבל אם נשים עין על דברי פיטאגארוס עצמו, נוכח כי לא פגע ולא נגע בה. הלא זה דברו: „האש המרכזית שוכנת באמצע, בין הארץ ובין מול-הארץ (Anti-chton) . שתיהן סובבות סביב לאש המרכזית במשך 24 שעה, ובאופן שהן פונות תמיד בצדן האחת אליה; הארץ פונה אליה בחצי כדורה הדרומי, וע"כ לא נראה אותה פה, בשבתנו על חציה הצפוני. השמש, בטח איננה האש ההיא המרכזית, אך אפשר שהיא דמות מראה ממנה". ומי לא יראה כי דברי השערת הבל כאלה רחוקים הם משטת קופרניקוס אשר נוסדה על בחינות אמתות.

אנאקסינאָראס (חי 500—428 לפני סה"נ), אשר הואיל לבאר סבת לקוי השמש שהוא מפאת הירח הבא מתחתיו ומאפילו, נחשב לכופר באלהים, וישפטוהו משפט מות, אך בהשתדלות מורהו אנאקסימענעס נצל מנפול לפני בני עולה.

בימים ההם (433 לפני סה"נ) תקן מעטאָן את המחזור הנודע בן י"ט שנה, י"ב שנים פשוטות וז' מעוברות בנות י"ג חדש, והחדשים יהיו 125 מלאים 110 חסרים ואחריו תקן קאליפפוס (330 לפני סה"נ) לחסר בכל ד' מחזורים יום אחד מחדש מלא.

איידאָקסוס (חי 380 לפני סה"נ) היה הראשון אשר המציא את שבעת הגלגלים לכוכבי הלכת, ועוד גלגל שמיני למזלות, והבאים אחריו הוסיפו גלגלי יוצאי מרכז וגלגלי הקפה (עפיציקלען), מפאת תנודת כוכבי הלכת אנה ואנה לעיניהם, ודורות האחרונים מחזיקי הנושנות, כשדקדקו יותר במהלכי הכוכבים, הוצרכו להוסיף עליהם כהנה וכהנה, עד שהאחרון שבהם, הוא פֿראקַסטאר, הוכרח למנות עד 70 גלגלים לשבעת הכוכבים. הוא הנהיג להתחיל את היום מתחלת הערב, כמונו היום.

המלך הנזכר, פטאלעמאוס לאגוס, שר וגדול לפני מלכו אלכסנדר הסוקדוני, עלה על כסא מצרים בשנת 305 לפני סה"נ (היא שנת ג"א תנ"ה למנינגו) אחרי מות ארוניו, ומיד שת אל החכמה פניו ויכונן „אוסף עתיקות" (מוזעאום) גדול למראה מאד, ויקרא אליו כל חכמי תבל מאפסי ארץ, לשקוד שמה על החכמה באין מפריע, וכל מחסורם עליו היו כיד המלך. רובם באו לקול הקריאה הגדולה ההיא, גם מחכמי ישראל אשר העתיקו לפניו את תורתנו, באו שמה; החכמים אשר לא באו, התחברו עם חכמי אלכסנדריא, אשר נצחו על אוסף העתיקות ועל עקד הספרים הגדול מאד, ע"י מכתביהם אשר הריצו תמיד ביניהם. הבית הגדול הזה הופע נהרה על ארץ ומלואה, על עממיה ועל דורות רבים; מהודה נאצל זיו החכמה על אתונא, על רומא, על רהאָדוס ומאסיליא על ניצעא וסיראקוס ועל עוד בתי מדרש רבים.

התוכנים הראשונים, סביה המדרש שבאלכסנדריא של מצרים, נודעים לנו בשמות אריסטיללוס וטימאָכאַרים. הם קצבו מעמד כוכבים רבים ע"פ מדידת מקומם בעת זריחתם ושקיעתם, כי לא ידעו עוד למוד מצבם בעת פסנהם (קולמינאציאן) וע"כ חסרו הדקדוק הנכון הראוי להם אז ע"פ עראטאָסטהענעס (250 לפני סה"נ), הממונה על עקד הספרים שם, בנה המלך את אופני הגלגלים (ארמיללאר שפֿהאֶרען) אשר יסבו על קטריהם ונושאים עמם את תבנית דמות מאורות השמים בלכתם. על הטכונה ההיא כוון הנוסע הקדמון רבה ב"ב חנה. באמרו לדידי חזי לי היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהרדי", כמ"ש בת' הגאונים, ע' ספרי ה„מאור" פי"ג), ובלא ספק גם האגדה מחירם שבנה ז' רקיעים, על ברכי המעשה הזאת נולדה, (ע' ה„מאור" פי"א בהערה, כי חירם הוא הורמים טרים-מגיסטום החכם הנודע במצרים, ונודע שדרך האגדה בפי הבריות לתלות כל חכמה וכל שכל טוב באיש המקודש בפיה לזה). הוא המציא את רשת המעלות לרשימת המקומות בארץ והכוכבים בשמים. אשר אנו משתמשים בה עד היום, הוא קצב את נטית קו

הקדרות (שיפּע דער עקליפּטיק) בימיו, שהיתה או גדולה בכדי שליש מעלה מאשר היא בימינו. הוא השתדל לקצוב אורך מעלה אחת על פני כדור הארץ.— עוד זאת נמצא לו, כי בקציבת הכוכבים שהגיע אלינו ממנו, נתונה היא ע"פ ארכם ורחבם מקו הקדרות תחת שהמרידה הישרה א"א להיות בהם, כ"א ע"פ עליתם הישרה (רעקטאסצענזיאן) ונטיתם (דעקלינאציאן) מן המשוה, ולאשר ידענו, כי לא התפתחה עוד חכמת משולשים הכדורים (שפֿהערישע טריגאָנאָמעטריע) בימים ההם, למצוא התמורה ההיא ע"פ חשבון, בהכרח שעשה זאת ע"פ רשימה על פני כדור תכנית (גלאָבוס) שעשה לדבר.

אראטוס חי 270 לפני סה"נ) חבר ספר על מצב הכוכבים בחרוזים, והתוכן המהולל היפפארך (ע' להלן) באר אותו, והוא האחד מכל ספרי היפפארך אשר נמלט משני הזמן ויגיע עדינו.

אריסטארך (250 לפני סה"נ) אמר שהארץ מקפת את השמש בעגול נטוי, והוא באמת כסברת קופרניקוס, אך לא הואיל ללכת הלאה ולבאר על פי השערתו זו את מהלכי כוכבי הנבוכה, כאשר עשה קופרניקוס. ארכֿימעדוס, המהנדס הנודע לשם ולתהלה, התל בו על אמרו, כי מסלול הארץ כלו הוא כגרגיר חרדל לעומת גלגל המזלות, וכעת ידענו אל נכון כי אתו הצדק. זאת לא זאת, כי אם עוד מסרהו קלע-אנטהעס אל השופטים, על אשר חרף בזה את מערכות אלילת הארץ „העסטיא", בהחרידו את הארץ ממנוחתה כבוד. הלא כן דרך אויבי התבונה והמדע מאז בכל העמים ובכל הדורות, לרדוף באפם את החכמים, בריבם בם את ריב אלהיהם.

אולם הנעלה על כל הקודמים לו ואחריו לא קם כמוהו בין חכמי יון לחכמת התכונה הוא התוכן הנעלה היפפארך (אברכוס בפי קדמונינו, חי 160—125 לפני סה"נ). ואם אמנם לא נשאר לנו מספריו הרבים אשר חבר, רק באור חרוזי אראטוס שהזכרנו ורשימת הכוכבים, אבל החכמים הבאים אחריו העתיקו דברים רבים מהם בתוך ספריהם וביחוד הנחילנו בטלמיוס (להלן) רבי תורתו. הוא המציא דרך להשקיף אל הכוכבים בעגול הצהרים (מערידיאן), וימיר את הפוכי הקיץ והחרף בראש התלי וזנבו, לקצוב על ידם את מדת השנה; הוא המציא תחבולה, למוד את חלוף המראה (פּאראלאקסע) גם במקום אחד; הוא ערך לוחות השמש ע"פ שנויי מהלכה מיום ליום, ותבנית לוחותיו בסדורים הנפלא היא לנו למופת עד היום; הוא קצב מצבי אלף וכ"ב כוכבים בדיוק עצום, כפי שהיה אפשר בימים ההם „למען ידעו דורות יבואו, אם לא נאבד כוכב אחד או כוכב חדש כי יולד". יען כי במספר ההוא הם הכוכבים אשר יוכלו לראות על אופקו בעינים פשוטות, הבלתי חמושות בכלי המחזה; הוא קצב שש מחלקות לכוכבים על פי חוזק אורם, ויקרא להם שמות בשש אותיות האלפ"א בית"א הראשונות בכתב יוני. את ההשקפות שהגיעו אליו מן הקדמונים ואת השקפותיו אשר ערך הוא, ידע להשתמש בהן על אופן מאד נעלה בשכל חד ועמוק. ובכל זאת לא ערב את לבו להקים שטה בהכונה, באשר לו יאתה, יען כי חוקר נפלא ובוחן נשגב כמוהו ידע היטב, כי עוד לא הגיעה העת לדבר נשגב ומרום מאד כמוהו, את ההשקפות אשר אסף בחנן בדרך מאד נפלא, ויבור את הבר מן התבן. ובכלל נוכל לאמר עליו, כי הוא אשר עשה את התכונה לחכמה.

מדת שנת התקופות (טראָפּישעס יאהר) מצא שהיא 365 יום 5 שעה 55 מינוט 12 זעקונדין. מדת ירח החדשי (זינאָדישער מאנאט) קצב 29 יום 12 שעה 44 מינוט 3½ זעקונדין; והוא מכוון כמעט אל האמת. מרחק הירח מן הארץ קצב מן 62 עד 72½ פעם (בקרובו וברחוקו ממנה בחצי קוטר הארץ, והוא גדול בכדי חלק תשיעי מן האמת.

התוכנים שעמדו אחריו לא הגיעו לקרסוליו. קאָנאָן זכה לשם על דבר נקלת מאר, והוא כי שָׂם מזל אחד ברקיע, הלא הוא „שֵׂעָר בערעניקע", הסמוך אל זנב האריה (והוא לזכר הגבירה בערעניקע אשת המלך פטאָלעמאוס השלישי, כי גלחה שער ראשה לשם אלילה, למען יצליח אישה במלחמתו את סיליקום קאליניקום). סאָסינע-נעם הציע לתקן את הלוח אשר כונן יוליוס צעזאר (קיסר). קלעאָמעדעס מצא את שבירת האור, ע"פ לקוי הירח, אשר נראה בימיו בעוד שהשמש לא באה עוד; ואף שכבר שער פאָזידאָניוס כזאת לפניו (135 לפני סה"נ), לא נתקבלה מפני שלא מצא להשערתו ידים.

אך עוד תוכן אחד מהולל מאד עמד מביהמ"ר האלכסנדרוני, והוא קלוידיוס פטאָלעמאוס (בטלמיוס, חי 130 לסה"נ ג"א תת"צ למנינוו) מחבר ספר האלמגסטי, שעל ידו הגיעה תכונת הקדמונים אלינו. רבים יטפלו עליו חטאת, באשר לא זכר תמיד את שם הבעלים על הבחינות ועל ההמצאות אשר ילמדנו; אפס אנחנו לא נראה בזה עון אשר חטא, יען כי הוא לא נתכוין רק לתת לפנינו ספר בלמודי חכמת התכונה, וכי אריסטוט' כתב כל ספריו מדעת עצמו, או גאלינוס האם היה הרופא הראשון בארץ, ואיקלידוס — המהנדס הראשון, או יוסטיניאן המחוקק הראשון, ועוד רבים כמוהם גם החיים אתנו כיום, וכי כולם זכרו את מקבת הבור אשר ממנה נקרו אבני פנתם?

פטאָלעמאוס מצא את התקון השני לירח, אשר יכונה אצלו בשם „ההגבהה" (עוועקציאָן), והוא מה שהירח מוסיף בארכו בבואו לנקודות הנוכחים (זיציגיען, הוא קבוץ ונגוד הירח עם השמש), ופוחת בנקודות הרובע, תחת אשר היפפארך לא התבונן כ"א על תקון „המסלול" (אנאָמאליע); אפס מתקון השלישי, הלא הוא „התנודה" (פאַריאציאָן), הבאה רק בארבע נקודות השמיניות, אף כי גדולה היא, לא יכול לדעתה, לפי שכל בחינותיו הם רק בנקודות הרבעים. הוא המציא כלי הטריקוועטריום למוד בו חלוף המראה לירח ולקצוב על ידו את הנטיות (דעקלינאציאָנען) בדיוק יותר; גם מצא עצה נכונה לקצוב חלוף המראה לשמש, הטובה מתחבולת היפפארך. ובכלל הרבה מאד לעשות ולתקן בכל פנות החכמה הזאת ויעשה לתורה שלמה, ע"פ שטתה אשר הקים לה, הערוכה בכל ושמורה לנו בספרו הגדול „אלמאגעסט", אע"פ שלא נחה דעתו הימנה; כי כשנשאל על הדבר: מרוע שטתו מסובכת כ"כ? ענה ואמר „לא כל הדברים פשוטים הם; האמנם מחויבים אנחנו לבאר כל דבר על אופן היותר פשוט, אכן אם הבאור אינו מספיק, הלא צריכים אנו לבאר ככל העולה בידינו". ולא הרהיב עז בנפשו להדריך את הארץ מנוחה, למען מצוא את הבאור הפשוט אשר הוא מבקש. — מכוכבי השבט לא דבר דבר, כי כל בית אלכסנדריא חשבום לזרים, מבלי צורך להתבונן אל מסלוליהם.

ויחי פטאָלעמאוס ע"ח שנה ויאסף אל עמיו. ואחרי מותו ומות מלכו החסיד, אנטונינוס פיוס קיסר רומא, מתו גם חכמה גם צדק מעמי אירופא, ויעל החשך ממעמקי שאול וילט בעלטה ארץ ויושביה. הן אמנם כי גם בליל אמש ומשואה נגלו איזה כוכבי אור ממרום, אבל אך כמראה הבזק חלפו ויעבורו, ולא עצרו כח להאיר לארץ ולדרים. ומכלם אין שוה להזכיר רק את החכם תיאון השני, אשר חי במאה הרביעית לסה"נ, ובתו היפאטיא עלתה עליו בחכמתה ותורה את ח' הלמודיות (מאטהעמאטיק) והתכונה במקדש המרעים אשר באלכסנדריא, גם לוחות התכונה חברה, אבל לא הגיעו אלינו. האשה הגדולה הזאת בלכתה בלילה מאת שבת תחכמוני, התנפלו עליה חבר בוגדים על יד כהן נוצרי המנהלם וירצחוה נפש.

להמיש את החשך עוד, נשרף בית עקד הספרים הגדול אשר באלכסנדריא, על

ידי אָמאר הערבי אשר כבש את מצרים, ויצו להסיק בספרים ההם את המרחצאות (670 לסה"נ); כל תחבולות וכל תחנות החכם פּהילאָפּאָנוס אשר הפיל לפני הפחה הסכל ההוא נשארו מעל. אז נשרפו במקרה גם שני בתי עקד ספרים גדולים אשר נאספו על ידי מלכי רומא המזרחית (ביצאנטים), וידעך קו אור החכמה האחרון.— כבר בשנת 600 לסה"נ למד איזידאָרוס היספאלענזיס, אשר היה בדורו מהמלומדים הגדולים אנשי השם, והוא הגמון בסיווילא, כי סבת נטית כוכבי הלכת מני ארחם, לכתם אחורנית ועמדם על מקומם לפעמים, היא מאשר אבדו דרך לכן נבוכים הם במרחבי הרקיע למצוא את דרכם הנכוחה. אפס בשנות המאה השמינית שבה הארץ ותהי שטוחה ושטה בים אוקיינוס שאין לו סוף; והכנסיה הנוצרית אסרה איסר ללמד תורת כדורית הארץ.

לְהַשלים חכמת היונים ודעותיהם בענין הזה ראינו לתת לפני הקוראים את סברותיהם בענין תבנית העולם. למען דעת את פרי מחשבות חכמי תבל בתעותם בתהו לא דרך, במקום שלא עמדה להם הבחינה המדויקת.

טהאלעס יסד ביהמ"ד בעירו מילעט, בשובו ממסעיו, וילמד בו, כי הארץ היא שטוחה כלוח עגול השט במים, השמים נטוים עליה כקערה, והכוכבים ברדתם אל ים אוקינוס בבואם, סובבים אל צפון עד מזרח דרך מי הים. תלמידו אנאקסימאנדער אמר שהארץ עשויה ככוזרת, אשר עביה הוא כשליש רחבה, והיא תלויה על בלימה, והשמים הם ספירים כדורים מסביבה, ובהם קבועים הכוכבים הקיימים, וממעל להם מקום לכוכבי הלכת. תלמידו אנאנקסימענעס אחז בשטת טהאלעס, שהארץ כלוח עגול, אבל היא מונחת על האויר והאויר על המים. קסענאָפּאנוס אמר שהשמים עם הארץ ביחד הם עושים כדור שלם. אנאקסאגאָרעס שהלך ג"כ בשטת טהאלעס, אמר כי הארץ תטה ברוב הימים את פאת נגבה מטה ותגביה פאת צפונה מעלה, למען חלק לכל נפות התבל את הענג אשר ליושבי אזור הממוצע.

פיטאגארוס הפילוסוף האדיר אשר העמיד תלמידים הרבה, אחרי שובו ממסעיו, ובית מדרשו אשר כונן בעיר התמרים קראָטאָן אשר באיטליא נהרס בידי ההמון, ותלמידי תלמידיו שבו והקימוהו. ויורו בו תורת רבם הזקן, למד „כי ישנם עולמות „רבים, הארץ היא כדורית תלויה על בלימה במרכז העולם הכדורי, והיא נושבה מכל „עבריה, הירח והשמש וכן כל צבא השמים הם כדורים, לקויי השמש והירח באים „מפאת בוא הירח או הארץ ביניהם, סדר כוכבי הלכת הוא שצ"מ חנכ"ל, ומסבובם „יוצא קול ערב, אשר קראו בשם „נגון העולם". מבית מדרשו קם פּהילאָליוס (400 לפני ספה"נ), אשר דבריו שמורים היו אצל פלאטא וארסטוטלוס, והוא שם את האש החשוך למרכז העולם, הנותן חיים לכל חי, וממעל לגלגל המזלות סובב כדור האש, הגורם תנועת כל כוכבי הלכת ממערב למזרח, ואח"כ גלגלי שצמנ"כ, ואחריהם גלגל חמה, המקבל אור וחום ממעל לשלחו לשוכני מטה, אחריו גלגל הירח, הירח סובב על קטרו שתי פעמים בתקופתו החדשית, והוא נושב מענקים, והוא ראשית עולם ההויה וההפסד. אולם הארץ ומול הארץ שזכרנו למעלה על פי שיטת פיטאגארוס נשארו גם אצלם.

פלאטאָ (429—348 לפני ספה"נ) תלמיד זאָקראטעס מאטהען, אחרי מות רבו סבב מצרים ואיטליא ובשובו אל עירו יסד אקאדעמיא לפלוסופיא חדשה, ועל בית מדרשו כתב „אין רשות לבלתי מלומד בהנדסה לבוא בו", ויקן את שלשת ספרי „הטבע" שכתב פּילאָליוס בכסף מלא, לעת זקנתו לִמד „כי מרכז העולם איננה הארץ, רק כוכב

אחר נכבד ממנה". במכתבו לאחר מרעיו כתב „הלמוד מתנועת השמש והירח והכוכבים, הוי ידידי! אינו אמת, אבל נהפוך הוא, כל אחד מהם עושה מהלך אחד בעגול, לא רבים, ונדמה לנו כאלו מהלכיהם רבים, המהיר בהם נרמה להם כאלו הוא מתון, ולהפך". מזה נראה, כי כבר שער החכם הזה מסבוב הארץ, אך העלים דעתו כדרך הראשונים, מפני ההמון והאמונה השוררה; והוא באמת אריסטארך, אשר למד כזאת בפירוש, כמ"ש למעלה, העיר עליו חמת ההמון, כמו שכתב פלוטארך בשם לוקיוס: „אבל הזהר לבל ישהרג עלינו משפט האמונה, ידיד יקיר! כאשר הודיענו קלעאנטעס, שקמה כל ארץ יון על אריסטארך הזאמאָסי, על אשר כפר באמונתה, בהעתיקו את צבא הקדוש ממקומו, ויעמידוהו במשפט על אשר נועז לדבר כמו אלה, למען הצדיק את תנועת הכוכבים".

ארסטוטלוס תלמיד פלאטא (384 לפני ספה"נ) ורבו של אלכסנדר המוקדוני, הקים ביהמ"ד לאטהען, היה שנוא העם על למודיו, וכל למודו לתלמידיו היה בעת טיולו עמהם, וע"כ נקראו תלמידיו בשם „מטיילים" (פעריפאטיקער), ומשנאת העם אליו ברח עם רוב תלמידיו לכאַלציום על אייבעא וימת שם ע"י סם אשר שתה בעצמו (322), מיראתו פן יסגירוהו לאטהען. הוא אסף בחינות רבות ויבחן גם הוא בכל מקצעות הטבע, ויאמר: „עוד לא נחקרו המחזות בַּיָן, ואם יֵחקרו אז נסמוך עליהן יותר מעל ההשערה השכלית, ולאחרונה לא נשמע לקולה רק במה שתסכים עם המציאות". הוא הוסיף לבחון בכוכבים, וימצא כי הירח כסה במהלכו את מאדים, וכי צדק כסה כוכב אחד בתאומים. הוא היה הראשון אשר הרבה להביא מופתים על כדורית הארץ, ומהם: ממראה עגול צלה בלקוי הירח, מנטית הכוכבים מן נוכח הקדקוד בלכתנו צפונה או נגבה, מהגלות ראש תרן הספינה בקרבה אל החוף, טרם נראה את הספינה עצמה.

סוף דבר החכמה התפתחה מערפל חתולתה בימי קדם ותהי לגפן אדרת ותעש פרי הלולים ביד חכמי יון, עד שעליה נבנתה בימים האחרונים מקדשה כמו רמים.

יוסף ליב זאסניץ.

רב וחכם.

העתק מכתב שאלת אדמו"ר הק' נ"ע ותשובת ר' ישעי' דאקטער מנידון פאַרפאַל.

לידידי מו' ישעי' נ"י.

הנה אודות החולי המצוי קצת בנשים שקורים פארפאל שכתבו כמה תשובות אחרונים שהוא נפילת המקור הוא החדר או הרחם שבלשון דבר ה' הוא בלשון חז"ל שהוא מקום שהוולד נוצר בו ומשם דם נדתה יוצא ולפעמים הוא נעקר ממקומו ונופל למטה לביה"ח שבל' חז"ל לפ"ד האחרונים הנ"ל. אמנם מרומע"ל שמעתי שאינו כן שהמקור הוא חדר הרחם אינו נופל למטה לעולם רק הפ"פ הנ"ל הוא נפילת צואר הרחם בלשון הרמב"ם פ"ה והוא מתוח בחוזק ומחובר במקומו בעצבים ומיתרים ולפעמים ניתק ונופל ותלוי למטה. ודברי מע"ל נתקבלו אצלי מאד, אך זאת באתי לשאול ממע"ל מאין בא דם לשם שנראה לעין, כשהאשה מכנסת לשם צמר גפן או ב"פ ונוגעת במעי התלוי שם היא מוצאת לעולם דם על הצ"ג או ב"פ ויש להסתפק בדם זה אם הוא מן החדר ומקור הנ"ל או יש לתלות באיזה מקום אחר הנעלם ממני, ולתשובתו אני מצפה להודיעני באר היטב סיבת הדם

הנ"ל ומקום מוצאו אם אינו מן החדר ומקור הנ"ל, ולמחול ולשלוח לגוברניא שמאלייענסק לנאראד על אדרעס שלי ויגיע לידי נא ונא.

כ"ד המבקש א"נ דו"ש וטובתו מלונ"ח,

שניאור זלמן באמ"ו מו' ברוך זלה"ה.

תשובה

לבאר ענין נפילת המקור הנקרא פ"פ צריך להקדים נתוח ביה"ש אף בקיצור היותר נמרץ. בנין גוף האשה רחב מלמטה וצר מלמעלה. מקום רחב הזה נקרא אצל בעלי הניתוח (פעלוויס) ובל"א דער בעקין ובלה"ק אגן, אגן הזה בנוי מעצמות שונים ומשונים ומלובשים מעור ובשר עורקים וגידין ונערווין וכו' מחובר מאחורים ע"י עצמות השדרה וע"י עור ובשר וכו' ומלפנים ע"י בשר הבטן. אגן הזה משלי' תחתית הבטן וממנו הירכים יוצאים מזה א' ומזה א', באמצע תחתית האגן בין החלחולת ובין קנה השתן נמצא מעי א' ארכו כעובי דופן האגן בתחתיתו ששה עד שבעה אצבעות. מעי הזה נקרא אצל בעלי ניתוח (וואגינא אוטערי) ובל"א דער שייד ובלה"ק נרתק הנגמר בפה ושפתים יש להנרתק והם ארוכים יותר מפה הנ"ל ובין השפתים נגמר פי קנה השתן היוצא ממקוה השתן המונח בתוך האגן תחת עצם הבושת הנקרא בלשון לטיין (אס פובים) ובלשון חז"ל תפוח, זה העצם הוא בתחתית הבטן באגן מלפנים וגם הוא ממספר עצמות האגן ועליו צומחים השערות, נקב השתן הוא סמוך לדופן הנרתק בין הנימפען כמבואר לקמן, ועל הנקב הנ"ל בין השפתים נמצא איזה בליטה גבנונית קטנה והיא כמו אבר מיוחד הנק' (קליטארים) כונתו כתכונת עטרת הזכר כי מתקשה בעת הזיווג וגם כמו ערלה יש לו היינו שני קפולים נמשכים ממנו והולכים עד אמצעות השפתים ונקרא (נימפען) לפעמים יקרה איזה קלקול בהטבע שבליטה גבנונית הזאת או קליטארים הנ"ל נצמח ונתגדל בהוולד בעת עיבורו ונעשה כמו אמה מזכר עם עטרה וערלה ויכול התקשה ג"כ וזהו אנדרוגינוס (הער מאפראדיטי). זה הדבר יש לתלות פעם בקלקול בנין הנקבה ופעם בקלקול בנין הזכר, אם שיהיה הקלקול בבנין הנקבה אזי אבר הקליטארים נתגדל ונתארך ונעשה כמו אמה מהזכר עם עטרה וערלה נעשית מעור הנימפען אבל נקב השתן בלתי נמצא בו כי זה הנקב נשאר במקומו כאמור לעיל ועורות הנימפען הנמשכות למטה כאמור נעשה לעור כיס הבצי', אבל בכיס הנ"ל לא נמצא כלום נסדק במקום התפירה ובמקום הסדק מונח מעי הנרתק כאמור לעיל, ע"כ אנדרוגינוס כזה שייך למין הנשים וכשימצא באמה הנ"ל נקב ודרך אליה השתן יוצא והשאר יהיה כאמור אזי הקלקול הוא בזכר ולזכר יחשב כי אפשר שיש לו בצי' אך הם לא יצאו מהגוף לכיסי הצדדים וצ"ע.

ועתה נחזור לענינינו. מעי הזה או הנרתק נקרא בהפוסקים ביה"ח הוא בנוי מג' עורות משונים היינו בשטח הפנימי מהנרתק הוא עור הנק' בל' לטיין (טופקע נערווא) נערווין הויט עור עצבי. הב' נקרא עור בשר מפאת שבנין עור הלז הוא מחוטים בשריים ארוכים. הג' נקרא צעללין הויט העשוי כמו קורי עכבים, עור הא' הוא מקופל מקיפולים בלתי מסודרים וחללים נמצא ביניהם עם פיות ושם נתהווה איזה ריר והוא נצרך להרטיב ולהחליק שטח פנימי מהנרתק בהתמדה בכדי שלא יחוברו וידובקו הדפנות, וזהו חוק בכל חלל הגוף כידוע, ועוד זאת שמתרבה בעת הזווג ובעת הלידה. עורקים וגידים הנמצאים בהנרתק באים מאותם עורקים וגידים נקראים בשם (הפאגא שטעריע) נערווין הנמצאים שם באים מאותן שנקראים בשם (נערווא שאקראלים) ומאותו שנקרא (פלעקסוס רעטער פארמיס) ובלה"ק משולב רשתיי והם משולבים ומרוקמים עם העורקים וגידים דקים ומקיפים את כל

הנרתק וביזוד סביב פי החילון. האם מסככה בהאגן ומונחת בתחתית הבטן בין מעי החלחולת שאחוריה ובין מקוה השתן שלפניה תחת עור החופף את כל שטח הפנימי מהאגן ובטן. גדלה כגודל אגוז וצורתה כצורת צלוחית המהופכה צר מלמטה ורחב מלמעלה ומעט משוטחת מעוגלת בעיגול בליי מקושרת ומדובקת בחוזק במקום הצר שלה לראש הנרתק. בעלי ניתוח חלקו את האם לג' חלקים. חלק הצר המקושר לנרתק קראו בשם צואר האם הרחם או המקור וחדר י"ל צואר לא שייך לשום מקום זולתי למקום צר מהאם ומקוה השתן וכיוצא ומקום הרחב שבאמצעיתה נקרא גוף האם והראש או גבנונית העליונה נקרא בשם יסוד האם היסוד הוא מונח בשפל עצם הבושת על מיסוד מקוה השתן גבוה ממנו, וזהו מבלפי מעוברת אולם בהמעוברת האם מתרחב לכל צד מהאגן ולחוץ עד אמצעיות הבטן. הנחת האם בלתי ישרה מלמטה למעלה אך מעט עקומה כי צואר הרחם מעט עקום בארך ישרות הנרתק. אולם מפאת הנחתה החפשית באפשרה שתתעקם לכל צד כי העיקר החיזוק שלה היא מפאת צוארה. אבל מיתרי האם הם רפוים בכדי שתהיה חפשית כי מההכרח שתתפשט לכל צד בעת הריון ובהתפשטותה יתפשטו גם המתרים. בנינה משונה מבנין הנרתק שהוא מעורות כאמור לעיל, ובנין עצמה יש לה. הבעלי הניתוח מחולקים בבנינה ובלתי אפשר לבא לתכליתה. אך יהיה איך שיהיה זהו בבירור שבנינה הוא על דרך הפלא ופלא. היא עבותה משולבת ומרוקמת מחוטי בשר גידין ונערווין ועורקים כו' כמו רשת בכדי שתוכל התפשט בכל צד בעת הריון — וגם בעובי הדפנות היא מעשה עבות ומשולב כנ"ל בכדי שתוכל התנפח מדם המותר כמו שיבואר לקמן. עורן הנמצאים בהאם באים מעורק האם שנקרא (ארטעריא איטעריגא) הבא מעורק הנקרא (עפיגא שטעריא) ומעורק הזרע הנקרא (ארטעריא ספערמאטיקע) ומעורק הטחורים (ארטעריא הערמאראי-דאלים) וכו' וכל אלו מקורן מעורק הגדול היוצא מחלל השמאלי שבלב כי בצאתו מתחלק לשני גזעים גזע א' עולה למעלה לכל חלקי הגוף העליונים מהלב וגזע השני יורד למטה לכל חלקי הגוף התחתונים מהלב והגזע דרך הילוכו משלח פארותיו וינקותיה לכל חלקי הגוף היינו לכל איברים פנימים וחיצונים ואין להאריך כי תקצר היריעה מהכיל. עורקים אלו מוליכים דם להאם יותר מהכיל את מזונה וגם לא לפי ערך הגידים המקבלים מותר דם הנשאר ממזון האם וזאת ידוע שהאשה דמיה מרובים יותר מהאיש כי כלים המהפכים את המאכל למין נוזלי הנקרא (כילוסו) הוא כמו חלב נעשה דם כמלא אללה יותר מבאיש וזהו לצורך מזון הוולד בעת עבורו ובעת הנקתו ובהעדר שני מעמידים האלו נשאר דם מותר אז זה המותר מתקבץ למקום ההוא שאם מוכן כלי לקבלתם והם עורקי האם האמורים, ובזה הסדר חלק דם הנצרך למזון האם ולמזון העורקים וגידים עצמם מכלכל אותם די סיפוק לפי חוקם ומותר מהמזון גידים שנמצאו הבאים מגידים שנקראו בשם עורקים האמורים מוצצים אותו הכמות שבכרם להכיל ומוליכים לגידי מקורם ומשם למקור מקורב היינו לגיד הגדול הנקרא גיד החלול (וועגא קאווא) ומשם לאוזן הלב ומאוזן לחלל ימיני מהלב לפי חוק ומשפט סבוב הדם הנקרא (צירקולאציא סאנגווינים) הנוהג בכל חלקי הגוף וממותר הדם נשאר בדפנות האם ושם מתקבץ לאט לאט עד התנפח ואחר כלות משך ימים נרפים ונפתחים פיות העורקים דקים הנופלים בחלל האם והדם יוצא לתוך חלל הנ"ל ומשם לנרתק ולחוץ, ובזה הסדר בתחלת נזילת הדם כשהפיות מתרחבים אזי דם היוצא הוא דם אדום נוטה לשחור, ואחר הרקת דם בלאט לאט מתכווצים פיות העורקים בלאט לאט וגם הדם נתחלף ממראה שחור למראה אדום הנוטה ללבן ולמראה מי בשר ולבסוף יכלה האדמומית לגמרי והפיות נסגרים — וכשהפיות אינם נסגרים בתכלית יזיע ציר ממראה שונות אך האדמומית לא יראה שם וד"ל, וכשהפיות נסגרים בתכלית לא יזיע כלום כ"א ציר ברור וצלול ואח"כ הדפנות חוזרים לאיתנם הקודם (וזאת לדעת שהעורקים הם גידים

הדופקים ומוליכים את הדם במרוצה יתירה מחלל השמאלי שבלב לכל חלקי הגוף, והגידים הם אותם שמוליכים את הדם אחר תת מזוגם מכל חלקי הגוף לחלל שמאלי מהלב . ועוד זאת יש לדעת שיקרה לפעמים רבים שסעיפי העורקים קצתם נמשכים וכלים בדפנות הנרתק ומפאת זאת תוכל לראות דם וסת מהנרתק וכזאת יקרה לקני יסוד האם ויבואר לקמן בענין הלול. עצבים נערווין הנמצאים בהאם באים מאותן שנקראו בשם (נערווא סאקראלים) ומאותם שנקראו (פלעקסים הייפאגאסטריצום) . בעת ההריון מתפשטת האם כאמור ואחר הלידה מתכווצת ומיד חוזרת להקיפה הקודם כי כח מתפשטין יש לה (פי' כשאיזה דבר שטבעו להיות בהתכווצות ונתפשט ע"י איזה סיבה או שטבעות להיות בהתפשטות ונתכווץ ע"י הסיבה ובסור הסיבה חוזר מיד להקיפו הקודם בהתכווצות או בהתפשטות לפי טבעם זה הכח נק' כח מתפשט . ובל' לטיין (עילאסטיציטאס) וזאת לדעת שהנערווין שנקראו בלשונינו הם עצבים באין ממוח הראש ומשם יתפרדו והיו להרבה ראשים והראשים יתפרדו לסעיפים וכולם בשמות נקראו והסעיפים לסעיפים דקים והדקים לדקים מן הדקים עד כי חדל לספור נמשכים ונתפשטים לכל חלקי הגוף הפנימים והחיצונים היינו בכל נקודת הגוף ומהו נקודה כי יש נקודה קו שטח הקו נעשה מנקודות והשטח מקווים וד"ל. ומהם נתפעלים כל החושים ופעולות הנפשיות וד"ל. חלל פנימי מהאם מחופה מעור דק הנק' בשם (טוניקע נערווא ווילאזא) פי' עור עצביי יש עירוי וזהו לאורך גדול כמו שיבואר לקמן . חלל הזה הוא קטן מאד אצל הבתולות וכמעט שהדפנות מתנגעים זה בזה ובמעוברת חלל זה הקטן נתרחב עד למאוד ונקרה ג"כ בחולאת שהאם תתפשט להיקף גדול ומזה יפול הטעות שהיא מעוברת וזה בא מכמה סיבות. א' ממים המתקבלים לדפנות האם ולחללה ואינו יכול לצאת חוצה מחמת שפי האם נסגר מסיבתו וזהו נפוח האם מוטער וואסער זוכט . (הידראפס אוטערין) . וזה יקרה גם במעוברת וחושבים שהיא מעוברת מתאומים מב' או מג' ולדות. הב' מסיבת חתיכת בשר הנתהווה בהאם וזה בא מסיבת סגירת פי האם ע"י כיווץ כי הדם מתקבץ לשם ונקרש מחמת עיכובו זמן רב בלא תנועה כידוע דם העומד מבלי תנועה נקרש ובהאם נעשה לחתיכת בשר באין יוצא שנסגר הפה ע"י כווץ. הג' מבשר החי הנצמח בדופן פנימי מהאם ומתגדל בתוכה להיקף גדול ונק' (פאלופוס) ולפעמים יקרה לצמיחת בשר החי הזה שיפול לתוך הנרתק ושם מתגדל ומזה נופל הטעות לחשוב שהוא נפילת האם ואין להאריך . בצוואר הרחם יש קיפולים ובין הקיפולים נמצאו ג"כ איזה חללים בעובי הדופן כאמור בהנרתק. קיפולים האלו מתחילים מפי האם ועולים למעלה בהצואר וצורת הקיפולים הוא כמו עלי עץ תמר או לולב ומפאת קרו אותו בעלי הניתוח בשם עץ תומך (ארבאר וויטער) . פי האם הוא כמו סדק וארכו בבתולות לערך $^{3}/_{12}$ מאצבע ובאותן שילדו כבר יהיה עד $^{5}/_{12}$ ובעת לידתן עד ג' וד' אצבעות. סביב פי האם נמצא שיניה כמו שיני הנרכשתא בכדי שיסגר בעת ההריון. עור המלביש את האם מבחוץ נבדל ונתפצל מעור החופה את הבטן הפנימי ושני מיני מיתרים יוצאים מצדדי חיצונית האם ונעשה מעור הנ"ל , מין הא' ארוכים עגולים , ומין הב' ארוכים ורחבים מיתרים הראשונים מתחילים מיסוד האם ונבללים בבשר האגן לא כמו שסברו בעלי ניתוח הראשונים שקצותם הב' מחובר לעצמות האגן ואם שכן לא יהיה באפשרי שתתפשט האם לכל צד בעת הריונה ואנו אין לנו כ"א שהיא חפשית, מיתרים השנים מתחילין ג"כ בזה המקום ונמשכים עד מקום הבילים ושם מתרחבים יותר ונעשים בצורות כנפים ומפאת זאת קראו אותם בשם כנפי תנשמות (בל"א פלעדער מויז פליגל) ובלשון לטיין (אלא וועספערטילנא) ועל קצות כנפים האלו בנויים בילי האשה וזה בהבנין נקרא בל"א דער אייער שטאק ובלשון לטיין (אוואריא) הזה הוא מוכתר בעורות הנבדלים ממיתרים הנ"ל בעורקים וגידים האמורים בהם ובנערווין וכו' כן עורות הנ"ל נמצאו כדורים קטנים לאיזה מספר ובתוך

כדורים הנ"ל כמלא ריר זך וללול מרחקו מן האם מב' עד ג' אלבעות ולקמן יבואר יותר. מפנימיות קרני יסוד האם יולאים שני קנים חלולים ומפולשים משני עבריהם מזה אחד ומזה אחד ונמשכים דרך מיתרים הרחבים עד הבלים ולא עד בכלל היקף הנקב שבפנים הוא כעובי חזיר הולכים ומתרחבים עד אמלעותן ומשם מתחיל התמעט הקיפם אעפ"כ נקב הסמוך לבלים הוא מרווח יותר מנקב הפנימי שברחם. קנים האלו נגמרים בפילולין דקים סביב עורקים גידים ועלביים הנמלאים בהקנים באים מאותן שבהאם עכ"ל. קנים האלו נק' בשם (טובע וו אלפעיאנעט) ובל"א די מוטער שראמפטען ובלה"ק לפי מ"ש חז"ל ולפ"ד הרמב"ם ז"ל נקראים לול הקנים בנין עלמה יש להם כי מתקשים בעת הזווג נתארכים ומגיעים עד בילי האשה וגם הפילולים מתקשים ונעשים כמו אלבעות עקומים וכי היה זיווג הראוי להוליד אזי אלבעות האלו תופסים כדור אחד קטן וללול ובהיר עד שבלתי אפשר לראותו מפאת בהירתו בניתוח הנעשה מיד אחר הזווג כ"א אחר ימים נראה שמונח בזרע הזכר בקנה הנ"ל — ואחר איזה זמן הכדור נראה בהאם ושם נתגדל וכשמתגדל נראה שבנוי מעור מכופל ועליה כמלא עור שעוריי כאמור בתקרת האם ואחרי התגדל אזי עורות הכדור נעשים לשליא ועור שעירוי נעשה שפיר ואז ב' שעורים הללו היינו מהכדור ומהאם מתחברים ומתדבקים ע"י שעירותם במקום תקרת האם בין מלמעלה או מן הלול ולמעלה, בשליא הנ"ל מתגדל הוולד ומחובר עד טיבורו להשפיר הנעשה מעור שעירוי הנ"ל מחובר לתקרת השעירוי הנ"ל. השפיר נקרא בל"א מוטער קוכין (פלאלענטא אוטערין) ובלה"ק עוגות הרחם. שפיר הזה הוא גדול ועב ונעשה מעורות הכדור הידוע ומרוקם מעורקים וגידול וכלי הלימפא כו' עורקים וגידים מתפרדים בכ"מ. מהשפיר נמשכים והולכים עד לחבל הטבור המחובר למרכז. דרך חבל הלז נעשה סבוב הדם מהוולד לשפיר ומהשפיר לוולד, ובזה האופן מהעורק הנק' (ארטעריא היפגאשטעריא) שבוולד האמור בהאשה יולא סעיף אחד ונמשך עד לטיבורו ואז נק' עורק הטיבור (ארטעריא אומאהולקאמם) יולא דרך נקב הטיבור לחבל המחובר אליו ונמשך דרך חבל הנ"ל עד לשפיר הנ"ל ומוליך דם עורקים להשפיר ושם מסבב סבובו היינו קלות סעיפי גידי השפיר מוללים את הדם מקלת סעיפי העורק הנ"ל ומוליכים בהמשכתם דרך חבל הנ"ל עד לטיבור הוולד היינו לטבעת הנק' (נשינוס העפאטקוסי) ומשם לגיד הגדול הנק' (ווענא קאווא) ובלה"ק גיד החלול האמור לעיל (משם לאוזן) (אנוי לוים אומבילי קאלים) ומשם לגיד הכבד הנקרא (שונוס העפאטקוסי) ומשם לגיד הגדול הנק' (ווענא קאווא) ובלה"ק גיד החלול האמור לעיל, ומשם לאוזן ימיני מהלב ומשם לחלל הנ"ל ומחלל הנ"ל דרך הגזעים האמורים לעיל לכל חלקי הגוף. סבוב הדם העובר משונה מסבוב דם הנולד והלא ידוע שבהעובר נסתם הפתות ונפתח הסתום, ע"כ כלי הנשימה סתומים אללו והריאה מהודקת בלי אויר הנשימה ע"כ הדם לא יסובב מחלל ימיני שבלב דרך הריאה לחלל שמאלי שלו כ"א בלי אמלעי היינו דרך קנה הנמשך בבשר גג הלב שעל החללים מלמעלה. וזאת ידוע שעיקר חיות הבא מן הדם נתהווה בעת שמסבב סבובו דרך הריאה וזה בא מאויר הנשימה כידוע ובהוולד נסתם הפתוח ע"כ מושלל מאותו זה המעמד אך השפיר משלים זה העדר כי בדחיקת חבל הטבור נחנק הוולד ואין להאריך כי תקלר היריעה מהכיל ובקשתי לעיין בספר החומט שלי בפרק נשימת בע"ח — לפעמים נקרה מקרה רעה מאיזה סיבה שהכדור האמור לעיל אינו נכנס לחלל האם מן הקנה האמורה ונשאר במקומו שם נתגדל ונעשה לולד ועורות הכדור נעשה לשליא ולשפיר ונדבק לדופן הגנה באופן האמור בהאם ואחר גמר בישול וביכור הוולד אז עור הקנה נבקע ונקרע עם עור החופה את בטן הפנימי והולד נופל לתוך הבטן בין המעיים ויהיה בלתי אפשר להוליאו כ"א ע"י חתיכת וכריתת הבטן כמו שנעשה ליולים קיסר ברומי.

עתה נבוא לביאור הפארפאל הנק' (פראלאפסוס אוטערי) זה הפ"פ נקרא בכ"מ מהגרתק וכדומה בתכלית לנפילת החלחולת מפי הטבעת כי פי הטבעת בעצמו אינו נופל לעולם כי הוא מקושר בקשר אמיץ וחזק לעור ובשר שבתחתית האגן ואולם מעי החלחולת שבפנים נתרפה מאיזה סיבה נעתק ממקומו ונעתק לחוץ ואז נתהפך שטח הפנימי חוצה כמו כן נקרא למעי הגרתק אך על כמה אופנים. הא' נפילה לדדית היינו שנעשה רפיון בלד א' מהגרתק למעלה למטה או באמצע פעמים שזה הרפיון הוא כך גדול עד שנתארך ונעתק חוץ לגוף אף ממקום יותר גבוה ולפעמים אינו כ"כ גדול אז נעתק ממקומו ונשאר בתוך הגרתק ועל שתי נפילות האלו אפשר לטעות ולחשוב שזהו העתקת האם ר"ל שנתהפך פנימי מהאם חוצה (וכשאינו כ"כ גדול תשאר הנפילה בתוך הגרתק כאמור בנפילה הלדדית אך בנפיל) כי נקב לא נמצא במרכזו הב' נפילה סבבית כשהרפיון נתהווה סביב הגרתק ויהיה ג"כ כאמור אם שהרפיון הוא גדול נעתק מפנימיות הגרתק חוצה וכשאינו כ"כ גדול תשאר הנפילה בתוך הגרתק כאמור בנפילה הלדדית אך בב' נפילות האלו יהיה תמיד נקב במרכזוס כמו שיבואר לקמן ב' האופנים האלו אפשר לברר ע"י מדידה וע"י מישוש ידה ע"י מדידה הנה אמרנו לעיל שמעי הגרתק ארכו ששה עד שבעה אצבעות ע"כ יתכן למדוד מפי הגרתק עד מקום הנפילה למטה ולמעלה ממקום הנפילה עד פי האם בין שיהיה נפילה לדדית ובין סבובית הנה אמרנו לעיל שבין קיפולי הגרתק נמצאו חללים ע"כ יהיה באפשרי שיקרה נפילה לדדית ונקב חלול כזה ימלא בו . אך זה יבורר ע"י מישוש ידה כי תמשש בידה ותמצא הבליטה ינא אף ובלד כשנגדה לא תמצא כלום וגם ע"י מדידה כנ"ל ובאם שיקרה הרפיון סביב פי האם אזי פי האם ינתק ממקומו ויפול פעם בתוך הגרתק ופעם מן הגרתק ולחוץ וזה יבורר ע"י הסדק המבואר לעיל שנעשה כמו נקב וגם זאת שמנקב הנ"ל עד תקרת האם הוא קרוב מאד כאמור לעיל גדלה כגודל אגוז וקרה לאשה שהיתה מעוברת בהאם והאם תלה בתוך הגרתק וגם חוץ לגוף כלי להולד חדשים וולד ולפעמים יקרה שהאם תנתק ממקומה ותפול בהגרתק וחוצה וזה לא ימוט בלתי שהמעיים או שומן החופה את המעיי' שיפלו לחלל שנעשה ע"י העתקת האם ממקומה כי עור החופה את פנימית הבטן לא יהיה לו משענת מהאם ואם תתרפה תתמשך כפי חוק ומשפט שבר הנמצא גם בזכרים ולזה יש תרופה ע"י כלי הנקרא פעסאריום וזה הכלי מועיל גם לשאר נפילות כי יש בזה הכלי כמה אופנים שונים לפי אופן הנפילה , גם במעוברת הפ"פ הוא בנמצא ונפילה כזאת יהיה בודאי מהגרתק כי העובר מדורו בהאם והאם היא מונחת בהאגן וזאת לדעת שמנגיעה קלה להבליטה והנפילה אף דבר רך כמוך יוכל לצאת דם ממקום הנגיעה כי העור נתפשט ונתרפה וזה דומה בתכלית נפוח הנעשה בבשר השינים הנק' שקארבעט שמנגיעה קלה לבשר הנ"ל יוציא דם ונקרה לפעמים למיתת בשר חי בהגרתק כאמור בהאם הנקרא (פאליפוס) ולפעמים נקרה שנעשה מכה הנק' (שקירהוס) ומשקירהוס נעשה מכה הנק' סרטן בל"א קרעבס ובל' לטיין (קאנצער) וזה אפשר לברר ע"י קושי המכה כי הפ"פ או השבר הוא רך וניתן להניא לפנים בחזרה והם עומדים במקומם בקשה ערפס. וזאת לדעת שמלמיחת בשר חי הן בגרתק או שנפל מהאם להגרתק כאמור לעיל שותת דם בהתמדה ומשקירהוס לא יזל כ"א מנגיעה אף קלה ונקרה ג"כ שבר בהגרתק היינו שהמעיים יובקעו דרך בשר תחתיה האגן ויפלו ביחד עם עור החופה את בטן הפנימי מהאם בהגרתק או דרך הגרתק ולחוץ ובאם שיהיה באפשרי לתחוב ספוג בפי האם וזה הספוג יהיה מתוקן היטיב עם חוט ארוך וחזק בכדי שתוכל להוציא ספוג הנ"ל אזי יותרו כל הספיקות וד"ל. הנה אמרנו לעיל שנזילת דם ושת בא מפיות העורקים הנמצאים בהאם ואמרנו ג"כ שסעיפים הבאים מגזעי עורקים הנ"ל נמצאו ג"כ בהקנים ובהגרתק ומזה נקרה לדם ווסת שיבא מן הקנים היינו מן הטליה דרך הלוא

או מהנרתק ויקרה לפעמים בנשים שרואות דם וסת בכל חודש בדרך הטבע בלי שום הרגשת איזה מיחוש בבטן בעת הריונה ע"כ יהיה בהכרח שדם ווסת כזה הוא בא מהנרתק דווקא לא מהאם כי בלתי אפשר שיבא מהאם מפאת שפיה הוא סגור ומסוגר בעת הריון ע"י שינוי האם וע"י ריר עם כחו דבק וגם נאמר למעלה שהשפיר הוא מחובר ומדובק לתקרת האם בחוזק ותקרה הזאת מקומה בין שני הקנים מלמעלה היינו מן הלול ולפנים ואיך אפשר שיבא דם וסת מפיות העורקים שבתקרה הנסגר ע"י חיבור ודיבוק השפיר ואם קרה יקרה שיזל דם מבין התקרה והשפיר זהו חולאת ההריון וקרוב שתפיל הוולד חולאת כזאת אפשר להבין ע"י כאב תחתית הבטן והסדרא כו' כידוע כמו קודם הריון אז דם וסת כזה הוא בא בוודאי מן הנרתק וסיבת נזילת דם וסת באשה כזאת הוא ריבוי דם בערך שאר נשים כי כל הנשים יש להם דם יותר משיעור לכלול גופם ודם המותר היא שייך שיזון וגידול הוולד בעת הריונה ובעת הנקתו וכשהיא בלא הריון ואינה מניקת ג"כ אז דם המותר יוצא חוצה מפנימית מחילונית האם דרך הקנים כאמור למעלה זהו בשאר נשים אבל באשה כזאת אימתי יהיה מן הלול ולחוץ ספיקו טמא משום חזקה דמן המקור קאתי כשלא יהיה השפיר מפסיק בין פנים מהלול ולחוץ, אבל כשיפסיק שפיר כנ"ל אפשר שיהיה טהור כי אין כאן ספק כאמור שבוא מוך ודוק.

ספר „היתוש" לה' מיכעלעט.

(המשך מספר ב' כנסת הגדולה).

נעתק ע"י אלעזר דוד פינקעל.

ג) הנמלים, עדריהן ועבדיהן:

בהודע לי פעם ראשונה, ע"פ הלקח אשר הטיף לנו הובער בספרו על טבע הנמלים, כי יש מיני נמלים ידועות אשר יש להן עבדים לשרהן, השתוממתי מאד על הדבר הנפלא הזה (כאשר השתומם עליו כל שומע), אך ביתר עז חשתי בקרבי מרת נפש ושבר ברוח על השמועה הזאת.

היתכן! הן עזבתי את דברי ימי האדם ומסבות קורות עתותיו *), ואמר אל לבי ארדה נא ואראה, אולי אמצא את התם והישר במקום אחר, קויתי למצוא למצער בין בעלי החיים את ישר צדקת הטבע, את שלמות המשטר והתקון אשר שרר בסדרי הבריאה מראש מקדמי ארץ; חפשתי חפש מחפש בקרב העם הזה, אשר עד בה אהבתיו וכברתיו, בקרב העם החרוץ בעבודה ומצוין במדת ההסתפקות עד להפליא, בו דרשתי ובקשתי את חותם תכנית הסגלות הטובות אשר לממשלה חפשית — ואמצא דבר מר זה ומשפט מעוקל!

מה רבה השטחה ומה גדולה תרועת הנצחון לאוהבי העברות והאכזריות ולכל הנוטים

---

*) המחבר החכם מיכעלעט Michelet שגה תמיד בדברי הימים, כי היה פרופיסור ללמודי היסטוריה, ורק בעת הליקתהו רוח תשוקתו לידיעות הטבע, אהב מאד להתהלך בגנים ובנאות דשא, ביערים ופרדסי חמד, לעשות שם את נסיונותיו וללקוט שושנים משדה הטבע.

אחרי הרע! — צהלו ורנו שאול ועריצות, מלאו שחוק פיכם גבורת אגרוף וחזקת יד.— כתם שחור נגלה על רקיע הטבע הזך והבהיר.

השלכתי את הובער מעל פני כנצר נתעב, ומימי לא מאסתי ולא געלתי ספר כספר הזה. סלח לי, חוקר ובוחן מהולל; אביך זקנך, גם אביך נתנו רב שמחה בלבי בספריהם אשר כתבו ובקסם אשר על שפתם. הובער הראשון, סופר דברי הימים לעם הדבורים, הרבה חיל ועצמה לרגש האמונה המקנן בקרבנו, וירומם את לבותינו למעלה למשכיל. אך הובער אשר לפנינו, הכותב תולדות הנמלים, השיב לבי עד דכא וירבה עצבותי; בכל זאת לא יכלתי משול ברוחי, וכמו חובה שערתי בנפשי, לקחת שנית את הספר בידי לשים עיני עליו ולבחון את תכונתו. אכן רמש פורע מוסר הוא הנמלה, הולך בדרך מאקקיאוועללי ופורץ גדר הישר וכל מדה נכונה! הבה נתבונן עליה מקרוב ועל שרשי רגליה נתחקה.

אך נשימה נא ראשונה את ההבדל הזה נר לרגלינו. חלק גדול ורב מן העבדים האלה לא יכול לכהן בכהונה אחרת מכהונת נושאי סבל ומשמרת משרתים בבית.

די אך להביט על הנמלים האלה, על גופן הדל והרזה החלק והנוצץ, למען הוכח חיש מהר, כי אש פלדות עצור בעצמותן ונלהבות הן בחם הפעולה והמעשה שכם אחד על אחיותיהן. על סגלת החריפות הזאת העצורה בקרבן, כבר העידה הורת הכימיה, המלמדרת להוציא מגופות הנמלים ההן מיץ — חמיץ חריף ונושך. לפעמים, ברבוץ סכנה על ראשן, תזרקנה את המיץ הזה כרעל על ראשי אויביהן. יש מיני נמלים המיבשים במיץ הזה את העצים אשר מהם יכינו את משכנותיהן, בו ישחירו את כתליהם, וכמעט ישרפו בו את הוך מעונותיהם, בעשותם את החלל והמקום למושב. חמר, אשר לאחרים הוא ככה חריף ועוקץ, האם איננו פועל פעולת עקיצתן גם בנמלים עצמן? דעתי נוטה להאמין כי כן הוא, והעקיצה הזאת היא גם נסבה לאהבתן הגדולה את הדבש ושאר דברים מתוקים ומשיבים את הנפש. את השערתי זאת אני מקריב לפני כם משפט המלומדים.

לנמלי מעקסיקא, אשר מזג אוירה טוב, יש שתי מפלגות בבעלות העבודה; האחת עומדת על משמרתה להביא כל הדרוש מן השדה הביתה, והשניה אשר איננה מהירה במלאכתה כראשונה תעשה את עבודתה בבית, תעבד את החומרים המובאים מן החוץ ומוציאה מהם מין דבש להיות למחיה לכל העם.

הנמלים אשר בארצותינו, כרבן אינן מוכשרות להכין את הדבש הנזכר, וממלאות את ספקן במין דבש אחר שהן מלקקות או יונקות מן בני־העלים, מאלה החיות העצלות אשר באפס מעשה ועבודה, רק בעזרת הרכבת מבנה גוך לבד מתדבקות הן בכל מיני צמחים ומוצצות מהן חומרים המכלכלים נפת. יניקת הדבש והוצאתו מן בני־העלים ע"י הנמלים תעשה לא ביד חזקה וכמו בדרך שלום והסכמה בין שני הצדדים.

היא תצא לפעולות בעזרת מציצה קלה, הדומה לחליבת הפרה. בני־העלים האלה, העומדים בסתר המדרגה התחתונה בין בעה"ח, מהירים מאד בהתפתחות הרכבתם, בקיץ יולדו חיים ובחרף בתמונת ביצים. המה יצורים שפלים ופשוטים עד מאד, ונופלים הרבה באצילות וגאון מן הנמלים. כלי המחזה המגדיל מראה אותם לנו תמיד נבזים ושחוחים, עוסקים תמיד בזוללות ולא ידעו שבעה. מצבם בין הנמלים הוא כמצב הבקר בקרבנו. המה פרות־החלב לנמלים, ולמען הוציא מהם תועלת בכל עת תמיד, ישאום הנמלים לפעמים אל משכנותיהן, ושמה יחיו יחד בשלום וברעות. הנמלים מפקחות על ביצי בני־העלים, דואגות להתבקעותן ומכלכלות את הבנים הגדולות במיני הצמחים המתוקים לחכן.

אם יקרה מקרה, אשר יכביד על הנמלים לנשל את כני־העלה מאחותם ולהביאם אל הרפת, אז יאוספו כלם אל מקום אחד, אשר יוקף חיל וחומה, סוללה ודיק סביבו; שם מכינות הנמלים גם את צמחי הכלכלה להיות למחיה להכנים. את המקומות האלה נוכל לכנות בשם פרדסי חמד ומרבץ צאן ובקר לנמלים. אל המקומות ההם תלכנה לעתים מזומנים לחלוב את פרותיהן, ולפעמים תשאנה אל מקום רבץ הבקר את ילדיהן להספיק להם מזונותיהם בשפע רב, בנחת ולא בצער.

בהשגחה רבה שומרות הנמלים לראש כני־העלה החונים בפרדסם לבל יאונה להם כל רע ולבל ידעו כל מחסור ודאגה, כי יהין הארי המפיל חתיתו על כני־העלה (בלאטטלויזלאָווע, כן יכונה מין הולע קטן) ועוד חיות אחרות לגשת אל הרפתים האלה, יראום הנמלים את נחת זרוען, את כח מלתעותיהן החדות ואת חומצתן החריפה והמכאבת.

והנה מכל הדברים אשר ספרנו עד כה לא נוכל עוד לשאת חרפה על הנמלים ולהוציא שם רע עליהן; הן אמנם יש להן צאן ובקר, אך לא עבדים ושפחות; והלא הן נוהגות במעשיהן כמנהגם אנו: משתמשות הן במשפט וזכות אשר לבע"ח רמי המדרגה על השפלים מהם, אכן מפרי זכותם זאת לא ישבעו באכזריות וחמת קצף כמו האדם, אך ברוח נדיבה וברגש חמלה וחנינה.

אולם עתה באנו אל אבן הנגף, אל הדבר שהוא לשכים בעינינו ולצנינים בצדנו יש שני סוגי נמלים, אשר אמנם גדולות הנה, אך זולת גדלן אין להן כל סגלה ויתרון, והן מתעמרות בנמלים קטנות מהן העולות עליהן במלאכת מחשבת וביתרון הכשר, לוקחות אותן לשפחות, למיניקות ולמבשלות ומעבידות אותן בכל עבודת פרך ומלאכה כבדה.

הדבר הנפלא הזה, אשר בכחו לשנות את כל מחשבותינו שחשבנו עד כה ע"ד תורת־המוסר של בעלי החיים, נגלה בראשית המאה הזאת. פטר הובער, בנו של חוקר טבע־הדבורים המהולל, פגש פעם אחת בלכתו לשוח בקרבת העיר גענף, גדוד נמלים אדמדמות, אשר הכינו פעמיהן לדרך, וילך גם הוא אחריהן. משני עברי המחנה סבבו אחדות רצוא ושוב הנה והנה, כשרי הצבא החונים אל צבאותם ושמים עיניהם על המחנות כי ילכו בשורה ישרה. אחרי אשר עברה המחנה מהלך חצי שעה, חנתה אצל גל של נמלים קטנות ושחורות והביא את העיר במצור ובפתחי שערים התחוללה מלחמה כבדה ביניהן.

השחורות התיצבו הכן לענות לוחמיהן דבר אך במתי מעט; המון העם הרב אשר בא במצור נס וימלט דרך השערים הרחוקים ממקום מערכות הקרב וישא את ילדיו הצעירים עמו. כי אמנם אך הקטנים האלה המה היו סבת המלחמה; השחורות פחדו פחד כי יחטוף האויב מהן את חמדת עיניהן ויעשוק את ילדיהן מבין זרועותיהן. עד מהרה ראה הובער איך התפרץ חיל האויב אל העיר הנצורה כמבואי עיר מבוקעה, וישב משם עמוס שבי ומלקוח מזרע השחורות אשר כבש לעבדים ולשפחות. הרואה את החזיון הזה יערוך לנגד עיני רוחו את מקום התחנות סוחרי הכושים באפריקא.

האדומות, עם המלקוח החי העמוס עליהן, עזבו את העיר השכולה מבניה ואת העם הבוכה למשפחותיו, ותשובנה אל עירן ואל נחלתן, והחוקר הולך אחריהן לשלחן ובלב נפעם וחרד עצר כמעט את נשמה אפו מרוב שממון ותשוקה לראות אחרית דבר אך מה גדל המהונו בראותו כי בשערי מדינת האדומיים האלה יצאה קהלה קטנה מזרע השחורות לקראת צבא המנצחים, אף קדמה פניהם בכבוד ותפרוק את משא השלל מעליהם, ובשמחה גלויה ובסבר פנים יפות קבלו את הילדים השבוים בני גזעם ושבטם לגדלם ולחנכם על אדמת נכר ולדאוג לקיום מינם גם בהיותם בארץ אויביהם.

הנה כי כן היתה העיר הזאת עיר הערובות בלולה משני שבטים, בה התאחדו גבורי מלחמה עם עם קטן ודל מבני השחורים ויחיו בשלום ובמישור יחדו, אך מה עשו הנמלים השחורות שמה? הובער ראה ונוכח עד מהרה כי אך הן לבדן צופיות הליכות העיר ואך ידיהן עושות תושיה בכל דבר חפץ ומלאכת עבודה. הן לבדן בנו בנינים; הן לבדן אמנו את ילדי האדומות וילדי שבטן אשר לקחו בשביה; הן לבדן דאגו לשלום העיר ובכל עז וחרף נפש התאמצו למלאות ספקה במזון ובשאר הצרכים, הן כלכלו ותשרתנה בכל עת תמיד את האדומות, אשר כבנות ענק אוהבות להרחיב פיהן כי ימלאוהו אחרים לחם עצלות. האדומות אינן עושות כל מלאכה וכל עבודתן היא אך לצאת למלחמה, לשלול שלל ולצוד ציד מבני הכושים. בימי השבתון מן העבודות האלה, יושבות הן תמיד בחבוק ידים, נעות ונדות ממקום למקום מאפס מעשה, או יוצאות לפני פתח אהליהן להחם את גון בחם שמש.

הדבר המוסיף להפליאנו ביתר שאת וביתר עז היא האהבה אשר אוהבים העבדים המחכמים האלה את אדוניהם הגדולים והאכזרים, מגדלים את ילדיהם בהשגחה רבה ונושאים את משא העבדות אשר נטל עליהם בשמחה ובמאור פנים, ועוד יתרה יעשו עוד יעוררו את אזרחי המדינה להפיץ את העבדות ויחזקו את לבם למעשה עשק הילדים. האין בזה אות הסכמה ורצון חפשי אל הסדרים אשר כבר נקבעו ויהיו לחק בחזקת היד?

ומי יורע, אם לא השמחה והגאון אשר ימלאו את לב אלה הקטנים על היות המה הנוהגים בגדולים ועצומים מהם ועל היות המה בחכמתם רודים בנוגשיהם, אם לא השמחה הזאת תהפך אצלם לרגש חפש פנימי נעלה ונכבד, רגש רם ונשגב הרבה יותר מרגשי החרות אשר הרגישו בארץ מולדתם ע"י השווי הכללי?

הובער בחן הדבר בנסיון. הוא חפץ לראות מה תהיה אחרית העם הזה, אם האדומות הגדולות תשארנה בלי עבדים אשר יעמדו לשרת לפניהן, התוכלנה בעצמן להתקים ולפקח על עסקי הבית ואמון הילדים. ואמנם האמין החוקר הזה, כי אהבת־אם הגדולה מאד בין הנמלים תשנס גם מתני העצלות האלה לעשות חיל בחמלתן על פרי בטנן.

בתיבה עם מכסה זכוכית שם החוקר אחרות מהנה וישם גם את גלמי ילדיהן בצדן ברגש טבעי המפעמן החלו להניע את הגלמים הנה והנה, אך עד מהרה כבדה מאד העבודה הזאת עליהן למרות גדלן ומשמן גון; ועל כן עזבו את גלמי הילדים לנפשם וגם על עצמם לא חסו. למחיתן שם הובער מעט רבש בקצה התיבה ועליהן היה רק להגיע עד המקום ההוא ולקחת אכל אל פיהן, אולם אהה! אין קצה לאסונן אשר קרן לרגלי העבודה הזאת, עבודת האכילה! מה נורא הענש אשר בו הוכל העבדות החרוצה ליסר את האדונים העצלים האוכלים ואינם עושים! הגבירות אשר בתיבה לא נגעו במאכל המושם לפניהן; כמוכות תמהון אשר לא תדענה בין ימינן לשמאלן נראו לעיני החוקר וככה גברה עצלותן וחסר כשרונן לכל מעשה ומלאכה עד כי גם למלאות נפשן כי תרעבנה לא עצרו כח. הרבה מהן מתו ברעב בעוד מאכל תאוה לנגדן.

ולמען הגיע עד תכלית הנסיון, שם הובער נמלה אחת קטנה ושחורה אל תוך התיבה. כיתרון עבד משכיל על בן מביש נראה עד מהרה גדל מעלת השפחה החרוצה הזאת על גבירותיה השמנות והבריאות, כי חיש אחרי בואה השיבה את סדרי החיים על מכונם. ראתה אכל והקחהו ותכלכל בו את הגדולות הנוטות למות; אף הכינה כמין אהל, סכה או מרתף בתיבה, שם השכיבה את הילדים, אשר יצאו בעזרתה מסםגר מעטפתם, ועל הגלמים העטופים ערגה שמה עין לטובה, וכן גדלה בחריצותה אומה קטנה, ועד מהרה נלוו אליה הילדים החרוצים ואוהבי עבודה מלדה ומבטן ותהיינה לה

לעזור בכל עבודה ומלאכה. מי לא יראה פה כח נעלה ויתרון רוחני נשא ונשגב! נמלה חרוצה אחת קטנה הקימה מחדש עיר על תלה ומדינה על משפטה.

מזאת הכיר החוקר, כי השפחות האלה בגדל מעלת רוחן ויתרון הכשר חריצותן שהיא הרוח החיה באפני הנהגת העיר, נושאות את על העבדות באות נפש, ואולי שופכות עוד ממשלתן על מושליהן ורודות בנוגשיהן. והנה חקירה ארוכה ובחינת ימים רבים הוכיחתהו לדעת כי אמת נכון הדבר. הנמלות השחורות והקטנות נתנו אותותיהן אתות אמץ הרוח ועזוז החפץ בדברים רבים ולא נפל מחפצם צרור ארצה; כן לא נתנו למשל להארומות הגדולות לצאת יחידי בלי כל מטרה ותועלת ותכברנה אכפן עליהן לשוב הביתה, גם לצאת בגדוד לתכלית בזת הילדים אין רשות לצבא המלחמה, אם לא ימצאו העבדים את האויר טוב ומסוגל, אם יפחדו מפני רוח סערה או כי נטה היום לערוב. אם לא הצליחה המחנה במלחמתה והאדומות שבו הביהה בלי שבי ילדים, סוגרות הקטנות בעדן את שערי מבוא העיר ויאלצון לצאת שנית למלחמה. ועוד יהרה, את היראות ורכות הלב תרחפנה בצד ובכתף ותכברנה אכפן עליהן לצאת אל מרומי שדה.

הדברים האלה נפלאים הם למאד והחוקר הגדול ראם בעיניו ויתבונן עליהם, אך לא האמין למראה עיניו, ויקרא אליו אחד מגדולי החוקרים בשווייץ, האדון Jurine לנסות הדבר מחדש ולהוכח אם לא שגה בראוה, גם העד הזה, גם כל חכמי הטבע אשר נסו את בחינותיהם אחרי כן, מצא, כי אמת כל הדברים אשר ראה הובער ולא נפל מהם צרור ארצה.

ועתה הארהיב עוד עז בנפשי להגיד, כי אחרי כל הנסיונות ועדות נאמנה מחכמי לב כאלה, עוד הסיתני לבי בשפק ולא נתנני להאמין בדברים ההם אמונה שלמה? אודה ולא אכחד, כי חשבתי בלבי, כי ספורי הפלאות האלה, אם אינם זרע שקר מראש ועד סוף, לא נחקרו היטב כראוי, עד אשר ביום הראשון 2 אונוסט 1857 בעיני ראיתי את הדבר הנפלא הזה בפרדם אשר בפאנטענבלא (Fontaine bleau) שם ערך לחברה עמדי אחד המלומדים המהוללים, חוקר ובוחן מצוין, וגם הוא ראה הכל כמוני וישתומם למראה עיניו.

היום היה בוער כתנור ובשעה הרביעית וחצי אחר הצהרים עמדנו על המצפה, והנה מתחת לגל אבנים ראינו מחנה כבד של נמלים הולך ונוסע בשדה ומספר חילו עלה לארבע או חמש מאות נמלים אדמדמות. גדוד הצבא יצא חלוץ ובצעדי און נקרב אל מקום דשא ואחו ושרי צבאות מפקדים עליהם מימינם ומשמאלם ושומרים את משטרי המערכה; רצים הנה והנה ומשגיחים בשבע עינים לבל יפגרו אחדים מבני חילם מלכת אחרי המחנה (וזאת יוכל לראות כל איש במסע גדוד נמלים בכל מקום), ואולם מה מאד גדלה פליאתי ותעבור כל גבול, בראותי כי כל אלה אשר הלכו בראש המחנה, קרבו בכל פעם יותר אשה אל רעותה, בצד ובכתף הדפו ותדחקנה נמלה את אחותה וככה צנפו כדור ותתגלגלנה הלאה כגלגל לפני סופה. גלגולים כאלה עשו הנמלים פעמים רבות פנים ואחור, פעם שבו מחוברות יחד ככדור אל תוך המחנה ופעם אחזו דרכן הלאה, וכל התנועה הזאת היתה, כאשר יוכח כל מתבונן, למען העיר בקרב אנשי הצבא את חפץ הפעולה וחשק המלחמה, ומדי נגען אשה ברעותה עבר על כלן כמין שכרון של קרב ומהומה הנופל על בני החיל בצאתם על שדה קטל.

פתאום ירד כל הקהל הגדול הזה אל בטן האדמה ויעלם מן העין, בין עשבות הדשא, אשר כל עקבות נמלים לא נודעו שם, נמצא חור אחד נעלם ונסתר, בו התנפלו כלם במשך רגעים אחרים, בזמן הדרוש לנו לכתיבת הטורים האלה. למראה הדבר הזה התעוררה בלבנו השאלה, אם לא הפתח הזה הוא דרך ומבוא אל מקום משכנן, ואולי

שבו בדרך הזה אל עירן ואל נחלתן. — אך כעביר רגע אחד נוכחנו כי שגינו במחשבתנו, כזרם מים כבירים שבו הנמלים פתאום במרוצה וחפזון וכל אחת נשאה ביצת נמלה בפיה.

הדבר אשר כל מעשה הציד נעשה ונשלם כהרף עין העיד עדות נאמנה, כי כבר חתרו וירגלו מראש את כל המקומות אשר שם נמצאו הביצים, את השעה, אשר בה אספו כל הביצים לאספה, וגם חקרו מראש את חיל העיר הנצורה ועד כמה כחם גדול לעמוד נגד האויב, ואולי לא היה זה המסע הראשון אשר יצאו האדומות לגזול בנים מעל שלחן אבותיהם.

השחורות הקטנות, אשר טפן היה לבז ולמשסה ביד אויב, הגיחו ממחבואן במספר רב, ומה מאד המו מעי להן, יחד נכמרו נחומי לאמללות האלה, הן לא נסו אף להתיצב כגבורי צבא מול לוחמיהם, ותהיינה כאובדות עצות נרעשות ונפחדות ולבן בל עמן מרב פחד ובהלה. כל חפצן היה בעת ההיא לעצור את השודדות מלכת הלאה ולתכלית זאת התרפקו ותתלכדנה עליהן בכל עז, ואולם ידיהן לא עשו הושיה, כי גם אם נעצרה אדומה אחת בדרכה, החישה עד מהרה אדומה אחרת אליה ותפרוק את משא שללה מעליה, וכראות השחורה כי בין כה ובין כה חמדת נפשה נתונה בידי זרים, לא יספה עוד לכלות שארית כחה לריק ולעמוד נגד בת־אדום התקיפה ממנה, נורא היה החזיון לראות בצרת נפש הכושים, אשר בלא כח התקוממו נגד האויב, כשלש מאות ילדים בזזה מחנה אדום זאת, בת חמש מאות נמלים, במרחק שתים, שלש רגלים מפתח המערה נואשו השחורות מכל תקוה ותחדלנה מרדוף עוד אחרי עושקות נחלתן. כל הדברים האלה לא ארכו אף עשרה רגעים, כי שתי המחנות לא דמו במספר חילן אשה אל רעותה. ולפי הנראה היתה זאת אך שרירות לב התקיף על החלש ממנו, וכל רואה יכול להבין כי מעשה העריצות ההוא כבר נעשה ונשנה פעמים רבות באכזריות לב הגדולות בעלות הגבורה והכח, אשר הסכינו להרים כפעם בפעם מאת שכנותיהן הדלות והחלשות תרומת מס נפשות ולקחת ילדיהן לעבדים ולשפחות.

נשים לב לחדור אל מצפוני הסבה לדבר בליעל והתועבה הזאת, והנה ידענו; כי דבר גזל־הילדים הזה הוא רק סגלת סוגים אחדים בקרב הנמלים, ונחשב רק כמקרה בודד ויוצא מן הכלל הנחוץ ודרוש בשעתו כחק טבעי להחזקת חיי הנמלים וקיומן בתבל.— חברת הנמלים מיוסדת על אשיות חלוקת העבודה ופלגות המשמרות, עדר הנמלים יחלק, בהיותו במצב נכון ובסדר ישר, כידוע, לשלש מחלקות: א) להמון העם והוא הרוב. על דגל המפלגה הזאת חונה כל צבא העלמות בעלות העבודה, אשר באהבת ילדי נכרים תשפקנה ומקריבות כל כחן ועמלן לטובת הכלל ולצרכי הצבור, לחנוך הילדים ולכל העבודות הדרושות להנהגת המדינה; ב) לנשים פוריות, רפות כח, רכות וענוגות, אשר לא תצלחנה לכל מלאכה בלתי אם לפרות ולרבות; ג) לגברים קטנים וחלשים, הנולדים רק להפרות זרע ולמות.

המחלקה הראשונה היא היא העם, אשר בכחו ועצם ידו יחזיק את המדינה על מכוניה. העם הזה יחלק גם הוא לשתי מפלגות הנפלגות בדרך עבודתן אשה מרעותה, האחת תעשה בחפץ כפיה כל המלאכות הכבדות הדרושות כח ועמל רב, מביאה עצים לבנין ושאר דברים כבדי המשקל, בחרף נפש תביא ממרחק לחם לכלכלת בני המדינה ובעת כי יבוא צר ואויב יוצאת גם אל מרומי שדה לשפוך דמה בעד ארץ מולדתה, כל אלה הן עבודות חוץ. המפלגה השנית עומדת על משמרת עבודתה כמעט תמיד רק בבית פנימה, מקבלת מידי העובדות בשדה את חומרי הכלכלה והבנין, צופיה הליכות הבית וסדרי הכלכלה ועל כל אלה עיניה פקוחות על יסוד תקומת המדינה, והוא אמון הילדים ותנוך הדור הצעיר.

שתי אגודות הפועלות האלה, המשבירות כל צרכי העיר בעת שלום וגם סדברות את אויבים בשער ביום קרב, ולעמתן המיניקות והמגדלות את הדור הצעיר, שונות אשה מרעותה בגדלן, אך דומות זו לזו בתארן, בצבען ובסדר עריכתן.

והנה לשתי המפלגות האלה, לבעלות המלחמה הגדולות ולעוסקות בצרכי צבור הקטנות מהן, נאוה תהלה, ולאחרונות עוד יתר שאת, יען הן מקימות העיר על תלה ובחנוכן את הילדים מרימות למעלת השלמות הגוי כלו, ועל כן אותן נוכל לחשוב לאבן הפנה באשיות המדינה, לרוח החיה באפני ההנהגה ולנפש העם; היא המפלגה המחכמה והנכבדה, אשר גם בהמר ארץ ושתות המדינה יהרסון, תוכל לכונן מחדש ארץ מולדת בחכמתה.

וזה החוקר הובער גלה שני סוגים של נמלים (הסוג האחד אדום והסוג השני אדמדם מעט) אשר הסרה להם זאת המפלגה הנכבדה, עמוד התוך של עיר הנמלים. לו חסרה להם מפלגת היוצאות למלחמה, לא היה עוד החסרון נורא ואיום ככה לשלום המדינה, אך באין להם מפלגת הפרגוגין, הלא חסר להם היסוד הראשי, אבן השתיה לחיי העם ולקיומו. והנה כמו שנתפלא על תחבולות האכזריות אשר תעשינה הנמלים האדומות לבל יכחד קימן, כן נוסיף עוד להתפלא הפלא ופלא על הסבה הגדולה והעצומה המכבדת אכפה עליהן לאחוז בהחבולה הזאת, להשלים בחזקת ידן את אשר מנע הטבע מהן.

אכן יש בדבר זה סוד כמוס, אשר עדן לא הגיע עתו להגלות, ואולם בידיעת תולדות השתנות המינים, מסעותיהם וחליפותיהם צפון בלי כל ספק המפתח גם לחידה הסתומה הזאת. מי זה לא ידע מה מאד ישתנו בעלי החיים מבית ומחוץ בתאר גום ובהכונת רוחם ע״י עקירת מושבם ממקום הולדהם אל מקום אחר? מי חכם ויכיר את עקבות האחוה והקרבה אשר בין כלב הנמר (בולדאג), הכלב עז הנפש אשר בהררי ס״ט בערנהארד והכלב הענק מארץ פרס, אשר את הארי יטרוף באפו, ובין הכלב הנמבזה והעצל, אשר דמו נקפא מקור, עד כי הטבע חמל עליו לבל יסמר בשרו מקור במקומות החמים ההם, ויכסהו בשמיכת עור עבה מאד, המשיתה על געל תבניתו נוספות וכמעט לא נכיר מראהו כי אח הוא בן מין אחד עם הכלבים העצומים הנזכרים.

הדבר הזה נותן עדותו עדות נאמנה, כי בעל חיים חלש יהפך לפעמים לחית־טרף ע״י שנוי המקום והליפות מזג האויר.

גם על הנמלים עברו מהפכות רבות, חיל תמורות וחליפות שלטו בטבען ובסגלות נפשן, עפ״י תכונות המקום אשר נאחזו שמה בדרך מסעותיהן. הרבה סוגי נמלים בארצות אמעריקא החמות בחרו למשלח ידן את מעשה הדבש ועל העבודה הזאת שוקדות הנה כל ימיהן; הנמלים אשר במקומותינו אינן יודעות את המלאכה הזאת וההכרח הכביד אכפו עליהן לבקש מחסורן מכני־העלה; ואולם דבר זה פעל את פעולתו על הנמלים לעשות צעד קדימה ולהמציא מלאכה הדשה, והיא, גדול עדר המקנה האלה, עריכתם בסדר ובמשטר ובכל התקונים הדרושים לחפץ בקר.

והנה כמו שמינים רבים צעדו קדימה בגדוריהם ובמסעותיהם, שבו אחרים לאחור וירדו ממדרגתם וכן נוכל לבוא עד הכלית מעשה החמס והשד של האדומות הן בלי ספק מפלגות, אשר גרשו מארץ מולדתן ועל כן יצאו להרבות רעה, הן שרידי ערים נחרבות, אשר אבדו בתלאה אשר מצאתן את כל הדרכים והתחבולות להחזקת קיומן בהתר ולא באסור, ובלי תחבולת העריצות ושבי העבדים לא יכלו להאריך ימיהם על פני האדמה, לאובדות והנדחות ההן תחסר מפלגת חכמי חרשים ונבוני הפרגוגיה, אשר בלעדיהם אחרית כל עם עדי אובד, בכח ידים וברוח גבורה למלחמה לבד לא תוכלנה הנמלים להתקים אף ימים מעטים, אם לא תרכושנה להן נפשות משכילות. ולמען האריך

קימן מצודדות את נפשות השחורות הקטנות והחרוצות והן אם כי משרתות את גבירותיהן ומכלכלות אותן באמונה, אך לא נכנעות מפניהן ורוחן הוא רוח המושל במדינה, ולא רק על הנהגת המדינה הפנימית שופכים העבדים ההם את ממשלתם, אך גם על פני חוץ פעלם והדרם יראה, על פיהם ישק כל דבר וענין וגם המלחמות לא תעשינה בלי רצונם והסכמתם, בעת אשר הארומות טפש כחלב לבן מהבין ומהשכיל, ונעלה מהשגתן הטוב הצפון בתקוני עבדיהן שהם מתקנים במועצות ודעת.

מה נכבד הנצחון הזה אשר תנצח החריצות את העצלות! הבו גדל לכבוד הנפש ויתרון הרוח אשר לא לנחשתי העבדות יגש!

תולדות הטאבאק.

בין כל הנטיעים והצמחים, אשר ימצא בהם האדם חפץ, בעשותו מהם מטעמים למאכל ולמשתה ולענג בהם את נפשו, אין גם אחד אשר התפשט במהירות נפלאה על פני כל כדור הארץ כמו נטע הטאבאק, בכל דור ודור יגלו החוקרים צמחים ועשבים שונים, המזינים ומבריאים את הגוף ומביאים רפאות תעלה לחליים שונים, אך בכ"ז רק בעמל רב ויגיעה יתרה, בתחבולות שונות ובמשך זמן רב יעלה בידם להפיץ הצמח החרש על פני האדמה ולהוכיח לדעת את ערכו ותעלתו, כמה עמל ויגיעה שבעו החוקרים להפיץ בין המון העם את תפוחי האדמה, אף כי מאכל תאוה הוא, מבריא ומשביע! ולעמת כל אלה הנה נטע הטאבאק למרות טעמו המר וארס הניקטין הנמצא בו, המזיק ומשחית את הגוף ומביא לידי חליים שונים, למרות עמל הרופאים בשנות דור ודור למנע את העם מלשגות בו, מצא לו מהלכים בכל תפוצות הארץ, עד כי בימינו אלה אין עם בתבל אשר לא ישגה בעשון הטאבאק במדה מרבה ונפרזה מאד! מן האכר במעונו הדל והצר עד המלך היושב על כסאו כלם ישאפו אחרי הצמח המר הזה וימצאו בו עונג ושעשועים! יסוד התשוקה הנפלאה הזאת הוא בטבע האדם לאהוב כל דבר חריף ומשכר הפועל פעולה עזה על רגשותיו פנימה והמניע בקרבו את כח החיים לפעול ולהתעורר ביתר תקף ועז. ולרגלי התכונה הנפלאה הזאת, הקשורה בלב כל אדם באשר הוא אדם, ישגו עד היום הזה אלפי אנשים במשתה האפיום. הפראים השוכנים בארצות אפריקא הרחוקות ישאפו אל גרונם עשן בהבעירם לנגדם לפיד אש והיו כסבואים וכשכּרים ולא מיין.

ערש מולדת הטאבאק היא אפריקא, משם הביאוהו לאזיען המזרחית ואח"כ נפוץ על פני כל הארץ, עד שנת 1516 לא נודע באירפא, ורק כאשר החלו הכושים הנודדים להתישב בערי ספרד הסבו עליהם את עיני שכניהם הארפאים בעשנם עשב מר המעורר שעול ומחנק נפש. הם לקחו להם כפים עץ נבוב או עצם וימלאו את חללו בעלי הטאבאק ויבעירו אש בקצהו ומקצה השני שאפו את העשן דרך הפה או גם דרך הנחירים, רבים מהם לעסו והריחו את הצמח הזה ויהיו כמשתגעים בעיני הארפאים, אשר השתאו והשתוממו למראה המוזר והנפלא הזה. החוקר הנודע קָלומבוס בלכתו לתור אחרי הארץ החרשה, בא למדינת קובה וימצא שם המון רב נפוצים על פני השדה ומלקטים עלים גדולים וירקים, וירא והנה אחרים מהם ינוללו באצבעותיהם עלים אחרים יחד ומבעירים אותם ושואפים את העשן בחשק ותאוה נמרצה, קָלומבוס ואנשיו מלאו פיהם צחוק למראה הדבר הנפלא הזה, וישאל את פי אנשי המקום להגיד לו פשר דבר, וישיבו לו

כי זה רבות בשנים יגדל הצמח הזה בארצם והם מרגישים עונג נעלה בשאפם את עשן הצמח הזה, אשר קראו לו בשם „Sabaco״. — בשנת 1558 הביא רופא מלך ספרד לארצו את הטאבאק כשובו ממסעיו ממעקסיקא ויחלו להשתמש בו לרפואות ידועות והמון העם האמין בו, כי אמנם יש בהצמח הזה תכונה נפלאה להתרפאות על ידו מחליים ידועים, גם רבים מן המלכים אשר מלכו בעת ההיא נפתו להאמין בזה ויצוו את ציריהם באמעריקא לשלח להם כפעם בפעם את הסם המרפא הזה, בעת ההיא שררו עוד האמונות הטפלות בעצם תקפן על פני תבל והמון העם האמין בכל דבר שוא ומקסם כזב, הרפואות היותר בדוקות היו אז „מי־חיים״ (לעבענסוואססער), אבן החכמים, „פלג היופי ועלמות־נצח״ (דער זעע דער עוויגען שאָנהייט אונד יוגענד) וכדומה וכהודע דבר צמח הטאבאק נספח גם הוא על הרפואות האלה ויהי כאחת מהן. פעם אחת קרה מקרה, כי נסיכה אחת חלתה במחלת הבהרת וכל הרופאים נלאו לגהות ממנה מזור וכבר אמרו נואש למחלתה, פתאום התיצב לפני הנסיכה אחד רופאי האליל ויגש לה עלים אחדים מן צמח הטאבאק, בהבטיחו אותה כי ע״י הסם הנפלא הזה תרפא ממחלתה, עברו ימים מעטים והנסיכה קמה ממטתה ותחי מחליה. המקרה הזה עשה לו כנפים ויתפשט על פני כל הארץ וערים ומדינות רבות החלו לדרוש את הטאבאק במספר רב ועצום מאד.

הכהנים במדינת הודו, בהטיפם לעם את מוסרם ובחפצם לנבא עתידות ליטים יצרו, הסכינו לעשן את הטאבאק טרם החלם לדבר. עד אשר המקום אשר עמדו עליו מלא ענן עשן ואז פתחו את פיהם וינבאו כמו מבעד הערפל, למען הפיל חתיתם על פני העם ויאמינו לדבריהם.

אם נפתח את ספרי דברי ימי הצמחים למיניהם ונשים עין על התפתחות נטע הטאבאק, אז נראה נתפלא על הקורות הרבות והשונות שעברו עליו מיום הגלותו עד היום הזה, היו ימים אשר זרוהו הלאה, גרשוהו מן גו ויכנוהו בשם „ילד־התפת״ (טייפעלקינד). אלישבע מלכת ענגלאנד הוציאה פקודה נמרצה לאסור את עשון הטאבאק בבתי התפלה. — יעקב הראשון מלך ענגלאנד הו״ל בשנת 1619 חוברת מיוחדה אשר בה הוכיח באותות ומופתים, כי הצמח הזה יזיק מאד לבריאות הגוף וביחוד לנשים ולחלושי עצבים, וישם מס על הטאבאק, ויאסור על הנוטעים בווירגיניען לנטע יותר מן 100 פונד במקום אחד, אך הישועים אשר היו בעת ההיא קטו נגדו ויוציאו גם הם חוברת, אשר בה הוכיחו לדעת כי יש תעלת רבה בעשון הטאבאק ויעירו את העם לבלתי שמע למצות המלך. — האפיפיור אורבאן השמיני החרים את הטאבאק והחרם ההוא נשאר בתקפו עד שנת 1691. אז קם האפיפיור אינאצענצי XII ויבטל את החרם ויאסור רק להריח טאבאק בבתי התפלה. — אחריו קם האפיפיור בענעדיקט XIII (1724) אשר אהב מאד להריח טאבאק, ויבטל גם את האיסור הזה. — השלטון אמוראטה הרביעי פגש פעם אחת (1610) את אחד מעבדיו מעשן טאבאק ויבער בו אפו ויצו לרצע את חוטמו במרצע ולתקע בו את השפופרת אשר עשן בה ולהוליכו ברחוב העיר, למען יראו העם וייראו ולא יוסיפו לעשות כן. — גם במדינת רוסיא יצאה בעת ההיא פקודה נמרצה לחתוך את חוטם האיש, אשר יזיד לעשן טאבאק ולמטרה זו נתמנו שופטים מיוחדים ונוסדו לשכות מיוחדות שנקראו בשם. „בתי משפט הטאבאק״, אחרי ממשלת רוסיא החרה החזיקה גם ממשלת הריפובליק בבערן ותוציא גם היא פקודה כזאת אשר עמדה בתקפה משנת 1661 עד חצי המאה שעברה. — במדינת אשכנז עמדה הממשלה מנגד ולא התערבה בדבר הזה, אך הסופרים ומכה״ע צעקו חמס ושוד על המנהג הרע והמשחית הזה ויזהירו את העם להנזר ממנו. — בענגלאנד חוו גדולי

הפרופיסורים את דעתם, כי מרב עשון הטאבאק יחלש כח הזכרון ואור השכל יחשך, עצלות והרדמה תפול על האדם, ולעתים יחוש בנפשו חולשת העצבים שפלות רוח ומרך לבב, שער הראש יכלה ויאבד וכח המוליד יחלש. — אולם החוקרים החיים בימינו אלה יחוו את דעתם, כי עשון הטאבאק יזיק רק לאנשים רפי כח וחלושי עצבים מטבעם, אבל לאנשים בריאים לא יזיק מאומה, ונהפוך הוא, כי עוד יביא תעלת לא מעטה לעכול המזון וכדומה, וכהטאבאק כן ישנם עוד מאכלים ומשקאות שונים, אשר יזיקו לאדם חלש ורפה עצבים, ולאדם בריא יביאו תעלת רבה.

הטאבאק הגדל בקרבת הים הוא חזק וחריף ביותר, סבת החריפות הזאת היא, כי מי הים המלוחים יאצילו עליו מן הכלארע האצור בתוכם; כאשר חלב המינקת יפעל על תכונת נפש היונק והתפתחותו, כן תפעל על הצמח תכונת אדמת מטעו, ולא רק על הצמחים תראה האדמה את פעולתה, כי אם גם על בעלי חיים ובכללם גם האדם! על כן ישאף תמיד האדם בכל מקום שהוא לשוב ולראות את ארץ מולדתו ואדמת מטעו אשר בה נולד הוא או אבותיו לפני דורות רבים, ומכאן תשובה לבעלי ההתבוללות.— הטאבאק יגדל רק בארצות החמות, במקומות רבים אשר החם גדל ביותר החלו לנטע אותו תחת הענבים, כי הקנים העולים בו יגינו עליו מפני חום השמש והיו עליו סתרה, תחת אשר הענבים לא יוכלו שאת חם גדול ביותר.

בשנת 1851 עלה מספר הטאבאק הגדל במדינת בארען לסך 400000 צענטנער ומחירו בערך 5,500000 גולדען. — בשנת 1842 עלה מספר בתי חרשת הטאבאק בברעמען לסך 515 ובהם עבדו 2836 פועלים, בשנת 1851 עלה מספרם לסך 1708 עם 5371 פועלים. — בשנת 1 51 הכינו הפאבריקין בברעמען 5,301,000 פונד טאבאק מובחר בערך 1 מליאָן טהאלער משם נשלחו לערים שונות במשך שנה אחת 624,000 327 ציגארעטין במחיר 2,376,742 טהאלער, מהם נשלחו דרך הים 76,455,000, ודרך הנהרות והיבשה 243,031,000. — גרי העיר וויען ידרשו בערם במשך שנה אחת 52 מיליאן ציגארעטין, וארץ אשכנז — יותר מחמשת מיליאן צענטנער בשנה. — דורשי רשומות חשבו ומצאו, כי במשך שש עשרה שנה באו למדינת ברעמען דרך הים 3823 אניות נושאות טאבאק.

הטאבאק יביא לאוצרות הממשלות כמה מיליונים ורב הוצאות המדינה יכלכלו מהכנסת הטאבאק, שאלו נא את פי המיניסטער שעל עניני האוצרות ותשתאו ותשתוממו מה רב ומה רם ערך הטאבאק להכנסות הממשלה! — בשנת 1670 נדרש למלך לעאפאלד הון רב לצרכי המדינה ולא היה לו כל מוצא לכסף, אז קם השר (אבעריאָגער מייסטער) הגראף קהעפענהללער ויביע חפצו להשפיק למלך את כל הכסף הדרוש לו, בתנאי אם יתן לו מאנאפאל מן הטאבאק המובא לארצו, בקשת השר נתנה לו והוא הביא לאוצר הממשלה את כל הכסף הנדרש וגם אסף ע"י המאנאפאל הון כביר ועצום.

הנה כי כן דברי ימי העולם יורונו דעת, כי אושר אנשים מדינות וממלכות תלוי לפעמים בדבר קל ערך מאד, וצמח קטן ערך המובא מארץ רחוקה יוכל להעשיר ערים ומדינות!

ערך הצמחים בכלל רב מאד מאד ויתרונם בכל! ממשלת הצמחים תאגד ותקשר מעדנות את האדם עם אדמת מושבו ותאלצהו לעבדה ולזורעה ולהוציא ממנה לחם לשובע נפשו, ולולא הצמחים אשר בהם תלוים חיי הגבר, כי אז היו כל בני האדם נעים ונדים בתבל, מפוזרים ומפורדים בכל קצוי ארץ! הענבים יוציאו יין המשמח חיים. הכשות (האפפען) יתנו לנו שכר הנעים וערב לחיך שותיו ומבריא את הגוף, ועל כוס יין ושכר יתאספו אנשים יחד אגודות אגודות משתעים ומשתעשעים יחד ומתענגים בחברתם, ולמען

לא תבחל נפש האדם במשתה היין והשכר, אחרי הסכינו בהם, המציאה לו הבריאה הנדיבה את המשקה הקאפעע, ואחריו את הטאבאק. — אם החפוץ להוכח בעיניך, ידידי הקורא עד כמה גדלה פעולת הצמחים על התפתחות חיי החברה; בוא נא אל אחת הערים בארצות המזרח, מקום אשר אור ההשכלה עוד לא נגה ואנשי המקום פראים למודי מדבר ובודדים במועדיהם, בוא נא שמה וראית איך בבתי משתה הקאפעע יתאספו שם חבר אנשים יחדו וישתעו וישוחחו ביניהם בחבה ורעות, גם עניני מסחר יגמרו ביניהם על כום קאפעע, אז תראה ונהרת, ובלב מלא תקוה תודה, כי לא יארכו הימים והפראים האלה ילמדו לדעת דרכי חיי חברה ומדינה כיושבי הארצות הנאורות!

עוד בזה גדול יתרון הטאבאק, כי הוא ימציא עבודה לרבבות אנשים, כמה משפחות ימצאו על ידו לחם חקם ויחיו מעמל כפם! כמה אנשים עתקו וגברו חיל ויעשרו במסחר הטאבאק! בעוד הצמח הזה נטוע על אדמתו ידרוש לו ידי אלפי אדם לסקלו ולעזקו ללקוט מבינותיו את העשבים הרעים אשר עלו בו, לקצור את קצירו ולאלם אלומות ולסדרן בבנין המיוחד לזה, העבודה הזאת מספקת אוכל גם לנשים ולילדים. כאשר יבא הטאבאק אל בית החרשת אז עוד הפעם ידי אלפי אדם מלאות עבודה, לנקותו, לגזור אותו לגזרים, להליטו במעטפות נדפסות ולשים עליו תוי הממשלה ולשלחו לערים קרובות ורחוקות, גם מלאכת הציגארען, אשר לפי ראות עינים מלאכה קלה היא, גם פה דרושה עבודה רבה מאד, להרטיב את עלי הטאבאק, לגוללם ולדבקם, לאגדם ולצינם. גם הטאבאק להריח דורש עבודה לא מעטה, לשחקו להריקו לנקותו ולטחנו וכדומה.

אם נשים לב להתבונן על הפעולה אשר יפעל עשון הטאבאק על נפש המעשן, אז נוכח כי רב מאד יתרונו על משתה הקאפעע הטהעע וגם היין, אשר ישגה בהם האדם. המשקים האלה דרוש לשתותם במספר לא רב, ורק אז יעירו את רגשות האדם קרבו ויכינו את נפשו להתפעל ולהנות מן החיים ביתר שאת ועז, אולם אם אך ישתה האדם יותר מן המדה אז יזיק המשקה לבריאותו, יבלבל את מוחו וחושיו יעזבוהו וסר מעליו צלם אלהים ואז נמשל כבהמות נדמה! היין יִשָׁתֶה רק במקום מיוחד לו ובעת הרצויה לזה, לא כן הטאבאק! הוא יפעל על נפש המעשן פעולה המידית ויביאו לידי מתינות וישוב הדעת, הוא יגרש מאתו כל מחשבה זרה וכל רעיון עצב, ועוד יתרה לו בזה, כי אין כל מקום ושעה מיוחדים לו, האדם מעשן בשבתו בביתו ובלכתו בדרך, בשכבו על משכבו ובעבדו את עבודתו, סוף דבר אין מקום וזמן מוגבל ומיוחד לו!

הנה כי כן במשך מאות שנים עבר הצמח הנפלא הזה מרחי אל דחי ויהי כלי חפץ ביד אנשים שונים להטותו אל אשר יחפצו. פעם נגרש מן גו ופעם אספוהו הביתה, רופאי אליל רפאו בו מחלות שונות וכומרים נבאו בו עתידות, כה התגלגל משך שנים רבות עד היותו לנטע שעשועים לכל גבר, רבבות אנשים ימצאו בו עונג וריחו המר ימתיק להם את רגעי מנוחתם!

אהרן מירסק

כנסת הגדולה ספר ד׳

(כש״ז ס״ב)

יצא לאור אי״ה על חג המצות הבע״ל, וכבר התחלנו לסדרו לדפוס, ומן המאמרים הרבים והספרים השלמים בכל מקצעות הספרות מטובי סופרינו שכבר מונחים אצלנו נוכל לשפוט כי הספר הזה האחרון יעלה על אחיו בכל. כי מלבד סופרינו שהיו באמנה אתנו עד כה נתוספו לנו סופרים גדולים חדשים, לפאר את ספרנו ולעשותו לכלי חפץ להעם שלמענו נוצר.

כן נודיע כי בית מסחר הספרים שלנו שולח ספרים גם ליחידים בפאָסט נאכ-נאהמע (ודוקא ברוסיא) אם ישלחו לנו האַנד-געלד. יצא מכלל זה הכנסת הגדולה שנשלח בנאַכנאַהמע אף בלי מעות קדימה. כן יקבל עליו בית מסחרנו להדפיס ספרי מחברים על חשבונם, והכל יעשה על צד היו״ט ובשכר מועט. הרוצה שנודיעהו דבר מה עליו לשלוח לנו מאַרקע לתשובה. מאמרים בלתי מתקבלים אינם מושבים לבעלים.

שמות הסוכנים.

בלאָדז: ר׳ מיכל טווערסקי (שלא ע״מ לק״פ); בביאַליסטאָק. ר׳ אליעזר טיקאָ-צינסקי (מו״ס); בווילנא. ר׳ ניסן גרעקענזאָהן; בקיוב. ר׳ יצחק יעקב ווייסבערג (שלא ע״מ לק״פ), ר׳ ש. י. ריווין; בלאָמזא. ר׳ אברהם לעווקאָוויץ (שלא ע״מ לק״פ); במינסק. ר׳ מרדכי (מאַרק) שאַבאַד בית מסחר גאַלאַנטערי (שלא ע״מ לק״פ); ר׳ יצחק סאַלאַמאָנאָוו (מו״ס); באָדעס. ר׳ נחום סלאסטיש (שלא ע״מ לק״פ); ר׳ דובער שוכמאַן (מו״ס); בבאברויסק. ר׳ שלמה פריעד (שלא ע״מ לק״פ); ביעקאַטערינאסלאוו. ר׳ אברהם ראַפּאַל (מו״ס); בקאָוונא. ר׳ יצחק הורוויץ (מו״ס); בזיטאמיר. ר׳ מ. סקאָ-מאראָווסקי (מו״ס); בהאָמעל. ר׳ עקיבא ראמונאָווסקי (מו״ס); בפינסק. ר׳ שאול ראַבינאָוויץ (שלא ע״מ לק״פ); בלעטיטשעוו. ר׳ מ. ש. פעטשאק (שלא ע״מ לק״פ); בפאָניוועז. ר׳ א. י. כהן; באנאניוב. ר׳ ע. ז. ריבלין; בסקידל. ר׳ מרדכי ראַבינאָוויץ (שלא ע״מ לק״פ); בסמאַרגאָן. ר׳ ליב קאפעלאָוויץ (שלא ע״מ לק״פ); בפרוזינא וקברין ר׳ מאיר מארים עפשטיין (שלא ע״מ לק״פ); בחאסלאוויץ. ר׳ אלי׳ בכרך שו״ב ומו״ץ (שלא ע״מ לק״פ); בפראסקוראוו. ר׳ יצחק ראנים (שלא ע״מ לק״פ); בסובאלק. ר׳ יהודה ביאליסטאצקי (שלא ע״מ לק״פ); בראקאוו והסביבה. ר׳ אלחנן איידעלמאַן; בברדיטשוב. ר׳ מ. עפשטיין (מו״ס); בסלאָנים. ר׳ משה זאַבלאָצקי (שלא ע״מ לק״פ); בפיאטרא (רומניא). ר׳ חיים ליבאוויטש (שלא ע״מ לק״פ); באלגיר. ר׳ אברהם בוכבזא (מו״ס); בווין. ר׳ ח. ד. ליפא (מו״ס); בפראג. ר׳ יעקב וואלף פאשעלעס (מו״ס); בבודא-פעסט (אונגארין). ה׳ לוי (מו״ס); בפראַנקפורט ע״נ מאין, ה׳ קופמאן (מו״ס).

UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL
00016854236